

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Časopis za zgodovino in narodopisje.

— ◊◊◊ —
Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

— ◊◊◊ —
7. letnik.

— ◊◊◊ —
Uredil
Anton Kasper.

Maribor, 1910.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Digitized by Google

III. Bibliografija o Vrazu.

<i>Kidrič Fr. dr.: Bibliografija Vrazovih spisov in kore-</i>	Stran
<i>spondenc</i>	322
(Literatura o Vrazu izide v eni prihodnih številk.)	.
IV. Društvena poročila	138, 385
V. Imenik društvenikov	391

Inhalt des 7. Jahrganges (1910).

I. Historische Aufsätze.

a) Stegenšek Avg. Dr.: Über die älteste Geschichte des Oberburger Territoriums	Seite 1
b) Stegenšek Avg. Dr.: Wo lag Kurta?	128

II. Volkskundliche Aufsätze.

a) Glonar I. A.: „Monoceros“ und „Diptamus“. Über die Entstehung und Entwicklung der Zlatorogsage und des alten Kirchenliedes „Hoch von dem Thron ein Jeger“	34
b) Kühar Stefan: Folkloristisches aus dem Gebiete der ungarischen Slowenen. I. Teil. Legenden, Sagen, Aberglaube, Anekdoten und scherhaftre Erzählungen. Mitgeteilt und mit sprachlichen Anmerkungen versehen von Dr. Karl Štrekelj	106

Zur Erinnerung an Stanko Vraz:

a) Prijatelj Johann Dr.: Vraz' Wanderungen im Slowenlande	145
Kidrič Franz Dr.: Gesammelte Nachträge über St. Vraz	191
Beranič Davorin: Vraz' Aufzeichnungen von Volksmelodien	232
Murko M. Dr.: Drucktartige, unveröffentlichte slowenische Dichtungen des Stanko Vraz	271
b) Prijatelj Johann Dr.: Einige slowenische Korrespondenten des St. Vraz	287
Štrekelj Karl Dr.: Kleine Beiträge über die Tätigkeit des St. Vraz	307
Murko M. Dr.: St. Vraz in Sulzbach	318
Kidrič Franz Dr.: Herzog als Vermittler zwischen Vraz und Anastasius Grün	320

III. Bibliographie über Vraz.

Kidrič Franz Dr.: Bibliographic der schriftlichen Werke und Korrespondenzen des St. Vraz
(Die Literatur über Vraz erscheint in einem der folgenden Hefte.)	322

IV. Vereinsnachrichten

V. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder

O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja.

Temelj za zgodovino gornjegrajskega okraja je ustanovna listina benediktinskega samostana v Gornjem Gradu iz l. 1140. Ako se ta prav umre, postane jasen ves nadaljnji razvoj, pa tudi doba pred tem letom se lažje tolmači. Ker pa je njen tekst na videz pristen in nepoškodovan, zato so ga dosehdob vsi, ki so ga rabili, tolmačili po tem videzu in niso zadeli na globlje jedro.¹ Naš namen je, najprej dognati pravo razlogo te listine potem pa sestaviti vse, kar se da ž nje pomočjo reči o najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja.

Prava razлага ustanovne listine.

Dne 7. aprila l. 1140. je prejel patriarch Peregrin, iz rodu koroških vojvod, v oglejski stolnici v navzočnosti mnogih odličnih prič od plemenitnika Dyebalda de Chagere njegovo posestvo v Gornjem Gradu ter ga je podaril že obstoječemu benediktinskemu samostanu. Glavni del listine, ki jo je o tem napisal Paginus, notar oglejske cerkve, se glasi:

... nos Peregrinus dei gratia sancte Aquileiensis ecclesie patriarcha notum esse uolumus . . . , qualiter Dyebaldus nobilis quidam de Chagere et uxor eius Truta . . . nostro hortatu multorumque prudentum

¹ Primeri Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark I str. 188 (regest), Orožen, Das Benediktiner-Stift Oberburg, str. 7 nasl., Muchar, Geschichte des Herzogtums Steiermark, IV str. 380, Krones, Die Freien v. Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, str. 23 in drugod.

consilio allodium suum OBBREMBURCH sicut et ipsi usi (!) sunt habere cum castro, cum nemore, agris, pratis, pascuis, piscationibus, uenationibus, accessionibus, exitibus, seruis et ancillis et eorum peculiis sancte Aquileiensis ecclesie tradiderant, hoc iure et hoc modo ut castrum et aream adiacentem castro et decem mansos et duos syntmannos cum suis mansis, nemus et forstarium cum uno manso nemori adiacenti, unum molendinum cum suo manso et ministeriales utriusque sexus prope centum qui legem et ius Aquileiensium dienstmannorum eorum collaudatione deberent habere, cum omnibus possessionibus suis. Sane cetera omnia que remanent, culta siue inulta, cum quinquentis fere aliis condicionis mancipiis, cum suis mulieribus ac natis monasterio OBBREMBURCH quod a nobis et a noqili uiro Dyebaldo de Chagere eiusque uxore Truta in honore gloriose ac perpetue dei genitricis virginis Mariae de noua fundatum est, monachis secundum regulam sancti Benedicti ibidem deo mancipatis perpetuo iure proprietario deseruant, et liceat eisdem monachis, nec nobis nec nemini cuiquam aliorum nisi solis monachis molendina crigere, de nemore siue forstario extirpare per se et suos quantum potuerint, et ad cultum suum redigere et confinia sua prout melius valuerint, extirpando et suos ibi colonos locando dilatare, et plenam facultatem qrememorat, monachi habeant molendina edificandi, piscandi, uenandi, pelles ceruorum siue aliarum bestiarum nec non accipites, nisos sine omni contradictione accipiendi in nemore siue forstario.

Kako se je dosehdob umeval ta tekst, je najbolj razvidno iz Orožna, ki piše: „Der edle Diebald de Chagere und seine Gemahlin Truta haben ... ihr Allodialgut OBBREMBURCH ... mit Burg, Wald, Ackern, Weiden, Fischbann, Jagdbann, Zu- und Ausgängen mit hörigen Manns- und Weibspersonen und all ihrer Habe der hl. Aglayer Kirche mit dem Rechte und in der Weise übergeben, dass die Burg . . , 10 Mansus . . , der Wald . . , eine Mühle . . und die Ministerialen . . ; auch alles übrige bebaute und unbebaute Land . . dem Kloster . . im ewigen Eigentumsrecht dienen sollen“. Ta razлага pa je kriva iz naslednjih razlogov.

1. Po Orožnu bi bile v odvisnem stavku subjekt besede „die Burg . . , 10 Mansus . . ; auch alles übrige“, predikat pa „dienen sollen“. V latinskem tekstu pa imamo dva stava, od katerih se prvi konča s piko (ut castrum . . possessionibus suis) in drugi se pričenja z veliko začetnico (Sane cetera omnia), v prvem stavku so besede castrum, aream, mansos . . , ki o posobičajni razlagi osebek, v akuzativu (!), v drugem pa imamo

res nominativ (cetera omnia), slednjič se začenja prvi stavek kot odvisnik z ut in zahteva glagol s konjunktivom, drugi pa je glavni stavek z želevnim konjunktivom (deseruant). Pri tem trojnjem nasprotju med obema stavkoma je dvoje mogoče. Ali je namreč notar Paganus pustil konstrukcijo prvega stavka nedovršeno in je anakolutsko nadaljeval z glavnim stavkom, ali pa je v prvem stavku izpadel predikativni glagol.

2. Mogoč je le drugi slučaj, kar je čisto jasno iz teksta. Ustanovnika podarita oglejski cerkvi v se, kar imata v Gornjem Gradu (grad, gozd, njive, travnike, pašnike, ribištvo, lov, dohode in izhode, torej čisto vse, kakor se v enaki obliki našteva tudi v drugih podarilnih listinah), vendar pa na poseben način (hoc iure et hoc modo), da naj ima en del te lastnine, namreč grad in ogradje (area adiacens), 10 kmetij in dva syntmanna, gozd, mlin in 100 ministerialcev ena stranka, vse drugo, kar ostane (cetera omnia), pa prejme samostan, torej vse druge njive izvzemši 10 kmetij in 2 syntmanna, vse travnike, pašnike, ribištvo, lov in nevoljnike ž njih lastnino, izvzemši pa tudi grad z ogradjem, potem gozd in ministerialce z njih lastnino. Stranka pa, ki dobi grad s priteklinami, je oglejska cerkev. To sledi iz konstrukcije odvisnega stavka (Aquilejensi ecclesie tradiderunt, ut ipsa possideat), manjka pa dopovedni glagol (possideat, retineat), ki je izpadel pri pisanju.¹ Tekst listine je torej pokvarjen in zato se tudi ni prav razlagal.

3. Le tako je umljiv nadaljnji stavek listine, da smejo edino menihi in ne patriarch (nobis) ali kdo drugi (nemini cuiquam t. j. oglejski ministerialci in podložniki) krčiti v gozdih in tako mejo svoje lastnine širiti (confinia sua dilatare). Ako bi bil gozd že izpočetka meniška last, bi jim pač ne bilo treba slovesnega dovoljenja krčiti v njem. Stvar je jasna iz nadaljnjega razvoja. Tako potrdi patriarch l. 1146. benediktincem vnovič pravico do ribištva in lova v

¹ Po blagohotnem naznanilu ravnateljstva deželnega arhiva štajerskega je listina iz l. 1140. prepis, k večemu šele iz konca 13. stol. Po poročilu g. phil. J. A. Glonarja se strnjata ž njo dobesedni potrdili iz l. 1243 in 1321 v istem arhivu.

svojem gozdu (in nemore nostro de Obbremburch). Ker so pa oglejski uradniki za časa patriarha Bertolda in tudi njegovih prednikov branili samostanu krčiti v gozdih, staviti mline,¹ ribiti in loviti divjačino,² se je napotil l. 1250. opat Henrik v Menges, kjer je slučajno bival Bertold, in ta je zopet potrdil vse stare predpravice z „oziron na pobožno in hvalevredno željo plemenitnika Dyebalda in njegove žene Trute in na vsebino privilegijev, danih od patriarhov oglejske cerkve“, namreč, da imajo edino menihi pravico krčiti v gozdih³ in staviti mline, pravico do lova in ribištva pa naj uživajo skupno s patriarhom in njegovimi uradniki.⁴ Isto je potrdil patriarch Gregorij l. 1262., ker so njegovi ljudje še vedno nadlegovali samostan. Tako ustanovna listina še čez 120 let ni prišla do popolne veljave in je bilo vedno treba se nanjo sklicevati.⁵

4. Za našo razlago, da sta si od l. 1140 naprej Chagerjeva posestva delila dva lastnika, patriarch in samostan, priča tudi potrditev ustanovne listine cesarjev Konrada II. in Friderika I. Rdečebadca. Prvi je l. 1147. potrdil, naj imajo

¹ Patriarhovi ljudje so celo sami postavili mlin na Dreti pod gornjeograjskim gradom, a na pritožbo opata ga je patriarch l. 1243. podaril samostanu (Zahn, UB, II, 532). Videti je, da se je v 13. stol. kakor drugod tudi pri nas začelo omejevati krčenje gozdov.

² Lov na divjačino je bil predpravica deželnega kneza, katero pa je navadno podelil svojim grofom, kakor tudi drugim odličnim fevdalcem za njih posestva. Patriarhovi oskrbniki v Gornjem Gradu stojijo na stališču, da ima edino patriarch t. zv. Forst- u. Wildbannrecht. Od države je imel patriarch za vse svoje jurisdikcije podvržene dežele pravico do mlinov. Werunsky, Oest. Reichs- u. Rechtsgeschichte, str. 407 in 434.

³ Zahn, UB, III, str. 140. Orožen (str. 32) je kriyo tolmačil Klosterwaldungen in Stiftswaldungen.

⁴ Na dotedenem mestu listine iz l. 1140. imajo menihi popolno (ne stoji pa: izključno) pravico staviti mline, loviti in ribi, le krčenje je izrečno pridržano samo njim. Mesto je torej nejasno. Vendar pa je patriarch Bertold l. 1246. na podlagi tega mesta izključno menihom priznal oblast, staviti mlince, pravico do lova in ribištva pa hoče l. 1250. izvrševati skupno z njimi.

⁵ Katera listina pa ima dandanes še čez 100 let veljavno in vrednost? Mi veliko bolj naglo živimo, pa tudi v bolj urejenih javnopravnih razmerah.

menihi pri Gornjem Gradu (apud Obrenburc) v miru in vedno vsa posestva, ki so jih dobili ali kot državni fevd¹ (ad possessionem regni pertinentia) ali pa od Dyebalda de Chagere, ravnotako pa tudi potrdi, kar je isti plemeniti mož podaril oglejski cerkvi v korist svoje duše (Statuimus et benigna concedimus clementia vt ea que memoratus nobilis homo pro remedio animę suę Aquilegensi contulit ecclesię, firma illi suoque patriarchę et incolulsa omni tempore conseruentur).² Cesar Friderik I. pa govori o vseh posestvih, ki jih je dal Chager samostanu in oglejski cerkvi kot ustanovo.³

S tem se strinjajo tudi razne druge zgodovinske vesti. L. 1230. je Leopold Konjiški v gornjegrajski pokrajini zaščitnik vseh poscestev patriarha in menihov. Patriarh potrjuje zamenjavo in prodajo poscestev svojih gradov Vrbovca in Gornjega Grada. L. 1268. so na Olševi nad Solčavo zbrani podložniki oglejske cerkve in benediktincev. Duhovnik Eberhard je tedaj pod prisego izpovedal, da imata oglejska cerkev in samostan gozd v vsi gornjegrajski pokrajini že od nekdaj v lasti, isto je potrdil patriarhov kastelan v gornjegrajskem gradu in še pristavil, da sta patriarh in opat od ustanovnika Chagerja dobila vso obdelano in neobdelano zemljo. Nad 500 navzočih se je strinjalo s tem. Slednjič je še omeniti, da so se patriarhovi podložniki radi preseljevali na meniško zemljo; po starci navadi jim tega niso smeli braniti oglejski uradniki, kar je tudi patriarh Rajmund I. 1281. potrdil.

Obseg Chagerjevega posestva.

Listine iz 13. stol. razločujejo okrožje ali pokrajino gornjegrajsko (districtus 1248 in 1268, provincia 1255, 1273, 1430)

¹ Cesar stavi državne fevde v prvo vrsto, ker on ž njimi disponira, potem šele omeni Dyebaldovo svobodno posestvo. Omenjena državno-fevdniška posestva so imeli menihi mogoče v mozirski ali pa braslovški okolici, ali pa spada v to vrsto furlansko selo Budriach (1140) ali pa Kozica (1146), kateri jim je dal patriarch.

Zahn, UB. III, str. 264.

Orožen, I. c. 11.

in pokrajino mozirsko (provincia 1241 in 1248). Prva ima dočene meje ter sega do vrhov najvišjih gor, ki obdajajo Gornjesavinjsko Dolino in njene postranske dolinice (1268). Meja je šla po sedanji štajersko-kranjski meji od Šance čez Črnilec, Bukovec in Ojstrico do vrha Rinke; od tam po štajersko-koroški meji na Olševo in Smrekovec; od tam proti jugovzhodu na Tir in po razvodju do iztoka Drete v Savinjo tako, da sta seli Suha in Prihova v meji, cerkev sv. Radegunde in Trnavče pa izven meje; od izliva Drete pa gre meja navkreber do vrha Dobroveljske Gore in ves čas po vrhu Menine do kranjske deželne meje. To je tudi meja deželske sodnije,¹ ki je bila od pamtiveka (prim. l. 1273) v lasti gornjegradskega samostana, dandanes pa odgovarja Chagerjevemu posestvu gornjegradska sodnija izvzemši mozirsko okoliško občino ali pa v cerkvenem smislu dekanija gornjegradska brez mozirske in šmihelske župnije. Potemtakem je merilo posestvo okoli 449,56 km², torej za dobro tretjino več ko sedanje okrajno glavarstvo ljutomersko. O mejah se dajo iz listin sestaviti sledeči podatki.

L. 1248. je vas Prihova še vsa meniška in Vrbovski gospod dobi v njej od opata 5 kmetij.²

L. 1255. se konča prepir med Žovneškimi gospodi in menihi radi Dobroveljske Gore tako, da tvori odsehdob razvodje mejo med posestvi obeh strank.³

L. 1268. se je rešil spor radi Olševe nad Solčavo in Ložkarjeve planine (nad Sv. Duhom). Vrhu Olševe so se zbrali vsi oglejski ministerialci in nad 500 oglejskih in samostanskih

¹ Meje deželskosodnijske ima Schmutz, Steiermärkisches Lexikon, III. str. 52. Razločujejo se v toliko, da gre meja skozi vas Prihovo, in da od vrha Dobroveljske Gore krene proti vzhodu navzdol in gre skozi med Vranskim in Vologom ter na Menino nazaj. Prvo je gotovo poznejše (gl. l. 1248 in 1430), najbrž tudi drugo (prim. l. 1255 v naslednjem).

² Zahn, UB, III. str. 77. Samostan in Vrbovski (ozioroma obojih dediči) sta si delila vas Prihovo do najnovejšega časa. Prim. Schmutz, l. c. III, str. 219.

³ Zahn, UB, III. str. 245. Orožen, l. c. str. 34.

nevoljnikov, ter so potrdili, da sega samostanska last do vrha Olševe in da meja teh posestev proti Koroški, Kranjski in (spodnji) Savinjski Dolini odgovarja razvodju, t. j. vse ozemlje, s katerega se deževnica steka v Gornjesavinjsko Dolino, je last benediktincev in patriarha.

L. 1430. so bili prepiri radi meje na Menini.¹

L. 1430. je opat gornjegrajski konštatiral na podlagi izjav najstarejših ljudij, da segajo samostanske meje do razvodja najvišjih gor, ki obdajajo gornjegrajsko pokrajino, proti Mozirju pa neha meja pri potočku, ki se izliva v bližini Vrbovca v Savinjo.²

L. 1439. se omenja v listini celjskega grofa Friderika, da je meja med samostansko in grofovovo lastjo na Žrdovniškem hribu (t. j. Ristancu, 498 m, na specialnem vojaškem zemljevidu) nad Prihovo.³

L. 1447. določi isti grof, da se gornjegrajsko sodstvo začne pri novem gradiču Vrbovcu in sicer pri dveh lipah nad vasjo Prihovo.⁴

S tem je razsežnost Chagerjevega posestva na vse strani opisana. Treba je še dokazati, da je vsa ta obsežna zemlja bila popolnoma in skupno v njegovih rokah, ker so v srednjem veku posestva enega gospoda navadno pomešana s podložniki drugih gospodov. Na videz je tudi precej gornjegrajskih listin, ki pripovedujejo, da so razni gospodje darovali ali pa prodali svojo zemljo v naši pokrajini samostanu. Ako pa jih natančneje pregledamo, vidimo 1., da so izdajatelji listin stavili po krivem več selišč v ta okraj,⁵ potem 2., da je večji del te-

¹ Orožen, str. 171.

² Orožen, str. 310 in 172. Ker je Prihova vsaj deloma še meniška, je ta potoček tisti, ki se pod vasjo na levem bregu izliva v Savinjo.

³ Orožen, 2 a, 181 in op. 4 ter 248.

⁴ Orožen, 2 a, 186.

⁵ Izločiti je Križna Gora, katero je Orožen iskal v Kriški vasi pri Gornjem Gradu, Zahn pa v bližini Vrbovca, in pa hrib Lom, katerega je Zahn istovetil z Lomom nad Dobletino. Ker so v obeh imeli Chazzensteini svojo posest, bi bili to tuji lastniki v Chagerjevem ozemlju.

darovane ali kupljene zemlje last oglejske cerkve, o čemer pozneje, in 3, da je ostala bila meniška, a so jo dali v fevd ali tudi prodali, potem pa se jim vrne.

O majhnih samostanskih fevdih (po eno ali več kmetij) zvemo za Prihovo (1248, „iure fevdali“), Okonino (1273, 1389), Spodnji Volog (1383), Bočno (1367, 1369), Slatino (1360, 1389), in za Tirolšek (1278, 1369, Frankenhuber 1285, Vodule 1349, 1389, Sadovnik 1389).

Chagerjevo posestvo ni bilo torej samo obširno, ampak tudi popolnoma nerazkosano in nepretrgano, gotovo redek slučaj za tisto dobo.

Kakšno pa je bilo gospodarstvo na tem ozemlju? Le manjši del je bil kultiviran in sicer polja v ravnini ob Savinji in za Dreto, kjer so bila že posamezna sela, središče gospodarstva in župnije pa je bilo v Gornjem Gradu. Polja so obde-

Vendar pa je Križeva Gora sedanja Gora Oljska. 1. Najprej leži Križeva Gora v Paški Dolini. L. 1246 se imenujejo po vrsti Lom pri Šoštanju, Križeva Gora (Orožen krivo čita mons Cvas mesto mons Crucis) in Paka, l. 1327 pa Paka, Križeva Gora in Škorno. 2. Za l. 1422 ima Zahn v ONB. opazko: Der Krewcperg ob Pakkenstain, torej nad Paškim gradom. 3. Na Gori Oljski je stal že v 17. stol., preden se je postavila sedanja cerkev, križ (Orožen, III, str. 482). Da pa je križ stal že v 13. stol., seveda ne vemo, a iz prvega dokaza sledi, da je Križeva Gora bila ob Paki, drugi in tretji pa govorita za Goro Oljsko. 4. Pri Vrbovcu ni nobene gore, ki bi se mogla verjetno tako imenovati, Kriška Vas pri Gornjem Gradu pa je v ravnini in ne hrib. 5. Upoštevati je tudi, da je zavetništvo čez vsa posestva na Kriški Gori obdržal Chazzensteinski, gornjegrajska pokrajina pa pozna vedno le enega samega zavetnika, tistega, ki ščiti tudi samostan. — Da je hrib Lom stal v bližini Chazzensteina pri Šoštanju, je naravno, ker je bil v bližini gradu darovalcev, menihom pa je bil od rok in zato so ga rajši vrnili Chazzensteinom in so prejeli bliže ležečo kmetijo. Tudi Kobilina Dolina (1255 in 57) ter Petelinja Dolina (Orožen misli, da je bila na Menini nasproti Gradišču, Zahn pa jo išče pri Vranskem) nista mogli biti v gornjegrajskem ozemlju, ker sta bili last Otona Kunisperškega, Grebenec slednjič (1278), ki stoji po zemljevidu na gornjegrajski strani Menine in ga tam tudi iščeta Orožen in Zahn, je bil, kakor listina sama pove, izven samostanskega ozemlja. S tem smo pri konci s kraji, o katerih bi se lahko mislilo, da je imel v njih posestva kak tujec, t. j. neoglejski ministerialec.

lovali nevoljniki, nadzorovali pa so jih ministerialci, ki so imeli za plačilo nekaj kmetij (primeri: „cum possessionibus suis“) v najemu. Ni gotovo, da bi bil Chager sam stalno bival v Gornjem Gradu. Rod Chagerjev ni bil domač,¹ ampak tuj in gornjegrajsko posestvo, ki je bilo svobodna last (allodium), torej ne od kralja ali pa koroškega vojvoda podarjen fevd, je ali priženil ali pa vsled svaštva s kako domačo rodovino podedoval.

Slabo naseljeno gornjegrajsko okrožje v tihi samoti je bilo kakor nalašč pripravno za menihe in Chager ter njegova žena Truta sta se tem rajša zavzela za to ustanovo, ker sta bila pobožna² in brez otrok.³ Prigovarjal jima je tudi patriarch Peregrin, Korošec po rodu. Zanimivo pa je, da Dyepold svojega posestva ni izročil naravnost samostanu, ampak oglejski cerkvi, patriarch pa je ves obdelan svet (z malimi izjemami) dal menihom, neobdelan pa (gozd) ter grad z najpotrebnejšim gospodarstvom in ministerialce je pridržal oglejski cerkvi.⁴ Zato

¹ Chager se imenujejo mnogi kraji na Bavarskem, in K agran pri Groß-Enzersdorfu (Chagre 1120, Chager 1196) na Nižjem-Avstrijskem. (Oesterley, Histor.-geogr. Wörterbuch des deutsch. Mittelalters str. 325.) Ko bi bil naš Dyepold iz starega rodu gornjegrajskih plemenitnikov, bi se pisal „von Oberburg“ ne pa „de Chagere“. Mogoče, da je že Dyepoldov oče dobil naš grad ali pa tudi stari oče, a rod Chagerjev je gotovo tuj. Istočasno z Dyepoldom se imenuje plemeniti (nobilis) Burchart de Chagera in sicer v treh listinah solnograjskih nadškofov med odličnejšimi pricami v l. 1125—1139.

² V uvodu dirlne listine govorita: „Nebeško kraljestvo je toliko vredno, kolikor lakko kdo zanj da. Bogastvo in posvetna čast sta izguba, v nebesih obljudljena dedičina je pa večna in je blaženo življenje za dušo. O, ko bi tudi midva bila vredna, da postaneva lastnika te dedičine, dasi najzadnjaj!“ Te pobožne in ponižne besede se ne nahajajo v nobenem drugem formularju Zahrove zbirke (UB. I—III), pa tudi notar Paginus ni mogel brez privoljenja zakoncev pisati, da želite biti vsaj najzadnja.

³ Ako bi imela bližnje dediče, bi se pač v podarilni listini nahajala kaka klavzula, da nimajo nobene pravice do darovanega posestva.

⁴ Kaj pa je imel samostan pred to podaritvijo? Gornjegrajsko župnijo ž njenimi njivami in $\frac{1}{3}$ desetine, ker se pozneje nikjer ne omenja, da bi je bili prejeli. Seveda to ni zadoščalo. Zato je gotovo,

pa je menihe takorekoč odškodoval z dvetretjinsko desetino v gornjegrajski in braslovški župniji ter s selom Budriach na Furlanskem. S tem so menihi mnogo več prejeli, ko zgubili. Ministerialci pač niso kaj posebnega služili oglejski cerkvi, gozd pa se je menihom itak obljudil v prihodnje — čim več kmetov bodo v njem naselili, tem večji del postane njihov. Oglejska cerkev velja torej po pravici kot soustanovnica gornjegrajskega samostana.¹

Patriarhova posestva.

1. Prvo je grad gornjegrajski, ki si ga je pridržal patriarch l. 1140. V njem se je l. 1174 mudil patriarch Ulrik v družbi škofa Gerarda iz Konkordije, opata Richerija iz Beligna, kanonika Leonarda iz Konkordije, grofa Henrika Ortenburškega, Werianda Heunburškega in Ulrika de Plain.² Grad se l. 1243 že nazivlje Stari grad, ob njegovem vznožju nad Dreto je tedaj stal nov mlin.³ 2. H gradu je spadalo po ustanovni listini ogradje (gotovo boki griča) in 10 kmetij. Nekaj izmed teh posestev je dal patriarch menihom l. 1258. kot fevd,⁴ 4. grajske kmetije v Tajni so pa še kupili l. 1282., kar je patriarch tudi potrdil.⁵ 3. Grad

da je samostan imel že izpočetka vse obdelano Chagerjevo posestvo, a listina o tem se je napisala šele 7. aprila l. 1140. Listina potrjuje torej, kar se je že zgodilo v preteklosti (morebiti nekaj mescev, ali tudi leto dni prej), zato se smc imenovati v širjem pomenu ustanovna, v čjem pa je le dotacijska. Podobno je več žičkih listin šele pozneje po izvršeni izročitvi posestev spisanih, med temi ustanovna listina po smrti ustanovnikovi, neka podarilna listina 4 leta po dogodku, druga pa c.lo 12 let pozneje (Prim. Stegenšek, Konjiška dekanija str. 210 op. 2).

¹ Ministerialce si je patriarch najbrž zato pridržal, ker jih samostan ni mogel imeti. Vsaj v 13. stol. je veljalo pravilo, da so ministerialci le pri knežjih cerkvah (Werunsky, Oesterreichische Reichs- und Rechtsgeschichte str. 273).

² Zahn UB., I, str. 526.

³ UB. II str. 532.

⁴ UB. III, str. 340.

⁵ Orožen, II a, str. 61. O Tajni še prim. l. 1314. — Gornjegrajski oskrbniki so imeli pozneje tudi posestva Pod Tirom (1316), v Grušov-

Vrbovec (*castri nostri*, 1248). 4. Tudi k Vrbovcu so spadala posestva, ki jih je užival oskrbnik. Do l. 1248. so bile tri kmetije v Pustem Polju;¹ patriarch je tudi imel 3 kmetije v Melišu.² 5. **Vas Rečica** (*villa nostra*, 1247).³ Patriarhi so se tukaj dvakrat mudili. L. 1173. je patriarch Ulrik imel kapiteljsko posvetovanje v župnijski cerkvi sv. Kancijana. Udeležili so se Bernard, škof tržaški, in Friderik, škof pičanski, Engelbrecht, opat gornjegrajski, Oton, prošt junske (na Koroškem), in Piligrim, prošt čedadski, Janez, prior žičke kartuzije, potem kapelani vseh treh škofov z imeni Richer, Piligrim in Regnard, iz domače duhovštine pa Bertold, arhidiakon savinjski, Sigahard, župnik konjiški in dekan, Henrik, župnik šoštanjski, Bernard, župnik piljstanjski, Friderik, župnik škalski, Gunter, župnik slivniški (pri Mariboru), in Lambert, župnik braslovški, potem Tankred, ud (čedadskega) kapitelja in več tamošnjih kapitularov. Glasovali so pa tudi lajiki (mogoče posebno še kot ministeriali oglejske cerkve), namreč Gebhard Žovneški, Liupold Vojniški, Albert Mokronoški, Eberhard iz Katzensteina (pri Šoštanju), Woskalg Vitanjski in drugi. Na nasvet obeh škofov in s pritrjevanjem vseh drugih je patriarch dovolil, da odstopi konjiška župnija svoja polja in vinograde pri vasi Žičah sosednji kartuziji, za odškodnino pa ji je daroval vso desetino v Soteski pri Novi cerkvi.⁴ Za toliko odličnih gostov se je pač nahajalo

Ijah (1316) in v Bezovcu (1316). — Ni pa gotovo, da je bila kmetija s primkom „Patriarchtum“ (sedaj Podrečnik) kedaj oglejska last; lastnik se je zval „Patriarch“, kar je bilo najbrž porogljivo ime, kakor imamo tudi razne Škofe, Kardinale in Cesarje. Prim. Orožen, II a, str. 189, 228 in 232.

¹ UB. III, str. 77. Da je „Levtenwelt“ res Pusto Polje, je razvidno iz Schumi-ja, UB. v. Krain, II, str. 118, kjer se nahajata dva „izvirnika“ o tej vasi, ki se nanašata na isto stvar in kažeta le male razlike, a v prvem stoji Oedenfeld, v drugem pa Levtenvelt. — Kmetije, ki so spadale k Vrbovcu, se še imenujejo v Okonini (1316), Juwanju (1334, 1365), Melišu (1353), Kokarju (1340), Trebežu (1353, 1360), Prihovi (1365), Hrastju (1365) in v Gornjem Kotu pri Rečici (1459).

² *Tres mansos nostros et ecclesie Aquilegensis positos in villa Nellis.* UB. III, str. 77.

³ UB. III 67.

⁴ Zahn, UB., I, str. 521.

v Rečici nekako patriarchovo poslopje. Vrt, ki je menda bil zraven, se vsaj imenuje l. 1231., ko je patriarch Berbold v njem sodil dva svoja ministerialca, Lenarta in Janeza iz Vologa (pri Sv. Martinu za Dreto). Po noči sta se utihotapila v gornjegrajski samostan, predrla zid shrambe, pokradla denar in druge cerkvene stvari in bi bila zaslужila smrt. Na opatovo prošnjo in nasvet pričujočih odličnih mož ju je patriarch pomilostil in obsodil, da morata za vedno iti čez morje služit Bogu t. j. v sveto deželo bojevat se zoper mohamedance, njih posestva pa je večinoma daroval samostanu. V sodnem svetu so sedeli puljski škof Henrik in pičanski škof Popon, belinski opat Hartnid, oglejski dekan Konrad, beljaški arhidiakon Bertold, izmed lajikov pa Liupold in Viljem Vojniški, Konrad Žovneški in še mnogo drugih (deloma imenovanih) oglejskih ministerialcev.¹ 6. V ravnokar imenovanem Vologu je imel patriarch zemlje najmanj za 17 njiv, enako pa tudi v vseh večjih selih, kjer so bivali njegovi ministerialci. 7. Slednjič je bil tudi gozd patriarchova last. — Vsa oglejska posestva v gornjegrajski in mozirski pokrajini je nadzoroval patriarch oskrbnik, ki je l. 1248. stanoval v Vrbovcu in je bil Vulfing Letuški (procurator bonorum nostrorum in districtu Oberburgensi et in provincia de Moziri),² njegov naslednik je bil duhovnik in magister (doktor bogoslovja) Gregorij, ki je za časa patriarha Gregorija de Montelongo (1251—69) in potem Raimunda de la Torre (1273—99) vodil mnogo let upravo kot „prokurator v Gornjem Gradu“,³ a že pred l. 1281. postal višji diakon na Kranjskem in v Marki ter patriarchov kapelan.

¹ UB. III. str. 382.

² Vulfing iz Letuša je bil l. 1241. v Mozirju priča v listini grofa Viljema Heunburškega, okoli l. 1247. je bil prvi izmed posadke gradu mozirskega (Orožen, II b str. 195) ter je prisegel patriarchu zvestobo in postal njegov ministerialec. Ko bi bil iz Luč, kakor bi se dalo tudi ime (Liwz, Levts in Loyz) razlagati, bi bil že itak oglejski služabnik. Patriarch pa ga je napravil za oskrbnika vseh svojih posestev v gornjegrajski in mozirski pokrajini s sedežem v Vrbovcu. Kot tak se imenuje že l. 1248.

³ T. j. v gornjegrajski pokrajini, stanoval pa je najbrž tudi v Vrbovcu ali pa v Rečici t. j. v središču patriarchovih posestev.

Oglejski ministerialci.

Chagerjevi ministerialci so se nahajali v vseh večjih selih, da so vodili in nadzorovali gospodarstvo. Izkraja nesvobodni služabniki, kar tudi ime ministeriales pomenja, so s časom dosegli vedno večji upliv in veče stanovske predpravice. Za Chagerjevega časa še niso bili polnopravni; njih gospod je lahko njih in njihovo zemljo daroval drugemu gospodu, dovoliti jim je moral tudi ženitev, in ako je bila žena podložnica drugega gospoda, sta si potem gospoda otroke delila. Vendar pa je Chager vprašal svoje ministerialce, ali so zadovoljni, če jih podari oglejski cerkvi, in oni so se strinjali s tem (*eorum collaudatione*).¹ patriarch pa jim je zagotovil iste dolžnosti in pravice, kakor so jih uživali oglejski ministerialci (*legem et ius Aquileiensium dienstmannorum*).² Morali so patriarchu obljudibiti zvestobo, od njega so prejeli v fevd zemljo, ki so jo do tedaj uživali od Chagerja, smeli so se ženiti z drugimi oglejskimi ministerialci, zaradi zločinov jih je sodil njih gospod, patriarch. To izjemno sodno svoboščino sta imela že pred l. 1140. dva Chagerjeva ministerialca, oba t. zv. sendmana (primeri: *duos syntmannos cum suis mansis*); sodila ju je patriarchova sinoda ali Send. Kot sendmana sta bila ravноправna z vitezi. Kje sta stanovala, se ne da dognati. Mogoče, da sta bila Cha-

¹ Mogoča je tudi razлага: Naj imajo pravice oglejskih ministerialcev vsled tega, ker so patriarchu obljudibili zvestobo (*eorum collaudatione*).

² Najvišjo stopnjo med ministerialci so zavzemali državni „dienstmani“. K tem so spadali ministerialci kralja in duhovnih knezov (torej tudi patriarcha) in se niso smeli prodati brez kraljevega dovoljenja. Na nižji stopnji so bili „dienstmani“ posvetnih knezov, svobodni gospodje (kakor Chager) pa niso imeli pravih ministerialcev, ampak „svojske ljudi“ (*Eigene Leute*) po načinu vitezov, ki so bili že manj svobodni in so v vojski zavzemali zadnje mesto med vitezi. Da so Chagerjevi ministerialci dobili vse pravice oglejskih dienstmanov, je bilo zanje izredno stanovsko povišanje, celo zoper tedanje pravne običaje. Schwaben-spiegel namreč pravi: „Gilt ein vrter herre stiu eigen liute an ein fursten ampt, die sint nit dienstman, sie sint des fursten eigen, sie hant dienstmanne reht nit“ Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, 1898, str. 437.

gerjeva oskrbnika v Vrbovcu in v gornjegrajskem gradu.¹ Od drugih ministerialcev pa nam je znanih 7 selišč in iz poznejše, patriarhove dobe, tudi več imen. Videti je, da so bili ministerialci iz kraja v vseh večjih in starejših selih. Ob Savinji se imenujejo kot sedeži Ljubno (Berchtold de Löwen 1247), Juvanje (Gebhard de Iwan 1231), Grušovlje (Chunon de Viscaeren 1231) in Vrbovec (Vlfingus de Levts, ministerialis sancte ecclesie Aquilegensis 1248), za Dreto pa Delče (Kerold de Dielz 1247), Bočna (Ditrich de Vozzen 1247) in morda tudi Volog (Leonhardus et Johannes de Wolog 1231).² Kadar je prišel patriarch v naše kraje, so se zbirali okrog njega in, če ni bilo mnogo drugih odličnejših prič, se imenujejo kot svedoki v listinah, ki jih je izdal patriarch. Tako le slučajno

¹ Syntman pomeni na vsak način neke vrste podložnika (Mann). Prim. še Schumi, UB. v. Krain I, 116: „hobas cum simmanis“.

² Orožen misli na Volog za Dreto vsled bližine pri samostanu, Zahn pa na Volog nad Vranskim. Ker pa je meja gornjegrajske pokrajine šla najbrž po vrhu Menine, pride le zadreški Volog v poštev. Volog je še bil v obsegu patriarchovih posestev, ker sta bila Lenart in Janez Vološki oglejska ministerialca (*bona... omnia a nobis habebant in feudo*. Zahn II, str. 382).

Drugi ministerialci. Po Zahnu (ONB, str. 324) je ležal Meinbach blizu Vrbovca. Vlzina M. najdemo l. 1247. v celjski okolici, Vlfinga M. l. 1291 kot pričo v Mozirju in l. 1303. v Kamniku, ko proda menihom približno 2 kmetiji, pridrži si pa še mlin s 5 njivami, vse v gornjegrajskem okraju. Ker so se tudi mlini oddajali kot fevd (Steinhäusen, Deutsche Kulturgeschichte, str. 114) in Meinbachovo ime kaže, da je bil naseljen ob potoku ter si je po ustanovni listini obdržal patriarch mlin z eno kmetijo (v našem okraju pa se da dokazati, da so nekatere stare kmetije bile dvojnate in so se pozneje v dve razcepile), zato se vse lepo strinja, kakor bi bili Meinbachi oglejski ministerialci in sicer na mlinu. Najbrž pa je to soglasje le navidezno, ker imamo pre malo poročil. Mlin in kmetije je M. tudi lahko kupil ali pa dobil v fevd od oglejskih ministerialcev ali pa od menihov, stanoval pa je lahko tudi v celjski okolici. — Pač pa je videti, da je posestvo Lešje spadalo k patriarchovemu deležu. L. 1317. se imenuje Rudolf Weriant von Hasel kot priča, torej je moral imeti tam večje posestvo. Desetino od Lešja je imel pozneje solčavski župnik, ta župnija pa je ustanovljena od Celjskih grofov kot lastnikov patriarchovega deleža. — Tudi v Pustem Polju, ki je l. 1248. še spadalo deloma k Vrbovcu, deloma pa k samostanu, je bilo pozneje večje gospodstvo (dvorec s 7 kmetij). Orožen, II a, str. 250 op.

izvemo nekatera imena. Sicer so pa Chagerjevi ministerialci pod patriarhom pridobili le na ugledu, ne pa na oblasti. Gospodarstvo so menihi deloma sami vodili, deloma so dali zemljo kmetom v zakup, ministerialcem pa so preostala samo njih osebna posestva kot fevd oglejske cerkve in pa, v kolikor jih je porabil patriarch za nadzorstvo gozda in druge zemlje. Zato so se nekateri izmed ministerialcev s časom izselili, drugi so izumrli, drugi so mogoče stopili v službo benediktincev. Zanimivo je, da ima samostan l. 1426. tri kmete s priimkom Dienstmann, enega v Trnavčah, dva pa v Lučah.¹

Grad Vrbovec.

Vrbovec je stal na strmi skali v kotu pri izlivu Drete v Savinjo. Še sedaj se vidi visoko in skrbno podzidje na južno-zapadni strani ter kos zidu v vrtu za zelenjavu, kjer se je nekoč razprostiral grad. Ob vznožju griča pa leži na severu nova graščina, ki še služi za stanovanje.

Izkraja je patriarch svoj delež Chagerjevih posestev obdržal v lastnem gospodarstvu in skrbel zanj po ministerialcih ter oskrbnikih (prokuratorjih), ki so stanovali v Vrbovcu. Kot taka se imenujeta Vulfing Letuški (1248) in magister Gregorij (o. 1270—80). Zadnjikrat se omenajo patriarchovi uradniki l. 1281 in 1282, z l. 1286 pa že nastopijo vitezi, ki se po Vrbovcu imenujejo „von Altenburg“ in niso oglejski ministerialci, ampak fevdni grof Heunburškega na Koroškem. Iz tega sklepamo, da je patriarch okoli l. 1285. svoj, nekoliko pri-

¹ Orožen, II a, str. 248, 279, (281) in 282. Mogoče pa je, da so to bili nekdaj dienstmani samostanski in ne oglejski. Da so se kmetije oddajale kmetom kot fevd, je po nemškem pravu p. polnoma mogoče (prim. Schröder, I. c. str. 395 in Werunsky I. c. str. 278). V urbarju iz l. 1426 imamo tri take fevdnike: Pesarja v Št. Janžu, ki ne daje za davek ovsa (ovsenina Marchfutter), ker je „lehen“, potem Janžeta Lehnerja v Gornjem Pobrežju, ki pa nima od tega nobenih dobrat, in Martina Lehnerja v Vimposlah. A tak kmetski fevd ni dajal ravnopravnosti s pravimi dienstmani. Pravih ministerialcev samostan l. 1268. še ni imel, vpraša se, ali kdaj pozneje (n. pr. Rudolfa Vaista na Podgradu, 1431?).

krajšani¹ gornjegrajski delež dal kot fevd Viljemu Heunburškemu. Ta pa je postavil kot svoja oskrbnika Eberharda v Vrbovec, Hermana Kranjca s sinom Hermanom² pa menda v gornjegrajski grad. Ker so ta nova posestva grofa Heunburškega bila v sredi med benediktinskimi, niso mogli menihi bolj pametno in nujno ravnati, ko da so grofa Viljema čimprej tem boljše (1286) proglasili za svojega zavetnika, čeprav je bilo gornjegrajsko zavetništvo tedaj še v rokah Ptujskih gospodov.

Vrbovski vitezi (milites, Ritter) so zanimiva in še celo neraziskana rodovina. Eberharda I. najdemo l. 1286. kot pričo s heunburškim grofom Ulrikom II. na Žovneku, l. 1296. pa v enakih okolišinah v Spodnjem Dravogradu. V prepiru radi gornjegrajskega zavetništva l. 1296., ga je izvolil opat Wulfling kot heunburškega ministerialca za razsodnika, l. 1308. pa je Eberhard s heunburškim grofom Friderikom napadel samostan. V boju za češko krono je namreč opat potegnil z izvoljenim češkim kraljem, koroškim vojvodom Henrikom, ž njegovim nasprotnikom Friderikom, avstrijskim vojvodom, pa so potegnili samostanski zavetnik Friderik, naš Eberhard in Ulrik Žovneški. Eberhard je napadel samostan, ga zasedel s svojimi ljudmi³ in je odpeljal opata vjetega v Pliberk na Koroško.

¹ Večina gozda je ostala samostanu. (Škofovski, nekdaj meniški gozdi so merili l. 1822. 9.645 oralov in 834 št. sežnjev, vrbovski pa 1.275 oralov in 1573 št. sežnjev, a v vrbovskem deležu so všeti rudeneški in nekdanji patriarhovi gornjegrajski). Zadnjič se omeni gozd, da je še v patriarhovi lasti in da smejo samostanski v njem krčiti, l. 1262., istega leta je patriarh tudi ustanovno listino iz l. 1140 potrdil; bila je še torej v polni veljavi. L. 1281. še slišimo sicer o prepirih med oglejskimi uradniki in meniškimi podložniki, a o gozdu ni govora. V dobi 1262—1285 je prišel torej gozd benediktincem v roke. — Tudi Rečica je prišla v roke menihom.

² L. 1286. sta med fevdniki Heunburškega, l. 1291. pa se nahajata v samostanu in sicer na prvem mestu med pričami.

³ Ker je Eberhard delal v smislu oglejskega ministerialca Heunburžana ali pa je l. 1308. mogoče že sam bil direktno oglejski fevdnik, zato je prišel samostan v patriarhovo oblast, aka ga je Eberhard zasedel. S tem odpade Tanglova razlaga (Archiv f. öst. Gesch. 25, str. 268) besedi „zur Zeit, da das Kloster unter die Gewalt des Patriarchen gekommen“

Tudi je grofu Frideriku posodil 300 mark, morda za ta boj. Opat Wülfing je moral odstopiti, ker ga niso marali tudi njegovi sobratje, njegov naslednik pa je Eberhardu povrnil Heunburžanom posojeni denar in je vsem napadovalcem odpustil. Odslej ne slišimo več o Vrbovskih vitezih skozi 17 let. Zdi se, da so v tem času, ako ne prej, kupili od Heunburžanova ogleska fevda Vrbovec in Gornji Grad. Ko je umrl zadnji Heunburžan Herman I. 1322., so Vrbovčani že v posesti teh gospostev in stopijo celo v nasprotje s heunburškima dedičema — Ulrikom Pfanberškim in Friderikom Žovneškim.

Eberhardovi sinovi so si namreč po očetovi smrti delili posestva: Vrbovec sta dobila prva dva brata, Gornji Grad pa naslednji trije. Postavili pa so si še tretji grad — Rudeneck poleg Rečice. Ni znano, kateri izmed obitelji se je tam nastanil, le to se sporoča, da je bil samostan zelo vznemirjen radi novega gradu¹. Bali so se, da bo lastnik Rudenecka prej ali slej, z dobrim ali s hudim, skušal povečati svojo last, in sicer seveda na njihove stroške, ker so imeli v okolici svoje kmete. Ker Vrbovskim niso mogli z lepa zabraniti te stavbe, so se obrnili na svojega zavetnika Ulrika Pfanberškega, ki jim je 1. 1326. obljudil, da bo Rudeneck s svojimi zavezniki (med temi je bil njegov stričnik Friderik Žovneški) podrl. Da bi dobili v ta namen denarja, so menihi celo svoje posestvo na Furlanskem zastavili. A bilo je vse zastonj. Ravno narobe. Nikolaj Vrbovski je celo igrал prvo ulogo v pfanberškem delu celjskega gospostva² in velik del posestev zadnjega heunburškega

sej³, kakor če bi bil opat Otobon sam samostan osvojil in s svojimi ljudmi zasedel in pa, da bi bil stopil v bojno zvezo s Heunburžani. Otobon pri vsej zadevi ni imel nič opraviti.

¹ Ako si je tedaj plemenitnik stavljal hišo, je morala biti (celo v mestih) vsaj nekoliko utrjena. Tudi Rudeneck ni bil več ko ugodno na griču ležeča in utrjena hiša. Glede stanovanj bi se dandas z njim lahko merilo vsako boljše župnišče. V njem je bila 1 klet, 1 kuhinja, 1 soba za posle, 1 za oskrbnika, 1 boljša gosposka soba z 1 kamrico in 1 žitnica pod streho. Or. 2b str. 169 op.

² Krones, Die Freien v. Saneck, I, str. 64. Nejasna je še zadeva o deležu celjskega gospostva, ki ga imel Nikolaj Vrbovski. Krones go-
Časopis VII. Digitized by Google 2

grofa je ostal Nikolajevim dedičem do l. 1350. Obenem pa je isti Nikolaj imel tudi svoj delež v gornjegrajskem gradu, kjer ga najdemo l. 1334. stanujočega; samostanu je tedaj prodalo kmetijo v Juvanju. Te in enake zveze so vplivale, da so se l. 1339. Vrbovski vitezi in menihi iz dobra pogodili, dasi je samostan tožil, da so mu njegovi nasprotniki vzeli 90 $\frac{1}{2}$ kmetij, 9 domcev, mline, vinograde, travnike in njive. Vsled razsodbe je moral polovico teh posestev kot fevd Vrbovskim vitezom prepustiti. Sedaj je postalo očito, da se menihi niso l. 1326. po krivem bali svojih premožnih sosedov. Prišlo je še tretjič do spora radi Rudenecka in to pot tudi do vojne. Z Vrbovskimi vitezi je držal deželni maršal Herdegen Ptujski in njegov brat Friderik, ki sta imela gradova Velenje in Heckenberg¹, s samostanom pa njegov zavetnik Ulrik grof Pfanberški, potem njegov stričnik Friderik, od l. 1341. grof Celjski, naposled štajerski deželni glavar Ulrik Walsee in pa krški škof Ulrik. Po tedanjih običajih so najbrž planili vitezi ene stranke po kmetijab in posestvih druge in narobe, so pustošili, požigali, ropali in škodovali drug drugemu, čim bolj so mogli, dokler ni deželni vojvoda Rudolf obema strankama zapovedal mirovati (1345) in Rudeneck sprejel v svojo last, da odloči o njegovi usodi. Dal ga je Vrbovskim nazaj na veliko nevoljo samostana. Sedaj se je za Vrbovske viteze še patriarch potegnil, saj so bili njegovi fevdni, in je l. 1346. gornjegrajskemu opatu z izobčenjem zagrozil, ako ne pusti pri miru viteza Eberharda. No, opat se je vdal in je celo še desetino v bližini Vrbovca svojemu nasprotniku dal v zakup. Zdi se, da je potem na Rudenecku še kakih 100 let gospodarila postranska panoga Vrbovčanov, dokler ni l. 1447. Ivan Vrbovski posestva in grad iz-

vori (str. 103) samo o „ihrem Gute in Ober-Cilli“, a je prezrl, da je bilo vredno 500 mark. Primerjajmo s tem, da je l. 1326. vse celjsko gospodstvo sc zastavilo za 500 mark, l. 1331. pa je polovico kupil Friderik Žovneški za 250 mark, drugo polovico pa l. 1333. za 200 mark in za gospodstvo Gutenstein na Koroškem, potem se po pravici vprašamo, zakaj je Friderik l. 1350. še vnovič plačal visoko svoto 500 mark.

¹ Orožen l. c. VI, str. 272.

ročil celjskemu grofu Frideriku II. Čudno pa je, da so naši vitezi tako kmalu zapravili Vrbovec sam in gornjegrajski grad. Ali jih je vojna tako obubožala ali pa so bili drug drugemu na poti, ker je vsak grad imel 4 lastnike? Najprej je gornjegrajski grad prešel v roke celjskega grofa Friderika I. (l. 1349. in 50.), deset let pozneje pa tudi Vrbovec. Prvo polovico sta prodala brata Eberhard in Burkhard v aprilu l. 1360. celjskima grofoma Ulriku I. in Hermanu I.¹, ki sta se dala koj od oglejskega patriarha Ludovika della Torre z njo investirati, potem pa sta jo izročila bratoma Frideriku in Ivanu Bistriškemu. Drugo polovico pa sta brata Nikolaj in Friderik l. 1361. najprej zastavila opatu Ulriku, potem pa sta jo prodala tudi celjskima grofoma². Tudi ta polovica je prešla v roke obeh Bistričanov (1362). A že l. 1367. najdemo Kolona Vuzeniškega na Vrbovcu, ki je bil ravnokar (1366) svoj rodni trg in vuzeniško gospodstvo izročil svojima stricema, celjskima grofoma. Nadaljnja usoda Vrbovca je neznana. Mogoče je, da je prišel v deželnoknežje roke in da ga je res Vitovec l. 1440. osvojil za Celjane³. Ker je bil ali vsled starosti ali vsled obleganja pokvarjen, so ti grofi pred l. 1445. postavili nov gospodarski gradič ob vznožju griča⁴. Po smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika II. (1456) je vrbovski oskrbnik Andrej Grimschitzer izročil grad cesarju Frideriku III., ki ga je potem dal v zastavo Tomažu Pfafoitscherju, bivšemu oskrbniku celjskega grada. Nadaljnja zgodovina Vrbovca je že opisana in znana⁵.

¹ Prejela sta 521 mark, druga polovica pa je nesla 350 mark. Bilo je torej pravzaprav pet dedičev in prvi $\frac{1}{3}$, sta dobila brata Eberhard in Burkhard ter njuna sestra Elizabeta, drugi $\frac{1}{3}$, pa Nikolaj in Friderik. — ² Vrbovski vitezi so še obdržali nekatere kmetije v Prihovi, Hrastju in Juvanju (1365), pozneje pa so iskali drugod službe. L. 1403. je dobil neki Eberhard Vrbovski stolp v Slovenski Bistrici kot deželnoknežji fevd. L. 1414. priča Vrbovčan Ehrhard v Gornjem Gradu.

³ To poroča Schmutz, l. c. I, 41. Celjska kronika v poglavju o Vitovčevih bojih ne ve nič o tem. Ločiti je urad Vrbovski (kmetije), desetino in grad. Kmetije je prijela l. 1371. Adelheida Ortenburška, udova po Ulriku I. Celjskem, ki je umrla l. 1391.; potem so dajali Celjski grofi urad v zastavo (pred l. 1429. ga je imel Nikolaj Rusbacher), z l. 1429. pa ga je grof Herman II. izročil kartuzijanom v Pleterjah; isti so dobili desetino l. 1439. Muchar, l. c. VII, 229 in 288; VIII, 14.

⁴ Orožen IIa str. 185 (neuc Veste Altenburg).

⁵ Orožen IIb 170—177 in V 543—545.

Naposled dodamo še poskus rodoslovnega debla in
Pregled gospodarjev Vrbovca.

Lastniki.

Oskrbniki.

Plemeniti Chagerji — 1140.

Oglejski patriarhi 1140 — nove dobe. 1148 Vulving Letuški.

Kot oglejski fevdnički:

Heunburški grofi o. 1285 — o. 1308.

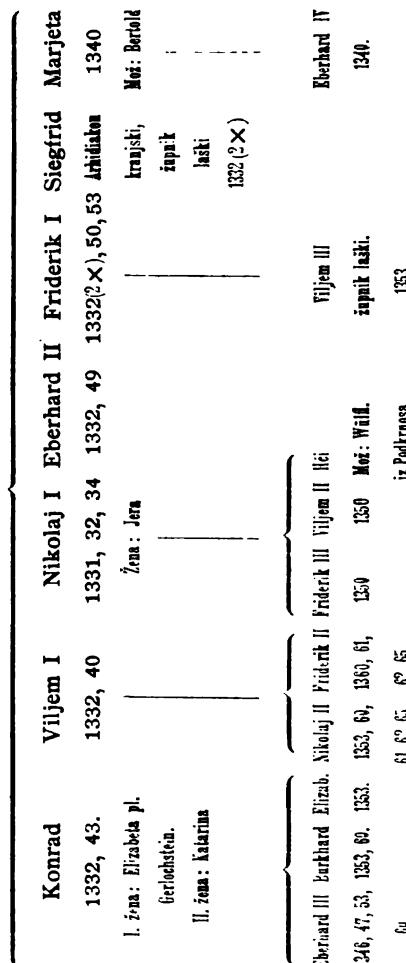
Vrbovski vitezi o. 1308 — 1360.

Celjski grofi 1360 — ? — 1456. 1456 Andrej Grimschitzer.

Deželni knezi 1456 —

Eberhard I.

1286, 96(2X), 1308, 09.

O p o m b a . Vir za rodoslovno deblo so nekatere opazke v listinah in pa način, kako se je delila dedičina. Bratje najbrž niso po starosti razporejeni. Letnica 1349 se je izpustila, ker se ne ve, kateremu Fridriku in Viljemu se naj pripisuje. Izven rodoslovne zvezre so iz istega vzroka izostali Hiltprand Vrbovski (1339) in pa bratje Mihael, Fridrik, Ulrik, morda otroci Eberharda III. ali pa Burkharda (1360).

Gornjegrajski Grad.

Stal je na griču Gradišču (po specialnem zemljevidu 1 : 75.000 556 m visoko) na levem bregu Drete, 1 km vzhodno od trga. V Schmutzovi dobi (1822) so se še videle razvaline, do Orožnove (1877) pa je izginil že vsak sled. Da se je v njem mudil patriarch Ulrik I. 1174. z drugo odlično gospodo, smo povedali že zgoraj. L. 1247. že nosi priimek Stari Grad, stal pa je še l. 1334., ko je v njem izdal Nikolaj Vrbovski listino. A l. 1456. ga že ni bilo več, ker se ne omenja v celjski kroniki med gradovi, ki so jih posedali celjski grofi. Njegova zgodovina je združena z zgodovino Vrbovca; edino oskrbnike ima različne. Naj torej zadošča

Pregled

lastnikov	in	oskrbnikov.
Plemeniti Chagerji	— 1140.	
Oglejski patriarhi	1140 — nove dobe.	Herman 1257, 68. Volker 1257. Hartman † pred l. 1258. Herman de Owe 1268 ¹ . Joannes Coccus 1268, 69. Herman 1282.
Kot oglejski fevdni:		
Heunburški grofi	o. 1285 — o. 1308	(Herman Kranjec in Herman njegov sin, 1291) ² .
Vrbovski vitezi	o. 1308 — 1350.	(Nikolaj Gornjegrajski, 1312—16) ³ .
Celjski grofi	1350 — 1456.	Jurij de Vaist 1391 ⁴ . Henrik Zelsnik 1400.
Deželni knez	1456 —	
(Gospodstvo je definitivno združeno z Vrbovcem, gradu pa ni več).		

¹ Owe = Au t. j. Podlog pri Novem Kloštru blizu Polzele. V koliko so razni Hermanni v dobi 1257—1282 sorodni med seboj ali pa celo ista oseba, se ne da dognati.

² Mogoče je, da sta bila oskrbnika, ker se imenujeta najprej (1286) med heunburškimi fevdni, potem pa se najdetra v neki listini (1291) kot priči pred drugimi gornjegrajskimi vitezi.

³ Nikolaj se imenuje petkrat (1312, 1314, 1315, 1316, 1316) „von Oberburg“, to je torej njegovo lastno ime. Najlažje je umljivo, če je grad oskrboval. Tudi je l. 1314. prodal menihom 5 kmetij v Tajni, kjer je grad tudi l. 1282. imel posestva. Rodovno deblo družine je naslednje:

Število prebivalcev.

L. 1140. je bilo ministerialcev obojnega spola 100, nevoljnikov pa na samostanskih posestvih 500 z ženami in otroki vred (cum quinquentis fere . . . mancipiis, cum suis mulieribus ac natis).⁶ Ker si patriarch izgovori še 10 kmetij za svoj delež in sta oba syntmana ter drugi ministerialci tudi imela svoje kmetije, ki so jih obdelovali njihovi nevoljniki, zato moramo še doščetiti kakih 200 duš za oglejske nevoljnike (izrecno se npr. [a]c l. 1268.), tako da ima gornjegradska pokrajina l. 1140. okoli 800 duš. (Kolikor dandanes edina župnija v Nazarju).

Nikolaj Rorski (v. Rore), sodnik gornjegradski, 1291.

Nikolaj Gornjegradski 1312—1316.	Bernhard Kamniški,
Žena: Sofija, 1314.	1316.

Pernewsl 1312, 1315.

Čisto druga oseba pa je Bernhard, deželski sodnik v Gornjem Gradu, ki se imenuje l. 1303., 1306. (dvakrat) in 1316., v zadnjem letu tudi kot samostanski uradnik.

⁴ V službi benediktincev spoznamo l. 1340. Rudolfa de Vaist (Debeljaka), ki dobi l. 1341. kot odškodnino dvorec v Podgradu na Vranskem. Njegov vnuč Jurij je postal oskrbnik (Burggraf) na gradu. Rovdovinsko deblo Vaistov je naslednjene:

Rudolf I de Vaist 1340, 1341.	(Nikolaj de Vaist je bil menih in do leta 1369.
Žena Gizela 1341.	župnik v Škalah; Vul-

Rudolf II. Je l. 1376. še neoženjen	fing de Vaist se ime-
in dobi dvorec v Podgradu. L.	nuje l. 1332. kot priča)
1389. dobi desetino na Vranskem	
v zastavo za 80 mark; žena nje-	
gova je Katarina.	

Jurij.	Leopold	Lenart
Je 1388 še oproda; 1391 dobi	1388 oproda.	1404 (dvakrat).
isto desetino ko Rudolf II.		

Ali sta Leopold in Lenart Jurijeva brata, je samo domnevanje. Gašpar de Vaist se imenuje slednjič l. 1449. kot priča.

⁵ Vejica po besedi mancipiis nas ne sme motiti, da bi mislili, da je bilo samo moških nevoljnikov 500, torej vseh samostanskih podložnikov kakih 2000. Ako se v listini pove okroglo število (100) za ministerialce obojnega spola, je naravno, da tudi drugo okroglo število (500) pomeni podložne obojnega spola, a mesto „utriusque sexus“, stoji „cum suis mulieribus ac natis“, da bi se isti izraz ne ponavljaj.

Razume se, da so bile samo ugodnejše lege — v ravninah — obdelane in so bila sela prav majhna.

L. 1268. ima samostan že večkrat omenjeni prepir s koroškim vojvodom Ulrikom. Na Olševi se je tedaj zbral oglejskih in samostanskih nevoljnikov okoli 500 ali še več ter vsi oglejski ministerialci, da pričajo v korist samostanu. Recimo, da so te priče vsi moški od 20.—70. leta, ker onemoglih starčkov pač niso silili na daljno pot na visoko goro, dečki pa niso bili sposobni pričati, potem bi bilo vseh podložnih obojega spola okoli 1800.¹ A to število je prenizko. Samostan ni imel interesa, vse moške siliti na goro, šlo je le za visoko, vplivno število; marsikateri so gotovo doma ostali, posebno bolniki, tudi jih ni nihče na gori štel in listina izrecno pravi, da so bili ministerialci vsi, nevoljnikov pa 500. Zato še prištejemo 200 podložnikov, potem 100 ministerialcev in 50 menihov s samostanskimi posli, tako da dobimo 2150 duš za gornjegrajsko pokrajino. — To število je proti 800 prebivalcem l. 1140. dvakrat in dve tretjini večje. Da je ljudstvo v teku 128 let tako narastlo, je pred vsem pripisati ugodnim gospodarskim prilikam. Samostanu je bilo mnogo do tega, da bi se kolikor mogoče sveta na novo obdelalo, iznova naselilo; krčiti gozde, širiti svoje meje in tako večati svoje dohodke, mu je bilo posebej v ustanovni listini dovoljeno. Tudi so ti kmetje na novinah („coloni“ se zovejo l. 1140.) svobodni, plačujejo le gotove davščine v prirastkih ali denarju, vse drugo pa je njihovo. Njih večja samozavest in ugodnejši gmotni položaj sta se gotovo tudi pokazala v številnejšem zarodu. Pa še nekaj ne smemo pozabiti. Najbrž so menihi poklicali tudi tuje naselниke, Slovence in Nemce. Tako se najlažje razlagajo lastna imena nekaterih kmetij v urbarju iz l. 1426. Ni verjetno, da bi bila iz slovenščine prevedena imena kakor Harcher, Turnefurter, Engelschalk, Dietmar in Sieghart.²

¹ Štajerska je imela l. 1900. pri 1,375.000 prebivalcev 376.878 moških, torej 0'36 prebivalstva.

² Popačena slovenska imena so najbrž Osterman za Ojsteršek, Remprechtseck za Ruperščak, Lamprechtsek, Marolt za Meierhold (ne-

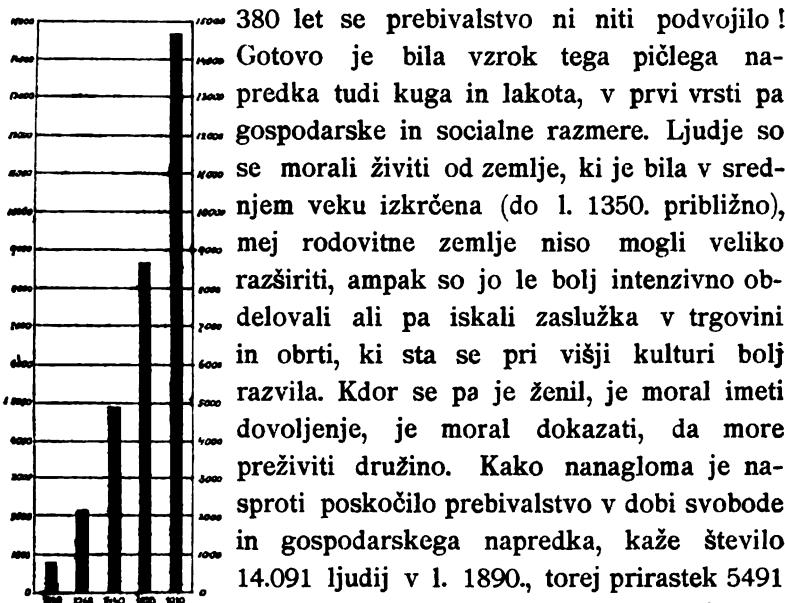
Ravnokar omenjeni urbar iz l. 1426., ki se je potem spopolnjeval do l. 1441., šteje v naši pokrajini šest uradov z 752 domovanji, od katerih pa je bilo 27 nezasedenih pustot. Urad Tirolšek je štel 140 domov (med temi 7 pustot), Posavinje 219 (2), Zadretje 177 (4), Ljubenski Hrib 108 (3), Luče 127 (9) in Solčava 50 (2). Prišteti še moramo 22 domcev v Rečici, 44 v Ljubnem in okoli 88 v Gornjem Gradu (od katerih pa je 1 nenaseljen, 9 pa z drugimi združenih). Za vsako izmed teh 869 zasedenih hiš računimo po 4 stanovalce¹ in za samostan dodamo še 30 oseb, tako da znaša število duš na samostanski zemlji približno 4500. Koliko ljudij je bilo na nekdanjem patriarhovem deležu, se ne da dognati, gotovo razmeroma malo ², recimo 400. V dobi 172 let bi se torej bilo prebivalstvo na nekdanjem Chagerjevem posestvu od 2150 duš na 4900 duš pomnožilo, torej več ko podvojilo. Vendar pa je bilo nekdaj še večje; priča temu so pustote, in sicer pred vsem v bolj goratih krajih kakor v Tirolšku in v Lučah. Najbrž se ne bomotili, če trdimo, da je v prvi polovici 14. stol. ponehalo krčenje gozdov in ustanavljanje novih kmetij, v drugi polovici istega stoletja je pa kuga (1348, 1353, 1358, 1385) mnogo ljudij pokosila, drugi pa so se izselili v trge, tako da je cela vrsta pustot pričala o nazadovanju kulture. Koliko truda nekdaj, da so se napravile novine, sedaj pa ni človeka, ki bi na na njih prebival!

voljnik oskrbnikov), Strorigel za Štorgel, Zeisel mesto Čižek itd. Štifter v Solčavi pa je prvotno pooblaščenec gospodov, ki kmete v njih posest uvaja in odstavlja (stiften, abstiften). Na tujca kažeta tudi izraza Fremderhube in Czimfalo. Frankenhube = na kateri je bil Franko.

¹ Tako nizko število smo vzeli, ker je bilo 27 kmetij nenaseljenih, torej očevidno prepičlo število ljudij. L. 1822. je prišlo v tem okraju na eno hišo po 5·45 ljudij, l. 1890. pa po 7·3 splošno, posebič pa v trgih Rečica po 6, Ljubno 8, Gornji Grad 7, v selih Luče 6, Raduha 7, Podvolovlek 7 itd.

² L. 1822 jc imela gornjegrajska graščina 1156 samostojnih podložnikov, od teh v braslovškem okraju 59 in pri Sv. Iiju 31, v naši pokrajini torej 1066, zraven pa še tržane. Gospodstvo Vrbovec pa je štelo 235 podložnikov, od teh pa gotovo polovico izven našega okraja.

I. 1822. šteje gornjegrajska pokrajina 8642 duš;¹ tekom

Pregled naraščanja prebivalstva na Chagerjevem² posestvu. (Številke spodaj značijo letnice, številke ob straneh pa število duš v tisočih.)

K zgodovini naseljenja.

Naše dosedanje raziskavanje nam je predločilo razmere, ki so vladale v gornjegrajski pokrajini l. 1140. in pozneje, tukaj pa hočemo iz njih sklepati tudi nazaj v prejšnja stoletja. Taka ugibanja dajo tem verjetnejše zaključke, čim bolj upošte-

¹ Graščina Vrbovec v tedanjem administrativnem obsegu šteje 4112 duš, Gornji Grad pa 4530 duš. Schmutz, Lexikon.

² V imenu Chager za ustanovnika, kakor smo ga imenovali, tiči še spomin na prejšnjo razlago, da je bil Slovenec Kaker, boljše ga bomo zvali po selu Kager — Kagerski gospod.

vajo poleg znanih krajevnih razmer splošni položaj dotednih dob.

Že v rimski dobi je bila Gornjesavinjska Dolina naseljena. Na poti iz Prihove v Rečico so se našli ostanki rimske hiše in pa nagrobni kamen, ki ga je postavila še živa udova Avita svojemu, v starosti 40 let umrlemu možu Agiloru. V stolpu cerkve sv. Janža je ostanek drugega takega kamna, ki nas spominja na rod Metilijcev; njih osebna imena kažejo na konec 2. ali začetek 3. stol. in so pristno rimska, ne pa polatinčena keltska, kakor se tolkokrat v naših krajih nahajajo. Istotam je zaobljubljeni kamen, postavljen na čast perzijskemu solnčnemu bogu Mitru. Posebno ga je častilo rimsko vojaštvo; njegova svetišča in spomeniki na Donački Gori, v Ptuju, na Pohorju in v Falu ob Dravi pričajo, kako znan je bil tudi na Spodnjem Štajerskem. Doslužene vojake si lahko mislimo kot lastnike rimskih pristav v naši dolini. Slednjič se je še našel nagrobni kamen v Negojnici; postavil ga je tužni oče svojemu sinu. Tako je bila naša dolina deležna svetovne kulture in preteklo je zopet — poldrugo tisočletje, predno so njeni novi prebivalci se povzdignili na isto stopinjo, da so svojim ranjim stavili kamnite spomenike.

Ko so zasedli Slovenci lepo rečiško ravnino, so gotovo nadaljevali obdelavanje že od Rimljjanov urejenih polj, rajši kakor da bi bili krčili gozde. Da se tudi dokazati, da so v naši pokrajini naselbine v ravnini starejše kakor po gorskih obronkih.¹ Najprej moramo upoštevati, da imajo ministerialci t. j. nadzorniki gospodarstva podložnikov v 13. stol. svoje sedeže ob rekah, v vaseh, in ne v hribih, in svoje kmetije, ki so jih uživali kot plačilo, v ravnini in ne na obronkih. Sedeži in kmetije pa so se jim odločili že pred l. 1140., ker s prihodom benediktincev so ministerialci le ohra-

¹ Orožen, II, b, str. 167 in 185.

² Posebno ugodno ležeče in solnčne lege v gorah so bile dostikrat že v rimski dobi zasedene. Tako se nahajajo rimski spomeniki ob Savi po gorah v razborski, sevniški in videmski župniji, celo v Skomrjah na Pohorju in v zgoraj imenovani Negojnici.

nili, kar so že imeli, nadaljnega gospodarskega razvoja se pa niso mogli udeleževati. Drugi dokaz so cerkve: nobena izmed starejših ni pozidana na hribu, ampak vse so v ravnini, sredi vasi; ako je kje izjema, se da popolnoma opravičiti, kakor bomo videli spodaj. Zadnji razlog za našo trditev pa so krajevna imena. Zberimo v eno skupino imena vasi (Prihova, Rečica, Meliše, Radmirje, Kokarje, Bočna, Ljubno, Luče, Volog itd.), v drugo pa posestnikov na obronkih (n. pr. Tirovšek, Prodnik, Presečnik, Rogačnik, Jelšnik, Požarnik, Tratnik, Strnad itd.)! Ali niso imena posestnikov tudi neukemu človeku večinoma lahko umljiva, radi imen vasi pa bode včasi še jekoslovec prišel v zadrego (n. pr. Volog), ali niso torej imena selišč po dvorcih mlajša, selišč v obliki vasi pa starejša? Včasi se to da tudi posamič dokazati. Ustanovitelj Radmirja je bil Radomir ali Ratmir, čigar ime z obrazilom — mir ima vse polno vrstnikov v zadnjih stoletjih prvega tisočletja, hribovsko zaselje Tirovšek pa ima obrazilo — šek, ki se v prvem tisočletju ne da zaslediti¹ in je še v 15. stol. bolj poredkoma v rabi.²

Slovenci, ki so se naselili v rečiški ravnini, so bili nesvobodni (mancipia) in vodil jih je njihov knez. Rečica je postala središče njegovega veleposestva, ki so ga obdelovali podložniki pod njegovim vodstvom in na njegov račun. Ko se pa je njih število pomnožilo, je jih naselil po novoustanovljenih vaseh ter jim je odkazal lastnih zemljišč pod pogojem, da mu

¹ Kos, Gradivo II str. 492 (Slovenska osebna imena) nima nobenega izraza na — šek. Celo za 13. stol. sc v Schumiju, UB. v. Krain I in II ne najde tako ime. (Orischek, II str. 22 je narejen z obrazilom — ek ne — šek; prim. tudi str. 304).

² Iz gornjegrajskega urbarja l. 1426. je razvidno, da se je tedaj sicer že reklo Tirovšek, Planinšek, Repelšak, Osteršak itd., še večkrat pa Jurij na Repni (pozneje Repenšek), Kristan na Rebru (Reberšak), Ulrik pod Menino (dandanes Podmeninšek) itd. V uradu Tirolšek je l. 1426. le troje imen na — šek, 17 drugih kmetov pa, ki imajo dandanes imena na — šek, se še imenuje s predlogi v, na, pod itd. (Rodbinske priimke iz krajevnih imen je zbral J. K. v Dom in Svetu, 195, str. 44, 110 in nsl.).

dajejo dačo od vseh prirastkov na polju in v hlevu ter mu tudi po potrebi delajo tlako. Polje vsake vasi se je po nekem pravičnem ključu razdelilo med posamezne hiše. Najprej se je po rodovitnosti in legi ločilo v 3—4 velike dele, vsak del pa se je potem razkosal na toliko deležev, kolikor je bilo hiš v vasi. Tako je vsak kmet dobil njive v raznih legah okoli vasi (na jugu, vzhodu i. t. d.) in sredi med njivami sosedov. Ta način se je še v starih vaseh n. pr. v Bočni ohranil do danes. Poleg polj pa so imele vasi še skupno last t. zv. gmajne (Gemeine Mark, v Nemčiji Allmende), kjer je lahko vsakateri pasel ali pa tudi gozde krčil. Zadnji pičli ostanki gmajn so se šele pred nekaj desetletji razdelili, ali pa še celo obstojijo kakor n. pr. v Radmirju. Čisto drugače pa se je pozneje izvršilo naseljenje po gorskih obronkih. Tam je dobil vsak kmet vso zemljo okoli svoje hiše (ali dvorca) in ne pomešano z zemljo sosedovo; tudi ni tam gmajn. Čim bolj pa je Rečiški gospod svoje nevoljnike naseljeval po vaseh, tembolj je opuščal gospodarstvo na lasten račun. Svojo zemljo je naposled skoro vso izročil podložnikom, ki so jih nadzorovali ministerialci,¹ sam pa je živel od dače. Tako daleč so se bile razvile razmere že pred l. 1140.

Stanoval pa je Rečiški gospod najprej v Rečici med svojimi podložniki, ko so pa postali gradovi v 9. stol. običajni, si je sezidal v ugodni legi med Dreto in Savinjo Vrbovec. Ko se je napolnila tudi Zadreška Dolina z vasmi, si je izbral še bolj od prometa oddaljeno, bolj varno in prostorno ter nekako sredi vse pokrajine ležeče selišče — Gradišče pod Menino. Imenoval je novi grad — Gornji Grad.² Pred l. 1140. je tudi izumrl domaći

¹ Županov kot uradnikov ne pozna gornjegrajski urbar za našo pokrajino, le redkoma se najdejo kot hišni priimki (Orožen, 2 a, str. 229, 250, 253, 259 in 283). Pač pa se nahaja v uradu Lemberg skoro za vsako selo, kjer imajo menihi kmetije, po en župan; ali je uradnik, se ne da dognati (str. 296—299). Tudi Poreber ima župana in pa dvoje sel na Furlanskem.

² Ime se je izbralo z ozirom na Vrbovec. V imenih se križa dvoje nasprotij:

plemiški rod in je vsa pokrajina prešla v roke bavarskih Chagerjev bodi vsled svašta ali nakupa ali kakor že koli. Močne, da niso niti stanovali v Gornjem Gradu, ampak je bila naša pokrajina le postransko posestvo, ki so ga lahko darovali. Sicer bi si bili kak delež izgovorili vsaj do svoje smrti.

Z naselitvijo je v zvezi tudi cerkvena organizacija. Najstarejšo cerkev bi pričakovali v Rečici, v središču prvotnega veleposestva. Patrocinij sv. Kancijana, kateremu je cerkev

Stari grad (Altenburg, Vrbovec) — Novi grad

Spodnji grad — Gornji Grad (Oberburg).

Za prvo nasprotje nam pač ni treba zgledov. Samoumevno je in se dostikrat najde, da se je imenovala nova stavba Novi Grad nasproti že obstoječemu Starem. Za drugo nasprotje pa, da se imenuje grad nižje ob rečki Spodnji, oni više in daleč proč ležeči pa Zgornji, navedem za vzgled Ober- in Niederwalsec na Gornjem Avstrijskem. Vrbovec se je imenoval Altenburg že prej, predno ga je dobila v fevd rodovina Altenburžanov; rodovina je dobila po gradu priimek, ne pa grad po rodovini. Tudi slovenski izraz Vrbovec je očividno zelo star. Za priponko — ovec je najstarejši vzgled Ješovec l. 1169. (Zahn, ONB. str. 280).

To naravno in priprosto razlago imena Gornji Grad odpadejo vsa dosevanja ugibanja. Njih avtor je Zahn, ki se je čudil nad oblikami Oberenburg, Obirburg i. t. d. in je mislil na „Obrovgrad“ (Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska str. 122 op. 2) ali pa na „Obrambo“ (Styriaca II, str. 51). Vendar pa je prva razlaga popolnoma prazna. Imamo še 5 razvalin, ki se imenujejo Heunburg in ona, ki je na Koroškem, nosi tudi slovensko ime Vovbre. Ti imeni nimata torej nobenega stika z besedama Oberburg ali pa Gornji Grad. Ravnotako neutemljena je druga razlaga. Zahn graja sedanj uradno pisavo Oberburg in sam dosledno piše Obernburg ter trdi, da se je grad od zgodnjega srednjega veka do osemnajstega stoletja imenoval Obremburch, Obrenburch — „so und nicht anders“, šele pozneje se je ime popačilo. Kako nevarno je citirati iz spomina! Ko bi bil Zahn pogledal svoje delo Ortsnamenbuch, bi bil na str. 363 našel za Gornji Grad iz listin sestavljene vse srednjeveške oblike, med temi pa Oberburch za l. 1209, 1343, 1369 in Obenburgk 1449. S tem se strinja slovenska oblika Gornji Grad. Ta beseda ni modern prevod, ker drugače bi se bil še obranil kak ostanek prejšnjega izraza kakor n. pr. so še v rabi besede Žovnek, Šaleški grad, Zajcklošter, moderni prevod Zajčki samostan se še pa ni med ljudstvom udomačil. Drugi izrazi v srednjeveških listinah za Gornji Grad kažejo besedo Ober-, Oberen in Obrenburg. Ober- pa je isto ko ober-, kakor je tudi niedern- isto ko nieder-. Zahn je popolnoma svojevoljno kraje z besedico ober in obern ločil, mora pa n. pr. k Oberndorf pripisati Oberdorf in pri Oberdorf pa Oberndorf. Podobno pri

posvečena, je res starejši ko oni sv. Mohorja,¹ da, vse cerkve sv. Kancijana se nahajajo na Spodnjem Štajerskem le v krajih, ki so bili že od Rimljyanov obljudeni. Zato pa ni izključeno, da je bila v Rečici prva misijonska postaja. Vendar župnija se ni tu ustanovila, ampak v Gornjem Gradu in sicer iz edinega vzroka, ker je tukaj stanoval graščak. Ako pomislimo, da se je prvotna župnija raztegala po vsej gornjegrajski pokrajini in tudi v mozirski ter je v tej obsegala sedanje župnije Mozirje, Šmihel in Bele vode, Solčava pa v tisti dobi (konec 1. tisočletja) še ni bila zasedena, potem je še bolj očividno, da je bil sedež župnije ob skrajni periferiji njenega ozemlja.² Župnik je najbrž prejel od graščaka nekaj zemljišč, od patriarha pa je imel $\frac{1}{3}$ vse desetine svojih župljanov, drugi $\frac{2}{3}$ ste pripadali patriarhu, a ta jih je dal v najem graščaku. Tudi Chagerski gospod jih je posedal. Dokler so ljudje prebivali le v ugodnejših legah in v ravnini, jim je bilo še mogoče se zbirati ob nedeljah v Gornjem Gradu, ko so pa prodrli višje v hribe, so pa gornjegrajski župniki pošiljali pomožne duhovnike ob nedeljah h kapelicam maševat sredi oddaljenih naselbin. Tako je v mozirski okolini za l. 1241. izpričanih že troje cerkev -- sv. Jurija, sv. Ožbalta (v Ljubiji) in sv. Vida (sedaj sv. Radegunde). Sčasoma pa so zunaj nastavili stalne duhovnike, vikarije, in sicer pred vsem pri t. zv. samolastnih cerkvah (Eigenkirchen). Heunburški grofje so oskrbeli duhovnika za Mozirje, patriarhi

besedah z Nieder-. (Prim. še Oesterley, Histor.-geogr. Wörterbuch). Obernje torej isto ko obr- in oficielna pisava Oberburg je čisto prava in prav starja (1209). Končno nam ostanejo za ime Oberburg še nekatere popačenke, ki dajo besedo Obernburg v italijanskem izgovoru. Tako je pisal oglejski notar Pagino l. 1140. Obbremburch, potem l. 1243. oglejski kanonik Bonencontro Obberemburch in l. 1332. imamo ime celo z laško končnico: Obrumburga ter še dve drugi spaki Obro- in Obirburg. Iz popačenih besed pa se nič ne da dokazati; imamo n. pr. tudi v Švici grad Oberburg, ki se imenuje l. 1060. Obrumburg in l. 1310. Oberanburg. V besedi Oberburg tiči res zgodovina, a čisto druga, kakor je Zahn menil: Gornjemu Gradu odgovarja spodnji, starejši, ki je Vrbovec.

¹ Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 210—212.

² Podobno je bilo tudi v Slivnici na Dravskem polju.

za Rečico in Solčavo, menihi pa za Ljubno, kamor so vedno nastavliali katerega izmed svojih sobratov. Kdaj je bil v Možirju vikarij nameščen, se ne ve; izraz *capella* za cerkev sv. Jurija l. 1241. ne nasprotuje temu, da bi bil že tedaj tam vikarij. Možirje se je moralo najprej odcepiti od gornjcgrajske župnije, ker je od tam bilo najdalje k materi – cerkvi. Za Rečico se da začetek župnije staviti v l. 1140—1173; patriarch je župnika ali vikarija oskrbel z lepimi posestvi; desetine mu pa ni mogel dati, ker je ta bila že last pražupnije gornjcgrajske. V Ljubnem je nastala cerkev po l. 1235., ko je bila sv. Elizabeta, cerkvena patroninja, prišteta med svetnike; župnik je bil tukaj samo samostanski eksponent, ni imel ne desetine, ne posestev, zanj je skrbel samostan. V Solčavi je ustanovil vikarijsko mesto celjski grof Friderik I. (1341—1360). Ne smemo misliti, da kar tja v en dan. Ampak z l. 1350. je dobil patriarhov grad Gornji Grad in pripadajoča posestva, med temi tudi v Solčavi,¹ in to je bil povod, da je poskrbel za dušoskrbje tamošnjih prebivalcev. Z letnimi desetimi funti srebra je ustanovil večno mašo t. j. omogočil je, da je trajno en duhovnik v Solčavi bival.² Imenoval se je kapelan ali pa tudi vikarij, ker je imel samostanu podložno župnijo, a za svoje vernike je bil kakor župnik. Prvi vikar je bil najbrž Friderik, ki je bil dobro zapisan pri menihih. Mogoče pa je že pred l. 1350. bival stalen duhovnik v Solčavi. Ker je kraj preveč oddaljen od Gornjega Grada, da bi mogli verniki redno obiskovati nedeljsko službo božjo, je verjetno, da so Solčavani že od začetka kolonizacije (še pred l. 1268) imeli svojega dušnega pastirja. Tudi gospodarsko zavzema Solčava izjemno mesto: Menihom plačuje vso

¹ Schmutz, l. c. IV, 149.

² Podobno se je imenoval tudi župnik v Šmartinu pri Velenju kapelan, njegovi verniki pa župljani (*plebesani capellae*). Orožen, II a 45 in V 122. — Izraza *vicario perpetuo* in *capellaniae perpetuae* (Orožen II, b. 136) si glede Solčave ne nasprotujeta; prvi velja o osebi, drugi pa o ustanovi, ki jo dotedna oseba uživa. Da je kapelan isti kot vikar, se razvidi iz regesta l. 1631 (*vicarium praetendere, vicario debentur, Orožen, 2, b, 137*).

dačo edino v denarjih, kmetje drugih uradov pa večinoma v pridelkih. Menihom pač ni kazalo v Solčavi nabrane pridelke voziti v samostan po Savinjski strugi — tedanji edini vozni zvezi — ali pa skozi Iglo nositi in zato so si dali vse v cvenku izplačati. Kakor so bili torej Solčavani v družabnem oziru ločeni od sveta, tako najbrž že izpočetka tudi v dušeskrbnem. Slednjič je verjetno, da je tudi v Lučah h koncu srednjega veka stanoval vikariat, čeprav se nikdar ne imenuje v listinah; vsa župnija je zemljepisno ena celota, ki je od Solčave in Ljubnega po soteskah ločena, in je tvorila svoj posebni urad in najbrž tudi vikariat; ker je štela v 15. stol. okoli 600 duš, je pač verjetno, da je imela svojo službo božjo in da ljudem ni bilo treba hoditi k sosednjim župnijam.

Z naseljenjem je tudi v zvezi stavljenc cerkev. Skoro vse so pozidane v starejših vaseh in sicer vedno v bolj zvišenih legah, kar povzdiuje njih stavbno lepoto. Ob Savinji jih leži 7, namreč v Solčavi, Lučah, Ljubnem,¹ Radmirju, Okonini, Št. Janžu in Rečici, za Dreto pa 5, namreč v Šmiklavžu, Gornjem Gradu,² Bočni, Vologu in Kokarju. Zanimivo je, da jih ni vstran glavnih prometnih cest n. pr. v Melišu, Grušovljah ali Homcu. Važna pot pa je vodila iz Luč čez goro v Gornji Grad in tam imamo na vrhu cerkev sv. Lenarta kot zaščitnika gorskih prelazov in voznikov (zato je cerkev z verigo opeta). Druga pot je šla iz Vologa za Dreto pri Lipičez goro v Volog nad Vranskim, kjer je ležalo eno izmed največjih izvengornjegralskih posestev naših benediktincev. V bližini tega prelaza so postavili menihi po veččem umetniku še v 13. stoletju cerkev benediktinskega opata sv. Jošta, ki je obenem tudi nekak gorski zaščitnik, ker so v naših deželah vse njegove cerkve na hribih. Izven vsakega prometa stoji edina cerkev sv. Primoža nad Gornjim Gradom; po svojem

¹ Cerkev sv. Primoža nad Ljubnem je šele iz konca srednjega veka.

² Povod za podružnico sv. Magdalenc ni dal način naseljenja, ampak ženski samostan.

zaščitniku kakor po svoji legi (ob boku gore) je posnetek slavne božjepotne cerkve sv. Primoža nad Kamnikom.

Cerkve po vseh imajo (izvzemši Ljubno) vse stare patrocinije, kakor so bili v navadi v prvih stoletjih drugega tisočletja. Vse so pozidane pred l. 1426 in bodo večinoma iz 13. stol. Zakaj tudi glede stavljenga cerkev se dajo opazovati gotove priljubljene dobe, tako n. pr. 15. stol., 17. in druga polovica 19. Vzrok za to, da se v gotovih dobeh ljudje nekako zaženejo in stavijo cerkev za cerkvijo, potem pa zopet za stoljetja obnemorejo, leži v pomnoženem prebivalstvu, potem v ugodnih gmotnih razmerah, vsplamenelem verskem navdušenju in koncem v medsebojnem tekmovalnju sosednjih krajev.

S tem smo z našim izvajanjem na podlagi ustanovne listine pri kraju. S pomočjo katastralnih map bi se dal za našo pokrajino še bolj dognati razvoj naseljevanja in natančno določiti meje med posestvi patriarha in menihov; a tako obširno študijo prepustimo drugim ali pa za drugokrat.¹ Naj bi se tudi drugi pečali z zgodovino edinega benediktinskega samostana v sedanjem slovenskem ozemlju! Raziskati je treba n. pr. še zgodovino posestev izven gornjegrajske pokrajine, potem pa posebno javno in notranjo zgodovino samostana samega. Dosihib ne vemo o njem niti osebnih priimkov za opate, niti o kakem odličnejšem menihu ali pisatelju. Regesti, ki jih je Orožen l. 1877 izdal o samostanu, so njegovo najboljše in za tedaj odlično delo; sedaj pa mora biti naša naloga te listine in regeste tolmačiti, poiskati novih virov, spraviti vse dogodke v zvezo z benediktinsko redovno zgodovino in s splošno cerkveno, koncem pisati zgodovino o našem samostanu kot kulturnem činitelju na slovenskih tleh.

Dr. A. Stegenšek.

¹ Mnogo bolj bi bilo priporočati to metodo za raziskovanje konjiškega okrajnega glavarstva, kjer je na razpolago na stotine žičkih listin o gibanju zemljišč (darovanje, nakup, prodaja) in šele listine dajo takim mapalnim študijam potrebno zgodovinsko ozadje. Za gornjegrajsko pokrajino pa je takih listin zelo malo, ker je bilo vse ozemlje večinoma že od nekdaj v meniških rokah.

»Monoceros« in »Diptamus«.

(Postanek in zgodovina pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi „Jager na lovju šraja . . .“).

J. A. Glonar.

1.

Ko je izšla l. 1904. Aškerčeva pesnitev „Zlatorog“, ki jo je sam nazval „narodna pravljica izpod Triglava“, so si Slovenci malo pobliže ogledali problem Zlatoroga. Na to jih je napotil deloma avtor sam. In na vseh poročilih in kritikah se lahko opaža, da jim je Aškerč sam marsikaj sugeriral s svojimi besedami in s tendenco, ki jo je vložil v svojo pesnitev. Usodo je bilo že samo to, da imenuje „Zlatoroga“ v podnaslovu „narodno pravljico“. Tako je večina brala „Zlatoroga“ in pisala o njem poročila in kritike pod trajno sugestijo, ki se je nekateri poročevavci le z vidno muko otresajo, da je „Zlatorog“ pristno narodno blago in da je „pravljica“. Pisali pa so o Aškerčevem in slovenskem „Zlatorogu“: Dr. J. Merhar [Ljublj. Zvon 1904, 115—118], Fr. Govekar [Slovan 1903—1904, str. 59], dr. Jos. C. Oblak [Slovan II (1903—1904), str. 81—82, 115—117], dr. A. Ušeničnik [Kat. Obzornik VIII (1904), str. 223—226]. Dr. Jos. Vošnjak je priobčil svoj govor z avtorjem o „Zlatorogu“ [Slovan II, str. 195] in češki germanist Oktavian Wagner je napisal [Slovenský Přehled VI (1904), str. 202—205, 246—252] obširnejšo razpravo o slovenskem in Baumbachovem „Zlatorogu“.

Dr. Merhar podaja na navedenem mestu najprej precej dolgo revijo vpliva našega narodnega slovstva na posamezne naše pisatelje, ki pa je v vsakem stavku potrebna zopetne in

korenite revizije. Važen je za nas stavek, s katerim začenja : „Naše ustno ali ljudsko slovstvo je storilo umetni slovenski književnosti morda več uslug, nego si marsikdo misli.“ Potem piše o stališču, ki so ga do narodnega blaga [pred vsem narodnih s n o v i] zavzemali razni slovenski pisatelji od Vodnika do Stritarja. Da je prepričan o narodnosti „Zlatoroga“, to nam priča stavek, s katerim prehaja na pravo poročilo o Aškerčevem „Zlatorogu“: „V svojem najnovejšem umotvoru . . . je obdelal [Aškerc] snov, ki jo je vzel naravnost iz narodne zakladnice.“

V tej veri se mu pridružuje Govekar, ki začenja svojo kritiko na navedenem mestu tako-le: „Slovenskih pravljic in pripovedek, ki bi se mogle obdelati poetski, da bi se dal ustvariti na njihovi podlagi naroden ep ali narodna dramatska bajka, nimamo Slovenci skoraj nič¹. Taka pravljična snov pa je pravljica o „Zlatorogu“ in trentskega lovca. „S tem [da se Baumbach ni držal strogo narodnega sporočila ter je namesto „zelenega lovca“ postavil svoj stvor, demonično krasotico in sprejel v svoj lirski ep nekaj — sicer poetskih — motivov, ki se s pravljico in prizoriščem dejanja ne strinjajo] je narodno pristnost slovenskega sujeta deloma zabrisal. Naš prvak epikov pa se je lotil spesnenja te narodne pravljice na malone neizpremenjeni podlagi Dežmanovega zapiska.“ Dalje pravi, da je v „Zlatorogu“ marsikaj mednarodnega (zeleni lovec, bele žene) bele koze se v resnici nahajajo (posamezni lepi eksemplarji so razstavljeni celo po naravoslovnih muzejih), „pač pa je bitje Zlatoroga slovenskega pravljičnega izvora“. Vidi se, da veruje Govekar po Aškercu v pristno narodnost „Zlatoroga“. Z Aškercem imenuje, kakor še marsikateri drugi ocenilec, tudi on

¹ O, imamo jih dovolj, samo nimamo pravih pisateljev, ki bi znal pravo snov s srečno roko izbrati in jo primerno obdelati. To je izkusil do dobra na svoji lastni koži pač Govekar sam, ko je v vsej naši — vendor obsežni — narodni literaturi stikal za kako dramatsko snovjo in s spretno roko zagrabil ravno „Martina Krpana“, na katerem pa v resnici ni prav in prav nič „narodnega“. — Prim. o tem zanimivem in poučnem iskanju Slovana III, 283.

„Zlatoroga“ „pravljico“. Dočim pa rabijo drugi kratkomalo ta napačen naziv, podaja Govekar celo novo teorijo in definicijo „pravljice“, dasi se po vseh dosedanjih pravilih imenuje „pravljica“, ki je po času ali kraju ali celo obojem določena, „pri-povedka“. Če že poet imenuje kako pripovedko „pravljico“, pa naj; a recenzentu se ne smejo mešati ti za časovni razvoj kake narodne snovi važni pojmi. „Zlatorog“ je bil nekdaj v resnici „pravljica“ (take verzije še ima mo ohranjene), v Dežmanovem zapisku pa je kajpada že davno natanko in določno lokaliziran, torej »*pripovedka*«. Več o tej stvari pozneje!

Prvi je začel dvomiti o narodni pristnosti „Zlatoroga“ dr. J. C. Oblak. Razlogi, ki jih navaja za svoj dvom, pa so za naše narodno pesništvo pravcate krivične, brez vsakega pomiselka hladnokrvno zapisane žalitve. Ali mar zato niso pristne, ker jih narod danes ne pozna več? Da so Trentarji pozabili Zlatoroga, tega je med drugim lahko krivo tudi zgodovinsko dejstvo, da so izginili vzroki, da je prenehal povod, s katerim je bil obstanek Zlatoroga v zvezi! Kje na vsem božjem Slovenskem je med ljudstvom še znan „Mornar“ [Štrekelj, SNP., štv. 70], kje „Galjót“ [l. c. štv. 250—251], kje se še pojo ali vsaj recitirajo „Spanjščice“ [l. c. štv. 234], vse pesmi, da vza-memo vsaj nekaj primerov, ki jim pač nikakor ne manjka „izvanredna čuvstvenost“ in „bajna misterijoznost in visoka poetičnost?“ In kako velikanski razloček je ravno med onimi pesnimi, ki so jih zapisali naši prvi nabirači narodnega blaga in ki so danes, kolikor jih niso držale razne čitanke, po veliki večini pozabljene, pa med onimi, ki se med Slovenci še danes pojo!

Dr. Oblak opozarja na navedenem mestu nadalje še na mitičen izvir Zlatoroga in navaja „pravljico“ o Jazonu in zlatem runu, „ki ima vsaj sorodne, če ne že povsem analogne poteze“. Sploh išče pisatelj v vseh pravljicah poosebljene elementarne sile in prikazni. To opozarjanje na stari panteizem je dokaz, da je vplivala na recenzenta tendenca, ki jo je Aškerc umetno

zmečkal in obesil na „zelenega lovca“, večkrat naravnost pesniško govorjenje o „prirodnih mitih“, o „Zlatorogu“ kot prastarem mitu pa je nastalo pod neposrednim vplivom Aškerčeve diktije in je deloma tudi znak premagane antikvarične filološke šole, ki jo je med Slovenci zastopal posebno pokojni Krek. „Zeleni lovec“, ki igra v Aškerčevem „Zlatorogu“ glavno ulogo, bi naj dajal [kakor meni dr. Oblak] Aškerčevem delu pred vsem nekak pečat pristnosti, a je postal že davno popolnoma postranski motiv, brez pravega in utemeljenega posezanja v dejanje, skoro nekak „deus ex machina“.

Pisatelj opozarja (žal, brez navedenih virov) na sličnosti med Zlatorogom in drugimi pravljicami in pripovedkami. Tukaj pa obravnava pred vsem postranske motive in ne govori ničesar o čudežnih triglavskih rožah in o ozdravitvi obstreljenega jelena.

O. Wagner je napisal svojo razpravo o Baumbachovem „Zlatorogu“ kot donesek o nemškoslovanskih (-slovenskih) književnih zvezah. Zato je svoji razpravi napisal tudi tak uvod in zato se šele v zadnjem odstavku in mimogrede spomni Aškerčevega „Zlatoroga“. Samo mimogrede, ker je Aškerčev „Zlatorog“ izšel, ko je bil Wagnerjev članek že postavljen. Wagner preiskuje v prvi vrsti, kako je Baumbach sprejel od Dežmana¹ in Urbasa² podano snov. Konštatira, da je dejanje v celoti isto, da pa je Baumbach marsikaj sprejel, česar pri Dežmanu in Urbasu ni in da je marsikaj tu in tam izpustil. Spremenil je pred vsem „zelenega lovča“ in ga zamenil s Špelo, demonično krasotico; Wagner misli, da je hotel v nji ustvariti slovensko Brunhildo in tem bolj, ker pravi Urbas v svojem delu naravnost, da se med slovenskimi ženami v Alpah nahajajo mnoge, ki se po velikosti, moči in odločnosti lahko primerjajo z Brunhildo.

¹ „Laibacher Zeitung“, štv. 43, 21. februarja 1868. — Ta podlistek je doslovno posnet v delu Šumanovem, Die Slowenen [Wien und Teschen, 1881] str. 88—93.

² Dritter Jahresbericht der deutschen Staatsoberrealschule in Triest für das Schuljahr 1873, str. 53—54 (članek W. Urbasa: Die Slowenen).

O Baumbachovem „Zlatorogu“ pa pravi, da kaže pesnik v njem stremljenje, da bi pokazal slovanski kos zemlje, na katerem je živel, v vsej njegovi lepoti. Baumbach je naravnost delal na to, da bi dal svojemu delu slovanski značaj. Snov je sprejel kot slovensko in se je naravnost trudil, da bi jo kot tako tudi pokazal¹. In vsled Oblakovega zgore omenjenega članka pravi Wagner: Najsji je pripovedka o Zlatorogu tudi „domněle slovinská“ [l. c. 246], vendar ostane zasluga Baumbachova, ki je hotel s tem delom pokazati svoje simpatije do Slovencev, ista, „i kdyby... látka o Zlatorogu nebyla puvodně slovanskou, kdyby byla do slovinských končin z německého území přenesená...“ Kot glaven vir za vse, kar je spravil Baumbach v svojega „Zlatoroga“, mu je po Wagnerju služil zgore omenjeni Urbasov članek.

V Kat. Obzorniku se je pečal dr. A. Ušeničnik bolj z idejno vsebino Aškerčevega „Zlatoroga“, na kar meri že značilni naslov te recenzije: „Slovenski Mefisto“. Konkluzije, do katerih je prišel, so ga napotile, da si je ogledal panteizem sploh v našem slovstvu, tako da ocenjuje na nadaljnjih straneh [226—231 Kat. Obz.] panteizem pri Ketteju, Župančiču, Aškercu in v neki Grošljevi pesmi. Da „narodna pravljica Aškerčev „Zlatorog“... nikdar nikoli ni“ [Kat. Obz. str. 226, opazka pod črto], temu z mirno vestjo pritrdimo, a ta trditev še v svoji rezerviranosti ne kaže dvoma o pristnosti in narodnosti Dežmanovega „Zlatoroga“.

Ko je umrl Rudolf Baumbach [1905], je napisal Wilhelm Urbas, sin onega Urbasa, ki je Baumbachu dal snov za njegovega „Zlatoroga“, članek: Rudolf Baumbach und die Entstehungsgeschichte seines „Zlatorog“ [Beilage zur Allgemeinen Zeitung (München), Jahrgang 1905, Nr. 239]. Iz tega sestavka pa ne zvemo mnogo novega in zanimivega. K večjemu to, da je bil Baumbach, ko je pisal „Zlatoroga“, že precej trebušna in plešasta, mala „stara bajta“, da je ljubil znano nemško

¹ Prim. s tem Govčkarjevo sodbo!

trojico in da mu je Urbas dal snov za „Zlatoroga“ zato, ker mu je tožil, da bi rad napisal kako večje pesniško delo, če bi mu ne manjkala invencija. Urbas starejši, Baumbach, baron Karl Czoernig (sin znanega etnologa), so bili v Trstu stalna družba.

Da si ustvarimo za naša nadaljnja raziskovanja trdno podlago, podajamo v naslednjem kratek a točen posnetek pri-povedke o Zlatorogu, kakor jo je zapisal Dežman. Pri tem pa podčrtujemo vse, kar je za naša poznejša raziskovanja kakor-koli važno¹.

Jezerska dolina in skalna Komna sta bili nekdaj pravi alpski raj. Tam so bivale bele žene, mila dobrosrčna bitja, ki se jih narod še danes s hvaležnostjo spominja. Večkrat so se prikazale v dolini, pomagale ubogim v stiskah in ženam pri porodu; tak otrok je bil potem pod njihovim posebnim varstvom. Pastirje so učile spoznavati zdru-vilna zelišča in po skalovju so dajale rasti travo, da se je živila ubogih lahko pasla. Hvale za vse to niso zahtevale; če jim je prišel kdo preblizu, so ga odvrnile z grozilnimi kretnjami, če pa je bil le preveč predrzen, so ga odgnali kamneni plazovi, ga je pregnala toča in nevihta.

Na steni, obrnjeni v soško dolino, so se pasle *bele koze* belih žen; če se jim je kdo približal, so spuščale nanj kamenne. Te koze je vodil Zlatorog, krasen kozel z zlatimi rogovimi. Bele žene so ga naredile neranljivega. Če ga je strelec zadel, je iz njegove krvi izrastlo čudovito zelišče, imenovano „čudežni balzam“ ali „triglavskva roža“ [„der Wunder-balsam oder Triglavrose“]. Ako je Zlatorog pojedel le en list tega zelišča, je *takoj ozdravel* in najsi ga je lovec zadel tudi v srce. Njegovi zlati rogorvi pa so *ključ do slata* v gori Bogatinu.

¹ Kogar zanima „Zlatorog“ v godbi, ta lahko najde pri Wagnerju na navedenem mestu in v Slovanu II. [1903—1904], str. 126, 158 po-trebne podatke.

Pri stoku Koritnice in Soče je stala ob cesti v Trbiž krčma. Krčmaričina hči je imela mnogo snubcev, ljubila pa je trentskega lovca, sina neke slepe vdove, o katerem se je govorilo, da je pod varstvom belih žen. Poznal je vse steze in ni se mu bilo treba batiti kamnenih plazov. — Neko spomlad so prišli na svojem potu na sever zopet beneški kramarji v krčmo in med njimi se je nek mlad in bogat Lah z zlatom in sladkimi besedami hčeri posebno dobrikal. Zaradi tega sta se hči in trentski lovec sporekla in ona mu je očitala, da so Lahi fina gospoda, ne taki, kakoršen je on, ki „pozna vsa bogastva gor in ji doslej ni prinesel niti triglavskih rož“.

Na to je lovec pikro odgovoril: „Vem, kje je ključ do Bogatina in če ga dobim, potem bom kralj v primeri s tvojimi laškimi kramarji, ki jim potem lahko dalje tabernaš“. Užaljen je zapustil krčmo in se na potu sestal z „zelenim lovcem“, ki ni bil baš na najboljšem glasu. Ta mu je pripovedoval mnogo o bogastvu v Bogatinu in ga je tako pregovoril, da sta šla zalezovat Zlatoroga. Trentski lovec ga je res zadel in potem sta ga sledila po neki ozki poti do neke strme stene. Tedaj je zagledal trentski lovec med snegom in ledom na ozki stezici najlepše triglavskie rože in med njimi tudi planinke [Edelweiß], iz katerih je kuhal svoji materi zdravilo za oči. Spomin na ubogo mater bi ga skoro odvrnil od njegove namere, a „zeleni lovec“ ga je z ironičnimi opazkami tako dolgo zbadal, da je dalje sledil Zlatoroga. Zlatorog pa se je med tem že najedel triglavskih rož... „neubelebt stürmte er gegen seine Nachfolger am schmalen Pfade heran, seine Hörner erglänzten herrlicher als je im Sonnenschein, geblendet blickte der Trentajäger in die bodenlose Tiefe, schon wankt er, noch ein Sprung des Zlatorog, da verlor er den Boden unter den Füßen und stürzte in den Abgrund“.

Drugo spomlad je priplavalо truplo lovca pred krčmo; v roki je držal šopek triglavskih rož.

In ko so po letu prišli pastirji zopet v Jezersko dolino, so našli na mestu prejšnjega raja skalno pečevje; „bele žene“

so kraj za vedno zapustile, ž njimi so odšle tudi bele koze. Zlatorog je v svoji jezi popolnoma porušil in razkopal sočne livade in še danes se v skalovju poznajo sledovi njegovih rogov.

Tako Dežman.

Urbas je posnel svojo pripovedko po Dežmanu (samo da citira napačno „Laibacher Zeitung“ 1870, namesto 1868, kar je opazil že Wagner). Kakor Dežman, opisuje tudi on konec trentskega lovca precej mistično: „...der kühne Jäger stürtzte, geblendet von den im Morgenlichte erglänzenden Krickeln, in die Tiefe.“

2.

Profesor dr. K. Štrekelj opozarja [SNP, opazka k štv. 6403] na korespondenco med Fekonjo in Barlettom o staro slovenski cerkveni pesmi „Jager na lovu šraja...“ [Ljublj. Zvon XI, str. 306—318, 443—444, 508—510] in na stare nemške cerkvene pesmi pri Wackernaglu [Das deutsche Kirchenlied I, štv. 1137—1139] pod naslovi „Es wollt ein Jäger jagen...“, ki precej spominja na staro slovensko cerkveno pesem „Poslan je angel Gabriel...“. Wackernagel pa ima v drugem zvezku [Štrekljev citat je precej nepopolen, kakor bomo pokazali] pod naslovi „Es wollt ein Jäger jagen...“ res tri pesmi, ki precej spominjajo na staro slovensko cerkveno pesem „Jager na lovu šraja ...“, ki je po njih posneta. Mnogo starejša pa je pri Wackernaglu štv. 1136, ki se sme po pravici smatrati za matico po ideji in obliki vsem enakim poznejšim cerkvenim pesmim o Marijinem oznanjenju in ki je svojo prvotno obliko in vsebino tudi najboljše ohranila. Ker nam bo vedno služila za podlago pri vsem našem nadaljnjem raziskovanju, jo stavimo v celoti sem:

1136.

Hoch von dem thron ein jeger.

1.

Hoch von dem thron ein Jeger
der Jaget das Einhorn fein,
Ein ausserwelte Jungfrawe

streckt aus jr ärmlein balde,
 5 mit lust sprang es hinein.

2.

[Gott sandt vom himels Throne
 den Engel Gabriel
 All zu Maria der schone,
 solt geberen Gottes sone
 10 mit namen Emanuel.]

3.

Die Hündlein so es jagten
 triebens frisch und getrost
 Die Wahrheit und Gerechtigkeit
 Fried und auch Barmherzigkeit
 15 der Jungfrau in den Schos.

4

Die Jungfrau die was edel,
 von königlicher Arth,
 Von Dauid und dem Salomon,
 gebar sie Jhesum, Gottes son,
 20 gantz rein, keusch und zart.

5.

Der Busch blieb unverschret
 und brante durch feures Flam
 So hat Maria die schone
 empfangen Gottes Sone
 25 on sund und mannes sam.

6.

Sie ist die guldene Pforte,
 verschlossen in ewigkeit
 darzu der beschlossen garte,
 hat gleubt des Engels worte,
 30 bracht heil und seligkeit.

7.

Sie ist das Fluß in Dawe
 des Fürsten Gedeon,
 der schöne versiegelte Brunne,
 gebar mit freud und wunne
 35 den einigen Gottes Son.

8.

Sie ist die Rutten Jesse
 welche gar verdurret war,
 mit seliger Blüte und fruchte

in Jungfrawlicher zuchte
40 den Heiland uns gebar.

9.

Sie ist wie Zimmet und Balsam
gar theuer vnd freudenreich,
Die schöne Rose von Jericho
vnd der Cedder in Libano,
45 erhöhet gar wunniglich.

10.

Sie ist der wolg bawete
David des Königes Thurm,
Geziert so wol vnd milde
mit tausent schönen schilden
50 vergleicht des himels thron.

11.

Es war im gülden eymer
behalten das Himmelbrod:
Das hat vertilgt alleine
in Maria der reine
55 hell, sund und ewigen tod.

12.

Lob, ehr vnd danck dem Vater
in Göttlicher Maiestet,
Dem Son und heiligen Geiste,
der vns sein Gnade leiste
60 nu vnd in Ewigkeit.

Ta pesem je izšla v zbirki „Alte und Neue Geistliche Lieder vnd Lobgesenge ...“ Johann Spangenberg, Erfurt 1544 [Wackernagel ad 1136]. Še starejša pa je pesem s polnoma enakim motivom in z naslovom: „Ein bergreie von ainem Einhorn“ [Wackernagel II, štv. 1140], ki se nahaja tiskana že l. 1536. — Da je v tukaj natisnjeni štv. 1136 druga kitica poznejši dodatek brez zveze s prvo in tretjo, to se lahko takoj spozna; zato smo jo tudi djali v [].

V tej pesmi se primerja angelj Gabriel z lovčem, Kristus pa z enorožcem [Einhorn], ki zbeži pred lovčem v krilo device [Marije]. Kako je prišel enorožec do tega, da je postal simbol Kristusa?

Prvi pisatelj, ki piše o enorožcu, je Ktezija [zdravnik na dvoru Artakserksa Memnona, okoli l. 410 pr. Kr. r.], ki pravi: V Indiji so divji osli, veliki kakor konji, mogoče še večji, ki nosijo na čelu dolg rog. Iz tega se delajo kupice in kdor iž njih pije, ta je varen pred krči in epilepsijo; tudi se ne more zastrupiti, če pije pred ali za strupom vodo ali vino iz take kupice [„Das weiße Rhinozeros, das Einhorn der Alten“, nepodpisani referat v tedniku „Die Umschau“ ... Herausgegeben von dr. J. H. Bechhold. XIII (1909), štv. 26, 544—546].

Pliniju starejšemu (v prv. stol. po Kr. r.) pa enorožec ni več osel, ampak govedo s kopiti. On piše [Naturalis historia VIII, 76]: „... in India et boves solidis ungulis [torej kopitarji!], unicernes, et feram nomine axin hinulei pelle, pluribus candidioribus maculis, sacrorum Liberi patris ... asperrimam autem feram Monocerotem, reliquo corpore equo similem, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum duum eminentia. hanc feram negant vivam capi“. Pri Pliniju, ki našteva enorožca med govedi, je torej že prava mešanica iz konja, jelena, slona in merjasca, ki prekaša v tej pisani sestavljenosti celo homersko „himo“ (himero), sestavljeno iz leva, zmaja in koze [πρόσθεν λέων, ὀπίσθεν δὲ δράκων, μέσην δὲ χιμαῖρα — Z 181]. Zanimivo pa je poročilo Plinija, da se ta žival ne da ujeti. — Ta vest se nahaja, malo bolj razširjena, tudi pri Solinu, ki je pisal svoje delo v 3. stol. po Kr. popolnoma po Pliniju. [Joannis Camertis Minoritani, Artium et sacrae theologiae doctoris In C. Iulii Solini ΠΟΛΥΓΙΣΤΟΡΑ Enarrationes (Dunaj) MDXX. Cap. 65, str. 302. — C. Iulii Solini Collectanea rerum memorabilium, recognovit Th. Mommsen, Berolini 1864, 2. izdaja 1895, kjer je razdelba po poglavjih drugačna, pa imajo to v pog. 52, 39, str. 210]. K temu pripominja Minoritanus ob robu: „Monocerotem eandem esse existimant cum ea fera, quam Indicum asinum nominant, de quo Aristoteles ca. 1. sec. Naturae animalium, et Plinius c. 37, XI. nat. hist. Non alienum fuerit Philostrati verba ascribere ex tertio

vitae Apollonii libro. Asinos praeterea (inquit) silvestres in vicinis paludibus multos capi dicunt. Esse autem huiusmodi feris in fronte cornu, quo taurorum more generosissime pugnant. Conficere aiunt Indos ex illis cornibus pocula, asseruntque nullis morbis illo die affici, qui huiusmodi poculo potaverint, neque si vulnerati fuerint dolore, & ex igne etiam incolumes egredi, neque ullis venenis laedi, quaecunque nocendi gratia in potu dantur; iccirco regum esse eadem pocula, & regi tantum eiusmodi ferae venationem permitti. A polonium itaque feram aspexisse, eiusque naturam cum admiratione considerasse ferunt.“

Vse, kar so stari pisali o bajevnem enorožcu, pa je posnel in krščansko simboliziral v svojih tipoloških razlagah stari krščanski „Physiologus“. V tej knjigi se opisuje tako: „Enorožec je mala živalica, a zelo drzna; s svojim rogom, ki je svetel in oster kakor sablja damaščanka, maha okoli sebe in razpara že njim slonu trebuh, da se izsuje drob iz njega. To divje besno živalico lahko lovci vlove le z zvijačo. Vzamejo namreč devico in jo peljejo v gozd, kjer se enorožec pase; kakor hitro jo zagleda, ga mine vsa njegova besnost, teče k nji in če je res prava, t. j. čista devica, potem ji skoči v krilo in tam zaspi. Tedaj pridejo lovci, ga zgrabijo in ga peljejo v kraljevo palačo kot veliko redkost.“

Dvoje stvari je v tem opisu, na kateri moramo posebe opozoriti. To je pred vsem način, kako se lovi enorožec, ki ga pri starejših avtorjih ne nahajamo navedenega. Drugo pa je hermeneja, t. j. simbolična razлага vsega, kar ve Fizijolog povedati o enorožcu (ekfaze). In ta je popolnoma nova. Stara krščanska simbolika povdarja pri enorožcu pred vsem moč njegovega roga, ki varuje pred zastrupljenjem. Zato se v zvezo s to lastnostjo spravlja znamenje sv. križa in razpelo, s katerim se zaradi tega „panajo“ strupeni zmaji in nečisti duhovi. [Eduard Kolloff: „Die sagenhafte u. symbolische Thiergeschichte des Mittelalters“ v zbirki „Historisches Taschenbuch“, heraus-

gegeben von Friedrich von Raumer, Leipzig 1867, str. 225. — Prim. tudi Štrekelj, SNP, štv. 626—629, 632—637]. Nov je tudi tukaj opisani način lova [pri starejših avtorjih se enorožec ne da vloviti, ali vsaj živ ne], ki ga Fizijolog simbolično razlaga takole: „Tako je bil naš Gospod Jezus Kristus enorožec, o katerem je rekel David: „Ljubim ga, kakor mladega enorožca“. Nihče ga ni mogel ujeti, dokler ni skočil devici Mariji v čisto, deviško krilo; tedaj so ga ujeli hudi lovci, Judje, in ga umorili; grob pa nima moči do njega in zato je odšel proti nebu v dom svojega večnega očeta [Koloff, l. c. str. 226].“

Pozneje [v 7. stol. po Kr.] piše Izidor iz Sevilje v svojih etimoloških razlagah pod geslom „Monoceros“ [XII, 2, 12—13]: 12. Rhinoceros a Graecis vocatur. Latine interpretatur in nare cornu. Idem est monoceros, id est unicornus, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quattuor [kakor pri Solinu]: ita acutum et validum, ut quicquid impetierit, aut ventilet aut perforet. — Tantae autem esse fertur fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt, qui naturas animalium scripserunt, virgo puella praeponitur, quae venienti sinum aperit, in quo omni ferocitate deposita caput ponit, sicque soporatus velut inermis capitur. [Isidori Hispalensis „Origenes sive etymologiarum libri XX“, Tomus III. Lipsiae CI C CCC XXX III]. — Zanimivo je opazovati, kako loči Izidor oba dela starega poročila o enorožcu in kako piše tu s pomiselkom in kritiko. Hermeneje, alegorije in tipologije pa v njegovem delu sploh ni, ker podaja samo etimologije, verbalne in realne razlage besed v takratni latinščini. Pri Izidorju pa sta se že pomšala monoceros in rhinoceros, kar nam je zelo lahko umljivo. „Monoceros“ je bil neznano bitje, nosorožca pa so Rimljani spoznali v igrah, ki jih je dajal Pompej [Ante ludos Cnei Pompei Rhinocerota Romana spectacula nesciebant — Minoritanus (l. c.) v opazki k pog. 43. na str. 219]. Torej ni prav nobenega povoda, da bi se Minoritanus [l. c. v opazki k pog. 65], čudil nad tem, da je Albert Veliki (v 13. stol.) zamenjal enorožca in nosorožca

Albert Veliki, prvi kritičen duh v tej nepretrgani vrsti pisateljev in prepisovavcev, je posnel svoj opis enorožca po Pliniju in Solinu. Razpletel je samo vest o težavah, ki jih imajo lovci z enorožcem. On pravi k temu še [izd. Jammyja 1651, Tractatus 2. de animalibus, c. 1.]: Vix autem aut nunquam domari potest et vix vivum venit in potestatem hominis: vinci enim se videns, occidit furore seipsum.“ Za Albertom Velikim je napisal Vincencij Beauvaiski (Belluacensis, Bellovacensis, Vincent de Beauvais), „francoski Plinij srednjega veka“ [Kolloff, l. c. str. 211], umrl okoli l. 1264, na povelje Ludovika IX. s pomočjo mnogih sotrudnikov ogromno enciklopedijo vse tedanje vede v 33 knjigah, kjer govori v 17.—23. knjigi o živalih. Izmed pisateljev, ki nas pri naših raziskovanjih zanimajo, je porabil Aristotela, Plinija, Solina, Izidora, Tomaža Kantipratanca, očividno zelo malo Alberta Velikega, ki ga citira samo enkrat. [Carus J. Victor, Geschichte der Zoologie, München 1872 (Gesch. der Wissenschaften in Deutschland XII. Band), str. 238 i. d.]. On pravi o enorožcu še: „Captum quidem perimi potest, sed nunquam domari. Immo ut dicit Jacobus [najbrže Jakob von Maerlant, flanderski pesnik 13. stol. — Kolloff, pag. 211], quod nunquam vivum in hominis potestatem venit, quia vinci se cernens, furore vitam exuit.“ [Speculum naturale, lib. XIX. cap. XCI, kolona 1432 izdaje iz leta 1624]. Nato podaja še kratek izvleček iz tega, kar pravita Plinij in Fizijolog o enorožcu.

A vse, kar so razni bolj ali manj kritični pisatelji in prepisovavci pisali o enorožcu od Ktezija do njegovih dnij, je posnel Peter Berchorius [Berchoir, Bercheur], učen francoski benediktinec v 14. stol. [* okoli 1300 † 1362]. V svoji alfabetično urejeni enciklopediji za pridigarje *»Repertorium morale«* piše o enorožcu [lib. X, cap. 85, num. 1. str. 396 izdaje iz l. 1730]: „Rhinoceron vel Monoceron (sic!) idem est secundum Isidorum quod unicornis...“ in potem je posneto vse po starejših pisateljih, ki jih Berkorij bolj ali manj natančno mestoma navaja. Iz Fizijologa je posnet tukaj opisani način,

kako se enorožec lovi. Iz istega vira pa je tudi simbolična razлага vsega, kar se o enorožcu pripoveduje. Berkorij nadljuje na omenjenem mestu: „Rectè charissimi per istam bestiam intelligitur Dei Filius, qui fortissimus Deus spirituum nuncupatur, Num. 16. Undè pro certo venatores, hoc est dictum, Iudei vel sancti patres ipsum non poterant capere, & ad mundum attrahere aliqua arte vel ingenio, veruntamen quando virgo et puella, id est, beata Virgo Maria, fuit in deserto huius mundi posita, et virtute Sancti Spiritus praeparata, ei sinum, id est, cor aperuit, & per amoris desiderium dilatavit (juxta illud Psalm. 77. *Aedificavit sicut unicornis aedificium suum*) tunc pro certo Dei filius depositus omnem feritatem suam, id est, omnem rigorem iustitiae, qua primitus praepollebat, & in sinum, id est, in ventrem hujus virginis se reclusit, ubi carnem humanam assumpsit, & sic a Judaeis venatoribus crudelibus est occisus per lanceam, & per clavos“.

Tukaj imamo dosledno izvedeno, dasi precej zamotano mistično razlago enorožca in vsega, kar je že njim v zvezi. Ta razлага kaže „na duhovno vižo“ v enorožcu Kristusa, ki se je pred lovci [Judi] zatekel v krilo čiste device [Marije] in bil potem ujet in umorjen. Ta razлага, ki ima svoj izvor v Fiziologu, je postala in ostala za pridigarsko tehniko v dolgih stoletjih — do XVIII. — takorekoč kanonična in stalen, dobrošel rekvizit pri razlagi svetega pisma. Pozneje se je spremenjala in različno podajala, kakor se je pač kateri razlagavec zanimal bolj za to ali za ono lastnost enorožca. Berkorij razлага pred vsem Kristusovo včlovečitev in smrt, morda enorožčevega roga pa je vzel za podlago svoji razlagi milanski regularen kanonik 17. stoletja Filip Picinelli, ki je napisal v italijanskem jeziku obsežno enciklopedijo take simbolike. Njegova knjiga je bila v letih 1694—1730 štirikrat izdana v latinskom prevodu wettenhusanskega avguštinca Eratha, ki podaja pod naslovom: „Mundus symbolicus, in emblematum universitate formatus, explicatus et tam sacris, quam profanis Eruditionibus ac Sententiis illustratus: Subministrans Oratoribus, Praedicatoribus,

academicis, Poetis [prim. Dom in Svet 1909, str. 318, motto k pesmi „Prstan“] &c. innumera conceptuum argumenta...“ 6984 takih simboličnih razlag. Knjiga je morala biti zelo priljubljena in razširjena, ker je vkljub svoji obsežnosti [folio s 1008 paginiranimi in okoli 330 nepaginiranimi stranmi] v razmeroma kratki dobi doživela štiri izdaje. Za slovensko slovstvo je važna neposredno tudi zaradi tega, ker je bila jeden glavnih virov, iz katerih je naš propovednik P. R o g e r i j jemal kar po cele strani. Tukaj navajamo vedno latinsko izdajo.

Picinelli govorí o enorožcu [l. c. lib. V. num. 560]: Monoceros è Solini, Aeliani, & S. Isidori testimonio, cùm sit animal ferocissimum, nullo humano labore, aut industriâ capi potest; proinde hâc eum arte venatores eludunt. Virginem ei vicinam statuunt, vestibus et odoramentis mirè ornatam [Priložena slika pa kaže popolnoma moderno damo XVIII. stol. s karakteristično stisnjениm stasom („gosja prsa“), bujnimi, napol razgaljenimi nedri]. Hanc conspicatus Monoceros, oculis ita capit, ut depositâ feritate velut agnus mansuetissimus, ad virginis sinum properet, ibique ludens ac benevolus, sese illi pro libito tractandum exhibeat; donec inter blandientis virginis manus somnum ita validum concipiat, ut venatores ex insidiis prodire, & cornu nihil observante belluâ, praesecare queant. Emblemati epigraphen subjunge; VIRGINEO MANSUESCIT AMORE. Virginis Nomine. Deiparam, ceu Reginam Virginum, intellekeris; intra cuius sinum sese Monoceros horrendus submisit, suumque sibi cornu passus est frangi. Deus enim in prisca lege cornu feriebat horribili, perquâm acuto. Testatur Noëticum diluvium, quo haustus orbis; Sodomaeum incendium, quo exusta Pentapolis; Aegyptus, primogenitorum funeribus referta, Pharaonis ingens exercitus, mari sepultus, funesta Sennacheribi castra, ducentis penè millibus nocte unâ imperfectis, &c. Hem! quâm immensas strages feriente cornu edidit! Iam hic ipse Monoceros in sinu Virginis dormit, *Dilectus quasi filius unicorниум* [ob robu: Psalm. 28, 6].“ Isto snov obravnava tudi štv. 561.

Že davno prej pa se je razlagal lov na enorožca tudi drugače. Fiziolog in Berkorij ga razlagata precej enako. Sedaj pa je na mesto Judov — lovcev stopil lovec — arhangel Gabriel, ki je poslan „od nebeškega trona“, da bi vlovil enorožca Kristusa, ki se pred njim zateče v krilo device Marije. Prvotna verzija je bila pač latinska. Nemška verzija, ki smo jo po Wackernaglu priobčili dalje zgore, pa sicer ni bila direktna matica slovenskemu zapisu stare cerkvene pesmi, ki začenja: „Jager na lovu šraja . . .“, a je starejša, ima isto idejo in kar je največ vredno, ta ideja je tukaj boljše ohranjena, ko v slovenski verziji. Slovenska pesem je prvič natisnjena v Schönlebnovi [drugi] izdaji Chrönovih „Evangelia inu Lystuvi“ [v' Nemshkim Gradzu v' tem lejti 1672], str. 400. Predno pa je prišla ta snov med Slovence, se je ž njo zgodila še druga važna, korenita sprememba: na mesto enorožca, ki je bil tuj in neznan, je stopila bolj domača in bolj znana srna. Sedaj pa srna ni mogla več biti simbol Kristusa [zaradi gramatičnega spola], postala je torej simbol Marije. Tako je prišla po pesniku, ki je po stari predlogi hotel z istimi besedami in stavki povedati nekaj novega, v slovensko pesem ta očitna konfuznost:

Jager na lovu Shraja
V' tim thronu nebefhkim:
V' nebefih fe sprehaja
Sveta Trojca shnijm.

Tukaj nas osupne pred vsem nerazumljiva trditev, da „Jager . . . Shraja v' tim thronu nebefhkim“. Posneta pa je kratkomalo po nemški predlogi. Zgore navedena štv. 1136 [Wackernagel l. c.] ima še popolnoma pravilno trditev „Hoch vō dem thron ein Jeger der Jaget das Einhorn fein“, torej, da je ta lovec poslan od nebeškega trona. Ravnotako točna je tudi štv. 1138, ki pravi pravilno: „Es wolt ein jäger jagen, er jagt v om Hymels thron“. Ko pa je začel izginjati čut in smisel za prvotni pomen uvodnih verzov, so se nesmiselno spremenjali in tako smo dobili novoješo verzijo [št. 1137 pri Wackernaglu l. c.], ki se začenja: „Es wollt ein jäger jagen wol in

des himels thron, . . .“ — ki je bila v tej ali oni obliki, bolj ali manj okrnjena, predloga slovenski pesmi.

Denimo za primer obe sem, da vidimo, kako se take snovi polagoma spreminjajo in oddaljujejo od svoje prvočne verzije.

Schönleben (1672):

Od Divize Matere Mariae v' Adventu

Wackernagel,

I. c. štv. 1137:

Jager na lovnu Shraja
V' tim thronu nebefhkim:
V' nebefih se sprehaja
Sveta Trojca shnijm.

Es wolt ein jäger jagen
wol in des himels thron,
Was begegent jm auff der heyden?
Maria die junfrau schon.

5 Eno seruo loviti
Is nebefs je poflen,
Ta lovèz je en Angel
Gabriel imenovan.

Der Jeger den ich meine,
der ist vns wol bekandt,
Er jaget mit einem Engel,
Gabriel ist er genant.

10 Ta Sveti Jager sprestri
Perute piffane
Inu seruo dotézhe
Maria imenuje.

15 Jager v' roshih sapiška
Lep glaſs vunkai ſpuſti:
Zhefzhena fi Maria,
Gnade fi ti polna.

[1138: Der Jäger bliesz sein Hörnlein]
es laut sich also wol:
'Gegrüsset seystu, Maria,
du bist aller gnaden vol.

20 Gospud Bug ta je ſtabo
Shegnana Maria:
Ti mei v'ſemi ſhenámi
Sama fi isvolena.

Maria fe preſtraſhi,
Lete ſhtime Boſhije:
Jnu miſli pozhaſſi
Kai je tu ſ'enu zhefzheine.

25 Angel k' Marij pravi
Nikar fe ti nebui,
Ti fi gnada dobila,
Sa vus fvet bo porod tui.

- Pole ti bosh s'pozhela
 30 Is Duha svetiga:
 Nam bosh finka rodila,
 JESUS bo imenovan.
- Bres mosha ga bosh s'pozhela
 Bres madefha v'figa
 35 Kateriga femla nu Nebu
 Obsezhi ni moglú.
- Maria zhista Diuiza
 Se nisku perkloni:
 Praui ô Bug isijdife
 40 Tvoja vola na Nebi.
- Pole jeft sem ta dekla
 Moiga Gospudi Boga:
 Js ferzám mu sa vupam,
 Na njega milost gnado.
- 45 Angel klr je to pcifsem
 Taku lepú sapeil,
 Go i je fletil v' nebeffa
 od mariae slovu v'sel.
- Maria Mati Boshja
 50 Prossi Boga sa nafs,
 De njega milost gnada
 Bode v'selei pér nafs.
- Gegrüssset seystu, Maria,
 du edle Junckfraw fein.
 Dein leib der sol geberen
 ein kleines kindelein.
- Dein Leib der soll geberen
 ein kindlein on alle man,
 Der himel vnd auch erden
 eins mals bezwingen kan.'
- [1138. Sie sprach 'Herr Gott vom Hymel
 dein will der soll geschehn.]
- [Dein Will der sol geschehen
 on sonder pcin und schmertz'.
 Da empfing sie Jcsum Christum
 in jr Junkfrewlich hertz.
- Der vns das liedlein new gsang
 ist hic zu diser stund
 Jesus Christus Gottes Son
 mach vns an der seclc gsund.]

Pesmi imata — posebno v uvodnih kiticah — precej skupnega. Ravno tako pa je tudi v mnogih posameznostih, ki jih tu ne moremo podrobno razlagati, očividno, da se je slovenska verzija v marsičem daleč oddaljila od nemške; njen konec je popolnoma samostojen. Tukaj napisana nemška verzija pa kaže kontaminacijo dveh verzij: v prvi, prvotnejši verziji je lovec Bog Oče, ki pošlje angelja Gabriela, v drugi verziji pa je arhangel Gabriel samostojen lovec. Prva verzija je posebno prozorna v drugi kitici in deloma ohranjena v drugi vrsti prve kitice, druga verzija pa prodira že v prvi kitici, nadalje v tretji in v naslednjih. Na nemški verziji pa se tudi jasno vidi, kako so jo razjedali elementi, ki so prihajali vanjo iz dikcije

narodnih pesmi. To se vidi posebno v verzih „*wol in des himels thron*“ in pa vprašanje „*was begegent jm auff der heyden*“, dočim ima starejša štv. 1138, kakor smo že omenili, pravilno „*er jagt vom Hymels Thron*“ in preprosto vprašanje [a že to samo diši po narodni pesmi]: „*Was begegent jm auff dem wege.*“ Tudi je jasno, kako daleč se je slovenska pesem oddaljila od prvotnejše nemške verzije v štv. 1136, ki opisuje ta nebeški lov mnogo natančnejše. Saj ima v nji lovec celo štiri pse, ki jih štv. 1139 še celo po barvi opisuje: „*Das erst war graw, das ander leibfarb, das dritt war falb, das vierdt schneeweisz*“ [Natisnjena v „*Nicolaus Beuttners Gesangbuch* 1660.“ — Wackernagel I. c.]. Vidimo pa tudi, kako se ta mistična simbolika vedno bolj umiče preprosti upesnitvi svetopisemskih besed.

Prvi a jasen in prozoren sled razpadanja te mistične simbolične dikcije se kaže že na verziji štv. 1136, ki smo jo priobčili bolj zgoraj. V prvi kitici pripoveduje pesnik, da se je enorožec pred lovcem zatekel v krilo izbrane device, v drugi kitici, ki je nasilno vrinjena pozneje, ki trga zvezo med prvo in tretjo kitico in ki bi jo prav lahko pogrešali, pa pravi že precej odkrito, kdo je lovec, kdo enorožec, kdo ta devica. Polnoma nedotaknjeno so v tej verziji ohranile mistično dikcijo kitice 1, 3, 6, 9, 10; ostale [4, 5, 7, 8, 11] so v *prvi* polovici simbolične, v drugi direktne, 2 je vrinjena, 12 pa je zahvalna za zaključek. Ta paralelizem *simboličnega* in *direktnegra* izražanja pa je tukaj samo v zasnutkih. Kot primer *dosledno* izvedenega paralelizma lahko navedemo latinsko Marijino pesem „*Aurora solis prodroma*“, ki ima vedno po eno simbolično in po eno direktno kitico. V prvi se govori o kaki lastnosti jutranje zarje (*sensus physicus*), v drugi kitici pa se ista lastnost kaže na Mariji (*sensus mysticus*, — *allegoricus*), vsa pesem pa je na ta način dosledno izvedena prispoloba Marije z jutranjo zarjo:

Aurora Solis prodroma fronte micans auri coma
Squalenter oritur prima.

*Vera Aurora Virgo est; ex qua Sol ille ortus est:
qui fons lucis ubique est.*

*Aurora noctem terminat, lucemque recens germinat:
& diem populis ornat.*

*Maria noctem criminis, à nostris pellit animis:
virtutum lumen dat bonis.*

In tako gre ta paralelizem še dosledno naprej na ta način, da se govorí izmenice v osmih kiticah o jutranji zarji in v osmih naslednjih o Mariji — zarji. Ta paralelizem se kaže že tudi na zunaj v tem, da se začenja v sredini pesmi sedem kitic z besedo „Aurora“ in sedem sledеčih z „Maria“. Pri tem je izvzeta le prva dvojica in zadnji dve, ki nimata tega značilnega uvoda. [Cithara octochorda, seu cantus sacri latino-croatici, quos in octo partes pro diversis anni temporibus distributos, ac chorali methodo adornatos, pia sua munificentia in lucem prodire iussit alma, et vetustissima cathedralis ecclesia Zagrabiensis. — Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, Incliti Regni Croatiae Typographi Privilegiati, Anno 1757, str. 36—37].

Iz vzrokov, ki jih bomo k sklepu natančneje opisali, se je ta simbolizem vedno bolj opuščal, dokler ni nazadnje popolnoma izginil. Tako je nazadnje ostalo samo še direktno izražanje in pesem se je končno reducirala popolnoma na verzifikacijo svetopisemskih besed ali parafrazo cerkvenih himnov in molitev. Zato je tukaj tudi takorekoč brezupno iskati vzorov ali predlog za enake slovenske cerkvene pesmi. Prvotnejšim, simboličnim verzijam so bile vzor i deje in misli posnete po latinskih in nemških mistično simboličnih predlogah, ki jih lahko zasledujemo. Tukaj se daje odvisnost slovenske cerkvene pesmi od motivov starejših predlog lahko dokazati; a tudi v besedilu samem se večkje kaže odvisnost od starejših, nemških ali latinskih predlog, dasi so ti pesniki izvečine zelo svobodno prelagali. Novejšim verzijam pa je skupen splošen vir sveto pismo, vrhu tega pa so se slovenski

cerkveni pesmarji večkje pač naslanjali na takrat že kolikor toliko kanonizirano slovensko svetopisemsko besedilo cerkvenih knjig. Zato so starejše verzije po vsebini idej in motivih vseskozi, po besedilu tudi deloma posnetki tujih predlog, novejše verzije pa po pretežni večini naše blago.

Čudna in zanimiva je zgodovina slovenskega „Jagra“, ki „na lovu šraja“. Prvič je izšel l. 1672 pri Schönlebnu [l. c.] brez napeva¹, ker Schönleben sploh nima napevov, ki jih tudi v poznejših izdajah ni. Izšel pa je še tudi v izdaji iz l. 1730 [str. 372—374] in l. 1741, z nekaterimi spremembami. Važnejše so: 4 Sama sveta . . . s'nym — 4, 11 ferno — 9 sprestre — 12 Marjo — 13 roshiz — 14 vunkei — 15 polhena — 19 med — 24 zheshenie — 26 nabui — 27 gnado — 28 Se vufs svejt . . . tvoi — 31 Synka rodyla — 43 Is ferza — 44 V njega — 45 pesem — 46 Toku lepu sapel, — 47 fletou. Najbrže iz tega izvoda je prešla ta pesem v kajkavsko zbirko cerkvenih pesmi Cithara octochorda [str. 71]; iž nje je oboje, napev [v oglatih notah] in tekst, priobčil Janko Barlē v Ljubljanskem Zvonu XI (1892), str. 316—318. Ta prepis se mora popraviti v sledečih verzih: 12 Maria — 13 vroshizh — 14 spusti — 38 perkloni — 48 Marie. Zapis v Cithari se v glavnem naslanja na „Jagra“ iz leta 1730 in 1741, ima pa — neglede na večkje viden vpliv kajkavske grafike in fonetike — par oblik, ki jih v Schönlebnovem zapisku ni. Od starejših

¹ To je bil menda vzrok, da Dr. Čerin v Trubarjevem Zborniku ne omenja niti Schönlebnove, niti kake druge izdaje Hrenovih listov in evangeliijev. Samo tako lahko upravičeno trdi [l. c. str. 138]: „Najstarejši vir za dobo po reformaciji so „Bratouske Buquize S. Roshenkranza etc. skusi Matthia Castellza“, 1682. V takem ravnjanju pa tiči precej nedoslednosti, ker je bila Schönlebnova izdaja Hrenovih listov in evangelijev prva, ki je v poreformacijski dobi pomagala hraniť kontinuiteto s teksti slovenskih protestantskih pesmi in bi se zato ne smela prezreti, tem manj zato, ker navaja in obravnava Dr. Čerin tudi same tekste brez napevov [M. Kastelec, anonimne „Missionske Pesme“, Repeževe]. To obžalujemo tembolj, ker se Dr. Čerin po naslovu svoje razprave ne omejuje samo na napeve in ker bi bila razprava o tekstih naših starih cerkvenih pesmi hudo potrebna.“

verzij [iz let 1672, 1730, 1741] je v Cithari besedilo „Jagra“ različno le v treh neznatnih slučajih, ki jih moramo staviti na račun boljših rim in gladkejšega metra: 16 si polhna ti — 31 Jefusha felniga — 44 miloszti gnade niega; „ta vus sveit...“ je očitna tiskovna napaka. Napev, ki je pripisan v Cithari, je v moderni transskripciji tak:

Ja - ger na lo - vu šra - ja vtim tro - nu ne - beš - kim
vne - be - sih se spre - ha - ja sa - ma sve - ta Tro - ji - ca žnjim.

Tega starega napeva med protestantskimi slovenskimi napevi, ki jih navaja Dr. Čerin v Trubarjevem Zborniku, ni najti. Postavljen je, kakor pravi naslov Cithare za vse napeve, res „chorali methodo“. [Srečko Serajnik.]

Že zgoraj smo omenili, da se naslanja slovenski „Jager“ samo v prvem delu na nemškega, da pa je v drugem delu že popolnoma samostojen. V prvem delu je še ohranjena simbolična, v drugem delu je popolnoma prodrla direktna diktija. V izdaji listov in evangelijev iz l. 1764, str. 308 pa je še ta „prastarina“ iz prvega dela izginila. Ker so se v nji pesmi uredile časovno po cerkvenem letu, je ta adventna pesem tukaj prva, dočim je l. 1730 šesta. Na mesto prvih treh simboličnih kitic sta prišli pod preprostim naslovom „Adventna Peisem“ dve novi:

Poslan je Angel Gabriel
od Buga na ta Svet:
K' eni Zhifti Divizi
Noter v' tu mejstu Nazareth.

K' Divizi Porozheni
S' tim Svetim Josepham
Od Davidove hifhe,
Maria je s' imenam.

Malo spremenjena se nahaja ta verzija tudi v izdaji iz 1. 1777 [str. 311] in je odslej postala stalna. [O nadaljnji usodi te pesmi prim. Štrekljeve SNP 6403—6407]. Izmed teh dveh tukaj navedenih novih kitic je prva po svoji vsebini nasnovana že v znani drugi kitici Wackernaglove štv. 1136 [gl. više str. 42], druga pa samo nje nadaljevanje. Tretja kitica je primerno prenarejena četrta v izdajah 1672, 1730, 1741:

1730:

Jager v' roshih sapiska
Lejp glafs vunkáj spusti:
Zhezhena si Maria,
Gnade si ti polhena.

1764:

Angel noter k' nje pride
nu toku govory:
Zhezhena si Maria,
Gnade si ti pouhena.

Nadaljnje kitice so samo bolj ali manj spremenjeni prepis dotlejšnjih izdaj. V celoti pa je na tej pesmi popolnoma zbrisani njen stari izvor, stoletni pisani razvoj, pesem je slečena vsega simbolizma in je preprosta parafraza Lukeževih besed.

3.

Vipavec Janez Krstnik Svetokriški [Joannes Baptista à Scta Cruce Vippacensis], slovenski pridigar iz 17. stol. pravi v svoji pridigi „Tempore pestis“ [Sacrum promptuarium, diversos pro diversis occurrentibus sacris ministeriis praedicabiles continens sermones. Pars quarta MDCC. str. 192]: Oh preprozhina! Oh prevelika nepamet teh greshnih ludy! vsaj bi imeli se vuziti od te nepametne shivine, katera nikarli shtrajfinge reshit se poflissa, ampak tudi v' bolesnih, inu v' potrebah svojih arzni, inu pomozh yszhe, kakor Tertullianus je samerkal. *Multae quidem animae, & irrationabilis medicinas sibi divinitus attributas in tempore agnoscant.* [Ob robu stoji vir za ta citat: Tertull. l. de poenit. c. 12.] Jelen kadar je vstrelen tezhe yskati enu sheliszhe Ditamus imenovanu, is katerem sturj, de strela is rane vun pade: tedaj tudi my rai-neni s' strelo te kuge tezimo k' spuvidi, inu h' pokuri de ne-bomo pomerli.“

Že Tyrtaeos - Teofrast, učenec, prijatelj in naslednik Aristotela piše o tem čudovitem zelišču: Dictamum Cretae insulae proprium vires admirandas habet, ad plura perutile . . . Rara haec berba; intra exiguum enim loci spatium nascitur, quem caprae depascuntur, a quibus mire expetitur. Verum etiam, quod de telis fertur, affirmant: capras enim sagitta transfixas dictamo devorato telum eiicere. Talis igitur dictami species virtusque est . . . Hoc igitur, ut dictum est, mirum simusque proprium Cretae insulae est. Quidam omnino in herbarum et fruticum genere, denique omnium quae se a terra attolunt, praestantiora esse ea, quae Creta ferat, affirmant [Historia plantarum, IX, 16, 1—3]. Nekaj enakega piše o tem zdravilnem zelišču tudi Elijan [Ιλιάδης ιστορία I, 10].

Čudovita lastnost te rastline je znana tudi v klasični latinski literaturi. Tako pravi Virgilij v Eneidi [XII, 411—415], ko opisuje ranjenega Eneja in njega zdravljenje:

„Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genitrix Cretaea carpit ab Ida,
puberibusque caulem foliis et flore comantem
purpureo; non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.“

In Ciceron [De natura deorum II, 126—127, cap. 50] pripoveduje... Auditum est... in Creta feras, cum essent confixae venenatis sagittis, herbam quaerere, quae dictamus vocaretur, quam cum gustavissent, sagittas excidere dicunt e corpore“.

Mnogo, skoro največ poročil o tej čudoviti rastlini pa nahajamo pri Pliniju. V svoji „Naturalis historia“ piše večkje o dictamnu. Tako n. pr. VIII, 97: ...multis animalibus reperta sunt usui futura et homini. dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo pastuque herbae eius electo“. Dočim se je doslej govorilo vedno o kozah na Kreti, ki se poslužujejo tega zdravila, navaja Plinij prvi to zel v zvezi z jeleni. Zato se nahaja največ podatkov o nji tudi tam, kjer govorí Plinij o jelenih, n. pr.: Nat. hist. XXVI,

142: dictamnum pota sagittas pellit et alia tela extrahit inlita; XXV, 92—95: ...cervae ...ostendere, ut indicavimus, dictamnum vulneratae pastu statim telis decidentibus. non est alibi quam in Creta, ramis praetenuerunt, puleio simile, fervens et acre gustu. foliis tantum utuntur; flos nullus aut semen aut caulis, radix tenuis ac supervacua. et in Creta autem non spatiose nascitur mireque capris expetitur; XX, 157: radix contra increcentia ulcera recens potentissima, arida vero cicatricibus decorem adfert.

In po Pliniju je posnel Solin vse, kar piše o dictamnu [19, 15, str. 106 Mommsenove izdaje iz l. 1864]: Dictamnum ipsi [nam. cervi] prodiderunt, dum eo pasti excutiunt accepta tela... Dioskurid pa, rimske vojaški zdravnik, ki je pisal v 1. stol. po Kr. popolnoma neodvisno od Plinija, dasi je bil njegov sodobnik, piše [III, 34] περὶ Δικτάμνου: Diktamnos, ki ga imenujejo nekateri „divji polaj“ (drugi embaktron... Rimljani pa Ustilago rustica), je zelo ostra rastlina na Kreti, enaka polaju, ima pa večje in volnate liste in poseben volnat izrastek, a nima ne cveta ne sada... Pravijo, da se znebijo koze na Kreti puščice, ki jih je zadela, če jedo to zel. [Des Pedanios Dioskurides aus Anazarbos Arzneimittellehre in fünf Büchern, Uebersetzt und mit Erklärungen versehen von Dr. J. Berendes. Stuttgart 1902]. Z vsem tem je v zvezi še naslednje, kar podajamo po Berendesovem prevodu: „Als Umschlag heilt die Pflanze unter den Füßen oder am übrigen Körper eingedrungene Splitter... Wenn ihr Saft auf eine Speerwunde oder eine Giftbisswunde getropfelt und zu dem Auftröpfeln auch innerlich genommen wird, so macht er schnell gesund“.

Izidor Seviljčan piše v svojih etimologijah na dveh krajih o tej stvari: [XVII, 9, 29; XII, 1, 18], pri Albertu Velikem pa se opis te zanimive rastline in njenih lastnosti nahaja le mimogrede; pisec ga podaja zelo skeptično. „Diptamus [Medici corrupte „Diptatum“ vocant — Joannis Camertis Solinus, str. 157, opazka in margine vrsta 15] est herba communis satis calida et sicca, quam, ut tradunt, cervi iaculat

toxicatis prodiderunt: extrahit venenum comesta et superlinita [De vegetabilibus et plantis, l. VI. cap. 5].

Ker govori Fizijolog le o živalih [pred vsem o sesavcih, ptičih in dvoživkah], ni v njem ničesar o diptamu, Vincencij iz Burgundije [Belovacenz] pa ekscerpira v poglavju „De Dictamo“ [Spec. nat. l. IX, cap. LXVI, str. 600] Aristotela, Plinija, Dioskurida in Izidora, ki jih že poznamo, razun tega pa še Platearija in Konstantina [Liber graduum], a kar podaja iz obeh, ne spada sem.

Peter Berkorij pa piše v svojem Reductorium moralis, lib. XII, cap. XLV v poglavju „De Diptamo herba, quam Plinius, Dioscorides et caeteri Dictatum vocant“ sledeče: „Diptamus est herba multum medicinalis... Ista virtutem habet ferri expulsivam, si in corpore sit insertum. Unde... cerva... quando... ferrum habet in corpore, istam depascitur, ut sic virtute herbae ferrum excutiat vel sagittam.“ On podaja v naslednjem tudi simbolično [moralično] razlagu tega, kar pripoveduje o diptamu.

Da se je to simbolično razlaganje stare ekfaze o diptamu še dolgo ohranilo, to nam priča Picinelli, ki podaja [Mundus symbolicus l. V. num. 216] sledeči emblem: „Cervus emblematis loco infra palmam consistit; ubi ex uno latere jaculo, è palma vibrato, transfixus; ubi ex altero dictamnum, vulneri sanando, decerpit.“

Stvar z diptamom pa v resnici ni tako preprosta, jasna in pregledna, kakor smo jo doslej opisali. Ker so pisatelji pisali o čudovitih lastnostih zelišča, ki ga menda pač niso nikdar videli, so se opisi spremenjevali in morala je nastati zmešnjava. Berendes [l. c. str. 285] piše o tej stvari: „Dioskrides hat jedenfalls ebenso wie Plinius die Pflanze, welche nur auf Kreta wächst — in Norditalien zieht man sie nach Lenz in Töpfen — nie gesehen.“ Že pri enorožcu smo videli, kaka zmešnjava je bila in kako različno so ga opisovali. Izkrinja jim je bil indijski osel, včasi govedo, jagnje, mešanica iz raznih živali, dokler ga ni nazadnje zamenjal nosorožec; v heraldiki

diki in simbologriji pa se je iz kozliča spremenil v bajnega konja. Nekaj enakega lahko opažamo tudi pri diptamu. Že Teofrast, „božanski govornik“ [* 380 † 290] razlikuje tri različne vrste diptama, katerih lastnosti in učinek opisuje.

Še večjo zmešnjavo pa je naredilo dejstvo, da se diptam ni rabil in hvalil samo zato, ker padajo po njem strele iz rane; bil je tudi dober protistrup in mnogo rabljeno sredstvo v porodništvu in pri vseh stvareh in okolišinah, ki so ž njim v kaki zvezi. Tukaj pa se je večkrat zamenjal z rastlinami, ki so bile dobre v enake svrhe in ki so bile — po precej nezanesljivih opisih raznih avtorjev — na zunaj pravemu, a zelo redkemu diptamu bolj ali manj podobne. Veliko zmešnjavo je naredil Plinij s tem, da je spravil vse v ozko zvezo z jelom, ki je stopil pri njem na mesto kretskih kož. A vrhunec zmešnjave je povzročil ta nekritični kompilator s tem, kar pripoveduje o načinu, kako si razni ljudje nadomeščajo dragocena in redka zelišča. On pravi [Nat. hist. XXV, 92—95]: „Arcades . . . non medicaminibus uti, sed lacte, circa ver, quoniam tum maxime sucis herbae turgeant medicenturque ubera pascuis. bibunt autem vaccinum, quoniam boves omnivori fere sunt in herbis.“ Kakor si nadomeščajo Arkadci drago in redko zelišče s tem, da piyejo kravje mleko, ki je nastalo iz raznih zdravilnih zelišč in ki je zaradi tega, posebno v spomladici, zelo zdravilno, ravno tako služijo pri Pliniju, še bolj pa pri poznejših pisateljih, razni deli jelenovega telesa, ki se zelo rad pase po diptamu in se ž njim zdravi, v iste svrhe in kot enaka zdravila. Saj je vanje prešlo precej one zdravilne moči, ki so jo imela ona zelišča, ki jih je jelen jedel in rabil.

Teofrast piše o rabi diptama sledeče [IX, 16, 1—3]: Dictatum . . . vires admirandas habet, ad plura perutile sed potissimum ad partus mulierum . . . usus foliorum tantum, non ramorum, nec fructus est. Vallent ad multa, sed praecipue ad difficiles partus mulierum, ut dictum est: aut enim facilem partum faciunt, aut certe dolores sedant.“ — Več ve o tem povедati Plinij [XXVI, 153], kjer našteva razna sredstva, ki se

rabijo pri porodu in pravi: „*praecipua dictamno vis est: menses ciet, partus emortuos vel traversos eiicit, ... adeo ad haec efficax, ut ne in cubiculum quidem praegnantium inferatur;* XXVI, 161: „*dictamni folia praecclare dantur ex aqua; constat unius oboli pondere, vel si mortui sint in utero infantes, protinus reddi sine vexatione puerperae.*“ Isto lastnost navaja Dioskurid o njegovi korenini [III, 34], Platearij pri Vincenciju Beluacenzu [Spec. nat. l. IX, cap. LXVI, str. 600], kjer se navaja nekaj enakega iz Konstantina [liber graduum], Peter Berkorij pa navaja [Reductorium moralis l. XII, cap. XLV] Plinija, Izidora, Aviceno in Bazilija Velikega homilijo o šestih dnevih stvarjanja kot priče, ko pravi: „*quando cerva vult parere, istam [sc. herbam] comedere consuevit, ut facilius pariat.*“

Kakor smo že zgoraj rekli, se rabi diptamus tudi zoper strapon. O tem še pri Teofrastu ni ničesar, a Plinij našteva [XXV, 99—103] razna sredstva zoper kače in med njimi tudi [101] „*dictamnum*“ [nom.]. Dioskurid piše [III, 34], da pomaga njegov sok, če se pije pomešan z vinom, zoper pik strupenih živali in da ima ta rastlina tako moč, da preganja že sam njen duh strupene divje živali in da poginejo, če se je samo dotaknejo. Vincencij Beluacenz pa pripoveduje po Plateariju: „*Dictamnum expellit venenum: unde praecipue contra morsus venenatorum animalium datur succus potui, & etiam vulneri imponitur, vel pulvis, si succus non habetur.*“ Enako pravi Berkorij [l. s. c.] „*Diptamus est herba multum medicinalis contra venenum, ipsum enim attrahit et consumit.*“

To so lastnosti pravega in prvotnega diptama, ki je po Berendesu [l. c. str. 285] *Origanum Dictamnus L., Aechter Diptam*. To rastlino so v starem veku zaradi izrednih lastnosti, ki so ji jih pripisovali, zelo cenili. A že za časa Korda [Cordus] je bila zelo redka in zato so rabili namestu nje beli diptam, *Dictamnus albus L.* [Berendes]. Poleg tega pa pozna Teofrast še dve drugi vrsti diptama; opisuje jih v sestavku, ki ga je Plinij [XXV, 92—95] skoro dobesedno po-

snel. Teofrast piše [l. c.] o pravem diptamu: folium blechoni simile habet, nec sapore differt, sed ramuli tenuiores sunt. Dioskurid pa piše [III, 33] Περὶ Γλυκωνος, kateremu pripisuje iste lastnosti, ki jih ima splošno pravi diptam, namreč da pospešuje loženje [menses] in porod, da odpravi posteljico in da pomaga, pomešan z vinom, onim, ki jih je vgrizla kaka strupena žival.

Teofrast končuje opis pravega diptama z besedami: „Talis igitur dictami species virtusque est“. Nato pa navaja še dve drugi vrsti diptama in sicer: pseudodictatum autem folio quidem simile est, sed ramulis minoribus, et viribus longe inferius. Non desunt, qui naturam dictami et pseudodictami eandem esse existiment, sed quod locis pinguibus proveniat pseudodictatum degenerare; sicuti etiam aliis pluribus evenit, ut viribus deterioribus ex loco reddantur. Dictatum [pravi!] enim solum asperum amat.“ Ta pseudodictatum nahajamo pri Pliniju nele na že navedenem mestu [XXV, 92—95], ki je skoro dobeseden posnetek iz Teotrasta, ampak tudi drugje: XXVI, 153 pospešuje loženje [menses ciet mero decoctum]; XXVI, 142 sagittas pellit et alia tela extrahit; XXVI, 161 similiter prodest [da odpravi iz porodnice mrtev plod]; XXV, 92—95 pro eo [nam. dictamno] est pseudodictamnum multis in terris na-scens, folio simile, ramulis minoribus, a quibusdam chondris vocatum. minoris effectus statim intelligitur; dictamnum enim minima potionē accedit os. [To je malo prehudo po-vedano. Teofrast pravi na tem mestu, ki je bilo v celoti predloga za Plinija, preprosto: „Vis dictami in ore percipitur statim: exalescit enim minima eius portio].

Teofrast piše na navedenem mestu [Historia plantarum IX, 16, 1—3] o tretji vrsti diptama: „Est etiam aliud dictamnum quodammodo homonymum: nec enim speciem, nec vim habet eandem, quippe quod folium simile sisymbrio habet, ramulos maiores. Usus item et vis non eisdem conveniunt.“ Tudi to je posnel Plinij po Teofrastu. pa se ni oklenil tukaj navedenega „sisymbra“; za to pa je pritegnil v diptamov krog

novo rastlino „pulegium“ ali „puleium“, ki je, kakor pravi v XXV. knjigi, 92—95, enaka diptamu [Glej više str. 59]. To rastlino omenja pogosteje ko diptam in ji pripisuje enake lastnosti: „II, 108 floret ipso brumali die suspensi in tectis arentis herba pulei [enako XVIII, 27]; XIX, 160 menta . . . congruit puleio . . . haec quoque servantur simili genere, mentam dico puleiumque nepetam; XX, 152 leči glavobol; 154 sedat menstrua et secundas, vulvas conversas corrigit, defunctos partus eiicit, 155 bibitur ad serpentum ictus decoctum, ad scorpionum in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur“. Posebno važno pa je za nas 156. in 157. pog. te [XX.] Plinijeve knjige. Tam pravi Plinij: „Silvestri [sc. pulei] ad eadem [nam. vse, kar smo o rabi puleja doslej navedli] vis efficacior. simile est origano, minoribus foliis quam sativum [puleium], et a quibusdam *dictamnos* vocatur . . . 157 decoctum succo aequaliter et vulvas corrigit et contra scolopendram terrestram vel marinam, item scorpiones valet privatimque contra hominis morsum.“ O rabi puleja govori Plinij tudi še XXIV, 62. A pulej pomaga tudi zoper druge, manj nevarne živalice, ki imajo želo, namreč zoper — bolhe: flos recentis incensus pulices necat odore [Nat. hist. XX, 155]. Da ima kultivirani pulej iste lastnosti kakor diptam, to pravi tudi Dioskurid [III, 34], posebno kar zadeva porod. Izidor Seviljec je skušal podati razlago te besede, ki pa ni ravno prozorna. O puleju govori na mnogih mestih in podaja pod precej sličnima imenoma „poleium“ in „polios“ [XVII, 9, 29, 59 in 63] svojstva in lastnosti, ki jih že poznamo. V prvi izdaji Izidorovih etimologij, ki jo je oskrbel 1577 v Bazlu Vulcanius, se nahaja pri besedi „polios“ opazka, da stoji v nekem rokopisu o nji zapisano še sledče: Succus eius in aqua cocta a serpentibus percussos sanat; sparsa in domo vel incensa omnes serpentes fugat.“ Vse, kar je bilo znanega o puleju, je z etimološko [realno] razlago te besede podal v heksametrih neki Macer, ki ga navaja Vincencij Belovacenz na navedenem mestu v poglavju „de pulegio“, str. 753. Ta razlaga je posneta po pesnitvi „De viribus herbarum“, ki jo je

baje spisal neki *Macer Floridus*, v resnici pa francoski zdravnik *Odo Magdunensis* („von Meun“ v 10. stol.¹). Vincencij navaja najprej Platearija, iz katerega pa ne zvemo nič posebnega in nato neki „herbarij“, po katerem pomaga pulej pri mrtvem porodu, pri boleznih v mehurju, posebno pri kamenu, dalje pri bolečinah v srcu, prsih in želodcu. Za tem sledi pri Vincenciju daljši odlomek iz Odona, iz katerega podajamo tukaj najznačilnejša mesta v prepisu, ker je Odon posnel pri opisu puleja malodane vse, kar so starejši pisali o diptamu in še iz svojega nekaj dodal [n. pr. pulej kot „aphrodisiacum“]. Odon pravi:

Saepius hanc herbam si praegnans sumit abortit,
menstrua deducit, cum vino sumpta tepenti,
hocque modo tardas haec extrahit herba secundas,
hoc nomen quia non notum reor esse quibusdam,
exponam tali quid nomine significetur,
ut nondum fatus testa circumdatur ovi
pullus, sic infans matris vestitur in alvo,
quadam pellicula, matris de semine facta,
quam nascens rumpit quasi testam pullulus ovi,
istas pelliculas medici dixere secundas,
quod mox expositos naturae iure sequantur,
hac si plus justo vitio cogente morantur,
aut mors subsequitur, dolor aut qui vix toleratur,
istas pulegium praedicto more repellit,
cum sale contritam melli si iunxeris illam,
unguine contractis potes hoc succurrere membris . . .

sicque venenatis serpentum morsibus obstat

obstat serpentum cum vino trita venenis
et sic assumptum Venerem stimulare fatentur . . .

Et sic nutrici sumptus lac praebit abundans,
herba virens curat morsus cum melle caninos.

¹ Emilij Macer, ki je pisal poučne pesmi po Nikandru, ohranjene v odlomkih in umrl l. 16. pr. Kr. r., nima ž njim nič skupnega, dasi se *Odo Magdunensis* večkrat [n. pr. tukaj pri Vincenciju] navaja preprosto „Macer“. — Meyers Konv. Lex. s. v. „Macer“.

Peter Berkorij pravi o puleju [l. c. l. X, cap. 128, str. 516] . . . conceptum adiuvat, Picinelli [M. S. lib. X, cap. XXXV, num. 165, str. 637] pa navaja o puleju ono lastnost, ki jo poznamo že iz Plinija [Hist. nat. II, 108 in XVIII, 27]: Pulegium, tametsi recisum, & in fasces colligatum è domorum tectis suspendatur, nihilominus rigente hyeme flores ac virorem concipere solet.“ Oba, Berkorij in Picinelli, sta to ekfrazo, posneto po starejših pisateljih [najbolj po Pliniju] porabila po svoje za hermenejo ali simbolično, moralično „duhovno“ razlagu.

V zvezi z diptamom in z enako lastnostjo pa navaja Plinij [VIII, 112] še eno rastlino: „. . . feminae [cervorum] . . . ante partum purgantur herba quadam, quae seselis dicitur, faciliore ita utentes utero, a partu duas, quae tamnus [?] et seselis appellantur, pastae redeunt ad fetum.“ Ta rastlina se omenja že tudi pri Teofrastu [9, 15, 5]. Dioskurid pa piše [III, 53 Περὶ Σεσέλεως μασσαλεωτικοῦ] o nji, da pomaga pri krčih v maternici, da odpravi posteljico in porod; seme se daje kozam in drugi živini, da lažje povrže. Tudi pri Elijanu [Ποτικὴ ἰστορία II] (13.), 35] in pri Albertu Velikem [l. c. de animalibus, Tract. 2, cap. 1] imamo to rastlino navedeno. To porabo te rastline navaja tudi Picinelli (M. S. V, num. 202), ki se pri tem izrečno sklicuje na Plinijeve besede.

Da pa bo zmešnjava še večja, lahko navedemo še tri rastline, ki spadajo po svojih zdravilnih lastnostih sem in ki se nahajajo navedene pri Dioskuridu, Elijanu in Albertu Velikem. Dioskurid piše [III, 38 περὶ θύμου], da pomaga prevretek timusa pri kratki sapi, zoper trakuljo, da odpravi plod in posteljico ter da pospešuje loženje. Elijan pa piše [II. i. I, 8]: Φαλάγγιον [quod est aranei genus — Minoritani Solinus, str. 157, opazka c, 11. vrsta] ἐλάχροις τοτοῦτον ἔστιν κακόν, ὅσον καὶ χυθρώποις, καὶ κινδυνεύονται ἀπολέσθαι: διὰ ταχέων . ἐὰν μέντοι κατεῖν γεύσονται, ἐλυπησεν αὐτοὺς τὸ δῆγμα οὐδέν . δεῖ δὲ εἰναι τὸν κιτῶν ἄγριον. Pri Albertu Velikem nahajamo sicer še neki skrit spomin na prvotni diptamus: „Dicunt etiam experti, quod tam

cervus quam aliae bestiae dycalio [corruptum e „dyctamo“?] tela & spinas membris infixas eiiciunt, quando bibunt eum [l. c.].

Rabo vseh tukaj navedenih in še drugih rastlin v zdravilstvu pa so se Rimljani naučili, kakor spričuje Plinij [XXV, 92] od srn in jelenov: ... *cervae monstravere elaphoboscon*, ... item helxinen, a partu dictam, ostendere... dictamnum ... Videli so, ali vsaj menili, da rabijo živali razne rastline v razne svrhe in zato so jih začeli enako rabiti. Iz vzrokov, ki smo jih opisali bolj zgore [glej str. 61], pa so pozneje vse te zdravilne lastnosti prenesli na jelen a samega. Tako piše že Plinij [VIII, 118]: ... *singulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu, contra morsus vero praecipuum remedium ex coagulo hinnulei matris in utero occisi.*“ To je po Pliniju skoro doslovno posnel Solin, ki pravi [19, 15, str. 106 Mommsenove izdaje 1864]: „*adversus venena mirificum est innulei coagulum occisi in matris suaे utero.*“ — Mnogo več ve o tem Albert Veliki [l. c.]. Pri Petru Berkoriju [Reductorium moralis lib. X, cap. LX, num. 2, str. 370] imamo poleg te stare ekfrazje še prav duhovito duhovno razlago: „*Sanguis hinnuli, & sepum, & coagulum, contra serpentes & venena efficax est medicina: quia qui eis inunctus fuerit, ab eis non laedetur. Talis est Christus; Sanguis enim eius & Passio, sepum eius, id est compassio, coagulum, id est, unitas et dilectio, nos liberat à peccatis: quia si eis inuncti fuerimus per amorem, recordationem & memoriam, tunc vere a serpentibus, id est, a daemonibus non laudemur.*“ Picinelli pa je [M. S. V, num. 214] posnel staro poročilo o jelenu, da odvrže robove, ki so izborno zdravilo v raznih boleznih, v vodi, ali pa jih, posebno desnega, zakoplje, da ga človek ne najde in zato je jelen Picinelliju „*genuinum hominis invidi ectypon.*“

Pri Berkoriju vidimo tukaj, da se razлага jelen „na duhovno vižo“ kot Jezus Kristus in da temelji vsa ta razлага na Pliniju. Plinij pa ima še par mest, ki so povzročila, da je postal jelen v poznejši krščanski tipologiji stalna podoba Kri-

stusa. Plinij piše [XXVIII, 149]: „Exitio his [serpentibus] esse cervos nemo ignorat ut, si quae sunt, extractas cavernis mandantis nec vero ipsi spirantesque tantum adversantur, sed membratim quoque.“ In na drugem mestu, ki je za naša raziskovanja še bolj važno [VIII, 117], ker govori v belih jelenih, pravi: Fuit aliquando et candido colore, qualem fuisse tradunt Q. Sertori cervam, quam esse fatidicam Hispaniae gentibus persuaserat. [118] et his cum serpente pugna, vestigant cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentes.“ Sem spada tudi Nat. hist. VIII, 97. Isto nahajamo tudi pri Solinu 19, 15 [l. c. str. 166] in Elijanu [II, 9]. Če pravi *Carus* [l. c. str. 125], da se dá iz teh citatov in iz spodaj navedenih v Marcijalu in Lukreciju sklepati, da so mislili starejši pisatelji na sovraštvo med jelenom in kačo, je to prenagljena trditev. Lukrecij pravi [De rerum natura VI, 763—766]:

. . . . post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,
naribus alipedis ut cervi saepe putantur
ducere de latebris serpentia saecula ferarum . . . ,

Marcijal pa govori o jelenu samo mimogrede v neki primeri [Epigrammaton lib. XII, ep. XXIX, 5]:

cervinus gelidum sorbet sic halitus anguem.

O kakem jasno izraženem sovraštvu še tukaj ni govora. To sovraštvo so ustvarili [ali vsaj najbolj povdarili] oni krščanski razlagavci sv. pisma, ki so pri razlagi svetopisemskih besed „Sovraštvo bom napravil med teboj in med ženo“ porabili vse, kar jim je bilo iz starejših pisateljev znano o jelenu in kači, za svojo ekfrazo. To se vidi že na Fizijologu [Kolloff l. c. str. 260], najbolj jasno pa pri Izidoru iz Sevilje [l. c. XII, 1, 18], ki pravi: „Hi [nam. cervi] serpentium ini-mici cum se gravatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis et superata pernicie veneni corum pabulo reparantur.“ Vincencij Belováčenz govori o sovraštvu med kačami in jeleni po Pliniju, Ambrožu in Fi-

zijologu [l. c. lib. XVIII, cap. XXXIV, stolbec 1345 i. d.] Isto je posnel tudi Albert Veliki, pa je ob koncu dovolj jasno povedal, da se mu stvar ne zdi ravno verjetna: „Plinius autem narrat, quod cum sentit se cervus gravari senectute, spiritu per nares serpentes de cavernis extrahit: & cum veneno diffuso per corpus aestuare se sentit, fontem petens limpidum bibit, et sic à vetustate pellis paulatim expoliatus iuvenescit: & hoc puto ego verum non esse [l. c. de animalibus. tract. 1. cap. 1.].“ Vkljub temu, vendar dovolj jasno izraženemu dvomu v 13. stol. se je to, kar pripovedujejo starejši o jelenu in kačah, rabilo še v simboliki 17. in 18. stol. Tako piše Picinelli [Mund. Symb. V, 224]: „... cervus commonstrat, qui serpentibus circum se interemptis, ad fontem, sitis levanda causa anhelat.“ Drugje [M. S. V, XV, num. 187] zopet se primerja pri Picinelliju jelenu „Gregorius [!] Castriotus, vulgo Scanderbegus, (qui) cum jamjam supremum spiritum exhalaret, verba sunt Petri Matthaei [ob robu stoji: Pet. Math. in Histor. Ludov. XI, vol. 1, lib. 4] adhuc suis hostibus terrorem incussit.“

Ta spojitev antičnih sporočil in krščanske simbolike pa je imela dve važni posledici. Pred vsem se je popolnoma spremenilo razmerje ljudij do kač. Pri Grkih in Rimljanih so kače pomenjale prej nekaj dobrega; imeli so jih naravnost domače po hišah kot nekake genije čuvarje. Take kače so upodobljene tudi na mnogih reliefih. Prim. tudi, kaj piše Teofrast o praznoverju, spojenem s kačami [Ἡδεῖοι γαραχτῆρες, 16]. Za to dejstvo bi lahko navedli še mnogo drugih primerov. Navajamo pa še samo enega, tega pa s severa. O običaju v stari Litvi peva Mickiewicz [Grażyna, v. 300—307]:

..... jeśli do domowych progów
wąż zaproszony gościem od człowieka,
jeśli dla chwały nieśmiertelnych bogów
Litwin mu chleba nie skąpi i mleka :
wtenczas gad swojski pełnie w jego ręce,
społem wieczerza, z jednych kubków pija
i nieraz senne piersi niemowlęce
mosiężnym wiankiem bez szkody obwija.

Ko pa je postala — po krščanski hermeneji¹ — kača simbol vsega zla, simbol hudega duha, se je ustvarilo tudi sovraštvo med kačo in človekom; saj pravi krščan ne more biti prijatelj nečistega. Enako pravi o tem Litawor Rymwidu [Mickiewicz, l. c. verz 297—300]:

A jeszcze bardziej nad litewskie męże
i nad Polaki, zawziętsi na siebie
od wielu wieków są ludzie i węże:
a przecież, jeśli do domowych

Vse to pa pri Mickiewiczu ni plod preproste pesniške invencije; Mickiewicz se sklicuje na starejše avtorje (n. pr. *Joannes Lasicius Polonus*: De diis Samogitarum) in pravi, da so ostanke tega starodavnega češčenja starejši pisatelji (Stryjkowski, Gwagnin) še videli². Stalen „okrašujoč“ epiteton „zvita“ kača [*falsche Schlange*] je ravnotako nastal šele na podlagi biblijske frazeologije in te krščanske simbolike. Domač in prvotnejši je pri nas „jara“ [hud kakor jara kača], ki pa je pri nas postal rekvizit jalove humoristike.

Ta krščanska simbolika pa je imela še drugo, za naša raziskovanja važnejšo posledico: povzročila je, da so se vse stare ekfaze in simbolične razlage, ki so se držale nekdaj gesel „Monoceros“ in „Diptamus“, strnile v Kristusū jelenu in srni Mariji.

4.

Videli smo, da se je že zgodaj [pri Izidoru Seviljčanu] na zapadu [literarno] manj znani enorožec izprevrgel v [realno] bolj znanega nosorožca, videli tudi, kako so se ekfaze z dippatama prenesle na jelena. Kesneje pa so se z [realno] neznanega „enorožca“ prenesle vse simbolične razlage na jelena,

¹ K temu je mnogo pripomogla tudi Mojzesova postava, ki je označevala vse male živali, ki lazijo ali se plazijo (torej tudi kače), za nečiste. Prim. III. Mojz. 11; V. Mojz. 14. [Zg. Sv. P., izd. Mohorjeva Družba, II, 692, 2. stolpec].

² Prim. še: Jožefa Flavija *Antiquitates Jud.* II. 10, 7; Bochart: *Hierozoicon* (1663) I, 885—887; *Journal des savants* 1901, 451—454; *Revue archéologique* 1907, 224—225.

tako, da sta se v njem strnila popolnoma „monoceros“ in „diptamus“. To je bilo tem lažje, ker je delovanje enorožca in jelena proti strupu v marsičem enako in sta se torej na tej črti lahko sešla in strnila v ekfazi. Kako deluje jelen proti strupu, to smo zgore po starejših pisateljih obširno pokazali. Enake stvari pripovedujejo že najstarejši pisatelji o enorožcu. [Prim. podatke iz Ksenofontovega sodobnika Ktezija, str. 44 in glose Minoritanca k Solinu, str. 45]. Že v Fizijologu se pripoveduje o čudoviti moči njegovega roga, ki pokaže, ali je v kaki jedi ali pihači strup ali pa jo razkuži [Kolloff, l. c. 225]. V to čudežno moč so ljudje dolga stoletja trdno verovali. Tako piše Janez Hessenski v svojem latinskem opisu potovanja v Jeruzalem iz l. 1389 sledče: „Pri polju Helyon, v obljeni deželi, je tako imenovana reka Mara, zelo bridka, ki jo je Mojzes udaril s svojo palico. S tem jo je naredil sladko in otroci Izraela so pili iž nje. Še danes zastrupljajo zle zveri po solnčnem zahodu to vodo, tako, da se potem ne more več piti. Zgodaj zjutraj pa, ko je solnce vzšlo, pride od morja enorožec, pomoči svoj rog v imenovano reko in prežene tako iž nje strup, da postane po dnevi pitna za živino. Kar poročam, sem sam z lastnimi očmi videl.“ [Kolloff, l. c. 225]. Minoritanec pa pripominja k 65. poglavju Solina: „Hujus ferae [nam. nosorožca] cornu tantae nostre quoque tempore [1520] estimationis est, ut id plures auro, gemmisque caeteris omnino praeponant“ — [gl. više str. 44] in pripominja: „ita esse vulgus quoque nostri temporis [1520!!!] etiam jurejurando asserere non dubitat.“ — Celo vrsto simboličnih razlag, za katere je porabljena ta ekfaza, ima Picinelli [M. S. l. v., num. 542—550]. Kar se tukaj pripoveduje o enorožčevem rogu, vse to se pripoveduje tudi o jelenovih rogovih, a tudi o drugih delih njegovega telesa. In ko se je v jelenu aplikirala simbolika, prvotno spojena z enorožcem in diptamom, na Kristusa, je bil prehod na njegovo mater Marijo zelo lehk, to pa tem bolj, ker govore Gospodove besede v raju kači o sovraštvu, ki ga meni postaviti med njo in „ženo.“

Tako je prišlo v simbolični razlagi, da je srna postala podoba matere¹ Marije, ki je rodila jelenčka Jezusa, ki bo premagal kačo — hudega duha, tako je prišlo, da slovenski „duhovni lovec“ ne lovi več enorožca, kakor ga imajo starejše nemške predloge, ampak da lovi srno.

Naravnost klasičen primer dosledno izvedene spojivte doslej opisanih elementov [monoceros, diptamus, cervus], ki so se nazadnje strnili v Kristusu — jelenčku in srni — Mariji, pa imamo v našem slovstvu pri otcu Rogeriju.

V II. knjigi svojega dela² ima na straneh 9—18 pridigo „Na dan Obyškájnja Mariae Divíze.“ V začetku pridige stoji sledeča „Synopsis“:

Cerva velox ad Juvamen,
Est Maria & Tutamen,
Singulis Mortalium

ki jo podaja pisatelj tudi v slovenskem, precej okornem prevodu:

Sapopádik.
Sèrna hitra h' Pomagájnu,
Slednimu tár h' Varuvuvájnu
Is Ludy Maria je.

Za „Thema“ tej pridigi si je pisatelj izbral besede iz Lukeževega evangelija: „Exurgens Maria, abiit in montana cum festinatione.“

¹ Predstava čiste device je spojena z ekfrazo o enorožcu.

² Palmarium empyreum, I. (v Celovcu 1731) in II. (v Ljubljani 1743). [Naslov tega dela bomo vedno pisali s kratico PE]. — O pisatelju samem nimamo skoraj nobenih zanesljivih podatkov, saj ne vemo niti njegovega rodbinskega imena. Dognano je doslej le, da je pisal svoje pridige med leti 1709—1729 [mogoče celo že prej], da je zanje pridno „rabil“ italijansko izvirno izdajo Picinelli jeve enciklopedije „Mundus symbolicus“ in da je umrl pred 30. junijem 1730. Viktor Stessa ka pravi sicer v svojem spisu o Stržinarju [Izv. Muz. dr. za Kranjsko 1909, str. 66], da je o. Rogerij umrl l. 1728, a ne pove, odkod ima to letnico, ki bi bila za našo literarno zgodovino nova. Proti nji pa jasno govori stavek v PE I, str. 445, ki priča, da je o. Rogerij l. 1729 še pisal svoje pridige. [Prim. tudi razpravico dr. J. Preglja v prvem zvezku „Voditelja v bogoslovnih vedah“, 1910].

V uvodu govori najprej o velikem številu izrekov v starem zakonu, ki napovedujejo Marijo in o raznih imenih, s katerimi se v starem zakonu Marija napoveduje: „...kakòr ta *Salomon*, kir Mario, *Domum sapientiae*, eno shiho te modrufti. En *Isaias*, eno shibo, *de radice Jesse*, od Jesse te korényne. En *Jaeremias*, eno Sheno, katéra, *circumdabit virum*, bode eniga Moshà obdála... [imenuje].“ Po tem nadaljuje: „Drugi pak dèrgázhi imenuvali so Mario, katéri lepi shláhtni inu veliki titulni¹ práu, inu u' rèjfsyzi spodóbj se tajsti. Inu tu sa vol těh leſtnyn², katére ima Maria nad sabo. Vener jest pústym sa danafs na stráni use letè, tär ostánem pér těh, katére dajò Marji ty Vzheniki sedájne svete Cerkve, námerzh tega noviga Testamenta: is katérimi zhaſtè inu hváljo Mario; kir njò rèzhem mnokaterim³ pèrglihújejo, inu takú njè zhaſt resglafšújejo po usem svejtu.

Susebnu⁴ pak dopáde meni tu, kar zhes danafsni S. Evangelium *Petrus Cellensis*⁵, *Gulielmus parvus*⁶, inu mvoj S. Antonius Paduanus⁷ pravjo, kir Mario eni Sèrni pèrglihújejo,

¹ Prim. PE I. titulna 445; miraculnou 406, apoiteynom II 396, Carbunkelna II 102.

² Prim. PE I: plemenu 66, plemèn 69; sepovedal 82; [leſtne besedc 121, perleſtyti 136, pèrleſténu 223].

³ Prim. PE I: nokatere vishe 50; mnokateriga 89, 93; mnokateri 528.

⁴ Prim. PE I: subfebnu 623; II 328; [ſabſtojn I, 72].

⁵ Petrus Cellensis, Peter von La Celle, O. S. B., ſkof v Chartresu in teološki pisatelj. Okoli l. 1150 je postal opat v La Celle in 1162 v Reimsu. Njegovi zbrani spisi so izšli v Parizu leta 1671. [Wetzer-Weltz Kirchenlexikon, 2. izd. s. v., IX, str. 1897]. Tega pisatelja navaja tudi *Picinelli*.

⁶ Gulielmus Parvus je slovel okoli l. 1200 na Angleškem. Izdal je komentar k celi bibliji in posebe še komentar k visoki pesmi [Zedler XXVII, 1083]. Navaja ga tudi *Picinelli*.

⁷ Antonij iz Padove — Padovanski, rojen 1195 v Lisaboni, se je imenoval iz kraja Ferdinand in ko je stopil v red sv. Frančiška, Antonij. L. 1231 je umrl v Padovi in ker se tam hranijo njegovi telesni ostanki, se imenuje *Padovanski*. Med njegovimi spisi se navajajo: Sermones quadragesimales et de tempore, Sermones de tempore et de sanctis. Njegovo „Expositio mystica“, razlagajo večine svetopisemskih knjig je skupno z njegovim delom „Concordantiae morale sacrorum Bibliorum“

kakòr *Petrus* h' pèrvemu, kir od Mariae práve: *Cerva charissima Maria, cuius hinnulus Christus Dominus est* (Pet. Cel. len. Vi-gil. Nat Dom.)¹. Ena lubesniva Sèrna je Maria, katére mladi Jelenzhik je ta Gospud Christus. Sa tem pak *Gulielmus* inu *Antonius Paduanus*: *Cerva est Maria charissima, quae in diversorio hinnulum gratissimum peperit.* Maria ena lubésniva Sèrna je, katéra na erpèrgah rodyla je tega nèr hitréshiga ² Jelenzhika (S. Ant. fer. Domini. 3. Quadr.): Katérú potèrdit hótel je sam JESUS, kir einiga mladiga Jelenzhika pústil se je imenúvat skusi Salomona, kir ta práve od uniga: *Similis est Dilectus hinnulo Cervorum.* Mvoj lubi glich inu enák je enimu Jelenzhiku. Od tod.

Kir, *Viderunt eam.* Vidili so Mario, kakòr eno Sèrno *Petrus Gulielmus, Antonius* inu vèzh drugih; tár, kir is tèm so zhastyli Mario, & *laudaverunt eam*: Sa tu nasaméri meni danas, O Maria! zhe is temi tebe eni Sèrni pèrgliham; sakaj zhe poglédam u' danashni S. Evangelium, tár zhe sprémiflim tu, kar od tebe govóry rekozh: *Exurgens Maria abijt in montana cum festinatione.* Se je usdignila Maria inu shla je is hytéjnam na gorré. Tu pràvem: zhe sprémiflim, taku nájdem te eni Sèrni enáko; sa tu dálej od tega pójt namiflim, temúzh tebi h' zhastè dálej kaj per tem hózhem ostáti, inu dálej h' tróshtu tvojm Andohtlivim to rëjsnyzo reslófhit, inu iskásat, de. *Cerva velox ad Juwamen est Maria & Tutamen, singulis Mortalium.* Sèrna hitra h' Pomagájnu, slednimu tár h' varauvájnu is Ludy Maria je. Tu tèdaj de se sgódy, profsem safhlifhat bodo pèrpráulen.

in z zbirko „Opuscula S. Francisci Assisiensis“ izdal De la Haye v Parizu l. 1641, pozneje pa je doživela še več izdaj [Wetzer—Welte, Kirchenlexikon, s. v. — Ponatisnjena je n. pr. v 3. izdaji Lueg-Jleimove knjige „Biblische Realkonkordanz“]. — K Rogerijevim, tukaj navedenim besadam, primerjaj še: „muoj S. Ozha Franciscus PE II 35, 111, 353; ... muoja S. Ozheta Franziska I 167, 567; ... letél je h' te Arke muoja S. Capucinerskiga Ordna I 449, edina mesta, na katerih govorí o. Rogerij o svoji osebi.

¹ Opazke, ki jih ima PE ob robu, stavimo nespremenjene v () v tekstu. — ² najhitrejšega: *gratissimum?*

V' mej drugimi navádami, katére shpúgajo¹ ty Jagri, Lóuzi inu stérlizi; imajo tudi letó, de oni na lóvu tèh Jelénou, Sérn, Koshùt inu druge take Sviryne²; Kadàr ù te goste borfhte, na gorrè inu na hribe pridejo; sazhnò ù ta rúh³ tróbet, inu is tém sè (! tè) Jelene, te Sérne inu drugu is nyh lúkin, pézhyn inu berlögou klízat; kir ty Lóuzi dobru vějjò, de na glas tega Jagerškiga rogà sapustè uſè tajstu, tár se podádò na svejtlu, na gorrè. na pule is veliko hitruſtjo. Kir, kakòr sprizhújejo ty Jagri, de: kadàr ta Jelen, ali: Sérna safhlíhi h' pèrvemu ta rúh, takú oftermy inu se nekolku prestráſhi; kir pak dálej shlìhi glass tajstiga, taku sazgne se sa tém glas sam obrázhat, gréde sam sa tém takú dolgu, de pride naſtrél⁴; ki ta pak uſterlen inu rajnen se od tega Louza samérka, fdáži usdigne se na gorrè inu hribe, yſzhe tu shéliſhe *Dictamnum*, ali: ta dôuje poláj⁵: tega kir se najè, is tém osdrávi te shláke, inu

¹ Prim. PE II, 344: Rimlani shpugajo te ſhtiri puſhtabe [namreč S. P. Q. R.] na nyh bopnah inu banderah; 317: tribal je ta vher [Wucher], shpugal uſeh fort foúſhijo, golùfijo, hudóbijo; 443: de fe ta krish nima tim hudobním sa martra ſpugat; 69: kar je ona [Marija Magdalena] gérdu shpúgaſta; 438 S. Rofhenkranza vednu shpuganje ali ismolenje.

— Beseda je iz bav. nem. spulgen = „pflegen“.

² Prim. PE I: drivessu 56, shtivejne [število] 75; zhipinje 85, zhlovič [“]; ſpovidnyk 92, 519, poglida 115, diliti 135, bomo dilyli 427, resdylila 146; ſijani 139, is... ſikiro 172, u' plinicah 190, pripoviſt 203, pripoviſt [gen. pl.] 408, lipote 322, lipotizhejnu 355; Spovidi 440, ſpovidio 440, ſpovidio 518, u tribuhu 507; diviſhtvu 577, diviſhtva II 65 [duviſhtva I 68].

³ Enako I 290, II 11. Slično: krjeh I 64, kreh 590; nadluh I 131, 145, 146, 229, II 146; sleh [zlo, restavriran nom. po gen. zleg-a, kakor brat-a] I 141, 143, 337, II 371, 443, 475; trinoh I 172; en douh II 316; predouh I 184, 190, 536, II 240, 544; praedolh II 357; pridih I 202; is faderh I 257; straffenh I 334; erberh I 530; terh II 62; shah II 113; nuh II 467; prâh (prag) II 651; s'noh II 375. Zato pa tudi narobe: katerig I 268; ni dal nag [er gab nicht nach] I 649.

⁴ Ta je prav „lovska“. — Sicer pa piše o jelenih nekaj enakega že Plinij, ki jih nima za ravno pametne živali. Nat. hist. VIII, 114: ... mulcentur fistula pastulari et cantu... cetero animal simplex et omnium rerum miraculo stupens in tantum ut equo aut bucula accidente proprius hominem iuxta venantem non cernant aut, si cernant, arcum ipsum sagittasque mirentur.

⁵ Že Teofrast razlikuje več vrst [3] diptama [gl. zg. str. 63]. Poleg Digitized by Google

széli te rane, kakòr právjo ty naturalisti¹, sprizhújejo ty Lóuzi, ina poterjúje *Praxis quotidiana*, ali: usagdájnja skušnja². Zhés tu.

pravega diptama [*Origanum Dictamnus L.*] še „*pseudodictatum*“ in še tretjo vrsto, enako „*sisymbrio*“. Ker pa je bil pravi diptam zelo redek [samo na Kreti doma, odkoder je izšla vsa govorica o njem], je stopil pozneje na njegovo mesto „*polaj*“ [*puleium, pulegium*], ki je imel iste lastnosti in o katerem pravi že Plinij, da sta si z diptamom precej podobna. Pravi namreč o diptamu [Hist. nat. XXV, 92—95] ... non est alibi quam in Creta, ramis praetenuit, *puleio simile*... Po Berendesu [l. c. str. 284] je *puleium* „*Mentha Pulegium L., Die Poleiminse.*“ [Prim. tudi Hovorka-Kronfeld: Vergl. Volksmedizin I, 352]. Drugi so razlikovali dve vrsti diptama, namreč *kultiviranega* in *divjega* [pri Rog. „ta douje“]. Pri njih je tudi na mesto *divjega* diptama [ki je po Teofrastu najboljši], stopil polaj. To se je zgodilo že pri Pliniju, ki razlikuje [Hist. nat. XX, 156—157] dve vrsti polaja, namreč „*silvestre*“ in „*sativum*“. „*Pulegium silvestre*“ pravi Plinij ravnotam, „a quibusdam *dictamnos* vocatur“.

¹ = naravoslovci, ne v današnjem pomenu. Ta beseda se v tem pomenu nahaja pri P. Rogeriju še večkrat.

² Na te besede in na tako potrdilo pri o. Rogeriju ne smemo preveč dajati. To pa tem manj, ker opisuje Rogerij sicc ravnadnicje stvari po knjigah, ne iz vsakdanje skušnje, n. pr. *zimo* in *spomlad* po Petru Berkoriju [v XX. pridigi], *posolnčnico* po Berkoriju [P. E. I, 13]; *vinograde* in *vino* po Pliniju, Mojzesu in Evforu [II, 27—28], jeznega *purana* po Klavdijanu [II, 372]. Vsa njegova modrost je *knjižna*, ž njo hoče poslušavcem le imponirati. Nikjer ni osnovana na vsakdanji skušnji in če vsakdanjo skušnjo vendarle kje kot vzgled navaja, so njegove besede samo govorniška cvetka, večkrat celo hudo ponesrečena in naravnost nesmiselna. Na eni strani opisuje najnavadnejše stvari po raznih avtorjih, na drugi strani pa pravi: „Snánu inu vějdežhe, mějním, de je ushě enimu slednímu; kakú ty Nekedaishni Ludjè dersháli so sa sedem Zhudefsou te sedem rězhy: kakòr pifhe *Caelius Rhodeginus*, námerzh: Ta veliki Tempel te Bogíne *Diane*,...“ [II, 549.] Po njegovem so torej vino, spomlad, zima, puran neznane stvari, ki jih treba po raznih učenih avtorjih popisati, sedem svetovnih čudes pa je nekaj splošno znanega! Pri tem še moramo pomisliti, da je bil o. Rogerij „Concionator Carniolicus“ [windischer Prediger], ki je pridigal preprostemu, neukemu, neizobraženemu ljudstvu, ki je imel torej popolnoma drugačne poslušavce ko njegov prednik [in vzor?] o. Janez Svetokriški, ki je pridigal izobraženim grofovskim hčeram [Gertrudis von Thurn, Theresia Frajerza Fon Engelshaus i. dr. — prim. njegov *Sacrum Promptuarium IV* (1700) str. 100—136], ko so se dale preobleči za nunc. Pri njem je taka manira vsaj kolikortoliko upravičena.

Ah Andohtlive Dúihe! kaj se vam dosdéva? NASAÚPIL BI jejt práu ino spodóbnu, kadár bi jest sedáj h' vam rékal: *Levate capita vestra* (*Luc. 21*). Pouſdignite vashe glavè inu ozhy, pogléjte na to hitro Sérno, pogléjte na Mario to zhistro Divizo; kir to bote vidili kakòr eno drugo Sérno ú te samóte, samò sapèrto ú te hishi, kakòr práve S. Ozha *Ambroſius: ſola inpenetralibus* (*S. Am. roſ. I. 2. in Luc.*). Kir to bote vidili, kakòr eno drugo Sérno na ta pèrvi glafs tega nebefhkiga Lóuza, námerzh: tega Gabriela preſtráſhit fe inu oſtèrmeti; kir kadár sathlíſhala bila je to Angelíko iſtimi, inu ſaſtópyla te od famiga G. Boga temu Angelu ſapovédane besede: *Ave gratia plena Dominus tecum. Zheihéna fi gnade polna, Gospud is tabo.* Tèdáj uſa bila je oſtèrmela, kakòr piſhe S. Lucas: *Quae cum audiffet, turbata eſt in ſermone ejus* (*Luca I.*) Tu, kir iſhlíſhala je Maria, uſá, kakòr ena Sérna, te je preſtráſhila, ali: Na tu, kakòr ena druga Sérna, na ta glafs, pérblíſhala te je h' temu Louzu: tár kir ſhlíſhala 'je dalej ta-iſtiiga ſhtima¹ inu beſſéde, de ona, Maria, namerzh: ima eniga Synú ſpozheti inu ródyti, djála je h' njemu is zhaſtjò inu po-niſhnoſtjo: *Quomodo flet iſtud, quoniam virum non cognosco?* Kakú fe bode tu ſgúdilu, kir naſpoſnám nobéniga Mothà? kir pak Maria iſhlíſhala je h' tretjimu ta glafs tega Jagra, tu je: tega Gabriela, de ona ima ſpózhet, inu ródyti eniga Synú brès uſe ſgúbe inu ſhkòde njè prezhiſtiga Divíſhtva. *Paries quidem filium, & virginitatis non patieris detrimentum.* Sdàjzi na letú takú veſſéla, taku reſvéjzhéna od S. od S. Duhà, udála fe je, inu kakòr ena Sérna oſtála je, rekòzh: *Ecce ancilla Domini.* Pole tukaj ſim Dekla mvojga Gospúda: tukaj ſim h' iſhlúſhbì, tukaj ſim pérpráulena h' dopólnejnu volje mvojga Bogà, ſgódi fe ſ'mano po tvoji beſſédi. Na katéru takú

¹ Prim. par vrst zgore „to Angelsko ſhtimo“. Enako PE I. martra, ſtrela 57; fvoja volja ſdrushil is to voljo Boshjo 64; zhës usá maſs 229. ſapuſtil je fvojo Deshelo, hisho inu Slachta 230; na peſa (pezo = nat-zaſhnic) poſtavit 437; u' Vda (v vodo) 440; pod zhaſno inu úézhna ſtraf-fenglo 440; uſa fvojo kry 455; ſa vola II 78; enu mozhna ſhaffernzo (zaušnico) 545.

prebodená bila je ta Sèrna Maria is to mogózhno štrélo S. Duha, de skusi njegóvo Bosjho múzh spozhela bila je, *Hinnulum*, tega zartaniga Jelenzhika JESUsa: pér katerim ušem,aku si lih káshe se Maria ena prava tár rējsnyzhna Sèrna: vénér pér letém shè ni ostála, pazh pak káshe se dálei: kir.

Pishe ta *Naturalista*¹ *Plinius*, de. Ta Sèrna ú méj drugimi njé zhúdnimi lestnynami ima tudi letò, namerzh: de, kir spozhnè, inu pér sebi kai shiviga obzhúti; taku ta sfázzi is veliko hitrústjo podà se na gorrè inu hribe². Katéro lestyno, zhe Mario Divizo spremillimo, snájdemo ú rēsnyzi pér Marji: kir Maria, kakòr práve *Lucarius*³: *Abiit à conceptu*. Shla je po shpozhétju, inu fizér, kakòr práve ta spomneni S. Evangelist: na gorrè is hytéjnam. *In montana cum festinatione*. Sa vol katériga práve *S. Ambrofius*. *Quo jam plena Deo* (*S. Amb. lo. sup. cit.*), Kam dergam Maria takú is Bugam napólnjena iméla je pójt? kakòr na gorrè, na hribe. *In mon-*

¹ Prim. II 268: Plinius ta vèzh krat sashlishani Naturališt pishe od tega Basilišca . . . II 601: Plinius Spremifhluvávz te Naturaе . . . I 29 se našteva med „naturalisti“, ki so pisali o pelikanu, tudi Evherij; I 458 Isidorus ta iménitni Naturalista pishe od tega Leva . . . ; I 571 . . . ta iménitni Naturalist Isidorus . . . II 328 Pishejo ty Naturalisti, inu ūsběbnu Bercorius . . . Uvodni stavek „Pishejo ty Naturalisti“ se nahaja sicer v PE še večkrat, tako n. pr. II 372, 412.

² Pri Pliniju je stvar *ravno narobe*: VIII, 32, . . . in pariendo semitas minus carent humanis vestigiis tritas quam secreta ac feris opportuna . . . a conceptu separant se, at mares relict i rabie libidinis saeviunt, fodunt scrobes . . . P. Rogerij je to mesto po svoje priredil [ali to verzijo posnel po kakem drugem pridigarju], da je dobil enakost med ekfrazo, [ki je potvorjena in Pliniju podtaknjena] in razlago svetopiscemskih besed: abiit in montana cum festinatione, ki mu hodijo vedno po glavi. Drugače bi námreč v tej reči ne mogel primerjati Marije s srno.

³ Pravilno bi se to ime glasilo Lucarinus. Rogerij pa pravi zdaj *Lucarius* [II, 12], zdaj *Lucarini* [I 365, II 17, 98], zdaj zopet latinizirano *Lucarinus* [n. pr. II 17]. *Alcibiades Lucarinus* je izdal raznc knjige, n. pr. *Observationum practicarum libri tres* [v Padovi 1615] in *Liber de fiduciariis tutela* [v Sieni 1612]. [Zedler s. v.]. P. Rogerij se je s tem pisateljem seznanil pač šele pri Pincinelli, ki pravi v uvodu svoje knjige „*Mundus symbolicus*“, da je zanjo porabil tudi knjigo simbolov, ki jo je izdal Alc. Lučarini.

tana: inu fizér, *cum festinatione*, is hytéjnam. Shla je tedáj Maria na viſſóku, na gorrè, na hribe kakòr ena druga Sèrna; inu fizér ne le is misljo, is ferzam inu shelámi; temuzh tudi is truplam, inu fizér try dny hodà ú tu Mestu *Hebron*, ú to Zachariavo¹ hifhó. Ali: Eh! h' zhémú? sakaj Maria, kakòr ena Sèrna hity taku na gorrè inu hribe? sakaj, kakòr bila je saſtópyla od Angela, de njè S. Tetta Elisabeth bila je uſhè fest (šest) Meszou noshezha, hytela je takú, *cum festinatione*, is flissam inu hitrustjo? sakaj je takú hytélá Maria? naupráshajmo veliku: poglejmo na te mvoje ſgurne beſſede, inu urſhoh tegá hytójna vidimo, námerzh: de. sa tu, kir. *Cerva velox ad Ju-vamen est Maria & Tutamen, singulis Mortalium*. Sèrna hitra h' pomagajnu, ſlednímu tár h' varuvajnu is Ludy Maria je. Te sheljè pomágat tém potrébnim ſtúryle to Mario takú hitru brès mudéjna, brès odláſhajnja obyſkati Elisabeth: kir je ſhlíſhala ta upijézhi glafis Joannesa: inu kir je vějdila Maria, kaj noſſe pér ſebi, sa tu hytélá je is *Nazaretha* ú *Hebron*, de bi bila priſhla Joannesu h' pomuzhi.

Moyles ta S. Prerok piſhe, de: Po tém, kir Eva naſha pérva Mate pogovárvala fe je nekolku zhaſſa is tém hudyzham, katéri je is te kazhe govoríl; ſkusi tu priſhlá je takú dálezh, de uſéla je od te kazke² ta njè, inu Adamu prepóvedani ſat, tár tegá podála je temu Adamu, katériga uſéla ſta obà, inu jéjdla; ali: is nyh, inu uſega zhlóvěſtvá veliko ſhkódo, kir ſkusi tu pádla ſta is celim zhlověſtvam ú to ſtraffengo te ſměrti, kakòr je bilnym Gospud Bug osnánil is temi beſſedami: *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris*. Na kar koli sa en dan boſh jéjdel od tega ſadú, imah is ſměrtjo, ne fizér na triple; témúzh na Duhvízi umréti. Is tém odpérل je Adam urata tě ſměrte, de letá priſhlá je na ta ſvejt, de letá poſſedla, inu pérprávila ú ſvojo oblaſt uſe tu réunu zhlověſtvu. Is tém upizhila je ta paklenſka kazha is Evo inu Adamam uſe tu drúgu réunu Ludſtvú; Skusi eniga zhlovéka priſhál je ta

¹ Prim. PE. I.: Antonavim 54, Davidavi 194.

² stoji za „kazhe“ = kačc.

grèjh na fvejt, inu skusi ta grèjh ta smért; inu takú skusi tega ta smért zhès usè réunu inu nafhrézhnu zhlovéstvu, kir ú tèm pèrvim zhlovéku usè tu drugu Ludstvù je grejshflu: sunaj same Matere Bošhje Mariae té præzhyſte Divíze, kir ona sama spozhéta bila je brès uséga madesha tega poerbaniga grèjha: kir tèdáj usè zhlovéstvu grèjshlu je ú Adamu, taku tèdáj tudi pizhenu je bilú usé od te pakleniske¹ kazhe: leshálu je mertvu na Dúšhi, inu zhákalu na sadnje pogublédne. Is tega usét ni bil unkaj brès Mariae nobéden; ja Joannes bil je tudi temu pod-vèršhen: sa tu, kir obzhútil je to nafhrézho, glaffit sazhèl se je ú tèm maternim triple, inu klízat na pomágaje ú pusháve tega materniga telleffa: *Vox clamantis in deserto (Marc. 1.)*: Inu fizér takú mozhnú, de príshàl je bil ta glafis k' uséfsam te Sérne Mariae, te prefvete, prezhyſte, inu nigdàr sadosti sahválene Divíze.

Sa tu, kir je vèjdila: tu, kir je shlífhala: tu, kir sposnála je Maria ta milostiva Sérna, *Exurgens aby in Montana*: Vfdignila se je, tár je fhla hitru na Gorrè, ú hifho njè nóshezhe Tettè, de bi is nje Jelenzhikam, námerzh: shpozhétim JESUSam (*Lucae 1.*) pèr Joannesu umóryla to paklenško kazho tega poerbaniga grejha: kir je celù dobru vèjdila, de velsku mozhnéshi je nje mladi Jelenzhik² JESUS h' pregájnajnu te pakleniske kazhe, kakòr so ty právi inu stári Jelèni h' pomorjéjnu tèh kázh inu gadou. Sakaj kakòr pishe AElianuš: »*Cervus mirifico quodam munere naturae serpentem vincit, neque enim ipsum tametsi hostis in latebram abditus effugere potest, etenim ille naribus suis in serpentis cavernam incumbens vehementissime inspirat, & spiritu suo amatorio quodam alliciens, extrahit, victumque profert, & enecat (AElianuš l. 2. c. g.).* Ta Jelen is eno zhudno, inu njèmu od naturae

¹ pakou I, 174, 518; pakoú I, 237; pokou I, 518, 604.

² Prim. še PE I: godiz 50, sgonzhik (tukaj je menda tudi vplivala oblika „sgonykam“ na isti strani) 53, sterlizi 55, utikniti 85, premiknyti [oboje pod vplivom iterativnih oblik!] 440, grabiz (vrabec) 550; zajhin 559, donis II 75, 376.

udeléno visho móry te kazhe, letè njému, kakòr nyh nér vehshimu shouráfhniku namórejo ubéšhat, inu odjiti;aku si lih letè skrivajo se prednym po lúknjah, jámah inu pezhynah: kir, kadàr Jelen samèrka te kazhe, taku on hyty prèd lúknjo, jámo, ali pézhyno tajstih, ú to sázhne on mozhhu sopsti inu dihat, tár takú is to lápo te kazhe nase potegúvat inu ulézhi, ja teptat inu moryti. To veliko inu fusebno leſtnyno ima od naturae ta Jelen, katéra je possebna.

Ali: shè eno vehshi, possebnishi inu mogóznhnishi leſtnyno, ne fizèr od naturae, temuzh sam od sebe ima ta Jelenzhik naſhe danashne, skrjunufastopne Sérne Mariae; kir ona¹ nasamóre le tè kazhe inu gade te ſemle, temuzh tudi tè paklenſke pomóryti: sa tu uſe tedaj, kir je dobru vějdila Maria, mýdyti fe ni hotela, odlášhat ni těrpéla; de bi na bila prihla h' pomúzhi temu od kazhe upizhenimu Joannesu: Sa tu, *Exurgens Maria, abijt in Montana cum festinatione.*“

5.

Od Ktezijevega enorožca in Teofrastovega diptama pa do Rogerijeve srne, v kateri sta se ta dva stara simbola strnila, vede dolga pot dveh tisočletij. Da je ta vrsta nepretrgana, to smo dokazali v doslej navedenih citatih, ki bi jih lahko bilo še mnogo več, š čimer pa bi naša stvar nikakor ne pridobila na preglednosti in kar bi bilo tudi prazno delo, ker je absolutna popolnost v tej stvari nemogoča. Po svojem izvoru pa kažeta i monoceros, pred vsem pa diptamus na vir, ki ga moramo iskati v starri grški mitologiji.

Vsi starejši pisatelji opozarjajo na Kreto kot domovino pravega diptama. Tam raste diptam baje še danes [Dierbach, Flora mythologica. Frankfurt am Main, 1833, str. 207.] in je znan pod tremi različnimi imeni: *Ditamo, Eronda, Stemonatochorton.* To dejstvo pa kaže na zvezo s starim grškim mitom, z grško teogonijo kretske verzije in s starimi klasičnimi

¹ Mora pač biti „on“; ta pisna napaka je nastala zaradi sledečega zloga „na-sa-móre“.

božanstvi *Eileithyja*, *Dictynna in Diana Lucina*. Diptam je namreč naravni atribut Lucine, ki se istoveti s kretsko Dictynno, Zevzovo hčerjo in Dianino tovarišico [Dierbach, l. c. 48] in ki se kot Diana Lucina ali Locheja večkrat vpodablja z vencem iz diptama [Dierbach, l. c. 205]. V zvezi z njo se diptam večkrat imenuje tudi *Labium Veneris*, *Artemidesium*, *Eubolium*. To Lucino, ki se tu in tam zove tudi Eileithyja, so kot varhinjo porodnih žen častili že v Egiptu, kjer je imela svoje templje in celo svoje mesto; ravno tako so jo častile tudi Grkinje in Rimljanke. Nekateri učenjaki jo naravnost istovetijo z Artemido ali Diano. [Dierbach, l. c. 205]. Njej je pred vsem posvečen kretski diptam, ki raste na Kreti na pogorju Ida. Na Kreto kaže tudi drugo ime te božice Ilithyja ali Εἰλιθύη [starejša, eolsko pelazgiška oblika — „prišlica“], zaradi tega, ker je Ilithyja na Kreti rojena hči Zevsa in Here, ki je prišla Latoni, ko se je zaradi Herinega srda zvijala tri dni v brezupnih porodnih bolečinah, na pomoč, da je lahko rodila. [*Böttiger*, Ilithyja oder die Hexe, ein archäologisches Fragment nach Lessing, Weimar 1799, str. 10]. Ilithyja in Diana sta se v svojem poslu lahko zamenjali zaradi tega, ker je bila Diana, kakor pripoveduje že Apolodor I, 4, 1, prva in z lahkoto rojena in je potem pomagala materi pri porodu Apolona [Böttiger 21—22]. A bila je tudi enaka porodni božici Ilithyji. Kakor je sploh vsaka huda bolečina nevidna puščica razsrjene boginje, tako so porodne bolečine puščice Ilithyje [Böttiger, 24—25]. Oboje, strelo in porod imamo pri Ilithyji spojeno že v Ilijadi XI, 269, kjer prebode Ilithyja porodno ženo s puščico [Böttiger 22]. Na diptam sta se torej porod in rana od strele tem laže prenesla, ker primerja že Homer bolečine, ki jih dela Agamemnonu rana [Ilijada XI, 269—272] z bolečinami, ki jih povzroča Ilithyja ženam pri porodu [Böttiger, 26]. Ker se torej Ilithyja [kakor s Hekato in Kibelo] zamenjava tudi z Artemido, boginjo lova, je dobila kot atribut tudi puščice, s katerimi ubija pred vsem one noseče dekllice, ki so izgubile devištvo. Zato jo imenuje že Homer [Il. XXI, 480] λέων τυναζεῖν

[Böttiger, l. c. 25]. Pozneje so Tebanci vsled nekega starega reliefsa prenesli vse to, kar se je pripovedovalo o Latoni in Ilithyji, na Alkmeno, pri kateri je Ilithyja vsled Herinega naročila zadrževala porod [Böttiger 32—41], kar pa nas zanima le kot dokaz, kako zelo je bila razširjena ta snov¹.

Že tukaj in v vsem dosedanjem smo videli, da se imenuje diptam z raznimi imeni in da služi v raznc svrhe. Tako je postajala zmešnjava vedno večja. Razni rokopisi Izidorja Seviljskega imajo poleg zgore navedenih oblik še druge : *dictamnon*, *diptamnus*, *dicteratum*, *dictatum*, *dictamnus*, *dictanos*. Po lekarnah se je „diptam“ dolgo časa prodajal kot zdravilo pod imenom „Radix Dictamni sive Fraxinellae“. Za „fraxinella“ pa navaja Diefenbach [glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis, Francofurti ad Moenum, 1857, s. v.] „aeschwurtz“. Belostenec (1740) pa ima za dictamum : *jesinyak*, *jassenak*, *jelenška trava*. K temu navaja Cicerona, Virgilija [sagittas e vulneribus expellit] in Dioskurida. Nato pravi : dictamus albus, fraxinella, *jessenov koren*. Tako smo poleg polaja dobili za „diptamus“ troje novih imen. Že Dellabella (1728) pravi : Frassinella, ò dittamo herba, Dictamus, mi f. Jässenak, jassenka, m. Stulli (1806) je svoj jesénjak, jesénjka posnel po Belostencu ; diptam in fraxinella se omenjata tudi pri Voltiggiju (1803), pri Jambrešiču (1742) pa iščemo zaman gesla Dictamnus, Diptamus, Fraxinella. Plc-

¹ Za zgodovino šeg je zelo zanimiv opis načina, kako je Ilithyja skušala zadržati in preprečiti porod Herkula pri Alkmeni. Kakor pišejo Ovid [Metam. IX, 279 i. d.], Antonin Liberalj in Plinij [Nat. hist. XXVIII, 6], je sedé prekrižala levo nogo z desno in nad desnim kolennom sklenila prste. Plinij pripominja k temu priporočilu še, da so Rtiljani zato prepovedali tako sedenje na zborovanjih, pri daritvah in zaobljuvah. Tako se je javno sedenje s prekrižanima nogama smatralo za nespodobno in nelepo. Zato se tako sedenje nahaja v stari umetnosti vpodobljeno le tam, kjer je nujno potrebno [n. pr. ko umiva Evrikeleja Odiseju noge], ali pa izraz globoke žalosti, v kateri človek ne pazi na to, kar se ne spodobi. Sedenje s prekrižanima nogama in sklenjenima rokama pa se sploh ne nahaja vpodobljeno nikjer, razun tam, kjer se kaže s temi znaki Ilithyja [Böttiger l. c 35—38, 42 ~~ff.~~].

teršnik navaja za jesenják [po Cigaletu in Tušku]: Der Diptam (dictamnus albus). Tušek, ki je v Slov. Glasniku 1863 [str. 51—55, 78—84, 117—125, 170—171] pisal „O čarownih zeliščih“, istoveti na str. 120 dictamnus z nemško korenino „Springwurz“, ki odpira ječe in ključavnice in ga sloveni z „jesenov koren“. — Da so vsa ta imena posneta po „jesenu“, je jasno, praša se pa, kako je prišlo do te kontaminacije. Prvi, zunanji vzrok je bil pač ta, da je perje belega diptama podobno jesenovemu listju (*Plet.* s. v. „jesenček“), bili pa so tudi globlji vzroki.

Jesenovo drevo daje najtrši les, ki je služil za dobivanje divjega ognja [ignis fricatus de ligno], o jesenu pa se pripoveduje, da je enako dober protistrup kakor diptam [Vergl. Volksmed. I, 127]. O tem piše že Plinij in po njem pripoveduje Vincencij Beluacenz o čudoviti moći jesenovega drevesa sledče: Tantaque vis eius est, ut ne matutinas occidentesvc umbras, quamvis longissimae sint, serpens huius arboris attingat: sed procul eam fugiat experti prodimus, si eius fronde gyro claudatur ignis ac serpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere serpentem. Fraxinus quam vim adversus scorpiones habeat, indicavimus [l. c. lib. XII. cap. LXIV, stolbec 918—919]“. Na Pliniju se sklicuje tudi Picinelli, ko pravi [M. S. lib. IX, n. 178]: Plinius testatur, Fraxini umbram è congenita sua proprietate serpentibus fatalem esse, ac celerrimè fugam agere — in v. num. 180: D. Certanus¹ Abbas ad eandem Fraxini proprietatem reflectens, serpentibus, ab illius umbra in fugam conjectis, subscrispsit; *Virulento virus*. Oboje je porabil P. Rogerij v uvodu svoje CIX. pridige [P. E. II, 497—502], kjer je sploh vse, kar besediči učeni pater o raznih čudovitih lastnostih raznih dreves, pobrano kratkomalo iz Picinellija. — Jesenov les se še danes rabi večkje [n. pr. na Tirolskem] zoperstrup, kačji pik in pri lečenju raznih ran, mora pa biti posekan takrat, kadar pride Marijino

¹ Picinelli pravi v uvodu svoje enciklopedije, da je pri sestavljanju svojega „sveta v simbolih“ rabil tudi rokopisno zbirko simbolov Jakoba Certani.

oznanjenje na veliki petek [Vgl. Volksmed. I, 127]. Taka prilika pa je zelo redka, slučajno bo letos to mogoče. Zadnjikrat pa se je zgodilo to l. 1429 in oni dan so nazvali „veliki praznik“ [Nar. dnevnik 1909. štv. 229].

Ta čudovita zdravilna sredstva in njih simbolične razlage pa niso znane samo našim starejšim leksikografom, ampak tudi pesnikom. Tako pravi benediktinec Mavro Vetra nić-Čavčić [† 1482 † 1576] v svoji pesnitvi „Pjesanca košuti“ 1—14 [Stari pisci hrv. III, 1, str. 388] :

Košuta priplaha po gori zeleni
gorčega uzdaha vičući nečini,
skladaje tužicu, priku smrt videči,
naljepnu strilicu pri srcu noseći,
kad lovac prihitar rani ju iz krova,
ter plaši, jak vjetar, od tužnih jadova;
i plaši i biesni, ne imavši pokoja,
jeda ju s boljezni rastavi čes koja,
jeda li neboga gdi najde koju vil,
srdačca van svoga da joj podre jadan stril,
pelinkom i rutom pak da bi taj vila
i ljutiem skorbutom ranu joj povila:
Kako ja svaki čas ki željno uzdišem
i k nebu vapeč glas skrušeno podižem,

V nadalnjem govori o svojem hrepenenju po nebesih in nagovarja *Žezusa*. Sedaj vemo, zakaj začenja ta pesem, ki velja pred vsem *Žezusu*, s *košuto*. Sem spada tudi dolga pesnitev „Pjesanca košuti ranjenoj [l. c. 88—108]“, ki ima strogo ločena dva dela. V prvem [verz 1—214] toži ranjena košuta vsi naravi svojo bol in kliče vilo, naj ji pride na pomoč in jo obeže

oksjenčem i rutom, ner samo boga rad
i ljutiem skorbutom ranu mi povi' sad;
i na ovi plačan trud mimo sva jaoh ina
gorkoga ne zabud smiešati pelina . . . (verz 75—79)

in vsa živa narava žaluje ž njo, kar je pesnik mestoma zelo lepo opisal. V drugem delu [215—670] pa jo pesnik tolaži.

Pri *Palmotiću* [* 1606 † 1657] pa pravi v tragediji „*Lavinija*“ [1648] ranjenemu Eneju zdravnik Japi [Stari pisci XIII, 2, str. 142—143]:

..... oštra strijela
i s velikom tvojom česti
iz raňena tvoga tijela
izašla je bez bolesti (verz 2208—2211)

in pa

..... *jasenak* travu izbranu
Ida u Kreti koju plodi,
u čestitoj vidjeh vodi
kojom toplah tvoju ranu (verz 2220—2224);

Da tega mesta ni kratkomalo posnel po Virgiliju, ki mu je bil za to tragedijo predloga [prim. zg. str. 58], to vidimo na tem, da stavi namesto Virgilijevega dictamna „*jasenak*“. Sem spada tudi sledeče mesto pri *Gjoretu Držiću* [iz prve pol. XVI. stol.]:

Dvoreči njeku vil, jur mi se dotuži.
mnih prići u nje kril, htih da me sadruži;
dvorniji kad bih bil, služeći vili toj,
ranil bi svojom stril gorčije život moj.
Odlučih njeki dan poč služit gorsku vil,
jeda bih tuj poznan i primljen u nje bil.
Pridjoh lug u zelen iskati ovuj vil,
eto lip mlad jelen priteče u moj kril.
Hod' ta, rih, jelinak, ja za te ne prašam;
ni moj kril pelinak, da vas ja napasam.
Ja pitam gorsku vil, ka s vami pribiva . . .

[Stari pisci hrv. II, str. 435, štv. 115]. — „*Pelinak*“, o katerem govori tukaj Gjore, ima z natančno opisano porabo Mavro Vetranić — Čavčić [gl. zg. str. 85]. Pri *Čubranoviću* [Stari pisci VIII, str. 148] navaja „*Jegjupka*“ neki gospé, ki ima razne „srčne bolesti“ in se jih hoče rešiti, zdravilo, za katero mora vzeti poleg drugih rastlin tudi

..... ruže i ljubice,
i s *jasenkom* čičindari . . . [verz 197—198].

Naj bo dovolj teh slučajno in mimogrede nabranih primerov iz stare dubrovniške literature! — Ti ostanki klasičnih sporočil in krščanske simbolike pa niso znani samo našim leksikografom in starejšim piscem, njih sledove lahko zasledujemo tudi v našem „narodnem“ blagu, n. pr. v „Zlatorogu“, kjer so nanizani na prvotno jedro pripovedke o Zlatorogu, na pravljico o „večnem [divjem] lovcu“.

Postanek in zgodovino „divjega lovca“ je opisal A. Kuhn v svojem spisu: „Der Schuß des wilden Jägers auf den Sonnenhirsch [Zschrift f. d. Ph. I, (1868) 89—119]“. On razlikuje dva značilna prvotna tipa divjega lovca. Prvi je „der wilde Jäger“, ki mora zaradi kakega greha ali zločina večno loviti, večkrat zato, ker je šel v petek, v nedeljo ali kak velik praznik na lov. Drugi tip mu je „Freischütz“, ki je s tem, da je vstrelil v križ, dobil moč, da vsak njegov strel zadene. To lahko doseže na dva načina. Ali vstreli v hostijo in se od tega ne da niti od prikazni Kristusa samega odvrniti, ali pa stlači hostijo v puško. Isto doseže tudi s strehom v solnce ali v mesec. Če padejo iz solnca tri kaplje krvi in se spremeni hostija v živega Kristusa, je postal tak lovec „Freischütz“ [Kuhn, l. c. 91—92].

Pozneje sta se obe vrsti zločinskega lovca [wilder Jäger: Freischütz] večkrat strnili, ker imata marsikaj skupnega. Zato bomo v naslednjem vedno govorili le o „divjem lovcu“.

Prvotno je tak lovec lovil pač zajce, kar se marsikje še izrečno trdi. Kuhn navaja kot primer 13 nemških in 2 danski pripovedki. Pozneje pa je stopil na mesto zajca *jelen*. Tako lovi že v nekem starem meistersangu divji lovec jelena in neka stara saga, ki je zapisana sicer šele v 17. ali 18. stol., ki pa ima brezdvomno pristne motive, pripoveduje, da lovi kralj Odhin z zlatimi obročki okrašenega jelena, ki ga zvabi v kraljestvo Hulde. Tak jelen ima večkrat križ med rogovimi in tako je nastala pobožna legenda o svetem Hubertu. Ta verzija se namreč v najstarejši redakciji Hubertovega življenjepisa še ne nahaja in je prišla, kakor se to večkrat dogaja, pozneje iz mita in narodove pripovedke v legendi. Kuhn navaja mnogo primerov

takih pravljic in pripovedk, ki pa za našo stvar nimajo direktnega pomena. Nato primerja različne verzije teh pripovedk in indijska epa Čatapatha - brähmana in Aitareya brähmana, ki sta precej podobna mitu o Kronosu in Zevsu, kakor ga pripoveduje Horacij.

V epu Aitareya se pripoveduje, da strelja Rudra Bhútapatni na živali „ričya“ in „rohit“, kar pomenja samca in samico belonoge ali pisane antilope. Belonoga antilopa pa spada med jelenom podobne živali in njej sorodna črnonoga antilopa je po Kuhnu razun rogov v svojem životu tako zelo podobna našemu jelenu, da jo je lahko zamenjal. V tej stari indski pripovedki se strelja naravnost na boga Prajāpati, pozneje pa so na mesto božanstva stopile božji službi posvečene reči: hostija, mašno vino, razpelo. Strel v solnce ali mesec pa bi po Kuhnu [l. c. 106] pomenjal, „daß der Schuß dem zum Hirsch gewandten Freyer, unserem Frô, gegolten habe.“ Za to zamenjavo navaja precej dokazov. Frô pa je kmalu izginil iz jezika in zamenil ga je krščanski Kristus, ki se v starejših nemških tekstih večkrat primerja s solnčem. Kristus se v stvn. tekstih večkrat imenuje frô in taka besedna zveza je n. pr. še danes ohranjena: Fronleichnam. Tako je dobil jelen znamenje križa. Da se je ravno jelen primerjal solncu, tega je krivo pred vsem njegovo rogovje, kajti „rogovi“ in „žarki“ se v vedskem sanskrtu še večkrat zamenjavajo. Da pa so bili bistven atribut solnčnih živali [pri divjem merjascu jih zamenijo oklji in srst], se vidi že iz tega, ker ima solnčni konj zlate rogove [Rgveda 1, 163, 9].

Kuhn zaključuje svoje raziskovanje s sledečim posnetkom:
Vsi indoevropski narodi so imeli skupen¹ mit, ki pripoveduje,

¹ Sem spada tudi lovska *legenda o ustanovitvi šičke kartuzije*. Dr. Stegenšek piše o nji [Konjiška dekanija. — Umetniški spomeniki lav. Škofije II, str. 185]: „Ta lovska legenda . . . je plemenitega izvira! Njen prvi del — lov izredno velikega jelena — je iz grške legende sv. Evstahija [Migne, Patrologia graeca CV, col. 381]. Latinci so potem ta dogodek prenesli na sv. Evstahija, ki se je kot pagan imenoval Placid. Ravnotako se nahaja pri sv. Hubertu, pri sv. Feliksu Valeškem in pri

kako lovi in ustreli bog viharja in noči kot [divji] lovec solnčnega boga, ki nastopa v podobi jelena ali jelenu podobne živali.

Taka pravljica je nekdaj tvorila prvotno jedro pripovedke o Zlatorogu. V celoti nam je ohranjena v narodnih pesmih, ki pripovedujejo o „nesrečnem lovcu“ [Štrekelj, SNP I, 239—242], ohranjenih v štirih verzijah, ki so bile vse zapisane na *sapadu*; najstarejša verzija, ki je vse stare motive najlepše ohranila, je izšla v Janežičevem Glasniku slov. slovstva I. 1854, torej *štirinajst* let prej, ko je Dežman zapisal svojega „Zlatoroga“.

Snov sama pa je bila znana skoro vsem našim prvim naširačem narodnega blaga, pred vsem pesmi (Vodnik, Prešeren, Kastelec, Korytko, Vraz i. dr.). Ena (danes druga) verzija je izšla že leta 1839. v Vrazovih „Narodne pěsni ilirske“, str. 174—175 in v Korytkovi zbirkki „Slovénske pésme krajinskiga naróda“ II (1840), str. 72—73. [Štrekelj, I. c. ad 240]. Iz ene teh zbirk, najbrže Vrazove, je to drugo verzijo prevedel na nemško M. *Vehovar* in jo priobčil v graškem listu „Der Aufmerksame“ 1841, štv. 125 pod naslovom „Der unglückliche Schütze“ (Nesrečni strélec). Aus dem Slavischen von —. [O Vehovarju prim. Jagićev Zb. 661; ČZN, V (1908), str. 141 in opazko *) pod črto]. Tretjo verzijo pa je priobčil v zapisu M. *Majarja Šafařskov* „Slowanský národopis“ (1842), str. 168.

Prva verzija pripoveduje o lovcu, ki je šel na kvatrno nedeljo na lov in ne v cerkev, kakor ga je prosila *mati*. Na lov

Ga jelen srečal je strašán:
Na herbtu imel je *mašni plašč*,
Na čelu imel je *kelih zlat*.

sv. Julijanu Hospitalitu. Vsi ti svetniki zasledujejo jelena, slednji pa se ta obrne in med rogovi se prikaže križ, iz katerega Kristus govori (pri Evstahiju in Hubertu), ali pa ima križ značilno barvo (pri Feliksu) ali pa jelen sam izpregovori (pri Julijanu). — Vse to pa so samo poznejše, pokrščanjene verzije — pisec Evstathijeve legende se vrhu tega še zelo očitno naslanja na besedilo Dej. ap. 9, 1 i. d. — sicer zanimivi in dobro došli donески za poznejši, *krščanski* razvoj te snovi, loveska legenda o ustanovitvi žičke kartuzije pa ima svoj početek v resnici v prasti, *poganski* dobi.

[Štrekelj, l. c. štv. 239, verz 26—28]. Lovec se tega zlega znamenja ustraši, hiti domu in pošlje mater po spovednika. Ko pa je mati prišla domu, sta dva črna psa¹ raztrgala lovca in ga zanesla „na dno pekla“. — V drugi verziji [Štrekelj 240] je v pesem prišel že nov, *ljubezenski* motiv. Sedaj je *ljubica*, ki svetuje lovcu, naj gre rajši k maši in ne na lov. On gre res na lov, ona ga čaka pod planino in pere štrene. Ob prvi štreni priplava po Savi njegov krvav klobuk, ob drugi krvava in raztrgana suknja njegova, ob tretji on sam. Ljubica skoči v Savo, ga potegne iž nje in pokoplje na vrtu. Na grob mu posadi rožic. Kako je pravzaprav ponesrečil, o tem molči pesem. — V tretji verziji [241] sta fanta raztrgala dva medveda na lovnu. Tudi tukaj imamo ono stopnjevanje znakov: ko pere dekle pri vodi, priteče najprej krvava voda, nato priplava fantičev klobuk in nazadnje fantič sam. Konec je kakor v drugi verziji. — Četrta verzija je [kakor deloma že tretja], zelo razjedena in okrnjena, sestavljena očividno iz dveh. V nji pa imenuje dekle svojega fanta „*zelen jager*“. O kaki krivdi ni nobene besede [kakor tudi v tretji verziji ne], tudi ne o načinu, kako je lovec ponesrečil. Ko pere „ljuba“ *plenice*, priplava najprej rjava voda, nato fantič sam po nji. Konec je enak kakor pri štv. 240 in 241.

Da so vse te štiri verzije le izrastki splošno razširjene pravljice o divjem lovcu, to se vidi že iz teh podatkov. Najlepše kaže ta izvor *prva* verzija, v kateri so motivi pokrščanjenega divjega lovca še najboljše ohranjeni. V ostale verzije pa je prišlo mnogo motivov iz drugih narodnih pesmi. Te verzije se tudi vidno oddaljujejo od prvotnega tipa, ki je ohranjen v prvi verziji. Za zvezo z „Zlatorogom“ pa govori mnogo momentov.

Vse štiri pesmi, ki so bile deloma znane že našim prvim sistematičnim nabiravcem narodnega blaga [Kastelec, Prešeren,

¹ V *psa* se je spremenil gospod, ki je streljal v sveti križ, v narodni pesmi iz Lašči [Štrekelj, SNP I, štv. 287].

Vraz], so zapisane na *zapadu*, nekatere celo v ožji domovini Zlatoroga [št. 242 je na primer iz Volčan na *Tolminskem*]. Zdi se, da je ta snov šla od juga proti severu [na Gorenjsko in v Ziljsko dolino]. A tudi v posameznostih se nahajajo skupnosti s pripovedko o Zlatorogu. Tako je n. pr. svarilo matere ohranjeno v prvi in prikrito v drugi verziji. V Dežmanovem „Zlatorogu“ je tudi že lahko naznačen efekten *liričen* sklep: dekle ob vodi, ki je splošno razširjen motiv v narodnem pesništvu, ne samo v slovenskem in ki ga je tudi Baumbach zelo spretno porabil. Pri njem pa je Šperlin samomor prav epičen *moderen* zaključek, tuj narodnemu umevanju in izražanju močnih duševnih afektov, nezdružljiv s *prevorno* obliko te epične snovi in umljiv le s pomočjo modernega umevanja *zločina* in *kasni*.

A še en sled prvotne verzije je ostal v „Zlatorogu“. To je »*zeleni lovec*«, ostanek prvotnega »*dievjega lovca*«, ki pa je tukaj samo zli princip, postranska oseba, oni, ki zapelje trentskega lovca v nesrečo. A niti trentski lovec ni več glavna oseba, osredje vsega tvori sedaj Zlatorog. Tudi način, kako se Zlatorog maščuje, ni popolnoma naroden. Nekaj enakega imamo že pri Gjoretu *Držiću*. On pripoveduje [Stari pisci hrv. II. 405], da je njegova „gospa“ v robstvu piratov, ki so jo ujeli, kakor košuto ali plahega jelenčka ob čistem vrelcu pod zelenim hrastjem. In tedaj

... sve se to vrilo smutilo zmijama
i jadom stvorilo i smutnim tugama,
ter su tuj stvorili svi zmaji ognjeni
i okol palili tuj svake zeleni,
da nikdar ne bude tuj dubja ni trave [verz 105—109].

Bele košute niso nič nenavadnega, saj se kažejo baje celo po muzejskih zbirkah [gl. zg. str. 35], tudi v starejši literaturi so dobro znane. [Prim. Silija Italika XIII, 115; Gelija XV, 22]. O njih govori že Plinij [prim. zg. str. 68], a tudi Držić ima [l. c. str. 386] simbolično in skoro neumljivo pesem „Beli košuti“. O njih pravi:

ona t' je sva bilja, negli snig pribili
vas ures od gilja njozji bog nadili [verz 5—6].

ona pa mu pravi: „ja sam zvir cesara“ [verz 34]. Na Turinškem se pripoveduje o *belem* jelenu z *slatimi* rogovimi; kdor strelja nanj, tega zadene lastna kroglja (Wuttke, der deutsche Volksabergl. der Gegenw., str. 53]. O *zlatorogem jelenu* govore mnogi starejši klasični pisatelji, kakor Evripid, Pindar, Apolodor, Valerij Flak [Arg. VI. 71], Kvint Smirnej in drugi [prim. Samuel Bocharta „Hierozoicon“ (1663), I, str. 881]. Slovniško je oblika „zlatoto-rog“ sumljiva; ne nahaja se pri nobenem našem leksikografu, kakor je sploh ves Dežmanov „Zlatorog“ pravi „unicum“. Popolnoma tuj pa je čudovit način, kako jelen ozdravi. V narod je prišel po naših pridigarjih 17. in 18. stol., kar nam dokazuje nepretrgana kontinuiteta literarnih poročil od Plinija [in še dalje nazaj] pa tje do naše pridgarske simbolike v preteklih stoletjih¹.

V „triglavskih“² rožah je skrit nekdanji diptam, ki je pristnega klasičnega izvira, indirektno posnet po Pliniju. Sledovi Plinija v raznem „narodnem“ blagu niso tako nenavadni, kakor bi kdo mislil. Paralelo med Plinijem in neko nemško bajko navaja že *Návratil* [Letop. Mat. Slov. 1896, str. 23], obširneje pa piše o takih slučajih *dr. Oskar Hovorka pl. Zderas* v članku „Plinius i narodna medicina u Dalmaciji [Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Zagreb 1900, str. 211—214]“. Tam pravi: „Kad sam počeo pripravljati za štampu moju monografiju o narodnoj medicini na poluotoku Pelješcu u Dalmaciji (Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu 1900), namjerila

¹ Da so naši pridigarji s svojo simbolično tehniko tudi drugače ljudstvo — nchoté — naravnost navajali na praznoverje, za to imamo pri P. Rogeriju dovolj dokazov, ki pa jih zaradi pomanjkanja prostora tukaj ne moremo navesti.

² Tudi ta naziv je sumljiv; „Triglav“ se namreč kot ime najvišje gore na Kranjskem pri Valvazorju še *nikjer* ne omenja [Dr. E. Costa, Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1856, str. 23 v članku „Über den Ursprung des Namens des Berges Triglav“], v urbarskih izpisih, ki temelje na mnogo starejših, kakor mi zatrjuje prof. *Kasprek*, pa že v prvi pol. 17. stol.

mi se jednom slučajno knjiga C. Plinii Secundi *naturalis historiae libri XXXVII*. Kod te prilike nagazio sam na nekoja mjesta osobito u odjelima XX—XXVII (u kojima govori o ljekovitim bilinama), pa mi je odmah u oči pala nekakva zbilja čudnovata analogija između lijekova, što ih on preporučava i onih, što ih još dandanas upotrebljava kao kućna sredstva iz narodne medicine puk na Pelješcu. Sličnost i uporaba pojedinih lijekova nije bila dakako uvijek sasvim identična, nego u opće mogao sam naći još dosta razlike u detalju; ali stvarno slažu se kadikad zbilja nekoji pretpisi Plinijevi sa pretpisima danjašne narodne medicine na Pelješcu, nekoja pak mjesta dapače potpuno se podudaraju i doslovce sa danjašnjim nazorima Pelješčana — tako, da bi si mislio, da su ovi marljivi, ali dijelom još analfabetični seljani imali vremena, da čitaju latinske knjige te da crpe svoje iskustvo iz Plinija.“ Pisatelj navaja kot primer analogije za porabo vrste „*allium*“ in sicer za *allium cepa* (luk, čebula), *allium sativum* (česenj) in *allium porrum* („ljutika“). Da bi to precej frapantno prikazen razložil, navaja kar tri hipoteze, a mora na koncu priznati, da se je doslej na polju narodne medicine še vse premalo storilo, da bi se lahko podala kaka verjetna in zanesljiva hipoteza. — Za zvezo z diptamom govori tudi sledeće: trentski lovec je pod posebnim varstvom belih žen, torej so njegovi materi najbrže pomagale tudi pri njegovem rojstvu, diptam pa je iz starega porodnega kulta in je bil vedno dobro sredstvo pri porodu. [Gl. str. 39, 15. vrsta od zg.].

Sledovi diptama pa se nahajajo raztreseni tudi še drugje po našem narodnem blagu. Tako piše Navratil [Let. Mat. Slov. 1896] o rastlini *soma*, *somovica* ali *jelensko zelje*, da jo človek, ki jo je, vedno zdrav in vesel. O ščepu jo objedajo po gorah jeleni [prim. pri *Belostencu* „jelenszka trava“!]. Jako lepo je ta sled ohranjen v narodni pravljici iz Varaždina, ki jo je izdal *Valjavec* [Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici, nespremenjen drugi natisek (prvi je izšel 1. 1858.) iz leta 1890., str. 251]:

Od jelenskoga zelja.

„Jen put je bil jen doktor več jako stari i jako vučen človek. Jen put išel je vu lov da se malo sprejde i, kad je išel po šumi, na jen put zagleda jelena gde je jeli jelensko zelje, a on je poznal jelensko zelje i znal je da, ako bi njega jeli, da bi navek zdrav bil. Išel je tam pak si je natrgal pun robec toga zelja i došel je dimo i rekel je slugi: čuješ ti, jeli buš ti ono spunil kaj ti bum ja rekel? Ako buš ti to včinil tak buš z menom vkup srečen. A on veli: zakaj ne? ja bum 'se včinil kaj mi buš rekel. I rekel mu je: ti mene čisto na male falate zreži i onda me vu jednu drvenjku postavi i na sakoga falata deni zelje in onak me složi in ne smeš me predi dojti gledat nego onu istu vuru oni isti dan i za tri frtalje leta tak kak da je dete vu vutrobi materini. Ako buš tak včinil, buš srečen, kajti ja bum onda za naveke živel i navek bum mogel zvračiti sakoga človeka. I on ga je tak postavil i pokril vu jedni drvenki i zatisnul, da nije mogel zrak friški nuter dojti. I da je jenput išel ov sluga po jedni šumi, zestal se je z vragom i rekel mu je vrag: idi onoga tvojega gospona odteknī od one drvenjke, drugač ti bude yumrl. I sluga je došel i odprl je ovu drvenjku i videl ga je gde več je čepel, kajti je četiri-dane predi došel neg mu je termin bil. Onda se je zrušil i rekel je: a ti nesrečni sluga, zakaj si ne svoju reč obdržal? I još dan današnji bi živel, da bi ga bil na terminu odteknul.“

Navratilu so nemški lovci in kmetje v Dunajskem gozdu l. 1884. pravili o neznanem zelišču, ki ga skrivaj objedajo jeleni ter so zato vedno zdravi in čili. Obstreljen jelen neki nemudoma teče iskat tisto bajevno zelišče [l. c.].

Pripovedka o Zlatorogu je polna raznih motivov in žnjimi skoro prenasičena. To je opazil že dr. J. C. Oblak [l. c. str. 82, druga kolona], ki pravi, da je „najbrže... že Dežman, ki je prvi [k temu še dodajmo „in edini“] zapisal to pravljico, spravil razne odlomke v harmonično celoto.“ In res je „Zlatorog“ podoben rekonstrukciji starega templja, v kateri se

tu in tam še poznajo stari kosci, ob kateri pa nimamo zavesti da jih je rekonstrukter pravilno sestavil, in ne vemo, kaj je posnel z zemlje, na kateri so stali, kaj dodal iz svojega. Danes ga Trentarji ne poznajo. „O Zlatorogu ni več sledu“ pravi Jos. Abram v svojem „Opisu Trente“ [Planinski Vestnik XIII. (1907), str. 182], „pač je pripovedk o zlatu, ki ga krijejo gore v Trenti, a je silno težko dobiti te zaklade.“ Prvotno jedro „Zlatoroga“ je splošno indoevropsko blago, ohranjeno v naši narodni pesmi, poleg tega pa je marsikaj lokalno privzetega [Bogatin, Trenta itd.], iz zgodovine dodanega [Benečani], mnogo pa je prišlo vanj starega klasičnega blaga, po posredovanju simbolike naših starejših propovednikov. Z zagotovostjo se lahko trdi, da „Zlatorog“ v Dežmanovem zapisku ni naroden, praša se pa, jeli sploh narodov. Oblika, v kateri nam je ohranjen, je vsekakor popolnoma Dežmanova last.

6.

Preostaja nam še prašanje, kako je ta umetno razpletena simbolika nastala, kako se je pri Slovencih kazala in zakaj je izginila.

Izvir te stare krščanske simbolike moramo vsekakor iskati v stari krščanski eksegezi, posebe pa v razlagah medsebojnega razmerja starega in novega zakona [prim I. Cor. 10], v prerokbah, ki v starem zakonu simbolično naravnost napovedujejo dogodke novega zakona [virga de radice Jesse: Maria; lev iz rodu Judovega: Kristus] in v paralelah, ki so se šele pozneje umetno ustvarile [Noetova barka: Marija]. Tudi moramo vedno imeti pred očmi, da je pri teh razlagavcih in simbolografih mnogo vplivalo tudi prepričanje, da je vse stvarstvo [živo in neživo] delo božjih rok, da se Bog v njem kaže in da ga treba torej tudi v njem iskati. Razun tega je sveto pismo polno raznih čudovitih živali, ki so jih razlagavci morali razložiti; prim. samo Jobovega behemota in levijatana, Ecehijelove simbole evangelistov, Janezovo skrivno razodetje itd. Da je Ecehijelov orel simbol evangelista Janeza, to danes vemo; saj se

tudi ž njim vpodablja. Razlagavci pa so morali poiskati skupne točke med obema, tertium comparationis, morali so poiskati, katere *lastnosti* so obema skupne. Trebalo je torej orla najprej opisati fizično [ekfraza] in potem simbolično pokazati iste lastnosti na evangelistu Janezu. Pri moraličnih razlagah je bilo treba še poiskati nauk, ki ga daje kaka žival človeku; tako se je s tako moralično razlago (hermenejo) razvila obširna tipologija, ki kaže v živalstvu tipe raznih človeških lastnosti [kozel: nečistost; volk: požrešnost; osel: lenoba itd.]. Fizični opisi raznih čudovišč in zagonetnih živali, ki jih je v svetem pismu cela kopica, pa so posneti iz najrazličnejših virov. Glaven vir za te naravoslovne opise svetopisemskih živali, je bil dolga stoletja spis, pripisan nekemu naravoslovcu in po njem kratko malo „Naravoslovec [Physiologus]“ imenovan, razširjen v neštetih prevodih, prepisih, prenaredbah¹. Njegova sestava kaže, da je nastal na zemlji, kjer sta se stikala vzhod in zapad, kjer so se mešali zapadni, grški, sirski in arabski življi. Najlaže mislimo tukaj na Aleksandrijo. Ta knjiga je sistematična zbirka realnih in simboličnih razlag živalstva v svetem pismu. Nastal je najbrže v 3. stoletju; kot knjigo ga navaja najprej Origen, ki ga pridno rabi. Ravnotako so ga rabilo poznejši cerkveni očetje brez kakoršnega koli pomiselka pri svojih razlagah in dokazih. *Gregor Veliki* [590—604] je z obema rokama zajemal iž njega, posebno pri svoji moralični razlagi Jobove knjige in po njem je bil fizijolog od 7.—12. stol. naravnost kompendij in učna knjiga za moralo [Kolloff 195]. Tako se je odprlo širno polje učenim in učenjaškim razlagam. Saj uči že *Aurelij Kasiodor*, da so v svetem pismu mnoge resnice le v prispodobi podane in da nam postajajo umljive le s pomočjo gramatike, retorike in dialektike [Carus, I. c. str. 105]. Mnogo tvarine je dal tudi stik s klasično kulturo. Cerkveni očetje so bili klasično visoko izobraženi, poznali so klasično literaturo, filozofijo in verstvo do dobra, saj jim je ta

¹ Mi ga navajamo navadno po Kolloffovem posnetku [I. c.], ali pa po pisateljih, ki ga izrečno navajajo.

znanost bila neizogibno orožje v kontroverzah z izobraženimi zastopniki poganskega klasičnega sveta. Klasični kulturi pa niso bili vedno in povsod sovražniki; ravnali so ž njo kakor čebele, ki znajo tudi iz strupenega cvetja dobivati sladko strž in koristen vosek. A ko se je krščanstvo začelo širiti, je antična kultura že prekoračila svoj višek, prešla na toliko in toliko najrazličnejših narodov, se ž njihovo pomešala in iž njih marsikaj privzela, zato pa izgubila globino in se razblinila, ne da bi se zopet poglobila in izčistila, ne da bi na tej podlagi doživelu zopet svoj preporod. Za to antični svet ni imel več moči. Ostalo je samo še barbarsko veselje nad pisano množico snovi, ki jo je nudil dotlej neznani svet. In nekritični *Plinij*, ki brez kakih pomiselkov zbira vse, kar kje čuje, je s svojo zbirkо navadnih poročil za krščanstvo pač popolnoma nedolžen in zanesljiv avtor, ki ga ravno zato razni razlagavci biblije stoletja brez pomiselkov rabijo.

V 5. stol. je sestavil lijonski škof *Eucherij* mali leksikon besed, ki imajo v svetem pismu alegoričen pomen, ki se je dolgo rabil in prehajal iz enega pisatelja v drugega. Prava zakladnica te simbolike je *Clavis Scripturae*, v karolinškem času iz raznih pisateljev, pred vsem iz sv. Avguština, sestavljen spis [Wetzer-Weltes Kirchenlex. VIII, 1234—5]. Nekako znanstveno podlago pa je dal tej simboliki v 7. stol. *Izidor Seviljski*, ki podaja v svojem obširno zasnovanem delu *Origenes sive etymologiae realni besednjak* z etimološkimi razlagami, a brez simbolike in alegoriziranja. V teološki literaturi, ki prihaja za nas v vpoštev, je imel Izidor stoletja poleg Aristotela in Plinija velikanski vpliv in se je po samostanah dolgo rabil kot učna knjiga [Carus 105, Kolloff 210].

V 13. stol. pa se je vsa ta simbolika spravila v sistem. Raztresena poročila so za ekfaze zbrali veliki enciklopedisti [Tomaž Kantipratane, Vincencij Beluacenz, Albert Veliki s svojo parafrazo Aristotela], zopet drugi so na podlagi teh spisov spravili simboliko v sistem. Tako je n. pr. Peter *Berkorij* v XIV. stol. sestavil obširno zasnovano enciklopēdijo za

pridigarje, ki podaja v dveh debelih folijantih pregled te simbolike. Imenuje se „*Reductorium moralis*“. Razun tega imamo še obširen „*Inductorium moralis*“ v alfabetskem redu. Da so se te knjige mnogo rabile, tega nam ne dokazuje samo veliko število njihovih izdaj, ampak tudi njih priročna in praktična uredba. V njih je pridigar lahko takoj našel simbolično razlago in moralično vporabo. Če je n. pr. kje v sv. pismu čital kaj o enorožcu [n. pr. Dan. 8., Psal. 28, 6.], mu je bilo treba samo poiskati gesla *unicornis*, *monoceros*, pa je imel vse lepo skupaj. In tako so pridigarji učeno govorili o lovru enorožca in devici Mariji, pa pri tem citirali Fizijologa, Plinija, Izidorja, Alberta, da so se poslušavci njihovi učenosti kar čudili. Čudimo se ji tudi mi, dokler ne zasledimo vira za to njihovo učenost. Pri vsem tem pa so bili zelo nekritični. Prevzemali so poročila verno iz knjig in se nikdar niso vprašali, jeli stvar z enorožcem n. pr. res tako, kakor se bere. Tak kriticizem pa se jim je zdel nepotreben, saj pravi že sv. Bazilij Veliki († 379), „es komme nicht darauf an, zu untersuchen, ob Greif und Einhorn wirklich in der Natur vorhanden wären, sondern zu erklären, was sie rechtgläubigerweise bedeuten [Kolloff, l. c. 194].“ Ti pridigarji se niso prav nič potrudili, da bi spravili razna poročila med seboj v skladnost, ampak so jih verno prevzemali in rabili celo neskladnost samo za simbolične razlage. Tako pravi Peter Berkorij [Reduct. mor. lib. XC, 85, num. 5. str. 397]: „Secundum Plin. in India sunt unicornes boves, habentes ungulas solidas, sicut equi & habent maculas candidas. Sunt etiam ibi asini secundum Avi. Arist. & Plin. qui unum habent cornu inter aures. Sic recte charissimi, in India, id est, in Ecclesia, illi qui sunt Praelati, &c. vide supra de asino, & nota quod Rhinoceron graece, latine dicitur cornu in nare...“ Ta nekritičnost je šla večkrat tako daleč, da so avtentična poročila svojih avtorjev „prirejali“ na ta način, kakor jim je bilo za nameravano razlago potrebno, da so jim dajali vsebino, kakoršno so za svoje razlage potrebovali [Prim. zg. str. 78]. Ti pridigarji se niso nikdar vprašali, ali enorožec res živi in

jeli resnično, kar se o njem pripoveduje. Glede vprašanja o eksistenci enorožca se je, kakor bi rekel naš Levstik, pomazalo že dovolj olja po steni. Obširno literaturo do prvih desetletij 18. stol. [1734] navaja Zedler [s. v. „Einhorn“], novejšo „Umschau“ na navedenem mestu. Tukaj se po *Burchellu* in *Trouessartu* [Comptes rend. A 147 (p. 1352—1355), Nature 37, Nr. 1857, 1873] dokazuje, da je v starem enorožcu skrit današnji *beli nosorog* (*Rhinoceros camus*). Na taka vprašanja pa nekdanji pridigarji seveda niti mislili niso.

Nekritičnost teh pridigarjev se kaže tudi v raznih imenih in priimkih, ki jih dajejo svojim avtorjem. Vedno govore o njih z izredno ljubeznijo in spoštovanjem ter jim dajejo razne naslove: „slavni, učeni, imenitni, neprimerni.“ Dajejo jim tudi razna imena: tako imenuje p. Rogerij Plinija „naturalista“, a ravno tako tudi Izidorja Seviljskega [PE I, 458], ki pa je bil vse kaj drugega ko naravoslovec. Plinija imenuje [II, 601] „spremislhluváviz te Naturae“, a Plinij je le marljiv, nekritičen kompilator, Izidor pa precej nespreten etimolog [njegovi spisi so izdani v zbirki latinskih *sloveničarjev*]. Rogeriju pa je Plinij kratkomalo „naturalist“, kakor je bil Aristotel v srednjem veku οὐτε ἐξογκός „Filozof“. Tako je Plinij stopil na mesto nekdanjega „Fizijologa“, ki ga o. Rogerij sicer ne navaja¹, iz katerega pa je vahn — po posredovanju raznih avtorjev, marsikaj prešlo. Zato pa navaja zelo pogosto Plinija, n. pr.: PE I 66, 269, 270, 368, 438, 528; II 28, 268, 497, 601. Kakor mu je Aristotel najvišja avtoriteta v filozofiji [imenuje ga zelo pogosto „Firsht teh Philosopher“² — PE I 78, 241, 343, 397, 582; II 194, 355, 569], tako mu je Plinij avtoriteta za naravo. Zato tudi izhajamo pri vseh teh podatkih od Plinija in ne od starejšega, mnogo važnejšega Aristotela, s katerim se je zapad precej pozno seznanil, v času, ko je Plinij že davno imel prisostvovano častno mesto v zapadni kulturi. V koliko se

¹ Pri o. Rogeriju imamo še nekega „Apologa“ [v XX. pridigi].

² Ravno tako pa tudi Ovida „Firsht teh Poetou“ II 64 — dejstvo, ki odpira čudne perspektive in naravnost izziva oceno literata Rogerija.

naslanja Plinij na Aristotela, koliko je posnel iž njega ali njegovih komentatorjev, to je še vedno preporno vprašanje. Pozneje sta hodila stoletja mirno drug ob drugem, Plinij „naturalist“ in Aristotel — „filozot“.

V slovenskem slovstvu je ta simbolika zelo stara; saj sega, kolikor je je še ohranjene v protestantskih pesmih, nazaj v katoliško dobo pred reformacijo¹. V dobo pred reformacijo segajo tudi početki našega „Jagra“. V naših starejših cerkvenih pesmih je mnogo take simbolike, žal še neraziskane. Isto velja o naših pridigarjih. Iz Janeza Svetokriškega smo navedli mesto o diptamu, kaj več se bo dalo povedati o njem, ko bomo imeli o njem celotne monografije v rokah, ki sta jih napisala Dr. Šlebinger in Dr. Bratina. P. Rogerij, ki v svojem obširnem delu [1321 strani in 4°] nima ni trohice slovenskega in ki je prej podoben kakemu pridigarju iz XIII. stol., je poln take simbolike. Pri njem imamo navedene vse pisatelje, s katerimi smo se doslej pečali, od Plinija pa do Picinellija, Rogerijevega sodobnika. Glaven vir in glaven avtor za njegov „Palmarium empyreum“ pa mu je bil *Picinelli*, regularen kanonik v Lateranu, rojen l. 1604, izprva imenovan Karel Frančišek, ob vstopu v red pa Filip. Živel je še l. 1678 [Jöcher]. Glavno njegovo delo: *Il mondo simbolico o sia università d' imprese* je izšlo l. 1669 v Milanu že v drugi izdaji, v letih 1694—1729 pa je od avguštinca *Eratha* pola-

¹ V „protestantski“ pesmi „Ta dan je vsciga veselja“ imamo sledočo primera:

Kokär sonzc s'kus' glash gré
Glash se ne resbije
V' glihi višhi roijen je
JESUS od Mariac.

[Schönleben 1672, str. 388 — Prim. Trub. Zb. str. 172—4]. *Schönbach* pa navaja [Mitth. des hist. Ver. f. St. 1900, str. 176, štv. 152] iz Jakoba Lozanskega [iz 13. stol.] to-le: Videmus, quod lux pertransit vitream (sc. fenestram) sine foramine, sine lesionē. lux tamen retinet colore in vitree in quod, si vitrea sit rubea, splendor radii est rubeus, et sic est de aliis coloribus. sicut Dei Filius, lux vera, pertransit uterum Virginis sine lesione, et inde secutus est splendor similis vitree. — K temu priponinja: Das ist eine hübsche Fortbildung des alten Gleichnisses.

tinjeno in pomnoženo doživelno štiri nespremenjene izdaje. Rogerij govorji o Picinelliju z velikim spoštovanjem; imenuje ga: ta modri Symbolist (I 463); ta vzhéni Symbolist (II 169) in govorji o njegovih „kumfhtnih búquah teh ípomynkou (I 463).“ Tu in tam ga imenuje tudi kratko „Filip“; vse to pa so dokazi, koliko se je pečal ž njim in kako dobro ga je poznal. In ni samo slučaj, ampak pojav in dokaz kontinuitete stoletne literarne tradicije, če beremo pri Škrinjarju [Molituv Gréshnika per usákitu sedmirih Psalmov od Pokore k' Bógu sdihujózhiga (Ljubljana 1817), str. 230—231] pri razlagi Psal. 41, 1: „Kadaj hrépeni jelen nar bol po mraslih vodah? S. Auguštin pove de takrat, kadar kazhe pomori: takrat se njegova sheja nar bol vname. — Kazhe fo grehi, kadar tedaj te pomorim, tedaj moje ferze nar bol sheja, inu nar bol po tebi o Bog, hrépeni.“ — O tem dualizmu fizičnega in simboličnega sveta govorji Škrinjar izrečno [l. c. str. 11]: Kar se tedaj v' tim Psalmi od preganjanja, od britkóft, od telésniga omáganja, inu od veselja po zherki, tó je, kakùr beséde leshé, bérę, se more v' višhim saftópki od preganjanja, britkófti, omaganja, inu vezelja v' dušhi saftopiti.“

Dasi je bila ta simbolična smer tako zelo razširjena, vendar so se že kmalu pojavili glasovi, ki so bili proti nji. Prvi, ki je začel nastopati proti tej simboliki, posebno proti njenim bohotnim izrastkom v romanski skulpturi, je bil sv. Bernard Klaravalski [Clairvaux 1153], ki nastopa v nekem pismu z goреčimi besedami proti tem raznim čudoviščem, pošastim in nekrščanskim strašilom. In kakor se pritožuje pri Lukijanu Momoš z jedko ironijo na „Občnem zboru bogov“, da se je vteplo v božanski Olimp tudi mnogo grdih, pasjeglavih pošasti¹, tako toži sto let za Bernardom prior Gauthier iz Coinsy, da imajo divje mačke in levi v božjih svetiščih skoro enak dostop in in enake pravice kakor svetniki [Kolloff, l. c. 200—1]. To pa so bila mnenja posameznikov, ki jim je bila ta manira po svoji zasnovi in svojem ozadju tuja. Da je nazadnje sama izginila, za to imamo razne vzroke.

¹ S tem meni egiptovska božanstva.

Prvi in pač glavni povod, da se je ta bohotna alegoričnost precej pristrigla, so bile razne hladnokrvnejše, treznejše sekte, ki so se obračale proti bujnosti in pompu zunanje službe božje. Glavno in zadnje delo je v tej reči opravil protestantizem. Za to imamo v slovenščini zanimive zgodovinske dokaze. Treba se samo spomniti mnogoštevilnih simbolov Marije in bogate zbirke alegorij, ki so ž njo v zvezi in ki so v lavretanskih litanijah spravljeni v pregleden sistem. Če torej očita Ungnad Trubarju, da je hotel uvesti „... die muetter Gottes ... vnd andere mehr papistische Pünctlen“ [Cerkv. Glasb. 1894, str. 35, 3. opazka pod črto], ne dela tega mogoče samo iz kakih teoloških vzrokov, ampak tudi iz nasprotstva do zelo razširjenega in bujnega Marijinega kulta, ki ga je protestantizem sploh imel za nekaj specifično katoliškega. Tudi ne smemo pozabiti, da je stališče protestantov do biblije popolnoma drugačno, tako, da popolnoma onemogočuje tako umetno simboliko, pred vsem pa, da protestantizem ne gre k bibliji preko patristične literature, ki je to simboliko negovala in širila. Zato lahko zanesljivo sklepamo, da je Marijina simbolika v protestantskih pesmih posneta po starejših predlogah, ali da so pesmi s tako vsebino, ki so res nastale šele v prot. času [n. pr. Kumprechtova, ki pa je prevedena in razširjena po nemški predlogi — Trub. Zb. str. 170], nastale pod vplivom te nabožne tradicije. Kako so Marijo preganjali protestanti iz pesmi, ki so jih prevzeli, o tem glej Trub. Zb. 135—6. [Prim. tudi citat iz Trubarja pri Štreklju, SNP III, str. 649, opazka pod črto].

Mnogo je zakrivilo tudi simbolično slikarstvo, da je ta smer izginila. Že pri enorožcu se vidi, kako ga vpodabljanje počasi modificira. Ornamentalno se je že dolgo rabil na kapitelih peržanskih stebrov. Ako pa so hoteli slikarji v sliki pokazati to, kar se je o lovnu enorožca pripovedovalo, so prihajali v neprilike. Enorožec bi moral biti v krilu device, kar pa se dá zaradi proporcij zelo težavno pokazati. [Prim. kako je slično nalogu rešil Michelangelo v svoji „Pietà“]. Treba samo pogledati „La dame à la Licorne“ na neki starci preprogi v

muzeju Clunu v Parizu [Umschau, I. c. str. 545], ali način, kako si je pomagal *Mariotto Albertinelli* [1474—1516 — Vergl. Volksmed. I, naslovna slika]. Pri obeh ima enorožec le sprednje noge in sprednji trup na devičnih kolenih, pri prvem je konj s kozjo brado, pri drugem, ki se še najbolj verno drži starega poročila, pa precej podoben malemu oslu. *Alessandro Bonvicino* [Moretto, 1498—1555] pa je v svoji „sv. Justini“ to snov že popolnoma drugače pokazal; pri njem leži enorožec, ki ima že popolnoma konjsko podobo, pri nogah stoječe „device“. [Vergl. Volksmed. I, 120—121]. Enako je že skoro popolnoma izginila zveza med devico in enorožcem na sliki pri Picinelliju [M. S. str. 413]. Najmlajše heraldične oblike enorožca ima mnogo grbov, n. pr. angleški državni grb in grb proštije v Dobrlivesi na Koroškem [Dr. Avg. Stegenšek, Umet. spom. lav. škof. II, str. 5, štv. I]. Tudi ne smemo prezreti, da je bilo težko vpodabljati stvari, o katerih so se po knjigah širila najrazličnejša poročila in ki jih ni nihče v resnici videl.

Na krivo pot so zašli tudi razni ilustratorji, ki so skušali v sliki pokazati to, kar so pobožniki izražali v nežnih primerah in zamaknjениh, mystičnih alegorijah. Šiško Menčetić Vlahović [1457—1501] poje v prenežni pesmi Jezusu:

da si ti sam sladak, da si sam medveni,
ti s' ljetni moj hladak, i živac studeni,
koga se opiti bez mire želime
opivši vapiti dan i noć tve ime.

[Stari pisci hrv. II, str. 341, verz. 21—24]. To je nežno in poetično *povedano*. Cithara octochorda ima na str. 114—115 božično pesem s sledećimi verzima:

O! blasene te perszi, ô blaseno mleko!
koje bude lyublyeno k — szebe Dete vleklo.

Oh! dabimi, oh dabi! neg kapliczu vzeti:
od mlekeka, Maria tvojega imeti,

Nebi gladna po szvetu Duffa mā bludila:
negbi szita do volye, Jefusfu szlusila.

Velika nežnost te pesmi se ne kaže samo v intimni nascovi te primere, ampak tudi v precijoznem izražanju, ki se kaže v obilici diminutivov, ki jih v tej pesmi kar mrgoli. Razun tukaj navedenih imamo v tej pesmi še sledeče: Ježušek, slamica, štalica, hižica, žuhkek, Detece, sinek. Enakega izvira je tudi slovenski „polhna“, ki ga v obravnavani adventni pesmi verz 16. pri Schönlebnu še ni! Slične kajkavske oblike v Cithari so: malahni, malahna [str. 115, 116] in še bolj izražen primer: „gola golehna na szlamicze“ [str. 118]. Vse te primerne so poetično spretno obdelane, kdor pa bi jih hotel ilustrirati, bi si jih ne mogel drugače predstavljati ko *fizično*. Sveti Avguštin pravi v mistični zamaknjenosti o Kristusovi srčni rani in Marijinih prsih: *Hinc pascor a vulnere, hinc lactor ab ubere; positus in medio, quo me vertam nescio* [pri p. Rogeriju, PE II, str. 212, 9. vrsta od spodaj], kar nam je v besedah lahko umljivo, ravno tako, če sv. Bernard Sladkousti v mistični zamaknjenosti Mariji zakliče: *Monstra te esse matrem*. Ker pa vsi mistiki niso imeli tako visoke in zrafinirane notranje kulture, kakor se nam kaže pri Bernardu, Francišku Asiškem in Bonaventuri, so se vedno nahajali ljudje, ki jim niso mogli slediti v te nadčutne višave, ki so občepeli na tvari, katerih duša se ni mogla s temi orli povzdigniti nad predstave fizične realnosti, ki so si torej ta Bernardov klic razlagali popolnoma *fizično*. Fizično pa so ga *moralni* pomovati oni, ki so hoteli take prizore pokazati v sliki. Tako sliko iz XV. stol. kaže Vergl. Volksmed. I, 168—169. Avguštinov rek pa je pobožna legenda natanko aplicirala na sv. Bernarda. Obširno jo pripoveduje P. Rogerij v svoji LXXX. pridigi [PE II 204—213]. V nji primerja sv. Bernarda Sladkoustega čebeli (ker se zove „mellifluus“) in pravi o njem [str. 212]: „Poshluhájte, kaku se je enkrat letu godilu. Molil je *Bernardus* enkrat s' gorézhim ajffram pred enim Crucifixam, inu spremishluval to britku terpléjne, inu směrt svojga Isvely-zharja: pole, ta zhas offna svoje roke *Christus* od krisha, inu objame *Bernarda*; postávi njega usta na tvojo defsno stran,

rekozh: *Bibe Bernarde*. Pi, sefsej mvoj Bernard s' mvojga ferza trošt, inu vefsélie. Ah pazh frezhna zhebélá! kaj s'en med, kaj s'eno fladkuit fi ti ta zhafs sefsála, inu obzhutila. Tukaj je *Bernardus* iposnàl, kaj s' enu ternjè, inu foush roshe je vfse posvetnu vefsélie, inu de nikir dèrge, kakòr v' Bogu je ta právi trošt, inu fladkušt.

She ena druga roshiza je bila, na k téri Bernard sefsal je tudi ta nebeshki med, inu trošt. Pérkasála te je njemu enkrat *Maria Diviza*. *Bernard* v' njò vefs salublen¹, sfihne: *Monstra te esse Matrem*. O ti prezhista Diviza! pokášhi, de fi ti mvoja perferzhna Mati: na katéru sdajzi pomóli ona njemu svoje divizhne pèrfse, inu rezhe: *Suge, & bibe Bernarde*. Pi, inu sefsej mvoj Bernard mvoje divizhnu mleku, s' katérim dójla sim mvojga Synù, de taku bodesh glih, kakòr en bratiz synka mvojga perferzhniga. Ah! kaj s'en nebeski med je sefsála ta nebeshka zhebela S. Bernard na semli.“

Slikanje takih snovi pa ni bilo le kočljivo, ampak tudi ponesrečeno. Mistiki so zrli sled sence zarje onostranske glo-rije in se skušali vživeti v ono, česar še uho ni čulo, oko ni videlo in človeško srce ni čutilo, slikarji pa so kazali samo materijalni del vse te simbolike, nekaj realnega, kar kaže re-alne proporcije, ki se lahko merijo in s katerimi računa kri-tični duh. Prezrolo se je popolnoma, da imata pesnik in slikar razna pota in različna sredstva, s katerimi dosezata svoj na-men².

Vse to so bili glavni *notranji* vzroki, ki so povzročili, da je ta simbolična manira polagoma izginjala. Pri nas se je obdržala, najbolj vsled tesnih stikov z Italijo, daleč v 19. stol., tje do Janežičeve dobe.

¹ Prim. še II 286 . . . ta ú Mario salúbleni *Idiota* [= Raimundus Jordanis, Can. reg. O. S. Aug. — Wetzer-Weltes Kirchenlexikon X, 746], II 554 . . . ta Ifvelyzhani inu ú Mario salúbleni Suš [Heinrich Seuse].

² Zdi se, da bo šele moderna našla primeren način ilustriranja takih in enakih snovi. Prim n. pr. kako je Fr. Bléek ilustriral poem Otokarja Březíne „Ruce“. Primer popolnoma pogrešene ilustracije v smislu, kakor smo ga zgore razlagali, pa je Koželjev „Gregorčič“. Več o tem glej v „Domovini“ 1908, štv. 140—141.

Da se s temi zanimivimi in važnimi činitelji, ki so v prejšnji meri pripomogli k današnjemu duševnemu razvoju, ne pečamo toliko, tega je kriva prepotenca formalistične klasične vzgoje, ki stremi za nedosežnim idealom ciceronske elegance, za katero po Avgustu, na vsak način pa po preseljevanju narodov ni več latinštine in njenega sveta, kriva mržnja do „katoliške“ literature, „dolgočasnih“ pridigarjev, starih „špehov“ itd. Pozabiti pa ne smemo, da so to stvari, ki segajo v dobo našega slovstva *pred* Trubarjem, torej najstarejši ostanki in prvi dokazi našega umetniškega življenja. Ti ostanki stare klasične literature, prekuhanji v zapadni retorti in prepojeni z raznimi školastičnimi elementi, slabo prebavljenim humanizmom in večkrat zablodlim vizijonarstvom srednjeveške mistike, tvorijo *romanisem* v naši kulturi, ki gre v našem slovstvu v nepretrgani črti, vzporedno z drugimi strujami in večkrat neomejeno vladajoč, od početkov našega slovstva visoko v 19. stol. V 16. stol. je katoliška in pozneje protestantska cerkvena pesem, v 17. Janez Svetokriški, v 18. p. Rogerij, ki je tipičen žastopnik te struje, v 19. stol. imamo pri Škrinjarju dokaz za nepretrgano kontinuiteto te literarne struje. *Veritijevev* „Popotnik shiroke in voske poti [V Ljubljani 1828]“ je ena sama obširna simbolična slika v tem žanru, ki pa sicer po svoji zasnovi precej spominja na ljubezensko geografijo „galantne“ francoske dobe. — Danes je tak simbolizem popolnoma nemogoč.

Vredno in potrebno pa je, da se pobliže seznanimo s tem slovstvom, ki je dalo pesnikom in vpodabljočim umetnikom nebroj snovi in sredstev, ter v narod zatrosilo precej „narodnega“ blaga [snovi, okraskov, primer, idiotizmov], s slovstvom, od katerega smo dobili prve darove klasične kulture, ki so nam res prešli v meso in kri.

V Gradcu, oktobra 1909.

Nárođno blágo vogrškij Slovèncov.

Spísao v prékmürskom naréčji *Štefan Kühar*.

Priponjna. Spodaj priobčeno narodno blago je zapisal v Bratonicih na Prekmurskem g. Štefan Kühar, ki mi je poslal v porabo tudi svojo zbirko tamkaj zapisanih narodnih pesmi. Te so zanimive zlasti zategadelj, ker nam kažejo, da so tudi Prekmurcem v obče znane iste snovi, kakor sosednjim Štajercem; priobčim jih o svojem času v dodatku k moji zbirki. Njih zapisovavca sem pismeno in ustno nagovarjal, naj bi zapisoval tudi kake stvari v nevezani obliki, iz ktere se dá jezik tamkajšnjega naroda posneti bolj zanesljivo, kakor pa iz pesmi, zanesenih večinoma od drugod. Ugodil je moji želji in njegovega truda vspeh objavljam tukaj z nekterimi opomnjami iz njegovih odgovorov na moja vprašanja. Nekaj pojasnil sem dodal jaz, ker so se mi zdela potrebna, da bo tudi prekmurščine manj vajen bravec mogel brati te stvari. Njih prave cene je iskati bolj v jezikovnem, kakor v narodopisnem oziru; nekaj posebnega je zlasti bratonsko naglaševanje. Dobro došla bodo zavoljo prodirajoče madžarizacije tudi krajevna imena, ki se pa žalibog ne raztezajo na vse Prekmurje *).

V Gradcu, 20. decembra 1909.

Dr. Karel Štrekelj.

O p o m b a.

V prékmürskom ali stároslovènskom naréčji je:

„e“ tróje vrste: e, é, è. Pr.: žeb, lén, svét.

„i“ dvóje: i, í. Pr.: nit, pík.

„o“ dvóje: o, ô. Pr.: boj, Bog.

„u“ dvóje: u, ú. Pr.: ružníá, dúg.

„ü“ dvóje: ü, û. Pr.: lûk, vûš.

„a“ dvóje: a, á. Pr.: rak, vrág.

„é“ in „á“ sta bôle dûgiva i vlákiva!, kak „a“ in „c“. Rávno tåko je „ú“ bôle dûgi, kak „u“. „é“ se čté „éj“; „ô“ se čté „óu“; „í“ se čté „ij“; „û“ se čté „új“.

* Küharjeve opomnje so pisane v prekmurščini in jim je pripisana črka K, moje so pisane v navadni slovenščini in so sredi prekmurskega teksta postavljene v [].

¹ Daljša in potegnjena (t.j. länger und gedehnter; rastoče povdarjena?).

— ² ij, ðj je pač premalo določeno, najbrž hoče zapisovavec izraziti le padajoči naglas: i, ï. Poleg teh samoglasnikov rabi Kühar včasi tudi ô in ó namesto ü in û: vö, zakòrili.

á, é, ê, ô, í, ú, û [ó] so vsigdár naglášeni, záto na té nê trbê drúsgoga akcènta. Gda pa akcènt na krátke samoglásnike spádne, se pa beleži tak, da je akcènt z góranjim dôlom na leví kráj naslònjeni (á, è, i, ô, û, [ð, û]) i to záto tak, ár se ováci [= sicer] čtëvec mëša i tûdi rečlj včásik drúgi pomén dobijo. Na príliko: „vélki“ pomén „groß“, „vélki“ pa pomén „Haupt-“. „Mámica“ pomén „Großmutter“, „mámica“ pa pomén „der Schwindel“. Rávno tak je drúsgoga poména „pá“, kak „pa“; „pá“ je zkrátká „pálik“ i pomén tôlko „zopet“. „Pri kôpanji“ = gdé sc kopa, „pri kôpanji“ = gdè se kôple. Té = hic; tè = teda itd.

Legende, pripovedke, verovanja, anekdote in smešnice.

Gda je šče Bôg po zemli hodo. — 1. Krístuš i Péter sta nègda jåko žédniva prišla do mlàtcov i sta je piti prosila. Mlàtci so kùlač¹ z vínom sránili² v slámo i so njima pràvili, da nèmaj o nìkaj pijáče. Šla sta záto dàle i sta prišla do košcôv, kí so se rávno k zaútreki správlali. Gda kòsci tèva popôtnika ovárajo³, njima piti ponùvlejo. Krístuš i Péter sta pilá i tak blagoslòvila víno kòscom, da èšče dnesdén májo i pijéjo. A mlàtci so pa z råsojami⁴ stèpali slámo i iskali kùlač, pa so nê mògli nájti. Záto šče mlàtci déndenéšni ne dobijo vína.

2. Enkrát sta pa do nèkše kováčnice prišla Krístuš i Péter i sta vidla, da se je kováč jåko mântrao⁵ i níkak nê mògeo podkováti kobile. Šô njemi je záto Jézus na pomôč. Krístuš je kobili v kolèni nogô prêk odžágao i ódneso na nákvalo i tam zàbio gor podkôv. Potòm je pa nazáj nèseo i kcoj⁶ djáo, gdè je vkrej odžágao. Nôga se je prijéla i nazáj dòbra bíla. Gda sta odišla Krístuš i Péter, je šô kováč pa je kobili tûdi nogô prêk odžágao. A gda jo je nazáj dêvao, se nê štèla prijèti.

3. *Múra.* — Múra, kí nas lôči od nàšij štajarskij bràtov, jåko podkáple na nàšem kráji. Že dôsta lêpj gajòv i njiv je správila na nikoj⁷ i se posplòj⁸ bòle bliža k vesnícам. Stári lüdjé právijo, da de Múra vsigdár dàle podkápala, dòkeč ne príde do zádne slovènske vési, nájmre do Kòbilja. Gda príde do té vesnice i nas Slovènce tak nazáj zdrúži, bô sôdni dén.

¹ madž. kulacs, hölzerne Feldflasche. — ² = shranili. — ³ n. (ge)-währen. — ⁴ = råsohami, vilami. — ⁵ = martral. — ⁶ n. da-zu. — ⁷ Za nikoj (= nič) se navadno piše nikaj. — ⁸ sploh = vedno.

Tô je: Mūra bô tam do kôncu svēta stála i nède več lôčila bráte od brátov.

4. Jézero na Gredaj. — Pôleg Gréd jé èdno málo jè-zero, štéro nišče ne mòre zmèriti, kak glòboko jé. Tü je prej¹ nègda cérkev stála i se je vtónila. Gда je lèpo vrême, tè prej lèjko vidi krízec v vodi té vtòpjene cérkvi².

5. Iména vesníc. — Včasi šče jé slišati, na kak náčin so vesnicam iména dánna. Tak napríliko: od Brátonec se právi, da so tú nájprví trijé jáko vélki možáce živèli i tèj³ možáce so si brátovje bilí, záto se zové tá vés »Bràtonci«. V Deklèžovji so pa prej jáko lèpe deklíne bilé i zatòga volo je ta vesnica »Deklèžovje« imé dobila. V Ižekovci so prej jáko lèpe hiže mèli, na Melinci pa biló dòsta mlínov i zavòlo tòga so témama vesnicama dánna tákša iména. V Bèltinci so prej mèli èdno vélko bělo⁴, štéro so z kùlača napájali. Lipôvčarje so pa lepô znali pôle obdelávati. Tišina stojí na tihšini, Túrnische je pa od vélkoga tûrna dôbilo imé. Bùkovnica, ár so okôli njé bùkovi logovje itd.

6. Samostánje. — V zdášnjem vrêmeni némamo vu cèloj slovènskoj krajini nobédnoga redovnískoga samostána⁵. V préšnijj čásaj je prej biló več. Tak právijo, da so redovničje bilij pri Görnjoj Lèndavi i v Štèvanovci. Nadàle pri Kobilji na èdom brégi je prej tûdi bio vélki samostán, gdè je nàše lûstvo zá-

¹ = prê t. j. pravi, dicunt. — ² Misliš sem, da je tukaj pomotoma izpuščen „se“. Kùhar mi piše zastran tega: „Vélo sam trém možákom, naj mi pripovedávlejo od tòga krízeca, i vsi trijé so tak pravili, kak je zgòraj napisano! Vslèd tòga ne vêm prav, ka je tú vôostalo, ali se (nájmre se vidi) ali pa člòvek (da najmre člòvek vidi). Tü pripomnim, da jé več tákšij stávkov n. pr.: Gда bratva minè, tè že dobí v vsakšoju krízmi nôvo víno; „Jéste, jéste, li mòrc jèsti, ka te lezi dèlali“, právijo mati težákom. Gда romarji ídejo na bôzo pôt, se njim naráča: „Gda do Mûre prídet, mòre kakši žáloš [založaj] krûha v njô vrčti, da srečnej prék príde!“ itd. K. Izpasti je mogel tudi k do (što). — ³ Iz tevi = te-vi = te(i)-ovi. — ⁴ Bèla = bela krava ali kobila. — ⁵ „Prví so té rëši (samostán i tûdi redovník) nè poznali, a kak zhája „Marijin List“, sta se obèvej rečej podomáčili. Lûstvo nájmre v vsakšem snòpiči vidi i čté: „Čisti dohôdki do obřnjenci na zídanje èdnoga samostána v krajini slovènskoj na Vogr̄skom.“ A pôleg „samostána“ i „redovníka“ je tûdi klošter i barát (plur. baratje); redovnički = baráčki, a, o; pri nátnaj — nûninski, a, o.“

vetje najšlo vu bòjnom vrêmeni. Té samostán je Tôrk z cerkvôv vréd razrúšo. Dnesdén že sàmo ništeren cígeo, kak razvalina, káže mèsto, gdè so nègda slovènski redovnícje glásili rêc bòžo.

7. Brâtonška kapêlica. — V Brâtonci jé priličná¹ kapêlica. V njémom oltári je podoba Marije pomočnice, kí má prav žalosten obráz. Právijo, da je tá Marija bòle prijaznoga i bòle milostivnoga obráza bila, gda so jo na oltár djáli. A veščáni so se sploj² svajüváli zavòlo kapêlice i tò je Marijo preveč razzálilo i zatò je pôstao njéni obráz tak žalosten, da či jo člòvek zdaj gléda, se njemi mili, i ga šcéjo skuzé³ pobiti.

8. Od zidanja bêltinske cérkvi. — Gда so zàčnoli bêltinsko cérkev zidati, tè je prej pràvo zidár, da de ona deklina, štéra prvi škaf mòrta prinesé, živela ali jáko dûgo ali pa jáko màlo. Natô je dûgo nê štela nèsti mòrta nobèdna deklina, ár se je vsákša bojála ráne smìti. Nazádne se je podála èdna deklina i je nèsla prvi škaf mòrta. Zidár se je smejáo i njoj pràvo, da de živela stô lêt i bêtežna nigdár nede. Tak se je tûdi zgôdilo. Dočákala se je stô lêt i betèga nigdár nê kùšala.

Gda je pa cérkev gòtova bila i so krízec dêvali na tòren, tè se je pa nesrèča zgodila. On, kí je krízec gori nèseo, je mametliv⁴ grátao. Namèsto èdne lûknje je vido trij i tak nê znao, vu štéro bi djáo krízec. Záto píta, vu štéro lûknjo naj dène. Májster njemi skričí, da vu srèdnjo. Potòm je pa pràvo lûstvi, naj Bogá mòli, ár je ov zgòraj vu vèlkoj nevàrnosti. Lûstvo je zàčnolo moliti. Ov zgòraj kòmaj dène krízec vu lûknjo, se njemi zvrtí mámica i spádne dol. Spòdaj je pa stáo èeden židov, kí je nê mòlo Bogá. Tòmi židòvi je spàdno ov na ràme i ga je osmìto, a njemi sàmomi se pa na vèlko čudo nikaj nê prigôdilo.

9. Bogojánska cérkev. — Bogojánčarje i Ràzkržančarje so naednôk dáli cérkvi zidati. Zidanje obèj tèvi cérkvi je èeden májster zéo prêk. Právijo, da se je té zidár zmêšao s plánami i je tisto cérkév zozidao v Bogojini, štéro bi mògeo zidati na Ràzkrži, a tisto pa, štéro bi mògeo zidati v Bogojini, je zozidao

¹ Priličen = precej lep. — ² Sploh = vedno. — ³ Sulzé. — ⁴ Omotičen.

na Rázkrži. Záto májo zdaj Rázkržančarje vélko, Bogojánčarje pa málo cérkev.

10. Patrón stáre dekléšovske cérkvi. — V Deklěžovji je bila v prešnjjí čásaj leséna i s slámov pokrita cérkev. Patróna té stáre cérkvi so nê nazáj na oltár djáli vu nôvoj cérkvi, nègo so ga na cérkev pod slême odnèsli, gdè èsche dnesdén jé. Tá stára podòba má do kôlen náge nogé i včasi što pita, zakàj má gôle nogé. Stári Dekležánci právijo, da si je té patrón, gda so njemi cérkev dèlali: (zidali), sám hodo v Ižekovce i v Brátonce ritovine i šope¹ pròsit, i si je mògeo oblèko do kôlen góri podsúkati, da je nèbi zbláto, ár je tistoga hípa jáko vélko bláto bilò.

11. Oskrùnjena kapéla. — Med Renkôvci i med Didèrovci nê dàleč od vélke cèste je stála kapêlica na čast sv. Jédereti. Nèkši nevèrnik je tô kapélo oskrùno, da je vîrgeo svetici v obráz človèče bláto. Bôža rôka ga je včasik doségnola. Zatrdno je pôleg kapéle i nê več mògeo z mèsta. Gda so prišli poböžni lijdjé s prosècijov² tá, da bi ga rësili, je dûhòvnik prâvo lüstvi: Či té gréšnik na obráz spádne, bo pogtûblen, či pa vznák spádne, se zvelíča. Lüstvo je molilo i gréšnik je spàdno na obráz. Kapélo so natô razrúšili i so je več nê nazáj zidali.

12. Tôrska kûsa³. — Gda je Tôrk zádnjikrát razdísrao po nàsoj slovènskoj krajini, tè je edno brûncheno⁴ kûso povìrgeo pri Didèrovci. Ta kûsa je dûgi čas stála na pôli i se nišče nê brigao za njô. Nazádnje so si pastérje dogúčali, da jo zaprávijo⁵. Zakònili so záto vélki ògen⁶, i so jo tam nôtri vîrgli. Gda se je žè dòbro ožarila, tè je pôčila narázno i je žnjé tèklo raztòpleno srèbro i złat⁷. Tôrk je nájmre zláte i srèbrne pêneze meo

¹ „Gda žlto (= rž) mlátijo, tè včasi [precej] slámo gorberéjo i jo skitijo pa zvézco v vékši snòp, štéri snop se zové ritovina [škopnik]. To rábijo za pokrívanje. Ali prvlé, kak se hápijo (začnejo) pokrívati, z ritovine napravijo šope [n. Schaub], štère potom ležej na strého lúčajo. Túdi pšenlčno slámo beréjo gor i vézco v snòpjje, štero snòpjje se zové otépine. Otépine rēžejo i dèlajo ž njlj sècko“. K. — ² Govori se tudi presècija. V Predgah, ki jih je objavil Vatjaveč, se piše prosècija. („Prošćica je bolc po vogrškom, ki právijo pro se ció“. K.) — ³ Psica. — ⁴ Iz brunca = broná. — ⁵ = vničijo (vernichten). — ⁶ „Nèsterni právijo ògen, drúgi ògjen; tô je bôle po starínskom i tûdi bôše“. K. — ⁷ Zlat = zlató: „Té prstan je čisti zlat, ist reines Gold = je z čistoga zlatá“. K.

sranjene v toj kusi, štero je vslēd vēlke sile s penezi vrēd pri Didērovci povrgeo.

13. *Běltinski grād*. — Dōsta lēt je žē minôlo i bi lūdjé skoro zevsēma pozábili, kàksa dèla so se godila vu běltinskem grádi. Vu tom grádi so se prej nájprvlé tóvaje¹ držali. Tej tóvaje so kmétskomi lūstvi nigdar nê včinili nikše škôde, nègo grófe i drúge plemenitáše bližnijj krajin so vèčkrát orôpali. Záto so tèj srdé dôbili na té tóvaje i so je pregnáli vò iz gráda, štèroga so se tè samí polástili. Tak je prišeo běltinski grád vu rôke plemenitášov i grófov, od štèrij je náše slovènsko lústvo prav dōsta mòglo trpèti.

Tak se právi od èdnoga gròfa, da je vnògo zemlé po krvici vkrej zéo od sirmákov. Sirmàcje so se jôkali i ga preklinjali. Záto, gda je mìo, je dûgo nê nájseo pokaja med mìtvimi. Skoro vsákšo nôč se je na žaréčij kočùjaj s šitrami žaréčimi kònjamí pripelo v grád. Vráta so dòli zaklepali, postávlali so strážo, a bilô je vse zamán. Okôli deséte vòre so se vsa vráta naednôk górodprìla i preminôči je pridrivo s strášnim ropòtom v grád, gdè se je do pônôči mídtu. Gda je vòra v tòrní dvanájset bijla, tè se je té vu gròbi pòkoja nêimajôči grof nazáj vò z gráda pèlao i so se za njim vráta zamá zaprla. Tá stráhota je dûgo trpêla i v grádi se nê vùpao držati nišče.

Nazádnje so se èdno nôč zbráli nèkši gospôdje i so se v grádi vu èdnoj sòbi kártali i pilí, da bi tak pričákali tò strášno prikázen, nájmre preminôčega gròfa. Ob edenájstoj vòri so se dvèri na sòbi górodprìle i se preminôči pokáže v žarécoj opravi. Po sòbi je pøigledno, potom pa odíšeо. Rávno tak se je godilo na drúgo nôč. Na trétnjo nôč so pa gospôdje, ki so strážili, vzeli èdno kùpico više i so jo natočili z blagoslòvlenim vínom. Gda je preminôči pálik² prišeo, tè so ga zvali pit rekòč: »Hodi i pij tí tûdi z námi svétoga Jánoša blagoslòv. Natô je šô preminôči k stòlovi, vzéo kùpico² i je pio. Gda se je nápio, tè je

¹ Tolvaji, tolovaji. — ² Pálik = zopet, iz pa+li+k; ta končni k je posnet po drugih adverbijah, ki se v starem jeziku končujejo na -ky, -ko (n. pr. pak, tak, ètak, včasik, èdnok). — ³ V nekterih besedah ima prekmurščina u za etimologièni u, ko bi vendar pričakovali ü (Ü); vse kaže, da so te besede izposojene iz narečij, kjer se govori u, n. pr. pri sosednjih hrvaških Medžimurcih. Take besede so: kùpica, slúga (poleg slùžiti), usòda itd.

pregôvoro: »Bôg vam lêpo pláti; na tô sam žê jaz dûgo čákao«. Potom je premíno i ga je več nigdár nê bilô viđiti.

Zet tòga grôfa je vido, kàk strâšna usôda je doségnola njègovega tésta, záto je prvlé, kak bi mîro, v teštamèntomi odrédo, da se vsa zèmla, štéra je po krvici pridòblena, po njègovoju smìti mòre nazáj sirmàkom dàti. Njègov nasledník njemi je nê spûno té želé. Záto je vu tistoj hiži, gdè je teštamènt pokójnoga srànjeni¹ bio, vsako nôč nastàno vélki ropôt. Tô ga je nájmre opomínało, naj spûni želô pokójnoga. A on je nádàle trdokòren òstao. Teštamènt je òdneso k plevánoši, s kêm sta vu vélkom prijátelství živèla. Plevánoš je té teštamènt sráno vu oltár pod Šakramènt i natô je v grádi mér nástao. Nègo gospôd gráda i plevánoš sta zatòga vòlo po smìti nê nájsla pòčinka v grobèj. Zakopàli so jiva na lêvoj stráni v cérkvi i sta ponòči vèčkrát vö z grobôv prišla i se z žaréčimi mèčami nagànjalja okoli oltára. Gospôdje gráda pa èšče déndenéšni némajo nikše sréče v ròdbini. Dozdáj je siná skòro nobèden nê meo i tak cêlo imánje vsigdár na tübinca² pride.

14. *Vislice*. — Da je v prešnijj čàsaj dòsta lúdi mòglo na vislicaj svoj žitek dokònčati, nam káže tô, da je dòsta vislic bilô gorpostávleni. Tak lúdjé právijo, da so èdne bilé postávlene pri Lipôvci, i edne drúge že na ov kráj Bràtonec pri Némščeku. Vêsili so pa tûdi za vsako malènkost³, kak nam tô sledéči dogôdek káže. Na vislicaj pri Lipôvci so zádnji krát vêsili slúgo, kí je v Bèltinci pri gròfi slúžo. Té slúga je z èdnim vrèčom òves vkrao gròfi, da bi kònjom bòle meo kaj polàgati. Tô se je zvèdilo. I či so rávno gròfovi bili kònji, kí so té vkrádnjeni òves jèli, odpùščenja je záto li nê bilô. Sirmák slúga je na vislicaj mògeo mréti. Od tòga slúga se pripovedávle, da so ga èeden redovník sprevájali na slédnjo pôt. Stísnoli so ga

¹ = shranjen. — ² T. j. tujca. Prehod **j** v **h** ni glasosloven, ampak produkt analogije. Kakor govorí Prekmurcc dûj (iz dûjh) za duh, poslûj za posluh, straj za strah itd., poleg oblik z **j** pa rabi tudi oblike na **h**: enako je mislil, da je beseda tûj iz tûh in je iz tega dalje naredil tûhlneč (primeri pri Krelju tujin, hrvsr. tugjinac). Prim. tudi sméhati za smejati, po smeh. — ³ „Malènkost; té rēti národ, istina, ne rabi. Na mèsto njé se právi ètak: Za vsàke male oné vòlo, za vsàke male stvári volo, za vsàkoga máloga zròka volo“. K.

prej pod svoj plášč i so ga jáko lepô tolážili. Nazádne so njemi pa praví: »Sinek moj, nikaj se nebój! Vídim, da si nedúžen! Či v dôbro prídeš na óvom svêti, skáži se mi!« E'šče tisto nôč, pred štêrov se je tô strásno dôlo vršilo, se je redovníki skázao éden bêli golôb, štéri je z veséljom perôti vküp spôkao i potom premíno.

15. *Sôbočki grof.* — Kak so grofèvie nêgda lèjko pêneze zaprávlali, štère so njim sirmâcje prislúžili, ram káže sledéci dogôdek. Sôbočki grof je vèckrát prišeo k rakičanskomi gròfi i sta se kártala za pêneze. Ednôk je rakičanskomi gròfi ránški pod stô spàdno. Grof se za njim prígno i ga je iskao. Sôbočki grof ga píta: „Prijáteo, ka dèlaš?“ „Eden ránški mi je dòl spàdno i ga iščem“, je bio ódgovor. Natô je sôbočki grof vzéo èdno bâanko, jo je k svêci pòdržao i vúžgao. S tôv vúžganov bâankov je tè svêto pod stôlom rakičanskomi gròfi, da je té ránški iskao.

16. *Jôkanje na brátonskij Tràtaj.* — Vèckrát što pri-povedávle, da so njemi èe vlasjé vse vujška šli, tak milo jôkanje je člo na brátonskij Tràtaj, gda je kèsno v nôči tam hodo. Tòmi jòči se pripištûje sledéča zgodovina. V stárij čàsaj so grofèvie nikšega smilénja nê mèli do sirmákov kmètov. Kmètje so mälo zemlé mèli, pa èe po toj je grof svôje črède páseo, i či se je lèpše silje prikázalo, bôle je je zaprávo. Záto so si lèta 1847. dogúčali brátonski kmètovje, da do šli pa z svôjjí njív dôli zgónijo gospòcke ovce. Gospôd běltinske grofčíne, po iméni Dika, je zatôga vòlo vèlke srdé dôbo i je kmète potvárjao¹ i tôžo pri sodniji, da so njemi tèj ovčára šteli vmoriti, či rávno tô nobèden niti na misli nê meo. Sodnija je kmète obsôdila i na pô lèta v jèco vrigla. Zvûn tòga je èe vnožino vojákov prišlo vu vés na žakúcijo² i tô rávno tè, gda so kmètovje v Egersègi v vôzi bili. Tak se je maščlvaoo³ Dika nad běltinskimi kmetami, kí so pa nikaj nê drûgo včinili, kak

¹ „Grofèvie ali gròfovje? Dôbro je obôje. Dôlnji lüdjé pravijo gròfovje, gôrnji i goričanci pa grofèvie. Rávno tak: pò povje i popèvie. Prêkmûrje se razdelí na trí tâle: Dôlnje (salâdsko), gôrnje i gorîčko. Jaz prebývam na dolnjem i bi po pravici môgeo gròfovje napísati, a nalášť sam písať grofèvie, da se mi tô bôle dopádne“. K. — ² Potvarjati = verleumden. — ³ = Eksekucijo. — ⁴ Ta oblika z začetnim ma pač ni narædna.

lástno svòje imánje so bránili. Za tòga krivičnoga maščúvanja vòlo je pa Dikaja tudi doségnola bôža rôka. Včasi¹ po smrti je prišeо jôkat na bràtonske Tràte, gdè so njègove črède silje zaprávlale sirmàkom i šče zdaj vèčkrát jôče tam vu témnij nočej tak mílo, da po človéki vse škráb² ide, či ga číje.

17. Cásar prepové bitje. — Za gospòčine — tak so zváli vrêmen pred 1848. lètom, gda so ēšče kmètovje pri nás zevséma gròfom v milost i v nêmilost bili prêkpùščeni i na gròfoskoj zémli vsa dèla oprávlati mògli — so grofèvje náše lústvo prèveč dali biti. Či je što kèsno na dèlo prišeо, ali pa nê tak dèlao, kak bi se hajdúki vídlo, tè so ga na dèreš³ potégnoli i so njemi po 24 vdárcov gori vùžgali. Lústvo se je nê mèlo kòmi drúgomi pritôžti, kak casàri. Njèmi so dali na znánje neznòšno grozovìtnost gròfov i njúvij hajdùkov. Cásar se je sam štèo od tòga prepríčati, záto si je sirmàško oblèko vzéо na sébe i prišeо v Deklèžovje k édnomi kmèti, Kobšleci, slúžbo pròsit. Kmet njemi je pràvo, da ga nèmre v slúžbo zéti, ár njemi nêma s kêm pláčati. Natô njemi je po sirmàško oblèčeni cásar odgôvoro, da nepròsi drúge pláče, sàmo strôšek naj njemi dá. Kmet ga je vzéо za hlápca i ga je zgòno na nôč s kobilami na pàšo pa njemi vèlo, da zaútra naj råno domô prižené, da nèbi kèsno prišla orát gròfi. Hlápec je pa zaútra nalášč dúže páseo. Gда je domô prignao, ga je vért⁴ krègao in njemi pràvo, da si zdaj strpita »sèdem svòjí«. I rësan, gda sta na gròfosko pôle prišla, tè so žè drúgi vši oráli, záto so njima hajdùcje včásik vsàkšemi 24 vdárcov prisòdili. Prvlè so šteli kaznùvati vérta i potòm hlápca. A hlápec je pràvo, da tô on zakrivo, či sta kèsno prišla, záto on šcè prvlé kaznùvan biti. Natô ga hajdùcje potégnajo na dèreš. Gда so njemi 12 vdárcov gorvùžgali, tè je hitro gorstáno, razgrèno sirmàško oblèko, i je pokázao svoj casárski plášč. Hajdùcje so na kôlena spokàpali⁵ prèd casàrom i so ga za odpùščénje prosili. A cásar je kaznùvao gròfa i hajdùke. Grof je mògeо več

¹ Včasi, včásik = takoj. — ² Škrab = groza. — ³ Schlagbank, madž. deres, „Block, Peinbank“, kar je iz slovanšcine: koren der-schinden, schlagen“. — ⁴ Vert iz n. Wirt, Hauswirt, gospodar. — ⁵ Kàpati, iter. od k a(p)noti, „fallen“.

lêt vojákom oblêko priskrbeti, hajdûke je pa v temnico **zápro**. Bitje je pa pre povêda i zdaj od tistoga časa več nebijejo.

18. *Zákaj je Bôg žálosten.* — Na bràtonskom pôli pôleg cèste, štéra v Deklèžovje pèla, jé èeden stári pio¹. Na tom pili je kámena podòba Jézuš. Jézuš sedi i glavô má na rokô naslonjenou, kak člövek, kí kaj jåko žaluje. Véckrát što píta od stári lúdi, zákaj jé té Bôg tak žálosten. Edni právijo, da njemi je žao, ka je člöveki slobôdno volô dáo; drúgi pa, da je zato pôstao tak žáosten, ár se je njemi že sámomi préveč vidlo, kùlko je náše slovènsko lústvo mòglo trpèti.

19. *Lútar Mårtin.* — Lútar Mårtin, gda je svôjo krivo véro razširjavao, je že prej tijem² do Ràdgone ségno, i bi tak mèo k nám Slovèncom priti. A Bôg je ináci zrâvnao. Pri Ràdgoni je zablôdo, i prišeo v èdne gorice, gdè je vnožino mále decé najšeo, štéra so súho rožjé na kùp nosila. Tù pita tô dèco, ka do dèlala, da tô vkùp nòsijo. Dèca so odgôvorila, da do na tom kùpi Lútar Mårtina žgáli, potòm so pa premínola. Lútar je vidlo, da tô bòža prikázen bila, zato je mér dáo Slovèncom i nê dàle razširjavao svôje krive vère. Tak je rêšo Bôg nás Slovènce od Lútarove zmôte. Slèdkar so se je, žalibôg, li nèšterni poprijali i té zovéjo dnesdén za bojnèce ali lútaráne³.

¹ Pilj, lat. pilum, sgn. phil (Pfeiler). — ² = prê (bajú) tja; tijem iz tija+m(ø) po k am, tam. — ³ „Bojnécje je, tèlko sam čluo práviti, v zvèzi z nèkáim bòjom. Mogôče se mi še posrèti pozvèditi več od té stvári. Tù tèlko pripòmnim, da Medžimurci nás vse za bojnèce zovéjo, mi pa navékše sámo od Lútaránov právimo, da so bojnécje.“ K. Oblika bojneci je pač iz bohneci, ki se sliši med Kajkavci, n. p. v Varaždinu, ter se rabi v oznamenilo ljudi iz Medžimurja, Prékmarja, pa tudi s slovenskega Štajerja. To ime je zabavlјivo; štajerske študente so n. pr. v Varaždinu dražili: „Bohnec, ka maš svinske črevlje?“, ker so ti često nosili domače črevlje iz svinske kože. Poleg bohnec pa se govorí med Kajkavci tudi bohme, kar kaže biti bolj prvotno. Beseda se mi zdi narejena namreč tako, kakor prlck iz prvljic in se jc k nom. sg. bohme umeknil pluralnemu -ci, ker je ta padež bil navadnejši; potem pa je prevzel c mesto k-ja povsod. Potemtakem bi beseda *bohme, bohme i pomenjala ljudi, ki se radi zaklinjajo z bogme, prim. Prešernove „bogmeje na meji otomanov“. Prechod konsonanta g v h ni nemogoč, zlasti če je vplivala še kaka narodna etimologija, iz h pa mora nastati v prekmurščini j. Razen tega more v besedi Bog tudi onemeti g, ker se te besede premnogokrat rabijo, prim. na Krasu bomé, hry. bòme, r.

20. Markova A'nika. — V prvešnjem vrêmeni je prej èdnoga hípa radovèdnost vséj Bràtončarov k èdnoj máloj hižički bila obrnjena. Vu toj hižici je prebivala lèpa deklina, štèroj je imé bilô A'nika. Tô A'niko je vsákšo nôč ob 11. vòri obiskao èden preminôči mladéneč, ki si je za vòlo njéne nezvèstosti v smrìti lskao toláze. — A'nika i èeden mladéneč sta se náimre jáko lùsbila. E'dnok sta v Raklčan na veselice šla i sta tam ostala kèsno v nôč. Gда je bilô 11 vòr, sta se pôdala na pôt proti dômi. Gда sta prišla do raklčanske kapêle, tê sta si pred tôv kapêlov s prísegov oblùbila, da eden drìgomi zvèstiva¹ ostáneta. Nê dûgo potòm je A'nika prelòmila zvèstost i vslêd tòga se je mladéneč vmôro od vèlke žàlosti. Kòmaj so ga sránili vu to hlàdno zemlô, že je pìvo nôč ob 11. vòri prišeo tam odnet² i je obiskao svôjo nezvèsto A'niko. Obiskao jo je potòm vsâko nôč v čärnoj³ oblèki, štèro je meo, gda njemi je A'nika zvèstost oblùbila. A'nika bi se ràda rešila tòga neprijètnoga obiskovánja i je pròsila dèčke⁴, naj prídejo strážit, i gda preminôči pálik príde, naj ga naženéjo tamodnet. A bilô je zamán! Dèčki so prišli z orozjòm, nègo preminôčega so nê vidli. Vidla ga je sàmo A'nika. Po hiži so škropili z blagoslòvlenov vodôv, mollli so Bogá, A'nika se je več dnij pòstila i vse tô je nikaj nê pomágalo. Preminôči je prišeo vsákšo nôč k svôjoj nezvèsto A'niki, ki je od dnéva do dnéva bòle vèjnola. Nazádne se je A'nika podála nèkam dàleč na božopôt i se je s té pôti nigdár več nê povrnôla domô. Lüdjé so si gúčali, da je v samostán stôpila i pokôro dèlala vse žive dnî, drúgi so pa pràvili, da jo je mladéneč s sèbov ôdneso. Právoga pa nišče nê znao od njé pràviti, ár njoj je več nigdár nê glåsa bilô.

21. Žaréča črèda v Mùggaj. — Pred nèšternimi lètmi, tak pràvijo stári lüdjé, se je v Mùggaj čùdna prikázen skaživala. Nekši preminôči ovčár, Čáci, je nájmre tam žaréče ovcé páseo.

spasíbo, mlr. bo z ná (bog zna) itd. In res imenujejo, kakor razvidim iz lepe Pávlove razprave o cankovskem narečju, došle mi še le ob ko-rekturi, v Cankovi prebivavce Slovenske vesi, Gornjega in Dolnjega Siniaka. Čepenec, Dolenjec in Štefanovec z obliko, ki nima več g, namreč Bo mèc t'ù <Bomècká <Bomècje <*Bogmecje od *Bogmek. — ' = zvesta; končnica v a = dva. — * tam odnet = tamo od nekod. — * sic! —

⁴ Deček = fant, der Bursche.

Vèckrát je bilô po nòči videti té žaréče ovcé i gda so se màlo raztèple, je ovčár sfùškao i natô je je žaréci pes nazáj vkùp zavìno. — Té ovčár, ki je z èdnov neporòchenov ženôv v Mùzgaj v ovčárnici¹ živo, je prej jáko vèlki grêh vçíno. Záto, gda je ednôk nevàrno zbetežao i se s tòga grêha spovedáva, tè so njemi spoveðník naložili tákšo pokôro, da se mòre živoga žežgati. Ovčár je šô natô v ovčárnice, gdè je vèlika črèda òvc bila. Tam si je na slàmo légeo i jo vùžgao. Njègova neporòčena žena je tò zapázila, ga hitro z ògnja potégnola i rešila. Ovcé i pes so pa z ovčárniciami vréd zgorèle. Za trî dnî merjè tûdi ovčár, a med mrtvimi je dûgo časa nê najšeо pokój, àr je tèlko nedùžní živálic mòglo za vòlo njèga na tak stràšen náčin s svêta premínotti. Po Mùzgaj se je prikažúva po nòči i je fùškao za svòjimi žaréčimi ovcámi.

22. Preminòči òča z Bistrice. — Na Bistrici je èeden — Magdičov — òča po vsoj sili bráno sinôvi, da bi si té vzéo za ženo svòjo izvòljenko, s štèrov sta se jáko lùbila. A zamán je bilô vse. Deklina je dála tòmi mladénci nèkaj tákšega pojèsti, da jo je tè nê mògeo več povìtci, nègo si jo je vzéo za ženo. O'ca je natô jáko čemeren grátao i preklínjao snehô. Nê dûgo potòm je zbetežao i mò. Kòmaj so ga zakopali, žè je na drûgi dén domô prišeо. Drûgi ga nê visto, sàmo snèha, i kamakòli je šla, vsepovsédi ga je vidla. Vèckrát, gda bi prêk prélaza mèla iti, jo je preminòči vrgo prêk. Snèha bi se ga ràda rešila i je pròsila sôsede, da bi z bičami prišli i preminòčega nagnali od hiže. A tò vse je nikaj nê pomàgalo. Záto se je snèha správila i vnògo pênez odnèsla v nèkši samostán redovníkom. Tèj redovníki (!) so potòm dòlodmolili, da preminòčega nê več bilô domô.

23. Stràhota v Némšček. — V Némšček je prišeо k nèkšoj ženski člòvek, ki je meo vnògo pênez. Té člòvek bi jáko lèjko s svòjimi pênezami živo i njemi nebi trbèlo beráčiti. A on je li hòdo od hiže do hiže i je vnògo álmuštva znadôbo. Vse tò je v Némšček k toj ženski nòso. Ženska je tò krvìčno-blágo görjemála i zatòga vòlo je mògla dòsta stràhote prestáti, gda je té člòvek mò. Preminòči je nájmre za vòlo krvìčnoga

¹ Schafstall; „Lütaranje pa právijo ovčárna: Bô èdna ovčárna i èeden pastír.“ K. — Št. Kùzmič piše ovčárnica (Jan. X. 1).

álmušta nê najšeо mirá med pokojnimi. Vsáko nôč se je prikázao v njénoj sôbi med podòbami; tûdi živína i posôda, štero si je ženska za njègove pêneze nakúpila, je nê mèla mirá. Večér se je kòmaj màlo zamráčilo, že je nèkaj nevidnoga po kùnji¹ i po kléti dèlalo stràšen ropôt. Ženska je nê mògla té strahote prenášati i je dála bëltinskoj gòspodi na znánje. Gospôdje so sami šteli tô videti, záto se jí je več vküp spràvilo i so se pelàli èeden večér v Nêmšček. Tam so šli v tisto sôbo, gdè se je premínôči prikažúvao i so s kártanjom pregàniali svôjo razbúrjenost.² Za èeden čásek je šô èeden izmed njî vö glédat i gda je nazáj v hìžo stôpo, tè je vido mròtvoga med podòbami. Od vèlkoga strahá je nê mògeo rêči povèdati, sàmo z rokôv je kázao svôjim prijátelom na stenô. Vsém so naednôk kárte z rôk spàdnole i gospôdje so bêžali tamòdnet. Strahota je trpela dûže³. Preminôči je hòdo domô dotèčas, dòkeč je ženska nê zádnjega njègovoga kràjcara med sirmàke dála.

24. Zakùnjeni pênezi. — V Mûzgaj je živo èeden ovčár, štéri si je z vèlkov grèhotov i po krvíčnoj pôti správlao pêneze. Záto je pred smrtjòv dûgo na mántri bio i nê mògeo mréti, dòkeč je té krvíčne pêneze nê tá líšo. — Té pêneze je potóm èeden člövek z górnji vesnic najšeо i z veséljom nèseo domô. A njègovo vesélje je nê dûgo trpelo. Že pìvo nôč ga je prišla kóza lízat i njemi nê mirá dala dotèčas, ka je mògeo té nájdene pêneze nazáj tá odnèsti, gde je je najšeо. — Za tém je pálik nèkši Bràtončar, Vučák, najšeо i domô òdneso té pêneze. S tém se je rávno tak godilo, kak s pìvom. Tûdi tòga je prišla kóza lízat i je mògeo pêneze nazáj v Mûzge odnèsti. Tèj pênezi so se prej slètkar dûgo po Mûzgaj kotàli i ji je več nišče nê vùpao górvzéti.

25. Kmet z Bèltinec. — V Bèltinci je živo níki kmet, Horvát, ki je lèpoga žrèpca meo. Tòga žrèpca je bòle líšo, kak vse drûgo na svêti. Pri njem se je dìžao vnòči i vudné.

¹ kuhinji. — ² „Tô rôč lístvo pogôsci rabi. Pôleg razburjer-ností še rábi sledéče reči s té korenike: razbûrkani = razburjeni (aufgerieg); bùrkuš: ki si nikaj nedá valati, sàmo svôjo kozô deré; burjajca: gda v zími jåko vôter piše pa snèg sèitá (séntán, séntá) nòsi, tè pravimo: „V toj bùrjajci pa nè bi rad šô níkam.“ K. — ³ = dalje, kompar. od dolg.

Vsigdár njemi je polàgao i ga čèsaò tak, da zavòlo tòga žrèpca niti v nedélo nê šô k mèsi. Záto pa tûdi, gda je mò, se je vsáko nôč na žaréčem žrèpcì domô prijáhao. Domáci so se ga navollili i so velèli njègovoј sèstri, naj ga ednôk píta, ka bi rad. Sèstra ga je rësan pítala, i njoj je odgôvoro: »Žrèpca odajte i pêneze, ka za njèga dobíte, vse med sirmàke razdêlite!« Tak so v nili i pok jnoga ve  n  bil  dom .

26. Kmet, ki je zeml  pod rao. — V Br tonci je živo kmet, Šk far, k  je rad sôsedom zeml  pod rao. Gda je m , ga je zad la str šna k zen. Po n ci je po sv oj nji i v v lkoj p ti¹ m geo nositi zeml . V ekr t, gda je što vn ci m mo nj gove njive š , ga je sli ao, kak m lo je j  ao pod v lkov  m  avov. Naz dne ga je sôsed Bak n r  o té nev ole. Š  je k sno v n ci dom  i na nkr t za  je gr zno j  anje sv jega pok jnoga s seda, ki ga je s pros  im gl sом p tao: »K ma naj d nem?« T  je m alo pijan bio i njemi odg voro: »Nim k!² G d  si (v) eo, t  d ni!« Na té re i je pok jni p to na kla v geo, tak da se vse z mla str sila i pr vo: »B  g ti st kr t pl ti, zdaj si me r  o té v like k zni!«

27. D v  l v ca i roj r. — Pripoved vle se, da je n k i b ltinski l vec, Gr škovnj k, gda je p v kr t š  str lat, nal s  v  dno razpetj  str lo. S t m si je od vrag  prid bo t k šo m  , da je sl tkar vse z deo, kak li je st o. Gda je pa té l vec v m  i so ga na pokopali e n sli, je n stao tak str  en vih r, da je v sa razpetj  sp dro, st era se v tistom kr ji nah jajo.

R vno tak si l dj  gu ijo od  dnoga l v ca, Srake iz Ra cic, k  je Bo  nstvo meo v p uk i zav tano. T omi je t di do sm ti sl  ila sr  a. A gda je m  i so ga st eli na pokopali e n sti, so   tili, da je drv  pr zno,  r je t lo    vr g  dneso.

 eden dekl  ovski roj r, Vohar, je pa prej pri roj j m o Bo  nstvo. Pr vijo, da so v cel  nar dile l po kap lico z vosk , v st o so N jsvet e polo ile. Sr  a je pri roj j v lka b la,  r je med j³ vsigd r d sta bil . A roj ri, gda se je s t ga spo-

¹ Butte; put a pomeni tudi oteklico,  e se n. pr. k o udari na  elo;  e je ta p ta mala, se zove ro ec. — ² Nim k = neumne . Rabi se pogosto, n. pr. ti nim k n ri! ali ti nim k n mi! tako tudi nima a za  enski spol; adj. n m st; podstava je v m . — ³ = med .

vedávao, je spovedník naložo tákšo pokôro, da se mòre žívoga žežgati. Záto je šô v pàrmo, tam napràvo ôgen i se zgòro. S tôv pokôrov si je prej rêšo dûšo od skvarjenjá.

28. *Bèltinski pobiráš*¹. — Bèltinski pobiráš Marič tûdi zná povêdati, ka je krvíčno blágó. Ednôk je prej èdna žènska pêneze prinèsla na molitvi i je plevánoša šče nê bilô vu sakrištiji. Pròsila je záto pobiráša, da naj bi dáo té pêneze plevánoši i njèmi je tûdi povêdala, na kak námen naj mòli. Pobiráš si je pa ètak mìslo: »Zákaj bi jaz dávao té pêneze plevánoši, vèj² jaz sám lèjko tô obmòlim!« Tak je tûdi včino. Pêneze je nê dáo plevánoši, nègo sèbi je zádržao. Pridge nôč i si pobiráš léže dol. Kòmaj so njemi màlo oči vkùp prišle, žè ga je nèkaj nevidnoga dol s postelé vèrglo. Gor je ståno i šô nazáj na pòsteo. Za 'n krátek čas je žè drûgôč na srêdi hìže lèzao. Na drûgo nôč se je pálik tak godilo ž njim. Tê so njemi prišli na pamet žènskini pênezi, štère je nê dáo plevánoši. Na drûgi dén, kak je znáglíč gòrstano, je šô k plevánoši i njemi je tá dáo tiste kràjcare, štère je žènska na molitvi prinèsla. Potóm je mér meo po nòči i si več nigdár nê žèlo krvíchnoga blágá.

29. *Sabèborski žùpan*³. — V Sabèborci⁴ je živo èeden oštarjáš, ki je vnògo pênez meo. Za têmi pênezi je skomedlèvao tåmošni žùpan. Ednôk je oštarjáš odišeо vína kùpuvati i tô vrême je žùpan šteo ponùcati, da bi njègove pêneze v svôjo lást pridôbo. Šô je záto večér kèsno prôti oštariji, štèra je žè zaprìta bila i oštarjáška je spát odišla. Žùpan je rúzo⁵ i jo pròso, da naj njemi gòrodpré, ár bi rad duhán meo. Oštarjáški se nê vidlo, da jo tak kèsno v nôč gorzdrámfao, a naposléd njemi je záto li štèla želô spùniti. Gđa ga je pa nòtri pùstila, tê jo je

¹ Mežnar — ² = vèdi, stsl. vèždь r. vèdb (saj). — ³ „Do leta 1848. so vèškoga (òbcinskoga) poglavára zvali za žùpana. Po 1848. leti je pa nèkaj časa nê prišeo drûgi člòvek za notárjoša, kak kí je znáo nêmški (lùstvo právi: nénški) i tej nêmški notárjošje so potòm žùpana prekrstili za riftara. A rēč žùpan je záto poznána pred lùstvom, ár stare mâmice dôsta pripovedávlejo od žùpanov, kak so hodili težákc zapovedávat i so kričali pod ôknami, od gròfov mito jemáli itd. V Gànčani šče dnësdén zovéjo Mánecove za Žùpanove, ár so stári Mànec (zdaj žè pokòjni) žùpan bili.“ K. — ⁴ ružiti je pač onomatopoetičen glagol; tukaj pomeni ‚trkatí‘, spodaj tudi ‚ropotati‘; prim. srgn. rùschen, ‚rauschen, lärmen‘. — ⁵ Prim. osebno imc stč. Sobèbor, stp. Sobobor, adjuvans in pugna⁶.

nê duhán prôso, nêgo pêneze i se njoj prtio, da jo vmori, či njemi ne dá pênez. Oštarjáška je dála pêneze i njemi s prísegov móglia oblúbiti, da ne povê níkomi, što je ódneso pêneze. Žúpan ide s pênezi proti dômi i si zàčne premišlávati, ka bô ž njim, či ga oštarjáška ovádi. Tá mîseo ga je prestrášila. Šô je záto nazáj i je štèo oštarjáško vmoriti. Roké njoj je na hrbet zvézao, prineso èdno vâjat i jo je štèo obèsiti za kváko, na štěroj je vôra visila. Naèenkrát njemi pride na pàmet, da je mórebiti kváka preslába i nède móglia obdržati oštarjáške. Záto si je djáo stôlec, stôpo gor nànjega i je sèbi zadìrgno vâjat okôli šinjeka, da bi tak skûšao, či je kváka zadòsta móčna ali nê. Med tém se njemi je stôlec sklèkno i prevígeo i tak je žúpan obèšeni ôstao pa za nèkelko minôt dûšo pústo. Oštarjáška ga nê móglia odsloboditi, ár je roké mèla za híptom vkùp zvézane i je célo nôč tak móglia ostáti pôleg obêšenoga žúpana. Na drûgi dén so prišli sôsedje i so jo rôšili nevôle. Žúpan je pa viso na kváki, štéra je njemi zadòsta móčna bila.

30. *Türjančarje i škônik*. — Türjančarje ali, kak sami sebé šegàvo zovéjo, »varašánci« žè od nègda rádi kaj posèbnoga májo. Tak na príliko svôjo vés zovéjo za »váraš«, veščane pa za »pôrgare«. Tèj varašánci so prej ènkrát želeli tákšega škônika, kí bi njim dèždž znao napràviti. Dùgo so ga iskali i tè nazádnje so kòmaj nàjšli édnoga, štéri je pràvo, da njim on napráví dèždž, nêgo sámô tè, gda de njim vsêm po vôli. Djáli so záto tòga za škônika. Žè na drûgi dén príde èeden pôrgar k škôniku i njemi velí, naj dèždž napràvi. Škônik njemi je pràvo, da naj s sèbov prižené èšce pét pôrgarov. Za 'n krátek čas stojí šest varašáncov pred škônikom. Škônik je zaporédoma pitao, štéri vse želè dèždž. Te pìvi právi, da želè; te drûgi tûdi; a trétfjemi je žè nê po vôli; tak tûdi štrtom i pétom nê. Natô je je škônik domô zgòno pa njim vèlo, da naj tè prido nazáj, gda de vsêm po vôli. Varašánci so odišli domô i so se več nigdár nê povrnoli k škôniku za vòlo dèždža, ár je vsêm nigdár nê bilô po vôli, ka bi šô dèždž.

31. *Lütaránski sprévod*. — Dekležánci dòsta znájo pràviti od lütaránskoga¹ sprévoda. V Dekležovji je prej nègda živo

¹ V prekmurščini in vzhodni štajerščini do Pohorja se govorí za konjenico -ter v nekterih tujkah -tar, ker so se besede naslonile na

éden Miška, kí je lütaránske vère bio. Gđa je té Miška mřo, so Dekležánci v vélkoj nevôli bili ž njim. Nê so znàli nájmre, kak bi ga v zemlô spràvili. Èdni so pràvili, da ga more gdè nòtri v kàkšo gràbo vrčti. A bili so tákši, ki so tô nê dáli, ár so se bojàli, da bi domô hodo, či ga na tak náčin zakòpajo. Poslali so záto po fàrara (tak zovéjo pri nás lütaránskoga pòpa), kí je v Pùconci preblvao. Lüdjé so radovéndni bilí na té sprévod, záto jij je vnožíno vkùp prišlo. Fàrar se je pripelo i sledéčo slovô jemáo od pokòjnoga Miška, sevèda na pô jôčič: »Bi lèjko àte ali té, ali èni ali ov Miška mřo, nê rávno tí! Što de pa zdaj té konjéve meo, ka si tí njao¹? Vidim na gùmli trója kôla z rúdmi² dòlobrnjena: što de zdaj tô meo, ka si tí Miška mřo? Pod kápelicov gjèsta dvá làgva z mélov napùnjeniva: što de zdaj tô gjô, ka si ti Miška mřo? Sirmák, sirmák Miška, ka si tí mógo mrèjti!« Gđa je dàle od vsèga pohìstva na tak náčin slovô zéo, tè je pràvo: »Kviplite, kvàplite, vši dòli spokvàplite!« Zdaj je dòlpoklèkno, i zmòlo éden »Očenáš«, potóm pa: »Kvínte, kvànte, zdaj vši gorstànte!« Na tô je gorstano i vèlo: »Zdaj pa zdignite srmáka Miško! Ali ne nèsite ga kre plôta, ár se za plôt príme i domô príde! Ne nèsite ga po blàti, nègo po zelénoj tràti!« Lüstvo je nê móglò dùže smèha zadržati i tô se je fàrari tak vzhálico, da nê pràvo dàle svòjega gòvora, sàmo je dokònčao z recmí: »Bláženi so vši preminòuchi, ár oni spíjo vudné i vnòchi! Amen.«

32. *Svéte bábe*. — Nàše lüstvo je jáko verjétno³. Tô lástnosť pa vèčkrát kàkše zvíte osébe sèbi v príd obrnéjo. Tak je v prêsnji čàsaj vèčkrát bilô čuti od kàkše »svéte bábe«; tûdi èšče dnèsdén včásik, sàmo da žè zdaj lüstvo nèšče več tak vèrvati, kak prvlé. Tàkša svéta bába je prej živéla nègda na Bistrici i je tak zvita bila, da je nê sàmo Bistrčance, nègo tûdi prebíváoce⁴ drùgij vesnic več lét za nôs vòdila. Od té babé se mi je sledéče posrècilo vkùp zbràti:

tvorbe na ar, zatorej Lütar, dva metara, tri litare, druga narečja so ostala pri -ter in vidijo v končnici pregibni e. — ¹ njao = nehal (zapustil); ² omehčujoči j je nastal iz h; ogrsko slov. ^{*n} èjá o je dalo nijá o in naposled n j a o. — ^{*r} u d (oje) je iz madžaršcine, kamor je prišla beseda iz srbšcine; da je beseda v prekmurščini tujka, zato govorí u nam. pričakanega ^U. — ^{*} = leichtgläubig. — ⁴ Govori se tudi prebívavce (izgovori: prebiváfce) in poleg te bescde se rabi tudi stanovník.

Tá svéta bába je vèekrát zamrla. Tákrát je sàmo njéno tèlo bilò tû na zèmli, a dûša je pa na òom svèti v nebésaj, v purgatôrjumi i v pékli hòdila i tam vídla dûše preminôči. Gda se je nazáj oživéla, tè je lùstvo hodilo k njoj, kak na božopòt, pozvedávat, ka je usûdjeno njegovim pokòjnikom. Èdnomi je právila, da njègovo déte v nebésaj álelujo spèvle; drûgomi pa, da je njègov òča vu purgatôrjumi i jàko želê òd-njega, da bi kaj sirmàkom dáo, ár de tè òča hitrèj z purgatôrjuma v nebësa šò. Vçási je tûdi právila, da je tòga ali ònoga dèdek v pékli. Gda je pa što tákši tá prišeo, kòga se je bojála, da jo nèbi vu lažej zgràbo, tè je navádno právila, da zdaj nê tista vòra, ka bi òna kaj znála pràviti, ár je njoj nê dáno, da bi vsákšo vòro znála tàkše rečí razodèvati. Vçási je pa tûdi potihoma šepétala tákšega hípa¹, da zdaj ne smê dvâ tri dni nikaj na glás govoriti, ár s tòv pokòrov šest dûš má vò s purgatôrjuma rëšiti. Lùstvo je sevèda vèrvalo i jo bogàto darùvalo. Gda jo je nôč gdè pri drûgoj hìži nàjšla i tam mògla spàti, tè je pa po nòči v snêh z mìtvimi govorila. Kàkšega znánoga mìtvoga imé je naprèj nòsila, kí je prišeo s purgatôrjuma njò za pomôč pròsit. Èdnòk je pri èdnoj hìži spála i vnòči zàčne govoriti: »S purgatôrjuma? Što? što? Mlinarič? Ivan?« Natò je domáča žënska právila: »Nê Ivan, nègo Mårtin!« Ár je Mårtin bio on Mlinarič, kí je nê dávno v toj vèsi mò. Gda je žënska tò vmës pregovorila, se svéta bába prebüdila i jo je jàko kárala. Na glavò je djála roké i tak jòkala, da zàkaj njoj mirá nedájo, gda ona z mìtvimi govorí! Kà de prej zdaj tá preminôča dûša dèlala, štèro so od njé pregnàli. Domáči so se natò zosàgali² i so jo zàčnoli toláziti. Gda so njoj žè kàkši lèpi dár prinèсли, tè so jo màlo nazáj v dòbro volò spràvili.

Vèekrát je pripovedávala, kak jo je vrág skùšávao. Ènkrát, gda je v cérkev šla, se pridrûžio k njoj vrág i je dòsta kaj zimlávao³ z njé. Gda sta pa do nèkšega prélaza prišla, tè je

¹ = v takem času. - ² = prestrašili; prim. s a s ,Entsetzen', sasiti ,erschrecken'; temne besede, ki pač niso izprevržene iz žasiti?

- ³ „Zimlavati = zvedavati; ràzloèek je tò, da zimlavati pomèni, či po zasùkanij potèj šcémo kaj zvèdeti, tajno, indirektno, tak da naš clo ostáne tájen; zvedavati pa, gda po vednakoj pòti šcémo zvèdeti i smo odkritosìčni.“ K. Zimlavati je tvorba iz iz-imati, kjer se je v infin.

vrág njô sílo, da bi naprèj šla, a òna tô nê štélala privoliti. Na-zádnje je vrág mògeo iti naprèj i se tè prigôdilo, da njemi je èdno pismo ž žèpa spàdnolo. Bâba je tô písmo hîtro popàdnola i bêžala ž njim pròti cérkvi. Tam si je namòčila rokô v blago-slôvleno vodô i zàčne škropiti. S tém je tè pregnála vragá, kí je po vsoj sili šteo písmo nazáj zéti. V toni písmi je púno-dúš bilô górzapísani, štère si je vrág v svôjo lást za pèkeo pridôbo. Med vèčimi tûdi èdnoga odránskoga¹ človêka imé. Tô písmo je òna vníčila na-sledéci náčin: Prinèsla je ilovico i za-mêsilá èeden kolàček. Na srédi v té kolàček je djála písmo. Potóm je zakòrila v péci i gda je žè péč žaréča bûla, tè je djála té kolàček s písmom réd nòtri. Či prej písmo zgorí, do-rèšene vse dûše, štère so górzapísane, či pa nezgorij, do pogùbl-lene. Písmo je zgorèlo i na tak náčin je tá svéta bâba več jèzero dûš s pèkla rèsila.

Gda je vrág gdè dête podmêno, tûdi tam je znála tá bâba právo dête nazáj spràviti. Vrâjže dête je djála pred žaréčov pečjòv na lopár i je právila: »Dête, povèj mi, ali si ti právo, ali nê! Či mi nepovêš, te nòtri v péč vîžem!« To trí-krát. Natô je prej vrág nazáj odmêno dête.

Pèkla je nadále tá bâba máličke kolàček, tak vèlke, kak je orèh vèlki. Té kolàček je pod iménom »svéte deklé krûh« dávala lûstvi i je právila, da tèj kolàčeku tåkšo čûdovitno môč májo, da, či je gdè ôgen, na štero hrámbo se èeden tákši kolàček vîže, v tistoj hrámbi tè ôgen níkše škôde nèmre včiniti.

Vèckrát je rèkla: »Či bi jaz kòmi právila, da sem vídla Maríjo i v resnici je pa nèbi vídla, tè bi s tém tak pregrešila, da je več niggár nebi vídla.« A òna jo je pa vèckrát vídla. — Svéto Tròjstvo je prej tûdi znála razložiti, nègo tô je nikomi nê sméla ovàditi. — Na nôč je mògla vsa čísla v plehnáto-škatúlo zaklenòti, ováči bi njoj odnèsle preminôčij dûše, ki so k njoj s purgatôrjuma prišle. Èsche tak so nê mirá dalé, nègo so po nòči stèpale tô škatúlo i rúzile ž njôv. — Od sôdnega dnéva je právila, da bô tè prišeo, gda de se 2000 lêt písalо.

obliko vrinil iz sedanjikovih oblik (jemljem) 1j (^oiz imljati); naposled je glagol privzel še sufiks -va. — ¹ Adranci in Adrianci, pa tudi Odránci, Adráncarje se govori. Prim. razlago tega imena v ČZN, III. 63 (Vodranci, Adrijanci).

— Nadale pravijo, da je tá »svetica¹ mela Krístošove rane vélkoga tjédna i je prej vèčkrát právila, da do se na njénom gròbi čude² godile. —

Èdna drúga »svéta bàba«, Grahøjca, je pa pred kákšimi petnájstimi létmi bila v Bèltinci. Tá je prvlé dòsta občevála z ònov, štéra je na Bistrici bila i se njoj je vènda povídlo, na kak lèjki náčin je tá živela. Záto se je òna tudi za »sveto« naprávila. Ali nê je bila tak zvita, kak prvèšnja; člòvek bi hitrej vèrvao, da nê bila pri právoj pámeti. Tudi od té naj stojí tû pár rēci.

Lüstvo bi rádo znalo svôj i svôjij pokòjnij usôdo, záto je šámrlo³ k njoj i od njé. Ènkrát je prišeo èeden staréši Bèltinčar, Trátnjek, k njoj pozvedávati, ka de se z njim godilo po smrti. Ona njemi právi: »Tí člòvek, za tebé bi že tudi dòbro bilô, či bi se záčno pokôro dèlati, ár je v pékli grózna pòsteo za tebé priprávlena!« Té sirmák se je natô tak zoságao, da je odbèžao domô i trí dní kléčao, mólo i se vdájao po pùsaj.

Tá bàba je tudi právila tò strašánsko neùmnost, da je òna Krištuša preporodila.

Ednôk je pa napovêdala sôdni dén, štéri bi za dvá tjèdna mògeo priti. Lüdjé so se zoságali i z vélkim stráhom čákali kôneč svêta. Žënske, štère so toj »svetic« kaj bòle dvorile, so si dalé bôlo šlárnato oblèko naréediti, ár njim je právila, da de òna 40 dûš za sèbov v nebesa vlékla, i té dûše mòrejo vse bôlo oblècene biti. Zádnje dnéve je že vsáki trèpeto od stráha i so si povsédi bôše jèdi priprávlali. Pri nèsterni hižaj so tèva dvá tjèdna vse bôše pojèli i na zádnji večér so si kùlinje⁴ skùhali, štère gda je vertinja na stò prinèsla, je jôčič právila: »Zdaj se pa tè najèjmo zádnjikrát! Več nam nikaj nède trbèlo!« Po večérji so se vši skùšiváli i slovô vzéli èeden od drúsgoga i tak šli spát — zádnjikrát!

¹ Ta beseda, ki jo rabi ljublj. očitna spoved, se jc torej med ogrskimi Slovenci še ohranila. — ² Kakor beseda nebo je tudi beseda čudo prešla v Prekmurcih v čnski spol: neba, čuda; povod je temu pač dat in lok. sg., kjer se je oblika nebi, čudi štela za padež a-deklinacije. — ³ je drlo; Pleteršnik pozná besedo v pomenu ‚rauschen‘. — ⁴ Kùlinji, ‚Flecknuedeln‘, tenki, štirivoglati, 4—5 cm široki in 6—8 cm dolgi mlinci; bav.-n. Kùchlein, srgn. kuechelin.

Sôdni dén je nê napôčo, kak je »svéta« bâba právila, záto so njoj lúdjé več nê šteli vèrvati. Nêšterni so še srdjé dôbili na njô, ár so dôsta dèla zamûdili i vse bôše potrošili. Záto je mògla tá »svetica« zapústiti Bèltince i je odišla na Melinice. A tûdi tam njoj je srèča nê dûgo slûžila, ár so jo hitro zgràbili v lažej. Èdna žènska je nájmre zgònila¹ možá v lôg dìrva sèkat, óna pa šla k toj svétoj bâbi, i se njoj tôžila, da je njéni môž mrô i da se njoj vsákšo noč strâšno sènja od njèga, záto bi râda zvèdila, ka se žnjim godí na drûgom svèti. Tá bâba njoj je právila: »Tvoj môž je v pékli i nèga več pomôči za njega!« Natô se je žènska zàčnola smèhati i njoj právila: »Tô je laž! Tí tû lüdi nòriš! Moj môž še živé i v lôgi dìrva sèka!« Natô je tûdi tû zgùbsla tá »svéta bâba« vso část i poštenjé. —

V nájnovêšem časi je pa na Bûkovnici bíla èedna deklína, k štêroj so lúdjé zdâlečega krâja hodlli pozvedávat té ali one nesrèče zrok, zdravila za rázne bolèzni itd. Gда je što k toj deklini prišeo, jo je navádno nê nájše domá. Vslêd toga je mògeo pri sôsedi pozvedávati, kâma je odišla i gda príde domô. Pri sôsedi so pa zvèdili od tòga tühinka, zakàj je prišeo, v kakkij razmèraj živé itd. Gда je potóm k deklíni prišeo, njemi je že tá naprèj znála praviti, zakàj jo je polskao i ka njemi trbè. Sôseda njoj je nájmre vse skrmá² naznánila. — Toj deklíni so prej tûdi nèkše pogàcice pèkli, s štêrij je znála prerokúvati srèco bodôčij dní.

33. *Gànčki còmprnjek.* — V Gànčani je živo còmprnjek, Kržanič, od štêroga lúdjé pripovedávlo, da je jáko znao còmprati. Naprìliko: Gда je ednôk sôsed njègove rèce ôdao kopùnári, je té còmprnjek tô naprâvo, da kopùnár njègovi réc nigdár nê mògeo nôkomi odàti. Nazádne je je mògeo nazáj v Gànčane pripelàti i tam pùstiti.

Èenkrát je pa mlàtce meo tè člòvek. Mláto njemi je kùma³. Manèec i dvá drûgiva možáka. Gда so vse zmlátili, je kùma večér vrèče pšenice vôni niháo i je tô »vnòči šteo vkrádnoti.

¹ = pognala. — ² Skrivoma. — ³ Boter. Tako govore samo doljenji Prekmurci; gorenji in goriški pravijo boter; botrìna se rabi v pomeni ‚botrstvo‘. Kùma ima v nom. pl. kumuvje.

Gda cōmprnjek zaspí, príde kúma po pšenico. Těžko si jo je na rāmo zavlēkeo i jo šteo něsti domô. Ali ka se je zgōdilo? Nikam z města je nē mōgeo! Štēo je pšenico z rāme djáti i tūdi nē mōgeo. Tak je tam stáo s tōv pšenicov na rāmi, dōkeč je nē zaútra cōmprnjek na gūmlo prišeo i njemi právo: »Kúma, dōl děnité pšenico, dōl! Věj¹ vam jo je znán² těžko na rāmi držati!« Na té reči se je rěšo sirmák kúma brěmena, štēro je cělo nôč na rāmi dřzao i potom njemi je nigdár več nē prišlo na mīseo, da bi kràdno.

(Konec pride.)

Mala izvestja.

Kje je bila Curta³?

Rimska Curta se samo enkrat imenuje in sicer kot selišče ob cesti iz Sobotice (Sabaria) v Ptuj. Treba je torej, da najprej dotični tekst preštudiramo. V Antoninovem itinerariju⁴ čitamo:

I.

a Vindobona Poetovione mpm⁵ CLXXXIIII

Sabaria	mpm	XXXIII
Arrabone	mpm	XX
Alicano	mpm	XL
in medio Curta		
Poetovine	mpm	XXXI

¹ Vej = saj. — ² „Znán, znánka, znamkar = vendor, n. pr. vej si pa znán né ódnoro? Vej mi pa znánkar pláčaš eden liter vina? Vej žé, gda se mačák obúje! Té člòvek je znán pljian, da tělko káple! Na mesto vej sc goroví tūdi vějm, n. pr. vějmšō = vej bom šō; vějs = vej boš; vejš pa šō?“ K. Znan = znam; znankar = znam+ka+že.

³ Z ozirom na članek g. prof. Kovačiča v našem Časopisu 1909 str. 140—152 in v knjigi Trg Središče str. 79—81.

⁴ Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum. G. Parthey et u. Pinder. Berolini, MDCCCXLVIII str. 122 in 123.

⁵ Milia (passuum) plus minus.

II.

a Poetovione	Carnunto mpm	CLXIII
Poetovione		
Halicanus	mpm	XXXI
Salle	mpm	XXX
Sabaria	mpm	XXXI

.

Primerjamo oba teksta med seboj! Številke pri postajah povejo že prevoženo progo, torej razstoj med krajem, pri katerem stoji številka, in med prej imenovanim. Torej je od Ptuja do Halicanus 31 milj, od Halicanus do Salle 30 milj itd. Narobe je od Sobotice do Arrabone 20 milj¹, od Arrabone do Alicano 40 milj in od Alicano do Ptuja 31 milj. Ista cesta se opisuje enkrat iz Ptuja proti Sobotici, drugokrat pa v nasprotni smeri; deloma so različna tudi krajevna imena in številke, a svota vseh milj je v obojnem seznamku skoro enaka (91 ali 92 milj). Vrhutega se v starih rokopisih nahaja sicer mnogo varijant glede pravopisja krajevnih imen, ne pa z ozirom na številke. Tekst je torej verjeten in zanesljiv.

Kaj je torej s Curto? 1. Pri besedah »in medio Curta« ne stoji nobena številka, torej razstoj med Alicano in Curto ni povedan s številkami, ampak z besedama »in medio«. Curta leži v sredi 31 milj dolge proge Alicano—Ptuj. Ta razdalja je zapisana v dveh med seboj neodvisnih tekstih, ki računata progo v nasprotnih smereh, a dobita isto število. Curta je torej med 15. in 16. miljnikom. 2. Izdajatelja sta tekst enako umela. Pišeta z malo začetnico »in medio Curta«, kakor imajo tudi rokopisi. Kraj se je torej imenoval samo Curta in je bil okoli 15—16 milj oddaljen od Ptuja proti vzhodu. 3. Ako bi izraz »in medio« spadal k imenu, bi Latinec pisal *In media Curta*, tako pa je krajevno določilo: *in medio (est) Curta*. 4. Stvar postane popolnoma jasna, ako se seštejejo vse indikacije razdalj od Vindobone do Ptuja. Skupna svota znaša 184 milj, kakor je napovedano v zaglavju. Pri tem pa proga Alicano—Curta participira z ničlo, ker se šteje le proga Alicano—Ptuj.

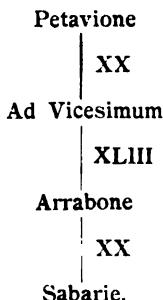
¹ Številka XXXIII pri besedi Sabaria znači razdaljo od prejšnje postaje Scarabantia

Da se vidi, kako se oba itinerarija spopolnjujeta, ju natisnemo enega poleg drugega.

	I.	II.	
	Poetovione = Poetovione		
31 milj	·	Curta	31 milj
30 milj	Halicano = Alicano		
	Salle		40 milj
31 milj	Arrabone = Arrabone		
	Sabaria = Sabaria		20 milj
<hr/> 92 milj	<hr/>	<hr/>	91 milj

Iz Ptuja se torej čez 15—16 milj pride v Curto, potem čez 15 milj v Alicano, od tam čez 30 milj v Salle, čez 10 v Arrabone in slednjič čez 20 milj v Sobotico.¹

¹ Peutingerjeva tabla (Miller, Die Weltkarte des Kastorius, genannt die Peutingersche Tafel, Ravensburg, 1887) ima za progo Ptuj—Sobotica naslednje postaje:

Vsa dolžina proge znaša 83 milj nasproti 91 ali 92 zgoraj opisane ceste. Ker je prvih 20 milj spričano po izrazu Ad vicesimum, zadnjih 20 se pa strinja z Antoninovim itinerarjem, ostane dvomljivo edino število XLIII. Ako bi stalo mesto njega število LI ali LII, bi bila cesta identična z zgoraj opisano progo. A ni verjetno, da bi se bila ta številka tako popačila. Ker jo je smatrati za pristno in je kratka proga 83 milj edino mogoča, če je šla cesta severno od Ptuja čez Slovenske Gorice, zato moramo „ad Vicesimum“ iskati kje ob Muri in ne pri Središču, kakor je menil prof. Kos (Letopis M. Slov. 1897 str. 12).

Od teh krajev je zagotovljena samo lega Ptuja in Sopotice, druge postaje se pa morajo določiti s pomočjo rimskega napisov, ostankov cest, miljnikov in ravnokar dognanih razdalj. Te razdalje se dajo v vsako karto prenesti, ako se konštruira posebno merilo za rimske milje na podlagi merila dotedne karte. Ena rimska milja je $1\cdot48 \text{ km}$, dve sta $2\cdot96 \text{ km}$, tri so $4\cdot44 \text{ km}$, deset jih je $14\cdot8 \text{ km}$ itd. V čim večjem merilu je narisana karta, tem natančneje se da merilo rabiti. Sedanja državna cesta iz Ptuja v Središče meri v karti $1:600.000$ $26\cdot5 \text{ km}$, v karti $1:300.000$ $30\cdot3 \text{ km}$ in v karti $1:75.000$ $30\cdot95 \text{ km}$, v resnici pa $32\cdot5 \text{ km}$.¹ Na specjalni karti zmerjena proga je torej skoro za 5% krajsa ko v naravi. Sled rimske ceste iz Ptuja proti Alicano je za večji del odkril profesor Ferk. Stavimo njen začetek v Spodnjo Hajdino, kjer se križa s cesto Ptuj—Srem. Od začetka kakih 15—16 milj ($22\cdot2$ — $23\cdot7 \text{ km}$) proti Alicano mora ležati Curta. Bila je v bližini Ormoža ali pa Ormož sam. Ime Curta mogoče ne pomeni nič drugega kot curtis t. j. dvorec, pristavo, torej vsaj izkraja poedino posestvo, ne pa večjo naselbino. Kako pa se je imenovala od prof. Kovačiča odkrita rimska pristava pri Središču, nam je popolnoma neznano in ne bomo najbrž nikdar vedeli. To usodo deli ta pristava z mnogimi drugimi tovarišicami iz rimske dobe po Slovenskem Štajerskem: O njih molči sporočilo, molčijo napisni, ostalo nam je le nemo pričevanje razvalin o nekdanji kulturi.²

Dr. A. Stegenšek.

¹ Po sporočilu č. g. A. Kuharja v Središču.

² Glede izraza Polstrau opozorimo na krajevna imena: Bolsterlang, Bolsternang in Palsterkamp. Izraz Polstrouwe = Pfuhlstreue nam zdi po pomenu brez primera v krajevnem imenoslovju in nesmisel, Jezikoslovno pa se da reči, da bi se bilo Pol moralo enako spremeniti tekom časa v Pfuhl, kakor se je ouwe v Au, ne pa v —eu oziroma —streu!), Witen — v Weiten(stein), wizzen- v weißen itd. Da bi bilo Središče dobilo ime, ker je neki ležalo sredi med dvema Dravskima strugama, tudi ni verjetno. Imamo še vrsto drugih Središč, potem Srednje vasi, razne Mitterdorf, Mitterberg, Mittereck itd. Ena krajevno ime se samo iz sebe ne da varno razložiti, ako se ne raztolmači ob enem skupini analognih izrazov, med katere spada, torej v našem slučaju bi se morali upoštevati vsaj vsi kraji z imenom Središče.

Književna poročila.

Dopsch Dr. Alfons: Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven. Weimar 1909. Str. VII, 179.

Dočim pri nas mnogi premlevajo nezmiselno frazo, da štajerski Slovenci nimamo zgodovine, je v nemškem zgodovinskem znanstvu zadnja leta narastla precejšnja skupina razprav o važnih vprašanjih, ki zasegajo naravnost v osrčje naše starejše zgodovine. Glavne točke, ki so zadnja leta predmet znanstvenih raziskav, so naslednje:

1. Starejši zgodovinarji so učili, da so stari Slovenci, prišedši v alpske dežele, gojili poljedelstvo na popolnoma zakroženem in stalno obdelanem prostoru in ob enem živinorejo, novejši zgodovinarji pa zagovarjajo „nomadsko“ podmeno.

2. Staroslovenski župani niso le krajevni predstojniki in sodniki, ampak ostanki posebnega, gospodrujočega sloja, v starodavnih časih tatarskega rodu. (Smurdi.)

3. Župani so bogatejši, pastirski sloj; njim je podložna množina kmetov, ki s požiganjem leta za letom na novem prostoru obdelujejo polje, njim za petami pa gre gospodrujoč pastirski sloj s svojo čredo. Le-ti kmetje-poljedelci so bili Slovenci, katerim njihovi gospodarji-pastirji niso niti dopuščali rediti živine; saj je celo beseda „mleko“ tatarskega izvora.

4. Ta razlika med župani-živinorejci in kmeti-poljedelci sega še v pozni srednji vek in ima svoj izraz v urbarjih, kjer je različna dača županov od dače podložnih kmetov.

5. Ko so se Slovenci priselili v sedanje kraje, niso ustanovili stalnih selišč na prostranih ravninah in po širokih dolinah ob večjih rekah, ampak so brez stalnih selišč iskali prostora ob pobočjih hribov in gor; doline in ravnine so morali prepustiti pastirjem.

6. Šele ko so Nemci zavladali našim deželam, so nastala stalna selišča-vasi in prej neomejeni pašniki so bili razdeljeni v zaokroženo ozemlje. Vkljub nemškemu preustrojstvu in gospodstvu so se vendar še skozi stoletja ohranili sledovi prastare socialne ureditve med Slovenci.

7. V znanem obredu vstoličevanja koroških vojvod se je ohranil spomin na nekdanjo revolucijo kmetov-podložnikov proti gospodrujočemu sloju županov.

Brezvomno so to važna vprašanja za kulturno zgodovino Slovencev v prastari in srednjeveški dobi in postala predmet živahnega znanstvenega boja. V ospredju tega boja stoji dr. J. Peisker, docent na graškem vseučilišču, in njemu ob strani prezgodaj umrli Slovenec Vladimir Levec. Dočim so razni učenjaki le v posameznih člankih in ocenah označili svoje stališče napram Peiskerjevi podmeni, ji je pa prof. Dopsch posvetil celo knjigo. Med tem mu je že tudi Peisker odgovoril v „Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte“ VII, 326—337, Dopsch pa zopet Peiskerju istotam str. 581—590. Z Dopschevo knjigo in

Peisker-Dopschevo repliko še stvar niti blizu ni rešena, ampak ta zapolteni problem je sedaj po priliki v tistem stadiju kakor mlado vino, kadar vre.

Načeloma očita Dopsch Peiskerju, da ima njegova podmena preozko podlago, ker se poglavito opira le na deželnoknežji urbar štajerski iz l. 1265—1267. in pa na urbar brežiškega in sevniškega urada solnograške nadškofije iz l. 1309., ter opozarja potem na celo vrsto urbarjev in listin, ki bi pri tem še naj prišle v poštov. Peisker pa nasprotno očita Dopschu, da se sklicuje na dokaj pozni sevniški urbar iz l. 1448, kar pa Dopsch v svoji repliki odločno odklanja. Po našem mnenju je podlaga obeh pisateljev preozka za povoljno rešitev cele skupine važnih vprašanj; pri tem bodo morali govoriti tudi jezikoslovci, antropologi, arheologi in narodopisci, zlasti pri vprašanju, kako so se Slovenci prvotno naselili po sedanjih krajih.

Dopsch potem pretresuje v svoji knjigi naslednje točke: 1. župani, 2. naseljevanje Slovencev, 3. živinoreja, 4. poljedelstvo, 5. upravna organizacija (dekanija in šefonat), 6. vmeščevanje koroškega vojvoda, 7. zadruge.

Posledek cele knjige je bolj negativen, namreč spodbijanje Peiskerjeve podmene, kakor pa pozitiven — povoljna rešitev stavljениh vprašanj

Po Peiskerju so spodnještajerski župani tako mnogoštevilni, da j. pod tem imenom treba misliti na poseben sloj prebivalstva. Nasproti temu skuša Dopsch z raznimi vzgledi dokazati, da župani nikakor niso bili tako mnogoštevilni, kakor misli Peisker (str. 30) in da so župani bili navadno graščinski gospodarski uradniki in naposled istovetni z vaškimi predstojniki (str. 33, 42).

Nasproti temu Peisker v svojem odgovoru zopet povdarja, da je en del alpskih Slovanov h koncu srednjega veka še pod tako mnogoštevilnimi župani, ki so včasi brez podložnih kmetov, da pod župani ni moči misliti na vaške predstojnike ali oskrbnike. Opozarja, da beseda „župan“ nima povsod istega pomena, ampak v različnih krajih in različnih naselbinskih oblikah pomenja ali lastnika nekega gotovega zemljišča (župnice), ali stalnega vaškega predstojnika ali navadnega kmeta, ki opravlja službo vaškega predstojnika.

Da je pomen besede župan dokaj prožen, je res, toda niti Dopsch niti Peisker še nista določila bistva župana in župnice. Ravno vsled tega pa ne kaže izvajati iz precejšnjega števila županov v dokaj poznih urbarjih tako dalzkosežnih sklepov in vrtoglavnih trditev, kakor dela Peisker, in Dopsch mu v svojem zagovoru po pravici očita protislovje, ker iz srednjeveških razmer dela zaključke na pradobo, kar z druge strani sam graja. Mnoge graščine so še v 16. stoletju bile razdeljene na župe, tako cela Postojna.¹ Nasproti Dopschu trdi Peisker (str. 9, [332]), da se dve vasi istega imena, razdeljeni na dve županiji, nikoli ne jemljeta za

¹ Prijazno poročilo g. prof. Kaspreta iz njegove zbirke.

eno (zusammengefaßt), ampak se razločujeta. Toda ravno iz tiste listine, za katero se pulita oba učenjaka, sledi nasprotno. Tamkaj beremo: „... ante Betouium scilicet u illam unam maiorem nomine Brizlauzdorf, que tempore Rudolfi de Rase in duas supanias divisa est“, torej Leopold III. (VI.) podeli žičkim kartuzijancem eno vas, ki je bila razdeljena v dve županiji.

Važno je, da ima beseda župan še dandanes med ljudstvom različen pomen. Na Murskem polju razločujejo med županom in pa „rihtarjem“ — občinskim predstojnikom. Kjer je več vasi ali sosesk združenih v eno občino, je „rihtar“ predstojnik cele občine, vsaka vas pa ima še za sebe nekakega načelnika, ki skrbi za red v vasi in zastopa predstojnika. To je župan.

Po drugod (n. pr. v trgu Veržeju) je predstojnik (Bürgermeister) „rihtar“, župan pa je upravitelj (tržanskega) premoženja in je navadno tudi občinski blagajnik, ali ne vedno. Kot župan oskrbuje le imetje, ki je last tržanov.

V nekaterih vaseh so hiše, katerim se od nekdaj pravi „Županji“ ali pri Županovih.¹ V ormoškem okraju je pomenjal župan graščinskega poverjenika, občinski predstojnik je pa i tam „rihtar“. To poznamenovanje kaže očividno nemški izvor občinske uprave, dočim je župan starejša in domača korenika.

Res je dalje, da se še tu in tam sedaj ceni kmetijsko premoženje po živini in se razločujejo konjarji, volarji, kravarji, potem zopet po številu glav. Najniže stoje oni, ki imajo le koze, ali pa sploh nobenega repa. Toda nikakor ne kaže v tem stopnjevanju morda iskati sledov prastarih socijalnih razmer, ko bi bili živinorejci gospodrujoč sloj, podložni kmetovalci pa brez živine.² Da se nekatere hiše še do današnjega dne imenujejo Županovi, potrjuje, da je županstvo bilo stalno pri nekaterih hišah, da bi pa bili župani poseben sloj ljudstva, o tem ni nobenega sledu. Čudno je, da se župani pozneje množijo; v listinah in urbarjih opetovano beremo, da je kaka vas razdeljena v dve župi. Če bi bili nekdaj župani gospodrujoč sloj, bi se moralo zgoditi ravno narobe. Naravno je tudi, da so županstvo imeli premožnejši in uglednejši ljudje, kdor ima večje posestvo, ta ima praviloma tudi več živine. Samo ob sebi je umevno, da je graščak jemal živinsko desetino tam, kjer je bilo več živine, zrnske desetine je itak dobival od manjših kmetov. Vratolomno pa

¹ Zahn, Urkundenbuch II, 135.

² Tako v Bunčanah in v Dragotincih. „Časopis“ 1905., str. 98, op. 3.

Novejši čas je ruski jezikoslovec Korš prišel celo na misel, da so pri starih Slovanih kmetje dobivali v rejo le mlado živino, ko je pa odrazila, jim je bila zopet odvzeta. V potrdilo tega navaja, da sta besedi tele in jagnje slov. izvora, bik, vol, krava, koza pa tujega, uralsko-altajskega in baltskega (krava). Gl. poročilo o tem v Národop. Věstniku 1909. str. 174—177.

je, sklepati odtod, ker so župani navadno dajali dačo v živini, da so bili nekdaj pastirski sloj.

Sedaj pride poglavje o naseljevanju!

Poleg Peiskerja je pod vplivom Kämmela in Hildebranda tudi rajni Levec trdil, da so se Slovenci prvotno naseljevali le ob pobočju gorovja, ne pa po širnih dolinah in ravninah. Vzrok temu so bile njih socialne razmere; ravnine in doline so morali prepustiti pastirjem. To trditev zavrača Dopsch in povdarja, da so se Slovenci najprej naselili po širnih ravninah in dolinah ob rekah Muri, Dravi i. t. d. Peiskerjev odgovor je v tem oziru prav kratek. Pred vsem razteza pojmom „Alpen-slawen“ tudi na panonske Slovence ob Muri. Za oporišče mu služi Dopschev nekoliko dvoumen izrek: „Hier (ob Muri in Dravi) wie dort (okoli Laškega) liegt dieselbe Kolonisation vor“ — namreč prvotno slovenska. Peisker umuje (sklicujoč se na Prokopija) tako-le: Značilno za Slovane je, da prebivajo v raztresenih zaseljih (Weiler) in ne v velikih, zaokroženih vasah.

Okoli Laškega nahajamo pa vse polno županov z maloštevilnimi kmeti v raztresenih zaseljih, to je torej prvotna staroslovenska naselbinska oblika, dočim so velike in umetno sestavljenе vasi po Murskem in Dravskem polju poznejša, nemška naprava; sploh tudi zemljiske karte spričujejo, da so zaselja po bribovitih krajih starejša kakor zaokrožene vasi po ravninah. Iz tega sledi: Slovenci so se najprej naselili po hribovju, pozneje šele so jih nemški graščaki naseljevali po ravninah v urejene vasi.

Peisker je popolnoma prezrl, da Strabo, Cezar in Tacit tudi o Germanih poročajo, da prebivajo razstreseni v svojih kolibah ter leto za letom menjavajo svoje selišče.¹ Vprašanje, ali je Slovanom lastno stanovati v raztresenih zaseljih ali pa v kompaktnih vasah, je vendar čisto različno od vprašanja, kod so se Slovenci prvotno naseljevali. Iz tega, da so se v srednjem veku po hribovih še ohranila zaselja, po ravninah pa so vasi poznejše oblike, nikakor ne sledi, da prej po ravninah Slovenci sploh niso bili naseljeni. Tu pride vendar v poštev tudi kakovost in lega kraja. Na ravninah je lahko spraviti ljudi v zaokroženo vas, v razdrapanem hribovju je to težje. Po hribovju nahajamo dovolj raztresenih hiš, ki so nastale šele zadnjih 50 let. Ali so to tudi starejša selišča, kakor pa vasi v ravnini? Ali niso mogli pred nemško zavladavo Slovenci ob Muri in Dravi prebivati v raztresenih zaseljih? Ali se ni mogla okoli ene prvotne hiše polagoma razviti cela vas, katero so potem nemški graščaki uredili po svojem pravu?

Z nekakim patosom, svest si svoje zmage, se sklicuje Peisker nasproti Dopschu na Madžare, ki so opustošili Mursko in Dravsko polje. V resnici je pa s tem sebi spodbil tla. Kje so madžarski napadi in kje prvotna naselitev Slovencev! Če so Madžari opustošili kraje ob Muri in Dravi in so jih potem Nemci morali s slovenskimi podložniki

¹ Prim. Mielke: Das deutsche Dorf, str. 3--4.

zaseliti, ali sledi iz tega, da prej niso tukaj prebivali? Opustošiti se more nekaj le tam, kjer že kaj je. Prav to madžarsko opustošenje jemlje Peiskerjevemu dokazu glavno moč.

Ko bi ne bilo toliko sovražnih napadov na Mursko in Dravsko polje, pa bi tod nahajali le vasi nemškega zistema, tedaj bi imeli zadosten razlog za trditev, da se po ravninah ob Muri in Dravi Slovenci prvotno niso naselili, sedaj je pa stvar drugačna. Pred strašno madžarsko povodnjo je ljudstvo brezvomno bežalo iz odprtih ravnin v hribe, in tako je naravno, da so naselbine v goratih krajih, kamor niso madžarski konjiki pridrli, razmeroma starejše kakor v ravninah pozneje obnovljene in vrejene vasi toda to za prvotno naselitev ali nenaselitev po ravninah prav nič ne dokazuje.

Sicer pa tudi madžarskega opustošenja ne smemo preveč pretiravati kakor bi bili Madžari slovensko prebivalstvo ob Muri in Dravi popolnoma iztrebili. Panonski Slovenci do današnjega dne tvorijo posebno, enotno narodopisno celoto. Kako je to mogoče, če so šele nemški gospodje od vseh vetrov semkaj naselili slovensko prebivalstvo? In odkod so te ljube Slovence vzeli? Po goratih krajih današnje Gornje in Srednje Štajerske, Koroškega in Vzhodnega Tirolskega so bili le redko naseljeni, kar je vzrok, da so se vtopili v poznejši nemški kolonizaciji, po dolinah in ravninah so (po Peiskerju) Madžari vse pokončali, oziroma prvotno niso bili naseljeni, torej kje je bila zaloga slovenskih podložnikov — in še povrh enega plemena! —, s katerimi so potem nemški graščaki obljudili prostorne ravnine ob Muri in Dravi ter jih zasejali z dokaj velikimi in gostimi vasmi?

Vrh tega so še sledovi prastarih selišč pri nas premalo preiskani, zlasti grobišča. Iz gotovih predsodkov je seveda mnogim vsako staro grobišče keltsko ali gotsko, kakor bi bili stari Slovenci šli s telesom vred na drugi svet! Veliko naravnejše je, da so si novodošli Slovenci v 6. n. 7. stoletju svoja selišča postavili tam, kjer so že našli ostanke prejšnjega kulturnega življenja; mnoga teh selišč so seveda izginila v madžarskih navalih, nekatera pa gotovo segajo dalje nazaj, druga pa so se po odgonu Madžarov zopet obnovila.

V bližini starih srednjeveških selišč iz nemške dobe se nahajajo mnogokrat gomile in grobišča iz rimske in predrimski dobe (n. pr. v okolici Hoč, Središča, razne vasi okoli Sv. Benedikta in Sv. Lenarta v Slov. gor. i. t. d.).

Dopsch opozarja tudi na krajevna imena (str. 53 i. d., str. 116). Peisker mu odgovarja le, da (Dopsch) ne razume slovanskih jezikov in da ni jezikoslovec. Ta ugovor se takoj odtehta, ker tudi Peisker ni jezikoslovec in vendar ravno s pomočjo etimologije izvaja dalekosežne skelepe. Sicer se pa Dopsch opira na Krones, Kämmcla in Štreklja, ne na svojo razlogo. Peiskerjeva pripomba, da so se krajevna imena, ki izvirajo od osebnih imen, često menjala, je resnična, toda s tem ni razloženo, odkod toliko pristno slovanskih imen po dolinah in ravninah celo v onih

krajih, ki so že zdavna ponemčeni. Na str. 116. bi bil Dopsch sebi v prilog še lahko navedel ime Krči in Krčevina. Podpreti hoče svojo trditev, da stari Slovenci niso le s požiganjem nadelovali sveta za polje, ampak pred vsem z motiko in sekiro. Na Sp. Štajerskem je zelo veliko krajevnih imen Krči in Krčevine, večinoma so travniške in poljske parcele, redkeje vasi. Štajerski „Specijalni Repertorij krajev“ iz l. 1893. našteva 6 vasi in sosesk z imenom Karčovina, 3 z imenom Kerče in 3 Krčovine, Zahn (Ortsnamenbuch) pozna le „Kartschowino“ pri Mariboru. Na požiganje spominjajo vasi in zaselja: Požarnik, Požega Požgance, morda tudi Poschitz in Possegg na G. Št.

Tudi podmena Peiskerjeva o obdelovanju polja s požiganjem, (Brandwirtschaft) je preslabo podprta, ne vpošteva namreč krajevne lege in kakovosti. Na Pohorju je požiganje še dandanes v navadi; grmovje in drače požgejo in zasejejo žito, potem puste pašnik, in grmovje na novo poraste, dokler ga zopet ne požgejo. Tak požgani in z žitom zasejani svet imenujejo Pohorci nône (stegnjeno od nôvine, nov'ne). Požigajo pa zato, ker na strmih pobočjih sploh ni mogoče s plugom orati.

Ali bi pa bilo opravičeno, če bi čez nekaj sto let kdo iz tega sklepal: Na Sp. Štajerskem so še v 20. stoletju Slovenci obdelovali svoje polje s požiganjem? Bilo je pač morda nekdaj tudi na ravnem polju požiganje v navadi, pa ne zato, da se nadomesti oranje, ampak da se zemlja pognoji in pokonča škodljivi plevci. Ob žetvi so pustili visoko strnišče in potem vse zažgali, njivo preorali in znovič zasejali. Ta način obdelovanja polja je bil v navadi že pri starih Judih. Setev je bila potem seveda čista in zato pravi znana evangelijska prilika, da je s o v r a ž n i k zasejal luliko na njivo.

V ostalih §§ dokazuje Dopsch, da so se stari Slovani pečali z živinorejo in s poljedelstvom ter imeli tudi stalne poljske parcele. Peisker se v svojem odgovoru na to ne ozira, dasi je v ozki zvezi z njegovo podmeno o dvoslojnosti starih Slovencev.

Glede dekanij (§ 7.) odklanja Dopsch Luschinovo razlago, da je dekanija slovanskega izvora, ker se dekani nahajajo tudi med romanskim prebivalstvom na Tiolskem. Dekani so bili nižji graščinski uradniki brez sodne oblasti, ki so pobirali desetino.

Preporočno vprašanje je dalje, kaj so za pravo bili t. i. „schephones“ Peisker smatra šefone slovanskega izvora, njih služba je bila gospodarska uprava in pobiranje dač (Schaffer), imeli so pa tudi nižjo sodno oblast. Dopsch nasproti temu opozarja, da se že v 12. stoletju ob Renu in Mozeli omenjajo „scabini“ — schefones, uradniki in načelniki občin, katere si je občina prvotno prosto volila, pozneje pa jih je graščak nastavljal. Spanheimci, ki so imeli velika posestva okoli Maribora in Laškega, so bili doma od Rena, in tako je mogoče, da je ta institucija od zahoda prišla v naše kraje. Zanimivo je, da se schephones in župan nikjer skupaj ne imenujejo, zatorej je opravičen sklep, da so funkcije šefonove bile po priliki iste, kakor županove.

Naravnost nam to potrjuje med drugim teharski urbar iz l. 1576,¹ ki pravi:

„Die Edlinger Erwöllen von Alters undter Ihnen Jarlich einen Schöpfen, der zu solichen Amt nuz vnd Tauglich, denselben sein sie Einem Viezdomb Zu Cilli Zur bestättung fürzustellen schuldig“.

„Der gemelt Schöppf besitzt Zwischen Ihnen daß gericht, vnd haben alle vnd Jede Irrung, vnd Zvitracchten, außer Malefiz abzuhandeln, für Ihnen wirdt für den Viezdumb Zu Cilli appelliert“.

V razlagi o vpostavljanju koroških vojvodov na gospovetskem polju Dopsch pritrjuje Goldmanovi podmeni, o kateri je že „Časopis“ svoj čas poročal.²

V zadrukah ne vidi Dopsch nič specifično slovanskega, ampak da so le sporadičen pojav, odvisne od gospodarskih in narodnih pogojev. Ohranile so se bolj v goratih krajih kakor po ravninah, ker so tam gospodarske razmere bolj zahtevalne skupno življenje. Odklanja pa Peiskerjevo podmeno, da je srbska zadruga nastala le vsled bizantinskega in še bolj turškega finančnega zistema.

Dopschu pritrjujemo, da zadruga ni samo slovanska institucija, nahaja se tudi pri drugih narodih, ne moremo pa pritrditi, da bi se njen postanek dal razložiti le iz gospodarskih razmer. Zadruga je marveč povse naraven pojav prvotnega razvoja človeške družbe, ki sloni na očetovskih pravicah. Pač pa narodno-gospodarski in finančni momenti utegnejo biti vzrok, da se je zadruga tu in tam dalje ohranila.

Sklenimo že itak obširno poročilo, v katerem smo se pa le komaj dotaknili glavnih toček. Vsakdo lahko razvidi, kako važna za našo starejšo zgodovino in zapletena vprašanja obsega ta kontroverza. Kakor je soditi po raznih kritikah in po vsebin sami, Peiskerjeva podmena v svoji prvotni obliki ne bo obveljala, pač pa je njegova zasluga, da je dal mogočen sunek raziskavi stare slovanske in posebej štajersko-slovenske zgodovine.

H koncu pa stavimo prošnjo na vse čitatelje tega članka:

Poročajte „Zg. dr.“ iz vseh okrajev, kaj prav za prav v ljudski govorici pomeni župan, zlasti, kaj je župan predstavljal pred l. 1848?

F. K.

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

2. odborova seja dne 8. januarja 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, prof. Kaspret, prof. Kožuh, dr. Kovačič, dr. Verstovšek, dr. Pivko.

¹ V arhivu „Zg. dr.“

² L. 1904, str. 98 – 100.

Zapisnik občnega zbora in 1. odborove seje se odobri. Blagajnik poroča o računu leta 1909, ki pa pride pri prihodnji seji zopet na dnevni red, ker še tiskarna ni predložila svojega računa. Na tajnikov predlog se sklene, da si naroči društvo poseben predal na c. kr. poštnem uradu. Pisateljem „Časopisa“ se določijo honorarji. Za knjigo „Središče“, ki bo obsegala 37 tiskovnih pol, se vodi poseben račun. Knjigi se določi izredno nizka cena 5 K, to pa z ozirom na slovenske knjigotržne razmere. Tajnik poroča, da bo tiskarskih troškov samih blizu 3000 K. Izmed 800 iztisov jih odvzame središka občina 500. — Ob stoletnici rojstva Stanka Vraza bo priredilo društvo slavnost v večjem obsegu v Mariboru. Spored naj obsega deklamacije nekaterih Vrazovih pesmi, petje moškega zbora, slavnostni govor o Stanku Vrazu in alegorično sliko. Slavnostni govor je prevzel prof. dr. Fr. Ilešič. Odobri se proračun za slavnost. V pripravljalni odsek za slavnost se izvolijo dr. Turner, Kovačič in Pivko. K nameravani ustanovitvi podružnice društva „V varstvo domačije“ („Heimatschutz“) v Mariboru izrazi odbor svoje stališče: „Zgodovinsko društvo“ pozdravlja načeloma misel, ki jo hoče oživotvoriti društvo „Heimatschutz“, toda batí se je, da ne bo možno skupno sodelovanje obeh narodnosti zaradi narodne napetosti. Odbor meni, da je snovati za slovenski del Štajerskega slovenske podružnice, ki pa so lahko organizirane v našem društvu kot izrecni odsek „V varstvo domačije“. — Tajnik poroča o darovih, ki jih je prejel muzej v zadnji dobi, zlasti o dragoceni omari, katero je daroval posestnik Toplak iz Juršinec pri Ptiju ter o veliki neolitski zbirki — daru g. magistra Fr. Pollaka v Ptiju. Novokamenena doba je v muzeju sedaj že precej dobro zastopana. Tajnik opozarja, da bo treba muzej zavarovati proti ognju in vlotu. O tem bo se sklepalo po dovršenih poizvedovanjih. Na to se seja zaključi.

3. odborova seja dne 6. marca 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Pipuš, mag. farm. Pollak, dr. Kovačič, prof. Majcen, dr. Pivko. — Zapisnik 2. seje se odobri.

— Blagajnik predloži potrjen računski pregled za leto 1909. Dohodkov je imelo društvo 4964 K 20 v, izdatkov 2569 K 53 v, prebitka je torej 2394 K 67 v, ki je naložen v mariborski posojilnici in v poštni hranilnici. Muzejski sklad je narastel na 362 K 40 v. — Tajnik poroča, da je naročil društvu poštni predal. „Časopis“ je vrnilo 7 članov; kot novi člani se sprejmejo: dr. Ivan Presker, c. kr. sodni svetnik v Ormožu; Jan Kansky, župnik na Keblju; Alojzij Arzenšek, župnik v Vitanju, Martin Mastnak in Ljudevit Vazzaz, c. kr. profesorja v Gorici. — Naročila se je tabla za muzej, ki je pribita na vratih v Narodni dom. Neimenovanemu dobrotniku, ki je daroval društvu 1000 K, se sklene izreči pismena zahvala. — Sklene se naprositi okrajni zastop v Ormožu podpore z ozirom na publikacijo „Središče“, v kateri je obdelan velik del zgodovine celega ormoškega okraja. — Z bolgarskim književnim društvom se sprejme književna zamemba. — Tajnik poroča o skupni seji odborov „Zgod. društva“, „Slovanske Čitalnice“ in „Dramatičnega društva“, v kateri se je določil dan 5. junija za prireditev Vrazove slavnosti. Čitalnica in dramatično društvo sta obljudili sodelovanje. Dr. Turner je naročil na lastne troške Vrazovo sliko pri akad. slikarju Ivanu Žaboti; za dobrodušni čin se mu izreče iskrena zahvala. Sklene se naprositi mariborsko „Posojilnico“, da si naroči Vrazov kip. — Knjižice o Stanku Vrazu društvo ne izda, ker se ni mogel dobiti pravocasno rokopis. Sklene se, kupiti novo omaro za muzej. Ponudba, prijeti za muzej zbirkо domačih ptičev, se ena sprejme, druga odkloni. Knjižni nakupi, o katerih poroča tajnik, se odobrijo. Zastran zbiranja in opisovanja „narodne umetnosti“ se napravi podroben načrt, ki se objavi v domačih listih!. — Nato se seja zakjuči.

4. Začasno poročilo o muzeju.

Naše malenkostne in tesne razmere imajo tudi v tem velevažnem kulturnem podjetju svoj izraz, morda bolj kakor v drugih panogah našega

¹ Gl. prilogo k tej številki.

narodnega življenja. Naloga, ki jo ima „Zg. dr.“, bi bila pretežka za kako, od države dobro podpirano akademijo. Pospeševalo bi naj domačo zgodovino in narodopisje z znanstvenimi in poljudnimi publikacijami, vzdrževalo arhiv, knjižnico in muzej, ki bi zopet naj obsegal kulturno-zgodovinski, narodopisni in naravoslovni oddelki! Povrh bi še naj vzeloval svoje okrilje „varstvo domačije“! Težave, s katerimi se ima boriti, so uprav nepopisne. Vendar delavnosti društvenega odbora in sodelovanju zavednih rodoljubov je zahvaliti, da se je storil vsaj skromen početek. Iz malega pa raste veliko! Naše poročilo se za sedaj omeji le na muzej. A tudi to poročilo je le splošno. Natančni seznamek je za sedaj nemogoč deloma iz tehničnih, deloma tudi — iz taktilnih ozirov.

Znaten korak je bil storjen preteklo leto, ko je muzej vsaj za silodobil primeren prostor v drugem nadstropju Narodnega doma in se je 6. junija otvorila najprej muzejska razstava, 28. novemb. pa muzej ko tak.

Muzej obsega sedaj naslednje zbirke:

I. Kulturno-zgodovinski oddelki.

Neolitska sbirka šteje sedaj 62 predmetov, od katerih je muzeju poklonil društveni odbornik, mag. farm. g. Fr. Polak v Ptuju 51 predmetov, ki so večinoma iz okolice med Ptujem in Sv. Tomažem. Ostali neoliti so iz okolice Ljutomerske, od Sv. Marjete na Dr. p., iz Slov. goric (okolica Polenšaka in Sv. Barbare) in okolice Ormoške. Z ozirom na kakovost orodja so sekire, dleta, kladiva, deloma nedovršeni poskusi, ker kameni ni bil raben.

Keramičnih predmetov prazgodovinske, halstattiske, latenske in staro slovenske dobe je 101 in sicer od Sv. Jurija ob južni železnici, od Sv. Benedikta v Sl. gor., Št. Ilja pri Turjaku (dar g. Munda), iz Razborja ob Savi (dar g. Jurko-ta), iz Šalovec pri Središču, največ pa iz okolice rimskega Petovija (zbirka g. Pollaka). Rimsko dobo zastopa 57 lončenih posod, 7 steklenih posodic, dvoje kovinasti zrcal, 14 svetiljk, dragulj z ženskim poprsjem (dar g. Gorupa na Polenšaku). Iz staroslovenskih grobov ima muzej 50 nakraskov, iz srediških 46 in hajdinskih 54 (dar g. Polaka).

Deloma iz prazgodovinske, deloma in srednjeveške dobe ima muzej več mečev in sulic (večinoma dar g. L. Stepišnika v Slov. Bistrici).

Iz 13.—18. stol. ima muzej pečat solnograškega kapitola, 8 pečatov na relikviarijih, potem 8 pečatov sekovskih in ljublj. škofov, Dalmatinovo-sv. pismo (dar g. Turnerja), rokopis „Županove Micike“ iz l. 1790 (dar. g. Stegnar).

Slike: Križev pot iz Črešnjic — ima bolj narodnopisno kakor umetniško vrednost; sv. Magdalena in Devica Marija z Detetom, oboje dar obitelji Wressner na Plavču pri Svečini; v papir vboden vitez, dar g. Porekarja nadučitelja na Humu, Ziljanka, Notre Dame du silence (kopija izvirnika v Louvreu, slikarja Annib. Carracci, posojeno). kopija Madone slikarja Sassoferato iz 17. stol., slovaške narodne noše, zbirka razglednic iz

Živalstvo zastopajo za sedaj le metulji in ptiči. G. A. Postružnik je poklonil muzeju krasno zbirko metuljev iz Murskega polja (367), gosp. Godec je nadelal za društvo doslej 34 ptičev in veverico, g. Fr. Osonker v Kumenu na Pohorju pa je daroval muzeju divjega petelina.

Udje „Zg. društva“ in druge rodoljube iskreno prosimo, da nabirajo zlasti starinske in narodopisne predmete.

Društvo češkega narodopisnega muzeja je leta 1909 imelo čez 120.000 K denarnega prometa, a za muzejski nakup je izdalо le 1138 K, drugo so muzeju darovali zavedni rodoljubi. Tako delajo narodi, ki se res sami sebe zavedajo ter vedo ceniti svojo narodno individualnost.

Upamo, da tudi pri nas ne bo brez uspeha oklic za opisanje in zbiranje predmetov iz podnožja narodne umetnosti, ki je priložen tej številki na posebnem listu in pa oklic na platnicah za muzejsko zbirko.

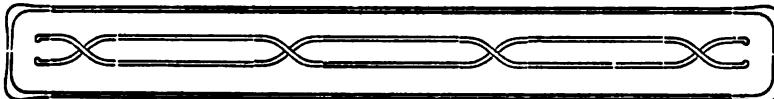

SPOMINU

STANKA VRAZA

POSVEČUJE

ZGODOVINSKO DRUŠTVO

Vrazova popotovanja po Slovenskem.

Sestavil dr. Ivan Prijatelj.

I.

„Potujoči literat“ bi se mogel imenovati Stanko Vraz. Zakaj ni ga bilo pred njim in tudi dolgo za njim slovenskega pisatelja, ki bi bil slovensko domovino tolikokrat prepotoval, kakor on. Liki pravljični princ se je pojavljal v svoji za Slovence eksotični obleki letos na tem, drugo leto na onem koncu Slovenije, iz spanja budeč spečo lepotico. Njegova pot ni imela seveda nič agitatorskega na sebi, o probuji javnega življenja še nihče mislil ni, geslo o sodelovanju ljudstva pri narodni kulturi je počivalo še v naročju bodočnosti. Bil je čisto drugi klic, ki je Vraza pozval na pot. Znanost in poezija, dve čisto individualistični stremljenji človeškega duha, ki sta bili takrat pod romantično zvezdo časa izdali parolo: razširiti krog svojih predstav s predstavami narodnega duha, obogatiti svoje duševne blagajne z zakladi narodne psihe, sta rodili Vrazovo geslo: „Iz naroda za narod“. Uspeh te smeri je bil nad vsa pričakovanja velik. Mogočno so vzrastle pri vseh Slovanih znanosti, kakor slavistika, etnografija itd., bujno je vzvela poezija, a privrženo jim ni bilo nič manj in nič več, nego — slovanski preporod. In Vraz je postal največji slovensko hrvatski preporoditelj.

Primer Vuka, Šafařska, Kollárja, Čelakovskega je vzbudil Stanka Vraza ter mu vtrsnil v srce najpopolnejše in najjasnejše predstave o stremljenjih takratnega velikega sveta. V Vrazu se je slovanska sodobnost odzvala v polni meri, v drugih, zlasti kranjskih narodnih delavcih, samo v odlomkih. Temu se ne bomo čudili, ako pomislimo, da je bilo takratno

dolgoletno bivališče Vrazovo, mesto Gradec za Jugoslavijo veliko razgledno okno v široki in še posebno slovanski svet; Ljubljana je bila proti njemu prava linica. Pomen, ki ga je igral Gradec v jugoslovanskih literaturah, še daleko ni ocenjen.

Kar so takratni, po romantiki vzbujeni kabinetni učenjaki slovanski modrovali o konstelaciji in uzpostavljenju slovanskih plemen kot samostojnih narodov, o vsem tem je Vraz v tedenjem času menda največ uznal med Slovenci. Vsa ta vprašanja so navalila nanj, ki se je bil rodil in bil zrastel skoraj na periferiji slovenstva. Bogate literarne in kulturne preteklosti Slovenci dotej sploh niso imeli. Centralno žarišče je bilo sicer že užgano izza 16. stoletja na Kranjskem, a je zlasti v 17. in 18. stoletju tako slabo brlelo, da je ob Vrazovem mladostnem času — posebno odkar ga je bila podnetila „Čbelica“ — moglo na periferiji mlada srca sicer ogreti, a užgati in razplamtit ne. Stanko Vraz je stal v zmislu slovenske kulturne tradicije tako malo v slovenskem življu, da v trenotku, ko so takratna umetno konštruirana slovanska stremljenja¹ stopila predenj z vprašanjem, ni mogel dati jim slovenskega odgovora. Zato njegov odgovor — prestop k ilirizmu — ni bil slovenski odgovor, ampak čisto individualen Vrazov odgovor. In kot tak je moral ostati osamljen poizkus; njemu pa je sledilo elementarno konsolidiranje Slovencev kot naroda na podlagi realnih ciljev, predpogojev in potreb.

A vkljub prestopu je Vraza vedno vleklo k osrčju Slovenstva. Samo nagibi so se izpreminjali. Centripetalna sila njegovih prvih potovanj po Slovenskem, zlasti v Ljubljano, je bila strogo literarnega značaja. „Čbelica“ je vzbudila v njem pesniško ambicijo. Začel je skladati pesmice, posnemajoč v njih — kakor kaže njegova slovenska zapuščina — v vsakem oziru Prešerna. Prisvajal si je iž njega naravnost cele rečenice, a vse ni nič pomagalo: do enotnosti in skladnosti med svojo rodno govorico, vzhodno-štajerskim narečjem in kranjčino ni

¹ Kollárjevi samó štirje slovanski narodi!

mogel priti en sam človek, vrhutega se je zavedal nekaterih prednosti svojega dialekta pred kranjskim, ki mu jih zato ni maral žrtvovati.

In tako je prišlo, da se je napotil o velikih počitnicah l. 1834. osebno v Ljubljano, da vidi svoje vzljubljene „čbeličarje“ in da se ž njimi glede na svoje jezikovne dvome pogovori. S kom se je v Ljubljani v prvi vrsti razgovarjal, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal na Sv. treh kraljev dan 1835 Knupležu: „Kasteliz, Dr. pevez Preshern in bibliothekar Zhop so mi lepe posdravljenje na vse verne no dobre Slovene narozhili.“¹ S Prešernom se takrat še ni pobratil, s Kastelcem tudi ne, kakor kaže koncept njegovega pisma,² pisanega nekako početkom l. 1835.³ Obljubil jim je sodelovati pri „Čbelici“ in je v resnici poslal po Smoletu,⁴ ki se je v jeseni 1835 mudil v Gradcu, nekaj svojih pesmic — „šušmarije“ jih imenuje v istem pismu — „čbeličarjem“. Pričakoval je od poslednjih, da mu njegove pesniške poizkušnje popravijo in vrnejo.⁵ Obenem je poslal Kastelcu pesmi „treh Akademikov, kteri se vseh slovenških jesikov uzhijo“, katere je smatral, „de bodo vredne se v Vašhi zibelizi ponesti“. Tej pošiljatvi je priložil „6 narodnih pesem, ktere prosim s oglašom vred v' zibelizo postaviti“. Ta oglas je bil bržkone nekak poziv k nabiranju in dopošiljanju narodnih pesmi, kakor ga je prihodnje leto objavil v knjižici „Nauvuk v peldah“ (str. X.), ki jo je s Šamperlom poslovenil po Jaisu za graškega založnika Greinerja. Da je imel s Kastelcem v tem oziru nekak dogovor, se razvidi iz navedenega predgovora Jaisove knjižice, kjer pravi (na str. XI.): „Od Slovenzov na Kranjskem bo tudi Ljublanski bibl. g. M. Kasteliz narodne pesmi, druge doneški (!) in imena milovoljno prejemal.“

¹ Děla, V. 138.

² ibid. V. 145.

³ Drechsler, Stanko Vraz. 19.

⁴ Smoleta je Vraz ob tej priliki posetil na njegovem posestvu v Preseku (Děla, V. 200).

⁵ Děla, V. 146.

V istem pismu Kastelcu je Vraz narahlo omenil, da ni pri volji, se povsem priklopiti k „čbeličarjem“, ampak da hoče pravice svojega štajerskega narečja, ki jih je zagovarjal v Ljubljani na svojem prvem posetu,¹ in pa literarno iniciativu svojega graškega kroga udejstviti v samostojni, od „Čbelice“ neodvisni izdaji. Naznani je Kastelcu, da mislita z Miklošičem izdati prvi zvezek poslovenjenih „ptujih famih plemenitih pesmi najimenitnehih pevzov Europejskih“ in sicer „ak ne she na robi letofhnje, sa ref na pozhe(t)ku prihodne letine.“² Da bi ublažil ta svoj samostojni nastop poleg „Čbelice“, je povabil tudi njene sotrudnike k sodelovanju. Podrobnejše o tem nameravanem izdanju ni pisal Kastelcu, imenoval mu ni niti naslova projektirane izdaje. A pisal je bil o njej svojemu prijatelju, na Dunaju medicino študirajočemu Kočevarju, iz čigar pisem³ na Vraza se dadó povzeti naslednje podrobnosti: Dne 3. jan. 1835 piše Kočevar Vrazu, da ga je do solz genilo, ko je čital v njegovem pismu, da nameravata z Miklošičem v Gradcu izdati „Cvetlice z' vertov vsakega izobraženega“ itd. „Zlata misel! Zlato nakanenje!“ vzklikuje Kočevar. „Kušnem Vas in verloga Miklošiča. Takšim sinom Bog dava blagor v' njihovih činih... Moram Vama zahvaliti, kajti sta Vija mir mojim personom dala.“ Ker se more od njiju marsičesa nadejati, je njegova domovinska žalost jenjala. „Kajti sem zvedil, da ne samo jaz in nekaj popov, keri se več dela ogibljejo, temoč tudi drugi ino jakši ludi po slovenski mislijo. Via sta meni en sladek spominek!“ Dalje pravi, da na Dunaju samo o njima govorí in ju v družbi drugih Slovanov hvali. „Vi ste meni pisali, kaj bi jaz nekemu nagovoril, da bi Vam u Vašom deli pomagal. To sem včinil. Supanc, Čop, Mažgon, tri Kranjci bodo poslovenjali z drugih jezikov in meni dali, da Vam poshem.“ Dne 17. velikega travna 1835 piše isti dopisnik Miklošiču (*pismo v Vrazovi zagrebški zapuščini*): „Kaj pa Vaše

¹ Prim. drja. Kidriča sestavek: „Vraz prvič v Ljubljani“ v pričujočem zvezku.

² Děla, V. 147.

³ V zagrebški vseučiliščni knjižnici.

in Vrasove Cvetice delajo? jel bo skoro kaj! G. Čop in Mažgon, Krajnca in pravnika v drugom letu že imata nekaj pravlenoga. Mažgon je Virgiliov Georgikon preslovenil, Čop pa je Conte Ugolini, potle nekaj španiolskih Romanc u Slovensko prenesel. Gdagode se z njima zjidem, me pitata, jel bodo Cvetice skoro leščale. Pište mi na skorem, jeli čete Čopove in Mažgonove dela u knigo poprijeti, kero bote z' Vrasom na svetlo dali.“

Zanimivo je Kočevarjevo pismo z dne 14. grudna 1835, ker se v njem zrcali stališče, Vrazovemu v tej dobi popolnoma podobno: želja po edinstvu z Ilirci in „Kranjci“, a obenem zahteva, da koncedirajo eni kakor drugi Štajercem v jeziku njih „lastnosti“, torej nekak precej neopredeljen paralelizem s koncesijami. Najprej Kočevar hvali Vraza, češ, „Vi, ki ste močna podpora naše narodnosti, ki kak en apostol od slovenskoga duha poslan med Slovenci pravo vero razširjavate.“ Potem nadaljuje: „Kaj sem v' Danici nekaj Vašoga stvorjenja čital, se mi je dopalo, škoda kaj sem vsake besede ne razumel. Gospod Miklošič tomu dobro nedela kaj Vas ovadliv-com¹ imenuje, dé je drugo ne, kak zkušnja. Dobro bi bilo, da bi se vsi južni Slavenci bar dušno zjedinili, kaj pa drugač doveršeno ne bo, kak da pokažemo, da so vseh stvorenja in lastnosti enim kak drugim važna. Vi ste z' Vašoj pesmoj pokazali, da smo mi pripravljeni, se z' Horvati zjediniti, akoravno drugo narečje govorimo. Da bi li Horvati naše lastnosti poštuvali. Gaj se do tomu dober kaže², njega tudi misel na nikaj drugo bole ne tira, kak na zjedinjenje Slovencov. — Moram reči, da je to tudi mojo največo želenje. Zato li raspro-

¹ „Danica“ je bila namreč dne 12. sept. 1835 prinesla prvo Vrazovo ilirsko pesem „Stana i Marko“. O tem, kako je njen pojav sprejel Miklošič, piše Vraz tudi Gaju dne 25. listopada 1835: „Moj brat Miklošič ju prečtevši muča. On ne može pregoreti mojeg illyrskog pera. On ga naziva . . . izdajicom.“ (Gradja, VI. 310.)

² V svojem prvem „oglasu“ „Danice“ z dne 20. okt. 1834 je res pisal Gaj, da „bude zadersavala ne szamo vu Horvatzkem nego y vu drugeh Ilirzkeh narechjah vnogoverzne . . . ztvari“, a te obljuje se Gaj pozneje ni držal.

sfirajmo narodolubav med Slovencih, in njim povedajmo, da smo vsi Iliri.“ Dalje mu svetuje, naj ne posnema v metriki Kranjcev: „Akoravno Prešern:

Povsod, kjer le neso noge
Po vsaki stezi, poti
Mladi, stari iz hiš hité

reče; tak zato ne treba tudi takove navskrižbesede delati.“ Priporoča mu, naj naglaša dolgo korenske zloge, ter ga svari pred kopičenjem enozložnic. Potem nadaljuje: „G. Mažgon Vas lepo pozdravi, on je svoje pesme, kere je za Vas pripravljene imel, Kastelici vročil. Zdaj jih nema nič, al oče jih osnovati, in je Vam poslati. - In Čopi budem jaz povedal, da njih u' kup zpravi. V' Lublani bode Čbelica naskorem v dveh bukvicah na svetlo zišla. Le skerbte se Vi in g. Miklošič in pokažte Kranjcem in Horvatom, da i štajarski Slovenci nekaj zmoči znajo.“ Iz zadnjih besedi se razvidi, da je bila v letu 1835 med štajerskimi, za literaturo se zanimajočimi Slovenci še močna želja, uveljaviti štajersko narečje in iniciativo poleg ilirizma in „kranjščine“, dasi se je s simpatijami spremljalo gibanje v Ljubljani in Zagrebu. Iz tega nam postane jasno, kako je mogel takrat Vraz zbirati gradivo za samostojno izdajo v svojem narečju, sodelovati pri „Danici“ in pošiljati Kastelcu prispevke za „Čbelico“.

V Ljubljano je hotel v najbližjem času zopet popotovati. V navedenem konceptu Kastelcu namenjenega pisma napoveduje svoj in Miklošičev prihod v Ljubljano za mesec avgust ali september 1835: „midva bova všakem pripomozhniku srzom hvaleshna, in Vam osoblivo o velkem srpni alj kimavci.“¹

A o počitnicah ni šel v Ljubljano, ampak je krenil zopet v Zagreb h Gaju, s katerim se je bil že prejšnje leto pobratil. Ta njegova pot je zvezala njegovo literarno strem-

¹ Děla, V. 148.

Ijenje z ilirskim pokretom. Na tem popotovanju je izročil Gaju osebno svojo prvo ilirsko pesem „Stana i Marko“. In Gaj mu je šel bolj na roko, nego „čbeličarji“, popravil je pesmi jezik in jo dal natisniti že 12. sept. 1835. Ko se je Vraz v Gradec vrnil in dobil v roko dotično številko „Danice“, se je razveselil: „mili Bože! čuda golemoga! medju drugimi ugodnimi plodi našeg Illyrstva takodjer moje „Stana i Marko“ koje sirovo kod Tebe ostavil jesam, a sad naideh gladko kao pil doveršen artacom umnog mojstra.“¹ Ko je prihodnji mesec (dne 11. nov. 1835) Gaju vnovič pisal, mu je mogel poročati, da je že ves v ilirskem delovanju. Pravi, da čita Vukove pesmi in Voltigijev ričoslovnik ter piše sonete pod naslovom „Zvonci“ z namenom, da jih prvih 12 posveti prijatelju Vukotinoviču. Zlagal pa najbrž ni novih „zvoncev“, ampak je samo prevajal slovenske v ilirščino. V njegovi slovenski zapuščini se nahajajo še slovenski originali teh sonetov.² Ti „zvonce“ so nastali deloma pod vplivom Kollárjevih idej, najbolj pa po primeru Prešernovih sonetov in so polni Prešernove plastike, do kakršne se Vraz pozneje v svojih ilirskih pesmih ni povspel nikoli več. Kako jedrnat je naprimer verz, s katerim karakterizira te pesmi Vraz sam v nekem, še ne izdanem sonetu:³

„Jaz sem zatočil zvonce žmetnim plesom,
Resnico s perom trdim sem omožil.“

Vraz je pričel v jeseni 1835 prelagati te pesmi v ilirščino, dasi pravi sam v navedenem pismu na Gaja: „pišem pak zvonce, da ti merziš na sonette.“⁴ Ako je prelagal te pesmi za Gaja vkljub temu, da poslednji ni bil zavzet za sonete, kaže, da je imel te pod Prešernovim vplivom in v rodnem narječju zapete pesnitve za boljše, nego bi bile eventualne nove, naravnost v ilirščini zložene pesmi. Znano nam je, s kakšno

¹ Gradja, VI, 310. Pismo Gaju z dne 25. oktobra 1835. — Značilno je, da od Gaja ni zahteval, da upošteva njegovo „štajerščino“, kakor od „čbeličarjev“.

² Ponatisnil jih je nekaj dr. Drechsler v svoji študiji str. 33 do 36.

³ V slovenski zapuščini.

⁴ Gradja, VI, 309.

težavo je pisal naravnost ilirsko svoje „Djulabije“ leta 1838. iž njegovega pisma Jarniku z dne 4. aprila 1838, v katerem se po nemško opravičuje, da mu ne piše slovansko: „Ich bin es heute nicht im Stande, denn ich habe verflossene Nacht durchwachend das Feuer der Fantasie geschürt, um ein Gericht für unser illyrisches Lesepublikum zu bereiten, wovon sie bald wieder ein Paar Brocken in der Danica finden werden und bin in Folge dessen heute sehr erschöpft.“¹

A bil je po tem važnem popotovanju h Gaju poletu 1835 pripravljen, podvreči se vsakemu trudu in naposled tudi — vpreči svojega Pegaza v galejo. Opustil je celo svojo priljubljeno misel na štajerskoslovenske „Cvetice“. Zakaj začel je že v jeseni 1835 preoblačiti svoje prevode v ilirsko obleko, kakor se razvidi iz citiranega pisma Gaju, kjer pravi: „Ču Ti takodjer poslati pod imenom ‚Tudjinke‘ várstu dobreih, vitežkih tudijih narodah pěsmih (t. j. Anglianah, Francuzah, Taljanah, Španjolah, Novogèrkah i naše sèverne bratje pěvcarnih plo-dah.“² Da je bil pri tej njegovi odloki Gajev osebni vpliv odločilen, se razvidi iz konca istega pisma: „Srèčno, Srèčno mili brate, ne zabi z pameti Tvog brata Stanka, koji Ti obljubil je medju desetimi pěsmami kranjskimi jedno po obščem illyrskom spisano, koj pak Ti sad obljubi s radostjom medju desetimi illyrskim samo jednu Kranjsku.“ Kolikšen vpliv pa je Gaj imel na Vraza, kaže poslednjega pismo Rakovcu, pisano na starega leta dan 1833, kjer se spominja „Gajovih gorečih besed, kerim se nobeno ganlivo serce soprotiti nemora.“³

Ko so se bližale počitnice leta 1836., je Vraz, kakor vsako leto, seveda komaj čakal, da se odpravi zopet na pot. A sedaj je mislil že samo na Hrvatsko. Dne 28. junija 1836 je pisal Gaju: „Za pet nedelicah svršit ču moja examina, i potlam . . . doletim sokolovskima krilama u Zagreb.“⁴ Dne 3. avgusta je

¹ Děla, V. 171.

² Gradja, VI. 309.

³ Gradja, II. 259.

⁴ Gradja, VI. 311.

delal izpit iz statistike, ki se mu ni obnesel, potem se je šel tolažit h Gaju. Ta mu je naročil, naj bi iste počitnice popotoval tudi na Koroško in mu popisal vojvodske stolne na Gospodskem Polju; v svojem pismu¹ z dne 10. novembra 1836 se mu je Vraz opravičil, da vsled kolere ni mogel na Koroško.

V šolskem letu 1836/7 je Vraz v Gradcu privatno študiral. Zato je imel priliko, popotovati tudi med šolskim letom. Kaj ga je napotilo, kreniti sredi zime v januarju v Ljubljano, se ne ve. Morebiti je šel naravnost kot odposlanec Gajev, da agitira pri Slovencih za pristop k ilirizmu. V prvi vrsti je računal na Prešerna. To se razvidi iz pisma, ki ga je pisal iz Ljubljane dne 27. januarja 1837 Gaju, v katerem pravi: „Sada sam kod g. Dtora Prešerna, koj Tvoju Glogovkinju² rad sluša i pěva i s našimi namislima sasvim sudara. — On zelo žaluje, da je već tolike dobe, da nemože si Ilirštine tako prisvojiti, da u njoj što god vitežkog piše. Jesenā Te volji oblaziti.“³

To poročilo Vrazovo o Prešernovem razmerju do ilirizma stoji v ostrem nasprotju s poznejšim naziranjem našega največjega pesnika o ilirskem pokretu. Ali je Prešeren takrat ob Vrazovem posetu v Ljubljani res tako mislil, kakor poroča gori Vraz? Moje mnenje o tem je, da Prešeren pravih tendenc ilirizma takrat še ni poznal. Vraz se mu gotovo ni kazal takega kakor Gaju, kateremu je že pred dobrim letom obetal med desetimi ilirskimi pesmimi zložiti samo eno slovensko. Saj je Prešernu kmalu po tem posetu, dne 2. aprila 1837 še pisal⁴ o samih slovenskih literarnih načrtih v Gradcu in mu naznanil svoj namen, pričeti z izdajo slovenskega „Mestuljčka“, rivala „Čbeličnega“. V istem pismu mu je poslal štiri pesmi za „Čbelico“. Moral mu je v Ljubljani govoriti, da vkljub ilirskim simpatijam hoče še vedno delovati v domaćem

¹ Gradja, VI. 312.

² Muzo.

³ Gradja, VI. 315.

⁴ Děla, V. 156.

jeziku. Saj pravi v istem listu: „Meine Kräfte . . . widme ich, wie Du weisst, auch der Slovenia.“ Prešeren se je ob tej priliki z Vrazom pobratil, in mu je na njegovo ilirsko agitacijo najbrž prijateljsko - simpatično odgovoril v takem zmislu, kakor se je še l. 1840. podpisal „Dein und des Slawenthums aufrichtiger Freund.“ In čisto mogoče je, da je prijateljsko-vljudno obžaloval, da ne more posnemati Vrazovega vzgleda, da bi med desetimi „kranjskimi“ pesmimi zapel tudi eno ilirsko. Da se je bil Vraz že pred več nego letom dni na tihem odločil peti deset ilirskih poleg ene „kranjske“, o tem najbrž Prešernu ni nič pravil. Jako verjetno je tudi, da Prešeren ob tem času ilirskih tendenc ni poznal od drugod kakor iz Vrazovih ust. Zanimivo pa je poročilo Vrazovo, da je nameraval Prešeren v jeseni 1837 obiskati Gaja v Zagrebu . . .

O ostalih pogovorih Vraza s „Čbeličarji“ v januarju 1837 v Ljubljani se nam malo sporoča. Prešeren je najbrž postregel svojemu novemu pobratimu s svojim malo prej izišlim „Krstom“. Izročil mu je javalne celih 24 eksemplarjev v kolportažo, ker pravi Vraz v pismu na Muršca,¹ da je dobil 48 izvodov, a Prešeren piše Vrazu dne 4. marca 1837: „Deinem Wunsche gemäss schicke ich Dir 24 Exemplare von meinem nach Deiner Meinung so schwer zu verstehenden Kerst.“ To svoje mnenje o „Krstu“ je Vraz povedal Prešernu po vsej priliki v osebnem razgovoru o tej poemni, pisal mu ga v ohrañenih pismih ni. Dalje je Prešeren ob tej priliki vcepil Vrazu svoje naziranje o gojivti literature za inteligenco. Ta nazor je Vraz skoro nato² še gorak sporočil Muršcu z besedami: „Nam treba, kaj se narodnost med srednim stanom budi, zakaj dokler se duh takih ljudi ne očuti, je našo pisanje, če, bogvé! kakkoli verstno (klasičko) zapstonj — mlatev prazne slame³

¹ Děla, V. 154.

² ibid.

³ Prešernov izraz!

— zakaj kmet je preprosti, kaj bi se k našim mislam podig-nol; ino pak smo že tak odrejeni, kaj nemoremo s telom ino dušom k njemu — v njegovo življenje stopiti: Naše mišljenje je k šegi, ki po mestah kraljuje, priklenjeno. Če se ravno hapimo kaj v prostem obleči — za krožaj prostega duha (einfacher Ideenkreis) pisati — se moremo dosti trapiti (bi lehko rekel) samé sebe za norce meti; ino če močno delo spravimo ino sami sebe preglednemo vidimo kaj smo si samo debele čohe oblekli, duša ino lice pa še je le tajisto ostalo. Tak se Prešern toži ino pravi, kaj je vsa naša pisarija za proste ljudi — prenavljanje (affectation), v kterem ne živosti, da naše življenje ne je med njimi.“

Razen s „čbeličarji“ je občeval ob tem svojem posetu Ljubljane Vraz tudi z Anastazijem Grünom. Primeri, kaj piše o tem Gaju: „Glasoviti pěsnik Anastasius Grün prevadja sada u němački jezik naše gornjoilirske narodne pěsni, ter je mene umolio, da mu jih i ja nekoliko priobćim.“¹

Kot zanimivo slučajnost naj še navedem, da je bil pripeljan dne 27. jan. 1837, to je zadnji dan Vrazovega bivanja v Ljubljani — dne 28. jan. se je Vraz odpeljal² — v Ljubljano, kjer je izstopil v hotelu pri Maliču mož, katerega bi bil pozneje Vraz tako rad poznal, — Poljak Emil Korytko!

Kam se je napotil Vraz iz Ljubljane? Po njegovem pismu z dne 4. marca 1837, pisanem Muršcu, soditi, bi bil tudi pri Jarniku in Kočevarju. V tem pismu namreč piše: „Gg. Prešern, Kastelic, Jarnik, Kočevar itd. Vas pozdravijo.“³ A v gori citiranem pismu Gaju z dne 27. jan. sporoča: „Sutra odlazim natrag u Gradac, hoteo sam črez Čelovac, da oblastim g. Jarnika, no nebo se mi kišonosnimi oblaci preti, dakle moram uprav udariti.“

Vendar je znano, da je Vraz l. 1837 popotoval tudi k Jarniku na Koroško, kjer si je ogledal po Gajevem naročilu

¹ Gradja, VI. 315.

² ibid.

³ Děla, V. 153.

„vojvodski stol“. O tem piše v neki opombi k svojim „Djulabijam“: „Na zapadnoj strani (stolice) biaše takojer nadpis, ali sada je več tako od vihrovah izjedjen, da ja g. 1837. tamo bivši niti slova razaznati nemogoh.“¹ Iz njegovega pisma Šafaršku z dne 24. maja 1838 izvemo, da je na Koroško popotoval l. 1837. v jeseni in sicer povečem peš. Tam pravi namreč: „Prošavšu jesen iz Celovca u Celje pěšice putujući nakupih“ etc.² Kdaj in po kaki poti je popotoval tja grede, se ne da določiti. Dne 15. junija 1837. je pisal še Gaju iz Gradca³ dne 1. avg. od ravnotam Prešernu,⁴ da ne more te počitnice njega obiskati v Ljubljani, a dne 2. dec. 1837 je pri Veliki nedelji v sestrinem domu bivajoč sporočil Muršcu,⁵ da je sicer menil iti v Prago študirat, da pa je bil o počitnicah na Hrvatskem, kjer je zbolel in ostal tam do 10. oktobra („trešlika me je do 10. listopada na Hrvatskem holtala, po tem pa... sem pali mogel v Gradci ostati“). Iz navedenih besed se razvidi, da je bil napravil to koroško pot najbrž v septembru („jesen“), ker je bil potem že v oktobru na Hrvatskem, od koder je šel v Gradec.

V šolskem letu 1837/8 se je Vrazu sposrečilo pridobiti za svoj ilirski nazor Miklošiča, ki mu prej ni bil povsem naklonjen. Dne 30. junija 1838⁶ piše Vraz o njem Gaju: „F. Vladimir Miklošić, doktor mudroljubja te ad interim profesor istog predmeta na našem sveučilištu, se je takojer preobarnuo, te sada marlivo Novine i Danicu čitajuć se u Ilirskom slogu uvežbava.“ Že v tem pismu poroča Gaju, da namerava prihodnje počitnice (1838) skupno z Miklošičem popotovati: „Ja zajedno z Miklošićom dodjem srđinu měseca kolovoza (avgusta) u Zagreb.“ A ne samo v Zagreb sta ho-

¹ Djulabie od Stanke Vraza. U Zagrebu 1840, str. 150.

² Zbornik Sl. Mat. I. str. 93.

³ Gradja, VI, 316.

⁴ Korytkova zapuščina, ki jo je dr. Franko našel v Lvovu.

⁵ Dela, V. 165. Tu je dovršil II. del svojih „Djulabij“, glej Dela, V. 204.

⁶ Gradja, VI. 320, kjer je pismo napačno datirano z l. 1839.

tela iti, ampak popotovati tudi po južnem Štajerskem in kreniti celo na Kranjsko. O tem izvemo iz Vrazovega pisma, pisanega 28. julija 1838 Korytku.¹ Poslednji je bil namreč pisal Miklošiču, da bi se želel ž njim in Vrazom kje sestati. Vraz mu je odgovoril: „Gledci města in danka našeg sustanja, o kojem Vi u listu Miklošiča želju javljate, nemogu Vam ješte niti ja niti Miklošić štogod izvěstna oglasiti. To čete naskoro saznati iz Rogatca (Roitsch), kdě se nekoliko danah kod pobratima dr. Kočevara baviti naumiva. Ipak moli Vas te Vam za stavno navěsti Miklošić, koj Vam iz Rogatca dopisao bude, da se medju 8—14 danom dojdućeg měseca zabaviti nemojte, nego da nama u Rogatac objavite, kamo Vas laglje stane dospěti, ili u Prisek k pr. Smoletu ili u Ribnicu k g. Rudežu? Na svak način očeva midva medju 8—14 u Prěsik doći, te bi nama vele dragو bilo, da bi naju g. Smole u svom radogostištu pričekao.“ Smoleta in Rudeža je hotel brezvomno obiskati Vraz zaradi njunih zbirk narodnih pesmi slovenskih, ker se je baš takrat intenzivno bavil s svojo zbirko.

O Rudeževih zbirkah je bil izvedel Vraz od njegovega sinu Antona, s katerim se je seznanil v Gradcu in mu najbrž naročil, da mu jih popiše, ko pride domov v Ribnico. Anton Rudež je Vrazu izpolnil obljubo in mu poslal naslednje (še neobjavljen) pismo:²

„Reifniz den 3. April 1838.

Verehrtester Herr!

Sobald ich hier angekommen war, bath ich sogleich meinen Vater um die Vorzeigung der Sammlung von Krainschen Liedern, in deren Besitz ich ihn glaubte. Er versicherte auch diese Lieder zu haben; sie waren aber verlegt, und er hat sie erst jetzt aufgefunden. Die meisten sind ohne Werth, und auch in den bessern gibt es viele Germanismen. Dessenungeachtet will ich jene, welche nicht ganz verwerflich sind,

¹ Primeri drja. Kidriča sestavek: „Vraz in Korytko“ v pričujočem zvezku.

² V zagrebški vseučiliščni knjižnici.

anführen und von einigen die ersten Strophen abschreiben, damit Sie daraus auf den Charakter derselben schliessen können. Doch darf ich nicht unterlassen, im voraus zu bemerken, dass ich, da ich weder von der slavischen Litteratur noch Orthographie was weiss, genöthiget bin, jene Fragmente aus den Liedern so abzuschreiben, wie ich sie in den Manuscripten, welche mein Vater von verschiedenen Leuten erhalten hat, vorfinde. In 4 von diesen Gedichten wird der, in unseren Gegendenden berühmte Kral Matiash besungen. Diese sind aber nicht alle im nämlichen Dialekte. Eins davon ist kroatisch-illyrisch; ein zweites ist in dem Dialekte, welcher an der Gränze von Reifniz und Kroatien gesprochen wird; die anderen 2 sind im gewöhnlichen krainischen Dialekte. In dreyen wird die Gemahlin des Kral Matiash von den Türken geraubt, welche er ihnen dann wieder entreisst. In einem entflieht der K. M. aus dem türkischen Gefängnisse mit der Tochter des türkischen Zar. Dieses fängt so an:

1.

O Matiash, Matiash!
Lepa je krona ogerska.
Trikrat je vshe na vojški bil,
V' Turfko jezho vershen bil
Notri je ostal leit in dan
De nei vidil belga dne
Inu sonza rumeniga.

2.

On nei vidil drugiga
Koker mlado Marietzo
Turfkiga Zara mlaishi hzhyr
Ona je k niemu tekala
Kratkiga zhaša delala
Toku je rekla Marietza
Ak me zhef Matish vset
Jest te zhem reſhit s' voshe sle etc.

Da zweite fängt so an:

Vivat! Vivat! Kral Matiash
Kir lepo krono ti imash
Prelepo Kral Matiashovo.

Der Anfang dieses Liedes ist schon so wenig empfehlend, dass ich gleich auf das dritte übergehe:

1.

She ſe je ſhenil Kral Matiash
Prelepo ſhenku kir je v'sel
Lepu mladu Jelenzhizu
Pravu Iſtarfk'u deklizu
Krala Matiasha ljubizu. rep.

2.

Malo nozhi je pri nje ſpal
Malo nozhi — le tri nozhi
V'kradli fu mi ju Turki hudi
Preterdu fu ju vkleluli
S sobom fu ju odpelali
Nutar v' Turzhiju doboko rep.
Valje do Zara turfkoga etc.

Das illyrische fängt mit diesen Strophen an:

1.

Kral Matias kad fe je xenio
Za prilipu Jelinu divoju
Koju bi se skoro isprosio
Istriansku virnu ljubu svoju.

2.

Malo ju je vrime uxivao
Malo vrime, — za fame tri nozhi
Kada Turki na njega udrise
I Jelinu njemu ukradose etc.

Ein altes Reifnizer Weihnachtslied darf ich wegen seiner schönen nationalen Melodie nicht übergehen. Die Arie ist folgende:

Oh lesim lesim Bratzi
Oh kai vam jef povejm
Eno zhudo sim shlifhal
Kir ga she dobro vejm
Ob ti dvanajsti vuri
Sim shlifhal vidil tudi:
Angelzi lepo pojejo
Bogu zhaft hvalo dajejo etc.

Das Lied *Od Vide* ist schon in der Zhebeliza aufgenommen worden.

Ein Lied: *Od Kreifa*, wäre sonst so ziemlich hübsch, nur kommen darin mehrere deutsche Wörter vor. Es fängt so an:

Kerfnizzhe kersujejo
en velik ogen kurjo etc.

Reiner ist ein anderes altes Lied, welches ich mir unlängst vorsingen liess. Es ist betitelt: *Od rejenke*, und fängt an:

Stoj stoj roshlinski grad
Noter sta mi dva jetnika
Oba lepa oba mlada
Koker de bi bla brata dva etc.

Sollten Sie nun, welche von den hier angeführten Liedern zu Ihren so ehrenvollen als nationalen und patriotischen Unternehmungen benützen können, oder überhaupt ein anderweitiges Interesse daran finden; So wird mir das grösste Vergnügen seyn, alle oder einige von diesen Liedern je nachdem Sie dieselben gebrauchen können, Ihnen zu übersenden. Ich füge diesem Briefe auch die Abschrift einiger Zeilen von jener sonderbaren Schrift bei, deren Inhalt in unseren hochgelehrten Reifniz, wie ich Ihnen schon in Graz erzählt hatte, nicht enträthelt werden konnte. Sollte es von was Interessantem handeln, oder in einer ungewöhnlichen Mundart geschrieben sein, was jedoch schwerlich der Fall sein dürfte, so werde ich Ihnen das Original zuschicken. Wenn Sie mich mit einem Briefe beehren, so bitte ich so zu addressiren: Anton Rudesch, Laibach am alten Markte Nr. 34. Ich verbleibe immer mit grösster Hochachtung Ihr

Ergebenster & Dienstwilligster

Ant. Rudesch m. p.[“]

Po prejetju tega pisma se zdi, da je Vraz vnovič poprosil Antona Rudeža, naj bi mu poslal nekaj v predstoječem pismu omenjenih narodnih pesmi. A v svojo zbirkو je sprejel samo eno. Na str. 151. njegove l. 1839. v Zagrebu izdane zbirke se nahaja: „Rejenka“ s pristavkom: „Iz Ribnice od g. Ant. Rudeža“. A že prve štiri vrstice so nekoliko drugačne, kakor one, ki jih gori navaja Rudež. Glase se namreč pri Vrazu:

Stoji stoji prelejpi grad
Stoji stoji Rožlinski grad.
Notri sta mi dva jetnika.
Oba lepa, oba mlada.

Sta li popotovala Vraz in Miklošič med 8.—14. avgustom 1838 v Presek k Smoletu, ali ne? Najbrž ne, ker v takratnih korespondencah o tem ni nikakega sledu. Kakšnega Korytko-vega popotovanja v Presek policijska poročila ne omenjajo. Pač pa je šel Korytko dne 7. avgusta k dr. Chrobatu na Bled, a dne 15. avgusta — torej en dan po Vraz-Miklošičevem roku

— je posetil ribniškega graščaka Rudeža.¹ — O Korytkovem prihodu v Ljubljano je bil izvedel Vraz prvič iz Prešernovega pisma z dne 11. marca 1837, v katerem mu je pisal, da se uči poljščine od njega, in mu poslal prevod Mickiewiczeve „Resignacije“, a imena Korytkovega mu še ni bil imenoval. O Korytkovem namenu, izdati slovenske narodne pesmi mu je pisal Prešeren dne 19. julija 1838. K temu pismu je pripisal Korytko v poljskem jeziku svoj pozdrav na Vraza, v katerem pravi, da Vraza osebno ne pozna. Kmalu nato je moral Korytko pisati gori omenjeno pismo Miklošiču, vzgojitelju pri Ladislavu Ostrowskem v Gradcu, s katerim si je pogosto dopisoval. Nato mu je mesto Miklošiča odgovoril Vraz dne 28. julija 1838, izražajoč željo, osebno spoznati Korytkov obraz, „kojega takova domorodna duša oživljuje“. V pismu na Prešerna z dne 1. avg. 1838 se je potem v pripisu opravičeval, da je pisal Korytku ilirsko in ne poljsko.² V istem pismu ga nazivlje „przyacioł Koritko.“ Ker Vraza v Ribnico v avgustu 1838 ni bilo, sta si ostala oba po duhu in zbiranju narodnih pesmi podobna si mladeniča osebno nepoznana.

O počitnicah 1838 je bil Vraz sicer res v Rogatcu, ker je tam pozabil ali pustil nekaj svoje obleke, zastran katere je prosil potem Cafu, da mu jo pošlje za njim po radgonskem slu.³ Ali je bil že njim, kakor je bilo dogovorjeno, tudi Miklošič, se ne ve. V Zagreb je šel Vraz bržkone sam, ker v pismu⁴ na Cafu z dne 3. avgusta 1838, pisanem iz Zagreba nič ne omenja Miklošiča. V septembru je bil zopet v domačih krajih, ker je dne 17. septembra pisal iz Radgone Cafu pismo.⁵ Potem ga najdemo 19. oktobra v Gradcu, odkoder zopet piše Cafu,⁶ opisuječ mu slovansko društvo v Gradcu in ustanovitev slovanske čitalnice v tem mestu. O kakšni nameri, stalno se pre-

¹ Primeri mojo razpravo: „Emil Korytko“. Izvestja Muz. društva za Kranjsko, XVIII, 19.

² ibid. 88.

³ Zbornik Mat. Slov. II. 207.

⁴ ibid.

⁵ ibid. 209.

seliti v Zagreb, v tem pismu še ni govora. Odtu je najbrž popotoval v pozni jeseni na Prekmursko, zbiral narodne pesmi za svojo zbirko, ki je bila prihodnji mesec že gotova za tisk.¹ Da je v tem letu sam nabiral pesmi med ogerskimi Slovenci, pravi v predgovoru svoje tiskane zbirke str. XVII: „God. 1834 i 1837 po Krajnskoj i Koruškoj, a god. 1838 po zapadnjoj Ugarskoj putujući nastojah sbirku moju s novim cvetjem umnožati.“ Začetkom novembra je bil v Ilovcih, kjer je imel svoj vinograd,² odtu je vsaj pisal Rakovcu dne 5. novembra.³ Mogoče je tudi, da je šele odtukaj napravil svojo prekmursko pot, odločivši se, svojo zbirko končati in ž njo oditi v Zagreb. Dne 15. decembra 1838 je bil že stalno v Zagrebu.⁴ Stopil je v bližnjo zvezo z Gajem z namenom, da pri njegovih „Novinah“ in „Danici“ pridno sodeluje kot zastopnik Slovencev, v prvi vrsti štajerskih, o čemer piše Muršcu 17. decembra 1838: „... pa Vam tudi obljubim, kaj bom jaz od novega leta pridneši, več za tote novine in lepo Denico delal, pa tudi ne samo moja dela po perstih meril, temoč vse dobro od naših štajerskih Slovencov u njih odkrivati no razkrivati začel — tak začel kak mi slne na jezik pernesejo.“⁵ — Miklošič Vraza o počitnicah 1838 sploh ni mogel veliko spremljati, ker je že sredi septembra odšel za stalno na Dunaj,⁶ dejstvo, ki je morabiti pospešilo Vrazov prehod na Hrvatsko.

Leta 1839. je ostal Vraz v Hrvatski, ki mu je postala vsa „jedan gostoljuban dom“, kakor dobro pravi Marković v uvodu k njegovim zbranim pesmim (LXXIV). Samo v maju se je nekaj časa mudil v svojem vinogradu v Ilovcih, kjer je datiral predgovor svojih nar. pesmi, pa v jeseni je bil šel tja prodajat svoje vino.⁷

¹ Děla, V. 180, 184.

² Gradja, VI. 323.

³ Děla, V. 177.

⁴ ibid. 182.

⁵ ibid. 179.

⁶ Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre, 61.

⁷ Gradja, VI. 323.

Predpustom prihodnjega leta (1840) je v Zagrebu nevarno zbolel in ležal sedem tednov na živčni mrzlici, ki je bila vzrok njegove poznejše bolezni, sušice.

Kot rekonescent je šel pod jesen 1840 v Podčetrtek k svojemu ujcu Hercogu, upravitelju Attemsovih posestev. V Podčetrtku je bil za zdravnika njegov dobri priatelj Kočevar. Tu se je zelo dobro počutil. Pisal je Prešernu dne 7. septembra 1840: „V tem dragem krogu sem se tudi tako daleč pokrepčal, da morem prihodnjo nedeljo nadaljevati svoje popotovanje na Dolenjsko. V torek zvečer dospem na Presek h gospodu Smoletu. Ako je gospod Smole v Ljubljani, Te prosim, da ga o tem obvestiš. Morebiti pride brez ovire svojih opravkov doli — in sicer v Tvojem spremstvu. Jaz Te jako želim videti, in — post tot discrimina rerum — s Teboj o marsičem govoriti.“¹

Medtem, ko je bilo to Vrazovo pismo na poti, se je v Ljubljani raznesla govorica, da je Vraz v Zagrebu umrl. Zaradi tega se je obrnil Andrej Smole dne 12. septembra 1840 na uredništvo Gajevo z naslednjim pismom: „Es hat sich hier das Gericht verbreitet, dass der Herr Vras gestorben sey, jedoch haben wir keine verlässlichen Quellen. Da ich gerne die Wahrheit wissen möchte, so bin ich so frei mich mit der Bitte an Sie zu wenden, wenn Sie so gefällig seyn wollten, mir mit ein paar Wörtern anzuseigen, wie viel Wahres daran sey. Verzeihen Sie die mir genommene Freyheit und kann ich Ihnen gegenseitig dienen, so bitte frey zu befehlen mit Ihrem ergeb. Diener und Freund Andreas Smole.“²

Vraz je bil medtem v resnici na Preseku, a tam ni našel niti Smoleta niti Prešerna, ampak novega posestnika Klešića, kateremu je bil Smole svoje posestvo prodal. Ta ga ni sprejel posebno vladno. O vsem tem je moral Vraz kot v odgovor na Smoletovo vprašanje na Gajevo uredništvo Smoletu pisati dne 12. oktobra 1840 (pismo ni ohranjeno), ko se je vrnil zopet v Zagreb. Smole in Prešeren sta mu odgovorila 20/6 okt.

¹ Děla, V. 194.

² V zagrebški vseučiliški knjižnici.

1840. Prvi mu je pojasnil, da je zbog slabega zdravja prodal kmetijo „veliki kanalji“ Klešiću iz Samobora: „Von so einem Elenden ist auch keine bessere Behandlung zu erwarten, als sie Ihnen wiederfuhr.“¹

Vraz je hotel najbrž Smoleta prositi njegove zbirke nar. pesmi. Kar osebno ni mogel, to je po vsej verjetnosti storil pismeno v listu, ki nanj gori odgovarja Smolè, obetajoč mu poslati svoje zbirke na 3—4 mesece, par dni pozneje je imel pošiljko pripravljenou za pošto in je napisal Vrazu naslednje pismo:

„Laibach, den 30ten 8ber 1840.

Mit Morgen dahin fahrenden Wagen habe ich Ihnen die krainischen Volkslieder, die mir Kastelic nicht verloren (oder wie!) hat, abgeschickt. Auf die 5 Tekchen auf grünem Papier lauter erotische Liedchen, die bei unseren Bauernburschen sehr beliebt sind, bitte besonderes Acht zu geben, dass sie nicht verloren gehen, da viele vielleicht nicht die Censur passieren werden und ich keine Copie habe. Mit schönstem Gruss

Ihr erg. Freund u. Dner.

And. Smole.

Bei ohnehin Schreiben, wünschte auch zu wissen, wie viel dort Vodniks Gedichte 3 Bogen bei 2000 Ex. Abdruck kosten würden, um mich beym hiesigen Buchdrucker darnach richten zu können, denn mir scheint, er rechnet mir zu viel fl. 12.— ohne Papier. Ehe ich den Brief ablaufen lassen wollte, schickte ich das Packetchen auf den Postwagen, wo ich erfuhr, dass dasselbe erst zum Bücher-Revisionsamt zum fatalen Pauscheg, dann aber noch aufs Ober-Amt zum plombieren etc. herumspaziren müsste. Dieses alles verdross mir, und so ersuchte ich den H. Fr. Sartory, Spediteur auf dem hiesigen Rayon (Mauth) dasselbe gelegentlich hinabzuschicken; oder kommt vielleicht von Ihnen welche Gelegenheit herauf, so bitte Sie

¹ Prim. moi članek: „Dvoje Prešernovih pisem“, Zborn. Mat. Slov. IV. str. 5, p. o.

dahin anzeweisen. Sobald Sie aber in den Besitz dieses Paketchens kommen, so bitte Sie, mir es zu meiner Beruhigung auf jeden Fall anzueigen.“

Deset dni pozneje je že mogel Smolè Vrazu sporočiti, da je spediter pesmi odposlal. Pisal mu je naslednje, morebiti svoje zadnje pismo pred smrtjo:

„Laibach den 10ten 9ber 1840.

So eben meldet mir H. Fr. Sartory, das Pakl mit den krainischen Volksliedern durch Frachter Johann Rupeshizh an H. Lenzendorf & Cie alldort, im Lohn a dovere verladen zu haben. — Belieben Sie es daher bey benannte Herren abholen zu lassen, und damit wie bewusst zu versichern. Mit freundschaftlichen Gruss zeichne

Ergebnest

And. Smole.“¹

Vraz je dobil to pismo v Bistrici. Zato je pisal Babukiću, naj pošiljko pri Leutzendorfu v njegovem imenu reši in njemu v Bistrico pošlje, da pesmi brže bolje prepiše in čimprej Smoletu vrne.² Smoletu je odgovoril dne 3. dec. s pismom, ki ga ni našlo več živega; ker je bil v tem pismu pripisal tudi postscriptum za Prešerna kot odgovor na Prešernov pripis k Smoletovemu pismu z dne 20/6 oktobra, je prosil Prešerna v listu z dne 15. dec., naj si on vzame ono pismo. V resnici se nahaja ta Vrazov list v Prešernovi zapuščini. Ker sem prepis nekam založil, ga žal tukaj ne morem uporabiti. Vrazov postskript sem objavil na koncu svojega sestavka „Dvoje Prešernovih pisem“.

V pismu z dne 15. dec. 1840 naznanja Vraz Prešernu, da sta bila z Gajem namenjena v spomladi 1841 priti v Ljubljano. Vraz se je to zimo dolgo časa mudil v Bistrici, šele koncem predpusta 1841 se je vrnil v Zagreb, odkoder je

¹ Obe pismi v zagr. vseuč. knjižnici.

² Děla, V. 195.

pisal dne 19. febr. Muršcu, da namerava o Veliki noči priti v Gradec.¹ Stvar pa se je zasukala drugače.

Sredi marca je prišel v Zagreb Sreznjevskij. Njegov prihod je oveselil vse Ilirce, zlasti pa Vraza. Uslužen, kakor je bil, je začel spremljati slavnega ruskega učenjaka - slavista po celem Zagorju, končno se mu je ponudil za vodnika tudi na popotovanju po Kranjskem in Koroškem.²

II.

Vrazovo popotovanje po Slovenskem l. 1841. je bilo velike važnosti za zanimivo epizodo slovenske literature, za oni interregnum med „Čbelico“ in „Novicami“, ki bi ga slovenski literarni zgodovinar mogel nazvati kratko „slovenski ilirizem“. Njegovo zgodovino pa bo treba šele napisati. Kar se je doslej pisalo, ne nosi pečata sistematičnosti na sebi. A poprej mora iziti Vrazova korespondenca, seveda popolneje in kritičneje, nego je izšla lani Gajeva, v kateri slovenskih pisem veliko manjka, a ona, ki so natisnjena — med njimi tudi Vrazova — so polna napak.

O tem Vrazovem popotovanju — drugo ne more priti v poštov — je napisal v „Slov. Narodu“ Davorin Trstenjak podlistek „Slovenski pesnik Rajnki“. O Trstenjaku je že znano, da se na njegove podatke ni vedno zanesti. A ta podlistek je naravnost psihološka zastavica.

Trstenjak piše: „Bilo je meseca avgusta leta 1842, ko me na mojem domu obišče iz Zagreba prišedši Stanko Vraz. No Davorine, zašto ste tako tužni? zaklikne, ko me vsega otožnega za mizo sedečega zagleda. Odgovorim mu, da sem bolesten in sicer zelo nervozan. Uprav dobro, potovanje hoče Vas okrevati, hajd z menoj na Koroško.“ Nastopila sta pot. „Jaz sem bil takrat klerik in po duhovensko oblečen. Stanko Vraz je nosil surko in crven-kapo. To je bila gotovo ‚polizeiwidrige Gesellschaft‘. Povsod so naju gledali in in ogledavali, in slednjič ovovali, da sva — preoblečena špi-

¹ Děla, V. 211.

² Путевые письма И. И. Срезневского. Спб. 1895. 198.

³ Slov. Narod, 1876, štev. 70 z dne 25. marca.

jona“. Trstenjak pravi, da sta vseeno prišla k Jarniku, ki je Vraza že poznal s pota 1837 in obema lepo postregel. Zvečer se je prepevalo, in Vraz je igral na svojo flavto. „G. Jarnik prinese vnovič svojih pesnij, in ko sem mu pomagal listke prelagati, vidim, da je pod marsikatero pesnico bilo ime ‚Rajnki‘ zapisano, ko ga vprašam, kdo je ta pesnik: ‚Rajnki‘, nasmehlja se čestivredni starček in reče: nekdanji mladi Urban Jarnik . . . Jarnik je tudi nemški pisal v svojej mladosti v ‚Kärtnerische Zeitschrift‘ in v ‚Carinthio‘. V prvem časniku so tudi natisnene nekatere izvirne pesnice, pa tudi slovenski njegovi prevodi Schillerjevih poezij, kakor postavim: Grof Habsburški . . . Jaz sem v Blatnem od Vraza ločil se, in zopet na Štajersko šel. Vraz pa je potoval črez Beljak v Ziljsko dolino in po drugih slovenskih krajih koroške dežele, pobiravši narodne pesni. — V Beljaku se je nekemu ‚kreiskomissaeru‘ z imenom: Jugowitz‘ nevaren zdel, ta ga je denunciral pri višej policijskej oblasti, in takoj so dobili vsi komisijski uradi po vsej Koroškej in Štajerskej — tudi nemški — zapoved: pazljivo oko imeti na tega panslavističnega potnika. Komisar Jugowitz je ime: Vraz izgovarjal in pisal po koroškem žargonu Ur a z, in dolgo niso uradi mogli zvedeti za to nevarno osebo, ki je na graškem vseučilišči bila imatrikulirana z imenom Jakob Fraß, v steckbriefu pa Urasz [beri kakor slov. Urac]. — V Celovcu so pozneje policijsko-uradno tudi zaslišali g. klerika Jožefa Ulago, katerega je Vraz iz Gradca poznal, in ga v semenšči v Celovci obiskal. — Mene so uže tako imeli na muhi, in ker sem z Vrazom potoval, še sem postal večji ljubimec skrivne policije.“

V resnici pa je popotoval Vraz v teh letih na Koroško samo leta 1841. in to ne s Trstenjakom, ampak — Sreznjevskim. V sedemdesetih letih bi bila morala ta stvar biti znana, saj je Vraz še sodobno priobčeval svoja pisma s pota v „Danici“ 1841, str. 75, 100, 115, 118. Pozneje je priobčil v „Iskri“ 1844 kratek odlomek „Put u gornje strane“ (vsi ti sestavki so izšli 1877 v „Dělih“ V. 27—78). Vrhutega je bila

„Danica“ že pred Vrazovimi pismi s pota naznanila svojim čitateljem: „Š njim (Sreznjevskim) putuje u Kranjsku i Korušku gospodin Stanko Vraz, poznati pěšnik ilirski i izdatelj narodnih gornjo-ilirskih pěsamah, da tom prilikom sbirku rečenih narodnih gornjo-ilirskih pěsama umnoži, koje je naskoro u drugom dělu izdati nakonio.“¹

Dne 31. marca² — pripoveduje Vraz — sta odpotovala s pošto proti Karlovcu. „S těsnim i tužnim srcem“ je ostavil Vraz Zagreb in zdele se mu je, kakor da se je poslovil od vsega sveta. Dež je bil celo pot. Zvečer istega dne sta dospela v Karlovec, kjer sta posetila ilirsko pisateljico Dragoilo Jarnevićeve. Ko sta po noči vrnila v svoje stanovanje, so ju čakali tam že karlovški domorodci s čašami v rokah. Drugi dan dne 1. aprila dopoldne sta si ogledala knjižnico ondotnje „Čitaonice“³, popoldne sta se odpeljala proti Metliki. Spremil ju je Ivan Mažuranić do posestva Vranicanijevega v Jurjevu, kjer ju je upravitelj po naročilu posestnika pogostil s šampanjcem in udobno prenočil. Drugo jutro sta stopila tu v kočo nekega kmeta, kjer se je zbralo polno otrok, deklet in stark, od katerih se jima je s pomočjo „svetlih grošev“ in sladkorja posrečilo izvedeti vsakovrstnih stvari. Po kosilu so ju odpeljali Vranicanijevi konji v Metliko, kjer sta se oglasila pri dekanu in si ogledala mesto. Dopadel jima je posebno ženski svet. „Toli milih čarnih očiuh i krasnih sitnih bělih zubičah nisam još vidio,“ pravi Vraz. Oglasila sta se pri kavarnarju, ljubitelju pesmi, ki je imel dobrodrušno 70letno mater. Povedal jima je imena nabravših se, praznično oblečenih deklet in žensk, katere sta izpraševala od 4. do 9. ure; Sreznjevskij je risal njih nošo, Vraz si je zapisal par pesmi o kresu in koledi itd. Poizkušal si je zapisati tudi lepe napeve, a mu je šlo težko. Užalostilo ga je, ko so mu devojke pravile, da duhovština prepoveduje peti te pesmi.

¹ Danica, 1841, 56.

² Děla, V, 59.

³ Путевые письма И. И. Срезневского, 198. Digitized by Google

Drugi dan 3. aprila sta nadaljevala pot proti Novemu Mestu. V vasici Hrast sta si naročila obed. Krčmarjev sin ju je med tem spremil v uskoško vas Drage k duhovniku, ki ga nista našla doma, pač pa mater njegovo. Bila sta pri kmetu Damjanoviću, kjer sta morala prisesti k bornem kosilcu. Potem sta bila povabljena še k popu na obed. Vrnivši se v Hrast sta pod noč odrinila proti Novemu Mestu. Dospela sta zvečer v dolenjsko stolico in se nastanila „pri Solncu“. Pisala sta pisma. Vraz je drugi dan 4. apr. sporočil svoji posestrimi Dragoili Štauduarjevi svoje novomeške vtiske z naslednjimi besedami: „Sobe mrkle, ulica izpred nas mrkla, ulica mrkla s desne i s leve, jednom rěčju: sve je oko nas mrklo i nepriazno.... Ovdě smo bili kod Frančiškanah i kod pr. g. opata Albrechta, koj je dobar domorodac.“¹ Najela sta si za sedem goldinarjev konja do Ljubljane, kamor sta dospela zvečer 4. aprila. O potu med Novim Mestom in Ljubljano je sporočil Srežnjevskij drugi dan (5. apr.) materi: „Cesta izvrstna, čarobna: gore in gore, razgledi in razgledi; po hribih in dolinah stari in novi gradovi, cerkve, vasi; ljudstvo oblečeno čisto in snažno. Micke tako lepe, in vse, vse je tako milo, da bi mogel po tej cesti popotovati desetkrat z enakim užitkom. Samo eno je zoperno: ko čitam kranjsko knjigo, razumem skoraj vse, le kakšna beseda mi dá misliti, če pa poslušam, ko govoré, kakor bi ne poslušal. Naj še tako prisluškujem, tak razberem vsako deseto besedo. Diven naglas, večja polovica samoglasnikov se pogoltne, ostali so iz-premenjeni.“²

V Ljubljani sta se dlje časa pomudila. Na Veliki petek dne 8. aprila je Vraz šele prišel do tega, da je opisal posestrimi Ljubljano. Pravi, da je obiskoval svoje znance, v prvi vrsti seveda „čbeličarje“: „bio u biblioteci u kasinu, u tri četiri crkvah i u tri četiri krčmah.... Ovdě ti ima božji svět znamenitih stvari. Što se mi pak čini najznamenitije bilo je eto ove. — Prěkojučer pokuca nětko u jutro na vrata. Kazivši naš ,Slo-

¹ Děla, V. 216.

² Путевые письма, 201.

godno^č unidu tri Ljubljanski bogoslovci, koji nas lepo ilirskim jezikom pozdrave. Ja sam scenio, da su oni rodjeni Dalmatičci, koji su někakvim slučajem, koj Slavjanima vlada, u ovděšnju školu odnešeni. No oni me uvěravaju, da su rodjeni Kranjci, jedan Gorenac, drugi Dolenac, a tretji Nutranjac.¹ Umoliše nas, da jih posetimo u sěmeništu, što i mi učinismo. Tamo nas okupi sila mladih ljudi, koji svi za Ilirštinu dišu i živu te i više manje dobro ilirski govore i pišu.“—Ljubljanski purgarji so ju z radovednostjo ogledovali, ko sta hodila po ulicah; „na me (ili bolje rekuć na moju narodnju haljinu) sve gledi; koja se ovdě tako dopada, da će u dojduću zimu dva doktora iz Zagreba jednake doneti... To ti je mrkla, crveno podstavljen surina, kao što se nose oko Kupe. Vidit će se jih dojduću zimu više u Zagrebu.“ Dalje javlja Vraz Dragoili, da ju je na prihodnji dan (Veliko soboto) povabil dr. Chrobat na kosilo, „s kojim ćemo se odvesti posle obeda put Krajna (Krainburg) da uskrs medju prostim pukom sprovedemo. Odtuda vratit ćemo se u ponедѣlak amo, za da vidimo kasinski bal — ili (bolje rekuć) cvět Ljubljanskih krasotah.“

V soboto po kosilu so res vsi trije odrinili proti Kranju in izstopili: Sreznjevskij in Vraz v gostilni, dr. Chrobat pri dekanu.

Drugi dan na Veliko nedeljo ju je dr. Chrobat začel voditi po Kranju in okolici, da vidita, kako žive Slovenci. Ob

¹ Ti trije bogoslovci so bili najbrž Pintar, Krašna in Žakelj — sicer eden Gorenjec, dva Notranjca — ki so potem 1841, 1842, 1843 dopisovali Vrazu ilirski, drugi tudi Babukiću kot voditelji „čitavnega zborna“ takratnih ljubljanskih bogoslovcev. Krašna je pisal Vrazu napr. dne 1. marca 1842 iz Logatca: „Istina jest, što je pravo moram tverditi da je i g. Pinter puno puno radio, neznam pak šta bi bilo, da nismo mi dvoica radili.“ (V zagr. vseuc. knjižnici.) A Pintar mu je pisal iz Kočevja dne 20. marca 1843: „Što se ilirstva kod nas tiče, mogu Vam kazati, da mi dobro napredujemo. Naše društvo broji sada već 20 članovah a od někojih se nadamo, da ćedu skoro pristupiti, knjigah nakupisimo ovo kratko vrēme od dviju godinah mnogo, koje se marljivo čitaju... Mi si samo ilirski dopisivamo, samo ilirski u svojih sastancih razgovaramo. A to je sve plod dvogodišnjeg redjenja.“ (Istotam.)

8. uri zjutraj ju je povedel v cerkev, kjer je Sreznjevskij prvič slišal slovensko propoved in jo „hvala Bogu brez malega tudi razumel.“¹ Po kosilu je Vraz napisal še nekaj vrstic Dra-goili.² V njih je dal duška svojemu hrvatskemu domotožju: „Danas ovdě sve od veselja i radosti igra; danas je uzkrs. Děca se po ulicah natěcaju pisanicami, kriču, viču, směju, grohoču.“ Pošta se pripelje. On hiti k oknu in hoče se mu sesti vanjo, „jerbo pošta ide proti jugu“, ves zaljubljen je v celo Hrvatsko. „Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Nemogu nigdě mirno spavati, nego u Hrvatskoj, niti neću nigdě mirno umreti, nego u Hrvatskoj. ... Meni je Hrvatska čim dalje od očiu, tim bliže srca. Povedj Ti ovo suncu Hrvatskomu, oblakom Hrvatskim, i větrom Hrvatskim, i svemu šta je Hrvatsko.“ — Takega vidimo Vraza med Slovenci na Veliko noč. Slovenci praznujejo praznik vstajenja, a on se počuti med njimi — kakor sam pravi — v vlogi Jeremija.

Pišoča gosta je prekinil dr. Chrobat, ki ju je pozval, da si ž njim ogledata gorenjsko vas. Šli so v neko krčmo blizu mesta, in dr. Chrobat je začel dajati kmetom za pijačo, da bi jim razvezal jezike. To se mu je tudi posrečilo. Med kmetiško to družbo so prebili popoldne do večera. Vraz je drugi dan (12. apr.) pisal posestrimi, da se je do bolesti načudil in nasmejal ondotnji govorici. Oni pogolteni vokali kranjskega govorja, o katerih je že l. 1834. v Ljubljani s Čopom disputiral, so ga še sedaj silili tako na smeh, da je zavoljo te soražmerne malenkosti, o kateri sam pravi, da se je razvila „naravskim načinom“, vzklikal, češ, da je nasproti tej govorici vsa učenost učenih Ilirov nična! Bili so pač ti kranjski poluglasniki nekak Vrazov konjiček!

Ko jih je dne 12. IV. pogostil nakelski župnik z velikonočnim žegnom, so se vsi trije v torek po Veliki noči (13. IV.)

¹ Путевые письма, 204.

² Děla, V. 219, kjer je pismo napačno datirano s „14. travnja“; moralno bi stati 11, na kateri dan je bila v l. 1841. Velika noč.

vrnili v Ljubljano. Prvo noč po povratku iz Kranja je Vraz v Ljubljani zbolel na vročici. Ker mu je zdravnik ukazal, ostati v postelji, je Sreznjevskij v soboto dne 17. aprila sam odpotoval proti Celovcu. V bolezni je Vraz fantaziral o svoji sestri Anki, kar mu je dalo potem snov za njegovo posvetilo k „Glasovom iz dubrave žeravinske“, zloženo v Ljubljani dne 24. aprila 1841. Prvega maja je zopet pisal posestrimi Dragoili: „Sada sam zopet kako tako zdrav. Veselim se svaki dan kao ptica na grani. Stojim kod priatelja Kastelca u bašči, u kiosku, gdē do pó dana pišem. O pó dana oběđujem. Poslē pó dana čitam i pišem do 5 satih. O pet satih dolazi moj drug Dr. Prešern, s kojim polazimo šetnje. On čita Ilirski. Ja njemu tumačim, šta nerazumi . . . Na večer polazimo krčmu, gdē se ponajviše kranjski govor.¹

V Ljubljani se je Vraz vdeležil v Prešernovem spremstvu kazinskega plesa. Njemu, ki je bil navajen na zagrebške nacionalne bale, ceremonijalnost ljubljanskega plesa ni ugajala. Zdelo se mu je, da se pleše prehladno. Kako zelo je pogrešal narodnega motiva pri tej zabavi, se razvidi iz njegovih besedi: „Nisam mogo bez někakve tuge gledati ove krasne slovenske-ilirske stase, morao sam uzdahnuti: ‚Kud si pošla, mati Slavo, iz ovih hramovah!‘ Istina Bog! čini se svaki takav momak kao crkva, koju je ostavio Bog.“² Kljub temu pravi, da se je dobro zabaval z neko 17letno deklico, kateri ga je predstavil Prešeren. Bila je trgovčeva hči, a ker je mnogo plesala, on pa se plesa ni vdeleževal, je mogel ž njo le po presledkih govoriti. Niti imena njenega si ni zapomnil. Dovzeten za ženske čare, kakor je bil, je v tem pismu vzkliknil za njo: „S Bogom ostala, neznana lěpoto!“

To pismo je pisal Dragoili dne 10. maja iz Ribnice, kjer se je mudil do 11. maja na posetu pri graščaku Rudežu. Prišel je bil k njemu pač zaradi njegove zbirke narodnih pesmi, vsled česar je žezel priti že l. 1838. na povabilo po-

¹ Děla, V. 224.

² Děla, V. 228.

kojnega Korytka. Rudež mu je dal radovoljno na razpolago, kar je bil zbral že za časa Vodnika: „Hvala njemu na njegovojo dobroti i pomnji, jerbo da on nije onda kupio, propale bi bile najizvrstnie in najkrasnie kranjske narodnje pěsme. Mnogo lěpih komadah prepisao sam iz njegove sbirke, kojih nitko više pěvati ne umie, makar mu dao za svaki redak pocekin.“¹ Dalje popisuje Dragoili domoljubno vzgojo v Rudeževi hiši in lepoto dolinice Ugarja, kamor je hodil sanjarit, pripoveduje, da je bil v Kočevju, in pristavlja, da se je pri Rudežu sestal s famoznim čabarskim graščakom Parovićem („čuda golemoga!“), „koj je dobar susēd i priatelj kuče.“²

Ko je Vraz že zaključeval pismo, so ga obiskali v Ribnici dr. Česnik ter župnika Žemlja in Ilenič; o poslednjih dveh pravi v prihodnjem pismu iz Ljubljane, da „su toliki domorodci i cěnitelji ilirštine, da sve skoro Danice, koliko jih je dosad izišlo, na izust znadu“. Žemlja da je napisal povest v verzih „Sedem sinov“, ki jo hoče kmalu v novem pravopisu izdati.

Medtem, ko je bil Vraz v Ribnici, je bil prišel Sreznjevskij dne 5. maja v Ljubljano, a se je zopet odpeljal v Benetke. Vrnivši se iz Ribnice v Ljubljano, je Vraz izpremenil svoj načrt: ker je hotel koncem maja biti na ziljskem žeganju, ni šel za Sreznjevskim, ampak je 19. maja sam odpotoval na Koroško. Opoldne ga je poštni voz pripeljal do Tržiča. Hotel je tu pričeti pogovor z ženskami na trgu, a so se mu umikale „ljute kao guje“. Bolj mu je bila všeč, pripeljavšemu se na koroško stran, v Košentavri koroška „Swowenka“, ne sicer po noši, pač po srcu „veoma otvorenem“. Zvečer je dospel v Celovec. Drugo jutro (20. maja) se je oglasil v semenišču, „gdě sam tri domorodca našao, koji dosta

¹ Děla, V. 226.

² Ta kuriozni hrvatski graščak, o katerem sta hotela Levstik in Jurčič pisati roman, si je z Rudežem mnogo dopisoval. Njegova mnogoštevilna pisma se hranijo v ribniškem gradu. Služila bi dobro romanziscu, ki bi se dušeslovno zanimal za to ekscentrično figuro.

dobro ilirski govoriti znadu“.¹ Potem pa se je napotil nemudoma k Jarniku v Blatograd. Jarnik ga na prvi pogled ni več spoznal in ga je imel za peterburškega profesorja Preiša, ki je tudi ob istem času popotoval po Slovenskem, ko mu je povedal svoje ime, ga je starec ginjen objel in ga jel izpravševati o Gaju in Ilirih. O Binkoštih je bil Vraz pri Majerju v Rožu, dne 31. maja z Majerjem v Ziljski Bistrici, kjer je ves navdušen občudoval „raj pod lipo pri Ziljanih“. Odtod je krenil 2. junija v Šmohor in potem v Podklošter h kaplanu Lesjaku, kjer je mislil dobiti iz Celovca svojo tam pozabljeno prtljago, a je ni dobil². Potem je preko Trbiža in Žabnice odpotoval z neko rezijansko družino v Rezijo. Dne 12. junija je pisal posestrimi že iz rezijanske Tobile in ji opisoval Rezijane, istega dne je poslal pismo z opisom Rezijanov Vukotinoviću.³ Odondot se je napotil preko Pontebe, Žabnice, Trbiža, Kranjske Gore in Jesenic na Bled, kjer je po Prešernovem nasvetu ostal pri pesnikovem stricu, „koj stoji u Bledu bez žene i dče.“ O njem in svojem bivanju pri njem pravi Vraz: „On je bogat, mlad, dobar čověk i Slavjan, govori Poljski, bio je već u Poljskoj i Ruskoj kao i po Italii i Švajcarskom. On dade bez da sam znao moj paket u svoj dom preneti. Ovdě sam kao kod kuće ili u Bistrici. Kad u jutru stanem, to izlazim na doxat (Altane), vidim mlade dvě susede — děvojke od uzorne lěpoty — i bistrega duha — vodu iz jezera crpti. Ja s doxata gorom š njima, šaleći se s tima sada š njima mojima Vilama povodkinjama.“⁴

Dne 19. junija se je Vraz poslovil od blejskega posestnika Prešerna, ki ga je spremil proti Jesenicam „te na razastanku obećao, da će u buduće svekoliko vrēme svoje, što mu preteče od pokućnih poslova, posvetiti literaturi Slavjanskoj — naj-

¹ Děla, V. 237.

² Děla, V. 42.

³ Ibid.

⁴ Děla, V. 251. Tema dvema devojkama je Vraz tudi posvetil cel ostavek v tretjem delu svojih „Djurabij“. Izabrane pjesme. 112.

pače ilirskoj.¹ Potem je Vraz odpotoval peš preko Rožčice in dospel k Majerju, kaplanu v Rožu. Tu je prenočil. Drugi dan pa sta krenila z Majerjem k Jarniku, a potem so se vsi trije odpeljali preko Celovca (kjer pravi Vraz, da je urejal svoj posel s potnim listom in prtljago, o čemer pozneje) v Velikovec. Tu so prenočili in drugi dan ob treh zjutraj popotovali dalje, gledat na neko goro napis, o katerem je mislil Jarnik, da je glagoljski. Ker temu ni bilo tako, so se razšli, Korošca sta se vrnila, Vraz pa je popotoval dalje. Ta napis so iskali najbrž nekje na Golici (Choralpe), ker dobimo kmalu potem Vraza samega onkraj teh hribov, ki ločijo Koroško od Štajerske.² V gorah nad Muto, v povirju Bistrice se nahaja, kamor bi gotovo ne bil lezel (ker je imel preko Dravograda zložnejšo pot!), ako bi ne bili iskali tamkaj napisa. V gorskem selu pri sv. Jakobu pri Soboti mu pojo kmetiški fantje v krčmi nemške in slovenske pesmi: „Od pěsamah prolazih na običaje, koje stadoh u svoj porte feuille bilježiti. Jedan od tih čověkah pristupi pitajuć: Bos schraiben? A ja odgovorih: Eto čuješ i vidiš, šta pišem. A on: Ber hot ghassen? A ja: To je meni tako na um došlo pisati. Poslě dugog přepiranja on htiaše, da meni zabrani biližiti. A kad ja ništa manje stadoh nastojati u svome dělu, on otide.—Malo poslě toga [se javi] s jednim čověkom važna lica opet u sobi, koj stupi uprěd me pitajući: Hoben s' an Pos? A kod odgovorih, da imadem. A on ga zaište od mene, te mu ga dadox budući me uvěravahu ostali, da je on selski sudac.“³ Potem popisuje Vraz, da je moral latinsko pisani potni list k ondotnemu župniku Brezniku, kateri je pri tej priliki Vraza prijazno sprejel in prenočil. Drugi dan je Vraz ostavil to „narodno Sodomo, gdě se Bog psuje, zašto ljudi več mole

¹ Isto, pravi Vraz, da mu je oblijubil na Bledu neki Toman, nekdanji njegov kolega-jurist v Gradcu, sedaj posestnik-fužin. To seveda ni bil poznejši pesnik dr. Toman, kakor bi se dalo sklepati iz Glaserja, Zgod. II. 255, ker ta je bil takrat še učenček.

² Děla, V. 262.

³ Děla, V. 263.

němački, a to tako, da višeputah možebiti isti Bog neće moći razabratи što taj puk oće.“ Po dolini nemške Feistrice¹ potujoč, z žalostjo opaža tu gibelj slovenskega življa, kjer se je še pred 50 leti samo vsako šesto nedeljo nemško pridigovalo, in pride opoldne v Muto. Po kosilu jo mahne preko Drave, obiskat Slomška v Vozenici, katerega najde že njegovimi kaplani še pri obedu. Slomšek se „punom vatrom“ spominja onih dni, ko je bil l. 1836. z Vrazom v Zagrebu. A Vraz se dvigne že po dveh urah od Slomška: „za što prije viditi Hrvatsku“, ter se napoti v Pohorje, kjer prenoči v visoki štajerski Ribnici. Odtu je šla potem drugo jutro njegova pot naglo navzdol proti Mariboru. Obedoval je pri sv. Lovrencu, posetil v Limbužu župnika Cvetka in svojega prijatelja Matjašiča. S Cvetkom se je zapletel v neprijetno debato, ker je dajal Cvetko v marsičem prav Kopitarju (najbrž glede gajice in dalmatinske ilirščine). V Mariboru je ostal pri profesorju Puffu, Nemcu, o katerem pravi Sreznjevskij, da je „do brezumja zaljubljen v Slovane“.² Drugi dan je odšel proti Slov. Bistrici in med potjo obiskal Cafa, ki mu je bil nabral nekaj narodnih pesmi. Končno se je odpočil v Podčetrtku pri pobratimu drju. Kočevarju od napornega pota, katerega zadnji kos je popisal Dragoili v pismu z dne 15. julija, pisanim iz Podčetrtna. V Zagreb se je povrnil dne 10. avgusta. Iste dan je dospel v Zagreb tudi Sreznjevskij s profesorjem Preišom, vrnivši se s popotovanja po Dalmaciji in Črni gori.

To Vrazovo potovanje l. 1841. je prineslo njemu težko politično osumljenje, predmarčnim policijskim oblastim pa obširno uradno dopisovanje in poizvedovanje. Ko je Vraz izvedel, česa ga dolže, se je odpravil sam „na vrat na nos“ v Gradec, da se izpriča. O tem je sporočil kratko Dragoili iz Gradca dne 10. novembra 1841.³ Dne 14. dec. ji je pisal o zadevi obsitno

¹ Tako se mora čitati ime potoka v Dělih, V. 263, ne „Festenica.“

² Путевые письма, 192.

³ Děla, V. 275.

iz Zagreba: „Našo sem ovdě pri mom došastku¹ mnoge liste² iz kojih sam razabral, da na-me ne pazi samo Štajer negoli čitava gornja Ilirija — dapače čitav u državnem razredjenju poznat ‚Innerösterreich‘. U Koruškoj (Čelovcu) su već dva bosilovca pred policijski sud pozvali, za koje su saznali, da sa mnom u pismenom savezu stoje. Iz današnjega jednog lista saznadoh, da je jedan Bezirkscosmissär iz Celjskoga kotara³ kotarskom upraviteljstvu objavio, da sam kod njega bio s dr. Kočevarem u někakvoj (kako on kaže čudnoj) oděči razprostranjivajući někakve pěsme po narodu. (Jaz sam baš onda imao kod sebe Vukovo Bečko izdanje Srbskih narod. pěsamah, koje je visokoučeni u svojoj službenoj gorućosti Bog zna za kako revolucionarne presudio.)⁴ U Ljubljani (polag jednog

¹ Tu misli Vraz na povratek ne s potovanja, s katerega se je v Zagreb povrnil 10. avgusta, ampak s počitnic v domaćem štajerskem kraju, kamor je bil šel v oktobru, prim. pismo Dragoili z dne 19. oktobra 1841: Ja ču težko prie bl. nedělte iz Zagreba krenuti, za kojim časom već cělom dušom čeznem Samo žalim, da je već vrēme tako kasno, da ču slabo moći užiti što od ugodnog hlada Žeravinske dubrave.“ In dne 10. nov. vpraša iz Gradca posestrimo, če je dobila list, ki ga ji je poslal iz Illovcev za Draškovića (Děla, V. 275, 278).

² Eno takо pismo, nahajajoče se v Vrazovi zapuščini, mu je poslal koncem oktobra iz Gradca Trstenjak, češ, da ga je pisal Trstenjak pisar v samostanu Rein Martin Miheljak. Glasí se: „Den du achtest, den Du wegen seiner Aufopferung für sein Vaterland, wegen des warmen Eifers für das Emporkommen unserer Muttersprache verehrst, dieser ist ein Gegenstand der Verfolgung der politischen Behörden geworden. Ich glaube, Du weisst in diesem Manne deinen Freund Vraz kaum zu erkennen!! Ungehört. Um acht Uhr heute (26. X. 1841.) langte ein k. k. Bothenregister hier an und brachte unter anderen zu verfolgenden auch die Personbeschreibung des unglücklichen Vraz mit, unter der Zahl 267, in Folge einer Anzeige beauftragte der Präsident der Polizeihofstelle den hiesigen Landesgouverneur mit Note vom 5. d. M., dieser das Kreisamt mit Verordnung vom 10. d. M. Zahl 1799, und dieses gab unterm 20. d. M. die Personbeschreibung des Slavenfreundes zur Invigilierung auf dessen Taun und Lassen, und zur angestrengten Überwachung seiner Korrespondenzen u. bei Verdacht einer politischen Gefahr zur dessen Inhaftierung mit dem Beysatze, dass er sich in Agram aufhalten soll.“

³ Glej nižje poročilo okrajnega komisarja Finžgarja!

⁴ Tega pisma nisem našel v Vrazovi zapuščini. Pač pa se nahaja tam pismo dr. Kočevarja z dne 1. dec. 1841: „Svi okružni komisari imajo-

pisma¹ činio je g. director onděšnjega sěmeništa onděšnje bogoslovce, za koje zna da sam občio š njimi, pozorne, da svaki list njemu izruče, kojega će od mene primiti. Iz svega toga uvidjaš, draga Dragoilo, da je Tvoj pobratim — čověk proglašen i proslavljen više nego što su ga dosad mogle njegove tri knjige proglašit. Samo je to tužno pri toj slavi, da je to proslavljenje samo kao što Němac kaže: „eine traurige Berümttheit“. A ja uvidjam iz svih tih listovah, koji me do dva forinta stoje, da je svoj toj slavi kriva — opet ili glupost ili zloba, koja je nada mnom svoje zapačkane ruke oprala. Ja sam došo u Kranjsku, Korušku i Štajer, da tamо narodne pěsme i običaje iztražim i zabilježim, a zloba ili glupost, to je tako okrenula, da sam ja došo medju narod Bog zna kakve pěsme sějat. Eto ti majestetna zločinstva. Da znate kako nam je germanizam priklonut, zaključiti možete iz toga, da u denunciaciji izmedju ostaloga i ovo stoji: „er kommt über die Gränze um dem aufstrebenden Illyrismus Anhänger zu suchen.“ Dakle je ilirština zločinstvo, ili něšto takovoga iz čega zločin-zapoved na Te paziti ter izvědjavati, šta Ti nameruješ Tvojom rasplodjenjem ilirskih pěsamah. Predsednik bečke policije je morao nešto o Tvojom zadnom putovanju u Kranjskom i Štajarskom čuti, buduci da on spomenuto zapoved izdade. U onoj zapovedi su Tvoja razmerja, u kojih bivaš točno popisana, samo ime Tvoje se ne poznade, jerbo si Uratz mesto Vraz nazvan.“ Dalje piše Kočevar, da je bil tudi Vrazov ujec Herzog v Podčetrtek vprašan, a je odgovoril, da človeka s takim imenom ne pozna; ko pa je dobil pravo ime, je javil, da je to miren človek in celo njegov sorodnik.

¹ Dne 25. nov. 1841 je pisal Vrazu bogoslovec Anton Žakelj iz Ljubljane: „... Medju ostalim Vam ču komad lista iz Celovca priobčiti. Spoznati će te iz njega, što Němci o nami misle. U njemu je i od Vas poružno mišljenje. Evo vam ga u matici: „Vor Allem will ich Dir Eins berichten, was ich erst gestern erfuhr, Du aber vielleicht schon früher zur Kenntnis erhalten hast. Gestern abends (to je 16. studna) warnte uns der Herr Direktor (pismo je bogoslovca jednoga) vor einem Briefwechsel mit Vraz (Verfasser der: Narodne pěsme), der mit jenem Professor aus Russland zu gleicher Zeit in Laibach sich befunden hat. Denn er (t. j. director) sagte uns: Dass Russland (da es alle Slaven unter einem Scpter vereinigen möchte) Emissäre in die slavischen Provinzen aussende, die unter dem Vorwände die verschiedenen Dialekte zu studieren, nur die Slaven der russischen Krone geneigt machen wollen. Deshalb hat der

stvo proizhodi. — Sad ču još pričekati koje vreme, da vidim, šta će se iz toga poroditi: valjda ču se kasnje moći laglje braniti saznavši još koješta“.¹

Kdo je denunciral Vraza Sedlnitzkemu? Mogli bi misliti na kakšno uradno osebo v bližini sv. Jakoba pri Soboti, kjer je imel Vraz gori popisan nastop z lokalnim sodnikom. Mogoče pa je, da nam je Trstenjak ohranil ime Vrazovega ovadljivca; potem bi bilo samo to sporočilo v njegovem podlistku nekaj vredno. Trstenjak je mogel izvedeti za ime beljaškega komisarja Jugovica kot ovaduha od Vraza samega. Vraz je tega človeka res poznal, ker navaja v opombah h „Glasovom iz dubrave Žerovinske“ (124) njegovo ime med onimi, čijih nositelji so se pred davnim časom pred Turki zatekli na Kranjsko: „Jedan je sada gosp. Jugović (Jugowitz) u Koruškoj Kreiskommissaire Bělačkoga kotara.“

V naslednjem hočem priobčiti dokumente Vrazovega policijskega preganjanja. Vloge, s katero je Sedlnitzky dne 5. oktobra ukazal graškemu guvernerju Vrazu preganjati, ni v poli-

tiesige (t.j. celovački) Polizeikommissär zwei hiesige Theologen Ulaga et Sorzhizh, von denen man erfahren hat, dass sie mit Vraz konversierten, ins Examen genommen (obwohl nicht protokollierten) und ihnen zur Pflicht gemacht, jedes Schreiben, dass Sie allenfalls von Vraz bekommen sollten, an den Herrn Direktor abzugeben, der es an die Polizei abzugeben habe. Und da ich erfahren habe, dass auch Du mit diesen beiden (dem Vraz nämlich und jenem Professor) bekannt geworden bist, so wollte ich Dir dies als ein Curjosum berichten, wovon Du vielleicht einen Gebrauch machen kannst, nähmlich Dich zu hüthen vor einer Korrespondenz, auf der ein solcher Verdacht liegt! Što vi sudite od toj psovki? Ja neznam, je li gospodin Sreznjevski ikaku rěčcu o tom namirenju Ruskog vladarstva izustio. Mislim da ne!! Od Vas pakoznam, da ste se kod gospodina Kastelica, kad ste bolestovali, upravo protivno tomu izjasnivali. Koji mudri Austrijanin bi mogo o takvoj nevěrnosti misliti? Ja mislim, da najmanje mi Iliri. I kakva korist bi nam otdadle dospěla? Zar je Ruska kadra, nam zakone davati, koi bi bili s našoj nrávju i s našimi običaji usporéđni. Ali ja niti o tom suditi neću, jerbo bi to bila ljudost. A na gore spomenutoj celovačkoj priključbi s Vašima korrespondentama leži sumnja samovoljstva ondašnjega policijskog kommisara. Ja dobro znam, da mu ovaj posao ne prinadleži od gubernialnog ukaza. Pišite mi, što Vi mislite o svem ovom.“

¹ Děla, V. 280.

cijskih aktih dunajskega notranjega ministrstva, kakor tudi ovadbe. Dopis graškega guvernerja Wickenburga z dne 10. oktobra 1841, štev. 1799 na celjskega okrožnega glavarja Waldheima je natisnjen pri Glaserju¹ in se glasi:

„An
den k. k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann
Anton von Waldheim
in
Cilli.

Aus einer vorgekommener Anzeige geht hervor, dass ein sicherer Urasz, welcher angeblich ein ausgetretener aus Steiermark gebürtiger Student ist, und sich in Agram aufhalten soll, von dort häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnten in der Absicht macht, um in diesen letzteren Provinzen Lieder in illirischer Sprache zu verbreiten, hiedurch aber für den in Kroatien und einigen seiner Nebenländer emporstrebenden Illirismus Anklang zu wecken.

Da der Herr Praesident der k. k. Polizeihofstelle zu Folge des hohen Erlasses vom 5ten d. M. die Grundhälftigkeit dieser Anzeige näher kennen zu lernen wünscht, so fordere ich den Herrn Gubernialrath auf, hinsichtlich des Erscheinens dieses Individuums in dem Ihrer Leitung unterstehenden Kreise, und seines Thun's und Lassens die Aufmerksamkeit der untergeordneten Organe mit der erforderlichen Umsicht und Unauffälligkeit anregen, die erlangten Wahrnehmungen mir sodann mittheilen und zugleich das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität des genannten Urasz beleuchten zu wollen.

Gratz am 10ten Oktober 1841.

Wickenburg.“

Glavar Waldheim je to guvernerjevo zapoved sporočil dne 13. oktobra 1841, štev. 222 svojim podrejenim okrajinim komisarjem. Prvi mu je odgovoril Vrazov ujec Hercog v Podčetrtek z naslednjo vlogo:

¹ Zgodovina slov. slovstva, II. 255.

„Ad Nr. 1539. Löbliches k. k. Kreisamt!

Über erhaltenen loblischen Auftrag vom 13ten v. M. Z. 222/P wird von dem Gefertigten in Gehorsam berichtet, dass der beschriebene Urasz, Student, im Bereiche dieses Bezirks nicht erschienen ist, daher bezüglich der Notizen über das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität dieses Individuums die negative Anzeige erstattet wird.

Bezirksobrigkeite W. Landsberg am 3 Novbr. 1841.

Herzog“ m. p.

A s tem se Hercog ni izvil. Zakaj ceijski glavar je bil kmalu za tem dobil od okrajnega komisarja v Kozjem J. Finžgarja signalizacijo Vraza s pripomnjo, da je prišel v Kozje iz Podčetrtka:

„Nr. 1236. Löbliches k. k. Kreisamts-Praesidium!

In Befolgung des hoh. Auftrages dto. 13. 8ber 841. Z. 222 wird in Gehorsam berichtet, dass im Laufe des Verflossenen Sommers ein sicherer N. Frass (vielleicht Wrasz) angeblich aus dem Bezirke Friedau gebürtig, etwa 20 bis 24 Jahre alt, grosser Statur, starken Körperbaues, länglichen, brauen Angesichtes, schwarzen, starken Schnur-, Backen- und Kinnbartes, mit einem kaffehbraunen Rocke (Hala) und einer Mütze bekleidet, mit einer illyrischen Lieder-Grammatik in der Tasche mit dem Herrn k. k. Distriks-Physiker Dor Kotschever in diesem Bezirke, und nahmentlich auf der Kegelstätte des Nikolaus Woschitschnigg zu Drachenburg gesehen wurde. —

Beyde kamen von Wind. Landsberg, und gingen wieder dahin zurück, wo sich Frass einige Zeit aufgehalten haben soll.

Frass soll in Gratz das Jus studirt haben, sohin aber ausgetreten, und mit einem gewissen Gay, der in Agram die Daniza redigirt, in Gesellschaft getreten seyn. —

Da derselbe mit dem Herrn Dor Kotschever erschien, und in seinem Betragen nichts Auffallendes oder Zudringliches bemerkten liess, wurde er auch nicht ferner beobachtet.

Drachenburg am 10ten November 1841.

J. Finschger m. p. Bz. C.“

Glede na ta dopis kozjanskega komisarja je okrožni glavar celjski Hercogu poslal to vlogo in na njen hrbet zapisal naslednje:

„249/P

Wird dem Herrn Bezirkscommissär zu Wind. Landsberg, Josef Herzog, unter Beziehung auf die über den ingedachten Gegenstand am 3ten d. M. Z. 1539 erstattete negative Anzeige zur weitern, im geeigneten Wege, jedoch unaufsichtig zu pflegende Erhebung und Berichterstattung, welche bis 23ten d. M. verlässlich gewärtigt wird, zugefertigt.

Cilli am 15ten November 1841.

W a l d h e i m " m. p.

Sedaj se Hercog ni mogel delati več nevednega in se je moral izraziti o Vrazu. Storil je to v naslednji vlogi:

„Löbliches k. k. Kreisamt!

Sollte der in der löblichen kreisämtlichen Kurrende von 13. Oktbr. 1841, PZ. 222 bezeichnete Urasz derselbe seyn, welcher unter dem Nahmen Fraß von der Bezirksobrigkeit Drachenburg in dem in ./ rückgeschlossenen Communicate beschrieben wird, so kennt der gehorsamst Gefertigte diesen. Er ist ihm verwandt; besucht ihn zuweilen Ein Mahl im Jahre, hat früher in Gratz studirt, und hält sich derzeit in Agram in Croation auf. Er ist Literat, sein Geschäft vorzüglich Sprachenkunde, sein Gemüth sanft, seine Gesinnung ungefährlich.. Womit er sich sonst beschäftige, und in welchen Verbindungen Er anderswo stehen mag, das ist dem Gefertigten, der selbst fast in keinen gesellschaftlichen Verhältnissen steht, unbekannt.

Bezirks-Obrigkeit W. Landsberg den 22. 9ber 841.

H e r z o g " m. p.

Celjski okrožni glavar Waldheim je poslal nato Finžgarjev odgovor s Hercogovo drugo izjavo vred guvernerju Wickenburgu v Gradec z vlogo štv. 253. Sam od sebe je dostavil naslednje :

„Nach diesen Daten unterliegt es wohl keinem Zweifel, daß der eben beschriebene Fraß und jener Urasz eine und

dieselbe Person seyen; jedoch erscheint sein Benehmen auch nach der Darstellung des unbefangenen Drachénburger Bezirkscommissärs als unbedenklich, und ich bin daher der ehrbietigen Ansicht, daß es nicht nothwendig sey, diesfalls eine weitere Vorkehrung zu treffen, da einerseits dies Individuum in allen übrigen Bezirken des Kreises gar nicht bemerkt wurde, und andererseits, wie ich in dem Zeitraume von fünfhalb Jahren, durch welchen mir die Leitung des Cillier Kreises anvertraut ist, wahrzunehmen Gelegenheit hatte, in demselben für den Illyrismus so wenig Anklang besteht, daß sogar die zum nähmlichen slavischen Volks-Stamme, den Slovenen gehörigen Krainer von den Wenden als Fremde angesehen, und mit keinem günstigen Auge betrachtet werden.

Cilli am 25ten November 1841.

Waldheim“ m. p.

Ko je graški guverner Wickenburg dobil to poročilo celjskega okrožnega glavarja, je bil prejel že od graškega policijskega predsednika natančen popis Vraza, ki se je medtem že nahajal v Gradcu in se najbrž sam javil pred policijo. Policijski ravnatelj graški je bil že 13. nov. sporočil guvernerju naslednje :

„Euer Excellenz !

geruheten, mich durch hohen Erlaß vom 10. v. M. Zahl 1799, auf einen gewissen Urasz aus Agram aufmerksam zu machen, welcher — zufolge einer bei der hohen Polizei- und Zensur-Hofstelle vorgekommenen Anzeige — häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnthen in der Absicht unternehme, um in diesen letzteren Provinzen Lieder in der illyrischer Sprache zu verbreiten, und dadurch für den in Kroazien und einigen seiner Nebenländer emporstrebenden Illirismus Anklang zu erwecken.

Ich habe in dieser Beziehung, sowie insbesondere zu dem Behufe, um mir über die Persönlichkeit und Verhältnisse des obgedachten Individuums möglichst genaue Aufschlüsse zu verschaffen, eindringlichst im geheim Erkundigungen eingeholt, muß aber bei dem Umstande, da ein Liederdichter des Namens

Urasz bisher weder hier, noch — wie ich mehrseitig vernehme — in den unteren Theilen Steiermarks vorgekommen ist, gehorsamst berichten, daß ich den obgedachten Namen für unrichtig, und darin von Seite des Anzeigers einen Irrthum, oder mindestens eine Verwechslung als sehr wahrscheinlich halte.

Nach meiner Meinung dürfte ohne Zweifel unter jenem Urasz eigentlich der bekannte in Agram domizilirende slovenische Dichter Stanko Vraz gemeint seyn.

Dieser junge Mensch, welcher eigentlich Jakob, Stanislaus Fraß heisst, hat an der hiesigen Universität die philosophischen Studien und die ersten zwei Jahrgänge der Rechte absolviert, und sich schon damals mehr der Erlernung von Sprachen und belletristischer Lektüre, als dem Studium der Rechtswissenschaften gewidmet, worin er nur einen sehr mittelmässigen Fortgang machte. Mit besonderer Vorliebe bildete er sich in den slavischen Sprachen, worin er schon damals einzelne kleine Dichtungen an das Licht treten ließ. Der Umstand, daß ein Jugendfreund von ihm, der bekannte Redakteur der Kroatia, Namens Gay, ihm in Aussicht stellte, als Mitarbeiter dieses Blattes ein hinlängliches Fortkommen finden zu können, war die Ursache, daß er die Universität verließ, und sich ganz dem belletristischen Studium zuwendete, welches ohnehin mehr seinen inneren Wendungen entsprach. — Er reiste von Gratz ab und begab sich nach Agram, wo er seither noch immer in dem Solde seines oben genannten Freundes steht.

Es sind von ihm in letzterer Zeit zwei Bände illirischer und ein Band kroatischer Volkslieder im Druck erschienen, welche in Agram verlegt worden sind. — Da Fraß, als geborner Steiermärker und Sohn eines gewesenen Weingartenbesitzers zu Allerheiligen bei Luttenberg, in jener Gegend sowie auch in Gratz aus der Zeit seiner Studien Freunde und Bekannte hat; so ist es wohl wahrscheinlich, dass er durch die Vermittlung dieser Letzteren, besonders in der unteren Steiermark, wo die slavische Sprache einheimisch ist, seinen in Druck

erschienen Liedern Absatz zu verschaffen gesucht haben dürfte. Allein ich glaube nach Allem, was ich in Folge meiner geheimen Erhebungen über diesen jungen Menschen (er ist 29 Jahre alt) hörte, daß bei ihm, wenn er wirklich in Steiermark an Liebhaber der slavischen Sprachen einen Theil seiner Lieder absetzte, mehr die Absicht des pecuniären Vortheils, als eine tiefer liegende politische Tendenz zu Grunde lag. Sein Benehmen während der Studien hier, und auch in der letzteren Zeit, sooft er hierher kam, war immer ordnungsgemäß, und man weiß keinen Anlaß, wo er zu einer unliebsamen Wahrnehmung in politischer Beziehung Anlaß gegeben hätte. Sein eifriges Studium der slavischen Sprachen lag, wie es scheint, bei ihm lediglich in seiner natürlichen Vorliebe dafür, ohne auch nur entfernt eine Spur von einem nationellen Enthusiasmus verrathen zu haben.

Fraß befindet sich gegenwärtig auf einige Tage zum Besuche seiner Bekannten in Gratz.

Ich werde aus dem Anlasse der gegenwärtigen Erörterung nicht unterlassen, auf sein Benehmen im Geheim das nötige Augenmerk zu richten.

Gratz den 13ten November 1841.

Anton Krametz v. Lilienthal[“] m. p.

To poročilo policijskega ravnatelja graškega je poslal guverner Wickenburg z vlogo z dne 16. novembra 1841, štev. 2012 grofu Sedlnitzkemu na Dunaj (sedaj se nahajajo vse te vloge v arhivu notr. ministrstva pod fasciklom 735 iz l. 1842). Ko je dobil pozneje od celjskega okrožnega glavarja Waldheimu še poročili Finžgarja in Hercoga, je poslal Sedlnitzkemu dne 29. nov. 1841, štev. 2091 še te listine, češ, da se nahajajo v njih nekatere nove podrobnosti. Iz njih da se razvidi, da je tudi okrožni glavar celjski o Vrazu istega mnenja kakor graški policijski predsednik.

Z enako vlogo kakor na graškega guvernerja, se je pa bil Sedlnitzky obenem obrnil tudi na ilirskega guvernerja Weingartna v Ljubljani. Ta je zahteval od sebi podrejenega

celovškega polic. komisarja Prochazke, da mu opiše Vrazovo vedenje na Koroškem. Celovški komisar se je odzval v naslednji vlogi:

„Nr. 387/prae.

Euer Excellenz!

Dem hohen Auftrage vom 10/14ten dieses Zahl 2097 pflichtschuldigst entsprechend, erstattet der unterthänigst Gefertigte Euer Excellenz über den schon mit dem hohen Dekrete vom 12ten vorigen Monats Zahl 1946 zur Beaufsichtigung bezeichneten ausgetretenen Studenten Urasz die ehrfurchtvolle Aufklärung mit Nachfolgenden.

Aus dem zuliegenden Extract des hierämtlichen Passanten-Protokolls litt. F. U. und V.¹ geruhnen Euer Excellenz zu entnehmen, dass Stanislaus Uraz recte Vraz Advokat von Cerovic, 29 Jahre alt, ledig, katholisch: seinen Reisepass des Magistrats zu Karlstadt ddto 1ten April 1841. Zahl 87 am 19ten May dieses Jahrs bei der Einfahrt an den Linien-Posten abgegeben, denselben aber nich wieder persönlich hier abgenommen hatte, sondern er liess solchen, wie es die Anmerkung in dem Passanten Protokolle darthut, durch den im hiesigen Alumnate befindlichen Theologen des II. Jahrgangs Joseph Sortschitsch einholen, und dieser hatte dem Vraz den abgenommenen Reise-

¹ Kais. könig. Polizei-Kommissariat zu Klagenfurt.

Nr. der Vidurung	Datum der Pass- Abgabe	Namen	Charakter	Alter	Stand	Religion	Geschäft der Reise	Kommt von	Letzte Visa	Die Reiseurkunde ist ausgestellt von
403	1841 19 May	Vraz Stanislaus	Advocat	29	ledig	Cerovic	eigene Angele- genheit	Laibach 8ten April 1841		Pass Nr. 87 Magistrat zu Karlstadt 1. April 1841

Anmerkung: Befindet sich bereits in Arnoldstein beym H. Kaplan Valentin Lessiak, und wurde dieser Pass dem Theologen Joseph Sortschitsch über Vorweisen eines Briefes zur Nachsendung nach Arnoldstein erfolgt den 5ten Juni 1841, ohne vidirt zu werden.

pass infolge eines dem diesseitigen Unterkommissär Primus Rohr von Rohrau vorgewiesenen Schreibens des Vraz an ihn nach Arnoldstein, und zwar abzugeben bei dem daselbst befindlichen Kaplan Valentin Lessiak, zuzusenden.

Der gleich nach dem Erhalt des Eingangs bezogenen Dekretes durch den ehrfurchtvoll Unterzeichneten in dem Alumnats-Gebäude gepflogenen Erhebungen zufolge, ist Stanislaus Vraz mit den beiden Theologen Joseph Sortschitsch des II. und Joseph Ulaga des III. Jahrganges seit mehreren Jahren bekannt, nachdem alle drey in der Gegend von Pettau geboren und sich noch aus den Studien-Jahren von Grätz aus, wo Vraz zwei Jahre die Rechtswissenschaft gehört haben soll, kennen.

Vraz gieng dann nach Ungarn, studirte daselbst die Rechte, und ist beeideter Fiscal zugleich Redakteur der Zeitung in Agram.

Nach der gepflogenen Erhebung war Vraz in diesem Jahre zweimal hier, doch nur in der Durchreise, um wie er seinen Freunden sagte: illyrische Gedichte in Kärnten zu sammeln, und da er sich hier nicht länger verweilte, so konnte er den an der Linie abgegebenen Reisepass nicht selbst abholen, sondern schrieb an Ulaga und Sortschitsch den zuliegenden Brief¹; auf dessen Grunde, wie oben bereis erwähnt

¹ „Prečastni gospodine,

Predragi po rodu i sàrcu priatelju!

Ja sam stražnji put u Čelovcu budući bio (kao što naši kažu) muha bez glave. Zaboravio sam u hitnji na najglavnia i za moj put najnužnia. Sada ne znadem kada i kako. Moj pasoport je ostao ili u kárčmi pod Medvědom (zum Bären) ili još sèdi u pisarni policijskoj. Tako isto stoji s jednom stranom rublja, koju sam ostavio na pošti. Neimadući bližnjega priatelja u Čelovcu postavljam se, dragi gospodine, pod Vaše krilo. Molim Vas dakle učtivo, izvolite u mome imenu umoliti gospodina Zorčića, kojeg pozdravljam, budući on na podpunoj slobodi; neka mi izvoli rečene stvari (pasoport i rublje) sa mnom u Podkloštar (Arnoldstein) poslati pod svojom pečatju po pošti. Neka najprije popita kod pošte gospodina poštmeštra Kappitscha, jestli donio policijski sluga kao što je obećao moj pasoport k njemu? Ako jest, neka ga njemu (g. Zorčiću) izruči, ako nije, neka g. Zorčić ide u policijski bùfró, te tamo zaište moj pasoport, k tomu je trèba kazati, da je paso-

worden, Unterkommissär von Rohrau dessen Reisepaß an Sortschitsch erfolgte. Vraz soll damals die Reise von Arnoldstein über Görz nach Agram gemacht haben, wo er sich auch dermal befinden soll, und wurde derselbe von den genannten beiden Theologen während der verflossenen Ferial-Zeit daselbst besucht.

Bei dem Theologen Joseph Ulaga fand der Gefertigte die mitfolgenden 6 Bändchen von den durch Stanislaus Vraz verfassten und im Jahre 1840. zu Agram gedruckten illyrischen Gedichten. Ulaga will solche bei seiner letzten Anwesenheit in Agram von Vraz erhalten haben und sollte er die 5. Bändchen im blauen Einbande zu verkaufen suchen, das sechste im röthlichen Einbande¹ jedoch zu seinem Gebrauche behalten. Ulaga beteuerte keine weitere Exemplare jener Gedichte besessen, sohin auch keine derselben veräussert zu haben. Bei Sortschitsch wurden weder Gedichte noch sonstige

port došo 19. t. m. u býreau. Glasi pako na Stanislava Vraza advokata. Rěšen je u Karlovcu dđto. 1. travnja (Aprila). Ako bi pitali zašto ja nisam došo po njega? neka kaže, da sam sutradan morao odmah u Moosburg, a budući sam odandě dobio priliku u Bělak, s onom se prilokom put Bělaka oddělio. Ja ču od Bělaka u Zilsku a iz Ziljske u Goricu. Neka mi podpiše pasoport (ako nije već podpisani) nach Görz — Na pismo neka napiše: An H. Stanislaw Vraz Advokaten. Abzugeben bei Herrn kapelan N. Lesjak in Arnoldstein. — Mit Wäsche im Werthe von 3 fl. Pozdravljajući Vas, dragi priatelju, kao i g. Korošca, Zorčića, i onog várlog domorodca I. godine, kojeg mi predočili niste, kao i svu ostalu mene se spominjajuću gospodu bogoslovce ostajem
Vaš instinski priatelj

U Rožjaku na dan Duhovah g. 1841.

Stanko Vraz m. p.

Sutra pojdemo s g. Mayrom, koj Vam odzdravlja, na sajam u Ziljsku Bistricu. Ja ču se za dvě nedělte danah vratiti opet u Čelovac: Molim Vas u ime Boga, pripravite mi, ako ikako možete, několiko komadah pěsamah (narodnjih) iz Junske doline ili gdě koju narodnu zagonetku ili posloovicu. Ja sudim, da Vam gdě koja dobra duša (koji g. drug bogoslovac) iz one strane naše domovine na ruci bude. Sila Boga nemoli: oprostite dakle.

St. V.

¹ Ta izvod „Djulabij“ je priložen aktom, drugi so se morebiti vrnili, najbrž pa vničili.

auf Vraz beziehende Schriften gefunden, und beide gaben wohl an, daß die Lieblings-Idee des Vraz darin bestehe, illyrische Gedichte zu sammeln, daß es denselben jedoch nicht bekannt sey, mit wem Vraz diessfalls in der Provinz Kärnten und Steyermark nähere Verbindung unterhalte. Uibrigen dürfte nach dem gehorsamsten Dafürhalten des unterthänigst Fertigten dem Fiscal Vraz wohl auch der hieher konfirme quiescirte Professor und Doktor der Theologie Jakob Suppan bekannt seyn, nachdem Suppan für die illyrische, sowie überhaupt für alle slavenischen Sprachen eine besondere Vorliebe hat.

Gereichen Euer Excellenz diese unterthänigste Darstellung als Erledigung des hohen Auftrages gnädigst ansehen zu wollen, und wird auf die etwaige Wiederkehr des Fiscal Stanislaus Vraz, so wie auf sein Benehmen, und seine Verbindungen strenge invigiliret werden.

Klagenfurt am 14ten November 1841.

Prochazka.“

To poročilo je poslal ilirski guverner Weingarten dne 17. nov. 1841. štv. 2129 Sedlnitzkemu na Dunaj in pristavil : „In Gewärtigung der hohen Weisung — falls gegen den Theologen Ulaga aus Censursrücksichten hinsichtlich der vorliegenden Bücher vorgegangen werden soll — habe ich die Ehre“ etc.

A Sedlnitzky se je bil menda že iz dosedanjih poročil prepričal, da nima stvar nič političnega in nevarnega na sebi, in je ustavil vsako nadaljnjo preiskavo. Pač pa si je dal te dokumente še enkrat predložiti prihodnje leto, ko je postal ilirsko vprašanje na Hrvatskem tako akutno, da se je končno ime prepovedalo. A ti dogodki ne spadajo več semkaj.

Vraz je prihajal tudi pozneje skoraj vsako leto za nekaj časa na Štajersko, po navadi k svojemu pobratimu Kočevarju v Podčetrtek. Iskal si je pri njemu odpočitka po delu in leka po boleznih ; dne 5. avg. 1842 je pisal odtam Erbenu, da po

Celjskem okraju nabira sam narodne pesmi, katerih drugi zvezek namerava izdati prihodnjo zimo. Kako da drugega zvezka ni izdal — ko je imel toliko gradiva zbranega — ne vem.

Njegovi slovenski dopisniki, ki jih je bil l. 1841. na svojem dolgem popotovanju pridobil zase in za svoj ilirizem, so mu po letu 1843. vedno redkeje dopisovali. Kakor nekdaj Jarnik Gaju, pišeta tudi Ravnikar in Jeran Vrazu, naj bi Ilirci, „ki od vseh slav. strani besede in lastnosti v govorniškim sostavljenju in stručenju vkup dergnejo“ (Jeran Vrazu 22. II. 1845), upoštevali tudi slovenščino. Zraven poroča zlasti Jeran, kako lepo napredujejo „Novice“ in kako se organizira ljubljanska domorodna družba. Z „Novicami“ pa je nehal slovenski ilirizem, in odnehnovati so začele druga za drugo Vrazove zveze s Slovenci. A naprej je delovala preporoditeljska misel, katere ni nihče bolj razširjal med Slovenci kakor Vraz na svojih popotovanjih.

Paberki o Vrazu.

Dr. Fr. Kidrič.

I. Vraz prvič v Ljubljani.

Ko je obiskal Vraz kot bodoči repetent „logike“¹ o velikih počitnicah 1834² ljubljanske čbeličarje, sta vzela s Čopom v Prešernovi prisotnosti v pretres tudi vprašanje o onih tipičnih slučajih, kjer so pisali Dajnko in večina Štajercev *e*, metelkovci svoj novi znak za *poluglasnik*, Kranjci-bohoričičarji in z njimi tudi Štajerec Murko, ki se je hotel maščevati s tem radi Danjkovih intrig pri izdaji svojega z bohoričico pisanega dela,³ pa *i*: vprašanje, ali se naj piše n. pr. *pevec* ali *pevič*, metuljček ali metuljčik, kratek ali kratik, srečen ali srečn, lepega ali lepiga, sem ali sim?

Na stališče, da je treba imeti kot cilj pred očmi enotni vseslovenski literarni jezik, sta se bila povzpela oba že prej: Čop je povdarjal prejšnjega leta, da „se morajo opustiti vse posebnosti glasov pri pismenem poznamevanju, ako hočemo imeti za vse Slovence poraben pravopis“,⁴ ter priporočal etimološko pisavo zlasti radi tega, da se morejo na ta način „različno govoreči vsaj v pismu zediniti“;⁵ Vraz pa je mislil

¹ Ilešić Fr., Stanko Vraz u školama, Gradja V 93.

² Vraz Knupležu 6. I. 1835, Děla V 138; Vraz Prešernu 15. XII. 1840, Děla V 200.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O (Kristanov zbornik Korytkove ostaline, gl. Ljubljanski Zvon XXX, 299 sl.) 338; dvoje še neobjavljenih Vrazovih nemških pisem Prešernu, ki se tukaj prvič upotrebljavajo, izide v kratkem ali v celotni izdaji vse Vraz-Prešernove korespondence, ali pa v tem „Časopisu“ za se.

⁴ Slowenischer A-B-C-Krieg, Außerordentliche Beilage zum Illyr. Blatte (Nr. 13—17; 30. III.—27. IV. 1833) str. 14.

⁵ o. c. 15.

od početka svojega smotrenega slovenskega slovstvenega dela na to, da „se prinese enotnost v obliko (slovenskega) jezika, ki jo (je) imenoval pisavo“. ¹

Čop je sicer marca-aprila 1833 naglašal, da „izgoverjajo vsi Slovenci zamolkli samoglasnik le pred *r* v naglašenih zlogih, n. pr. smert, serp“ „in potem morda v nenaglašenih zlogih *er*, *elj*, *en*, *enj*“, ² da „se v izgovoru mnogo Slovencev ta glas, ki blagoglasju našega jezika tako zelo škoduje, redkoma sliši“, ³ da „izgoverjajo Gorenjci v končnicah navadno *e* . . . , Ljubljjančanje in Dolenjci pa v večini slučajev, kjer piše Metelko poluglasnik, ničesar“, ter priporočal, „naj se odlikujejo pravi vokali tudi v svečanem predavanju in v plemenitem govoru“, ⁴ pravih pojmov pa o stvari še ni imel. Pod vplivom Murkove pisave, čigar motivov ni poznal, je jel smatrati Dajnkoovo pisavo za „bedno kompilacijo“ brez podlage v izgovoru ljudstva. ⁵ Pisava *lepi*ga, *sim* se mu je zdela pač tako opravičena kakor pisava *rakam*, čeravno ni pisal *rakom* le Danjko, ampak tudi Murko, ki je dal obliko *rakam* v oklepaj. V ostalem pa je Čop predložil, da se naj piše „oni celi vokal, ki se po kaže pri pregibanju ali pa takrat, ko se poišče besedi koren“, ⁶ ter videl rešitev skupnosti v akcentih, ki naj služijo v modificiranje glasov. Toda dočim je predložil za zategnjeni odprti *e* in *o* cirkumfleks, ⁷ za poluglasnik pred *r* s sledečim k osnovnemu zlogu spadajočim soglasnikom pa *è*, ⁸ je v naših slučajih le ugibal: „Da se izogne dvoumnostim, ker se glasi nenaglašen *e* v tem slučaju včasih tudi kot popolen (*e*), n. pr. tēpen itd., bi se mogel izražati zamolkli glas pred *n* in *nj* tudi z *i*, ki se na ta način že itak rabi, zlasti v končnicah *-ik*, grešnik, celo

¹ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

² Slowenischer ABC-Krieg 6.

³ o. c. 5.

⁴ o. c. 6.

⁵ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

⁶ Slowenischer ABC-Krieg 14—15.

⁷ o. c. 5.

⁸ o. c. 15.

v oginj in zlasti pri adjektivih na *in*, n. pr. *babin*... Tako bi odpadel tudi ugovor, da se besede kakor snažin¹ reinlich in snažen gereinigt s staro kranjsko abecedo ne dado dovolj ločiti...² „(V nenaglašenih zlogih se naj piše) *e* ali *i*“,³ „*i* zlasti v nenaglašenih končnicah na *in*, da se ločijo od onih na *en*, kjer se glasi čisti *e*. V končnicah na *er* tak razloček ni potreben, ker se izgovarja v tem slučaju *e* popolnejše le pri zelo redkih besedah, kjer ni samo evfoničen glas. Naj si pa ostane tukaj tudi nekoliko nedoločnosti, kaj je to proti mnogim nedoslednostim in neprikladnostim Metelkove ortografije“.⁴

Dočim je bil radi črk samih Čop v začetku l. 1834. na celi črti zmagovalec, na drugi strani ni moral radi razdora s Kopitarjem odložiti le nameravanih del za Wiener Jahrbücher der Literatur⁵, ampak se je kmalu tudi prepričal, da ti njegovi predlogi ne vodijo do zaželenega cilja. In „ko je videl, da se pri obstoječi pisavi avtorjev tudi na ta način ne pride do ednosti, ker so se pisale (oblike) *pes*, *ves*, *sem* (sum), *našem*, čeravno se izgovarjajo na jednak način *p's*, *v's*, *s'm*, *naš'm*, še vendar vedno različno, namreč prvi dve z *e*, zadnji z *i*, je bil že pri volji..., da začne pisati ravno tako, kakor se govorí na Gorenjskem, ter izpuščati vse samoglasnike, ki se ne slišijo, ker je mislil, da ima vsa Slovenija te ... poluglasnike“.⁶

Svojo namero je razložil Vrazu, ki je zagovarjal seveda Dajnkovo pisavo in pojasnil Murkovo stališče. Čop je gosta prosil, naj mu čita kaj v svojem dijalektu, in Vraz mu je čital Prešernov „Sonetni venec“. Čop „se je sicer čudil in ... ni

¹ i za Metelkov poluglasnik.

² Slovenischer ABC—Krieg 6.

³ o. c. 15.

⁴ o. c. 15 **.

⁵ Čop Šafaršku 26. II. 1834, Zbornik Mat. Slov. I 130; prim. tudi Avgust Žigon, Zbornik Mat. Slov. V 119.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

hotel verjeti, ko je zvenela že prva beseda čisto drugače, ko je slišal izgovarjati pev'z — pevec in ne peuc.“ Ko mu je pa Vraz zatrjeval, da ni slišal tega „le v zibelki, ampak da se govori tako v vseh zapadnih županijah Ogrske in pa na Štajerskem, izvzemši dele, ki mejijo na Kranjsko, ni več okleval in priznal pravilnost“ štajerske pisave. In rekel je, „da si ogleda stvar še pobliže in da pohvali v recenziji Dajnkovih in Murkovih del, ki jo namerava napisati za Wiener Jahrbücher, če bi se spravil na svojem prihodnjem potovanju z g. Kopitarjem, govor štajerskih in ogrskih Slovencev kot vedno dosleden ter ga priporoči svojim kranjskim bratom kot vodilo v dvomljivih slučajih.“¹

Čop je umrl prej, nego se je spravil s Kopitarjem, napisal recenzijo Dajnkovih in Murkovih del ter priporočil vzhodno-štajerski govor. Da je mogel to še storiti in pridobiti tudi Prešerna, bi bil Vrazu slovo od slovenstva ali vsaj upravičbo njegovega prestopa izdatno otežkočil. To je namreč del tistih Vrazovih „lingvističnih principov“, o katerih je pisal 19. novembra 1837 Prešernu: „Začenjam že dvomiti, da je kateri izmed njih pri Tebi uspel ... Računal sem na Tvoj pristop k mojim nazorom in smatral, zidajoč na to, životarjenje slovenske literature še za možno. Ker se to ni zgodilo, sem zapustil preteklo pomlad nehvaležno polje, ki sem ga obdeloval 5 let z vso ljubeznijo“.²

Zgodovina, ki je postavila na laž dokazovanje o nemožnosti obstoja slovenske literature, drugi glavni argument Vraza-Ilira proti Prešernu, je dala prav želji po onem upoštevanju štajerskega govora, za katero je skušal pridobiti s pomočjo tehtnih razlogov analogije z drugimi slovanskimi jeziki kranjske pisatelje Vraz-Slovenec in na katero je pristal kot mož višjih ciljev in kot sovražnik malenkostnih kapric brez daljšega obotavljanja tudi Čop.

¹ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338—9; prim. tudi Vrazov predgovor v Janeza Dragotina Šamperla prevodu Navuka v peldah od P. Ilga Jaisa, V Gradzi 1836, IV—V.

² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 163.

II. Vraz jurist v Gradcu.

Ker se Vraz v zadnjem letu filozofskih študij ni bil dal izprašati iz svetovne zgodovine,¹ na filozofske ali juridični doktorat ni mogel reflektirati². Ko se je vrnil v jeseni 1835 v Gradec, je že imel svojo literarno fizijonomijo: Bil je že znan kolikor toliko z vsemi slovanskimi³, z angleškim, francoskim, laškim, španskim in novogrškim⁴ jezikom; zbiral je že tretje leto slovenske narodne pesmi⁵; zbirku izvirnih slovenskih pesmi je že bil poslal čbeličarjem⁶; agitiral je za probujo slovenske zavesti⁷ in naročbo Gajevih listov⁸; odločil se je že bil, da spiše med desetimi ilirskimi samo jedno slovensko pesmo, vežbal se s čitanjem Vukovih pesmi in rečnika ter Voltiggievega slovarja ravno v ilirščini⁹ a „Stana i Marko“ sta bila zagledala kot prvi njegov tiskan produkt ravnokar beli dan¹⁰; poleg izvirnih del je obljubljal Gaju antologijo „vitežkih tudijih narodah pěsmih“¹¹... Ker Vraz ni bil načelni sovražnik jezikoslovja ampak smatral tudi za pisatelja vglobljenje v filozofsko stavbo jezika za jako važno¹², bi bil morda pod vodstvom pametnega profesorja mogel z veseljem združiti svoja literarna stremljenja s študijem slavistike, ki takrat v Avstriji — še niti stolice ni imela.

¹ Ilešić, o. c. 92.

² Unger Wilhelm, System. Darstellung der Gesetze über die höheren Studien in den gesammten deutsch. — ital. Provinzen der österr. Monarchie, Wien 1840 I 140—1.

³ Vraz Muršcu 5. XII. 1833, Děla V 134—135; (Šafaříku, koncept) 1834—5, Děla V 149; Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

⁴ Vraz Muršcu 5. XII. 1833, Děla V 135; Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

⁵ Vraz, Narodne pěsmi ilirske XXIII.

⁶ Vraz (Kastelcu) 1. I. — 6. VII. 1835, Děla V 146.

⁷ Vraz Muršcu 3. X. 1830, Děla V 130, i. t. d.

⁸ Vraz Muršcu 4. XII. 1835, Děla V 137; Knupležu 6. I. 1835, Děla V 138.

⁹ Vraz Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

¹⁰ Danica br. 36 z dne 12. IX. 1835.

¹¹ Vraz Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

¹² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 164.

Tako pa se je vpisal tiste jeseni 1835¹ na juridično fakulteto, z zavestjo, da to ni izbira njegovega srca², pač z namenom, da pride čim prej do kruha, nekoliko morda tudi pod vplivom Miklošičevega primera.

Obligatni predmeti prvega letnika so bili statistika, naravno pravo in kriminalno pravo, drugega pa v prvem tečaju rimske civilno pravo, v drugem cerkveno pravo in v obeh ekonomska znanost.³ Delati so se morale semestralne in letne skušnje, in sicer v prvem letu na koncu prvega tečaja, iz statistike evropskih držav, na koncu drugega iz statistike avstrijskega cesarstva in pa cele druge skupine, v drugem letu na koncu prvega tečaja iz rimskega civilnega prava, iz drugih dveh predmetov pa na koncu šolskega leta.⁴ Dovoljenje za izpit iz predmetov prejšnjega v začetku novega šolskega leta se je dajalo le v posebno motiviranih slučajih, a vstop v višji letnik je bil odvisen od prvega reda iz vseh predmetov prejšnjega leta.⁵ Juristi so mogli postati tudi „privatisti“, t. j., dobiti dovoljenje, da jim ni treba obiskovati predavanj in da smejo bivati kje drugje, ob določenem času pa se javijo za izpit. Privatist se je moral izkazati, da ima usposobljenega korepetitorja.⁶

V Gradcu je predaval v Vrazovi dobi statistiko prof. G. F. Schreiner,⁷ ki je imel vsaj nekaj literarne ambicije in bil sourednik graške „Steiermärkische Zeitschrift“, kriminalno in naravno pravo prof. Fr. Edlauer, znanec Prešernov⁸ še menda izza dobe, ko je bil adjunkt juridične fakultete na Dunaju,⁹ predmete drugega leta pa prof. Fr. Wiesenauer, v

¹ Ilešič, o. c. 94.

² Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, gl. niže str. 199.

³ Unger, o. c. II 108, 139. Ostala dva letnika za članek ne prideta v poštev.

⁴ o. c. II. 125.

⁵ o. c. I 61.

⁶ o. c. II 132.

⁷ Krones Fr. X., Gesch. der Karl Franzens Universität in Graz, Graz 1886, 147.

⁸ Vraz Prešernu 1. VIII. in 19. XI. 1837; gl. niže str. 199.

⁹ Krones, l. c.

znanstveno-strokovnem oziru samo čisto brezpomembni ljudje. Simpatij svojih slušateljev si ni znal pridobiti sploh nobeden izmed petorice takratnih graških profesorjev juridične fakultete.¹

Torej: suhoparnost profesorjev, nesimpatičnost krušnega študija, obilica izvenšolskih poslov – kako bo Vraz-jurist napredoval? Naj govorji najprej Vraz sam in par drugih istodobnih izvestij: *a)* Dne 30. decembra 1835 piše Vraz Gaju: „Ja sam bolan. Moja bolezen je u očima. Vračitel mi prepovedaše svakojako čitanje i pisanje nočju. Danci pak su kratki i statistika nanese 120 sitno pisanih arkušah i skušnjava me več obitji će nakon februara Danicu dah na kratkom oglasiti.“² *b)* Dne 28. junija 1836 piše Gaju: „Za pet nedelicah svršit ću moja examina, i potlam svoju zlatu majku ruku — sestrice u lice ljubivši, doletim sokolovskima krilama u Zagreb“. *c)* Dne 2. avgusta 1836 poroča Vraz Gaju: „Da mi nije baratati s jednim rugalačah našinstva, kojeg poruge slušah skoro godinicu danah, bil bi več prie u ognjištu Ilirske topote i luči — ..., nego ti je nadošel ovaj listac, ma ja sam žalibože u klètki, u gajbi, na veruzi pedantovojo — a to još do sutra. U subotu biah kod njega, voleć skinuti pred njegovu stolicu pameti tovar od hiljadah brojakah i imenah, ma promotrivši moj stas i obraz odpravi me zapovedju: da dostoјim i opet sutra dotji ma polag naredbah akademičnih. Moji mladi berci morali su umrēti pod britkom britvom.“³ *d)* *α)* Graški vseučiliški „Katalog der Theorie der Statistik, der Staatenkunde der europ. Staaten und jener des österr. Kaisertums insbesondere“ za l. 1835—6 beleži k Vrazu: „Fortgang I. Sem.: erste Classe. II. Sem.: zweite Classe“, *β)* „Katalog aus der jurist. polit. Encyclopädie,

¹ Murko M., Miklosichs Jugend- und Lehrjahre (SA. aus: Forschungen zur neuer. Litteraturgesch. Festgabe f. R. Heinzel) 26.

² Unger, o. c. II 132.

³ Gradja VI 311.

⁴ l. c.

⁵ o. c. 312.

dem natürlichen Privatrechte, Staatrechte, Völkerrechte und dem österr. Kriminalrecht für das k. k. Directorat“ istega šolskega leta pa: „Wurde seiner Angabe nach durch die Überprüfung aus der Statistik an der Vorbereitung gehindert“. ^{1) e)} 10. novembra 1836 javi Vraz Gaju: „Ja oču letos se privatim pravah učiti. Gradac mi je več odmarznuo. Kaže mi se lepa prilika za učitelja hišnog u Mariboru, koju budu zaista zagarliti“, ²⁾ a *f)* dne 27. januarja iz Ljubljane se popravlja: „... sada sam več uvären, da imam sapet u Gradcu stati.“ ³⁾ *g)* Med 16.—26. marcem 1837 omenja Prešernu „okoliščino, da (je) visel trideset dni na križu in da ga je vzel (s križa) še le prešnji dan gosp. Schreiner“, ⁴⁾ in istodobno piše *h)* Muršcu: „Sneg se le kadi. To, pa kaj se za drugi semester vučim, me tu zaderžava. Jaz mislim svoj eksamen sred rožen cveta opraviti“. ⁵⁾ *i)* Dne 2. aprila 1837 javi Prešernu: „Svoje moči, ki mi preostajajo od žalibog zelo potrebnih obligatnih znanosti, posvečujem, kakor veš, tudi Sloveniji.“ ⁶⁾ *j)* Od 10. junija 1837 naprej se imenuje tudi v pismih „Privatstudierender der Rechte“. ⁷⁾ *k)* Dne 1. avgusta 1837 poroča Prešernu: „Na Tvoje predzadnje pismo bi bil takoj odgovoril, če ne bi bil tako globoko zakopan v naravnem pravu in kriminalu...“ ⁸⁾ Prihodnje pismo mi naslovi na mojega prijatelja St. Hočebarja, doktorja in fizika v Podčetrtek... Prihodnjič Ti odgovorim na ostali del pisma, ker Te ne morem, kakor sem si domisljal, v Ljub-

¹⁾ G. prof. dr. Fr. Ilešiču za to pojasnilo njegovega stavka: „Iz kataloga doznajemo: iz statistike (za prvo polječe) imao je Vraz >Überprüfung<, a iz druge skupine predmeta uopće nije polagao ispita“ (Gradja V 94), hvala!

²⁾ Gradja VI 313.

³⁾ o. c. 315.

⁴⁾ Kor O 388; radi datuma gl. Zvon XXX 365.

⁵⁾ Vraz Děla V 155.

⁶⁾ o. c. 157.

⁷⁾ Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina; Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 165; Muršcu 18. II. 1838, Děla V 170.

⁸⁾ Kor O 327.

Ijani obiskati. Preveč sem izmučen od naporov letošnjega leta. Od včeraj sem zmožen zopet nekoliko misliti. Pred nekoliko dnevi sem prišel od statistične skušnje pretepenega telesa in čisto prazne glave. Mene stane gotovo vsaka skušnja par let življenja. In vendar dobivam vedno za eden red manj, nego po svoji pridnosti zaslužujem. Ker s svojimi juridičnimi in matematičnimi študijami nisem nikdar nameraval odrešiti svet od tiranstva krivice in mnogih zaračunanj, se nisem vrgel na učenje teh predmetov z večjo marljivostjo, nego oni ljudje ki dobivajo navadno dober prvi red, toda bil sem vedno varan. Sedaj sem prisiljen, da študiram toliko, kakor oni, ki dobivajo navadno eminenco, in še več, nego mnogi izmed njih. Predmetni predmet moje ljubezni, varam se pri tem vedoma, takorekoč prisiljen, za najlepši čas, ki bi ga mogel drugod s skopuštvom naložiti. Gospod profesor Edlauer je pač uvidel, da me predmet ne veseli, svetoval mi je torej, da se obrnem kam drugam, toda kamorkoli hočem kreniti, povsod zahtevajo na meji juridična izpričevala kot potni list. Z vsem obupom sem se vrgel torej na učenje obligatnih predmetov in upal sem, da izsilim z marljivostjo to, za kar se z ljubezni nisem mogel potegovati. In kak je bil rezultat? Pokvaril sem svoje zdravje in v bolezni se nisem mogel podvreči skušnji iz naravnega prava in kriminala. Moji prijatelji, ki skrbče po materinsko zame, mislijo sicer, da sem izpit napravil, pa s slabim uspehom, ker jim na njihova vprašanja ničesar ne odgovarjam: nočem jim vzeti blodnje. — V slučaju, da pride do besede, stori za me pri profesorju Edlauerju nekaj na ta način, da poskusiš pregnati senčne strani, ki jih prilagajo mojemu značaju morda le domnevanja. — Zdravstvuj. Vživaj zdrav jesen, ki je ne more veselo uživati Tvoj odkritosrčen priatelj Stanko Vraz.^{1) I)} Dne 19. novembra 1837 zahvaljuje Prešerna: „Kakor bi Ti za Tvojo brambo mojega dobrega glasu pri profesorju Edlauerju ne bil hvaležen, tako bi smatral tudi to pismo kot čin milosti, ker pa si omenjenemu

¹⁾ Kor O 340.

gospodu napadalno orožje tako skrhal, da se je po polurnem navideznem boju umaknil ter mi prepustil petero mest, ki so mi za životarjenje v deželi Jura („der Jura nicht des Jura“) neobhodno potrebna — mora oditi to pismo kot moralna dolžnost. Kakor razvidiš iz predstoječe periodne stavbe, sem v drugem letu etc.¹ m) Dne 2. decembra 1837 se opravičuje pred Muršcem: „Naj pervič Vam morem povedati, kaj je to debela laž, kaj sen ja v Prago odišel. Jaz sem nakanil v Zlati-prag oditi, samo trešlika me je do 10. listopada na Hrvatskem holtala, potem pa, da sem ozdravil, bilo je že prekesno. Zato sem pâli mogel v Gradci ostati, gde zdaj privatstudiira m.² n) Vseučiliški „Katalog für den freien Lehrgegenstand der Geschichte der Philosophie vom Studienjahre 1838“ označa Vraza kot jurista 2. leta.³ o) Anton Krametz v. Lilenthal, policijski ravnatelj v Gradcu, je sporočil 13. novembra 1841 guvernerju Wickenburgu, pač na podlagi Vrazovih izpovedanj in poizvedb na univerzi: „Ta mladi človek, ki se zove pravzaprav Stanislaus Frass, je absolviral na tukajšnji univerzi filozofične študije in prva dva letnika prava ter se posvečal že takrat bolj učenju jezikov in poslovne mu berilu nego učenju pravoslavnih znanosti, kjer je dosegel le srednje uspehe. S posebno ljubeznijo se je izobraževal v slovanskih jezikih, v katerih je dal že takrat posamezne majhne pesmi na svetlo. Okoliščina, da mu je obljubil znani urednik Kroatije (!), Gay, da bi se mogel kot sotrudnik tega lista pošteno preživeti, je bila vzrok, da je univerzo zapustil in se čisto posvetil beletrističnim študijam, kar je že itak bolj odgovarjalo njegovim notranjim nagonom. Odpotoval je iz Grada in se podal v Zagreb, kjer je od takrat še vedno v službi svojega gori imenovanega prijatelja.“ Tem Krametzevim podatkom tudi drugi policijski akti iz l. 1841., tičoči se Vrazovega popotovanja, ne oporekajo.⁴

¹ Prešernova ostalina.

² Děla V 165-6.

³ Illešič, o. c. 95.

⁴ Gl. akte k dr. Prijateljevemu članku v pričujočem zvezku str. 184 si-

Sledi:

Suhoparnost in pedantnost profesorjev in profesorja Schreinerja zadiranje v Slovane (c) so omrzili Vrazu že prej ne-simpatični predmet do cela.

V šolskem letu 1835-6 je posvečal obligatnim študijam pač le toliko časa, da si ni delal preveč vesti (k), v decembru mu ga je vzela nekoliko tudi bolezen na očeh (a). Posledica je bila, da je dobil koncem prvega tečaja iz statistike evropskih držav poskušnjo (d β), torej za drugi tečaj novo delo. In ravno v tem času se ga je prijela vsled Šamperlove bolezni še izdaja „Navuka v peldah“. ¹ Tako se je zgodilo, da je poskušnjo sicer napravil (d α), a imel do konca šolskega leta le še za pripravo iz avstrijske statistike časa, kriminalno in naravno pravo pa sklenil odložiti do začetka prihodnjega šolskega leta (d β). V trdni nadi na povoljen uspeh (b) se je oglasil dne 30. julija 1836 pri prof. Schreinerju, toda ta ga je pognal — radi brk in mu dal novi rok za 3. avgust. Brke je Vraz sicer žrtvoval (c), toda bodisi, da ni bil dovolj pripravljen, bodisi, da je imel Schreiner radi brk še vedno nanj piko, pri izpitu je dobil drugi red (d α). Sedaj se tudi za Edlauerja ni bilo treba več pripravljati, leto je bilo izgubljeno. Sploh bi se pa tiste počitnice, ko je sanjal na Hrvaškem o Ljubici in pesnil prvi del „Djulabij“, ² bil javljne mogel pripraviti za kriminalno in naravno pravo.

Ko se je vrnil torej Vraz začetkom šolskega leta 1836-7 v Gradec, ³ je bil v drugič jurist prvega leta in bi bil moral poslušati isto snov in ljudi kakor prejšnje leto. Zato se je tem laže odločil, da se posluži privilegija svoje fakultete in postane privatist, ko se mu je ponudila prilika, da dobi mesto domačega učitelja v Mariboru (e). Domači učitelj sicer ni postal (f), čeravno je bil v januarja 1837, ko se je mudil v Ljubljani ⁴

¹ Prim. Ilešič, o. c. 94-5.

² Drechsler Br., Stanko Vraz, 47 sl.

³ Vraz Vukotinoviću 31. VIII. 1836, Děla V 144—5.

⁴ Vraz Gaju iz Ljubljane 27. I. 1827, Gradja VI 316.

najbrž tudi v Mariboru in je bila ta služba morda sploh nekoliko tudi vzrok tega popotovanja, a privatist je ostal (j), pač zato, ker je prijalo to njegovim literarnim načrtom in njegovi popotovanja nikdar trudni nogi. Čeravno pa je spomladi 1837 spesnil II. del „Djulabij“,¹ prepisoval narodne pesmi za Grüna,² pilil svoje slovenske pesmi,³ pomagal snovati „Metuljčka“,⁴ pozneje sodelal pri snovanju društva za izdavanje slovenskih knjig⁵ in razmišljjal tik pred svojim popolnim prestopom k ilirizmu gotovo tudi mnogo o slovenskem⁶ in ilirskem problemu⁷, se je vendar ravno v teh mesecih brnil nenanadno skrbno za svoje obligatne študije. Koncem prvega tečaja se je pripravljal drugič in celih 30 dni za izpit iz evropske statistike, ki se je je sredi marca res srečno odkrižal (g). Sicer je bil začel razmotriti ravno to pomlad pod vtigom muke s študijem nesimpatičnega predmeta in nenaklonjenosti profesorjev resno svoj položaj. Zdelo se mu je, da se mu godi krivica, in ko mu je dal profesor Edlauer nasvet, naj si poišče kaj primernejšega, je začel res iskat. A ko s svojimi dotakratnimi izpričevali ni mogel ničesar doseči, vrgel se je „z vsem obupom“ na študije obligatnih predmetov (k). Zavrnil je s težkim srcem vabilo Vukotinovičeve, naj pride o velikonočnih počitnicah v Zagreb, da se udeleži „z mladimi llirci soiréje pri starem grofu Draškoviču, kjer se bo debatiralo o uredbi novega ilirskega narodnega instituta“.⁸ Gotovo radi študij je ostal velikonočne počitnice v Gradcu in upal, da se otrese že junija šolskih skrbi (h). Toda stvar se je zavlačevala, naporov je bilo preveč, ko je napravil koncem julija izpit iz avstrijske statistike, je bil ves zdelan in bolan. Prosil je dovoljenja, da sme delati izpit

¹ Děla V 204.

² Gl. prihodnji članek str. 208 sl.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Děla V 157—8.

⁴ Vraz Muršcu 24. IV. 1837, Děla V 159—60.

⁵ Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 337—40.

⁷ Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 163.

⁸ Vraz Prešernu med 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

iz druge skupine po počitnicah, Prešernu pa pisal, naj mu nakloni za ta slučaj profesorja Edlauerja (k). Tekom počitnic pa se je odločil, da zapusti Gradec in odide v Prago (m). Vlekli so ga v Prago z jedne strani pač ljudje à la Šafařík, z drugega pa odganjala iz Gradca nenaklonjenost profesorjev. Ko pa je koncem svojega popotovanja na Hrvaškem zbolel in moral ostati tam do 10. oktobra, je bilo za odhod v Prago že prepozno ter se je vrnil v Gradec (m). Prešeren je bil med tem Edlauerja res prepariral, in kje oktobra se je znebil Vraz kriminalnega in naravnega prava ter postal drugoletnik (l).

Tudi kot jurist drugega letnika v šolskem letu 1837-8 se je odločil za privatni študij (j, m, n), a imel brezvomno resni namen, da študije nadaljuje in dovrši (l, m).¹ Kmalu po skušnji, ki mu je odprla vrata v drugi letnik, je odšel v domovino k sestri, pač da se odpočije, a se vrnil menda že 18. decembra 1837² nazaj v Gradec, ostal tam vsaj do 1. avgusta 1838,³ najbrž kak teden čez,⁴ torej do konca šolskega leta 1837-8 ter prišel tudi z velikih počitnic med 5.⁵—19.⁶ oktobrom 1838, torej ravno v času eventualnih preloženih skušenj za pretekto in vpisovanja za novo šolsko leto 1838-9 zopet v mesto svojih študij. Med 19.—25.⁷ oktobrom 1838 je zapustil sicer Gradec

¹ Illešič, o. c. 95-6 meni, da se „jurista v drugoj godini“ a zaledno „Privatstudierender der Rechte“ „ne dade složiti drugčije nego podmjenom, da je god. 1836/37 položio izpit za prvu godinu prava, a da je time i odustao od ozbiljnih misli na juridičke študije te jih samo nekako »pro forma« još nastavio kao »Privatstudierender.“ — Novi material spreminja glede izpita 1836-7 „podmeno“ v „gotovost“, zaključek o študiranju „pro forma“ pa ovre povsem, kajti Vraz je napravil že tisti izpit za 1836-7 kot — privatist.

² Prim. Vraz Muršcu 2. XII. 1837, Děla V 166, 18. II. 1838, Děla V 167.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, Děla V 432.

⁴ Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje.

⁵ Vraz Rakovcu 5. X. 1838, Děla V 178.

⁶ Vraz Cafu 19. X. 1838, Zbornik Mat. Slov. II 208-9.

⁷ Prvi četrtek za 19. X. 1838, katerega je nameraval, kakor piše I. c., biti v Libri, je bil 25. X.

ter odpotoval preko Libre¹ v Zagreb,² pač radi tiskanja svojih „Narodnih pesmi ilirskih“,³ očividno pa je pri odhodu iz Gradca menil, da se vrne tje in tam ostane,⁴ izgleda torej, da ga je pregovoril Gaj še le sedaj, naj ostane v Zagrebu in vstopi v njegovo službo. Da s tem še ni opustil vsake misli na nadaljevanje svojih študij, dokazuje okoliščina, da se je vpisal tudi v Zagrebu na pravoznansko akademijo.⁵ Vprašanje pa je, je-li delal tudi za šolsko leto 1837-8 v Gradcu kake skušnje. In tu se vsiljuje domneva, da je izpit za prvi tečaj napravil, za drugi tečaj ga pa vsaj skušal napraviti (o), vendar radi nedostatka zanesljivo — verodostojnih podatkov mora ostati vprašanje odprto.⁶

Bili so hipi, ko je Vraz sam neprijetno čutil „srednje uspehe“ svojega krušnega študija. V takem razpoloženju je pisal dne 18. januarja 1838 prijatelju Muršcu: „Čas različne dare v svojem kanjeri nosi, še tudi Vam eno debelo pogačo — eno mastno faro pernesti znà... O to še vse bo, še perle kak bom jaz kakšni terdi kosič kruha mel! Še celo selo lehko perle, kak bom se jaz zvučil. Zvučilo je mene že sicer dostikrat, ali ja sem še se le ne zvučil. Nebi ja dober slovenski Saphir bil? Pa Bog mi daj bolšo pamet.“⁷ Značilno je za mogočen vtis, ki ga je moral napraviti na Vraza človek Prešeren, da se izpoveduje ravno temu svojemu pobratimu naj-odkritosrčneje svojih študijskih nezgod. Miklošič, Matjašič in drugi so ga dregali, morda tudi zbadali, Prešeren ga je raz-

¹ o. c. 208.

² Vraz Kočevarju iz Zagreba 15. XII. 1838, Dëla V 182.

³ Vraz Vukotinoviću 5. X. 1838, Dëla V 178.

⁴ Prim. Vraz Cafu 19. X. 1838, Zbornik Mat. Slov. II 208, kjer namiguje, da je izbran v Gradcu za predsednika slovan. društva, da bode obavljal Šparavec posle v njegovem, Vrazovem imenu itd.

⁵ Vraz-jurat Muršcu 17. XII. 1838, Dëla V 181; prim. Vraz Prešernu 4. IX. 1840, Dëla V 191. Ali se res ne da o Vraza-juratu v zarebških arhivih kaj natančnejšega dognati?

⁶ Okoliščina, da v graških vseučiliških katalogih rednih predavanjizza l. 1836. Vraza ni več (Gradja V 95), ne govori proti, ker tam tudi izpita za 1836-7 ni.

⁷ Dëla V, 167-8.

umel, kot fino-čuteč prijatelj ni v pismih nikdar reflektiral na te stvari, a ko je lahko za prijatelja kaj storil, je storil takoj.

Ko je tožil Vraz 7. septembra 1840 Prešernu, da so mu zadali Themidini „popi“ pravzaprav več zla, nego ona sama¹, je mislil pač v prvi vrsti na graške profesorje. Izgleda v resnici, da ni bila samo Vrazova „slavistika“ kriva njegovih spotikljajev, še manj se mu more seveda očitati lenoba. Včasih se je potil za bodočo socijalno pozicijo z upoštevanjem faktičnosti, ki bi ga poetu človek ne bi tako hitro prisoval. Če je videl, da se mu dela kljub temu krvica, je seveda rajši drugod nagonal svoje sile na „skopuške obresti“. In tem laže se je poslovil od graških pedantov in se preselil v stolico Hrvatov, kjer se je čutil že itak bolj domačega nego doma.

Cim češče je strašila Vraza slutnja, da se s svojim krušnim študijem ne dokoplje do „trdega kosiča kruha“, tem prijetnejši se mu je moral dozdevati položaj onih literatov, ki jih literatura sama lahko preživi:² „slovenski narod, še premačen za slovstvena dela v narodnem jeziku“,³ svojih literatov ni mogel preživljati. In po odhodu v Zagreb je Vraz vsaj lahko ostal zvest Vrazu-IIiru: kar je ostalo namreč Vrazovih somišljenikov-rojakov doma, so še nekaj časa koketirali z Ilirijo, potem se pa „spreobrnili“ in ostali zvesti — Sloveniji.

III. Vraz in Grün.

Vraza in grofa Antona Auersperga je zbližala slovenska narodna pesem, kateri sta začela skoro v istem času, 1832-3,⁴ posvečati svojo pozornost, prvi kot zbiralec, drugi kot prevajalec, Vraz z zavestjo ljubezni do svojega ljudstva, Auersperg z zanimanjem do posebnosti svoje dežele. Z Grünovimi zbirkami „Blätter der Liebe“ (1830), „Der letzte Ritter“ (1830),

¹ Děla V 191.

² Prim. Vraz Prešernu 15. XII. 1840, o. c. 201-2.

³ Vraz D. Trstenjaku, Trstenjak Novice 1854, štev. 23.

⁴ Anastasius Grüns Werke V (Herausg. v. Eduard Castle unter Mitwirkung von Ivan Prijatelj) 14; Vraz, NPI XXIII.

„Spaziergänge eines Wiener Poeten“ (1831) in „Schutt“ (1835) se je seznanil Vraz pač kmalu, ko so izšle, ter jih z navdušenjem čital, kakor zatrjuje Grünu sam: „Večina Vaših pesmi mi je znana že iz mojih študentskih let, ko sem jih na sprechodih po romantični graški okolici z zadivljenjem čital in mislil s ponosom na to, da ste se sprahajali par let poprej v spremstvu Svoje lepe Muze tudi Vi po istih krajih. Vsaj imenovali so mi M(aria) Grün kot Vaš najljubši kraj, kjer se je zdele tudi meni poetično in kjer sem presanal marsikatero noč“. ¹ Grüna je opozoril na Vraza najbrž Prešeren, ki je po vsej priliki tudi posredoval, da sta se Vraz in Grün osebno spoznala. To se je zgodilo zadnje dni meseca januarja 1837. Grün se je izprehajal radi neke dame tisto zrno „kakor nihalo med Ljubljano in Turnom“, ² Vraz pa je bil prišel drugič v Ljubljano. Govor se je sukal seveda v prvi vrsti krog slovenske narodne pesmi, in Grün je poprosil novega znanca, naj mu pošlje iz svoje zbirke kaj primernega, da prevede v nemščino. Vrazovemu narodnemu navdušenju je gotovo laskalo Grünovo prevajanje: „Glasoviti pěsník Anastasius Grün prevadja sada u němački jezik naše gornjoilirske narodne pěsmi, ter je mene umolio, da mu jih i ja nekoliko priobćim“, je javil dne 27. januarja 1837 z drugimi za Ilire veselimi novicami Gaju, ³ Grünu pa obljudil, da ugodi njegovi prošnji tekom aprila. ⁴ Dogovorila sta se za neko gotovo število pesmi, ⁵ precej visoko, nad 80. ⁶

Grün se je pošiljatve očividno veselil in jo težko pričakoval, zato je hodil Prešerna večkrat vprašat, ali so pesmi že prispele, in Prešeren je podregal 4. marca Vraza: „Grof Auersperg je bil zopet tukaj in me je opetovano vprašal ali si narodne pesmi že vposlal. Kakšen odgovor sem mu moral dati, Ti je znano.“ ⁷

¹ Vraz Grünu 9. VII. 1847 (koncept), Děla V 394.

² Grün Bauernfeldu 1837, Wiener Zeitung 1906, Nr. 81.

³ Gradja VI 315-6.

⁴ Vraz Prešernu med 16.—26. III. 1837, citat gl. nižje.

⁵ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, citat gl. nižje.

⁶ Prim. nižje število Vrazovih z „Auersperg“ zaznamovanih pesmi.

⁷ Letopis Mat. Slov. 1877, 160.

Med tem se je zanašal Vraz na dani rok in menil, da je še čas, tudi priprava za skušnjo iz evropske statistike ga je zadrževala.¹ Prepisovanje je moglo napredovati tem počasnejše, ker je imel v zbirki nered in „popravljal“ pesmi kljub svojemu boljšemu prepričanju še med prepisovanjem, kakor poroča Prešernu: „Prepisovanje narodnih pesmi stavi mojo potrežljivost zelo na poskušnjo. Prvotna zbirka teh pesmi obstaja iz več lističev, na katere sem jih napisal s svinčnikom iz ust naših deklic. Marsikatera teh pevkinj je bila dostojna potomka prve lepote in prve grešnice, lahko si je misliti torej tudi z manjšo domišljijo, nego jo imaš Ti, da se kopija ni mogla tako natanko skladati z matico. Pozneje sem si dal sicer še marsikatero pesem peti od starejših ljudij ter jo na pravcate pole čitljivo prepisal, toda ker nekatere besede niso hotele soditi v metrum, ki sem ga menil videti v prvi kitici, sem si dovolil majhno slovstveno trinoštvo ter sem jih stlačil vanj siloma. Radi tega sem moral napraviti par skrajšav, n. pr. mojga, srota, rožca, ljubca, kar se pri nas nikdar ne zgodi ter zato tudi pri narodni pesmi ni dopustno, ker bi morala nuditi ta po mojem mnenju zvesto sliko poetičnega značaja narodne veje, kjer res živi, z vsemi popolnimi svojstvi krajevnosti itd. Zato sem pustil tudi vsaki pesmi njene lokalizme, česar mnogi ne odobravajo, tako boš čital n. pr. v marsikateri pesmi prišo, znō, minō, v marsikateri prišā, znā, minā mesto prišel, znal, minol.“² Vrazova zbirka, ki je obsegala že leto prej nad 250 narodnih pesmi,³ je morala biti spomladi 1837 že precej obsežna, in da bi lože obdržal Vrazu namenjene, oziroma poslane številke v evidenci, jih je poznamenoval v svoji zbirki s pripiskom: „Auersperg“.⁴

¹ Gl. zgoraj str. 202.

² Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Prešernova zapuščina.

³ Jais-Šamperl, Navuk v peldah, VIII.

⁴ Gospodu prof. dr. K. Štreklju, ki mi je izpisal iz V(razove) O(staline) XIX začetke vseh s pripiskom „Auersperg“ oznamenjenih številk in dal tudi par drugih pojasnil, iskrena hvala!

¹ Tekste, ki od tiskanih redakcij deloma precej varirajo, dobi izdajatelj „Slovenskih narodnih pesmi.“

I-VI 2 v Kor O str. 393.

³ SNP II št. 1110 (VO XIX A 1).

4 o. c. II 1203 (A 2).

⁶ O. C. II 1331 (A 3).

• O. C. H 1319 (A 4).

7 o. c. II 1181 (A 7).

⁸ VI. 3 — XI. v Kor O 394.

⁹ SNP, I 724 (A 9).

¹⁰ O. C. II 1809 (C 19).

"O. C. IV 7000 (C 21).

12 Q. C. I 943 (C. 23)

¹³ O. C. II 1076 (C. 22).

¹⁴ O. C. II 1070 (D 30).

¹⁵ XII. = XV. 5 v Kor O 382

"O. S. I. 204 (C. 33)

bici vlovljen¹, z mero: ~ - ~ - ~ - ~ =; XIV. Ženin skoči po prstan v morje;² XV.³ Nezakonska mati umori svoje dete;⁴ XVI. „Komur se dremlje, naj gre spat“⁵, z mero: = = = = = =; XVII. Ptica se brani službe⁶, z mero: = = = = = = = -; XVIII. Ljuba z devete dežele.⁷

K št. XI. je pojasnil Vraz na strani: „vem = saj, serega = sivega, [archaisma] grady = gradove, zlaty = zlate, pam = pa bom kak Polaki p. kupil sem n. kupil siem“,⁸ na zadnji strani pa je dodal posebne slovenske „Opombe. IV. Kolorec = plajš. — Tiš n. Ti boš. Kak Polaki prikračujejo bóm, bóš, bóva, bóta, bómo, bóte, bóde v — m, š, va, ta, mo, te, dó ino zatikajo na kterokoli besedo, ki zhaja na samoglasnik, ko Polaki svoj -m, -s, -šmy, -šcie p. kochałam, kochałaś, kochaliśmy, kochaliście, zatoraj naš Tiš se k meni, potem jaz pám ter jokalám se n. Ti boš se kmeni, jaz pa bom; jokala bom se; Praeterita masculina sing. sem pisal kakor so je pevkinje zgovarjale. — XIII. Pregolčati = pregovoriti. — Segor = sim. — XIV. Pozavun, ki svatý pozavlje. — Déver, ki nevesto k oltarji pela. Sneha = nevesta, ino nevesta per methatesin sneha. XVII. Dáš = da boš; džundž z gyungya madžarskega, reč ne celo nemški Edelstein bolje francoski le bijou. Farazin = Malvasier [?] čreta = studenec v gošavi.“⁹ Na isti strani je skušal v prvem kratkem odgovoru na Prešernovo pismo z dne 4. marca opravičiti svoje odlašanje, se stavbo zbirke ter „opombe“ in potolažiti Grüna z obljubami: „Tukaj Ti pošiljam, dragi prijatelj, del obljubljenih narodnih

¹ o. c. IV 6777 (VO XIX E 35).

² o. c. I 203 (F 43).

³ XV. 6 — XVIII. v Kor O 388.

⁴ SNP I 186 (F 44).

⁵ o. c. II 1759 (G 3).

⁶ o. c. I 951 (K 78).

⁷ o. c. III 5441 (K 79).

⁸ Kor O 394.

⁹ o. c. 389.

pesni, čeravno ne v izbiri, kakor sem želel, toda oprosti slabeljšim radi okoliščine, da sem visel trideset dni na križu in da me je odrešil gospod Schreiner še le včeraj. Blagovoli gospodu grofu Auerspergu sporočiti, da pošljem s prihodnjo skupino lepšo deco našega narodnega pesništva. Dodal sem Ti par opomb; ne huduj se radi tega, češ, da sumim o Tvojem poznanju našega narečja. Ti si se učil idiotizmov našega kraja iz slovnic in slovarjev, toda na žalost je pri nas še marsikaj, o čemur se našim aristarhom še sanjalo ni. In tako je še tudi na Kranjskem marsikaj, kar ni meni znano. — Pišeš mi, da je gospod grof radi pesmi večkrat pozvedoval, toda zdi se mi, da sem jih obljubil poslati tekom aprila.¹

Dočim je odnesel jurist² Sertich, potupoč v Ljubljano na počitnice, pred veliko nočjo (26. marca) Prešernu prvo Vrazovo pošiljatev za Grüna,³ je nadaljeval Vraz pridno prepisovanje ter prepisal do 2. aprila pod dvakrat, pred štev. XIX. in XXXVII., se vračajočim skupnim imenom „N a r o d n e p e s n i“, nadaljevanje od štev. XIX.—LXVII.: XIX.⁴ V deveto deželo gre v vas in je lepo sprejet⁵, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$; XX. Brat umori sestro⁶, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$; XXI.⁷ Neusmiljena gospôda⁸, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$; XXII. Žaluje po samskem stanu⁹, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$; XXIII. Smrt in mlinar¹⁰, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$; XXIV. Zaljubljen mladenič¹¹, z mero: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$;

¹ Vraz Prešernu 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

² Vraz Kastelu 10. IV. 1837, Prešernova ostalina.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, gl. nižje str. 214.

⁴ XIX—XXI 9 v Kor O str. 383.

⁵ SNP II 1811 (VO XIX F 45).

⁶ NPJ str. 84 (G 45; v SNP je takratni odbor Matice Slovenske ta celi ciklus konfisciral).

⁷ XXI 10 — XX 15 v Kor O str. 384.

⁸ SNP I 282 (O 105).

⁹ o. c. II 2229 (t 305).

¹⁰ SNP I 363 (t 307).

¹¹ o. c. I 113 (M 86).

XXV.¹ Nesrečna nevesta [„Mlada Breda“]², z mero:
 — — — — — — — ; XXVI. Nevesta jemlje slovo³,
 z mero: — — — — — — ; XXVII. „Nevesta per raz-
 pletanji o polnoči⁴, z mero: — — — — — — ;
 XXVIII. Z žveglo jo bo iz kloštra vabil,⁵ z mero:
 — — — — — — — ; XXIX. Lepa Jana⁶ hoče vka-
 niti vse junake⁷, z opombo [„Prekmurska“] in z mero:
 — — — — — — — ; XXX. Oj sijaj, sijaj, sonce!⁸, z
 mero: — — — — — — ; XXXI. „Da bijaz znala, kteri
 je moj“⁹, z mero: — — — — — ; XXXII.¹⁰ Iz groba raz-
 toči cvetlici se združita¹¹, z mero: — — — — — —
 in opombo „macat = laben“; XXXIII. Nevesta umrje¹², z
 mero: — — — — — — — ; XXXIV. Kaj bom kupil lju-
 bicam¹³, z mero: — — — — — — — ; XXXV. Tri sestre
 omožene¹⁴, z mero: — — — — — (—); XXXVI. Po polji
 širokem gre vojska pruska¹⁵, z mero: — — — — — — ;
 XXXVII.¹⁶ Daj ti meni deklica,¹⁷ z mero: — — — — — — ;

¹ XXV 16 — XXX v Kor O str. 385.

² SNP I 104 (VO XIX L 80).

³ o. c. III 5423 (H 54).

⁴ o. c. III 5462 (M 89).

⁵ o. c. II 1318 (H 55 [2]).

⁶ Vraz piše: Mara.

⁷ SNP I 904 (N 94).

⁸ o. c. III 5133.

⁹ o. c. II 1027 (C 181).

¹⁰ XXXII—XXXVI v Kor O str. 386.

¹¹ SNP I 745 (T 125).

¹² o. c. I 226 (R 114).

¹³ o. c. II 1132 (Y 159).

¹⁴ o. c. I 209 (V 141).

¹⁵ o. c. IV 7095 (V 138).

¹⁶ XXXVII—XLII 2 v Kor O 389.

¹⁷ SNP I 194 (g 213).

XXXVIII. Za tolarje, ki jih on da, si kupi zibelko⁸, z mero: — — — — —; **XXXIX. Težavno izbiranje ljubic⁹,** z mero: — — — — — —, in opombo: „vem = saj“; **XL. Iz keliha so zrastle tri rožice¹⁰,** z mero: — — — — — in pripombo k izrazu „rušiča“: „dim od ruha“; **XLI. Jezus bere mašno knjigo in umrje¹¹,** z mero: — — — — — in pripombo: „voljnem (svetu) = celem (svetu)“; **XLII.¹² „V Betlehemu luč gori“¹³,** z mero: — — — — —; **XLIII. Nezakonska mati v mori svoje dete¹⁴,** z mero: — — — — —; **XLIV. Nočevanje na grobišču¹⁵,** z mero: — — — — —; **XLV. Ljubljana, prodana za vse veselne fante¹⁶,** z mero: — — — — —; **XLVI. Ko sem odhajal, nisem od solza videl steze¹⁷,** z mero: — — — — —; **XLVII. Pri ljubici ulovljen¹⁸,** z mero: — — — — —; **XLVIII. Čuk snubi sovo¹⁹,** z mero: — — — — — in opombo: „mija = midva“; **XLIX. Tam gori na Koroškem²⁰,** z mero: — — — — —; **L. Prej je delila pušeljce — zdaj prosi kruha²¹,** z mero: — — — — — —;

⁸ o. c. II 2266 (VO XIX h 225).

⁹ o. c. I 845 (h 227).

¹⁰ o. c. III 4929 (h 222).

¹¹ o. c. I 462 (g 215).

¹² XLII 3 — XLIX 1 v Kor O 390.

¹³ SNP III 4846 (g 217).

¹⁴ o. c. I 189 (g 218).

¹⁵ o. c. I 367 (g 216).

¹⁶ o. c. IV 6949 (i 7).

¹⁷ o. c. IV 6798 (n 257).

¹⁸ o. c. IV 6778 (m 258).

¹⁹ o. c. I 1002 (o 269).

²⁰ XLIX 2 — LVIII v Kor O 391.

²¹ v SNP še le pride (o 273).

²² SNP II 2279 (p 276).

II. Ljubezen se močno prime¹, z mero: — — — — —
 in opombo: „dere = kadar = ko“; III. Bistre noge², z mero:
 — — — — — ; LIII. Hoj, hoj, nočko temna ti
 si³, z mero: — — — — — , z dostavkom „[Medzimorska
 = Murakóz]“ in „Opombami: žuhto = bridko, terpeče; nega =
 ni; ternac = le pavé; serdašec = serdce; oblok = okno“; LIV.
 Ločena žaluje po dragem⁴, z mero: — — — — — ;
 LV. Od kod zna ljubiti⁵, z mero: — — — — — ;
 LVI. Na sveti pa vegše žalosti ni⁶, z mero:
 — — — — — ; LVII. Kos pove lovcu tri
 ljubice⁷, z mero: — — — — — ; LVIII. Neizku-
 šena⁸, z mero: — — — — — ; LIX.⁹ Da sem ledik
 dekle bila¹⁰, z mero: — — — — — ; LX. Se-
 bična¹¹, z mero: — — — — — ; LXI. Oba pojdet a
 služit v beli Grad¹², z mero: — — — — — ;
 LXII. Komarjeva svatba¹³, z mero: — — — — — ;
 LXIII. Lep je ko klinčkov cvet¹⁴, z mero: — — — — — ;
 LXIV. Zapeljana deklica¹⁵, z mero: — — — — — ;
 LXV. Pri ljubem je najbolje¹⁶, z mero: — — — — — ;
 LXVI. „Ko nevesto venčajo“¹⁷, z mero: — — — — — ;
 LXVII. „Ko ji venec z glave jemljejo“¹⁸, z mero:
 — — — — — .

¹ SNP II 1199 (VO XIX r 287).

² o. c. II 1398 (r 290).

³ o. c. II 1631 (r 291).

⁴ o. c. II 1644 (s 296).

⁵ o. c. II 1048 (t 311).

⁶ VO XIX t 312.

⁷ SNP I 947 (t 310).

⁸ o. c. II 1349 (t 126).

⁹ LIX—LXVII v Kor O 392.

¹⁰ V SNP še le pride (N 95).

¹¹ SNP II 1348 (R 111).

¹² o. c. II 1360 (T 123).

¹³ o. c. I 991 (X 146).

¹⁴ o. c. II 1085 (Y 151).

¹⁵ o. c. I 807 (Y 153).

¹⁶ o. c. II 1154 a (b 175).

¹⁷ o. c. III 5265 (v VO XIX ni oznamenjena z „Auersperg“).

¹⁸ o. c. III str. 327, štev. 5461 (v VO XIX ni oznamenjena z „Au-
 ersperg“).

Prepis teh devetinštirideset pesmi je poslal Vraz Prešernu objednem s pismom z dne 2. aprila 1837, pozvedel o prvi pošiljatvi in vtišu pesmi na Grüna, napravil dispozicije za nadaljno usodo prepisa in obljubil konec: „Dobrotljivosti gospoda Serticha sem vsilil pri njegovem odhodu za Tebe pismo, kateremu je bilo pridejanih tudi 18 narodnih pesmi. Kako jih je prevajalec sprejel in pod kakim imenom in kje jih name-rava založiti? Zanimalo bi me, da bi to vedel. — Izpolnitev obljubljenega števila bode sledila z mojim prihodnjim pismom, ki se ga zavežem odposlati takoj, ko dobim nekoliko vrstic od Tebe.¹ ... Gospod Kastelic izvoli vzeti iz poslanega gradiva za peti zvezek Zbelice toliko ..., kolikor mu sodi ... Prosim, da blagovoliš rokopis poslanih narodnih pesmi, ko jih gospod grof prevede, shraniti ter mi ga o priliki, n. pr. po g. Sertichu vrniti, da mi ne bode treba za izdajo zopet iskati raztresenih in deloma nečitljivih lističev.“² Med čakanjem na odgovor je iskal novih primernih motivov in pač nadaljeval tudi prepisanje.³

Prešeren pa je bil dobil od Grüna vtiš, da mu Vrazova zbirka ne ugaja posebno.⁴ Ker pa je odlagal z odgovorom, je pisal Vraz 10. junija 1837 ves obupan Kastelcu, naj mu med drugimi stvarmi tudi javi, je-li dobil „naš priatelj dr. Prešeren ... pismo (od 2. aprila) objednem s prilogom narodnih

¹ Prim. Grüns Werke V 16.

² Prešernova ostalina.

³ Prim. nižje str. 216 Vraz Prešernu 1. VIII. 1837. Po sporočilu gospoda prof. dr. Štreklja so poznamenovane v V(razovi) O(stalini) XIX s priskom „Auersperg“ razven že omenjenih še sledeče številke SNP: I 155, 204, 518, 685, 717, 723, 942, 1000 (s prečrtanim vprašanjem zraven „Auersperg“); II 1117a, 1199, 1247, 1631, 1850 (s vprašanjem), 1865, 2321 (s prečrtanim vprašanjem), 2614, 3493; III 5272, 5422, 6091, 6325 (s prečrtanim vprašanjem), in IV 7015. Pesmi, ki jih je poslal Grünu 1. 1846. (gl. nižje str. 219-20), pač to niso, ker manjka med njimi ravno tistih dveh, ki jih je Grüni prevel. Po vsej priliki so to pesmi, ki jih je name-raval Vraz prepisati ali jih deloma že prepisal 1. 1837. Prim. tudi Štrekelj, Zbornik Mat. Slov. III 7.

⁴ Prešeren Vrazu 19. VII. 1837, gl. nižje str. 215. Digitized by Google

pesmi...“¹. Med tem ko je romalo to pismo v Ljubljano ali vsaj predno je prišlo pred Prešernove oči, pa je javil konečno Prešeren Vrazu svojo sodbo o vtsiu Vrazove zbirke na Grüna: „Pesmi, ki si jih poslal, sem sprejel in gospodu grofu Auerspergu izročil, kateremu, kakor se zdi, ne ugajajo posebno.“² Tako je pričakal Vraz mesto izraza Grünovega veselega iznenadenja — vest, kakor da je Grün malce razočaran.

Vraz si je bil pri izbiri sicer res določil „nalogu, da po kaže ljudstvo kot pesnika v njegovih različnih situacijah ter se oziral na estetsko vrednost le toliko, kolikor se da združiti z načelom, ki si ga (je) postavil“,³ dočim je imel Grün svoj nemški publikum pred očmi in iskal res poetičnih, „interesantnih“ motivov,⁴ kljub temu pa Prešernovo mnenje o vtsiu Vrazove zbirke na Grüna po vsej priliki ni bilo povsem pravilno. Vs ch poslanih 67 pesmi, kakor je pričakoval menda Vraz, Grün sicer ni prevel, a ugajalo mu jih je vsaj 12 ter je prevel: 1. Ljubi konja jaše;⁵ 2. Kos pove lovcu tri ljubice;⁶ 3. Ptica se brani službe;⁷ 4. Ljuba z devete dežele;⁸ 5. V deveto deželo gre v vas;⁹ 6. Zaljubljeni mladenci;¹⁰ 7. Oj sijaj, sijaj sonce;¹¹ 8. Tri

¹ Vraz Kastelu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina.

² Prešeren Vazu v nedatiranem pismu, Letopis Mat. Slov. 1877, 158; da Prešeren takrat, ko je to pismo pisal, Vrazovega pisma Kastelu z dne 10. VI. še ni bil videl, sledi iz dejstva, da replicira nanj še le v pismu z dne 5. VII. 1837 (o. c. 161): pismo mora biti torej pisano okoli 10. VI. 1837, vsekakor pa pred 1. VII., ker pravi Prešeren da začne s 1. julijem izhajati „Ost und West“.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Prešernova zapuščina.

⁴ Grüns Werke V, 15, 35.

⁵ „Wohin damit?“, o. c. 49.

⁶ „Drei Liebchen“, o. c. 41; sledi, da to ne more biti prevod „Zaljubljenega kosa“, za katerega se zahvaljuje Grün Vrazu dne 25. XII. 1846, kakor piše dr. Prijatelj o. c. VI 362.

⁷ „Freiheit“, o. c. V 43.

⁸ „Zuruf“, o. c. 46; tudi zadnjo kitico (prim. o. c. VI 363) je dobil Grün v primerku, ki mu ga je poslal Vraz.

⁹ „Mara“, o. c. 48–9; „Maro“ in ne „Jano“ (prim. o. c. VI 363) ima tudi Vrazov Grünu poslan prepis.

¹⁰ „Der Scheintote“ o. c. V 56; prim. tudi VI 364.

¹¹ „Weltjammer“, o. c. V 47.

sestre omožene;¹ 9. Za tolarje, ki jih on da, si ku puje zibelko;² 10. Čuk snubi sovo;³ 11. Nočevanje na grobišču;⁴ 12. Kos pove lovcu tri ljubice.⁵

Vraza, ki je mogel iz Prešernovega poročila sklepati, da ne mara prevesti Grün iz njegove zbirke sploh ničesar, pa je to poročilo hudo neprijetno dirnilo. Nekako ob istem času kakor Grünu je bil poslal nekaj komadov iz svoje zbirke narodnih pesmi tudi Šafaříku, da jih priobči v „Časopisu Českého Museum“, in Šafařík mu je to obljudil.⁶ Objednem je prevedel Vrazov kolega Hiazynth v. Schulheim, ki se je bil prejšnjega leta predstavil z zbirko „Pesni“,⁷ iz Vrazove zbirke za „Steiermärkische Zeitschrift“ poleg petero poskočnic še dve baladi, ki jih je prepisal Vraz kot štev. XXV. in XXXV. tudi za Grüna, in sourednik profesor Schreiner je zahteval nato od Vraza še originale ter obljudil natisniti prevode in originale.⁸ Te okoliščine so napeljavale Vraza na misel, da Grün štajerskega slovenskega narečja ne razume in da mu njegova zbirka radi tega ne prija. Posledica je bila, da je nehal prepisovati in zahteval v pismu z dne 1. avgusta 1837 od Prešerna svoj rokopis nazaj: „Da poslane narodne pesmi gospodu grofu ne prijajo, se nama z Miklošičem res čudno zdi. Zato sem nehal z nadaljevanjem prepisovanja in Te objednem zelo prijateljsko prosim, da mi pošlješ te, ki sem jih že poslal, ob začetku šolskega leta po Damianu in Sorge nazaj. Brez izbire sem bil poslal nektere izmed njih gospodu Šafaříku, da jih vrine v

¹ „Drei Töchter“, o. c. 49—51.

² „Minka“, o. c. 47-8.

³ „Käuzchen und Eule“, o. c. 41.

⁴ „Fragen“, o. c. 47; Grün se ni držal reda vprašanj svojega originala.

⁵ „König Amsel“, o. c. 41; Grün pa ni spremenil reda dreves, kakor sklepa o. c. VI 362 na podlagi Vrazovega zapisa v SNP dr. Prijatelj, ampak so v Vrazovem Grünu poslanem prepisu našteta drevesa v istem redu kakor v Grünovem prevodu.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, gl. nižje str. 216-7.

⁷ Wurzbach, Biogr. Lexicon XXXII, 156—7.

⁸ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, gl. nižje str. 216-7. Digitized by Google

muzejski Časopis, in ta se je odločil z veseljem za to, kakor mi v pismu sam zatrjuje,¹ tudi gospod profesor Schreiner je zahteval radi Schulheimovega prevoda original, ki bi naj izšel v prihodnjem zvezku Časopisa.² Ker se odnaša okus splošno na iste lastnosti predmetov, se radi tega bojim, da gospod grof, ki mu naš jezik s svojimi različnimi provincijalizmi pač ni znan, pesmi slovniško ne razume.³

Tako so izveneli prvi stiki med Vrazom in Grünom, gojeni s posredovanjem Prešernovim, že koncem julija 1837 vsaj deloma tudi po Prešernovi krivdi v nesoglasje. Ko pa je priobčil par mescev pozneje Grün med prvimi javnosti izročenimi poskusi svojih „Volkslieder aus Krain“⁴ tudi „Frägen“ po Vrazovi zbirki se je Vraz lahko nekoliko potolažil. Prevodi so Vrazu sicer ugajali, grajal pa je v pismu Prešernu z dne 19. novembra 1837 naglašanje provincijalnega mesto

¹ Izišle pesmi v ČČM niso o. L. 1842. je ponatisnil Šafařík tri slovenske narodne pesmi z dostavkom, da jih ima od Vraza: „Plješi, plješi crni kus“ (Slowanský Národopis w Praze 1842, 166); „Djekle, djekle, jez tjebe prašan“ (o. c. 168-9, prim. z SNP II 1285); „Oj sijaj, sijaj sonce“ (o. c. 169 = SNP III 5133); ali je dobil Šafařík katero izmed teh pesmi že l. 1837., se bo dalo morda določiti, ko se objavi vsa Šafařík-Vrazova korespondenca.

² V „Steiermärkische Zeitschrift“, Neue Folge IV (Grätz 1837) I. Heft 1—8 so res izšle: „Volkslieder der steiermärkischen Wenden Deutsch bearbeitet von Hiazymh v. Schulheim“ s slovenskimi originali pod črto: 1. „Der Abschied“ (str. 1—2 = SNP II 4255, 3785, 2843, 3582, 4028; 2. Die Braut Anjtschika (str. 3—5 = SNP I 104); 3. Die drei Töchter (str. 5—8 = SNP I 209). Zadnji dve baladi je poslal Vraz tudi Grünu (štev. XXV in XXXV), in ko bo mogoče govoriti o Vrazovih redakcijah na podlagi celokupnega gradiva, se bo na teh dveh primerih jasno videlo, kako si je umel prikrojevati Stanko vedno nova „tiranstva“.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 337.

⁴ Deutscher Musenalmanach für das Jahr 1838. Hrg. v. A. v. Chamisso und G. Schwab. IX, Leipzig, 295—308. Ista skupina (1. Gregors Schwester Alenka; 2. Roschlin und Verjanko; 3. Von der schönen Vida; 4. Ständchen; 5. Fragen; 6. Des Pricsters Braut) je izšla kot edina zastopnica Slovencev tudi v: Dic Volksharfe. Sammlung der schönsten Lieder aller Nationen (Bibliothek des Frohsinns . . . Red. v. Prof. Dr. J. M. Braun. VIIte Section. Stuttgart 1838) Fünftes Bändchen, 29—37.

narodnega imena v naslovu: „Gospoda A. Grüna prevode nekterih narodnih pesmi v letošnjem nemškem muzenalmahu sem čital. Ugajajo mi zelo. Toda ne bil bi mislil, da je gospod grof pristaš te omejene ideje patriotizma. Imenuje jih kranjske narodne pesmi. Kakor da bi bili Kranjci posebna človeška pasma. Izjavil sem že pogosto ustmeno in pismeno, da loči ljudstva božje znamenje jezika, ne pa politične meje“.¹ Grünovo povdarjanje kranjstva je Ilira Vraza seveda tudi odbijalo, in stiki med obema prijateljem slovenske narodne pesmi so ostali kljub Grünovemu dokazu, da razume in upošteva štajerske slovenske pesmi, dalje časa pretrgani. Vendar pa Prešeren Vrazu rokopisa ni vrnil.²

Med prevode, ki jih je objavil Grün I. 1839.,³ ni uvrstil nobenega iz Vrazove zbirke, svojo rokopisno zbirko pa je mogel izpopolnjevati odslej tudi s prevodi iz Vrazovih „Narodnih pésni ilirskih“, iz katerih je prevel: 13. Mlado Vido;⁴ 14. Nevernost;⁵ 15. Junak Dunaj plava;⁶ 16. Gerlico.⁷

V ožji osebni stik sta stopila Vraz in Grün zopet I. 1845., ko je bil izdal Grün že predgovor k izdaji svojih prevodov⁸ ter zbiral gradivo za članek o muzikalčnem delu slovenske narodne pesni, s katerim je hotel izdajo opremiti. Nenosredni povod zblížanju je dala notica v zagrebški „Luni“ štev. 21 z dne 16. aprila 1845, kjer se trdi, da je radi slabega mostu pri Krškem nad 50 ljudij v Savi utonilo. Auerspergovo ime, k čigar gospoščini Krško je ta most spadal, se v notici sicer ni izrecno imenovalo,

¹ Grüns Werke V 17.

² Glej niže str. 229.

³ Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Hrg. v. Joseph Freih. v. Hormayr. XXVIII (Lpzg. 1839) 1—20.

⁴ „Ein verzauberter Prinz“, Grüns Werke V 78-9. — NPJ str. 48—50, SNP I štev. 76.

⁵ „Bestrafte Untreue“, o. c. 59—60. — NPJ str. 72-4, SNP I št. 146.

⁶ „Der Schwimmer“, o. c. 61-2. — NPJ str. 97, SNP I štev. 903.

⁷ „Täubchen“, o. c. 43-4. — NPJ str. 192, SNP I štev. 1844.

⁸ Sonntagsblätter. Redakteur L. A. Frankl. IV Nr. 11 (z dne 16. III. 1845).

ker pa je bila vest docela izmišljena, je poprosil Grün v pismu z dne 2. majnika 1845 Vraza, naj notico popravi,¹ ter se dotaknil objednem tudi svojih knjižnih poslov: „Kaj dela nadaljevanje narodnih pesmi? Ali mi ne bi mogli napisati par podatkov o muzikaličnem delu, predavanju, spremljajočih inštrumentih teh pesmi itd., to izvestje bi mi bilo zelo koristno in bi vzbudilo najtoplejšo zahvalo. Ste-li čitali v Franklovihs »Sonntagsblätter« mojo kratko razpravo »O narodni pesmi na Kranjskem« in se li strinjate ž njo? Zelo drago bi mi bilo, če bi dobil od strokovnjaka kakor ste Vi o tem par besed.“² Vraz je „Lunino“ notico v štev. 42. z dne 24. majnika 1845 korigiral, zaprošenih podatkov pa ni poslal.³

Dne 23. junija 1846 je bil Grün v Zagrebu in iskal Vraza. Ker se pa nista mogla najti a mu je hotel Vraz postreči za enkrat vsaj z novimi pesmami, je poslal koj naslednjega dne zbirko štajerskih in koroških narodnih pesmi za njim⁴ ter obljudil, da bodo podatki kmalu sledili.⁵ Slovenskim je dodal tudi par pesmi, ki jih je nabral eden njegovih prijateljev med Savo in Kulpo,⁶ ker je sploh želel, da bi vzprejel Auersperg v svojo zbirko tudi prevode kajkavskih pesmi, češ, da spadajo „po svojem jeziku k slovenskemu deblu“.⁷ Pesmi iz Hrvaške je Grün iz svoje zbirke izključil,

¹ Nemški original se nahaja objednem z dvema drugima Grünovima pismoma Vrazu v zagrebški vseuč. knjižnici; vsled slovenskega prevoda nekaterih odlomkov teh treh Grünovih pisem v podlistku Slovenskega Naroda z dne 31. XII. 1876 je sklepal A. Schlossar v svoji izdaji Grünovih del VIII 5 čisto napačno, da je pisal Grün Vrazu — slovenski.

² Ta odlomek nemškega originala natisnen v Grüns Werke V 19; prim. Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

³ Prim. Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20. Ker so sedaj na javno razpolago le Grünova pisma Vrazu, izmed Vrazovih pisem Grünu pa objavljeni le koncepti (Děla V 391-7), v razmerje med Vrazom in Grünom od l. 1845. naprej ni mogoče dobiti jasnega vpogleda.

⁴ Vraz Grünu 24. VI. 1846, Děla V 391.

⁵ Prim. Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20; prim Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

⁶ Vraz Grünu 24. VI. 1846, Děla V 393.

⁷ o. c. 391.

čeravno so se mu zdele izmed teh, ki mu jih je poslal Vraz, v „poetičnem oziru najlepše“, prevedel pa je dve slovenski¹, zadnja dva prevoda iz Vrazovega gradiva: 17. *Zaljubljenega kosa*² in 18. *Kresno*.³ S pismom z dne 25. decembra 1846 je vrnil Grün Vrazu zbirko, poslal mu v uporabo tri zvezke narodnih pesmi, ki sta mu jih izročila Janez Zalokar in pa najbrž Ravnikar,⁴ v dar pa svoj članek „O narodni pesmi na Kranjskem“ ter ga podregal objednem zopet radi podatkov „o muzikalični obravnavi naših narodnih pesmi, o vižah, spremljajočih inštrumentih, pevcih itd.“⁵ Vraz je odlagal z odgovorom do prihodnjega leta,⁶ dočim je priobčeval Grün od 1. 1845. naprej zopet pridno med drugimi tudi prevode originalov, ki jih je dobil od Vraza: 1. 1845.: „Freiheit“⁷ in „Ein verzauberter Prinz“,⁸ 1. 1846.: „Minka“,⁹ „Drei Liebchen“,¹⁰ „Der Gefangene“,¹¹ 1. 1848.: „Ein Johannisfest“,¹² „Bestrafte Untreue“¹³ dokler niso izšli 1. 1850. objednem s pravimi „Volks-

¹ Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20; prim Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

² Pač „Der Winter“, Grüns Werke V 42, ki ima tudi v SNP I naslov: *Zaljubljen k.o.s.* Predlogo za „Drei Liebchen“, ki jo je identificiral dr. Prijatelj, Grüns Werke V 20 in VI 362 z „Zaljubljenim kosom“, za katerega zahvaljuje Grün Vraza 25. XII. 1846 (Grüns Werke V 20), je dobil Grün že 1. 1837, gl. spredaj str. 215.

³ „Ein Johannisfest“, Grüns Werke V 57-9 — SNP I 297.

⁴ Prim. dr. Prijateljevo opombo, Grüns Werke V 20.

⁵ Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20—1; prim Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

⁶ Vraz Grünu 9. V. 1847 Děla 393-4.

⁷ Sonntagsblätter z dne 23. marca, str. 265; 1. 1847 (str. 202-3) in 1. 1848 (str. 219-20) zopet v Hormayrvem „Taschenbuchu“.

⁸ Sonntagsblätter z dne 30. III. 1845 str. 289; 1. 1847 zopet v Hormayrvem „Taschenbuchu“ (205-6).

⁹ Sonntagsblätter Nr. 2 str. 41; 1. 1848. zopet v Hormayrvem „Taschenbuchu“ (221).

¹⁰ Sonntagsblätter Nr. 4 str. 73; 1. 1848 zopet v Hormayrvem „Taschenbuchu“ (220-1).

¹¹ Hormayrjev „Taschenbuch“ 309-11.

¹² o. c. 208-10.

¹³ o. c. 210-2.

lieder aus Krain“ tudi še ostali prevodi iz Vrazovega večinoma štajerskega in koroškega gradiva.

Eden eksemplar celotne izdaje svojih prevodov je poslal Grün z laskavim pismom z dne 1. novembra 1850 tudi Vrazu: „Ko sem se bavil že pred leti prilično z zbiranjem slovenskih narodnih pesmi in mi je bilo njih ponemčenje v prostih urah v prijetno zabavo, mi ni nudila le tiskana zbirka Vaših narodnih pesmi dobrega uvodnega dela in bogatega dobro urejenega gradiva, ampak ste Vi razven tega še osebno z donašanjem rokopisnih del moje delo bistveno pospeševali. In ko je izšlo to v tisku, si dovoljujem, da Vam pošiljam objednem eksemplar v prijazno vzetje in sprejetje kot majhen znak svoje hvaležnosti in odličnega spoštovanja...“¹ Vraza kot etnografa je povalil tudi v knjigi sami ter imenoval njegove „Narodne pesmi ilirske“: „zbirko, omejujočo se s previdno kritiko na strogo narodno gradivo“.² Čital je tudi Vrazove knjige, vsaj „Gusle i tamburo“,³ ki mu jo je poslal morda avtor sam.

Vraz je Grüna kot pesnika tudi v poznih letih visoko cenil: „Sicer so bile najine sanje (v študentskih letih) zelo različne in so imele tudi zelo različno usodo. Iz Vaših so nastale lepe slike plastične dovršenosti, napravile svetovno potovanje in postale slavne. Moje so ostale, kar so bile v začetku, le malo jih je prišlo na papir in še te so ostale do danes doma [tiskane so poznejšega datuma]“, pravi v načrtu pisma Grünu z dne 9. maja 1847.⁴ Leta 1847. je nameraval Vraz par Grünovih manjših pesmic celo ilirizirati.⁵ Do tega pa najbrž ni prišlo, pač pa je prevedel istodobno Kukuljević Grünove „Be-

¹ Zagrebška vseuč. knjižnica; prim. Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

² Grüns Werke V 35.

³ o. c. 33.

⁴ Děla V 394-5.

⁵ o. c. 395.

*stimmung*¹ in „Der Besuch“² menda ne čisto brez Vrazovega vpliva.³ V Vrazovi poeziji pa Grünova poetična retorika ni zapustila posebnih sledov, čeravno je možnost Vraz priznal (D. I 225).

Ko je govoril Vraz o različnosti Grünovih in svojih graških sanj, je mislil pač v prvi vrsti na politična stremljenja, ki so se razvijali pologoma iz različnosti do nasprotij. Grüni mogel dovesti Vraz od kranjstva niti do slovenstva, še manj bi ga bil mogel pretvoriti v Ilira. Tako ostane najlepši plod te zveze tistih 18 Grünovih prevodov slovenskih narodnih pesmi, ki bi brez Vrazovega dela in pomoči najbrž ne bili prišli med „Narodne pesmi iz Kranjske“.

IV. Vraz in Korytko.

Takrat, ko sta se osebno spoznala Vraz in Grün, bi se bil lahko seznanil Vraz tudi s poljskim internirancem Emilem Korytkom, če bi bil ostal še par dni med čbeličarji; toda: Korytko je prišel dne 27. januarja 1837⁴ zmučen in potrt v Ljubljano, Vraz pa jo je mahnil že prihodnjega dne naprej proti Gradcu.⁵

A ker se je sprijateljil Korytko že prve dni svojega bivanja v Ljubljani s Prešernom in sta začela takoj učiti drug drugega svojega maternega jezika,⁶ je spoznal po imenu gotovo kmalu tudi graškega Prešernovega pobratima. Vrazu je javil Prešeren svoje novo znanstvo istega 4. marca 1837, ko je izšel kot prvi plod tega znanstva njegov nemški prevod Mickiewiczeve „Resignacy“:⁷ „Ker je zanesla usoda v Ljubljano dva Poljaka, mi bo prilika morda koristila ter se bom učil poljski. Sledеči, v današnjem „Ilirskem listu“ izšli prevod iz Mickiewicza je plod tega znanstva . . . Pričakujemo od Tebe, da podaš boljše prevode iz velikega poljskega pesnika, in sicer slovenske.“⁸

¹ Grüns Werke II 22 = Odluka, Kukuljević, Različita dela IV (Zagreb 1847) 117.

² Grüns Werke II 23—4 = Pohod, Kukuljević, o. c. 118.

³ Prim. Vraz Grünu 9. V. 1847, Děla V 394.

⁴ Dr. I. Prijatelj, Emil Korytko, IMK XIX 9.

⁵ Vraz Gaju 27. I. 1837, Gradja VI 315-6.

⁶ IMK XIX 10.

⁷ Illyrisches Blatt Nr. 9 z dne 4. III. 1837.

⁸ Prešeren Vrazu 3. III. 1837, Letop. Mat. Slov. 1877, 159-60.

Iz tega pisma torej ni zvedel Vraz niti imena Prešernovega poljskega učitelja. V svojem prihodnjem pismu Vraz sploh ni kazal za Korytko posebnega zanimanja, ampak reflektiral le na Prešernovo zadnjo opazko ter ga dregnil radi nemškega prevoda: „Tvoj prevod bi bil lahko slovenski. Čemu bi nosil vodo v morje?“¹ Tudi v prihodnjem pismu Prešernu z dne 2. aprila je reflektil Vraz le na učenje poljščine in prevajanje iz Mickiewicza: „Kaj dela poljščina? Tvoji želji glede Mickiewicza ne morem ugoditi, zlasti ker sem prepričan, da so med mojimi prijatelji možje, ki morejo storiti v tem slučaju več in z manjšo uporabo sil.“²

Med tem si je začel iskati Korytko koneksij. Ker je imela policija nalogu, da mora nadzirati ustno in pisemo občevanje interniranca, poštna uprava pa naročilo, odpravljati vsa pisma, ki bi jih pošiljal interniranec, najprej na Dunaj,³ je moral biti Korytko zlasti v bližanju politično prononsiranim osebam pazljiv. V Gradcu je živel od 1. 1831. sem zadnji poljski državni maršal grof Ladislav Ostrowski, pri katerem je bil Miklošič domači učitelj.⁴ In okolo 10. junija je pisal Prešeren Vrazu: „Prosim, da izroči priloženo pismo adresatu Miklošič, ki ga prisrčno pozdravljam, ali pa kaka druga zelo zanesljiva roka.“⁵ Kdo je pisec in kdo adresat? Prvi pač Korytko, in drugi Ladislav Ostrowski.⁶ Pri Ostrowskem se je poučil podrobnejše o ljubljanskih internirancih Miklošič, najbrž po posredovanju Ostrowskega sta začela korespondirati pozneje tudi on in Korytko.⁷ Kar je vedel Miklošič je

¹ Vraz Prešernu 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

² Vraz Prešernu 2. IV. 1837; Prešernova ostalina.

³ IMK XIX 8.

⁴ Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre 34-5.

⁵ Prešeren Vrazu 10. VI. — 1. VII. 1837, Letopis Mat. Slov. 1877, 159.

⁶ Dr. Prijatelja domnevo o ozki zvezi med Korytkom in L. Ostrowskim (IMK XIX 87-8) potrujuje pismo Ostrowskega Korytku z dne 3. XII. 1838, Kor O 309-10.

⁷ Prim. Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje str. 226.

vedel Vraz in začel odslej posvečati več pozornosti mlademu Poljaku. V pismu Prešernu z dne 19. novembra 1837 vabi Korytka med sotrudnike v panslavistični prilogi k ilirskemu almanahu, ki ga je pripravljal v Pešti jurist pl. Gyaly: „V Pešti izide 1. februarja prihodnjega leta krasen ilirski almanah . . . Almanahu bo pridejana tudi panslavistična brošura s poljskimi češkimi in ruskimi pesmami (kakor domnevam pod Kollárjevimi auspicijami) . . . Ker mi je Miklošič povedal, da je gospod Poljak Korytko tudi pesnik, zato ga prosim po Tvojem posredovanju v imenu izdajatelja, da pošlje par pesmi. Imenuje se Mirko Franjo Šandor pl. Gyaly, pravnik v Pešti, Kohlbacher-gasse 503. Rok vpošiljatve koncem novembra.“¹ Kako se je Korytko Vrazovem povabilu odzval, ni znano, izgleda, da poslal ni ničesar; almanah sam je zaspal.²

Ko si je naročil Korytko v začetku prihodnjega 1. 1838. Gajevo „Danico“ a ni dobil niti Danice niti odgovora na troje pisem Gaju, je bil o Vrazovi veljavi med zagrebškimi Iliri že toliko poučen, da je pisal v Gradec, pač Miklošiču, in prosil naj mu izposluje Vraz odgovor na pisma in pa pošiljanje „Danice“ Vraz je v pismu Gaju z dne 11. marca 1838 tej prošnji ustregel: „Onomadno nam je spet jedan Poljski izgnanac iz Ljubljane pisao, tužeći svoju nezgodu, najmre, da je tebi dopisujuč na tri lista, niti jednog odpiska dobio? Osebujno bi rad znati, što se je s njegovom stražnjom knjigom izgodilo, s kojom Ti je 5 fr. srebra za letošnji tečaj Danice poslao i od kojih nima niti jošter nijednoga broja niti izvestja, što i kako?“³ Odslej je res dobival Korytko „Danico“, čeravno ne posebno redno.⁴

Ko je začel misliti Korytko, ki se je bil razvil med tem iz poljskega separatista v pravcatega panslavističnega etnografa, spomladi 1838 resno na izdajo slovenskih narodnih pesmi,⁵

¹ Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 164.

² Vraz Rakovcu 5. XI. 1838, Děla V 177.

³ Vraz Gaju 11. III. 1838, Gradja VI 317.

⁴ Gaj Korytku 8. VII. 1838, Zapysky Naukovoho Tovarystva Imeny Ševčenka LXXXVI (Lvov 1908) 115.

⁵ Lj. Zvon XXXI, avgust.

je poprosil, pač zopet preko Miklošiča, ne mnogo pred 10. aprilom tudi Vraza, da mu izroči svoje zbirke. Toda Vraz je odrekel: bil je preveč zaljubljen v svoje narodne pesmi in ni maral pustiti, da dado temu njegovemu „najdražjemu gojencu tuje roke blagoslov za vstop v literarni svet“,¹ razven tega ga je vezala glede izdaje že pogodba z Gajem, sploh pa je tudi računal, da Poljak slovenskih narodnih pesmi ne bi mogel izdati tako, kakor se je zdelo njemu potrebno. Ko je sporočil Miklošič Korytku negativni uspeh prošnje², je vprašal ta Miklošiča sicer za vzrok, ozlovoljil pa ga Vrazov negativni odlok ni. Nasprotno, graški pesnik „Danice“ in etnograf, čigar pohvalo je čital celo izpod Šafařkovega peresa³, ga je zanimal tem bolj, čim globlje se je uživljal sam v svoje načrte, in v pismu Miklošiču je izrazil željo, da se tekom velikih počitnic vsi trije sestanejo in osebno razgovorijo.⁴

Med tem je mogel zvedeti Vraz tudi iz Korytkovega tiškanega oglasa „Prijateljem slovenstva na Kranjskem“ obsežnost njegovih načrtov in uvideti, da ne zbira le pesmi, ampak vse folkloristično gradivo.⁵ Kmalu pa so mu prišle na uho še druge podrobnosti, a tudi križi in težave Korytkovih podjetij, med zadnjimi zahteva Gaja, pri katerem je nameraval tiskati v novem češko-ilirskem pravopisu Korytko svoje „Slovenske pesmi kranjskega naroda“, da jih mora „i v naslovu i v predgovoru podrediti pravi tendenci“,⁶ t. j. stremljenju Ilircev. Prešeren je v pismu Vrazu z dne 19. julija Gajev pogoj z umljinim začudenjem apostrofiral.⁷ Na koncu istega pisma je pripisal

¹ Vraz Jarniku (gl. Štrekelj, Zbornik Mat. Slov. III 9) v nedatirinem pismu (Děla V 177), ki ga je moral datirati Vraz z dne 10. IV. 1838, ker pravi Jarnik v odgovoru z dne 21. V. 1838. (Letopis Mat. Slov. 1877, 154): „Ihr verehrliches Schreiben vom 10. v. M. habe ich anfangs Mai richtig erhalten“; pisati ga je začel Vraz 4. IV., prim. Děla V 172.

² Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje.

³ Ost u. West z dne 12. II. 1838.

⁴ Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje str. 225.

⁵ Illyrisches Blatt št. 25 z dne 23. VI. 1838, Ost u. West št. 58 z dne 21. VII. 1838; prim. Vraz, NPI XII.

⁶ Gaj Korytku 8. VII. 1838, ZNTŠ LXXXVI 116.

⁷ Prešeren Vrazu 19. VII. 1838, Letopis Mat. Slov. 1877, 162.

Korytko v poljskem jeziku: „Neznanemu, toda zelo cenjenemu mladeniču in kolegu pošiljam bratski pozdrav. — Mi vsi smo bratje, a rodni bratje smo vsi, ki ljubimo z gorečim srcem skupno mater. — Z bogom, prosim, da pozdravite vse brate Slovane“. ¹

Frazeologija Korytkovega pozdrava je spominjala sicer na Vrazovega in Gajevega učitelja Kollárja, toda stala je pod Prešernovim pismom brez protesta proti Prešernovim v pismu razvitim principom, in Vraz bi bil lahko sklepal, da si Korytko slovanske vzajemnosti z ozirom na razmere med Hrvati in Slovenci ne predstavlja mnogo drugače nego Prešeren. Tega pa po vsej priliki ni storil, ampak zahvalil za pozdrave, javil svoje in Miklošičeve načrte glede sestanka, skušal opravičiti svoj negativni odgovor glede pesmi ter se dotaknil delitve literarnega dela med sabo in Korytkom v ilirskem pismu Korytku z dne 28. julija 1838:

„Hvala Vam budi, neznani priatelju, na Vaših fardečnih pozdravljenjah, koja mi kanoti vatre ni, svim duhom čitavo Slavjanstvo obuzimajući domorodac, iz daline poslaste. Vele je meni žao, da još obraza, kojeg takova domorodna duša oživljuje, ne poznam, te netarplivo čekam danak, koj me s Vami, ushitjeni domorodče, sustaviti oče. Gledci mesta in danka našeg sastanja, o kojem Vi u listu na Miklošiča želju javljate, nemogu Vam jošte niti ja niti Miklošić štogod izvěstna oglasiti. To čete naskoro saznati iz Rogatca [Roitsch], gdě se několiko danah kod pobratima dr. Kočevara baviti naumiva. Ipak moli Vas te Vam za stavno navesti Miklošić, koj Vam iz Rogatca dopisao bude, da se medju 8—14 danom dojdúćeg měseca zabaviti nemojte, nego da nama u Rogatac objavite, kamo Vas laglje stane dospeti, ili u Presék k pr. Smoletu ili u Ribnicu k g. Rudežu? Na svak način očeva midva medju 8—14 u Presék doći, te bi nama vele dragu bilo, da bi naju g. Smole u svom radogostištu pričekao. — Što se najnih medjusobnih slovstvenih posalah — t. j. sabiranja narodněh stvareh tiče, oču Vam

¹ o. c. 163; prim. tudi dr. Prijatelj, IMK XIX 20.

moja mněnja o tom poslu, i buduci Vi u zadnjem na Miklošića ravnanim listu za uzrok nepriobčenja isteh sabraněh stvarih pitate — takojer o zaostatju potrebita napoměnuti. — Jurve predlansku godinu naumio bih parvu stotinu narodněh pěsamah, koje za tri godine nakupih, u slovstveni svět izvesti; nu po bratim Gaj, kojemu moju naměru saobčih, nuka me, da još několiko vrěmena š njimi pričekam, i pri tom me zaveza jih u Zagrebu vandati, buduci mi obeća u svojoj tiskarni štampati, o kojoj jurve tada bi uvěren natoliko, da bude dobiti privoljenje kraljevsko ju podnignuti. Poslē toga bi odmah u istom městu¹ nadjeni založnik. Takovim načinom bi ja založio moju věru o vandanju Gornjo-ilirskih nar. pěsamah, od koje bez uvrědjenja svojeg poštenja više odstupiti nemogu. Zašto ja dosada nisam svoje sbirke, kako izprva naumih, naglo u svět iztěrao, tomu uzrok stoji u razboritiem i zreliem svaženju stvari. Duljim najmre občenjem i bližnijim upoznanjem te stvari smotrio jesam, da je (!) sabiranje narodněh pjesamah ni toli lagak posao kako se čověku — osebito zauzetomu mladiču — na parvi očigled naliči,* — tim veče u našeh nesrětněh Štajerskeh, Kranjskeh i Koruškikh sl. krajinah, gdě jadan stališ narodnosti slav. od sabiratelja zahtěva — ni samo, da ostanke od običajev, pučneh mněnjah i ost. dobro pozna, nego da se takojer, po koliko je moguće, o tom obavěstio bi, što ovdě jurve izumarlo bi, vendar pako kod srodněh narodah osebujno u Slovakah, Poljakah i Rusah još žive, ako hoće da nebude kakovim puhim naglašenjem převaren u svom trudu. — — U bitnom zavezu s pěsmami stoje napěvi. Suhí text bez napěva u pěsme jest to, što u slike l u č brez s ě n i. Text bez napěva jest [da tako kažem] negibivi trup: stopram napěvom se živa karv u prazne žile razlige, što čini, da se sme nazvati pěsmon t. j. izvorom

¹ Dosem v Kor O 373.

* J Vaš srodnik Wojcicki, kojeg narodne pěsni se mi překojučer u ruke dostaviše, priznava trudnost sabiranja nar. pěs. kazuci svom předislovju: Przed trzynaslu laty zacząłem zbierać pieśni ludu: rzecz ta nie tak łatwa, jak się komu wydawać może. [gl. Piesni ludu Białochorwatów itd. Tom I. stron 9.]

sarca i uma. — Uzparec toga imadu se jošte smatrati razlike, s kojimi se iste pěsme u razněh krajih te od razněh pěvkinjah pronašaju, da se izmedju tih razlikah može, po koliko moguće, pravi parvobitni ili [da to nije svagde moguće] makar naj varstnii još živući text izrešiti te u knjige uměstiti. Kako naš sokol narodnih pěsamah v. g. Vuk Stef. kaže [gl. předislovje od 4. děla sarbských narodněb pěs. Beč 1833] čuva još dan daňnji u svojoj pisarni neštampane komade od pěsamah, koje bi jurve prie 10—20 godinah pěvati slušao od hardjavih pěvačah,¹ čekajući varstnog pěvača. Ja bih sam se višekrat obavěstio, da jedna ista pěsan se može hardjavu i varstno pěvati ili kazati od jednog istog čověka pěvač ili pěvkinje; — hardjavu osebujno pri prilici, kada se pěvati mora u nazočnosti ljudih, od kojih se pěvač ili pěvkinja stidi. — Taj stid prognati, valja da se čověk dobro upozna u čudi i običaji ljudih, od kojih se pěsni kupe.

Iz ověh mojih smatranjah i razgledah Vi dakle, dragi prijatelju, čete razviditi uzroke, zašto dosada ništa od moje sbirke nar. pěs. izvan triuh u němački štajerski časopis postavljenih komadah na běli svět izveo nisam; — iz ove moje pozornosti, s kojom pri mom poslu postupam, čete takojer razviditi, da se pri Vašem vandanju narodněh Kranjskih pěsamah na moju sbirku podnipošto osloniti i zanesti nemožete. — — Pazke o naših starodavnostih, t. j. o narodněh običajih, pučnih mnenjih; o ostancih praslavjanskog bogo-, bajo- i zvězdoslovja i ostalěh narod. stvarih, koje uzparec narod. pěsamah jurve tri godine kupim, oču Vam, po koliko se Vi šnjimi pri Vašem dělu služiti možete, radovoljno priobčiti, budući da dosada s njimi nikakvog vandanja snovao nisam, jerbo ne bi mi moguće ikakve pripomočne knjige naše bratje sěvernih Slavjanah o tom predmetu do rukuh dobiti, koja bi me medju timi našimi siromašnimi razvalinami narodnosti mogla rukom voditi. Ja te stvari samo na tu svarhu sabirah, da iz mojeg gradiva mozbit jedan izmedju naših mladjih naslědnikah u boljih vrémenah cělinu

¹ Dosem v Kor O 374.

sastavi. — Šteta, što se midva jurve, dragi priatelju, izparu ne sporazumisva o naših slovstvenih naměrah, te da ne razdělisva obdělavanja raznih granah od naših starodavnosti. Dobro i blagonosno bi bilo, gdi bi Vi priuzeli i prisvojili za svoje žice i mišice stvar narodne filosopie t. j. pučnih mněnja o bogobajo- zvězdoslovju, o običajih, prirěčjah i ost. — zaisto široko i plodno polje! — te meni ostavili sabiranje i izdanje narodněh pěsamah. Nu što nije, još može biti, to zavisi od uspěha našeg sastanja. Primoran zaklučiti priporučim se u Vaše slavjansko sarce te ostajem

Vaš iskarni i Vas ljubeći počat.

Stanko Vraz.

U Gradcu na 28. dan srpnja g. 1838.¹

(Od zunaj brez poštnega pečata): „Blagorodnomu gospodinu Milanu Koritku spisatetju Slavjanskem u Ljubljani.“²

Pismo je odšlo v Ljubljano objednjem z Vrazovim pismom Prešernu z dne 1. avgusta,³ na čigar robu je Vraz Prešerna prosil, naj ga opraviči pri Korytku, da mu „ni pisal poljski, ampak v našem jugoslovanskem pismenem dijalektu.“⁴ Do nameravanega sestanka pa iz ne povsem jasnih razlogov ni prišlo. Sploh je prenehala nato za dve leti korespondenca med Vrazom in Prešernom,⁵ in tudi o kakih direktnih stikih med Vrazom in Korytkom se ne čuje ničesar več. Vzrok vsaj pri Korytku ni mogel tičati v kakih „juridičnih stanovskih poslih“, kakor je domneval Vraz glede Prešerna.⁶ Izgleda, da je odtujevalo odslej tudi Vraza in Korytka različno mnenje o jugoslovanskem problemu, ker je izšel dne 7. novembra 1838 Korytkov javni zagovor samostojne slovenske literature, spisan že 15. avg.⁷ Po 4. decemb. 1838 pa sta branila Korytku čast in

¹ Dosem v Kor O 307.

² o. c. 308.

³ Prim. Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, Děla V 128.

⁴ Prim. IMK XIX 88-9.

⁵ Prim. Vraz Prešernu 7. IX. 1840, Děla V 191.

⁶ l. c.

⁷ Ost u. West št. 89 z dne 7. XI. 1838, str. 366.

ponos, da bi se mogel Vrazu še bližati: tega dne mu je odpovedal namreč Gaj v svojem imenu tiskarno, v svojem in vseh zagrebških slavistov imenu pa prepovedal dopisovanje.¹ Med zagrebške „slaviste“ pa je moral šteti Korytko tudi Vraza, čepravno ta Gaju za to izjavo najbrž ni bil dal pooblaščenja. To se da vsaj sklepati iz besed priznanja, katere je posvetil Vraz kljub svoji javno izraženi nezadovoljnosti s Korytkovo redakcijo slovenskih narodnih pesmi² in kljub svoji tihi jezi radi Korytkovega povdarjenja slovenstva manom mladega Poljaka, ki je „sa svom vatrom plemenite duše obuhvativšii prigrlivši Slavjanstvo, kupio po Kranjskoj pesme, poslovice, prirečja, pověstice, bajoslovne i topografične črtice i druge na narodnost protezujuće se stvari.“³

Pač brez piščevega dovoljenja je postal in ostal Korytko posestnik rokopisa, ki ga je napisal Vraz in želel dobiti tudi zopet v svojo posest: rokopisa s tistimi 67 slovenskimi narodnimi pesmami, ki jih je bil poslal Vraz Prešernu za Grüna⁴. Mesto da vrne rokopis Vrazu ga je izročil Prešeren objednjem z drugimi, izdaje slovenskih narodnih pesmi se tičočimi stvarmi Korytku. Korytko tega gradiva v celoti očividno ni maral upotrebljati, le „Črnega kosa“ sta določila s Prešernom za peti zvezek „Slovenskih pesmi kranjskega naroda“,⁵ a še „Črni kos“ je ostal v rokopisu. Sicer se je okoristil nekoliko tudi Vraz s Korytkovim gradivom, toda še le po Korytkovi smerti.⁶

Kos človeške tragike tiči v tem, da Vraz in Korytko nista mogla udejstviti načrta ter se spoznati in porazgovoriti tudi osebno: sanjavi sin slovenskih goric in ognjeviti Poljak, skoro istih let, oba jednakost dovzetna za sve lepo in pleme-

¹ Letopis Mat. Slov. 1875, 175.

² NPJ XII sl.

³ Děla V 31-2.

⁴ Gl. višje 208 sl.

⁵ Lj. Zvon XXX 365.

⁶ o. c. 367.

nito, oba goječa ista znanstvena zanimanja, sta bila kakor ustvarjena, da postaneta iskrena prijatelja! In da jima je bilo res dano si razdeliti v bratski slogi polje slovenske etnografije: iz sodelovanja Vrazove kritičnosti in spremnosti ter Korytkove požrtvovalnosti in obsežnosti načrtov bi bilo moglo vzkliti delo monumentalne vrednosti!

Na razvoj Korytkovega slovanofilstva so imele vesti o Vrazovem navdušenju in stremljenju brezvomno mnogo vpliva, za Vrazov literarno-jezikovni princip pa Korytka niso mogle vneti, čeravno je bil tudi ta navdušen za Kollárjevo vzajemnost¹: Prešernov vpliv je bil močnejši nego Vrazov, v času, ko se je poslavljajal Vraz za vedno od slovenskega literarnega „n e h v a l e ř n e g a polja, ki ga je 5 let z vso ljubeznijo obdeloval“², se je učil Korytko slovenščine in pripravljal poljski spis s posebnim oddelkom o kranjskem jeziku in literaturi in s tremi portretami: „Čopa, Prešerna in Vodnika s tolmačem njunih poezij“³.

O stoletnici Vrazovega rojstva je sicer jasno, da bi bil Vraz Slovencem še več koristil, ako bi si bil mogel in hotel prilastiti sintezo Kollarjevega in Prešernovega principa, kakor je storil Korytko, in če bi bil ostal zvest svoji prvotni nameri: „medju desetimi pěsmami kranjskimi jedno po obšćem illyrsko spisati“⁴; toda iskreno hvaležnost Slovencev zaslužujeta oba: Korytko radi pristopa, Vraz k j u b prestopu!

Gersthof-Dunaj, dne 7. maja 1910.

¹ Korytko Borkovskemu 4. VI. 1838, ZNTŠ LXXXVI, 110.

² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 146.

³ Korytko Borkovskemu 4. VI. 1838, ZNTŠ LXXXVI 109.

⁴ Vraz Gaju 11. X. 1835, Gradja VI 309.

Vrazovi zapisi narodnih melodij.

I.

Uvod.

Zanimanje za narodno pesem je vzbudil pri Nemcih Herder, voditelj nemških romantikov. Po Kopitarju, ki je v Vuku Stefanoviču Karadžiću našel in ustvaril ženialnega in požrtvovalnega nabiratelja in izdajatelja srbske narodne poezije, se je razširilo tudi med južne Slovane. S Slovencem, ki je bil takrat za to najbolj sposoben, z Vodnikom, ni bil Kopitar v nobeni pravi zvezi: bila sta sprta. Kljub temu je zapustila romantika vidne sledove tudi pri Slovencih. Vraz, Jarnik, Smolè, Majar in drugi so nje verni zastopniki in učenci.

Najvažnejši med njimi je Stanko Vraz (Jakob Frass), rojen 1. 1810. v Cerovcu blizu Ljutomera, ki se v svojem zanimanju za narodno blago (v katero mu spadajo tudi narodne melodije) kaže pravega romantika. Brez napak pa njegovo delo ni bilo. To je čutil že češki romantik Čelakovský, kakor posnemamo iz pisma, v katerem piše Vrazu: „Herr Preshern schreibt mir, Sie beschäftigen sich mit dem Aufsammeln Vodnik'scher Sachen, vorzüglich auch mit der baldigen Herausgabe derselben. Sind viele von dem sel. Vodnik gesammelten Volkslieder darunter? Stat¹ deren H. Smole noch mehrere? Die Proben, die Sie bisher gaben, sind vortrefflich! Nur suchen Sie so viel möglich nichts daran zu verschönern.“ En sam

¹ Tiskovna napaka za „Hat“.

² Iz še neizdanega pisma, ki se nahaja v zagrebški vseučiliški knjižnici. Gl. Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz, izd. Matica Hrvatska i Slovenska" 1909, str. 37.

pogled v kritični aparat Štrekljevih „Narodnih pesmi“ nam dokazuje, da je bila skrb Čelakovskega upravičena. Vraz je narodne pesmi vedno na novo spreminjal in pilil. Da mu ni šlo za inačice, ampak da je, kakor n. pr. tudi Prešern in celo Vuk, spreminjal po svojem osebnem okusu, je že davno znano (Glej Zb. Slov. Mat. III, str. 8—9).

Vendar ne moremo preceniti Vrazovih zaslug za naše slovensko narodno blago. Vraz ni ščedil ne truda ne denarja pri svojem delu. Imel je zveze z izobraženimi Slovenci, ki so se v tem času zanimali za duševno življenje, zlasti za poezijo slovenskega naroda. Tudi je sam potoval po slovenskih deželah, obiskoval nabiratelje narodnih pesmi, sprejemal njih doneške in jih navduševal za nadaljnje delo. Tako je prepotoval leta 1841. Kranjsko, šel skozi Ljubljano na Gorenjsko in Koroško, v Benečijo, čez Koroško na Štajersko, da bi proučaval narod in zbiral narodno blago. „U Ribnici, kotaru ljubljanskem, unjedrio se, kao sám kaže, kod vlastelina Rudeža, »znatelja i ljubitelja narodnosti slavjanske«, koji je s Valentinom Vodnikom sabirao narodne pjesme i druge sitnice, pa je sada sve to dao Vrazu, da prepiše i upotrijebi¹. Tudi je sam zapisoval pesmi in napeve (v okolici Kranja, na Bledu in drugod). Obiskal je v Celovcu tri domorodne semeniščnike, „koji dosta dobro ilirski govoriti znađu.“ Po tem je bil tri dni Jarnikov gost v Blatnem gradu. Nadalje imamo priče, da je bil v Mariboru, pri svojem pobratimu Kočevarju v Podčetrtek pa je bil kakor domač.

Pri toliki delavnosti navdušenega Ilira nas ne more osupniti naravnost ogromno število narodnih pesmi, ki jih je zapisal naš Vraz.

Ravno tako, če ne še bolj kakor za narodne pesmi, je zaslužen Vraz za narodno glasbo. Nad 150 zapisov narodnih melodij

¹ Dr. Branko Drechsler, ravnот. str. 78. O teh potovanjih prim. Vrazove črtice v knjigi „Děla Stanka Vraza, V. del, izd. Matica hrvatska, str. 27.—58. in njegova pisma ravnotam, zlasti str. 213—267. O Rudežu prim. zlasti pismo 39, str. 225.

nam podaja dosedanja Štrekljeva izdaja narodnih pesmi, nad 300 melodij je imel Vraz nabranih¹. In z marsikaterega stališča moramo polagati na Vrazove zapise melodij kar največja važnost.

Če pomislimo, da je nabral Vraz skoro vseh 150 melodij v svojem rojstnem kraju in v bližnji okolici², da jih je poteklo iz istih ozkih mej najbrž skoraj vseh 300, je pač jasno, da nimamo slovenskega kraja, ki bi se mogel dandanes ponašati s tolikim številom narodnih melodij. To dejstvo priča, koliko nežnih cvetk je v teku 80 let ovenelo in poginilo po nekdaj cvetočih livadah naše narodne glasbe. Ni kraja, ki bi danes zmogel 300 narodnih napevov. In če jih je pred 80 leti Cerovec, zmogli so jih pač ravno toliko in morda še več mnogi drugi slovenski kraji. Vrazovi zapisi melodij so torej tem večjega pomena, čim bolj je skopnelo število narodnih popevk v času, ko se ni nihče brigal za to, da bi jih zapisoval.

In še z drugega stališča vzbujajo Vrazovi zapisi melodij največjo pozornost. Znano je namreč, da se narodna glasba kaj močno spreminja: čim manj poje narod, tem bolj opušča

¹ Vraz Erbenu (Děla V, 349): „I ja imam do preko 300 kom. nar. napěvah iz gornjih stranah . . .“ Grofu Auerspergu (istotam str. 395.): „Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet . . .“

² Mnogo Vrazovih zapisov melodij je porabil Fr. Kuhač v svoji veliki zbirki „Južno-slovjenske narodne popjevke.“ V tem delu pa izdaja Kuhač mnogo napevov za kranjske, dočim jih označuje Vraz določno za štajerske in dostavlja skoraj pri vsaki celo kraj, kjer jo je zapisal. Že to govori za Vraza. Da moramo verjeti Vrazovim podatkom, dokazuje popolnoma jasno narečje teh pesmi. Kuhač je namreč prepisal tekst dobesedno iz Vrazovih zapisov in sicer navadno ne v oni obliki, v kakoršni podaja pesmi Štrekljeva zbirka, ampak z Vrazovimi popravki in spremembami, ki jih omenja Štrekelj v kritičnem aparatu. Tako je pustil Kuhač v teh pesmih štajersko narečje ljutomerske okolice. Zdi se, da je smatral Kuhač za kranjske vse one melodije, ki niso podobne hrvatskim. Na ta način je krstil marsikatero „prleško“ melodijo za kranjsko. Ako dostavlja Kuhač napevom iz „Kranjske“ besede: „Nastavka tekstu ne imam“, je dotična pesem skoraj vedno iz Slovenskih goric.

naapeve s teže pevnimi intervali, ali pa nadomešča take intervale z navadnejšimi ; narod se skuša v svojih naapevih vedno bolj prilagoditi umetni ugodbi¹, zanemarjajoč fine nianse n. pr. med naravno in umetno čisto kvinto i.t.d.; komaj še nahajamo sledove naravne ugodbe ; redki so dandanes intervali kakor zvečana sekunda n. pr. c-dis i. dr. ; redko nahajamo v slovenskih narodnih naapevih konce na dominantni akord ; z malim uspehom iščemo sinkope ; razen redkih primerov mehke tonovne lestvice poznajo naše narodne popevke praviloma še samo trde tonovne lestvice ; melodije se vedno bolj spremnijo v tem smislu, da je za njih spremeljanje potreben samo tonični in dominantni, le redko vrhutega še subdominantni akord ; tudi ogrodje melodij postaja vedno bolj enostavno, bodisi glede mere, — mešanje različnih taktovih vrst v isti melodiji izginja — bodisi glede sestave ritmičnih motivov v enote višega reda [v polustavke, stavke i. t. d.] — izginja prikazen tritaktnosti in peterotaktnosti, vedno bolj prevladujejo dve- in štiritaktne skupine.

Da bi spoznali zgodovinski razvoj naše narodne glasbe in lehko konštatirali, v kateri smeri se razvijajo in spremnijo narodne melodije, za to bi bilo največega pomena, če bi imeli za razne dobe vsaj nekaj zanesljivih zapisov. Toda nimamo jih. Najstarejša doba, iz katere imamo sliko narodnega petja, sega za približno 80 let nazaj in se omejuje na en edini kraj. To je Vrazova doba in Cerovec blizu Ljutomera je porodil moža, ki je postavil neminljiv pomnik svojemu rojstnemu kraju.

Neprecenljive so torej zasluge Vrazove za našo narodno glasbo, kar zadeva umetnost kot tako. Najs so naapevi pisani točno ali netočno, malodane vsi zapisi se dajo z večim ali manjšim trudom prirediti za petje. In reči moramo, da bi bil upliv teh naapevov še dandanes prav velik, a pri mnogih

¹ Besedo „ugodba“ rabim po Fr. Kuhačevem zgledu za tukico „temperatura“.

bistveno različen od vpliva, ki ga napravljajo na poslušavca sedaj živeči slovenski narodni napevi.

Veče zahteve pa stavimo na zapise, ki bi nam naj služili v znanstvena raziskovanja. Ako hočemo proučiti s primerjanjem napevov, ki jih je zapisal Vraz, in onih, ki nam jih podajajo novejši nabiratelji, v koliko in v kaki smeri se spreminja narodna glasba glede tonovnega elementa, mere, ritma in sestave, morajo biti zapisi obeh dob popolnoma zanesljivi in popolnoma točni glede teh prašanj. Zapisi novejših zbirateljev pa niso povsem zanesljivi. Ali so Vrazovi?

V „Času“¹ sem zapisal glede Vrazovih zapisov narodnih melodij sledeče: „Velike, pogosto nepremagljive težkoče nudijo zlasti Vrazovi zapiski; mera je razvidna navadno tako slabo, da si po teh zapiskih ne moremo predstavljati ritma; pogosto ne moreš niti besedila podložiti sekircam. Ker je nejasna mera, je nemogoče spraviti note v takt, ki ga predpisuje Vraz. Primerjanje takih zapiskov z zapiski drugih zbirateljev kaže, da so včasi drugi zabeležili celo drugačno besedilo, uporabili drugo mero, ali pa notirali drugačno melodijo.“ Slišal pa sem glase, da sem povedal s temi besedami preveč, da se je prej pač drugače pelo i. t. d.

„Novi akordi“ pa so prinesli v prilogi 2. št. 1910. pod zaglavjem „Slovenski glasbeni svet“ o navedeni razpravi poročilo, v katerem pravi kritik: „Pomembnih pozitivnih rezultatov bo po našem mnenju mogoče doseči jedinole na podlagi veliko osnovane glasbeno-znanstveno urejene zbirke narodnih motivov in pesmi, ki je sedaj Slovenci še nimamo². Osobito Štrekljeve notacije so popolnoma nezanesljive.“ Popolnoma nezanesljive imenuje kritik Štrekljeve (sic!) notacije in dostavlja: „Pri delu tako monumentalnega pomena bi se pač bilo izplačalo, da bi se gradivo bilo dalo tudi glasbenemu veščaku v pregled, eventualno v obdelovanje³.“

¹ „Čas“ 1910, št. 1–2, str. 25–26.

² Ta misel je jasno izražena v razpravi v „Času“!

³ Ta zahteva je neupravičena. Štrekljeva knjiga je znanstvena; podati nam mora torej Vrazove zapise, kakor jih je Vraz

Ali se torej Vrazovi zapisi res popolnoma ne zanesljivi, ali pa nam nudijo samo velike, pogosto ne premagljive težkoče? Ako bi bili popolnoma nezanesljivi, bi jim ne mogel pomagati noben pregledovavec, noben „obdelovavec“.

Brez nedostatkov Vrazovi zapisi res niso. Do tega sklepa mora priti vsakdo, če je tudi popolnoma lajik v glasbi, ako prelista Vrazova pisma. Vraz sam je bil prepričan, da njegovi zapisi melodij niso baš vzorni. Naj nam to dokažejo lastne besede našega Ilira!

II.

Vraz o svojih zapisih.

Kakovost zapisov je seveda odvisna od bolj ali manj ugodnih razmer, s katerimi ima računiti nabiratelj, posebno pa od nadarjenosti in izobrazbe nabiratelja.

Pri nabiranju pesmi, zlasti pa napevov je Vraza marsikaj oviralo. Nezaupljivost, babjeverstvo, sramežljivost, tupatam tudi pokvarjenost ljudi, zasledovanje od strani gosposke, nasprotovanje od strani duhovščine, pomanjkanje denarnih sredstev: vse to je bilo Vrazovemu delovanju na poti.²

Prav živo si predstavljam Vraza. Prijetna noč. Po gričih plamte kresi, krog njih je kopa ljudi: očetje, matere, živahne deklice, razposajeni mladeniči. Mladina skače okoli ognja, vriska, poje. Neopaženo se prikrade mož, skrije se za grm, prisluha, njegova roka hiti po papirju: Vraz zapzapustil; če bi ovekovečil v Vrazovih zapisih kak naš sodobnik svoje osebno naziranje, bi izgubili zapisi ves znanstveni pomen; ne bili bi več Vrazovi. Pregled, oziroma obdelovanje Vrazovega gradiva je stvar raziskavanja, ki ga Strekljeva knjiga samo omogočuje.

¹ Govoriti o lastnostih narodne glasbe v Cerovcu za Vrazovega časa in jo primerjati z današnjo, ne spada v to razpravo. Tu gre samo za to, kaki so Vrazovi zapisi, gre za Vrazovo delo, ne za glasbo samo. Naša naloga je torej samo, razkriti, kaj je na teh zapisih absolutno nemogoče, pogrešeno. „Rekonstrukcij“ napevov torej ne podajam. Ko bo zrelo vprašanje o zapisih, bo moč misliti na rekonstrukcijo, potem na proučevanje spremembe nar. glasbe v času od Vraza do danes.

² Najbolj vere dostojna priča je Vraz sam. Oziram se torej zveznine na njegova pisma.

suje pesmi in napeve. Ne sme se prikazati. Kakor umolkne slavec, če začuti v svoji bližini kako živo bitje, tako bi umolknila vesela mladina, začudena nad „djavolskom umětnostju u prepisivanju napěvah!“

Bil je v Metliki in si izprosil od devojk nekoliko pesmi, ki si jih pridno zapisuje ; napev mu dela težkoče. Sam pravi : „Prepisivat rěči od pěsamah nije mi baš mučno išlo za rukom, budući se ovdě pěva jedan isti red po dva tri puta uzastopce. Nu težke ti muke bilježiti glas. Ja sam se mnogo znojio oko jednog jedinog prastarog napěva, kojega pěvaju takо zvane ladarice, obilazeći sela, nu sasvim tim ništa neobavih. Istina, ja nisam baš muzik od zanata, nu ja sudim, da bi i majstor u toj struci umětnosti imao ne mala posla, moradući prvo zdravo misliti i razmišljavati, dok bi našo ključ do tih divnočarnih, tajnih punih glasovah, koji se slěvajo s ustiu do uha kao molitve srebrovlastih kalugjerah po veličanstvenoj crkvi starinskog manastira ; i udarijo na srce slavensko kao sveti glas iz starine zovući pokolenje sadašnje na promišljavanje i spoznanje. Priznati moram, da nisam ništa na tom svetu još čuo, što bi me bilo tako divno uzhitilo, i někakvom světom čarobom zauzelo. Nu žalibože žice uzhitjenja moga oda-peše něšto pěvačice, kažući mi, da su sada pěsme takove grěh velik, i da je děvojkam zabranjeno od sveštenikah prokletstvom duše pěvati ih javno obilazeći sela?“

Iz Kranja piše Vraz svoji posestrimi Dragojili³: Primorali smo dvě děvoké, koje nam očeš nečes moradoše několiko pěsamah zapěvati. Nu to ti je išlo tako mučno, dok jih sklonismo na taj polag njihovog mněnja grešni poso. Uzrok ovog mněnja ovděšnji su srđovečni (mittelälterlich in beider Bedeutung) popi, koji

¹ Děla St. Vraza, V. str. 246.

² Děla V., str. 65 sl.

³ Dragojla Krizmanić omož. Štauduar. Vraz je bil v tej družini kakor doma od leta 1835. sem. Dragojla je bila nečakinja Ivana, opata v Bistrici v hrvatskem Zagorju.

svaku pěsmu proklinjaju, u kojoj nema ili Jezuša ili Marie.“ Zapele so nekaj Marijinih; ko jim je pa teh nedostalo, „onda se (háa!) izlí pravi potočac narodne poezie...“ Pri drugi mizi je sedel mož, ki se je pri tem nasmehoval. Deklice povedo, da jih zna gospod Onkel — tako so nazvale tega moža — toliko, „da jih vi čitav dan nebi mogli překo plota pobacati.“

Po dolgem prigovarjanju začne Onkel nekaj pripovedovati: „A to ti je bilo tako neuredno, da čověk nije znao ni za rep, ni za glavu. Poslě toga Doktoru¹ pade na um, te on veli doněsti oku vina. Naš budala počme pití. Otvori se mu zdravo piliš, a s pilišem i usta. Iz budale postao je Salumun.²“

Nekaj sličnega se mu je pripetilo v Žabnici pri Višarjah, kakor poroča svoji posestrimi z Bleda: „Nad Žabnicom stoji glasovita crkva bogarodice Lušarske, kuda se potuje iz dalnjih stranah naših i tudijh na proštenje. Ti znadeš, da puk oko Marije Bistričke mnogo nevrédi. Tako isto i tú. I tú stoji uzrok u bogorodici, od koje Žabničani žive kao od krave dojače, ništa za ime Boga nečineći. Ja sam jednu Žabničanku umolio, da mi moli otče naš u svome dialekту za da ga zapisati mogu. A ona promislivši si malo, odgovori, da oče, ako joj dadem desetku. Ja se na to razljutih te krenuh pleča.“³

Še hujše se mu je godilo pri sv. Jakobu v Soboti, kjer je bil že pomešan slovenski in nemški živelj. V najboljši gostilni vprašuje ljudi po slovenskih pesmih. Z ničim posebnim mu niso mogli vstreči. Na to je izpraševal po običajih, ki si jih je zapisoval. Pristopi gost in ga vpraša: „Bos schraiben?“ Vraz mu odgovori: „Eto čuješ i vidiš, šta pišem.“ A on: „Ber hot ghassen?“ Vraz: „To je meni tako na um došlo pisati.“ Po dolgem prepiranju mu hoče domačin zabraniti pišanje. Ko se pa Vraz ne zmeni zanj, odide. Kmalu pa pride nazaj z nekim človekom važnega obraza, ki ga vpraša: „Haben s'an Pos?“ Imel je potni list; ker je pa bil pisan v latinščini, so ga po-

¹ Bila sta z dr. Cbrobatom v neki gostilni pri Kranju.

² Děla, V., stran 222—223.

³ Děla V., str. 248—9.

slali k župniku, vrlo narodnemu možu. Ta ga je srečno rešil iz zagate.¹

Tudi toži Vraz pogostoma, da ga preganja policija in da mu križajo načrte duhovniki. Skoraj iz vseh njegovih pisem pa govori glavna ovira, pomanjkanje denarja.

Že iz teh vrstic se vidi, da bi bil moral biti Vraz izredno nadarjen in zelo izobražen v glasbi, da bi bil mogel pri svojem tako obširnem delovanju nabратi (kakor piše grofu Auerspergu)² nekaj tisoč pesmi in nad tristo napevov iz ust ljudstva po vseh krajih, koder stanujejo Slovenci in Hrvati. In res žive naši učenjaki v veri, da je bil Vraz za glasbo i neneavadno nadarjen i zelo izobražen. Glede nadarjenosti se jim pridružujem. Glasbena n a o b r a z b a Vrazova pa je bila precej nepopolna in nezadostna. To priznava in obžaluje Vraz sam v svojih pismih večkrat.

Tako piše svoji posestrimi iz Bistrice na Koroškem o nekem napevu, ki je bil zelo podoben bosanskim, a ga ni napisal in nadaljuje: „Na moju veliku srču našo sam opet malo prie poldana isti napěv kod moga krčmara, koj jo št dobro umi pěvat po starinski. Ja sam si mnogo napěvah dosada putem zabilěžio, nu tako duboko nedopire moja slaba umětnost, da mogu sve ove čudovito vilovne glase na papir preněti. Škoda, da nerazuměm generalbasa. Drugi put bi trebalo uzeti sa sobom i Livadića i Stroja.“³

Iz Podčetrtek poroča Vraz Erbenu, da ima nad tristo napevov in dostavlja med drugim: „Napěve te počeo sam kupiti zajedno uz pěsme. Sad ih pomnažem komadi iz Hrvatske i dolnjih stranah. To sbiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk.“⁴

Največega pomena za to in marsikatero drugo vprašanje pa je Vrazovo pismo grofu Auerspergu, pisano dne 9. maja

¹ Děla V., str. 262—3.

² Děla V., str. 349 primerja Vraz nekatere slov. napeve z onimi iz Tatre in od Dnjeprja.

³ Děla V., str. 241—2.

⁴ Děla V., str. 349.

1847. Ker se bodemo vedno sklicevali na to prvo razpravico o slovenski narodni glasbi, dostavljamo velik del tega znamenitega pisma. Kar se tiče glasbe, piše Vraz v tem listu sledeče: „Ihrem an mich gestellten Begehrn » Ihnen einiges über die musikalische Behandlung der slov. Volkslieder, Tonweisen, begleitende Instrumente, Sänger u. s. w. mittheilen und in kurzer Übersicht zusammenzustellen« kann ich nur sehr spärlich entsprechen, auf keinen Fall genügen. Dazu gehörten gediegene musikalische Kenntnisse, die ich nicht besitze, wie z. B. Generalbass etc. Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet; aber das Alles reicht noch nicht aus. Jedoch ich will Ihnen, Herr Graf, das Wenige, was ich sagen kann mittheilen, auch auf die Gefahr hin, dass es nicht nach Ihren Wunsch passt. — Wie der Text der slov. Volkslieder so sind auch die Arien sehr verschieden. Ist Text echt volksthümlich, so ist auch gewöhnlich (doch nicht immer) auch die Aric. Die älteren Lieder sind auch gewöhnlich die volksthümlichsten und die Arien zu denselben bewegen sich gewöhnlich in Moltonen, oder übergehen häufig in der Mitte oder gegen das Ende aus dem Dur in den Molton. Diese bestehen gewöhnlich aus Strophen von nur zwei Versen, die wiederholt werden. Hat die Strophe drei Verse, so wird nur der mittlere Vers wiederholt. Dieses geschieht auch wenn die Strophe aus vier Zeilen besteht, und nur dann und wann eine dreiversige Strophe unterläuft, wo dann die Wiederholung nur bei der letzteren Gattung auf die oben angezeigte Art geschieht. Die Volkslieder, die von Volksbräuchen z. B. Koleda, Kres und von anderen mythologischen Aberglauben handeln, sind gewöhnlich die ältesten und daher die echtesten. Dazu gehören auch viele alte bereits aus der Kirche verbannte Kirchenlieder. Am meisten singt man meines Wissens noch in Kärnthen im Gailthale und in Steiermark in den wind. Büheln, dem Luttenberger Gebirge und dem Murthale zwischen Radkersburg und Luttenberg. Am meisten singt das weibl. Geschlecht jung und alt.

Von dem männ. nur junge Bursche. Und am meisten singt man wieder im Winter beim Spinnen, im Sommer beim Kornschnitt und im Herbst beim Kukuruzschälen. **Da singen ganze Chöre, bei welcher Gelegenheit ein Teil Prim singt, der andere die Terz hält, so dass man nur selten die Quint hört.** Der Slovene begleitet in unserer Zeit nie sein Lied mit einem Instrumente wie der Kroate und Serbe, ausser wenn man jene kurzen Liedchen ausnimmt, die nur aus einer vierzeiligen — — — —¹

Iz vsega, kar vemo o Vrazu, pa moramo sklepati, da je bil Vraz zelo resnicoljuben in da na drugi strani svojih sposobnosti ni podcenjeval. Prvič torej Vraz sploh ni mogel zapisati melodij dovolj točno radi razmer, če bi bil za to tudi sposoben; drugič pa je več ko verjetno, da je bila njegova glasbena naobrazba za to nalogu nedostatna. Objektiven dokaz za zadnjo trditev imamo v zapisih samih.

III.

Melodije.

Pri površnem pregledu Vrazovih melodij je že marsikdo mislil in trdil, da so zvečine neporabne. Res, večina jih ni brez pogreškov, ali vsaj ne brez pomanjkljivosti. Toda take sodbe so vendar zelo prenagljene. Res so Vrazovi zapisи melodij takorekoč samo koncepti. Vraz je vrgel v naglici na papir, kar je ravno mogel; izvršil pa zapisov ni, kar bi bil

¹ Děla V., str. 395—397. Pismo se žal ni ohranilo celo. Velika sreča, da se je ohranilo vsaj to; še večja, da se je izgubilo le malo vrstic o glasbi, kar sklepam iz sledečih razlogov. V prvem stavku citira Vraz Auerspergovo pismo, stavi njegove zahteve s tem takorekoč za naslov naslednjim vrstam. V ohranjenem delu je odgovoril Vraz na vse točke, v katerih je želel Auersperg od njega pojasnila. Pojasnil je grofu 1. musikalische Behandlung, 2. Tonweisen, 3. Sänger, 4. dcl vprašanja o spremmljanju. Manjka torej samo del enega vprašanja in pa druge opombe, ki jih je Vraz gotovo priklopil na Auerspergov „u. s. w.“ Auersperg pa ga je prosil, da mu odgovori na te točke „in kurzer Uebersicht.“ In res odgovarja Vraz na 1.—4. točke zelo, dá, celo prekratko. Še krajše je torej pač odgovoril na stvari, katerih Auersperg ni imenoma navedel.

gotovo storil, ako bi jih bil pripravil za izdajo. Večinoma pa so pogreški taki, da se dajo še dandanes spoznati, pogosto celo z večjo ali manjšo sigurnostjo odstraniti. Pogreški so različni: napačni intervali, napačni znaki za tonovni način, napačno predpisani ali napačno izvedeni takti, opuščenje ključa i. dr. Razdelili boderemo pogreške in nedostatke v dve vrsti: pogreški v melodičnem elementu in pogreški v meri.

1. Pogreški v melodičnem oziru.

a) Pri intervalih je zelo težko, pogosto celo nemogoče z gotovostjo reči o kaki noti, da je napačna. Vedno nas moti misel, da so mogoče res tako peli pevci, ki jih je Vraz slišal. Saj še dandanes slišiš med ljudstvom napeve, ki jih ne moreš spraviti natančno na papir. In še celo v znanih napevih poje marsikateri dober narodni pevec nekatere note tako, da težko presodiš, za koliko je višja ali nižja od prejšnje ali sledeče note. Nadalje je pa tudi mogoče, da je ljudstvo v Vrazovih časih pelo še bolj pod vplivom naravne ugodbe. Vsaj Fr. Kuhač trdi, da poznajo Hrvati še dandanes naravno ugodbo. V tem slučaju so se glasili razni intervali seveda drugače, kakor dandanes. In vrhu tega se nahajajo v Vrazovih zapisih le redko intervali, ki jih moremo imenovati absolutno nemogoče. Splošno pa moramo pribiti, da so Vrazovi zapisi zelo natančni, kar se tiče intervalov.

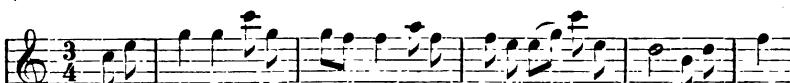
Seveda se nahajajo tudi pomote. Včasi je interval, ki ga zahteva Vraz, vsaj zelo neverjeten, včasi očito napačen. Poglejmo v sledečem napevu skok od *f* na *c* v prvem taktu¹:

Kaj si, Or-ša, tak žalost-na, Kaj si sinka za-nosla? Alj si...

Drugi akord v prvem taktu je tonični. Ako pustimo *f*, se prične napev s subdominantnim akordom. To pa je zelo neverjetno. Prva nota bi pač morala biti *g*, ne *f*.

¹ Štrekelj zv. I., št. 184.

Samovoljne in popolnoma nepotrebne so spremembe, s katerimi je skušal popraviti ta Vrazov zapis Fr. Kuhač. Kakor kaže sledeči njegov zapis, je razdelil Kuhač napev v $\frac{3}{4}$ takt, izpustil v prvem taktu noto *f*, v osmeh pa noto *e*¹.

Kaj si, Or-ša, ti ža - lost-na, kaj si sinka za-nosi - la? Al si, ...

Popolnoma nemogoč je tudi skok od *f* na *e* v sledečem zapisu (predtakt — prvi takt):²

Sto - ji mi, sto - ji po - lje, ...

Pravilen bi bil interval *g—e*; pač lahko umljiva pomota!

Med razpravo bomo naleteli na več takih prikaznih.

b) Pogosto je izpustil Vraz v svojih zapisih melodij ključ. Vse melodije so pisane za vijolinski (*g*) ključ. Vsaka beseda o tej stvari bi torej bila odveč.

c) V nekaterih zapisih naletimo na napačne znake za tonovni način. Ali imajo preveč križev, oziroma bejev, ali pa premalo.

Tako ima Vraz v sledečem napevu pet križev. Zadnji (pred a) pa ni znak tonovnega načina; nastopa namreč samo slučajno in se mora torej pisati pred onimi notami, h katerim ravno spada³.

¹ Kuhač II., št. 292. Tekst je vzel Kuhač iz VO. I. 17. Radi lažjega primerjanja sem postavil Kuhačev zapis v c-dur; Kuhač ima d-dur.

² Štrekelj zv. I., št. 155.

³ Štrekelj zv. I., št. 951. Tudi Kuhač (II., št. 760) piše melodijo v d-duru; rabi pa $\frac{4}{4}$ takt in deloma spremeni intervale.

S črkami nad petim in šestim taktom zažnamuje Vraz najbrž inačico. Pravilno bi bil zapisan ta napev, kakor sledi:

Še bolj zanimiv je v tem oziru sledeči Vrazov zapis melodije¹:

Pri-ša ce - sar-ski pót, Seá za mizo vkót, Bog nam pomagaj!
Pis-mo-na mi-zo djá, Ker bo to pismo brá-Bog nam po-ma-gaj.

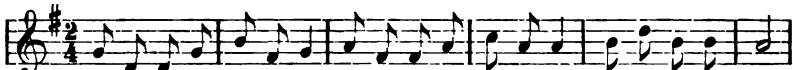
Znaki so tukaj brezvomno napačni. Pred *f*-om nima križa; ima ga pred *e-jem*: *eis* in *f* sta pa isti ton (enharmonični ton). V tem napevu imamo pač pred seboj *fis-mol*. Moli pa imajo dve lestvici: harmonično in melodično. V zadnji je med sedmo in osmo stopinjo interval mala sekunda, tako da imamo v molih s križi pred sedmo stopinjo navadno znak #, ki pa včasi tuđi odpade. Pravilno se torej piše ta zadnji križ, kadar je ravno potreba. Vraz pa piše v tem zapisu ta zadnji križ (pred *e*) kar v začetku; pač, ker se pojavlja brez izjeme do konca. Če pustimo križ na sedmi stopinji pri predznakih kakor Vraz, dobimo tale pravilen zapisek:

Na prvi pogled spoznamo isto melodijo v Kuhačevem napevu II., št. 517. Toda čudno! Kuhačeva melodija se giblje v $\frac{2}{4}$ taktu, je v duru, in je v intervalskih skokih precej dru-

¹ Štrekelj zv. IV., št. 6784. V Vrazovem zapisu sekircam ni podloženo besedilo.

gačna od Vrazove. In vendar so besede doslovno prepisane iz VO. I. 97, dasi imenuje Kuhač napev „Kranjski“. No, Kuhač je melodijo ali slabo prepisal, ali pa namenoma spremenil. Iz ust ljudstva je Kuhač ni slišal! Njegova melodija je v prvih taktih ta-le :

Pri- ša je ce-sarsi pot se- à je za mi-zo v-kot, Bog nam poma-gaj;

Včasi ni Vraz nič naznačil tonovnega načina, npr. v sledečem zapisu¹ :

Če ne vzamemo, da je to kak stari tonovni način, mora stati napev v *g-duru*. Poslednje lahko trdimo s tem večjo go-tovostjo, ker stopi križ pred *f* samo enkrat v veljavu in ga je torej Vraz prav lahko prezrl. Napev se glasi torej pravilno takole :

Sto - ji mi, sto-ji po - lje- ce, Pre - le-po po-lje ši-ro- ko.

Tudi v sledečem napevu ni predpisal Vraz nič znakov za tonovni način, pač pa ima potrebne znake pred posameznimi notami²:

Žuta vo- ga lepo po - je Nasred lo- ga ze- leno - ga. Hoj, hoj!

Ako postavimo te znake takoj na začetek in popravimo, kar je napačnega, dobimo sledečo melodijo³:

¹ Štrekelj, zv. I., št. 282.

² Ravnot. št. 926.

³ Precej jednako razлага Vrazov zapis Kuhač II., št. 566, kjer navaja tudi od Vraza zabeleženo inačico in sicer prvo, ne pa tudi druge. Inačico pa je nekaj predrugačil.

Vidimo torej, da so Vrazovi zapisi glede intervalskih skokov dovolj zanesljivi. Seveda se nahajajo pogreški; **večidel so pravopisni** in opravičiti jih moramo, sklicujoč se na težave pri zapisovanju, ki smo jih kratko omenili zgoraj.

2. Pogreški v meri.

Prav pogosto je zgrešil Vraz v svojih zapisih mero. Taki slučaji so zelo težki in treba je največje previdnosti, ako jih skušamo odstraniti. Pred vsem se mi zdi upravičeno načelo: **Spremeni samo one zapise, ki so očividno napaci.** Slabo je pač popravil nekatere zapise Fr. Kuhač s tem, da jim je dal drugo mero, dasi ni najti tehtnih razlogov proti meri, ki jo je naznačil Vraz sam.

Pogreški v meri so različni:

a) Največkrat naletimo na zapise, **v katerih ni naznena taktova vrsta.** Navadno so v takih slučajih note pravilno razdeljene v takte, tako da nimajo take pomote posebnega pomena. Zelo težko pa je določiti takim zapisom pravo mero, ako razdelitev v takte ni pravilna, kakor v sledečem napevu¹:

Razdelitev sekiric pred prvo korono kaže sicer na $\frac{4}{4}$ takt; toda za to korono so razdeljene sekirice tako, da ne moremo dvomiti, da je pelo ljudstvo v osminskem taktu; zlasti osminke za četrtinykami, po tri zvezane osminke in punktirane četrtinke kažejo na to. Zapis je torej pravilno merjen tako-le:

V. 23: To - ta bi - stra vo - da Bi - la je - mu bo - tra,

¹ Štrekelj zv. I., štev. 186.

Kuhač je spremenil ta zapis melodično in metrično in je dobil s tem tole melodijo¹:

Včasi v zapisih sicer ni predpisana taktova vrsta, a note so popolnoma pravilno razdeljene v takte. Na prvi pogled se ti zdi, da je pozabil Vraz samo naznačiti taktovo vrsto, sicer da je zapis v redu. Če pa natančneje preštudiraš melodijo in njen ritem ter primerjaš tekst, vidiš, da ima zapis napačno mero. Samo en primer²:

Ta napev bi moral biti pisan pač v $\frac{3}{4}$ taktu:

Končno naj še omenim zapise, ki nimajo naznačene taktovne vrste, v katerih pa Vraz ni niti skušal razdeliti sekirice v takte. Tudi v takih slučajih se moramo ravnati po zgoraj iz-

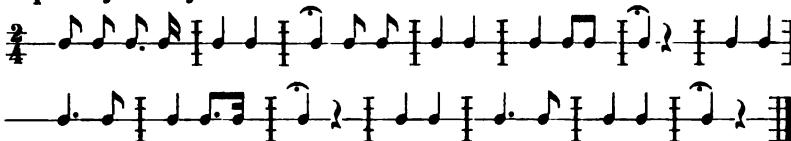
¹ Kuhač IV. štv. 1528.

² Štrckelj zv. II., št. 2032. Pri mnogih slabih zapisih se pozna na zunanji obliki, da jih Vraz še ni dovršil. Tako zaključuje n. pr. ta zapis samo z eno navadno navpično črto, dočim ima drugod vedno eno navadno in eno debelejšo (||), v sledečem zapisu pa sploh ni postavil nobene črte.

rečenem načelu: samo one sekiriče spremenimo, ki so absolutno nemogoče! V pojasnilo sledeči Vrazov zapis¹:

Tudi tu so korone velike važnosti; kažejo namreč, kje se končujejo oziroma pričenjajo novi polustavki, oz. štavki. Mera napeva je torej ta-le:

b) Nahajajo se tudi zapisi, v katerih predpisuje Vraz pravo taktovo vrsto, a ne razdeli not pravilno po tem predpisu. V sledečem primeru nam grejo zelo na roko korone²:

Korone kažejo, kje se končajo posamezni polustavki. To in pa dejstvo, da ima že Vrazov zapis predtakt, sestoječ iz dveh šestnajstink, kaže jasno, da sta dve šestnajstinki za vsako korono predtakt novega polustavka. Iz dveh stavkov (štirih polustavkov) obstoječi napev je torej pravilno pisan, kakor sledi:

¹ Štrekelj zv. II., št. 1759. Ta melodija spada h kasirani pesmi „Stani, stani sinek Vanek“; prišla je k št. 1759 po pomoti, ker se nahaja v VO: na isti poli.

² Štrekelj zv. I., št. 111. Kuhač II., št. 768 rabi $\frac{9}{4}$ takt.

Skoro enako prikazen imamo v sledečem zapisu, v katerem predpisuje Vraz $\frac{3}{4}$ takt, a not sploh nič ne porazdeli¹:

The musical notation consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a 2/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains six measures of music. The second staff starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains five measures of music. Both staves end with a 'fine' and 'Da capo al' marking.

Mera te melodije bi morala biti pač taka le:

The musical notation consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a 4/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains eight measures of music. The second staff starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains four measures of music. The lyrics are: "Zha - ja svetla zor - ji - ca Tam z bre - ga vi - so - ke - ga; To je ne no - be - na zor - ji - ca, Al to je mo - ja lju - bi - ca."

Zanimivi so slučaji, v katerih je predpisana pravilna taktova vrsta, a melodija je merjena dosledno po drugi, in sicer napačni taktovi vrsti. V sledečem zapisu je predpisan $\frac{3}{4}$ takt, mera je pa skozinsko $\frac{2}{4}$:²

The musical notation consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains six measures of music. The second staff starts with a treble clef, a 2/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains six measures of music.

Iz naglasa besed, ki po tem zapisu ravno nasprotuje glasbenemu naglasu, lahko sklepamo, da tukaj dvečetrtinski takt ni pravilen. Pravilna je torej mera v $\frac{3}{4}$ taktu:

The musical notation consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains six measures of music. The second staff starts with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp. It contains six measures of music. The lyrics are: "Tod - sej gre - jo tri de - kli - ne, Vse tri mla - de jon - fra - ve."

Velike težkoče nam dela tudi napev k ziljski: „Zarja mi gore shaja“³. Z melodijo se najbolj strinjajo vrstice 5—8:

Le čakej, čakej, sonce,
Oj r'mjeno sončice,
Jás ti man w'liko powédati,
Pa še w'liko weč prašati.

Melodijo je zapisal Vraz tako-le:

¹ Štrekelj zv. II., št. 1494.

² Štrekelj zv. II., št. 1117.

³ Štrekelj, zv. III., št. 5130.

Jasno je, da sta prvi in tretji ter drugi in četrti polustavek ritmično in melodično enaka; torej morata biti tudi metrično enaka, da je melodija dosledno zapisana. Drugi in šesti takt imata po eno osminko, peti eno četrtinyko preveč. Vse te nepopolnosti se odstranijo in melodija stopi v soglasje s tekstrom, ako se izvede sledeča mera:

1. polust. 2. polust.
Le ča-kej, ča-kej, son - ce, Oj r'-mje-no son - či - ce,
Jaz ti man w'li-ko po-we - da - ti, Pa še w'li-ko weč pra-ša-ti.
3. polust. 4. polust.

Pravilno je pisan, kakor se razvidi iz tega popravka, samo četrti polustavek.

c) Kakor imajo Vrazovi zapisi večkrat predpisanih pre-malo ali preveč križev, oziroma bejev¹ ali pa so ti predznaki napačni, tako imamo tudi zapise, katerim je predpisana napačna taktova vrsta. Za napačne pa ne smemo smatrati slučaje, v katerih zahteva n. pr. zapisovavec $\frac{2}{4}$, $\frac{2}{8}$ takt mesto

¹ Pravilneje bi morali reči „bes“. Prvotna lestvica je bila namreč: *a, b, c, d, e, f, g*; pred note, ki bi naj bile za pol glasa nižje od teh glasov, se je stavil „*b*“ (b). Ker se je pa v koralu rabil ta znak za znižanje zlasti pred „*h*“, so jeli zvati tak znižan „*h*“ pomotoma kratkomalo „*b*“.

primernejšega $\frac{4}{4}$, $\frac{8}{8}$ in narobe, ali $\frac{3}{4}$, $\frac{8}{8}$ takt mesto primernejšega $\frac{4}{4}$, $\frac{8}{8}$ in narobe. Samo oni zapisi so metrično napačni, v katerih stoji mesto trodelenega takta ($\frac{3}{4}$, $\frac{8}{8}$) dodelen takt ($\frac{4}{4}$, $\frac{8}{8}$) in narobe.

Ako je načetu predpisana napačna taktova vrsta, je mogoče, da so sekirice razdeljene po zahtevah pravilne taktove vrste, ali pa, da je izveden načet v napačni predpisani taktovi vrsti. Prvi slučaj moramo pač šteeti med lahke pomote, ki se lahko ukradejo vsakemu zapisovavcu, če je tudi še tako izurjen. Saj se vidi, da je v takih slučajih Vraz načet ritmično in melodično prav razumel, ga tudi prav zabeležil; tak malenkosten pravopisan pogrešek torej ni niti za glasbenika niti za teoretika posebnega pomena.

Da podam en primer za tako pomoto¹:

Dab' žve-gli-co-i-me-la, I-gra-la-si-bi

Očividno je, da je ta zapis popolnoma pravilno zvršen v $\frac{8}{4}$ taktu izvzemši drugi takt, kjer mora odpasti osminska pavza. Postavi na čelo $\frac{8}{4}$ takt in zapis je brez pomanjkljivosti!

Čudno pa je, da ima Fr. Kuhač² isti načet, o katerem seveda pravi, da je „iz ljubljanske okolice.“ Ne pozna pa Kuhač niti prvih štirih vrst, katere sem zgoraj dostavil, niti zadnje kitice. Navaja namreč samo drugo kitico:

Da bi brumbice mela
igrala si bi,
zdaj brumbice mam
igrati ne znam.

Na vsak način izdaja Kuhačeva opazka „Nastavka tekstu ne imam“ V raza kot zapisovavca, domovina pesmi in načeta je Cerovec! Kakor pogosto, je Kuhač tudi tu spremenil po

¹ Štrekelj, zv. II., št. 1349.

² II., 584.

svoje Vrazov zapis melodije, ki se glasi v njegovi zbirki (prenešena v *g-dur*) tako-le :

Po nepotrebnem je razrešil Kuhač predtaktovo četrtinyko oz. osminko v trijolo in je v šestem taktu izpustil eno noto ; prav pa je spoznal, da je nota *c* v drugem taktu pomotoma pisana mesto *h*.

Velike pogreške pa imamo v onih Vrazovih zapisih, ki imajo naznačeno napačno takto vrsto in so tudi po tej napačni vrsti dosledno merjeni. Res se nahajajo tudi melodije, v katerih bi končno lahko merili po dvodelnem in po trodel nem taktu, a takih je prav malo. Izključena je ta dvoumnost na vsak način v melodijah, kakoršna je ta-le¹:

V četrtem taktu tega Vrazovega zapisa je ena osminka preveč ; v petem taktu je Vraz zaznamoval inačico, zadnja nota predzadnjega takta mora biti *e*, ne *f*. Melodija je dosledno merjena po predpisanim dvečetrtinskim taktu. Ta mera pa dela silo ritmu melodije in naglasu teksta. Edino prava mera je za to melodijo $\frac{3}{4}$ takt in napev se glasi pravilno tako-le :

The image shows two measures of musical notation in G major (indicated by a sharp symbol) and 3/4 time. The melody consists of eighth notes and sixteenth notes. The lyrics are written below the notes: "Jaz sem si flet-no dek-le ze-brá, Ve - čer pa bom že pri njem spá, Ve - čer pa bom že pri njem spá." The notation is on a single staff with a treble clef.

¹ Štrekelj, zv. II., št. 1247.

S tem smo dokazali, da je pustil Vraz v svojih zapisih glede metra marsikako pomankljivost, pogosto tudi bistvene pogreške. Včasi je res nemogoče priti v tem oziru do trdnega zaključka. Zvečine se pa dajo taki nedostatki z večim ali manjšim trudom, z večjo ali manjšo gotovostjo odkriti in odstraniti. Priznati pa moramo, da je imel Vraz fin čut za mero melodij. Pomote so take, da se jim vidi na prvi pogled, da so posledica naglice, s katero je Vraz delal; in ker število pogrešenih zapisov pravzaprav ni baš veliko, smo prepričani, da bil bi Vraz vse popravil, ako bi bil prišel do izdaje nabranih melodij.

IV.

Melodija in tekst.

Samo v par slučajih je podložil Vraz zapisom melodij pripadajoči tekst. Iz tega izvirajo za nas mnoge težkoče. Pogosto ne moremo niti iz napeva, niti iz besedila spoznati, s katerimi sekiricami so združevali narodni pevci za časa Vraza posamezne zloge in besede.

1. Predvsem je to težko pogoditi v onih ne baš redkih slučajih, v katerih se je pelo na en zlog po več sekiric. Pri tem nas ne podpira niti naglas posameznih besed dovolj zanesljivo, niti kak drug kriterij. Saj je znano, da se v napevih preprostega ljudstva naglas melodij in besed pogosto ne krijeta in da se vrhutega naglašajo pogosto besede v pesmi drugače ko v govorici. In Vraz, kakor tudi mnogi drugi v njegovih časih, je le redko rabil znamenja (vezila), s katerimi bi bil nakazal, katere sekirice se vežejo z enim zlogom. Pri tem pa nas motita dve oviri in sicer slučaji, v katerih so v zapisih note vezane, dasi bi ne smele biti, in slučaji, v katerih niso vezane, dasi bi morale biti.

Preveč vezil je rabil Vraz, ako sledi veče število osmink, oziroma šestnajstink druga za drugo. Dandanes pišemo namreč navadno več osmink vezano (n. pr.) samo, ako se pojeno na en zlog; sicer jih pišemo narazen (n. pr.)

ali pa vsaj z vezilom nakažemo, kako jih je spojiti s tekstrom (n. pr.). Narazen ni pisal v takih slučajih Vraz skoraj nikdar, vezila je rabil zelo redko. Poglejmo sledeči napev¹:

Ako popravimo očividne pogreške (predtakt v c, mero drugega in tretjega taktu), je napev tak-le:

Kakor nalač pa je precejšnje število zapisov, v katerih pripadata po dve ali več tako pisanih osmink oz. šestnajstink enemu samemu zlogu. V drugih zapisih se spet porazdele na isti način pisane osminke in šestnajstinke na posamezne zloge. Večinoma pa se morajo v istem zapisu take sekirice zdaj spojiti, zdaj ločiti, kakor n. pr. v tem le zapisu²:

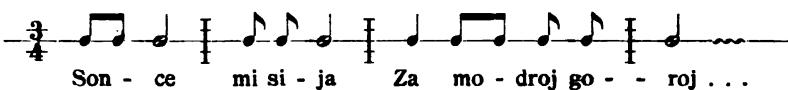
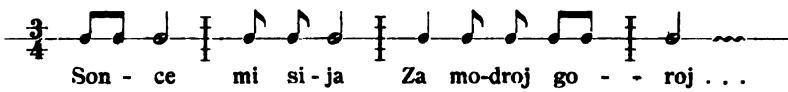

Kuhač³ je spremenil melodijo, da je mogel z njo bolj naravno zvezati tekst. S takim samovoljnim postopanjem se pač ne smemo izogibati težkočam! Res, celo v tem prav enostavnem slučaju se ne more reči s vso gotovostjo, kako so vezali Vrazovi pevci posamezne zloge s posameznimi sekircami. Dva načina sta možna:

¹ Strekelj, zv. II., št. 1071.

² Strekelj zv. II., št. 3091.

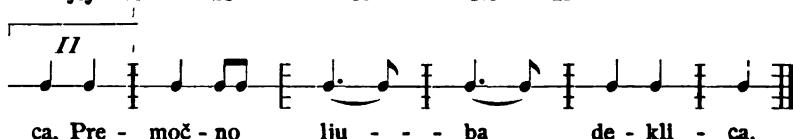
³ I., št. 244. („Kranjska“?)

Tudi nasprotné slučaje zasledujemo pogosto v Vrazovih zapisih, da namreč niso zvezane sekirice, ki se pojijo na en zlog. Brez posebnih teškoč se da n. pr. v sledečem zapisu določiti, kam spadajo posamezni zlogi¹:

Gotovo je, da se morata obe punktirani četrtinki prvih dveh taktov zvezati s sledečima osminkama. Napev bi bil torej:

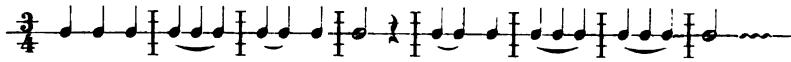
Zlasti v napevih, v katerih sledi četrtinka za četrtinko, ni Vraz zaznamoval, katere note se pojijo na isti zlog²:

¹ Štrekelj zv. I., št. 204. Soroden napev gl. Kuhač II., št. 575.

² Štrekelj zv. II, 1193.

Napev je pač sledeči:

Sto - ji mi, sto - ji po - lje, Po - lje ši - ro - ko.

Poglejmo še en primer¹:

NB.

Ta zapis je popolnoma pravilen napev; treba je samo pripisati $\frac{3}{8}$ takt in popraviti v 8 taktu (pri NB.) *b* v *c* ter izčrpati pavzo. S to melodijo lahko zvežemo besede na sledeči način²:

Jaz ču - a sem ža - lo-sten glas, Od svo-je lju-be stre - la nje, Oj
stre - la - nje no bob-nja-nje, Oj bob - nja-nje no i - gra - nje.

V zadnjih petih taktih bi se pa lahko pelo tudi takole:

Oj bob - nja - nje no i - gra - nje.

Napevov kakor je ta, je v Štrekljevi zbirki jako mnogo; razen lažjih nahajamo tudi precej težke slučaje. Pogosto je toliko možnosti, da ne vemo za katero bi se odločili, da bi naš zapis ne bil prazno domnevanje.

2. Velike težkoče nam zabranjujejo pogosto porabo Vrazovih zapisov, ker je pesem, ki se je pела na dotedni napev ali predolga ali pa prekratka za napev. Po dolgo-

¹ Štrekelj I., št. 717.

² V 1., 2., 3., 7., 10., 11. in 16. taktu sem zvezal prvi dve osminki, ker je v $\frac{3}{8}$ taktu ritem ali $\text{♪} \text{♪} \text{♪}$ ali pa $\text{♪} \text{♪}$ najnavadnejši; za to govore tudi 4., 5., 6., 8., 9., 12., 13., 14., 15. takt.

trajnem primerjanju se vendar pride v večini slučajev do ključa, s katerim se omogoči rešitev. V tem oziru moramo paziti na različne lastnosti Vrazovih zapisov.

a) Pogosto je napisal Vraz pesem v taki obliki, da se ne strinja z napevom. Da bi spravil pesem z napevom v soglasje je spremenil v takih slučajih pesem. Tako imamo v III. zv. štev. 7269 tole pesem:

Zrasle so mi, zrasle
Tri drobne konoplje
V ogradi zelenem
Trajlajdi, trajlajdila!

Dostavlja pa Vraz k tej pesmi sledeči napev¹:

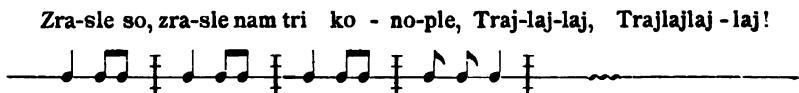

Skupno s to pesmijo je napisana sledeča inačica:

Zrasle so, zrasle nam tri konople
Tri konople, drobne, visoke.

Za vsakim verzom se poje v tej inačici: Trajlajlaj, trajlajlajlaj!

Na prvi pogled se vidi, da prve pesmi ni mogoče združiti s to melodijo, pač pa spodnjo inačico. In res ima Kuhač (II., 779) v zvezi s tem napevom drugo pesem. Pesem in napev se torej vežeta tako:

Tri ko - no - ple, drob-ne vi-so-ke . . .

Enak slučaj imamo v sledeči pesmi²:

¹ Izpuštil je Vraz predznak „δ“. Vsaj dandanes je ta napev mogoč samo v *f-duru*; prične se napev v dominantnem trizvoku. Slično Kuhač („Kranjska“?).

² Štrekelj zv. II., 1273. Prim. Kuhač III, št. 809.

Stoži mi, stoži mi polje
Polje široko,
Na polji pa zraslo drevce,
Lipa zelena.

S pripisano melodijo pa se to besedilo ne strinja. Vraz je napisal inačico te pesmi (VO. I. 31), ki se glasi:

Stoži mi, stoži lepo pole,
Pole široko,
Na poli pa mi stoji drevce,
Lipa zelena.

S to inačico se krije popolnoma napev, pripisan prvi redakciji¹:

Sto - ji - mi, sto - ji le - po po-le, Po-le ši- ro - ko, Na
po - li pa mi sto-ji dre - vce, Li - pa ze- le - na.

Dostavil sem k Vrazovemu zapisu napeva samo ključ in znak za takt ter razdelil v sedmem taktu polovico v dve četrtinki.

Še bolj zanimiv slučaj je pesem in napev v zv. II. 1158, katerega sem obširneje razložil v „Času“ IV., zv. 1. in 2., str. 25—26.

b) Mnogo melodij je zapisanih tako, da se ozirajo na kitice z raznimi mera mi, da torej niso za nobeno kitico izključno pisane.

Vzamimo ta-le zapis²:

¹ Predtakt stopa v veljavo, ako je mera vrstice: ——————

² Štrekelj zv. II., št. 2141.

Kuhač¹ pričenja napev s predtaktom (z osminskim e) in dobi na ta način seveda pravilen napev. To je v resnici potrebno pri kiticah, ki se prično z anakruzo. Vrazov zapis pa radi tega nikakor ni slab, niti površen. Vraz je napisal napev v obliki, v kakoršni se je pel na peto kitico:

„Drugo ljubo de si zbrā,
Meni pa de slovo dā“,

tako da je Vrazov zapis brez najmanjšega nedostatka:

Dru-go lju-bo de si zbrā, Me-ni pa de slo-vo da
Hm hm

Pravo je pogodil Kuhač, ko je podložil drugemu stavku besede „Hm, hm . . .“

Zelo poučen je ta-le primer:

Stoji mi, stoji polje,
Polje široko,
Na polji pa mi stoji
Lepi beli grad.

Melodija se glasi:

Ta zapis je naravnost vzoren. Vraz se skuša ozirati na verze z različnimi merami :

V predtaktu odpade nota *f* (pravilen bi bil pač *g*) ako ima prva vrsta dottične kitice mero — — — — (n. pr. V. 9, 21, 25 itd.) — — — —

V četrtem taktu velja nota *h*, ako ima druga vrsta kitice mero — — — — — (n. p. v 22, 26, 34, 38), sicer velja odmor.

¹ III., št. 826.

V sedmem taktu odpade nota *g*, ako ima tretja vrsta kitice mero — — — — — (n. pr. v. 11, 19, 23.)

V ednajstem taktu se rabi kót druga četrtiny nota *g*, ako je mera četrte vrste — — — — — (n. pr. v. 20, 28.)

V desetem taktu se vežeta noti *c* — *e*; ako je mera tretje vrstice (—) — — — — —.

Včasi se moramo ozirati na razne kitice in na Vrazove popravke ter redakcije obenem. Na pr:¹

V O. XIX. G. 47 :

V. 1. Jaz pa mam fletno deklé,
Ki je zebrano ze vseh :
Ono zna pisat, zna brat,
Vsakem pa odgovor dat.
V. 5. Sta na sred njenega srca
Pisana bukštaba dva:
Jeden je J, drugi A,
Micika rada me ma.

V O. IX. 37 :

Lepo zna pisat no brat,
No vsakemi odgovor dat.
Na sredi jenega srca
Sta pisana bukštaba dva :

Pripisan je pesmi sledeči napev:

V. 1. Jaz pa nam flet - no de - kle, Ki
O - no zna pi - - - sat, zna brat, No
V. 5. Sta na - sred nje - ne - - ga sr - ca
Je - den je I - -, dru - gi A,

je ze - bra - no ze vseh
vsake-mi od-go — vor dat.
Pi - sa - na buk - šta - ba dva :
Mi-ci-ka ra - da me ma.

¹ Štrekelj. zv. II., št. 1188.

Iz tega primera vidimo, kako je prilagajalo ljudstvo (oz. Vraz) napeve pesmim in pesmi napevom. Večina napevov in pesmi, navedenih in omenjenih pod tem zaglavjem pa kaže, da se zdi pogosto, da so zapisi netočni, pomanjkljivi ali celo napovedni; pri natančnejšem proučevanju zapisov pa vidimo, da so sicer res nejasni, ker se je Vraz v prav mnogih slučajih oziral na mero raznih kitic, da pa moramo imenovati kljub tej nejasnosti take zapise naravnost izvrstne.

c) Tupatam se je seveda pripetilo, da je Vraz napisal napev k pesmi, h kateri ne spada. Ves trud spraviti melodijo in tekst v soglasje, je v takih slučajih seveda zaman. Tak je sledeči zapis napeva k pesmi¹:

Marija gre na božji pot,
Na božji pot na Jezere.
Seboj si vzeme sineka
Presmilenega Jezðša.

Prva vrsta pesmi se prav dobro zlaga s prvima dvema taktoma, ravnotako tretja vrsta s petim in šestim takтом. Druga in četrta vrsta sta pa predolgi za drugi in četrti polustavek melodije. Druge in četrte vrste posameznih kitic te pesmi imajo namreč mero — — — — — — drugi in četrti polustavek napeva pa — — — — — ^ ^.

d) Velike težave dela sledeći zapis²:

„Odpri, ljuba, kamro gor,
Naj jaz idem k tebi spat.“
„Jaz ne odprem, net ne smem,
Pri men’ ležjo oča moj!“

¹ Štrekelj zv. I., št. 473.

• Štrekelj zv. I., št. 719.

Štrekelj pripominja k napevu: „Morda morata zadnja dva takta stati precej za drugim taktom, kjer стоji v rokopisu neka črta.“ Za drugim taktom pač ne; prav verjetno pa je, da morata stati precej za prvim taktom. Dasi bi namreč napev sam za se v sporočeni obliki ne bil nemogoč, je skoraj nemogoče, podložiti mu tekst; to je pa laže, ako prestavimo zadnja dva taka. Napev se mora glasiti takole:

The image shows musical notation for a vocal part. The top staff has a treble clef, a key signature of one sharp (G major), and a common time signature. It consists of six measures of music. The lyrics are: „Od - pri, lju - ba. kam-ro gor, Naj jaz i-dem k tebi spat.“ „Jaz“ is written in quotes. The bottom staff has a treble clef, a key signature of one sharp (G major), and a common time signature. It consists of six measures of music. The lyrics are: „ne od-prem, net ne smem, Pri men' lež-jo o - ča moj!“

3. Pri podlaganju teksta sekircam je treba končno paziti na sestavo melodij in razdelitev pesmi v kitice. Včasi nam že namreč zmanjka napeva, predno smo uporabili eno celo kitico, včasi se napev še nadaljuje, ko smo uporabili že vse vrstice ene kitice. Prvo se dogaja navadno, ako so kitice štiriristične in trivrstične, napev pa sestaja samo iz dveh polustavkov ali dveh stavkov, drugo pa, ako so kitice dveali trivrstične, napev pa ima tri ali štiri polustavke ozir. stavke. To prikazen je zasledil že Vraz sam, kakor posnemamo iz navedenega njegovega pisma grofu Auerspergu. Pravi namreč, da imamo kitice, obstoječe iz dveh vrstic, ki se ponavlja; ako obstoja kitica iz treh verzov, se ponavlja srednji verz; to se zgodi tudi, ako ima pesem sicer zveznine štiriristične kitice, a se pojavljajo tupatam tudi skupine treh vrstic.

a) Za štirivrstične kitice z napevi, obstoječimi iz dveh polustavkov (oz. stavkov), podajam ta-le primer¹:

V. 1. Da b' žveglico imela,
Igrala si bi!
Zdaj žveglico mam,
Pa igrat ne znam.

Melodija k tej pesmi ima samo dva polustavka. Pojeta se torej vedno po dve vrstici skupaj:

Dab' žve-gli-coime-la, I - gra - la si bi!
Zdaj žve-gli-co mam, Pa i - grat ne znam.

Takt napeva je $\frac{3}{4}$, ne $\frac{2}{4}$. V drugem taktu mora biti zadnja nota (*g*) osminka², zadnja nota (*g*) mora biti polovična.

b) Ako ima štirivrstična pesem melodijo s tremi polustavki (stavki), se prideli tretja vrstica ponovljenemu drugemu melodičnemu stavku, ali pa se pojeta samo dve vrstici in se za tretji stavek melodije ponavlja druga vrstica. Prvo prikazan imamo v tem-le napevu³:

Sto - ji nam, sto - ji pri - sta - va, Pre - le - pa no-
Po pri-sta-vi šc-
va pri - sta - va.
če Ne - ži - ca, Pre - mo-čno lju - ba de-kli - ca.

Znamenje za ponavljanje bi moralo stati za prvo četrtinko petega takta. V desetem taktu bi morala stati mesto pavze četrtinska nota, in sicer *g*.

¹ Štrekelj zv. II., št. 134a. V drugem taktu bi morala biti druga nota pač „h“, ne „c“.

² Primerjaj zgoraj pod III, 2; glej tudi ravnotam št. 1348, 1188, 1070, 1022, zv. I. št. 904 itd.

³ Štrekelj zv. I., št. 204. Enako zv. II. 1809. Digitized by Google

Za drugi slučaj primerjaj sledečo pesem¹:

Jaz sem si fletno deklé zebřá,
Večer pa bom že pri njem spā.
„Odpri mi, odpri, ljuba, kamro,
Naj se malo ležem k tebi!“

Pravilno pisana melodija (Vraz jo meri napačno v $\frac{2}{4}$ taktu) je sledeča:

Jaz sem si fletno de-kle zebřá, Ve - čer pa bom že
pri njem spā. Ve - čer pa bom že pri njem spā.

c) Ako ima melodija trivrstičnih kitic štiri polustavke, se poje na prvi polustavek prva vrstica, na drugega in tretjega druga, na četrtega tretja, ali se pa poje tretja vrstica na tretji in četrtri polustavek. N. pr.²:

Kaj se mi ne - coj san-ja - lo, Ra-vno lih o pol-no-
či: kaj bom mo - gā ja vmret, kaj bom mo - gā ja vmret!

Pogosto pa melodije trivrstičnih kitic obstajajo iz treh polustavkov. N. pr. sledeča pesem³:

Zarja je, zarja
Brez konca no kraja,
Ljubezen narazen šraja.

1. polust. 2. polust. 3. polust

¹ Štrekelj zv. II., 1247.

² Štrekelj zv. I., št. 828. Enako I. št. 226.

³ Štrekelj, zv. II., 1199. Prim. ravnotam št. 1865, III. 5443.

V takih slučajih se seveda veže vsaka vrstica z drugim polustavkom.

d) Včasi je melodija predolga za kitice, ker se je pelo med tekstrom ali pa za njim kak „tralala...“, „ti drajlala“, „hm“ i. dr., kakor v današnjih narodnih popevkah. Tupatam je Vraz to naznačil, navadno pa se mora sklepati na to lastnost zgolj iz melodije, katere ritem je ves drugačen, ako ji je podložen kak „tralala“ ali kaj sličnega, nego na mestih, kjer se pojejo besede. Tako se pojeta v sledečem napevu prvi dve vrstici v prvih štirih taktih; v drugih štirih pa je ritem melodije tako živahan, da lahko z mirno vestjo trdimo, da se tem taktom ni podlagalo besedilo, ampak kaki taki zlogi¹:

V Lju - bljancih mam tri Mi - ci - ke, Vse tri se mo - je lju - bi - ce Tra -
la - la . . . ,

Napev sem radi lažjega razumevanja postavil za oktavonike, nego je v Vrazovem zapisu.

e) Končno nahajamo tudi slučaje, da je melodija za pesem prekratka, ker Vraz ni zapustil celotne melodije. Tak je n. pr. zapis melodije k sledeči pesmi²:

V O. XIX. t. 311:

Kak so me mati navadili,
Takšno navado ja zdaj mam ;
Mati so me obinoli,
Jaz pa zdaj tudi tak znam.

V O. VI. 6:

Kak so me mati navadili,
Takšno navado zdaj mam ;
Mati so me obinjavali,
Jaz pa zdaj tudi tak znam.

Kak so me ma - ti na - va - di - li, Tak - šno na -
va - do zdaj mam; Ma - ti - so me o - bi - nja - va - li.

¹ Štrekelj II., št. 1132. Prim. ravnotam št. 1522.

² Štrekelj, zv. II., št. 1048.

V tej melodiji opazimo že omenjeno prikazen, da se drugi polustavek malo spremenjen ponavlja. Manjka pa četrti polustavek melodije.

Ne smemo pa sklepati, da manjka konec melodije vsikdar, kadar Vraz ni zaznamoval, da je napev zapisan do konca¹:

Na videz ta zapis ni končan. Vendar nimamo vzroka, da bi ga imeli za nedovršenega ; napev je popoln. Kljubu temu, da je mera te melodije označena dovolj jasno, da so intervali v zadnjih taktih notirani nad vse jasno in da so ti zadnji intervali ne samo možni, ampak celo zelo verjetni, je Fr. Kuhač spremenil napev v metričnem in v zadnjih taktih tudi v melodičnem oziru²:

Po mojem mnenju je napev popolnoma pravilen v tej le obliki :

Vež-te da mi ma-ti gla-vo, Da mi pr-le le-ži bo.

Jaz pa sem vi-da lju - bi - co Na senj - mi na Jur-jov dan.

V napevu k pesmi „Mrkevca, mrkevca . . .“ pa ne manjka konec, ampak v prvem stavku en takt; ker sta oba stavka

¹ Štrekelj, zv. I., št. 113.

² III., št. 971.

popolnoma enaka, smemo trditi, da manjka en takt med drugim in četrtim taktom¹:

Mrkevca, mrkevca .. ren-je, Ke-ra je dekl-ca, Naj si ga ple-je
(žoltoko-)

Kuhač² je bil istega mnenja; pri njem sta oba stavka popolnoma enaka, izvzemši zadnji takt drugega stavka; s tem soglašam, ne vem pa, zakaj bi ne smel ostati zadnji takt, kakor ga je napisal Vraz. Pri Kuhaču je napev tale:

Mer-kev-ca, mer-kev-ca, žu - to - ko - re - nje,
kte - ra je de - kel - ca, naj si ga ple - je.

Če pogledaš Vrazove zapise melodij, one seveda, ki so pravilno pisani in skušaš peti pesem, h kateri spada melodija, se ti to zlepa posreči v primerno redkih slučajih. Človek bi mislil, da so Vrazovi zapisi melodij napačni ali slabí. Ako pa natančno proučiš melodijo in tekst, ti bo ostalo le malo število melodij, katerih ne boš mogel zvezati z besedami. Vrazovi zapisi so torej v tem oziru pač nejasni, ne pa napačni. Samo napevi, kakoršni so oni, ki smo jih omenili pod 3 e) tega poglavja, so v resnici napačni. Za Vraza so te težkoče seveda odpadle; ker mu je bila zveza melodij in tekstov do dobra znana, se mu ni zdelo potrebno, podložiti melodijam tekst; pri morebitnem izdanju melodij bi bil to zvezo z lahkoto pogodil. Škoda torej, da ni pripravil melodij za izdajo. Kakor smo videli, je namreč pogosto težko reči: tako je bilo in nič drugače.

¹ Štrekelj zv. II., št. 3753.

² I., št. 166.

V.

Zaključek.

Navadno se govori in misli, da je bil Stanko Vraz izredno nadarjen in izredno izobražen v glasbeni umetnosti. Da pridem do točne sodbe o tem prašanju, sem zbral podatke za to, kako je veliki „Ilir iz Štajerja“ nabiral napeve, kako govoril o svoji glasbeni naobrazbi. Da podkrepim sodbo, ki nam jo vsiljuje Vraz sam, sem natančno pregledal vse njegove melodije, konstatiral pomote in pogreške ter jih napisal, kakor bi jih napisal dandanašnji nabiravec.

Rezultati tega raziskovanja so v par besedah sledeči.

Vraz je bil izredno muzikaličen, toda njegova glasbena izobrazba je bila nedostatna.

Vrazovi zapisi melodij so glede melodičnega elementa (glede intervalskih skokov) večinoma zanesljivi, glede mere so z nekaterimi izjemami porabni, podlaganje teksta je sicer zvezčine težavno, a pogreškov v tem pogledu ni.

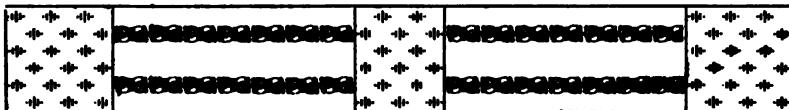
Če torej upoštevamo neugodne razmere, s katerimi se je moral boriti Vraz in njegovo nedovoljno glasbeno izobrazbo, moramo v resnici občudovati moža, ki je obvaroval pogina toliko število krasnih slovenskih melodij. S stališča umetnosti in zgodovine razvoja slovenske narodne glasbe si ji stekel Vraz neminljivih zaslug. Glasbenemu teoretiku nudijo sicer pogosto nejasnosti, tako da ne bo kazalo sklepati samo iz Vrazovih zapisov na lastnosti takratne narodne glasbe glede mere, konstrukcije in zvezje teksta z melodijo; nudijo nam pa Vrazovi zapisi dokaj dobro sliko takratnih napevov glede intervalskih skokov.

Vidimo torej, da niso Vrazovi zapisi melodij niti vzorni, niti popolnoma nezanesljivi; površni so, zvezčine nedovršeni in nudijo bralcu velike, pogosto nepremagljive težkoče. Porablja jih lahko umetnik, zelo previden

pa mora biti pri uporabljanju večine teh zapisov teoretik. Vrazove zapise melodij moramo smatrati za koncepte; eni so brez pomot, drugi so pomanjkljivi, spet drugi so pogrešni; večina teh konceptov bo dobrodošla v tem ali onem oziru znanstveniku, skoraj vsi umetniku.

D. Beranič.

Vrazove za tisk pripravljene slovenske pesmi.

Objavlja dr. M. Murko.

Vraz je pisal Prešernu iz Gradca 19. novembra 1837, torej pred svojo preselitvijo v Zagreb, da se je že v spomladici prejšnjega leta pridružil navdušenim mladim Ilircem, in pravi dalje: „Mit Slovenien hab' ich es abgethan, zumal da ich auf meiner letzten Reise alle meine Schriften, die ich von dem Jahre 1832—36 in slov. Sprache besass, verlor. Seit dem vorigen Jahre schreibe ich nur Illirisch. Was Herr Kasteliz von mir besitzt, sind daher als ‚Opera post huma‘ zu betrachten.“¹ Na podlagi tega pisma poročata A. Fekonja² in K. Glaser³ z obžalovanjem, da so se razen nekaterih malenkosti vsi Vrazovi slovenski pesniški izdelki izgubili. Na srečo je pa dobil Vraz svoje slovenske spise zopet v roke in z veliko Vrazovo zapuščino slovenskih narodnih pesni so prešli leta 1868 tudi oni v last Slovenske Matice, ki jih je bolje ohranila nego Matica Ilirska, oziroma Hrvatska svoje, kajti pri ti se je izgubila vsa „ilirska“ Vrazova ostalina, natisnjena in nenatisnjena, med drugim „cjelovite studije, najvažniji i najzanimljiviji svjedoci njegova kriticizma.“⁴

Med Vrazovimi narodnimi pesnimi je njegove obilne slovenske pesniške prvence zapazil prof. K. Štrekelj ter dal meni priliko, da sem jih karakterizoval v razpravi „Miklosichs Jugend- und Lehrjahre“.⁵ Bolj obširno je pokazal njih veliko važnost

¹ Děla St. Vraza, V. 163, Letopis Slov. Matice 1875, 165.

² Kres III. (1883), 617.

³ Zgodovina slov. slovstva II. 187.

⁴ B. Drechsler, St. Vraz, 156.

⁵ Forschungen zur neuen Litteraturgeschichte, Festgabe für Richard Heinzel, 535 sl. (ponatis 43 sl.).

za razumevanje vsega poznejšega pesnika in kritika v svoji studiji Branko Drechsler,¹ ki je tudi eden epigram, kos satire proti „čbelarjem“² in osem sonetov³ popolnoma objavil. Za našo književno in kulturno zgodovino so Vrazovi slovenski pesniški poskusi še posebe zanimivi, ker se iz njih lahko prepričamo, kako težko se je vstvarjal in širil naš književni jezik. Ne smemo se čuditi, da Prešeren nekih Vrazovih pesni, ki so mu ugajale (die meinen vollen Beifall haben), ni spravil v „Illyrisches Blatt“, kajti bile bi bralcem preveč nerazumljive (zu unverständlich), saj sta njih „štajersko narečje“ še Prešeren in Kastelic „včasih le na pol razumela“.⁴ Drechsler⁵ sicer misli: „Bilo je tu više netolerancije tadašnjih jezično-pravopisnih gloženja negoli istine,“ ali omenil sem⁶ že, da Prešernu in Kastelcu njih sodbe ne smemo zameriti.

Moglo bi se pač reči: sodiš preostro po objavljenih poskusih,⁷ ki jih Vraz ni namenil javnosti. Vendar ohranile so se tudi Vrazove slovenske pesni, ki jih je sam pripravil za tisk v „Kranjski Čbelici“. Graški krožek slovenskih romantikov, iz katerega sta prišla St. Vraz in Miklošič, se je sicer hotel, kakor Vraz⁸ sam pravi, otresti kranjčine in v duhu časa pisati v svojem narečju „po slovenskem, t. j. kak dober štajarski Slovenec govori“, ali v poetični praksi se je tudi graška mladina, ki je prihajala iz vinorodnih goric med Muro in Dravo, iz slavne „prlekovine“,⁹ oklepala hote in nehote vzora pesniškega jezika, ki ga je nahajala v „Čbelici“, posebno v Pre-

¹ St. Vraz, 29 sl..

² Tam, 14 — 15.

³ Tam, 32 — 36.

⁴ Létopis Matice slov. 1877, 158.

⁵ St. Vraz, 13.

⁶ „Ljublj. Zvon“ 1910, 37.

⁷ Děla V. 140.

⁸ Namesto prej se govori tam „prle“, t. j. prvlje, lep star komparativ, ki je tako značilen, da so dobili po njem „prlēki“ svoj ime; primerjaj c o p a k i za Čehe (co pak = kaj pa), s o t a k i za neke Slovake, j e s t e o v c i okoli Kostura v Makedoniji, ki govoré jesti namesto je itd. Tako je nastalo že v starih časih mnogo narodnih in plemenskih imen.

šernovih umotvrih. Vraz in njegovi tovariši pa so seveda tudi že leli, naj ljubljanski almanah zanese njih pesniške slavo med slovenski svet, in šele po daljšem času, ko „Čbelica“ ni več rojila, so ji hoteli l. 1837 stvariti tekmeča „Metuljčka“. Vraza samega je mikalo že l. 1833 v Ljubljano in l. 1834 se je res seznanil s Prešernom, Čopom in Kastelcem¹, s katerimi si je od tega časa dopisoval.

Za Vrazovo sodelovanje pri „Čbelici“ nahajamo dokaze v njegovih pismih. Prvi je pač iz l. 1835, kajti v konceptu, ki je bil namenjen samemu uredniku, Kastelu, pozdravlja Vraz² na koncu Čopa in Prešerna ter pravi, da „niti učeni g. Čop“ ne bo razumel njegovih „ščrbekarij“. Po takem je bil Čop še živ ali Vraz še vsaj ni vedel o njegovi smrti (6. julija 1835). Zadnje bi bilo verjetno, ker obenem poroča Vraz, da je v Gradcu „ravno Volkmer na světlo zišel“, in še v drugem nedatovanem konceptu³: „letos in ravn o tega hipa je tukaj z Lajka- move tiskarnice zišlo delo najmre: „Pesme in fabule duh. gosp. Volkmera, izdal Ant. J. Murko“. Ta izdaja⁴ pa nosi letnico 1836, katero navaja tudi J. Pajek v životopisu A. J. Murka.⁵ To se seveda ne vjema z živim Čopom, ali tudi drugi podatki istega koncepta ne. Miklošič se imenuje „pravnik tretjega leta“ kar je bil l. 1834/35,⁶ in o A. Murku se pravi „nema še več 26 let“, kar daje l. 1835, ker se je narodil 8. junija 1809. Sicer pa je predgovor samega Murka podpisan „V' Gradi 2. Januara 1835“. Volkmerjeve „Fabule ino pésmi“ so torej izšle l. 1835. Moglo bi se misliti, da še le proti koncu leta in da jim je knjigar po znani navadi pritisnil že prihodnje leto, ali to se ne strinja s

¹ St. Vraz, Děla V. 156, 159.

² B. Drechsler, St. Vraz, 10, 11.

³ Děla V. 145—148.

⁴ Tam 149.

⁵ Glej natančni naslov, Fr. Simonič, Slovenska bibliografija, 572.

⁶ Letopis Matice slov. 1880, 245.

⁷ Moj spis Miklosichs „Jugend- und Lehrjahre“, 25 (v ponatisu, Heinzel-Festschrift, 517).

podatkom, da je bil Miklošič takrat pravnik tretjega leta.¹ Po takem je letnica 1836 nastala po pomoti ali pa iz prevelike knjigarjeve spekulacije.

Smemo torej sklepati, da je pred Čopovo smrtjo ali pa ne dolgo po nji nastal koncept pisma, v katerem Vraz prosi „za božjo voljo“, naj mu Kastelic vrne „šušmarije“, poslane po Smoletu za natisk v „Čbelici“, ker so nerazumljive kakor Jean-Paulovi spisi ali pa Apokalipsa in jih hoče poboljšati. Istem pismu pa je Vraz „pričlenil“ za „Čbelico“ pesmi „od treh akademikov, kteri se vseh slovenskih jezikov učijo“, in še „šest narodnih pesem, které prosim z oglasom vred v „Čbelico“ postaviti.“ Ta „oglás“ je bila gotovo Vrazova pesen, speta v duhu narodnih pesni, torej odmev, jek, odziv, po primeru Fr. L. Čelakovskega, ki je izdal svoj „Oglas písni ruských“ l. 1829. Vraz si je nekaj iz te knjige prepisal (Ostalina zv. XVII., l. 88) in v njegovi ostalini (tam, l. 95) se nahajajo tudi „Odglastki“. Ime je torej na koncu nekoliko prikrojil slovenskemu jeziku, ali rabil je tudi izraz „Pesničke v duhi narodnem“ in ena taka njegova se je tudi ohranila v Kastelčevi ostalini (gl. dolej „Prelja“).

Kdo so bili oni trije akademiki, ne vem, pač pa javlja Vraz² v istem letu 1835., da je Miklošič „že mnogo v vrstnem in prostem spisal Peru“ (t. j. poeziji in prozi) za „Kranjsko Čbelico“ in neki drugi časopis³, „kterega bo sam redigoval“, in med širimi akademiki, ki so se pri njem „rosiski“ učili, imenuje Ivana Dragutina, t. j. Šamperla⁴, ki „bo tudi v Čbelico neke drobtine dal“.

¹ Cenzurnih aktov iz te dobe, ki bi nam pri rešitvi tega vprašanja dobro došli, arhiv štajerskega namestništva ne hrani več.

² Děla V. 149.

³ Ime tega časopisa bi bilo „Cvetice“ (I. Macun, Književna zgodovina Slovenskega Štajerja, 93). Dne 2. aprila 1837 piše Vraz, da sta on in Miklošič pripravljala „einen Rivalen der „Čbelica“, der mit ihr um die Gunst der Blüthen buhlt“, in je Miklošič pisal tudi nekaj, „Jedoch weiss ich nicht den Namen dieser Blüthen“ (Vraz, Děla V. 166, 157).

⁴ Gl. K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva, II. 191, 258.

Najbolj važno pa je za nas, kar je pisal Vraz Prešernu¹ 2. aprila 1837: „Die auf dem beiliegenden Halbquartblatte enthaltenen 4 Stücke bestimme ich für die „Čbelica“, gesetzt, dass sie Herr Kastelic nicht des Serbismus oder gar des Russismus beschuldigt; soll das der Fall sein, so überlasse ich sie gänzlich Deiner Willkür: Du kahnst sie kritisieren oder ad acta legen etc.“ Ta rokopis (imenujmo ga B) se je ohranil med Kastelčevou zapisčino v ljubljanski licejski knjižnici, kjer se nahaja v zvezku „Slovenische Volkslieder gesammelt von Michael Kastelic“ poseben zavitek „St. Vrazove pesmi za Čbelico“, na kar me je najprej tudi opozoril prof. K. Štrekelj.

Pred seboj imamo dva zložena četrtrinska lista, torej štiri strani male osmerke, napisane s črnilom v novem „češko-ilirskem“ pravopisu, v „gajici“, ki še pa Vrazu vendar ni gladko tekla, kajti na drugi strani v sonetu „Perjateljima na tujem“ piše razspéť (verz 2.) in sburkano (14), torej Bohoričev ſ in ſ za ſ in ſ, v sonetu „Ples“ v. 3. pa je ſlatim popravljeno iz ſlatim. To kaže, da rokopisa nikakor ne moremo staviti v začetek l. 1835, kajti novi „pravopis“, ali bolje povedano črkopis, je začel sam Gaj uvajati v „Danici“ še le od 14. marca² in Vraz sam je pisal svoje pesmi v bohoričici še 12. in 25. „malega travna“ (gl. dolej). Nekatere besede je tolmačil Vraz na straneh prvih treh pesmi, pri zadnji pa na koncu (tiskajo se zdolej brez znamenja). S svinčnikom pa je pisal popravke v tekstu in glose na robuh M. Kastelica, ki je enako in vendar še v mnogo večji meri popravljal tudi druge rokopise za „Čbelico“; nemške prevode manje znanj slovenskih besed je pisal pri tem z „nemškimi“ črkami (ti popravki in dostavki se bilježijo s K). Glosirane besede in deloma tudi druge so z rdečim svinčnikom podčrtane.

Na 4. strani nahajamo ta odlomek Kasteluču namenjenega pisma:

¹ Děla V. 158, Letopis Matice slov. 1875, 164.

² Gj. Šurmin, Hrvatski preporod, 211.

Diese Lieder überschickte ih Ihnen, theuerer Freund, bereits durch Herrn Ahčin (ni fallor), jedoch in einer noch schwächeren Hülle. Wenn sie noch nicht unter der Presse sind, so bitte ich wol verbindlichst, sie im vorliegenden Gewande zu substituiren. Wenn ich Ihnen noch mehrere geschickt haben sollte so bitte ich si[e] bis auf die 12 Stück Nationallieder zu ignoriren. Die Unterschrift bleibt J. C. nach Ihrer Orthographie J. Z. ich schrieb hier nach der čeho-ilirischen, weil sie mir Gewohnheit ist, und weil ihr unsere Jugend, selbst der junge Greis M....¹ und Herr Professor Quas, der sie vielmal grüssset, hold sind. — Der 23jährige Übersetzer Navuk v peldah² ist hingegangen, unde nemini redditus(!) Er ist der Verfasser der durch H. Ahčin unter dem Nahmen Iršovčan überschickten Lieder. H. Dr. Prešern —

Iz vsega razvidimo, da je Vraz vsaj trikrat poslal prspevke za „Čbelico“, najprej po Smoletu, drugikrat po nekem Ahčinu in slednjič po Prešernu. Eden prvih dveh rokopisov (imenujmo ga A) je še ohranjen na dveh četrtrinskih listih, ki sledita rokopisu B; na prvem, katerega dolnja polovica je popisana v treh stolbcih, nahajamo prvo pesem „Žalostnica“ rokopisa B brez začetnih dveh verzov pisano „v Radgoni 12. malega travna 1835“, drugo izvirno pesen brez prve kitice, zapisano „v Illovcih 25. malega travna“, in s številko IV. označeno „pesmičko v duhi narodnem“; na drugem lističu pa nahajamo šest narodnih pesen s številkami II., III., V., VII., (gl. Štrekelj, Slov. n. p. I. 125) X., XI. Ves rokopis A še je na-

¹ Anton Murko, ki si jc s svojo slovnico (1832) in s slovarjem (1833) pridobil velike zasluge za slovenski književni jezik posebno na Štajerskem, ali ni mogel slediti višjim pisateljskim težnjam svojih rojakov. V stvari so se precej tako razlikovali kakor na Kranjskem privrženci Metelka—Kopitarja in pa Čbeličarji.

² Lepe zgodbe in koristne povesti za otroke od P. Ilga Jaisa... poslovenil Janez Dragotin Šamperl (gl. Simonič, Slov. bibliogr. 174). Šamperl se je narodil 17. maja 1815, umrl pa 21. avgusta 1837, (Jož. Pajek, Kres III., 45) torej je bil le 21 let star. Kriva je tudi oblika Iršovčan, kajti občina, v kateri leži njega rojstni kraj Gomila, se zove Irsovci (v fari Sv. Urbana pri Ptuju).

pisan v bohoričici, kar se dobro vjama z aprilskim datumom dveh izvirnih pesni. Kakor se vidi v rokopisu *B* popravljene izvirne pesni niso bile v enem prejšnjih rokopisov, ampak Vraz je izbral izmed prej poslanih pesni štiri, katerim je popravil zunanjo obliko (Hülle).

Žalošnica.

Rokopis B.

I.

Bla si mlada, bla si prosta,
ko, ki ne še sonce sulič,
vanj sipalo rožin cvét,
ko ki zliljeni metulic
5 gane krilca v ran polet —
tij mi dala móke dosta
ktere čutil dolgo let.

Dala sercu móke dosta;
kmalo vrelo, kmalo stało
10 medlevaje nekokrat,
ustne péle Twojo hvalo
kim nektara nehtla dat.
Twoja šega lépa prosta —
misel neče je nehat.

15 Twoja šega lépa prosta —
al' istina, al' bla senja?
proč je proč na vékē proč,
slaba le' ostala tenja
spet se skrila zarja v noč:
20 to mi dalo móke dosta,
da je v cvétju cvét že proč.

To mi dalo móke dosta,
kar ni vtergala smert niti
prej ko huda bórja cvét,
25 sméla b' z božjih skledic piti
v raj pernesši čisti cvét.
varoh bila b' Ti tam prosta
men do kraja stliskih let.

J. C.

V. Z. v Radgoni 12. dan malega travna 1835.

B. ¹ prosta = nedolžna. ² kí — ko A. ¹² prvočno: ostala je le. ¹¹ prvočno: s popikoj.

K. ³ sipalo, K. ⁴ liliček = Puppe K. metulic, K. ⁵ k' gane K. ⁶ tif (?) to.

Rokopis A.

I.

va-nj sipalo, róshin zvet
ko, ki brsh — sliljen metulik
genol' krilze v ran' polet —
kó mi dala móke došta,
ktero zhutim dolgo let.

Dala frzu móke dosta;
kmal' ūkakalo, kmal' spet ūtalo,
međlevaje nekokrat,
ustne pele twojo hvalo
kim hladila nehtla dat. —
Twoja ūhega lepa prosta,
misel ni jé mož nehat.

Twoja ūhega lepa prosta —
bla l' istina, bla l' senja?
Prozh je prozh na veke prozh;
le' ostala vboga tenja
se sakrila sarja v nožih:
to mi dalo móke dosta
kaj s popikó zvet she prozh.

To mi dalo móke dosta,
kaj ni vtergala smert niti,
prej ko sgodna burja zvét;
sméla b' z božjih sklediz piti
nefhi v raj twoj zhist polet:
varuh bla bi dušha prosta
tam do konza vesnih lét.

rej tis K. móká = bol, žal, rana. " črta je popravek črez píko, prosta, K. " K' misel K. " prvotno: Bla istina, bla — li senja. Bla K. " tenja = Schatten K. " Sméla K. piti, K. " stlisko = schwankend = glitzend.

B II.

Sonet:

Prijateljima na ptujem.

Vi v mislih sta mi, kdar mi misli vlastne;
ki sta mi kar razspét Bog puščavniku,
kar vèlblód v morji pesnatem pótniku,
golóbu oko golobicé strastne;
Ki sta mi kar so ranjenemu mastne
hladila, kar kip ljube ljubezniku,
kar vetrec samem cvetu, kar vózniku
perjateljkinje v ječi misli lastne.
Še v misli Vama, zvesta ko trojica
smo prosti rajali v Slovenskem zraki
prepolne serca vlasti, serdec lica?
Kje sta dušici? Oh blodimo, gorje!
v različnih krajin ko tri ladje v tlaki,
ki razločilo jih sburkano morje.

J. C.

Prijateljima er črez pri. — 1 vlastne = domače. 2 razspet Bog = crucifix. ſe je vstavljen pri popravljanju. — 3 vèlblód = camelus. — 4 golobicé, prvotno je stal ostrivec nad i. Strast = Leidenschaft. — 5 ki sta mi to, kar ranjenemu K. mastne Balsam K. — 7 vóznič = taj ki je v ječi (vózo) zapert, kar je vózniču K., vózniču Kerker (!) K. — 9 trojica t nad T. trojica = trije. — 12 blodimo = irren K. — 13 tlaki = Drangsal (!) R.

B. III.

Sonet.

Ples.

Nad cvétjem Ti lepò metulj perheče;
prešerna noga majo se ga tekne,
koj spet jo s zlatim truplom vred odmekne
ter v zrak ko pisan robec odmigeče:
Lepò vetrč s pečolatom trepeče,
koj rado dekle ga od lic zamekne
če stopne, se naduje, ter spet vklekne,
al lepše Ona ko na raj se vteče.
Ni vidit tej plesavca; tai ne hiže,
le jeno glavico, ko tira nogi,
ter nadrinjak ki ga serce podiže.

Kak se vertí! za njo pogled se spušča,
in vsaka misel se zapleta v krógi,
da zadnici skor ne vèm, kam mi je duša.

J. C.

1 ti K. perhetati = ferfoleti. perheče = flattern K. — 3 zlatim iz slatim. — 6 zamekne iz od — 7 nad spet nekaj nečitno s svinčnikom kakor sich. vklekne nad v kakor o. vklekne zusammenfallen K. — 8 se vteče = zateče K. — 9 Ni iz Ne. tej nejasno, moglo bi biti lej. tal, K. hiža per nas toliko ko per Vas hiša. — 13 kròg gerški χόπος nemški Reigen.

B. IV.

Sonet.

Razločeni.

Let dolgih, dekle, dvojka že pretekla,
Nestorove bi se mi biti zdele;
da neb' lasjè in lica cvetja mele,
ter gladka brada mlajšega me rekla ...
Oh pojdi po me posvétnega z sred pekla,
kam nekšna m' cape na pogled debele
moč pervezavši z zvoljene dežele,
če ravno branil sem se, me odvlekla.
Kje si mi Ti? Kròg mene so device,
a jaz ko drug Odyssej le kraj brega
obračam proti jugi s srcem lica ...
Domačega dimù zagledat nega,
jám v mramor še spremenil se na klopi
gledaje skoz po svoji Penelopi.

J. C.

6 cape Binde K. — 7 v rkp. pogrešno — pervazavši. — 12 nega, lokalisem namesto ni. — 13 jám skračeno nam. ja bom, kak Polaki ja m nam. ja s iem (!). to (e?)ga se v narodnih pesnih več najde.

A. II.*

(Prva kitica se ni ohranila).

- 2 V kakim sdaj shiviva, vreme
bó fe brsh sakrilo v mrate:
pop ti djal pelinza feme
v frze — shkoda dushe take! —
- 3 5 Prozh dò fladki té priliski
nèsh net okom m' ljubit sméla;
finek visil bó na siski,
s mlekom kral lépoto téla.
- 4 Zhuj! — ker bofh presgodej fama,
10 men presgodej vezhni zhafi:
skleni k febi me rókama,
trikrat vij kol mene lafi.

- 5 Naj štriz tvojga moje óko,
naj na frzu frze vpije
15 naj ogénj, ki spi globoko,
uítna s ušticoj prelje.
- 6 Dovolj che mi toti vshitek
kratki vshitek, té pa — fražmo —
té mi spreme me poshitek,
20 ki me v vlast premekne veshmo.
- 7 Ko bóm she namir na blanji
leshal bléd naškrish — rokama,
spet, zhe mal v povetni sanji
blo ti vshitka, sbud' ga nama.
- 8 25 S liza pesholat mi sgoni,
— naj fe strashit uítna modre! —
uítna usta spet powrai,
koj bóša oshivela odre.
- 9 Begnója bô smrt splashena,
30 (Krepoti se ogne hudo.)
dok kre mene bofh, ljublena
nebô djala me pod grudo!

V Ilovzih 25. malega travna V. Z.

* Številka je moja. ** Številke kitic se nahajajo v izvirniku, s številkami od 5 do 5 štejem verze. — 5, 2 vpije — bije K. 4 uštico K. — 8, 2 naj fe strashit fürchte nicht K. modre blau K. — 8, 4 odre Bahre K.

A. IV.*

Pefmizhke v duhi narodaem.

1. Prelja.

„Brni, brni kolovrat
naj fi spredem rokovad,
glaf* fe glaf* pefmizhka
naj prisovrem ljubega.“
Príde ljub*, se vtrga nit,
hvale nebo sadobit:
perotnico kregala,
ljubega objemala.

* Številka v izvirniku. 2 rokovad — kodela K. — 5—8 pride ljubi, zadi skrit, kušne v usta — vtrga nit. K. Konec je pe takem Kastelic pokvaril.

Vraz in Kastelic sta s svojimi glosami in popravki že pokazala oblike in besede, ki so bile kranjskemu Slovencu ne-

razumljive ali mu vsaj niso mogle ugajati. Ostalo pa je še marsikaj, kar je treba v glavnih potezah opneniti.

Za bolje razumevanje teh tekstov moramo pa najprej vedeti, da znamenja nad samoglasniki večkrat ne kažejo naglasa, ampak izgovor.¹ Tako predstavlja *o* zakrit samoglasnik, ki ga Vraz sam piše tudi z *u*: *varoh* B I. 27 = *voruk* A (primerjaj *mačka*, St. Vraz, Narodne pesni ilirske, 78), *dörja* B I. 24, kar je Vraz naravnost pokvaril iz *dverja* A; *genol* A I. 5, *begnola* A II. 29, *ne bo* A II. 32, *kaj doš* 28, *rókama* 11 (: *sama*) ko *bóm* 21 nimajo naglašenega *o*, v primerih kakor *bo* se 2 je ta naglas le postranski, ki se nahaja v verzih. Tudi *e* ni vselej naglašen: *lepoto* A II. 8, četaj *lepoto*. Posebno čuden je ostrivec pri vzhodnoštajerski (glej dolej) enklitiki *do* (= bodo) A II. 5 in pri kratko naglašeni besedici *As* = tedaj: *te* A II. 5, 18, 19. Bolj razumljiv je po starem slabem pravilu kратivec brez naglasa: *ni jé* A I. 14, *vósniku* B II. 7 (: pót-níku, ljubezniku). Rabi Vraz samo pri skrajšanih besedah: *jdm* B IV. 13 = ja dom, *néf* A II. 6 = ne boš, *náj* A II. 26 = nehaj, *kím* B I. 12 = kojim.

V glasoslovju se najbolj opaža vzhodnoštajerski *e* namesto polglasnika za kranjski *d*: *senja* B I. 16 (: tenja), *tekne* B III. 2, *admékne* 3, *samekne* 6 (: vklekne), *premekne* A II. 20; vendar tudi *sanji* A II. 23 zaradi rime: na dlanji. Sem spada tudi *genol* A I. 5, ker je *e* naglašen, kar je Vraz tudi primerno pokranjčil: *gane* B II. 5.

Za polglasnik piše Vraz enkrat po kranjskem vzorcu *i*: *nadrinjak* B III. 11 = nádrnjak (glej Pleteršnik Slovar) iz nadra (= nedra) + *i* + jak.² Beseda se nahaja tudi v Vrazovih Narodnih pesnih (str. 72), odkoder imá Pleteršnikov Slovar krivo razumljeno obliko *nadrinjak*. Ritem narodne pesni, še bolj pa Vrazovega soneta kaže jasno, da nosi *o* naglas.

Kre mene A II. 31 = kraj.

¹ Primerjaj tablico v Vrazovih Narodne pesni ilirake, XIX.

² Miklošič, Vgl. Gr. II. 244.

Zmehčan *n*, *l* sta se v vzhodnoštajerskem narečju izgubila: *sadnič* B III. 14, *jeno* 10, *ljublena* A II. 31. & za *šč* (pušavniku B II. 2, spuša B III. 12) Kastelca in Prešer na ni motil, ker gorenjsčina ima isti prehod. Več občutka je imel književni kranjski jezik za neodkrhan i na začetku: *mele* B IV. 3 = *imele*, *z zapoljene* dežele 7 = *iz izvoljene*.

V duhu vzhodnega narečja je samoglašniškemu koncu pri-taknjen *j*: *tij* B I. 6, *tej* (ako ni lej) III. 9. Vzhodna, naravnost kajkaysko-hrvaška¹ je končica *ic*: *metulič* B I. 4 = metulik A, za metuljek, metuljček. Za takratno književno kranjsko končnico *ic* rabi seveda *Vraz ec*: *vetroc* B II. 7, *robec* B III. 4.

Vzhodnoštajerska je zloženka *rokovad* A IV. 2, bolj pravilno *rokovat* (Pleteršnik, Slovar) za *rokovet*. Handvoll, ein Bündel Flachs, staroslov. rakojet, räkowet, räkowet, iz roka +jeti (jem-ti).² Oblika je nastala po analogiji besed *hvat* = 1. sezenj, vzhodnoštajersko, 2. Griff, hvátiati greifen. Na vzhodnem Štajerskem nahajamo še več takih dvojnih oblik, n. pr. branovlak, branovlek³ Wagendrittel, návelj, nával, kegelförmiger Haufen Heu.

Izmed oblik je treba omeniti: dat. *jugi* B IV. 11 namesto *jugu*, *samem* cvetu B II. 7; lokale na *i*: *o morji* B II. 3, *sraki* 10, *krogi* B III. 13, zizki A II. 8, vendar *na srcu* 14; instr. *s sercom* B IV. 11, *z ustnicoj* A II. 16. Kastelca in Prešer na so takrat še lahko motile vzhodne oblike zložene pridivniške sklanje: mlajšega B IV. 4, posvetnega 5, domačega 12, ljubega A IV. 4, 8 itd. namesto — iga

Vzhodnoštajerska posebnost je *nega* = *ni* v negativnih eksenstičijalnih stakovih⁴. Domučega dimù zagledat *nega* B IV. 12. Enake so oblike pomožnega glagola *bödem*: *jäm* = ja bom B IV. 13, *nës* = ne bös A II. 6, *dö* = bode A II. 5.

¹ M. Valjavec, Rad jugoslav. akademije, kn. XLVI, 73.

² Miklosich, Etymol. Wb. 103.

³ Miklosich, Vergl. Gram. II. 386.

⁴ M. Valjavec. Rad jugoslav. akademije, kn. XLV, 104.

⁵ Prim.: mojo razpravo: Enklitike v slovenščini, Letopis Slov. Mat. 1891, str. 21; 1892, str. 62; Archiv für slav. Philologie, XIV, 101–103.

Sicér ima tudi kranjščina podobne oblike, vendar te je treba tolmačiti iz enklitičnega skrajšanega *bom*, pri vzhodnoštajerskih pa ves paradigmā *-m*, *-š*, *-de*; *va(v)e*, *ta(te)*, *mo*, *te*, *do* te iz enklitičnega *bodem*, kar dokazujejo posebno oblike *-des*, *-de*, *do*.¹

Vzhodnoštajerski je adverb *té* — tedaj: proc dō sladki *té* prilizki A II. 5, *té* pa — srečno 18, *té* naj sprejmē mē počitek 19, tej (?) B III. 9.

Vzhodna posebnost je veznik *kaj* iz *ka* (prim: Vraz Nar. pesni 72: Ona postavi vahte tri, ka njoj od moža rekle bi) v pomenu *da* in *ker*: To mi dalo móke dosta *kaj* s popikó cvet že proc A I. 20—21 = *da* je v cvétju cvét že proc B; To mi dalo móke dosta, *kaj* ni vtrgała smrt nití A I. 22—23. Ta *kaj* je Vraz v drugi reakciji (B) mehanično pokranjčil v — *kar*! Na vzhodnem Štajerskem se res govori *kaj* za relativni *kar*! Prvptai pomen *iz nehaj* skrčenega *naj* (glej Pleteršnik, Slovar) je Vraz tudi prevzel *iz* svojega narečja: *naj* se strašit ustne modre A II. 26, s Kaštelčevó pravilno prestavo: fürchte nicht.

Iz besednega zaklada so prave vzhodnoštajerske posebnosti: *capa* B IV. 6, *dok* A II. 31 = dokler, *móka* B A I. 6, 22; za kar je književni jezik sprejel hrvasko-srbsko tujko *muka*, *nekokrat* B I. 10. v pomenu manichmal (Pleteršnik, *nekikrat* einmal, einst), *pečolat* Flortuch B III. 5, A II. 25 (glej Pleteršnik pačolat), *prhetdti*, -čem flattern B III. 1 (primerjaj prhútati pri Jurčiču), *tenja* Schatten, *vósnik* jetnik B II. 7. Semkaj spáda tudi *odmigeče* B III. 4, ker v záhodníh krajih se glasi sedanjik glagola *migetdti*, *migetdm*. Vzhodna beseda je tudi *tenja* (ein bestimmt begrenzter) Schatten, Schattenbild (Pleteršnik, Slovar), kajti Janežič in Cigale imata jo le iz vzhodníh virov.

¹ Tam, Letopis 1891, str. 41—43; 1892, 69—70; Archiv, 107—111.

² Glej moj članek „suženj, muka“ v časopisu Wörter und Sachen I. 110.

Mnogokrat izpušča Vraz sedanjikove oblike pomožnega glagola *bitt*. V duhu slovanskih jezikov (izvzemši ruskega, ki je vse te oblike izgubil) in tudi našega se izpušča pomožni glagol tretje osebe pri participih, n. pr.: (srce) kmalo vrelo, kmalo stalo B I. 9, to mi dalo móke dosta B A I. 20, 22, ustne pele tvojo hvalo 11! Sicer pa tudi te konstrukcije niso pri nas navadne, popolnoma nemogoči pa so stavki: Kdar (so) mi misli vlastne B II. 1, Še (je) v misli vama 9. Enako se v slovenščini tudi ne more izpuščati pomožnik prve in druge osebe: tij (ti si) mi dala móke dosta, ktere (sem) čutil dolgo let B I. 6, 7 = kó mi dala móke dosta, ktero čutim dolgo let; ustne... kmam nektara nehtla dat B I. 3, to je: katerim nektara niki hotela dati. Ta sintaktična posebnost, ki se nahaja v vseh znanih Vrazovih slovenskih pesnih, dokazuje samo, kako težko se je Vraz boril z jezikom; morebiti je nanj vplivala tudi ruščina.

Jako malo nahajamo v tukaj natisnjeni Vrazovih pesnih slovanskege tujega blaga, čemur se čudimo, ako pomislimo, da je bil Vraz pri Kastelou na slabem glasu zaradi „serbizmov“ in „rusizmov“. Tu jih skoro ni. Iz dubrovniško-dalmatinskih pesnikov si je Vraz izposodil *kfm* B I. 12 = kojim, katerim, od Srbov in Rusov je brkone vzel pridevaik ~~srdceš~~ *kiden-schaftlich* B II. 4. Zanimivo je, da so si Vraz in njegovi gradiški priatelji izposodili za *domevina* od Čehov *vlast*: prepolne sarca vlasti B II. 11, ki me v vlast premekna večna A II. 30, misli vlastne B II. 1 = vaterländische Gedanken (pri m. misli lastne 8). Tudi gen. plur. *serdec* B II. 11ata zakrivila deščina¹ in ruščina in pa Vrazovo etimologizovanje. Čudimo se Kastelou, da se mu je zdelo potrebno ustres *medra* A II. 26. glosirati s blau.

Tudi te pesmi dokazujojo, kako se je Vraz hotel in nehotel vedno bolj oklepal krajjevnue kranjčine, posebno *pesniška*. Proti duhu njegovega jasno polnoglasnega narečja so mnoge elizije z apostrofom in brez njega: ran' polet A I. 5, ran B, dat B A I. 12, nehat 14, b' 25, 27, men 28, A II. 10, neb' B

¹ J. Gebauer, Historická mluvnice jaz. čes. III. 1. 157. Digitized by Google

IV. 3, m' (= me!) 6, A II. 6, skor B III. 14; pojd IV. 5, zbud' A II. 24, glas' se A IV. 3; ljub' 5.

Take skrhane oblike so seveda dobro došle Vrazovim verzom v staršem in mlajšem rokopisu. Enako je rad rabil tudi kranjski naglas na pr. lepò B III. 1, 6, dimù IV. 12, genitiv, ki je na vzhodnem Štajerskem popolnoma neznan.¹ V rokopisu A še je Vraz po izgovoru svojega narečja pisal samoglasniški *r*, v rokopisu B pa že dosledno v duhu kranjskega književnega jezika *er*.

Spol opazujemo, da je Vrazov jezik v rokopisu A mnogo bolj enoten in prikupen, ker se je držal bolj dosledno svojega lepoglasnega domačega narečja. V končni redakciji je jezik bolj mešan in marsikaj je Vraz popravil na slabše.

Vidimo torej, da je Vraz popuščal svoje vzhodno-štajersko narečje in se približeval književni kranjščini. Ko bi bila „Čbelica“ dalje izhajala ali ko bi bila Miklošič in Vraz res začela izdajati svoj časopis, bi bil občni slovenski književni jezik že takrat napravil velik korak naprej in bi bil bržkone sprejel še mnogo več vzhodnoštajerskih posebnosti nego jih je pozneje prevzel iz Miklošičeve slovnice in iz njegovih srednješolskih beril. Ali za slovensko književnost še ni bilo ugodnih razmer niti na Kranjskem niti na Štajerskem. Vraz pa je bil že v Gradcu samo književnik in za to ga je mikalo v Zagreb, kjer je upal najti in je tudi našel pravo storišče za svoje delovanje.

Z jezikom pa se je Vraz na Hrvaškem ravno tako boril kakor na Slovenskem in dolgo, deloma pa nikoli ni našel prave oblike za izraz svojih pesniških misli. Tudi zato imamo poučen primer v zgorej objavljenih pesnih. A II. opeva slovo od iste idealne ljubezni kakor pesen „Preprošenoj“, ki jo je Vraz objavil v ilirski odeji v „Prvem lištju“ zbirke „Gusle i tambure“ l. 1845.² Vraz je bil takrat vendar že na vrhuncu svojega ilirstva, ali koliko sledov še je ostalo v nji po sloven-

¹ V. Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovensischen.

² Děla II. 18—20.

skem izvirniku! Omenil sem že tragiko Vrazovega življenja¹, da se ni narodil v narodu, ki bi bil imel že svoj dovršen književni jezik. Kaka škoda je bila Vrazovih pesniških darov, ki se vsled tega niso mogli razvijati, dokazujejo tudi te „Čbelici“ namenjene pesni. Koliko lepih misli je v njih, kako plastično so večkrat izražene! In kistro prva (*Žalostnica*) nam kaže, kako je mladi Vraz že takrat obladal težavne romanske poetične oblike. Pred seboj imamo štiri kitice po sedem verzov, izmed katerih se 1. in 6. z isto rimo ponavljata v vseh nespremenjena ali nekoliko spremenjena, torej kot refrain. Različne rime kažejo 2. in 4., 3. 5. in 7. verz, torej: *a b c b c a c | a d e d e a d | itd.* To je nekak francoški *rondel*, ali temu podobnega ne nahajam v pristopni mi literaturi². Vrazovi slovenski soneti s svojim izraznim jambskim ritmom (samo v *B II. 12—14 ga ni*) se pa lepše čitajo nego poznejši ilirski s pretežno trohajskim, v katerih se slogi na laški način bolj štejejo.

Vrazovi slovenski prvenci so torej v marsičem zanimivi in vsa njegova slovenska pesniška ostalina zasluži, da se enkrat kot celota preišče in tudi izda.

¹ Ljublj. Zvon 1910, 37.

² Primerjaj posebno J. Minor, Neuhochdeutsche Metrik, 502 in E. O. Lubarsch, Französische Verslehre 375 sl.

Mala izvestja.

Nekaj Vrasovih slovenskih dopisnikov.

Vraz je vel veliko korespondenco. Slovenski ilirizem je potom popotovanj, najbolj pa potom dopisovanja naravnost sam organiziral. Njegova zapuščina v zagrebški vseučiliščni knjižnici bi bila, ako bi se izdala, važen prinos k poznavanju hrvatskega ilirizma, čigar literarna duša je bil Vraz, osvetlila bi pa tudi značilno v slovenski literarni zgodovini meddobje med »Čebelico« in »Novicami«. Ko sem se l. 1902. mudil v Zagrebu, sem si večino pisem Vrazovih slovenskih dopisnikov v privatno porabo izpisal. Ker nisem doslej še nič čital, da bi nameravala Jugoslovanska akademija tako, kakor lani Gajevo korespondenco, izdati letos Vrazovo, naj priobčim tu nekatera pisma.

Matevž Ravnikar-Poženčan. — Prvo, v Vrazovi zapuščini ohranjeno pismo Ravnikarjevo, je naslovljeno Gaju (bi bilo moralo tudi v njegovi korespondenci iziti, pa ni), a Gaj ga je najbrž prepustil Vrazu kot pokrovitelju slovenskega ilirizma. Glasi se:

»Pod Semičem 21. Studena 1838.

Visokoučeni gospodine i mudroštvju-Doktor!

Svoje jasnosti trake baca ilirska danica jurve dobro odavna ne samo po Horvatskoj, Slavonskoj, Serbskoj i Dalmatinskoj; nego baš amo do nas u gorenju Kranjsku i Gorotansku dospevaju nezini blagodarni razkošja i radosti glasi, koi nam navestuju, da se Ilirija žarkom izobraženosti zrakom razsvitljuje i u rečenoj zobraženosti naglim šetuje korakima. Toga radi ne mogu izreknuti slastnog' veselja, koje moja vsa čustva počutiše, kada mi ukaz našeg' milostivoga kneza vladike na horvatsku granicu ići rekne, misleći si, sada će biti lipa prilika ilirsku čitati danicu. Ali eto ti golime nevolje i žalosti: na svoju kaplaniju došav skoči do bližnih Horvatah, nebili kod njih danicu dobil, i meni osupnivšimu, da se taj predragi kinč u njiovoj oblasti ne nalazi, rekoše, da nije lazno u to doba novih se učiti slovah, kojiga posla se neka mladi lote ljudi.

Iz toga lahko spoznate dragi Gospodine, zašto ja, akoprem Vam neznan človek, primoran bivam se k' Vama uteči i Vas za svet pitati, po kojim bi se načinu najlale danicu zadobaviti mogel. Kod nas u Kranjskoj ima do 150 prenumeratah na danicu; ali od toga namena bivaju ustrašeni, jerbo se svuda govori i proglašuje, da se danica ne može bez novinah dobiti; novine pako kod nas moraju biti obeležene z veropisom [gestempelt] što učini, da na celu godinu 14 fr. koštati dojdu. Ljubitelji pako ilirskog' jezika su najviše mladi jedva škole sveršivši ljudi, koji toliko nastojati ne mogu. Moja dokle prošnja jest, da bi se dosto jali našoj tulikajše mlađeži milostivu pružati ruku, ter joj put do danice polagšati, što bi učinili, ako bi danicu brez novinah davali

Za se želim u napredak prenúmerirati na danicu [in duplo] to jest za se i još za jednoga mojih prijatelah, koju bi mi súprotiva pošlali. U tom Vas prosim za svet i naznačenje, koliko bi k tomu novacah treba, koje sam pri volji taki poslati. Prepratiti bi se mogla od Zagreba kroz Karlovac u Metliku od onuda bi do mene u Semič dospevala z naslovkom: An den Matthäus Raunikar Pfarrkooperator in Semitsch im Dekanate Möttling.

Ja sam nekoje narodne ilirske kranjske pjesme g. Emil Korytkotu dal, i pokehDOB, da jest on, kako se čuje, na svetlo danje svojiga posla Vam izručil i predal, Vas takaj o tom prosim za podučenje. Pouzdajući se na Vašu svuda štovanu dobrotu i vlijednost, se nadjam od Vas odgovora i o tomu sveta, ter ostajam sa svim visokopoštovanjem

Vaš

ponizni sluga

Mate Ravnikar

kaplan pod Semičem.

Sner

Hochedelgeboren

dem hochzuverehrenden hochgelehrten
Herrn Herrn Ludwig Gaj, Doctor der
Philosophie, Redakteur und Ausgeber
der illyrischen Zeitung in

Agram.*

Namesto Gaja je po vsej verjetnosti odgovoril Ravnikarju Vraz. Drugo Ravnikarjevo pismo v njegovi zapuščini je tudi v resnici naslovljeno nanj:

»Pod Semičem 20. dan januvarija g. 1839.

Dragi gospodine!

Vam gornjimu Iliru pišem jaz gornji Ilir u izreki gornjih Ilirov, ter li nektere sploh ilirske besede perdevam. — Vaš meni dragi pretčeniga mesca pisan list sim prejel 11. dan januarija. — Pošljem Vam za Danico 5 for., da mi jo od zdajne godine pošiljate kakor sim zadnjič prôsil. 3 for. pridejo za Danico, 2 for. pa za pošiljanje. Vprašanja Vašiga lista odgovoriti pravim, de Kranjci sploh pravimo: biv, dovgo [poredkama se tudi: dugo, dužan sliši] mojga, mójiga, drugiga, druzga, družiga, druga. Drugoga, druzjega nikôli ne rečemo. Akoravno pravimo: biv, dovgo, gledav, vidiv; vender le pišemo: bil, dolgo, gledal, vidil itd., ker se u ženskim spôli sliši: bila, bla, gledala, vidila ali vidla, tudi nekteri po pisanji govoreči pravijo dolgo. Zraven tega je najti tudi na dolênski strani kranjskiga kraje če so tudi redki, de se bil, dolg itd. tako izrekvati sliši kakor se piše. G. Metelko je u svôji gramatiki na 6. in 7. strani u ti reči vse na tanko in resnično od Kranjcov govoril. Odkritoserčno rečem, tudi meni ni ušeči, kakor drugim Kranjcam ne, u Danici brati: gledao, video itd.

Dvobrojnik ali dvojstveno število se na Kranjskim povsot upotrebljava. Povsot torej dva Kranjca pravita: Midva sva bila; vidva sta bila; ino dve ženski: Midve sve bile; in drugi pravijo od njiju: Vidve ste bile. Na gorenjski strani Kranjskiga, pravita dve ženski nekoliko napak, vender li v dvobrojniki govorite: Mi dve sva bile; vi dve sta bile. Vodnik in Metelko sta od tega vse na tanko po Kranjskim duhi govorila. To je viditi postavim na 205—208 strani Lehrgebäude der slov. Sprache von Franz Ser. Metelko. Tudi imena [nomina], perlogi [adjektiva], namestimena [pronomina] imajo per nas dvobrojnik, ktriga vsi na tanko rabimo. Škoda, de te kranjske lepote ni u Danici! — Praeteritum narrativum se u kranjskim nikôli ne najde. Res de nekteri Kranjci na hrovaški meji pesmi pojo, ki je Praeteritum narrativum u njih, pa ôni te pesmi serbske

spoznajo, in iz spoštovanja do njih nočejo nič preoberniti. Praeteritum narrativum je lepôta Danice ino dolajne iliršine, ktere lepote pa mi Kranjci nimamo. Kranjci pravimo vselej: potreben, dan; potriben, den pa per nas nihče ne pravi.

Use to kar Vam pišem mi vervajte: s kranjsko deželo sim znan. Moj rôjstni kraj je vas Požénik u Cerkljanski fari na gorenski strani Kranjskiga, 5 ur nad Ljubljano, med Kranjam ino Kamnikam. U Ljubljani sim se 15 let šolal in perložnost imel z ljudmi vsih krajob Kranjskiga govoriti. U službi sim bil u Železničkih blizo Tolminskiga ali goriške granice. Potlej sim bil u službi na gorenski strani Kranjskiga, u tisti fari, kjer je doktor Prešern rojen, t. j. u Brezniški fari. Iz Breznice sim bil prišal u Staro loko 5 ur nad Ljubljano. Iz Stare loke sim bil prišal na Pivko 2 uri od Postojne. Iz Pivke sim bil prišal na Goro blizo Ribnice, kjer sim ostal 5 let. Iz Gôre sim prišal pod Semič, blizo Hrovaškiga. Gorenska, notrajna ino dolenska stran Kranjskiga mi je znana.

Vprašate kako se zove Laas po kranjski, to je: Lož, mestice kake dve uri hodu pod Cirknico. Kraj kjer Lož stoji je zavoljo nekdajnih starih časov imeniten. Ložki pôtok je podfara u planinah 2 uri od Loža proti Ribnici. Gôra, kjer sim bil jez 5 let u službi je eno uro od Ložkiga potoka. Hrenovica je kake 2 uri za Postojno proti Tersti. Hrenovška cerkev ino vas je komej en četerteljc ure od Teržaške ceste na enim griči, na gornji kraj. Razderto [Prewald] je podružnica Hrenovske fare.

Zlatih knig glasovitega českiga pesnika Kolara nisim nikdar čitati dobil. Časopis »Ost und West« sim sem tertje čital; pa ga nimam več perložnosti dobiti.

Blizo Čičov sim bil u službi pa nisim nikdar od njih kake posebne pesmi slišal; meni se vidi, de niso posebni pevci. Ravno tako iz Istre nič pesem ne vem. De imajo Čiči in Istriani marsikatere slovenske besede, ki jih Kranjci pozabljujemo, ali pa smo jih že popolnoma pozabili, od tiga sim se prepričal. De bi dan današnji kaj od Istrijanov ali Čičov zvedil ni lahko, ker sim okoli štir in dvajset ur od tih krajev deleč. De je na Čiškim ino v Istri kaj posebnih pesem, od katerih pa nikoli nič slišal nisim, si mislim. Vaše razločenje slovesnosti v dve

grani mi je jako ušeči. Katekizme, molitvenike itd. naj bi Kranjci, Štajarci in Korošci po kranjski pisali; vsi ti jeziki so tako rekoč eden, li semtertje se kaj maliga, razločniga najde. Štajarske in koroške bukve ima kranjski polk u rokah in kranjski jezik tako u njih najde, de še dostikrat ne vé, de so jih Štajarci in Korošci pisali. De per začetim govorjenji ostanem, rečem dalej: Hrovatje naj pišejo svojmu polku po hrvaški, Slavonci po slavonski, Serbi po serbski itd.; vender je pa treba, de vsi ene čerke rabimo, de Slovenci namest turških, ogerskih, nemških, laških besed raji po bratovski h' svojim sosešnjim Slovencam besed iskat hodimo, in de se počasi eden drugimu u tem bližamo, kar ima kdo bolj slavenskiga in lepšiga. Hrvatje naj bi torej nektero po kranjski, Kranjci nektero po hrvaški itd. obernili. Posebno bi bilo dôbro, če bi bilo več knig od gospodarstva, lečbe ali lekarstva za polk, podučnih zgodb, kratkočasnih povest, od naukov za domačo pisarijo in o drugih takih reči iz tega namena pisanih.

Med nami Kranjci se rado to napačno godi, de besede, ki jih per Nemcih in drugih ptujcih vidimo, pa jih sami za enake reči pomeniti nimamo, skujemo, namest jih per slovenskih sosedih poiskati. Naša kranjska dežela ima tudi, kakor sim prepričan, semtertje grozno veliko dobrih čisto slavenskih besedi, kterih Kranjci sami, ko li u enim kraji bivajo, ne poznajo, ko se jim še celo ne sanja od njih. Bukve kranjskih pisarjev torej ne pokažejo kako je naš jezik bogat. R. Vodnik je bil slovar [Wörterbuch] spisal; pa, usmili se Bogu! ta slovar zdaj u tamnicah tiči. — Nas zdaj druziga ne čaka, kot vseh besedi zdaj od noviga po kôtih iskati, in sosedam tako z' svojim jezikam neznamim ostati. Ko bi bil naš slovar na svetlobi, bi ga mi lahko čedalje bolj čistili. G. Murkotov slovar ima veliko štajerskiga, zraven tudi dosti ptujih besed; Kranjsko mu je bilo jako neznan. Vender za ptuje je nekaj bolje, kot pa celo nič.

Med kranjino tudi ni toliko nemščine kakor bi utegnil kdo misliti, če stare pred tridesetimi leti natisnjene bukve bere. Nekdajni pisarji se niso za slovenščino pečali, če jim je bila kaka beseda neznanata, so namest nje koj kako nemško postavili. Tudi člen [das Geschlechtswort] so pogosto rabil, in

tako so učili kranjšino kaziti. Toda nekdaj je bilo malo bukev, malo bravcov in zato take okaze niso deleč segle. Več so h' ptujčovanji perpomogli duhovni, zmed letih so bili nekteri domači rojaki, kteri so z' nemškimi bukvami znani li po nemškim duhi pridigvali in učili; drugi so bili ptujci, to se ve de ti niso čisto kranjsko govorili. Dan današnji so se take zmotnjave per duhovnih in per ljudstvi nehale. Kdor se tožarijo in pravdajo iz pisarnie še dan današnji nemšijo nosijo. Tudi u Ljubljani Nemci svoje besede trosijo. Če pa kdo, ki ve kaj je slavenština, s' terdimi Kranjci govoril bo prepričan, de Kranjska dežela, akoravno majhina, ni zadnja u slavenšini. Večkrat premišljujem polka, ki med sabo govoril, in se čudim neomadžvani lepoti kranjšine. Posebno imajo per nas Gorenci lepo in ušesam prijetno omikane besede; dolenci so bolj stari slavenšini zvesti in znotrajni Kranjci imajo, če nektere laške besede per njih u nemar pustimo, spet svoje posebne lepote.

Od slovesnosti ali literature za potrebe naroda ali uglednih sem tudi Vaših misel. Od raznih strukov učenosti je po ilirsko pisati, naj piše Kranjc, Hrovat ali kdor si bodi zmed njijih bratov. Ali pisanje tacih knig je še grozno težavno, ker nimamo za to še vsiga perpravljeniga. Narpopred mislim, bi bilo treba in koristno če bi kdor h' Ilirji spadamo: Kranjci, Serbi itd. vsak od svojega izrečja [Dialekt] slovar spisali, potlej bi mogli iz teh posebnih slovarjev en sam sploh slovar ilirskoga jezika sostaviti, v katerim bi to opustili, kar bi kdo slabjiga ptujiga ali nepristojniga imel, če bi že vsak popred svojega ne očistil. Enako bi bilo pred treba pismenosti ali gramatike od sploh iliršine, ktera bi tudi to obsegla, kar imamo gornji Ilirci ali pa turški Slavenci boljiga. Kar bi se potrebniga v Iliriji nikoli ne dobito, to bi mogli Českiga ali pa Moškovitarskiga uzeti, kakor bi učen ilirski zbor potrebno spoznal. Z vsim tem bi pa za iliršino še ne bilo vsega dela konec, ampak tudi u bukvah bi jo mogli potlej čistiti in utemeliti, kakor drugi narodi z' svojimi jeziki po bukvah počno.

Z' vsim tem, kar Vam tukaj pravim, pa nočem reči da bi mogla iliršina kaki ričet ali brodlja biti, ktera bi zadnjič ne bila ne hrvaški ne kranjski, ne serbski ampak tudi to trdim, de je potrebno eno izreko [Dialekt] poglavitno postaviti. To ste Vi že storili,

ker ste dobrovniško in serbsko poglavito izvolili, h' tem je perdevati kar še nima ali kar k' edinjenji vsih Ilirov potrebuje in opušati je per tem, kar je popačeniga. O za milo Danico se že kaže dična zôra, de bi pač kraljevo solnce kmalo čez Ilirjo beli dan prineslo! — Pa nič ne marajte vse bo, li začetek je težak; toda kdor dobro začne je že tudi veliko in veliko storil.

Še nekaj od čerk, ki jih je g. Dor. Gaj izvôlil. Ker je on c, s, z na verhi poznamenoval [z' '] sim več Kranjcov slišal, de to latinskim čerkam lepoto odvzame, narlepši bi bilo, de bi nad nobeno kaciga znamenja ne bilo. Posebno kranjskiga z' g. Dor. Gajovimi čerkami pisaniga ne bo lepo viditi, ker je že sicer večkrat tacih znamenj treba nad a, e, i, o, u, če imajo li pol glasu, ali če jih je kako posebno izgovarjati. Tako nam bo pisati: krâj, dêržáj, čép, šêga, móž, krôžèc, rôžlc, čibljáti, krùšiti. Raji, pravijo dalej, naj bi bil w, x, č ohranil. W je narobe m, u je narobe h, kakor so sicer u latinskim b, d, l, n, narobe d, p, j, u in imajo drugi pomen če tako ali tako stoje. X je bila pa že sicer u spodnji Ilirji znana čerka. De je pa g. Dor. Gaj c, s, z brez znamenj u to poterdel, kar po redi u latinskim veljajo, to sploh Kranjci poterdijo. Za kake tri čerke se mi ne bomo prepirali. Vi pa to storite, kar pametniji ino lepši spoznate. Danica, drugi časopisi, geografske knige, knige zgodb, modrijanstva [Phylosophie] kratkočasnih perpovest, od popisov, potvanja, od matematike, od lekarstva od umetnost u ilirskim jeziki pisane bodo učene Slovence in druge mikale, kakor se mi francozkiga, laškiga, angležkiga samo zato učimo, de učene in druge take bukve u tih jezikih pisane umemo. Slavenci bomo, če se na nemški ozremo, svoje Saško (Sachsen), če se na laški obernemo svojo Toškano Serbsko in Dobrovnik imenovali.

Vse to kar Vam pišem naj Vas nikar nič ne razzali. Pišem Vam odkritoserčno, pa to ni moj namen, de bi Vas hotel kaj učiti, saj sim u iliršini še sam naukov potreben, ino ravno zato išem Danice, de bi se iž nje ob perložnosti ilirskiga učil. Tudi Vam nočem nič očitati, pač pa je moja želja Vam povediti per čim smo Kranjci. Ker imam zaupanje, de iz tega lista môje dôbre željé spoznate, in ker jaz tudi spoznam, de

ste Vi u svôjim listi do mene odkritoserčni bili, sim si zaupal
Vam odkritoserčno pisati.

Rad bi Vam bil nektere pesmi, ki sim jih med ljudstvam
nabral poslal, pa sim imel veliko opraviti; torej nisim nič za
Vas prepisati utegnil. Ob perložnosti Vam bom kaj prepisal,
in poslal.

Vas blaženiga domorodca, častitega Ilira lepo pozdravim
Vaš odkritoserčen prijatel
Matevž Ravnikar.

Dem hochzuverehrenden Herrn Herrn Stanko Vraz, Jurat
bey der Redaction der illyrischen Nationalzeitung des Hr. Dr.
Ljudevit v. Gaj zu

Agram.«

Franc Malavašič:

»Dragi prijatel!

Dolgo sim že is serca želil, z vam se izznaniti in to zna-
nje terdno ohraniti, kér sim iz vsih vaših listov na g. Žaklja
vašo gorčnost za izlikanje slověnskiga jezika in za izobrazenje
slovenske slovnosti sprevidil, še bolj pa, kér vam mi Kranjci
tako v sercu ležimo. Pa ko mi ni bilo mogoče do zdaj, telesno
znanje s vam načiniti, smem upati, v duhu se s vam znaniti.
Zakaj brata svá, ene matere Slave sinova, od eniga duha vžgana
in edin namen v sercu nošeča. In duše, ki edin konic ištejo,
ga morajo tudi po eni poti iskatì, in kako bi bilo nemogoče,
na ti občinski poti se zgrešiti? Tako tudi jes mislim, de vam
bo moje listno znanje ravno tako drago, kakor bo mene v serce
veselilo, če bom smel v prihodno kako pisanje od vas, Dragi!
upati. —

Naši redki pismenci na Kranjskim se še niso nič prebu-
dili iz dolgiga zimskiga spanja; pa mislim, de ne bodejo več
dolgo spali, ako imajo še kako iskrico domorodnosti v persih;
in če jih drugi ne bo prebuli, jih mora mladih domorodcov
iskrena ljubezin Slovenstva ganiti, kterih število se vsaki dan
množi.

Zbor boderemo naredili v začetku prihodniga šolskiga leta,
in če bo kaj pomagalo, bom dal en oklic na Slovence v ilir-
skim listu [illyrisches Blatt] natisniti. Oddal sim ga že včred-

niku in kadar bo natisnen, vam bom en posébni natisik poslal ako vas ne bom razdalil. Ne dvomim, de bodem nektere za Slovénstvo pridobil.

Krajske narodne pésme pridejo kmalo na svitlo, v cenzuri so že, in ta bo pri nas perva knižica v českim pravopisu natisnena. Pervo knižico bomo imeli že do konca Septembra; druga bode kmalo za njo prišla, kakor mi je g. isdavnik Emil Korytko povédal.

- Kaj naša Čbelica počne, Vam ne vém povědati, samo to vém, de jo Kastelic zmiraj obljujuje izdati, pa kdaj, mi je neznano. Ko sim mu jez o Božiču 1837 nektere mojih pésmic dal, mi je obljbil, Čbelico koj za natisbo napraviti. Tako mi je tudi Dr. Prešerin pred kratkim obljbil, Kastelica nagovarjati. Mislim de bojo ti gospodji več nam pokazali, kader bojovidili, kako se bojo narodne pésme zvedle.

Drugih novic ni nič v krajski slovnosti. Ktere so pri Vas? smem vprašati? Bi mi hotli pisati, če se dobi ilirska Danica brez novin ino za koliko? Ako se ne dobi, vas prosim prijatel! pišite mi za koliko se dobijo narodne ilirske novine s Danico vred? S hvalo vam [bom] vstregil, kar me bote vprašali. Živite srečin v Bogu!

V Ljubljani 1ga maliga Serpana 1838.

Franz Malavaſhiz h.
v pesmih imenovan Milko..

Die Adresse belieben Sie zu machen: An Fr. Malavaſhiz h.,
Hörer der Philosophie im 1. Jahrg. in Laibach. Abzugeben
im Lycealgeb. oder in der Karlstädtter Vorstadt Nr. 18.«

»V Ljubljani 7. svečana 1839.

Čestiti gospod! Dragi prijatelj!

Veselilo me je jako v serce, de sem od Vas tako prijazno-pisanje prejel in ne morem se zderžati Vam s polnim sercam se zahvaliti. Vaše pismo mi je zopet persi ogrelo, novo upanje v serce vsadilo in tamne dvombe zaterlo, ktere mi dušo dan na dan huje pečejo. — Jasno in veselo prihodnost smo pričakovali na Kranjskim, ker so nam marsiktere cvetlice slovenski Parnas olepšati obetale. Čbelico je obetal Kastelic, obluboval

Linhardtove komoedie in Vodnika na svitlo dati; Blaznik obljubuje slovenski danik, priklada Carniolie; pa kdaj kaj biti če, sam Bog mili vč! Žeja dobička posebniga je pri vsakimu več, kakor občinskiga, in dokler se naši domorodci tako vedejo ne smemo nič posebniga Slave vredniga upati. Dobro bi bilo, ako bi imeli mi moža, kakor je g. Dr. Gaj ali blagorojen g. Gr. Drašković. Volje imajo naši Slovenci dosti, pa pre malo si upajo. Spodbudovati bi jih bilo zmiraj treba, in še več bi to izdalo, ako bi kaki vunajni prijatelj slavjanske reči te gospode tel nagovarjati. Med nami ga ni ne eniga in Bog vč, kako nesrečno naključje nas tepe. Čop, iskra Prešerna in Kastelica, nam je bil vzčet, ko je nar vč up med nami delal. Njegovo življenje je čbelico v življenje poklicalo, njegova smert nam jo je zamorila. Emil Korytko, kter Vam je bil iz pisma znan, je ravno jel žarke Slověnosti med krajnske Slovence metati, ko je tudi njega smert prehitela. Vmerl je 31. januara. Nobeniga zdaj ni več, kdor bi se za mater Slavo pečal. Bi ne hotli ali mogli Vi g. Dra. Gaja nagovoriti, de bi Blaznika spodbudil in pregovoril, de bi se bolj tudi za slovensko rč potegnil, kakor se za nemško vleče? Veliko hvalo bi Vi od vših prijateljev slovenštine si zasluzili. — Finale iz Somnabule, kteriga ste Vi pismu priložili, je veliko veselje med mojimi prijatelji učinilo, in še sam g. Likovec je bil ves ganen, ko sem v bibliotheci ga pokazal. Zakaj nobedin se ni nadal, take izličnosti ilirskoga jezika. Danico ilirsko in novine smo brali tukej, dokler je Korytko živel, al zdaj si jih bomo sami od Zagreba prisali. Ta nam je mnoge časopise posodoval, pa zdaj naj počiva v miru! Obraze Vodnika in Čopa je ravno 4 dni pred smertjo lithographirane iz Dunaja dobil. Kadar bodo za dobiti, Vam jih bom poslal. Njegove zbrane Pesme krajnskiga naroda se pri Blazniku natiskavajo, pa v kterminu pravopisu, mi ni znano. Blaznik bi jih rad v starim, ki se boji de bi jih ne mogil v novim natisnene zgotoviti. Kastelic ga nagovarja za noviga. Zdaj ne vem, kako bo. Kastelic si je nabral letošno jesen veliko narodnih pesim; pa kdo vč, kdaj jih če narodu zopet dati? Dobro bi bilo tudi Blaznika za ilirski pravopis pregovoriti. Ni nobene dobre ilirske gramatike za dobiti; je Berličeva v Zagrebu na prodaj? Ali se bo kmalo nova dobila?

Ni nobeniga noviga slovnika pričakovati? Veselilo bi me, ako bi mi Vi mogli z prigodom kake novine iz ilirske slovesnosti priobčiti. Novine druge mi ne pridejo v roko, v Ljubljanskih pa nič ni. Radovoljen Vam bom služil, kar mi bo mogoče, g. Žakelj se Vam lèpo zahvali za Vaše pozdravljenje in Vas lepo pozdravi. Pozdravite mi, kadar v Gradec pridete, Vas prosim, g. Terstenjaka. Drug pot več. Zdravi z Bogam!

Vaš

istiniti prijatelj

Prostoslav Malavašić

Naslov moj je:

slušatelj naravoslovja.

An Franz Malavašizh, Hörer der Physik in Laibach. Abzugeben im Lycealgebäude oder Post restant.«

»Blagorojeni prijatelj!

Ne zaměrite moji nemarljivosti, de Vam tako dolgo nobeniga odgovora ne pôšljem in ne odtegnite mi savoljo tega svojiga prijateljstva. Davno bi Vam bil že rad odgovoril, pa mnoge okoljnosti so me zaderžale. Primite tedaj zdaj prijazno te male čerke! Kar uvedenje noviga pravopisa utiče, Vam znam gotovo priobčiti, de naródne kranjske pësmi ne bôdo še v novim natsnene, [natiskavajo se že in jes upam v dveh tjednih de se bodo dobine]; pa obljudil mi je sam Blaznik, de óče novo-izlažči časopis koj s novim natiskovati, in nadamo se, de ga bôdemo v petih tjednih žë brati mogli. Kastelic je dal sabrane pesme V. Vodnika v Censuro, svoje naródne pësme tudi ureduje in za krajnske bçelize peto knižico prinëske išče, pa obljuditi ne morem gotovo, kdaj će dve posledne reči izdati. Vodnika bo dal koj, ko iz Cenzure pride. Vse s novim pravopisom, in dvomiti se nemore, de bodo v kratkem vse zaderge noviga pravopisa zaterte in de si bode gladko stezo tudi med krajnske Slovence nadéljal. Danica ilirska in naródne novine bodo s veliko radostjo brane in tako bi bili tudi vših drugih narëčjev slavianskih časopisi in inaci členi slovesnosti sprejeti, de bi li mladi Slovenci jih v roke dobili ino se uveriti mogli, de inostranski jezici slavianski vsi tako krasoto in lepoto imajo, kakoršino ima ilirski. Na eno stran so preveč nagneni vši, dokle ne vidijo, de niso sami oni, ampak tudi

drugi, ktere li po imenu poznajo, sinovi Slave in njihovi bratji. Tako si tudi dan na dan bolj nadeluje domorodnost in rodoljubnost med nas glaji in širočji pot. — Molili ste me, de Vam s Žakljam prenumentov saběrem, kar sem Vam s radošjo storil. Oglasilo se jih je mnogo, ki si hočejo napraviti Vaše slověnske narodne pěsme, in še več jih bode kupilo, kadar jih na pregled dobijo. Petnajst mi jih je obljudilo gotovo, de jih čejo kupiti Volite tedaj 15 exemplarov, kadar bodo natisnene posljati post restante, s jenim pismam, v kterim mi izvolite priobčiti, kam Vam čem plačilo prodanih exemplarov pošiljati. Poidejo ti exemplari, Vam čem soper pisati, koliko jih bode trěba. Pa pismo Vas prosim brez post restante, ampak abzugeben im Lycealgebäude nasloviti, de koj zvem, kadaj so prišli exemplari. — Bi mi li vědli povědati, če se dobi kaki Böhmisches Lesebuch in kaki majhini česki slovnik für Anfänger, in bi mi mogli kako ilirsko gramatiko n. pr. Berličeve, ako ni druge, posljati. Kolikor veljá, Vam čem koj koj poverniti; res ne věm cene. Ne zaměrite mi, ako Vam z mojim pismam čas kradem, in ne vzemite moje prošnje za zlo! V nadi, v kratkim od Vas kaki glas začuti ostanem

Vaš

istiniti prijatelj
Franz Malavašić.

V Ljubljani 25. ožujka 1839.

Pozdravljenje vsih mladih Slovencov in posebno našiga čitavniga zbora v Seminari.«

Anton Žakelj:

Žakelj je bil eden izmed prvih v Ljubljani bivajočih Slovencev, s katerim si je Vraz dopisoval. Prvo Malavašičeve pismo, natisnjeno gori, govori že l. 1838. o korespondenci med Vrazom in Žakljem. Žal da se od teh zgodnjih pisem Žakljevih v Vrazovi žapuščini ni nič ohranilo. Naslednji pismi sta iz štiri-desetih let:

»V Ljubljani 25. Studna 1841.

Rodom pobratjeni prijatelju.

Ja znadèm, da se Vi na mene več ljutite i na moju kasnost v otvetu na Vašu dvojhu knjižicu; ali oprostite mí, jerbo

mi nije bilo dosad moguće Vam odgovoriti. Knjige sam dobio već davno. Sve su već razoslane izvan Zicove, koјi sada u Gradcu biva. Veoma lèpe i nèžne su Vaše pèsmice i medju ostalimi se mi dopada romanca »Zora in Bogdan«. Velike po-hvale vrèdno je, da ste počeli asonance upotrebljavati, one bo nèku lèpo i miloglasnu krasost razlivaju, koja se meni lèpši vidi, kano rižma. I pèsan s asonancami nije tako udaljena od premile krasnoglasnosti naših ilirskih narodnih pèsamah. Sasma drago mi je bilo videti Vaš prevod kranjske narodne pesme »Lepa Vida«. S ovim prevodom mi je bilo mogoće nèkoliko Kranjcah o lèpozvučnosti ilirštine, koja naše slovensko podnarèje tako visoko nadkriljuje, uvèriti. Tom prilikom Vam možem takojer pisati, da ljubav do ilištine u Kranjskoj više i više plenikah dobiva. Krajnci započeli su spoznavati, da nesloga ne valja. U Gorici se je takojer malo ilirsko družstvo medju bogoslovci sklopilo, mislim, da imade već 20 sočlanah. Bog daj, dà bi do svoga cilja dospèlo. Zaista to bi velika radost bila, ako bi se naša mladež u obče ilištine učiti htëla. Ali mnoge nekakva klevet i poruga, i šta ja znam što više, plaši. Medju ostalim Vam ču komad lista iz Celovca priobčiti... (nadajlnji citat v mojem sestavku v pričujoći številki str. 178-9, opomba...) Iz zbirke moje narodnih pesamah Vam ne možem jošte sada štogod priobčiti, zbog pomanjkanja vremena. Škola me siono trudi. Ali dobiti çete, kako sam Vam obećao, štogod iza kratko vrëme.

Gjorgjićev psaltir iz licealne knjižnice je sada uprav kod mene. Jeli bi Vi rado što više znati o njem; ili volite, da Vam štogod prepisem? Navëstite mi to. Jeste li dobili šešir. Tri put sam već karao g. Kastelica, a još sada neznam, je li ga je Vam poslao ili ne? On ne dodje, kako mu prinadleži u biblioteku.

Izvolite mi objaviti kada će izić novi rëčnik, da zanj novce šalem. Molim Vas takojer, predplatite. ako je još moguće na 7 exemplarах od »Tamburaši ilirski«; novce ču poslati zanje tako i za Vaše Djulabje, od kojih sam jih već 5 komadah prodò, s novcami za Novine v srđini dojdućega mëseca. Izvolite mi takojer poslati 3 exemplare »Jezgre karstjanske bogoljubnosti«. I za ove Vam ćedu novci skoro doći z ostalimi. Ako je Žemljeva pesna izišla, su me već više gospode pitali; ja ju

poznadem. Vidio ju jesam z Bečkim non admittitur. Gospodin Pintar bavi se sada doma v Selcah i Krašna u Ipavi. Oni biše včera tu, nu sada su več otišli. Zdravstvujte i ostajte z Bogom.

Vaš iskreni prijatelj
Ant. Žakelj.«

»Prečastni gospodine, mili prijatelju!

Meni nije bilo moguće radi mnogih vzroka na Vaš veoma ugodni list odpisati, jerbo me letos škola vele muči; čekah takodjer na praenumerante na Vaš Kolo iz Gorice, koj su mi penez stopram juče poslali. I tako jih ima kod nas, hvala Bogu dvanajest: Z Ljubljane: P. J. v Ljubljani. Antun Žakelj, bogoslovac. Pintar Lovro, duhovnik u Semiču. Dužan Jaromir, informator u Čužbergu [Zobelsberg]. Potočnik Janko [informator] v Radolci [oba duhovnika], Stritar Ivan, bogosl. I. g. u Ljublj., Ferjan Janko, bogosl. IV. u Gorici, Volčič J. bogosl. IV. u Gorici, Pipan N. bogosl. IV. g. u Gorici, Kociančič N. i Dobrič N. duhovniki u goričkoj Arcibiškupiji. Ravnikar M. praktikant pri slav. gubernii Ljubljanskoj. Ja Vam i penez šaljem, t. j. osam forintih srebra, 8 fr. CM. za predbrojenje na Kolo. Ja mislim, da neće biti prepozno, jerbo prije nije bilo moguće, i ja sam se stopram juče s doma povratijo v Ljubljani.

Vi se divite u Vašem listu, da mi Ljublj. bogoslovci novinah i danice neimademo. Ja upravo neznam, zašto bi mi novinah i danice neimali? Šta će nam poglavarstvo? Ja scenim, da mi v Ljublj. ništa ne radimo, osim onoga, što je svakouru pripušteno — učimo se jeziku ilirskimu i veštimo se u narodnostnih napravah, kakono i Vi, mila bratjo ilirska! K tomu cilju nam je pak osobito danica potrebita, koja baš o tom radi; kako bi ju dakle neimali? Predbrojio sam baš pod mojim naslovom, samo izvolite pitati. A što se je s vami zbilo kod poglavarstva, toga nitko osim mene i nezna.

U Vašem stariim listu molite, da Vam spišem bibliografički pregled svih prošaste godine u Ljublj., Terstu, Gorici i. t. d. izišavših knjigah. Dosad mi nije bilo moguće Vam ugoditi, zbog kratkoće vremena. Nu ja ču rado Vašu molbu do-

puniti za drugi zvezak Kola. O korespondencii barona Coiza ništa nezna Kastelic ali ja dvomim o istini; jerbo dobro znam, da stvarih takove vrste, a najpače rukopisah, rado ne priobčuje, komu god bilo. Nu ja tako nisam zdvojio, ju u šake dobiti, i onda ću Vam sve prepisati, štogod bi Kolu hasnovito bilo.

O naših kranjskih novinah se sada nutroaustrijski industrički zbor v Gradcu, i zemljedeljsko društvo Ljublj. trude, za dobiti dozvoljenje od poglavarstva. Bog znade, če što biti iz tega?

Što mi pišete, da Vam sastavim značaj gornoilirskog načja i. t. d. Vam javim, da mi je ovo za sada nemoguće. Pišite, ako Vam drago, gospodinu Žemlji, on će to bolje obaviti. Prevod od sina razmetnoga i několiko pesamah kranjskih čete za kratko doba dobiti.

Čbelica već davno i na vekoma preminu. Kastelic gradi kuće i na ulove i panjove i ne gleda; jerbo čbelaria u naše doba ne hasne, a on voli penez nego med.

Ja Vam šaljem uprav deset for. sreb. Za ove dva forinti molim Vas šaljite mi za kratko dva exemplara »Jezgre kerstjanske bogoljubnosti« na finom papiru, nevezane, i to prilikom pošte. Veoma mi ćete ugoditi. Jesu li izišli Tamburaši ilirski? i Jeka od Osčka?

Zdravstvujte, z Bogom

Vaš iskreni prijatelj

V Ljublj. 4. Travnja 1842.

A. Žakelj.

Pišite i šaljite mi skora Jezgru.«

Še enkrat je pisal Žakelj Vrazu dne »3. lipnja 1842«, vprašajoč ga, ali ni dobil gori priobčenega pisma, proseč ga, najbržebolje pošle naročene knjige in zraven še Trnskega knjizico ter Vukotinovićeve »Ruže i tarnje.«

Jakob Krašna je bil poleg Žaklja in Pintarja soorganizator »čitavnega zbara« u ljubljanskem semenišču. V Vrazovi zapuščini se nahaja eno njegovo pismo, pisano iz Logatca dne 1. marca 1842.

V tem listu se Krašna najprej opravičuje, da ni zbral za Vraza in Babukića čiških narodnih pesmi, pozivljajoč se na

pismo, ki ga je v preteklem letu pisal poslednjemu o ljubljanskem ilirskem društvu v semeniču; vé tudi, da je Vraz nekatero stvari iz tega pisma ponatisnil v Danici. »To pobudi toliku nenavist kod naših bivših sučlanovah i kod někojih inih Danice čitateljah, da me po nipošto više viditi ne mogaše. Prilepiše mi više ukornih uzroka, da sam zlobnički o družtvu u Zagreb pisao i ga ogovarao, da je sad u Danicu stavljen list i u ine novine i pučke listove moguče da pojde i. t. d. tako, da mi se je odviše krivo vidjalo tolike krvne nedužno primati, osobito što mi je u jednom saboru družtva nadato bilo u nazočnosti svijuh sučlanovah, da moram kao knjižničar rečenog družtva, sakupljenje istoga družtva, prije što možem, u Zagreb naznaniti, što i učinih, i što sam prije nego list na poštu poslah, g. L. Pintaru dao da čita, da i on uvidi i znade šta pišem, šta je on i odobravao. Nu taj list tek u Zagreb do spiye, već ste ga stavili u Danicu. Poslē toga sam još jedno dva lista za Danicu poslao, a kad čitahu naši sučlanovi, merziše na mene, i tako saključiše, da se mora družtvo razastupiti, te da je ne směm više biti u družtvu, i tako je i došlo, da ja sve skupa ostavih i družtvo i radjenje za isto. Osobito mi se vele milo vidi da su sa mnom tako zlobno pohadjali, što sam ja puno za uzvišanje i razprostiranje družtva, za njegovo dobro, to u naziru novacah, to u nagledu knjigah i inih dohodkah se brinio i radio, da bi se bilo što više k družtvu pribavilo i za ga zmožnega od dana do dana napraviti. Istina jest, što je pravo moram tverditi, da je i g. Pinter puno puno radio, neznam pak šta bi bilo da nismo mi dvoica radili.

Ja sam se od svega odbio i tako neznam šta radi družtvo, jeli je još skupa, ni li, niti Vam mogu šta pisati o literaturi . . .

Jakob Krašna,
subsidiarius.«

Lovro Pintar je pisal Vrazu iz Kočevja dne 20. marca 1843, zahvaljujoč se mu za poslane knjige in bridko obžalujoč, da se je ime »Ilir« zabranilo. »Nekoji kažu: Iliri su hametom potučeni; drugi vele: Danica je opet samo Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska, zato nama Slovencima ne sveti više.«

Pintar pa meni, da bosta grof Draškovič in Oršić že zopet izposlovala to ime.

»Što se ilirstva kod nas tiče, mogu Vam kazati, da mi dobro naprđujemo. Naše družtvu broji sada već 20 članovah a od někojih se nadamo, da ćedu skoro pristupiti, knjigah nakupismo ovo kratko vrēme od dviju godinah mnogo, koje se marljivo čitaju. Sa tim se barem čitateljstvo množi. Prie deset godinah smatrao se je onaj kao někakvo čudo, koji znadjaše azbukom tiskane knjige čitati, a sada već mladići od krasnorječja znadu, da to nije stvar od velike muke. Mogu Vas osigurati, da ima kod nas mladičah, koji prie dviju godinah Ilirstva jošte ni po imenu poznali nisu, koji pak sada već barzo ilirski govore i piše. Mi si samo ilirski dopisivamo, samo ilirski u svojih sastancih razgovaramo. A to je sve plod dvogodišnjeg radjenja! Ovo pišem Vam i ostalim domorodcem, ako hoće koj čitati, a nipošto pak, da bi se javno obaznanilo, jer bi nam to ségurno veliku nesreču prouzrokovalo, da možebiti i propast za sobom povuklo, daklem nijedan de gente non sancta nesmije toga čitati.« Pismo završuje z naznanilom, da si ljublj bogoslovci dopisujo tudi z Gajem in Babukićem radi knjig, pristavljač, da je Žakelj v Gradcu pri Podzemlju na gradu barona Gušića beneficijat in učitelj baronovih otrok. »On živi samo za slavjanstvo.« Pisec se podpiše: »Lovre Pinter, krajnki ilir do smerti.«

Luka Jeran si je izmed ljubljanskih bogoslovcev največ dopisoval z Vrazom. Seznanil se je bil z njim osebno v Zagrebu, kakor se razvidi iz naslednjega, po zaporednosti prvega pisma :

»Blagorodni gospodine !

O mojoj prisutnosti u Zagrebu Vam obečah, nekoje krajnske narodne pěsme poslati; radi toga odmah kako u Ljubljani dodjoh, latih se ovoga posla, koj mi ipak tak žurno nie rukom izzicao, kao želiah. Evo Vam pošaljem někoje pěsme, koje sam do sada sakupio, i to samo iz Gorenškoga, a ni od tuda vsa poglavita podnarečja sadržavajuče.« — Dalje pravi, da mu tudi s Krasa pošlje narodnih pesmi, ki mu jih nabira neki »ognjevit Ilir«, čigar imena pa ne sme povedati. »O naših stvarih drugoga nimam kazati, osim da sve po malo naprđuje; čitalo se

je pretečenoga měseca oko 50 komadah knjiga z naše proste knjigarnice, dobili smo takaj početkom školskog lěta 2 nova sočlana; drugi pako takaj mnogi se ogleduju, kdě bi kakvoga Maliga Ilira uhvatili za uvežbovati se u ilirskim jeziku, da bi potom mogli . . . knjige čitati i razumeti. Ilirski pravopis se od dana do dana bolj dopada i v' život ulazuje, nekoji bogoslovci III. g. več sada slavenske prednaške za dojduče lěto u istim pravopisu pisati počimlju . . .

U Ljubljani 3. Studna 1843.

Svitoslav Jera n,
bogosl. 2. g.«

Dne 20. sečnja 1844 pošilja Jeran Vrazu zopet nekaj narodnih pesmi. »U ostalim pako moram kazati, da se meni sabiranje a osobito pisanje naših narodnih pesamah veoma tegotan i mučan posao vidi, stranom što jezikoslovnim poslovim pověran nisam, stranom pako što je v Krajnskoj, gdě malo ne vsako selo osobito podnarečje govori, težko razlučiti, što trěba, da se pribroji na-rečju, što li pučkim pokvarenju [korupciami]; osim toga dosadjiva i nesavàršenstvo pravopisa gledé někojih podnarečjah Krajnske za ovako pisati moći kako se izgovarati običava, osobito pako v obziru nekojih stranah Goreske i notrajne Krajnske, tako n. pr. v Pol-janskem podnarečju [v kotoru Škofje Loke] neka se piše dober, duober ili duaber, okol ili okuôl; leté, letie ili letia; hodili, hadili; hodil', hadil' [Mit dem Halbvokal]; gredó, gredúa; pomoč, pamuoč; boumbe, bombe; noge, näge, nojgje; rojkje, róke, rokjé i. t. d. neče ipak onako izraženo biti, kano je ljudstvo izgovara . . .

Evo takaj pošaljimo sliku pokojnoga domodca Čopa, i molimo, da bi obrazu neumárloga muža, kojega nam smàrt pre-rano oté, mesto v slavnoj čitaonici Zagrebačkoj medju za domovinu plamtvšimi i plamtečimi muževi podeliti dozvolili.« Toži nad »osobitim prokletstvom tužnje Kranjske«, ki ji naj-boljši možje umirajo v mladosti. Umrla sta Žemlja in dr. Klanč-nik. Potem zopet naroča knjige, med njimi Vukotinovićev Prošastnost ugarsko-hrvatsko I., List mesečni gosp. družtva 1843, Čudnovate diple. »Naše družtvo ove godine opet bolje napreduje nego prie; istina, mnogo nas nie, ali u maloj šaki

sami su iskreni domorodci.« V knjižnici imajo 206 knjig, sedaj so dobili še nemški prevod Šafaříkovih Starožitnosti, Zoro dalmatinsko in Kwěty.

V pismu z dne 16. svibnja 1844 odpisuje Jeran na Vražovo pismo, v katerem ga je prosil neke knjige z napevi (Potočnik?) in bakrorezov kranjskih noš. Pošilja mu zahtevano in pristavlja: »Čuje se, da će Karniolie v kratkom nestati.« Bleiweis se Vrazu zahvaljuje za pozdrav. Jeran naroča Gundulića, Zvekan, Trublju slov.

Dne 20. lipnja 1844 mu pošilja zopet neke knjige in ga prosi, naj mu pošlje Gundulića. »Vaš pozdrav na g. Dr. Blajvajsja mu je veoma radostan bio, tim više što ste mu njegove novice s toliku pohvalu nakitili, zato Vas opet sàrdačno pozdravlja . . . Celo družtvo Vas radostno pozdravlja upajući se, da će mu skoro sreča pogoditi, Vas u Ljubljani videti.« — V pismu z dne 5. kolovoza 1844. mu piše, kako jih veseli, kadar jih v Ljubljani obišče kak Zagrebčan, ki jim kaj pove. Caf dobiva naskrivaj iz ljublj. licejke knjige. Jemlje mu jih na svoje ime Bleiweis. Caf mnogo obeta.

Dne 22. febr. 1845 mu piše prvič docela slovensko pismo: »V poslednjih časih so se tudi Krajnici gledé na domorodnost nekaj bolj gibati začeli. Domači jezik so viši stanovi ljubiti in objemati začeli in to oba spola; Novice imajo veliko perjatlov in se ne le v mestu, ampak tudi na kmetii zlo beró, in od dne do dne nove deležnike dobivajo. Slišal sim, de je te dni baron Cojz gostje napravil bil in veliko gospode povabil, pri kterih so samo v našim prijetnim krajnskim jeziku govorili. Posebno goreči so krajnski poslušavci pravah na Dunaji, s kterimi smo ljubljanski domorodci vedno v pismenini dogovoru; dva zmed njih sta na ondašnjim slav. balu tudi »kolo« plesala, g. Kozler Peter sin nekiga slovečiga kupca in posestnika, in g. Henrik Martinak, sin prof. pesništva in govorništva v Ljubljani, pervejšni je odbornik za Slovence pri imenovanem plesu.« — Pravi, da je bil Drobnić poslal rokopis svojega slovarja Blazniku, da ga natisne za honorar 50 eksemplarjev. Pa Blaznik ga ni hotel založiti. Menda mu je Metelko odsvetoval. Ravnikar [Poženčan] je pristopil k štajerskim sestavljaljem slovarja in prevzel črke O—R.

»Ne zamerite, de Vas prašamo: zakaj ilirski spisatelji od vših slav. strani besede in lastnosti v govorniškim sestavljenju in stručenju vkup dergnejo, nar lepši reči pa, ki se v drugih jezikih, ker se še najdejo, toliko čislajo, popolnoma zanemarijo? kakor n. pr. Dvojno število. Mislim de ravno ta dual tudi v južnih krajih med ljudstvam saj po nekoliko še živi, drugač ne vém zakaj bi se v Malim Iliru znajdu? — Ena samo slavjanskim jezikam dana lastnost je tudi genetiv pri negatiji »ne«, kteriga se pa tudi Ilirski pisavci skerbovno ogibljejo, akoravno jim nekterikrat [mende po nesreči] uide, iz česar se vidi, de jim ta lastnost še popolnoma ptuja ni. Obé reči imate podstavo v staroslavjanskim jeziku. Glagolita Cloz. p. 65—66.«

V pismu z dne 13. sečnja 1846 izvaja Jeran: »Vaše Tambure se mi gledé ličnosti in sploh gledé esthetike popolnoma dopadejo, ali glede zapopadka [ne zamerite de sim odkrito-serčen do Vas] ne morem celo z všim zadovolim biti. Tako krasni izdelki kakor so Vaši, bi se mogli mladosti v roké dati, ker bi jo močnó k národnosti zpodbudovali; ali Vaših izdelkov si jez ne prederznem ji v roke dati ne zavolj Boga, ne zavolj bližnjega; zavolj Boga nè, kjer je prepovedano koga pohujšati, zavolj bližnjega nè, kjer imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor de bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: »O ponoči«, »Čelovi« in v nekterih drugih pesnicah. Življenje je od dans do jutri; včeraj smo bili dečki, dans se že v postarnost nagibamo: treba je tedaj misliti na blažeji reči, kakor na poželjivost, zakaj ona je béga in nezvesta, verh tega nar nesramniši zapeljivka na svetu; gadna božica, ki s sladkimi ustmi poljublja mla de lica, ali kadar se začenjajo nagerbatit, se šele vidi, de je komolc dolge zobé imela; pa to sunt tantum principia . . . «

Dalje poroča, da društvo urno napreduje, knjig ima že preko 300. Novice so ljudem jako všeč, z vsakim letom zraste število naročnikov za več sto. »Dr. Blajvajs umě čitaocim ugodi. Čuje se, da će Dr. Prešern svoje pesme doskoro na svitlo dati; škoda da ovaj izverstni pěsnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreči vsaki ne razumě . . .

Čehom nije baš drago, da se je »Oro« njihovim narěčju odtegnuo, ali meni se vidi, da je slovački ili slovenski jezik mnogo bolj originalni nego po nemačkom kopitu raspeti česki.«

Zadnje pismo Jeranovo v Vrazovi zapuščini je z dne 3. avgusta 1846. Prinesel ga je v Zagreb Luka Svetec obenem z Vrazovimi knjigami, ki jih je imel Jeran. Pisec toplo priporoča »predatelja Vaših kod mene ostalih knjigah g. Luk. Svitica« o katerem pravi, da je »sveršen slušatelj krasnoslovja, odličan učenic, izverstan slov. pesnik, i što mnogo valja: verli domorodac, koji je radi priučenja horvatskoga a najviše ilirskoga narečja« odšel v Zagreb.

Tu prestanejo Jeranova pisma Vrazu.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

Drobnosti o Vrasovem delovanju.

1. Kdaj je Vraz začel zapisovati narodne pesmi.

V »Narodnih Pésnih Ilirskeh« piše Vraz na str. XXVI uvoda: »Čitanjem drugih narodnih pésamah slavjanskih počeо sam več god. 1833. sabirati po mojem zavičaju (malom Štajerу) iz ustih mladjih ljudih narodne pésni zajedno s napévi, a iz ustih stariih povéstice, prislovice, jedra priréčja i ostale stvari, koje se na narodni život pretežu.«¹

Tukaj podana letnica nikakor ni absolutno trdna, dasi jo imamo od Vraza samega; on je hotel že njo pač le približno označiti, kdaj se je začel pečati *intensivnejе* z nabiranjem narodnih pesmi. To se dá dokazati iz príspkov v najstaršem njegovem ohranjenem rokopisu narodnih pesmi, ki ga zaznamujem v svoji izdaji s kratico VO. XIX. Tam je pri nekterih oddelkih in pesmih pripisan datum zapisa, oziroma leto, kterege je Vraz dobil pesem od kakega drugega zapisovavca. Tako beremo v omenjenem konvolutu VO. XIX na poli A pri št. 1 (Š. II. 1110) zraven naslova »Narodne

¹ Prim. tudi pismo grofu J. Draškoviću (Vraz. Děla V. 208): »Po-znato Vam je, da se ja več od god. 1833. sa sabiranjem duševnih narodnjih dragocenostih kao pučnih pésamah, poslovicah, običajah zabavljam, pri kojemu poslu ne štetih ni vrémena niti novacah na putovanje za nagraditi dobre pěvače i pěvačice, nadajući se, da mi domovina ako ne truda barem ono nadoméstit će što sam pri tom u gotovom izložio.«

pesmi Slovenske. Zbirka prva« datum »Pri Sv. Bolfenki 1. oktobra 1834«, na isti poli pri št. 4 (Š. II. 1319) datum »v Hetmancih 2. oktobra«, pri št. 8 (Š. II. 1181) »v Marbrugi 3ega velk. serp. 1834«, pri št. 9 (Š. I. 724) »v Cerovci 28. sept. 1834«, na poli C pri št. 25 (Š. II. 1255) »v Presiki pod Őskočki gori (!) 20. velkotravna 1834« (tega leta je Vraz prvič šel na Kranjsko in Koroško), na poli D pri št. 26 (Š. II. 3022, 2588, 2995, 3567, 3619) »v Cerovci, kimovca 1834«, na poli E pri št. 36 »Mat. Prelog s Hrastja 1835«; na poli H se začenja zbirka druga z datumom »v Ilovcih ob masopustim (!) « pesmijo Š. III. 5423; na poli N je pri št. 41 (91) datum »v Cerovci ob masopusti 1835«, na poli O pri št. 49 (101) zopet »v Presiki 28. sept. 1834«, na isti poli pri št. 52 (104) (Š. II. 1611) »v Cerovci 30. Sept. 1834.« Na poli R se s št. 1 (107) (Š. I. 773) začenja tretja zbirka ter nosi datum »V Cerovci ob Veliki noči 1835«, na poli X pri št. 42 (148) (Š. II. 2170) je pripis »od Persiča z Laške Gorice v Gradi 9. den malega srpna 1835«; na poli Y pri št. 45 (148) pa se začenja »šterta zbirka« z datumom »v Cerovcu velkega travna 1835«. Že iz teh navedeb je dovolj razvidno, da se vse letnice nanašajo sicer na leto 1834. in 1835., da pa se datumi, če jih primerjamo po njih redu, nikakor ne strinjajo z vrsto, ki bi jo v rokopisu pričakovali glede njih zapisa, to je, pozneje zapisane pesmi prihajajo v tem rokopisu pred pesmimi, ki so zapisane prej. Potem takem tudi rokopis, zaznamovan z VO. XIX., ne more biti prvotni brouillon (začrtki), ampak je že prepis iz njega. Vsled tega smemo tudi sklepati, da je Vraz sprejel vanj tudi pesmi, zapisane pred letom 1834., in da so letnice, pripisane četveremu naslovu »Zbirka prva, druga itd.«, le datum, kdaj jih je Vraz začel iz začrtka prepisovati v ta rokopis, kterege je pozneje prepisal še večkrat. Konvolut VO. XIX. obsega pesmi do konca 1. 1835., poznejših pesmi s Štajerskega ni več v njem; najbrž je Vraz s tem letom že nehal zbirati v domačiji ter je le paberkoval in si prizadeval, zapisovati tako narodno blago drugje, ki ga pa ni več vpisal v omenjeni rokopis, ali pa se je trudil, dobitivati je od tedanjih rodoljubov od drugod. V dokaz te trditve je zlasti pesem, prepisana v VO. XIX. med pesmi »zbirke tretje (datirane iz Cerovca 1835). Ta pesem (O. VXIX. O

50 [102], Š. II. 1522) nosi namreč datum »V Cerovci 1832« in je torej, če smemo sploh soditi po teh letnicah, najstarejši Vrazov zapis, hkratu pa tudi dokaz, da je Vraz začel zapisovati narodne pesmi že kot fizik l. 1832., in da moramo torej njegovo izjavo, da je pričel ta posel še le l. 1833., šteti le za oznamenilo začetka intenzivnejšemu delovanju na tem polju. Hkratu pa nam ta pesem najbolj dokazuje, da so se prvotni zapisi ali začrtki izgubili, kar se dá dokazati tudi iz mnogih mest celo v rokopisu VO. XIX., kjer je Vraz prvotni zapis pokvaril ali nalašč prenaredil, večinoma po načelih, ki jih je pozneje imel o narodni pesmi. V koliko se bodo dale s tem dejstvom razjasniti neke nepričakovane črte v zapisih njegovih melodij, o tem meni ko nestrokovnjaku ne gre soditi.

2. Koliko narodnih melodij je zapisal Vraz?

V pismu Erbenu z dne 16. aprila 1844 (Děla V. 349) piše Vraz: »Koliko Vas stoji izdanje Vaših napěvah? Platja li se po tabak, ili kako? i koliko? Ja Vas nepitam bez uzroka. I ja imam do preko 300 kom. nar. napěvah iz gornjih stranah, od kojih mnogi naliče na Vaše (někoji su baš oni isti). Izmedju njih ima takodjer několiko komadah iz Koruške i Štajera, koji slušaoca spominju někako na Karpate in na Dněpar. Napěve te počeo sam kupiti zajedno uz pěsme. Sad ih pomnažam komadi iz Hrvatske i dolnjih stranah. To zbiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk. Zato nebi rado da propanu, nego da se što brže izdaju, da i naši slagaoci, kojih se kod nas sve više javlja, ne-nagaze u svom poslu stranputice.« Enako piše grofu Antonu Auerspergu (Děla V. 395): »Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet.« V obeh teh izjavah slišimo od Vraza samega, da je zapisal nad 300 melodij k narodnim pesmim. Čudno je pak, če pregledujemo njegove rokopise, da teh melodij nikakor ni toliko, kakor trdi Vraz. V VO. XIX. jih je z varijantami ali predrugačbami vred le 161 in v vseh drugih konvolutih njegove ostaline -- zdaj nimam vse v rokah, manjka mi XVII. — jih vtegne biti le 10—15, to bi torej dalo okroglo 175 napevov namestu zatrjevanih 300. Da bi se bil Vraz le bahal, nikakor ni vero-

jetno ob njegovem ponižnem značaju. Kaj je torej z manj kajočimi melodijami? Ker so v VO. XIX pri 76 pesmih s svinčnikom ali s tinto že narejene notne črte kot ogrodje za zapis melodije, se mi to zdi znamenje, da je Vraz res že imel dočično melodijo zapisano v svojem brouillonu (začrtku), samo da je ni še vtegnil prepisati v zgoraj navedeni, zdaj najstarejši rokopis. Sililo ga ni v to nič, ker je sam dvojil, ali jih sploh bo mogel zastran velikih stroškov izdati, kakor je razvidno iz pisanja Erbenu in zlasti iz pisma Draškoviču, omenjenega v spredaj stojecih črticah pod št. 1 pod črto, in to tem bolj, če pomislimo, da je nastal ta rokopis l. 1834. in 1835., ko gotovo še ni mislil na izdajo melodij, za tedanjo dobo tako drago. Da Vraz glede števila pesmi, ki jih je zapisal, govori resnico, razvidimo prvič iz zgoraj omenjenega pisma, pisanega Auerspergu, kjer pravi, da ima »an einige tausend Lieder«, kar je l. 1846. res bilo, ker jih je med tem precej dobil od rodoljubov s Kranjskega, v tem ko je l. 1836. dec. meseca še pisal Jarniku¹: »Ich bin gegenwärtig nebst meinen Obligatstudien mit der Überschreibung und Commentierung unserer oberillyrischen Nationallieder, deren Zahl sich auf 340—50 beläuft, beschäftigt. Herr Schaffarik hat mich auch zum Volksliedersammler Kroatiens, Krains und Kärnthens creirt, aber ich muß Ihnen gestehen, daß ich ausser Zweien kroatischen, einen kärntnischen und einigen wenigen krainischen nichts in meiner Sammlung besitze. Könnten Sie mir nicht etwas aus Kärnthen zuflüsssen lassen, um der von Schaffarik ausgesprochenen Erwartung genügender zu entsprechen? Besonders grossen Mangel hab' ich an echt historischen Liedern.« (Děla V. 176). V tem pismu omenjeno število pesmi 340—350 se precej strinja s številom v konvolutu VO. XIX, samo da so zdaj tje zaneseni nekteri prepisi (za Auersperga?) in brouillon, ki niso ošteviljeni tako ko ostali rokopis, in celo ena pola istrskih pesmi (prim. spodaj črtico pod 5). Zanimivo pak je v tem pismu omenjeno vnovično prepisovanje narodnih pesmi, ki je uvrščeno v Vrazovi ostalini v konvolute I—IX. Če torej Vraz govori resnico na tem mestu, ne vemo, zakaj bi mu ne verjeli, da je

¹ Da je to pismo (v „Dělih“ ima pristavek „Koncept, nezna se komu“) res namenjeno Jarniku, na to kaže vsa vsebina in datum; Jarnik mu je pisal 5. dec. 1836. (prim. Let. Mat. slov. 1877, 149—151).

res imel nad 300 melodij, ker do 175 ohranjenih in 76 za prepis namenjenih melodij daje že vsoto 251 melodij. Za prepis namenjene in druge nam neznane so se morale *posgubiti* že v prvotnem začrtku, če niso *zaostale* kje v arhivu Matice hrvaške, kakor se mi zdi, da so tam zaostale Vrazove »pověstice, pri-slovice, jedra prirěčja i ostale stvari, koje se na narodni život pretežu« (NPI. XVI), ker se nahaja teh v konvolutu VO. XVII. v resnici le prav malo.

3. Odlomka slovenskih pesniških poskusov Vrazovih.

Pregledovaje zastran spredaj stoječih dveh črtic vnovič Vrazovo ostalino, sem naletel na hrbtnu 19. lista v I. konvolutu na nastopno sicer že prej opaženo, pa pozabljeno, v gajici pisano in v stancah zloženo Vrazovo pesem, kteri je odstržen zgorenji in menda tudi dolenji del:

— — — — —
ki njo doseč (?) celo nje oko zgine, —
na teme, zvezdni venec vseh kreposti,
ki od Bogà nadehnjen z njega sine: . . .
tud' ona je dar splela, al kak v prosti
si suknji čc pred blesk, ki Te objima —
knezà z Jeruzalema, Beča, Rima!

Al edna zvezda bolj in bolj zasviti
z venca, no zvezda tà se Milost klica,
ta vabi milooka k Tebi priti;
no berž Slovenka blaženega lica
k prestolju zlatem z vencem hitl,
ki v njem nje kraja vsaka je cvetlica:
No kder sestričic venci na podnožji
ležijo, tà še svojega položi.

Drugi ostanek slovenskih verzov se še nahaja v VO. XIX..

B. na str. 4 (v bohoričici):

Ljubezen, v jarem, ki si narav vkula
Oćeta mater in vitezov rode,
Segnala zdaj me v sela kak Tibulla.
Raj kre družic marnost po medi čelam
kre grozdobravšč berem tak jagode
in kre ženkinje Nje povresla delam.

Nato prihajajo še 3 verzi, s svinčnikom pisani, ki pa se ne dadó več razbrati. — V jezikovno pesniškem oziru je to —

prava pravcata kosečina; slabejših verzov ni delal niti Volkmer, niti Šamprl, niti kteri drugi tedanjih štajerskih pesnikov.

4. Nepoznana hrvaška pesem Vrazova.

V istem konvolutu, kakor ravnokar priobčeni veči odlomek slovenske pesmi, sem naletel tudi na nepoznano (kolikor vem dozdaj) hrvaško Vrazovo pesem, ki jo je zapel na Anko Herzogovo. Bere se na hrbtnu lista VO. I. 96 in slove tako:

Razstanak.

(Popěvka.)

- Oj Slovenko, valja se razstati,
Oh vрати ми моје сарце врати!
Il što jošter u parsim ostalo,
uzmi k onom i to sarca malo!
5 Ja odlažim, čuj što běda má —
„Jaz Te lübim, Anjčika!“

- Tako Tvojih carnastich kitah,
U kē větrić se razbludno hita;
Tako Tvojih duzěh trěpavicah;
10 Krasněh licah kano dvuih ružicah
Tako Tvojih plavěh zěnicah —
„Jaz Te lübim, Anjčika!“

- Tako sladčeř Tvojih ti ustanař;
Tako struka Tvoga prem tanahna;
15 Tak poslanoj od Tebe kitici,
Kā već pově nego svi jezici;
Tak ljubeznih bolih, razbludah —
„Jaz Te lübim, Anjčika!“

- Oj Slovenko, sad se praštat nama,
20 Misli na me, kad buš, dušo, sama,
Premda nebum Tvojih rěčih slušař,
• Venda sarce — ti ostane duša :
Mogul' Te ne ljubit? Nikada!
„Jaz Te lübim, Anjčika!“

Stanko Vraz.

Drugi nedokončani koncepti, oziroma ostanki hrvaških pesmi se nahajajo še v VO. V. 15 (na hrbtnu), v VO. XIX. in sicer na 1. str. pole S, V in v. Pesniške cene ali, bolje rečeno, brezcenosti so približno iste, kakor Vrazovi slovenski verzi.

5. Vrazov natisek Bratulićevih istrskih narodnih pesmi.

V Kolu III. 40—46 je natisnil Vraz nekaj hrvaških narodnih pesmi, ki jih je v pazinski okolici zapisal Bratulić (Bartolić?). Ker se je Bratulićevega rokopisa ohranila ena pola v VO. XIX, se mi ne zdi odveč preiskati, kako je ravnal Vraz s hrvaškim narodnim gradivom.

Kar se tiče pravopisa, je hodil Vraz tudi v hrvaščini svojo pot ter stavljal za č svojega rokopisa *e* (povedat, verni, zvezde, zvezdice), pa tudi *je* (Mandaljena, letjeti) in tu pa tam tudi *i* (svital, riči); na drugi strani je za ikavske oblike pisal ekav-ske (belima); doslednosti torej ni prave. Za končni *m* govoré čakavci, kakor znano, *n*; tega je uvel tudi Vraz, vendar pa je včasih pustil *m* (brajnom). Kakor v slovenščini je pisal tudi v hrvaščini za *s* po etimologiji *z* (zpod, zpeljaj, z polja) včasi pa ga tudi izpustil (prodrkne nam. sprodrkne). Za končnico *al* v part. perf. je pisal *a'*, ker je tako nekterikrat našel v rokopisu samem, četudi ne dosledno. V pesmi »Katarina« (str. 41) je za *mes* rokopisa pisal *mez*, v kar ga je zapeljal češki *mez* za stsl. *mešdu*; besedo je pisati prav *mes* in ta stoji za *med*, česar končni *d* se pred nastopnim *t* (med tu turšku vojsku, prim. zapis v Narodnih pesmih istarskih Naše sloge II. št. 3) spreminja izjemoma v *s*, kakor v naši gorenjščini. Za fonetično pisavo ‚da se na pu spravljaš‘ piše po nepotrebnosti ‚na put spravljaš‘. Nedoslednosti (*njima* poleg *nima*), zlasti v imenih (*Jure za Juraj*, ki se nahaja le enkrat, tako tudi *Ane za Mare*) je popravil; za nerazumljivi *svělaj* (str. 42, v. 15) je natisnil *sdjelaj*; ker piše rokopis enkrat *Lamuš* je povsod vpeljal to obliko, dasi večina primerov govorí za Lamus (prim. tudi *Albus kralj* v pesmih »Naše sloge« II. št. 22 in 116). Pač tiskovne hibe so: »*Tut* Lamuš kralj je *zpod* vode za »*Tot* Lamus kralj je *kraj* vode« in v v. 32 iste pesmi *sade* za sada. Okrnjene verze je popravljaj in torej pisal »*Ljubčica* mi kraju gre« za »*Ljuba* mi kraju gre«. Vendar pa si je dovolil tudi nekaj popravkov, ki jih kritik nikakor ne more hvaliti, n. pr. v prve pesmi zadnjem verzu je izpustil *j'* (= je: lugu *j'*). V 3. pesmi je iz svojega vteknil 34. in 35. verz. Verz 37. slove v rokopisu »Ni za dvanaest sred palač«

(v Kolu »Ni mi je za dvanajst palač«). Zadnji verz je, ker je nepravilen, razširil v dva: »Nego da mene divoijke Šegavo sad spronašaju« (v rokopisu je *r* v tej besedi prečrtan, kar je popolnoma prav). Še hujše je ravnal s koncem pesmi »Knez Juraj«. V rokopisu slove ta:

Belim telom zemlju gnoi — zemlicu gnoi,
Bilima rukama srce — srdače drži,
Crnima očima zvezde — zvezdice broi.
Kada ona zemlju gnoi, — gnoi je i ti,
Kada etc. (to je, dopolniti je ta verz slično, kakor ravno kar
navedenega, torej:
Kada) ona srce drži — drži je i ti,
Kada ona zvezde broi — broi je i ti!

Namestu tega popolnoma jasnega konca je Vraz napravil tega:

Belin telon zemlju gnoji, — črnu zemljicu,
Belima rukama srce drži — srdce srdače,
Črnima očima zvezde broji — zvezde zvezdice.
Kada ona zemlju gnoji, — gnoji je i ti,
Kada ona zvezde broji, — broji je i ti.

S tem ni pokvaril samo popolnoma metra prve polovice prvih treh verzov, ampak tudi njih drugo polovico in izpustivši predzadnji verz podrl lepo arhitektoniko narodne pesmi.

V Kolu je objavil sedem Bratulićevih pesmi, katerih zadnji dve pa nista napisani na zgoraj omenjeni poli v njegovi ostanosti. Namestu njih nahajamo tam, seveda v drugem redu, čtvero drugih pesmi, od katerih je pesem »Sunce mi sijalo med dvima gorama«, podobna pesmi v zbirki »Naše sloge« II. št. 159, pesem »Miho kuje za gradon konjića« pa pesmi v zb. »Naše sloge« II. št. 30; obé sta samo odlomka, ter jim manjka konca, vsled česar jih najbrž Vraz ni objavil, kakor iz istega razloga tudi ne drugih dveh »O divojko, jabuka rumena, Je-li te je naranča rodila« in »Bila Mare va beloj kamare Nagnula se na velu ponestru«. Ta zadnja je po snovi podobna našim pesmim o »Nesrečni nevesti« (»Mladi Bredi«, Š. I. 102—107).

6. Koncept Vrazovega zagovora gajice.

V VO. XIX. K. se med narodnimi pesmimi in melodijami nahaja ta-le načrt zagovora gajice, ki ga Vraz pač ni nikdar

priobčil, v kolikor je meni znano. Začetek je bil sprva nekoliciko drugačen, pa se ni prav posrečil in zato ga je Vraz (J. F. dem Zerovzer) prečrtal in začel pisati iznova tako:

Da unter der Million Slovenen bereits vier Alphabete kursiren und nach der Sage zwei honorable angehende Autoren bereits ganz neue in petto haben, wußte Schreiber dieses nicht was er erwählen. Ein jedes der vier aufliegenden hat etwas für sich, aber auch etwas was die Gegenparteien wol zu bestreiten wissen. Wol wissend, daß wenn er sich für eines der betreffenden entschiede, ihm von der Gegenparthei gewisse Rüge etc. zu Theil würde, bediente er sich eines bis jetzt neutralen, welches nicht nur die triftigen Stimmen der gelehrtesten aus unseren Stammesgenossen wie die eines Hr. v. Köppen, rus. Etatsrath, des gefeierten slavischen Historikers Dr. P. J. Schaffařik, des rühmlichst bekannten Redaktor der illirischen National-Zeitung Hr. Dr. Lud. v. Gaj u. s. w. für sich hat, sondern auch von Männern, deren Nahmen ganz Europa kennt, den Hr. Philologen J. Grimm und Rask, welcher letztere es allen slavischen Nationen ans Herz legt. Überdies bedienen sich dessen nicht nur die Böhmen, Mähren, Slovaken und seit der neuesten Zeit auf den Vorschlag des Hr. Dr. v. Gaj alle Slaven von der Gränze Krains, der Steiermark und der Donau bis nach Kattaro und das Adriatische Meer, sondern es lebt auch schon in den Herzen vieler einsichtsvollen, wohlmeinenden Slowenen. Bei der Aufstellung von Alphabeten handelt es sich nicht um die Aufstellung von neuen Zeichen oder zweckmäßigerer Combinationen, was eben keine Schwierigkeit ist, da bis an die ehrenwerthen Herrn Dainko und Metelko der menschliche Erfindungsgeist dieses weite Feld noch gar nicht occupirte, die Aufgabe soll nur zum Frommen des slawischen Bücherwesens seyn — die bereits bestehenden zu reducieren. Von diesem Grundsatze gieng mein Freund Dr. v. Gaj aus; er bediente sich des böhmischen als des consequentesten unter den lateinisch-slawischen und strich glücklich die drei dort vor ihm herrschenden aus der Liste der sich wechselseitig befeddenden Orthographien. Gegenwärtig liegt es nur an den Slovenen sich an die verwandten Gränznachbarn anzuschließen (und vom unheilbaren Schisma abzustehen).

Manche Herren, die das Bohorizhische gegen alle Neuerungen in Schutz nehmen, wenden uns ein, daß bereits in unserem Idiom so viele gute Bücher bestehen, daß eine Änderung des Alphabetes ohne Nachtheil nicht möglich sey, und bedenken nicht, daß laut der Geschichte in Spanien im Jahre 1815 von der Academia real eine bedeutende Reformation in der Orthographie siegreich hervorgegangen ist, ungeachtet daß bereits in diesem Lande die Klassiker Cervantes de Saavedra, Calderon de la Barca, Lope de Vega, der übrigen zu geschweigen, existirten. Welche bedeutende Verbesserungen ergaben sich nicht schon in dieser Hinsicht seit Ludwig dem XIII. u. XIV. unter den Franzosen. Um nicht Beispiele aus der Fremde zu hohlen — welche wesentliche Verbesserungen giengen nicht in den nördlichen slavischen Provinzen seit den letzten zwei Dezenien siegreich vor sich. Die Böhmen, Mähren und Slovaken verließen die Schwabacher Schrift und erklärten sich zum Vortheil der übrigen occidentalischen Slawen für die lateinischen Lettern, in welchen alle Werke eines Čelakowsky, Kollar, Šafarjk, Jungmann, Presl und aller jüngeren erscheinen. Ueberdies liegt der Unterschied nur in sechs Buchstaben (c, s, z, č, š, ž statt dem Bohorizischen z, f, s, zh, fh, sh) oder wenn wir von Hr. Dainko ausgehen, in drei (č, š, ž statt ć, ș, x). Die ehrenwerthen Herrn, die sich für den Vorschlag des Herrn Dainko, dessen Verdienst anerkannt ist, erklärt haben, bemerken, daß die vielen ober den Buchstaben angebrachten Zeichen das aesthetische Auge beleidigen und den Setzer inkommodieren, weil sie leicht abbrechen sollen. Daß das griechische, lateinische, deutsche und fast alle übrigen Alfabethe dergleichen Accente und Punkte besitzen (tukaj je Vrazu ostalo nekaj v peresu, odtod anakoluth?) — und doch niemand beklagt sich über (die) aesthetische Unlust des Auges, als jene, welche nicht lesen wollen, und nirgends erscheinen korrektere Bücher als in Deutschland! Schließlich besorgen manche, daß ein viertes Alphabet neben den bereits bestehenden dann eine völlige Babilonische Verwirrung herbeiführen würde; man müßte fast bei jedem neuen Buche ein neues Alphabet lernen. Allein die Klippe, an welche(r) jetzt die Slovenischen Reformatoren scheiterten, besteht nur aus

sechs Buchstaben (z, f, s . . .) oder, wenn wir von Herrn Dainko ausgehen, aus drei (š, ž, č statt s, x, ç). Überdies liegt diese Schwierigkeit nur unter dem schreibenden Theile unseres Volkes, welcher der Kleinste ist, der lesende Theil, mit Ausnahme des erwähnten, findet sich in alles. Schreiber dieses weiß aus Erfahrung, daß Knaben in der Kirche Dainkische mit Metelkischen Gebetbüchern wechselten und ohne Anstand daraus lasen, daß es in einer Runde von mehreren Meilen keinen Lehrer gebe, der sich in die scharfsinnigen Halbvokale-Typen des Hr. Metelko verstünde. Zufolge der letzteren soll es scheinen, daß die verschiedenen Orthographien dem Gebrauche der Bücher keinen Eintrag machen; das mag immerhin wahr seyn, jedoch kann man nicht läugnen, daß bei dem Zwiespalte der Autoren die Sprache zu keiner bleibenden Form gelangen könne — daß durch das einseitige selbst tüchtige Streben jene Himmelstochter nicht herabgerufen wird, welche jede Sprache und die durch die Sprache bedingte Literatur an der schönen Leiter der Volksbildung hinanführt.

Möge die böhmisch-illirische Orthografie jenes bindende Mittel sein, welches die heterogenen sich abstossenden Autorenstoffe aufnähme und mit Liebe zum Gedeihen der Slovenischen Sprache und Kultur zu einer soliden Masse verbände! Eine Vereinigung im Alphabethe wird, nebsten daß sie den politischen Stellen, denen nicht leicht Zeit erübriget sich jeden Augenblick durch diesen Alphabetenwald durchzuhauen, an die Hand gehet, erst für unsere Nachkommen Segen bringen.

Nekoliko podobne, vendar mnogo krajše izražene misli je objavil Vraz v NPI. str. XXIV in XXV, in vse kaže, da je mislil zgoranji načrt sprejeti v hrvaškem ali slovenskem jeziku v uvod pripravljane izdaje narodnih pesmi. Pisan vtegne biti 1836. do 1837. leta.

Začetkoma omenjeni črkopisi se ne dado precej določiti. Da misli bohoričico, danjčico in metelčico, je jasno; kaj pa je četrti črkopis? Misliti bi se dalo na madžarsko (prekmursko) ali kajkavsko grafiko; toda ta je bila le malo komu znana. Ker pa pravi, da je on sam izbral nevtralno, ki je našla povsod priznanje učenjakov, moramo misliti na tedaj (l. 1836.

do 1838.) res le nekterim Slovencem »k srcu prirastlo« gajico, ker bi ta bila sicer, če bi bil vpošteval prekmursko ali kajkavsko grafiko, v resnici — peta grafika. — Rask je prvi vpeljal češko grafiko, posebno za šumevce, v primerjajoče jezikoslovje, kjer je zdaj skoraj splošno sprejeta.

V Gradcu, julija 1910.

Dr. K. Štrekelj.

St. Vraz v Solčavi.

Župnišče v Solčavi hrani spominsko knjigo, v katero so se zapisovali občudovavci Savinjskih planin. Poleg turistovskih spominov, ki jih je šteti k najstaršim na Slovenskem, nahajamo tam tudi mnogo literarno- in kulturno-zgodovinskega zanimivega gradiva. L. 1837. je bil v Solčavi tudi St. Vraz in vpisal na strani 42 to-le;

Тв, мати, было твойыхъ сыновъ дости
А мало збранныхъ тебе врѣдныхъ гости

Якобъ Церовчанъ 18 $\frac{12}{8}$ 37
Словенецъ зъ Словение.

Vraz je torej slovenski zapisal s takratno srbsko književno, ne z Vukovo cirilico:

Tu mati, bilo tvojih sinov dosti
A malo zbranih tebe vrednih gosti.

Jakob Cerovčan
Slovenec z Slovenie.

Dalje sledi poljski:

Mirza.

Tam? Byłem; zima siedzi; tam dziobi potoków
I rzek gardła widziałem pijące z jich gniazda:
Tchnałem; snieg z ust mych leciał; pomikałem kroków,
Gdzie orły dróg nie wiedzą, kończy sie chmur jazda;
Minałem grom dremiący w kolebce z obloków,
Aż tam gdzie nad mój kolpak była tylko gwiazda.
To Czatirdah!

Pielgrzym.

Aa!

Z Mickiewicza.

Stanko Vraz Ilir
iz Velike Ilirie.

Digitized by Google

To sta zadnji dve kitici 5. soneta (Widok górz ze stepów Kozłowa)¹ »Sonetov krimskih« A. Mickiewicza, ki je l. 1825. potoval ob Črnem morju ter se na polotoku Krimu v duhu takratnega romantizma navduševal za vzhod. Tu je Mickiewicz gledal prekrasno rusko Riviero, v njenem ozadju razmerno visoke gore, iz katerih molí široki Čatyrdag, in opazoval večinoma tatarske prebivalce, katerih predniki so nekdaj strahovali Poljake in Ruse. Velik utis so napravile Krimske gore na Mickiewicza, ko se jim je bližal z zahoda in »Pielgrzymu« (popotniku) še razлага tatarski »Mirza« njih čudež. Njegova objasnila se glasé v dobesednem prevodu Mickiewczewega, ne Vrazovega teksta:

Tam? — Bil sem: zima sedi, tam kljune potokov
 In grla rek sem videl, pijoče z njenega gnezda.
 Dehnil sem, z ust mojih je sneg letel; pomikal sem korake,
 Kjer orli potov ne vedo, konča se (temnih) megel ježa;
 Šel sem mimo groma, dremajočega v zibelki iz oblakov,
 Do tja, kjer je nad moj kolpak bila samo zvezda.
 To je Čatyrdah!

Popotnik.

Aa!!

Tako je prenesel Vraz Mickiewzevo občudovanje krimskih gor na naše Savinjske planine! Posebno važno pa je to, da Vraz ni nosil svojega Mickiewicza v žepu, ampak v glavi, kajti omenjeni sonetni kitici je zapisal po svoje in s pogreški, kar dokazuje izvirnik:

Mirza.

Tam? — Byłem: zima siedzi, tam dzioby potoków
 I gardła rzek widziałem, pijące z jej gniazda.
 Tchnąłem, z ust mych śnieg leciał; pomykałem kroków,
 Gdzie orły dróg nie wiedzą, kończy się chmur jazda,
 Minąłem grom, drżącący w kolebce z obłoków,
 Aż tam, gdzie nad mój turban była tylko gwiazda.

Kakor se vidi, ima Vraz večkrat svojo interpunkcijo in drugi besedni red v 2. in 3. verzu. Nekolikokrat je zapisal i

¹ Dzieła Adama Mickiewicza, Wydanie Towarzystwa literackiego i. A. Mickiewicza II. 99.

namesto poljskega *y*: diciobi 1, pomikałem 3, Czatirdah 7; *I* namesto *ł*: orły 4, obloków 5, kolpak 6; *s* za *ś*: snieg 3; dva pogreška kaže dremiący 5 = drzemiący (v rokopisih ima tudi Mickiewicz drzemiący¹). Značilna beseda je kolpak 6 namesto turban, popolnoma Vrazova, ker se ne nahaja v nobenem tekstu Mickiewicza samega. Najbolj važna pa je Vrazova sprememba z jich gniazda 2 namesto *jęć*: po smislu se zaimek nanaša na zimo, Vraz pa je mislil na potoke.

Konec v »ilirščini« pa se glasi:

J. Cerovčan i Stanko Vraz
obilazivša Ostravicu
biaše ovdě 12. kolovoza 1837.

V resnici pa nista morebiti dva prijatelja hodila okoli Ojstrice, ampak Vraz je napravil iz sebe dve osebi: J(akob) Cerovčan je bil »Slovenec z Slovenie«, Stanko Vraz pa »Ilir iz Velike Ilirie«. To je prav romantično! Zanimivo je tudi, da se mu je zdelo potrebno popravljati ime najvišjega vrha vzhodnih Savinjskih planin.

M. Murko.

Herzog kot srednik med Vrasom in Grünom.

Vrazu je bil Jožef Herzog, oskrbnik na Attemsovi podčetrški grajščini (Vraz, Děla V 193) in okrajni komisar v Podčetrku (ČZN VII 182), »dober daljni sorodnik«, pri katerem se je prepričal o upravičenosti pregovora, »da so daljni sorodniki vedno bolji nego bližnji« (Děla V 193), razen tega je vabila zadnja leta pesnika v oskrbnikov dom domača hči Anka (prim. Macun, Knjiž. zgodovina 104), Vrazova »zadnja ljubezen«; grofa Antona Auersperga žena pa je bila rojena grofica Attems (E. Castle, Anastasius Grüns Werke I str. XLIX), in tako se je zgodilo, da se je po 11. juliju 1839 tudi prevajalec slovenskih narodnih pesmi tuintam oglasil na gradu svojih sorodnikov (prim. Vraz Děla V 391) ter se seznanil z Vrazovim pokroviteljem. Herzog in Grün sta postala menda nekoliko intimna, ker svetuje Herzog v enem pismu Grünu, kako bi lahko osvobodil turnskega podložnika vojaščine (poročilo prof. A. Kaspreta).

¹ Dzieła II., 358.

Vraz je potreboval pri takratnih poštnih razmerah za svojo obširno korespondenco na vseh koncih in krajih srednikov in upotrebil tudi odnošaje med Herzogom in Grünom. V konceptu pisma Grünu z dne 24. junija 1846 pravi: »Und somit nehme ich mir die Freiheit, . . . (die beiliegenden Volkslieder aus Steiermark und Kärnthen) noch heute nach W. Landsberg an Verwalter Herzog zu senden, da ich erfahren habe, dass E. H. in ein Paar Tagen nach Wien reisen und daher Wind. Landsberg passieren werden« (Děla V 391). Zbirko, katero vrača Grün Vrazu s pismom z dne 25. XII. 1846 (ČZN VII 220), je dobil torej pač preko Herzoga. Sličen vzrok je povzročil tudi sledeče Herzogovo pismo Grünu:

»Euer Hochgeboren!

Herr Vraz, der Literat in Agram, sandte mir das zuliegende Buch zur Zustellung. Da ich vernahm, daß Euer Hochgeboren sich nicht auf den Gütern befinden, säumte ich nicht das Buch in anderer Richtung an Hochdero Adresse zu befördern.

Mit aller Hochachtung bin ich Euer Hochgeboren
ergebenster Diener

W. Landsberg den 18. May 1847.

Herzog.«

(Po prepisu prof. A. Kaspreta).

V konceptu pisma Grünu z dne 9. V. 1847 pravi Vraz: »Sie werden . . . (die von Kukuljević übersetzten zwei von Ihren Gedichten) in dem IV. Theile seiner Werke, die ich Ihnen v. J. versprochen und jetzt sende, . . . finden« (Děla V 395). Knjiga, ki jo pošilja Herzog Grünu s pismom z dne 18. V. 1847, so bila torej pač Kukuljevićevo Različita dela IV (Zagreb 1847).

Dr. Fr. Kidrič.

Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc.

Dne 25. junija t. l. sem dobil poziv, da sestavim za že tiskajočo se Vrazovo številko »Časopisa za zgodovino in narodopisje« v teku 14 dni »bibliografijo 1. Vrazovih spisov, 2. spisov o Vrazu«. Toda gradivo je tako naraslo, da priobčujem za sedaj le prvo skupino; »Literatura o Vrazu«, kjer je vodil pisca namen, da pokaže, kako je raslo in se o raznih prilikah izražalo zanimanje za Vraza, in kake ideje so se porajale v tej zvezi, izide v eni prihodnjih številk ČZN.

Posebno hvalo sem dolžen že za prvo skupino prijatelju dr. Franju Fancevu, uradniku vseučiliške biblioteke v Zagrebu: stvari, za katere je odgovoren on, so oznamenjene z njegovo šifro (F); tudi uredništvu ČZN, ki mi je pošiljalo korekturne pole ostalih prispevkov Vrazovega zvezka, in kolegu dr. Prijatelju, ki mi je prepustil prepise Vrazovih slovenskih korespondentov, kolikor si jih je bil l. 1902. prepisal (njih uporaba je oznamenjena z Ppr): hvala!

Kratice: **ČZN** = Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor; **JD** = Stanko Vraz. Izabrane pjesme... Zagreb 1880; **JMK** = Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana; **LMS** = Letopis Matice Slovenske, Ljubljana; **ZMS** = Zbornik. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani.

* * *

I. Hronološki seznamek Vrazovih tiskov.

(Pri Djulabijah znači rimska številka za jednačajem [=] spev, arabska Djulabijo, sicer rimska »dio« »Děl«, arabska stran; »ve« znači, da se natira razlikujeta; naslovi prvih natisov so tiskani *lešeče*, ponatisov razprostrto).

A. Tiski za avtorjevega življenja.

Leta 1833., pač o velikih počitnicah, je obljudil Vraz pod vtisom »Gajovih gorečih besed« in Rakovčevega prigovarjanja Rakovcu kot designiranemu uredniku »Danice« svojih slovenskih »pesmic nekoliko . . . poslati«, toda kot strog samokritik proti koncu leta »drobtinice svoje pevčarije pregledajoč« je kmalu spoznal, »kaj je z' obetom svojim prenagel bil in si več naložil, kak ramena njegova prenesti moreta«, in da

ga je do te oblube »le premočna in nerazpoloživa ljubav do domovine i narodnosti nagnala« (Rakovcu 31. XII. 1833, Gradja III 259): to pot je pošiljatev v Zagreb izostala.

Na posetu pri čbeličarjih o velikih počitnicah 1834 (Děla V 138, 200) si je utrl Vraz pot do »Čbelice« ter posal menda kmalu po povratku v Gradec Kastelcu po Smoletu zbirko svojih prvencev s prošnjo, da »nedostatke njegovega piseka popravi alj barem naznani ter vse . . . na poboljšenje nazaj pošlje« (o. c. 145—6). Ker piše okolu 6. VII. 1835 o tej zbirki Kastelcu, da jih najbrž niti Čop niti on ne razume, »ker sam zhe moje lanské pisma preteplem vezh prav ne rasumim, kaj sem bil pisal« (o. c. 146), je moral poslati Kastelcu po Smoletu svoje prvence že v jeseni 1834, iz česar pa sledi, da ta prva pošiljatev ne more biti istovetna z rokopisom *A* »St. Vrazovih pesmi za Čbelico« iz Kastelčeve zapuščine (prim. Murko, ČZN VII 275—6), ker nosi v rokopisu *A* ena pesem datum 12. IV., druga 25. IV. 1835 (o. c. 280, 281).

Okolu 6. VII. 1835 je posal Vraz Kastelcu 6 narodnih pesmi ter ga prosil, te pesmi »s oglasom vred v' zibelizo postaviti« (Děla V 146). To bi moglo biti onih 6 narodnih pesmi s številkami II., III., V., VII., X. in XI., ki se nahajajo po Murkovem sporočilu na drugem lističu rokopisa *A* (ČZN VII 276), gotovo pa to ni, ker je posal Vraz Kastelcu v celem 12 narodnih pesmi (Vraz Kastelcu okolu 2. IV. 1837, l. c.). »Oglas« sam pa gotovo ni bila »Vrazova pesen, speta v duhu narodnih pesni«, kakor zaključuje Murko (o. c. 274), ampak je treba razumeti besedo »glas« slično, kakor jo je rabil Vraz 26. listopada 1834 v pismu Gaju (Gradja VI 307): gre za oglas narodnih pesmi; Vraz je posal Kastelcu pač nekaj takega, kar je priobčil istodobno v predgovoru Šamperlovega Nauka v peldah (prim. tudi Prijatelj, ČZN VII 147).

Izgleda, da je Kastelic vsled ponovnega Vrazovega urgiranja (Děla V 146) v drugi polovici l. 1835. Vrazovo prošnjo uslišal in mu prvence res vrnil. Vsekakor je posal Vraz na to po nekem Ahčinu zopet Kastelcu zbirko pesmi, in rokopis *A* »St. Vrazovih pesmi za Čbelico«, ki ga priobčuje sedaj Murko (o. c. 277—80), more biti le del te pošiljatve. Ker govori Vraz v pismu Kastelcu okolu 6. VII. 1835 samo o po-

šiljatvi po Smoletu (Děla 145), je moral dobiti Ahčin misijo po postanku tega koncepta, vsekakor pa je bil Šamperl († 21. VIII. 1836) takrat še živ (prim. Vraz Kastelu ČZN VII 276). Mogoče je bil Ahčin Vrazov kolega in je odnesel zbirkо seboj, ko je šel l. 1835. kje na koncu julija ali začetku avgusta na velike počitnice . . .

Med tem si je utrjal Vraz zveze z zagrebškim literarnim toriščem, kjer je bila začela svetiti z novim letom 1835 Gajeva »Danica«. Bilo je pač o velikih počitnicah 1835, ko je obljubil Gaju »medju desetimi pěsmami kranjskimi jedno po obščem illyrskom spisati« (Gaju 11. X. 1835, Gradja VI 309) in mu izročil kot sad tega svojega ilirstva »Stano i Marka«. A čim nestrpneje je pričakoval novega roja »Čbelice«, za katerega je bil določil Kastelic, kakor kažejo njegovi popravki v rokopisu (prim. ČZN VII 277—80), pač tudi Vrazove prvence, tem radostneje je pozdravil vest, da sta izšla v »Danici« »Stana i Marko«. Posledica te radosti je bila, da je Vraz vsebino Gaju dane obljube obrnil in mu obljubil 2. oktobra 1835 »medju desetim illyrskim samo jednu Kranjsku«. V dokaz svojega obrata mu je poslal objednem dva izvirna soneta in prevod ene novogrške narodne pesmi, a dočim je takrat pripomnil: »Nemoj toga još metnuti (u Danicu), da još volim bolj spogladiti« (Gradja VI 309), je sledila 25. oktobra balada »Grob« že brez take opombe (o. c. 310).

Leta 1836. je nameraval izdati Vraz prvo stotino narodnih pesmi, menda pri J. L. Greinerju v Gradcu, »nu pobratim Gaj, kojemu svoju naměru saobći, nuka ga, da još několiko vrěmena š njimi pričeka, i pri tom ga zaveza jih u Zagrebu vandati, budući mu obeća u svojoj tiskarni štampati, o kojoj jurve tada bi uvéren natoliko, da bude dobiti privoljenje kraljevsko ju nadignuti. Poslě toga bi odmah u istom městu (Zagrebu) nadjeni založnik« (Vraz Korytku 28. VII. 1838, ČZN VII 227). Zato pa se je oglasil istega leta s prvim svojim slovenskim tiskom, 15. decembra pa poslal Ivanu Mažuraniču kot uredniku »Danice« pod naslovom »S*****ci« prvi zámetek »uprav zgradjenih« »Djurabij« (Gradja I [1897] 243—4), proseč ga, »da jih makar nekoliko štogod se mu varstniih čini — u tekući tečaj Danice metne, ma dostoji prie jih prozorno pro-

šteti i šta mu nije sa rukom izašlo svesardno izpraviti« (o. c. 244). Toda — pošiljatev je ostala v urednikovi miznici. V tej dobi je moral poslati za »Danico« še tudi marsikaj drugega, in ko je zaman pričakoval, da prinese »Danica« zopet kak glas njegove ilirske Muze, je pisal dne 15. VI. 1837 s težko prikrito bolestjo Gaju: »I moja volja (ostane) ista, Vas, kanoti brate u naprědak ljubiti. Jedino knjige i pěsni, koje Vam dosad zasludu pošlao jesam, tersit ču se polag mogućnosti štediti« (Gradja VI 316). In Vraz, ki je bil l. 1836. svojo preobrnjeno obljubo Gaju v tretjič spremenil ter nehal pisati »medju desetim illyrskim jednu Kranjsku« a pisal samo ilirske (prim. Prešernu 19. XI. 1837, Děla V 163), se je spomnil v dobi tihe jeze nad Zagrebčani, ki že nad leto dni njegovim plodovom v »Danici« niso dovolili prostora, zopet svojih slovenskih prvencev: začel se je briniti za slovenskega »Metuljčka« (Muršcu 24. IV. 1837, Děla V 159), ki sta ga nameravala poslati z Miklošičem koj po prihodu Prešernovih prispevkov v cenzuro (Prešernu 2. IV. 1837, o. c. 156), objednem pa popravljati stvari, ki jih je bil po Ahčinu poslal za »Čbelico« (Kastelu ČZN VII 276), in snovati zopet slovenske literarne načrte (Prešernu 2. IV. 1837, Děla V 157—8). Med 16. in 26. III. 1837 je javil Prešernu, da bi mu rad poslal nekoliko balad, če bi jih mogel spraviti v »Illyrisches Blatt« (Zvon XXX 497), s pismom z dne 2. IV. 1837 mu je poslal balado »Drvar«, ki je bila namenjena menda samo v presojo prijatelju, in pa polučetrtnjški list s štirimi prispevki za »Čbelico« (Děla V 158). Ta list je istoveten z rokopisom *B* »St. Vrazovih pesmi za Čbelico« (Murko ČZN VII 275). Postopal je Vraz prav diplomatično: Kastelu je pisal, da »če (po Ahčinu poslane pesmi) še niso pod tiskom, naj jih nadomesti v predstoječi obliki« (o. c. 276), v pismu Prešernu pa je pod črto dostavil: »Ali bi jih ne mogel spraviti v Illyrisches Blatt, z opombo, da so vzete iz V. zvezka Zbelize?« (prim. Zvon XXX 497). S takimi opombami je dregal prejšnje leto Prešeren oklevajočega Kastelca.

Toda Vrazova »spreobrnitev« ni trajala dolgo. Junija 1837 mu je javil Prešeren, da v »Illyrisches Blatt« njegovih prispevkov ni mogel spraviti, ker so za njegove čitatelje prenerazumljivi (LMS 1877, 158), iz Prešernovega pisma z dne 5. VII.

1837 je zvedel, da »Čbelica«, ki bi bila pač prinesla tudi njegove pesmi, najbrž ne izfrči več (o. c. 161), a v »Danici« z dne 2. IX. 1837 je po dveletnem prestanku zopet našel svoje ime: začele so izhajati »Djulabije«, ki so ga kmalu razglasile kot enega prvih pesnikov med Ilirci. »Metuljček« je zadremal, »Čbelici« poslane pesmi je imenoval Vraz že 19. XI. 1837 »Opera posthuma« (Prešernu, Děla V 163) in začel iskati izgovorov za svoj prestop . . .

To je eden izmed činiteljev, ki so povzročili, da izgleda hronološki seznamek Vrazovih tiskov drugače, nego si današnja Slovenija želi:

1835. *Stana i Marko.* Danica. Tečaj I., br. 36. (z dne 12. IX.) str. 241—2 = II (Glasi) 52—5 (v). Prvotni Vrazov zapis je za Danico Gaj ali kdo drugi tako predelal, da jo je našel Vraz »gladko kao pil doveršen arcatom umnog mojstra« (Gradja VI 310). Ali se je prvotni Vrazov zapis ohranil?

1836. *Predgovor* (str. III—VII) in *Pridavek (o sbiranju narodnih pesmi)* str. VIII—XII), podpisani z »Jakob Zerovzhan« in datirani z dne 24. VI. 1836: Navuk v peldah. Lepe sgodbe in koristne povesti sa otroke od P. Ilga Jaisa. Po predelani, popravljeni in pomnosheni Buchfelnarjevi sdažhi s nemškega poslovénil Janes Dragótin Shamperl. V Gradzi v salogi F. Ferstlnove [J. L. Grejner] knigarnje 1836. XII + 99 str. 8⁰. Ker je »poslovenitelj na fréd déla sbolenel«, »saloshnik pak s sdanjem Turško filo delal«, je zapadla Vraza tudi zadnja pila in korektura (Predgovor VII). Knjiga je izšla v prvi tretjini avgusta (gl. oglas v »Steyerm. Intelligenzblattu zur Graetzer Zeitung« z dne 9. VIII. 1836, str. 582).

1837. (*Narodne pesmi štajerskih Slovencev*: 1. *Slovo*; 2. *Nevesta*; 3. *Tri hčere*). Steierm. Zeitschrift. Red. von G. F. Schreiner, Albert v. Muchar, C.G. Rit.v. Leitner, A. Schrötter. Neue Folge. IV (Graetz 1837) I. Heft 1—8 pod črto. 1 = Štrekelj, SNP II štev. 4255, 3785, 2843, 3582, 4028; 2=Štrekelj, SNP I štev. 104; 3=Štrekelj, SNP I 209.— Da je priredil za te Schulheimove prevode »Volkslieder der steiermärkischen Wenden« slovenske tekste za tisk Vraz,

wäg
tion
spis

kralja pěsan ilirskim domorodcem Davorinom Tarstenjakom s našim pravopisom i u gornjim podnarčju složena slěđaše« (Gradja VI 320—1). Sledi dalje, da himna »Na den rojstva... Ferdinand I«, ki jo je prinesel »Der Aufmerksame« v 47. štev. z dne 19. VI. 1838 ni Vrazova, kakor sem sklepal v »Zborniku u slavu Vatrosslava Jagića« 657, ampak Trstenjakova.

Djulabije (17—22). Danica IV 35 (1. IX.) 137. — 17 = II 5 (v); 18 = I 32 (v); 19 = I 33; 20 = I 37; 21 = I 63 (v).

Visokovrednemi Gospodi Antoni Stranjšaki na den služenja nove meše per Mali Nedeli. (2. IX. 1838. Zagreb. Gajeva tiskarna. 1 listič.) Prim. ponatis: J. Pajk, Kres III (1883) 42—3. Pajk je dobil original 1. 1881. od Stranjšaka. Radi avtorstva prim. tudi v ZMS II (1900) 206 pismo Vraza Cafu z dne 20. VIII. 1838: »Ovdě se za dan jegovog (=Stranjšakovog) misovanja prilična pěsan pečata. Ma toga nesmě nitkoj znati. Pst! pst! nemoj me izdati.«

Djulabije (23—5). Danica IV 36 (8. IX.) 141. — 23 = I 57 (v); 24 = I 35 (v); 25 = I 36 (v).

Djulabie (26—8). Danica IV 46 (17. XI.) 181. — 26 = I 28 (v); 27 = I 29 (v); 28 = I 61 (v).

(*Prevod:*) *Rassudak najnovihih plodovah slovesnosti Ilirske. Od Ž. P. Šafarjka.* Danica IV 51 (22. XII.) 201—2; IV 52 (29. XII.) 208; V 1 (5. II. 1839). Na koncu članka in v kazalu je povedano, da je rokopis iz češčine v hrvaščino prevedel St(anko Vr(az); prim. tudi Děla V 182.

1839. (*Narodne pesmi štajerskih Slovencev:*) 1. *Romanca* (= Štrekelj, SNP I 951; 2. *Balada. Ljubezna.* (= Štrekelj, SNP I 774 II). Steiermärkische Zeitschrift... Neue Folge IV, Heft II 1—4 pod črto. Zvezek je izšel kje v prvi polovici 1839, ker ima tudi »Uibersicht der meteorologischen Verhältnisse im zweiten Semester des Jahres 1838.« Vse kaže, da je poslal Vraz te pesmi na Schulheimovo prošnjo z dne 15. I. 1839: »Um des Himmels Willen, schicken Sie mir doch abermals welche von Ihren slovenischen Volkslied-

dern, damit ich selbe deutsch bearbeiten kann« (Děla V str. XIX).

Vénac I. Zima. Danica V 6 (9. II.) 21—2 = III 72—4.

Vénac II. Prolětje. Danica V 7 (16. II.) 25—6 = III 75—8.

Djulabije (29—31). Danica V 10 (9. III.) 37 — 29 = I 96; 30 = I 97 (v); 31 = I 98.

Djulabije (32—4). Danica V 11 (16. III.) 40 — 32 = I 99 (v); 33 = I 100 (v); 34 = I 101.

Hvala nj. c. visosti nadvajvodi Žoanu, vitesu slatega runa; velikemu krišniku vojn. mar. Teresianjskega reda; vitesu c. austr. Leopoldskega ino kr. Würtemberskega reda vojničkih saslušenj, te vitesu saskega reda Rauten-Krone; feldmaršalu, generaldirektoru šeniskih ino fortifikacijskih korov, inšenirske ino novomestne vojnič. škole; lastniku dragonskega regimenta č. 1. itd. itd. itd. zapeta na den XX. januaria kakti na spomin rojstva ino posvečena na den XXIV. junia kakti na spomin godovna N. C. Visosti z ponizne podanosti od murskih ino dravskih Slovencov. V Zagrebi. Iz k. p. ilir. nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 1839. 8°. 14 str. Prim. Simonič, Slov. bibliografija, 574—5. Nahaja se: v knjižnici graškega Joannea (Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 95); v zagrebški vseuč. knjižnici (F); v bogosl. knjižnici v Mariboru (Flegerič, Orm. Spomini, izd. J. Geršak, 104); v lic. knjižnici v Ljubljani in v priv. knjižnici prof. dr. J. Šlebingerja (Šleb. poročilo). Pesem je nastala po vsej priliki sicer že pred 20. IV. 1838 (prim. Muršec Vrazu 20. IV. 1838, ZMS VII [1905] 135, in Macun, l. c.), v tisku je izšla pač okolo 24. VI. 1839, kakor kaže naslov.

Književni oglas (tiskajočega se dela:) Narodne pesni ilirske, sakupljene po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, i zapadnoj strani ugarske. Danica V 26 (29. VI.) 103—4. Oglas je datiran z 15. VI. 1839.

Narodne pesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske. Skupio in na svet izdao --. Razdelak I. U Zagrebu.

K. p. ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja. 1839.

8°. XXVI + 204 str. Knjiga je šla pod tisk »ovih danah« pred 15. I. 1839 (Děla V 187), z 11. polo se je radi sitnosti s cenzuro tisk za nekaj časa ustavil (Děla V 188), iziti bi bila morala knjiga menda sredi julija (prim. Vrazov »Književni oglas«, Danica V 26), izšla pa je še le sredi avgusta i. l. (prim. Vrazovo »Književno objavljenje«, Novine V 71).

Književno objavljenje (»jurve dotištenih« Narodnih pesni ilirskih). Novine (Gajeve, Zagreb) V 70 (31. VIII.) 280 in 72 (7. IX.) 288. — Oglas, ki obsega razven seznamka poverjenikov tudi program nameravanega II. in III. zvezka pesmi ter ostalega narodnega blaga, je datiran v Zagrebu z dne 15. VIII. 1839.

Djulabije (35—39) [God. 1836.] Danica V 37 (14. IX.) 144. — 35 = I 48; 36 = I 49; 37 = I 50 (v); 38 = I 51 (v) 39 = I 52 (v).

Djulabije (40—42). Danica V 39 (28. IX.) 153. — 40 = I 53 (v); 41 = I 54 (v); 42 = I 55 (v).

1840. *Kolo. Domorodni Mladiči Zagrebački krasnom Spolu na Balu dana 24. Veljače 1840 u gradjanskem strelištu obderšavanom. (Zagreb. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja 1840). 1 list. 12° = III 94—5 (v).* 1 eks. v zagrebški vseučiliški knjižnici (F).

Knjiženstvo ilirsko (oglas Djulabij). Danica VI 16 (18. IV.) 64. — Oglas je datiran v Zagrebu z 16. IV. 1840.

Djulabie [g. 1837.] Razdīlak drugi. (1—6). Danica VI 18 (2. V.) 69—70. — 1 = II 1 (v); 2 = II 2 (v); 3 = II 3 (v); 4 = II 7 (v); 5 = II 10 (v); 6 = II 11 (v).

Djulabie [God. 1837.] Razdīlak drugi (7—12). Danica VI 22 (30. V.) 85—6. — 7 = II 12; 8 = II 13 (v); 9 = II 14; 10 = II 15 (v); 11 = II 17 (v); 12 = II 18 (v).

Djulabie [God. 1837.] Razdīlak drugi. (13—16). Danica VI 26 (27. VI.) 101. — 13 = II 23 (v); 14 = II 24 (v); 15 = II 25; 16 = II 108 (v).

(Pripomba k Miklošičevi pesmi: Ani P... iz Petrógrada). Danica VI 30 (25. VII.) 116.

Književno objavljenje (Djulabij). Danica VI 30 (25. VII.) 120. — Oglas je datiran v Zagrebu z 15. VII. 1840.

Djulabie. Ljubesne ponudbe za Ljubicu od — —
U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra.
Ljudevita Gaja. 1840. 8°. 172. str. Predgovor
»Izjasnjenjam« je datiran v Zagrebu z 29. VI. 1840. —
Knjiga je bila tiskana v 700 primerkih (Děla V 293) in
je izšla na koncu julija »izpod rukah knjigovezara« (Vraz,
Oglas, Danica VI 30 [z dne 25. VII. 1840] str. 120).

Osveta [Balada]. Danica VI 36 (5. IX.) 141—2 = II
(Glasi) 48—50.

Svak dan. Danica VI 39 (26. IX.) 153 = II (Glasi) 7—9.

Bělana. Danica VI 48 (28. XI.) 289 = II (Glasi) 13.

Kitica. [Polag rukopisa Kraljodvorskog.] Danica VI
50 (12. XII.) 197, objavljena zopet l. 1845. = IV 19—20.
Vraz je poslal prevod Babukiću kot uredniku Danice dne
1. XII. 1840 s prošnjo, da »željio i molio bi, da se još
ovoga měseca metne u Danicu« (Děla V 197). Pod črto
je pristavil prevajalec, da je prevel tudi ostale drobne
pesmi KR: Ružo, Jagodo, Kukavico, Jeleno, Tico ševo,
Zbyhonja, Ostavljeno.

Ilyrské národní písne. Od Fr. L. Čelakovského.
(Ponatisi iz NPJ s češkimi prevodi: 1. Marko. 2. Ba-
roda. 3. Kralj Matjas pred peklom. 4. Obisk.
5. Čudna bolezen. 6. Kde se najbolje spavlja.
7. Ljuba z devete dežele. 8. Slobodnost. 9.
Svět. 10. Mlina ljubezni). ČČM XIV, sv. I. 108—29.

1841. Бачка Вила за год. 1841. Сvezакъ првый. Издао на
свѣтъ Петаръ Іоанивићъ. У Новомъ Саду (изшла janu-
аря 1841, gl. Danica VI str. 180):

Bura [obrazac obitelji Slov. u Štajeru] (191—3, v cir.)
= II (Glasi) 27—9 (v). — Zraven podp. datum: U
Gradcu god. 1836.

Razgovor [polag Poljačkog] Krasnoj gospodični ž.
A. (199, v cir.) = II (Gusle) 51: Slušat i cělivat (v).

Nepozvani gosti. *Balada.* Danica VII 7 (13. II.) = II
(Glasi) 20—2.

*Domorodkam rodoljubivi Mladici prigodom večernje
zabave dana 20. veljače god. 1841. Tiskom k p. ilir.
narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu.*

1 list. 8° = III 95—7 (F); prim. tudi Šrepel, Gradja III [1901] 295. Tiskano tudi v Danici VII 9 (27. II.) 33.

Sablja i ruka. Danica VII 11 (13. III.) 41 = II (Glasi) 51—2.

(Dopis.) *Iz Ljubljane 28. Travnja (1841.)* Danica VII 19 (8. V.) 75 = V 27—8.

Književni oglas (»Glasov iz Žeravinske dubrave«). Danica VII 19 (8. V.) 76.

Věrnost tja do groba. Danica VII 20 (15. V.) 77 = II (Glasi) 30—2: Věra i nevěra (v). — Gaj je vzel pesem iz enega dveh zvezkov »pisanih pěsamah, koja (je Vraz) izručio po zahtevanju Gaju, te da iz njih izvadi za Danico baladu: »Věrnost tja do groba« (Děla V 253).

Dopis prijateljski (V. Babukiću) iz Krajnske. [Slučajno sakašnjeno.] U Ljubljani 17. Svinjna [Maja] 1841. Danica VII 25 (19. VI.) 100—1; 26 (26. VI.) 107—8 = V 29—39.

Dopis prijateljski (V. Babukiću) iz Krajnske. U Žesenicah na Gorenškem dana 16. Lipnja 1841. Danica VII 28 (10. VII.) 115—6 = V 39—41.

Dopis prijateljski (L. Vukotinoviću) iz Mletačkoga. Na Ravancu u Resianskom dana 12. Lipnja 1841. Danica VII 29 (17. VII.) 118—20 = V 42—8.

Gärlice [polag narodne slov. pričice.] Netjakinji Milici M. Danica VII 32 (7. VIII.) 129—30 = II (Glasi) 22—7. Pod črto je dodal Vraz opombo: »Izvadeno iz dělca: »Głosi iz žeravinske dubrave«, koje se jur pod tiskom nalazi.«

Kratka sreča. [Iz Glasah iz Žeravinske dubrave.] Danica VII 37 (11. IX.) 148 = II (Glasi) 6—7.

List (Dragojili Štauduar) o teatru u Krapini. (Dodatek k listu Srežnjevskega posestrimi z dne 6. IX. 1841). Danica VII 37 (11. IX.) 150—1.

Rědka stara knjiga. (Historia degli vscochi scritta da Minuci arsivescovo di Zara. Coi progressi di quella gente fino al Anno MDCLII). Danica VII 38 (18. IX.) 156.

Glasi iz dubrave Šeravinske. Povjestice od Stanka Vrasa. U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja. 1841. 8°. XIII+152 str.=II (Glasi). — Posveta (posestrimi Dragojli) je datirana v Ljubljani z dne 24. IV. 1841. Rokopis je poslal Vraz v tisk iz Podčetrcka med 15.—26. VII. 1841 (Vraz Čelakovskemu 15.—26. 1841, Děla V 270). 14. IX. 1841 je Vraz sicer že prinesel eksemplar Sreznjevskemu (Sreznjevski Hanki, Письма Ханкъ 995), od knjigoveza pa so začeli prihajati »Glasi« še le z 19. X. 1841 (Děla V 274). Knjiga je izšla v 700 eksemplarjih (Děla V 293).

Angjelii. Polag pěsme: »Trough cloudless skies in silver y sheen« itd. Danica VII 39 (25. IX.) 157. Vraz je poslal ta prevod iz Byrona Babukiću kot uredniku Danice že 1. XII. 1840, toda z opombo, da »draže bi mu bilo, da se metne dojduće stoprv godine« (Děla V 197). Dne 13. I. 1841 je poslal Gaju popravek ene vrste (Gradija VI 324).

(*Proglas za gospojinsko društvo?*) — 19. X. 1841 je obljubil Vraz Dragojili »Kratak proglas na... blagorodne in plemenite ilirske sestre« (Děla V 274), 10. XI. 1841 pravi, da ji ga je »iz Ilovacah poslao« (o. c. 278), 20. II. 1842 ga je čital (o. c. 283). Ali tiskanega? V Danici in Novinah se nikjer ne omenja; tudi dr. Fancev ga v Zagrebu ni mogel najti. Prim. še Marković, JD XLVIII.

1842. Бачка Вила II:

Lovac (27—8, v cir.) = II (Glasi) 9—10 (v).

*Rok i staza [Romanca] Krasnoj gospod. M**.* (32—3 = II (Gusle) 31—3; prim. 1837 : Molba.

Poslanica Gospodinu Janku grofu Draškoviću i pr. na njegov 70. dan rodjenja poklonjena (40—1, v cir.) = III 93—4. — Pesem je poslal Vraz Babukiću kot uredniku Danice 27. X. 1840 s prošnjo: »Molim te lèpo, metni ovu pěsmicu u dojdući broj [44.] Danice, za da što skorie naš Janko saznade, da ga niti moja slaba Vila bez pěsmice prošla nije. Ako bi već

tko drugi bio svojim umotvorom ugnjezdio se u taj list, to ga molim za oproštenje, jerbo kod mene sila boga ne moli . . . (Pod črto:) Pěsan Stanka Vraza metnut je za g. censora, pa se u štampi ima sasvim izostaviti« (Děla V 194). Toda Babukić prošnji ni ustregel.

(*Oglas za Kolo*). Moral je iziti v januarju 1842 kot priloga Danici, ker piše Vraz 25. II. 1842. A. Kaznačiću: »Nadajući se, da imadeš Oglas, koj je uz Danicu pr. m. došo, u ruci, neću ti namere našega (ča)sopisa na [š]irje razlagati« (Gradja I 246); dr. Fancev ga ni mogel najti.

Književni oglas (tiskajočega se Kola I.). Novine 15 (19. II.) 60; 16 (22. II.) 64; 17 (26. II.) 68. — Oglas je datiran v Zagrebu z dne 17. II. 1842 (prvič pomotoma 17. III.), podpisani so izdavavci: Dragotin Rakovac, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović.

Domorodci u slavu gospojam Zagreba grada na večernjoj zabavi 27. Ščenja 1842. 1 list. folº (F; prim. Šrepel, Gradja III 296^a) = III 97--8 (v).

Gospojam i Gospodičnam na uspomenu pokladnih balovah Zagrebački gradjanski strélci godine 1842. 1 list. folº (F) = III 99.

Kolo. Članci sa literaturu, umětnost i narodni život. Izdavavci: D. Rakovac, St. Vras, L. Vukotinović. Knjiga I. [Troškom izdavavcach.] U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 1842. 8º. 152 str. — Vrazov oglas »Novih českých knjig« nosi datum: 30. IV. 1842 (150). Knjiga je šla pod tisk menda januarja 1842: do 10. II. je Vraz »veći dio briga, koja njega pripade porad Kola, svalio s ledjah« in je bil »prvi tabak već tišten« (Děla V 281). Knjiga se je tiskala v 700 eksemplarjih (Děla V 343), je izšla v prvi polovici maja (prim. Děla V 292) ter obsegala iz Vrazovega peresa:

a) (*Uvod in opaska k „Obrasu slovenskoga narěčja u Koruškoj. Od Urbana Žarnika.“*) Uvod: str. 41—2, opazka pod črto na straneh 43—57 = V 79—81.

b) *Starinski dělni list od god. 1585. Od St(anka) Vr(aza) i Lj(uđevita) V(ukotinovića)*, 89—94.

c) *Narodne pjesme u Slavonii* (ocena prvega sveska Topalovićevih Tamburašev ilirskih). 124—8=V 81—9.

d) *Kratke nove književne vesti.* 147—50.

Književni Oglas (tiskajočega se Kola II). Novine VIII 53 (2. VII.) 212. Oglas je datiran v Zagrebu z 24. VI. 1842, podpisani: Rakovac, Vraz, Vukotinović.

Kolo II. (gl. Kolo I). 124 str. — Knjiga se je začela tiskati v začetku junija (Děla V 303), je izšla menda v početku oktobra (prim. Děla V 315) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Prevod:*) *Štajerska za vreme nemških i magjarskih bojevah [god. 890—1112] od Antuna Krempela, šupnika kod Male Nedle na Malem Štajeru.* 47—70. (*Opombe*) na str. 47. in 50. so Vrazove (prim. Kolo III 1).

b) (*Prevod:*) *Ruska i poljska literatura (Petrina Dubrowskoga).* 91—8.

c) *Česka i ilirska literatura (1842).* 99—106.

Miško Žurišić ilirski novinonoša na koncu g. 1842.

[*Pjesma za jedan muški glas, sa sprovodjenjem sveke od škudah in cvancikah.*] 8º. Prim. Šrepel, Gradja III 317 = II (Gusle) 122—3.

1843. »*Kad Vas vidim, liepe mile!*« V knjižici: *Slava lěpote.* Uspomenica za godinu 1843. U Zagrebu(a). Tiskom kr. p. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja (b). Domorodkinjam od gradjanskoga strelačkoga družtva na svom balu 23. Veljače 1843 obdaržanon (c), str. 17. (Prim. Šrepel, Gradja III 197, 301) = III 98. — Prim. tudi L. Pesjakova, *Zvon VI* (1886) 681: tam je natisnjena ista pesem, kakor jo je izročil Vraz »*Vekoslavi*« po nekem balu na Rogaški Slatini.

Dwa groba. Данница — Jutrzenka. Годъ II, Часть (= kvartal) I. (Zvezek II. = februar) str. 130 = Vraz, NPJ 123. — Vir ni označen, a narodna pesem je vzeta brezdvomno iz Vrazove zbirke.

Novosti srbo-ilirskoj literatury. [*Izvlečenie iz pišma g. Vraza kъ redaktoru Dennicy izъ Zagreba I-go*

Aprëla 1843. g. (cir). Данница — Jutrzenka. Годъ II, часть (= kvartal) II. (Zvezek 4. = april) str. 86—7. Na str. 87—8 sledi isto v poljskem jeziku.

Obosrénie literatury jušnychъ Slovjanъ za 1842 (cir). o. c. G. II., č. III., (zv. 7. = julij) str. 20—51. Sporedno tudi v poljskem jeziku. Članek je datiran v Zagrebu z dne 12/24 VII. 1842.

Izvlečenie izъ pišma g. Vraza kъ red. Den. iz Kroacii. [Zagreb 24. Julja, 1843]. o. c. str. 78—9. Pod črto isto v poljskem jeziku.

Штаерска [Штирійська] пъсни. [Изъ сборника г. Ст. Враза]. o. c. (Zvezek 8=avgust). Str. 119—20. — 1 = Junak Dunaj plava, Vraz NPJ 97. 2 = Ljubi konja jaše, Vraz NPJ 99—100. Pod črto je ruski in poljski prevod v nevezani besedi.

J a g o d e. Rukopis Kralodvorský . . . V Praze 1843.

1844. Kolo III. (gl. Kolo I 1842). *1843. 140 str.* — Knjiga je šla pod tisk menda že na koncu 1842 ali začetku 1843 (prim. Děla V 322), izšla pa zposlě mnogih zapřekah se le v začetku februarja 1844 (gl. Književni oglas z dne 2. II. 1844, Novine X 24 [22. III. 1844] 96) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (Prevod:) *Štajerska od g. 800—1122. Iz dogodivštine Štajera od Antuna Krempela . . .* [Konac] str. 1—23, z prevajalčevimi *opombami* pod črto na str. 1, 13, 19 ter prevodom Krempljeve pesmi (*Cirkvenjak* = Krempel, Dogodivšine III—2).

b) *Nar. pѣsme Hrvatah.* 32—49 = V 89—4.

c) (*Narodne hrvatske pesmi. Teksti*). 35—49.

d) (Prevod:) *Literatura češka od god 1841.* [*Dopis K. J. Erbena St. Vrazu*.] 98—107.

e) (Prevod:) *Literatura ruska za god. 1841.* [*Dopis prof. P. Dubrovskoga St. Vrasu*.] 108—114, s prevajalčevimi *opombami* na str. 108, 109—10.

f) (Prevod:) *Najnovije vѣsti o literaturi ruskoj i poljskoj.* [*Islomak iz pisma g. P. Dubrovskoga*] 114—6.

g) *Literatura jušnih Slavenah a) knjiženstvo Slovencach* (1841—3). 117—23. b) *Knjiženstvo Hrvatah.*

[*Producenje*] (vidi Kolo II 103).

k) *Inostrana literatura.* 127—8.

i) *Q. Horatius Flaccus.* 136—7 = V 94—6.

j) *Sud o slogu.* 137—8 = V 96—8.

k) *Najnovie knjige, što su islaše.* 140.

(*Djulabija.*) Danica X 11 (16. III.) 41: geslo pod naslovom
= II 16 (v).

Dopis iz Zagreba (cir.). Подунавка. Додатак къ србскимъ новинама. Учред. Милошъ Поповићъ. Нови Садъ. бр. 11—13 (11 = 23., 18 = 30. III. in 24. III. = 5. IV.) 44, 47, 52 (F).

»Kad vas vidim, lěpe mile!« Danica X 14 (6. IV.) 53: geslo pod naslovom, prvi dve kitici; prim. isti naslov pod letom 1843.

Kniževni oglas (dotiskanega Kola III). Novine X 24 (22. III.) 96; 25 (27. III.) 100; 26 (30. III.) 104. — Oglas je datiran v Zagrebu z dne 2. II. 1844 in nosi podpise: Dr. Rakovac, St. Vraz, Lj. Vukotinović. Prim. Děla V 337.

Iskra . . . izdao Ivan Havliček. U Zagrebu. 1844:

Pesme ostavljenoga. God. 1838. 74—85 = Djulabije III 1—34, 1, 2, 8, 11, 12, 14, 18, 21 (v). *Put u gornje strane. Izvadak iz listovah na gospodju Drag. Št. — rodj. Kr . . . čevu.* (127. 50). Podpis: U Novomestu dana 4. Travnja 1841 = V 58—78. — Knjiga je je izšla sredi aprila 1844 (Prim. književni oglas, Novine X 31 [17. IV. 1844] 123).

Ze Štýrska. [*Wijjimek s dopisu přátelského K. Jarmírowi (Erbenu) dne 16. dubna t. r. (1844).*] Kwěty. Národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezaky. (Red. J. Pospíšil). XI 59 (17. V.) 235—6; 60 (18. V.) 241 = V 344—53 (razen zadnjih dveh odstavkov.)

Dioba sveta. [*Slobodno polag Šilera.*] Danica X 35 (31. VIII.) 137 — II (Gusle) 57—8. (Macun se je torej zmotil ko je v Knjiž. zgodovini Slov. Štajerja 108 trdil, da „v Danici l. 1844. str. 137 natisneni prevod

Šillerove p. »Theilung der Erde« v Matičnem izdanju tudi ne je našel mesta).“

Literatura jihoslovanská. Ohlášení (Gusel i tambure.)

Kwěty XI 139 (19. XI.) 556. — Oglas je datiran v Zagrebu z dne 1. XI. 1844. Oglas je poslal Vraz Erbenu 3. XI. 1844 s prošnjo, da »ga prevede na češki, pa da ga uloži u Kwěty i Wčelu« (Děla V 357–8).

Ze Záhřebu. [Literatura. Štýrská matice. Umělci. Z přátelského dopisu (Erbenu 3. XI. 1844).] Kwěty XI 143 (28. XI.) 571–2. — Sub »NB« je pisal Vraz Erbenu: »Olovkom naznačeno město možete metnut u ,Kwěty« (Děla V 359).

Književni oglas (Gusel i tambure). Novine X 97 (4. XII.) 388; 98 (7. XII.) 392; 100 (14. XII.) 400. — Oglas je datiran v Zagrebu z 1. XII. 1844 in je izšel naslednjega leta tudi v Zori Dalmatinski II 8 (7. II.) 56 = II (Gusle) 143–4.

(*Oglas:*) *Gusle i tambure.* Novice 52 (25. XII.) 208.

Dopis iz Zagreba Подунавка бр. 41—2 (7 = 19 in 13 = 25. VIII.) 163, 167.

[*Wytach z dopisu p. Stanka Vrasza k panu Zapovi.*]

Ode dne 20. Dubna 1844. ČČM XVIII 4 str. 621–8.

1845. *Sestrica [Romanca].* Danica XI 6 (8. II.) 21—2 = II (Gusle) 65—7.

Piesni Stanka Vrasza. Izvadjenje iz novog njegovog delca »Gusla i Tambura«. (1.) *Udaljenoj* (= II 29). (2.) *Sestrica* (= II 65—7). Zora Dalmatinska. (Ur. J. A. Kaznačić). U Zadru. II 7 (17. II.) 49—50. — Vraz je poslal ti in sledeče v Zori tiskane pesmi uredniku Kaznačiću 24. I. 1845 (Gradja I 248).

Književni oglas. (Gusel i tambure). Zora Dalmatinska II 8 (17. II.) 56 = Književni oglas v Danici 1844. — Vraz ga je poslal J. Kaznačiću 24. I. 1845 z naročilom: »Molim te zajedno, izvoli čitav priložen oglas metnut u svoj list, ili, ako se ti to neuzvidi dobro, a ti ga prikrati ali prikroji na svoju ruku kako ti drago. Rok, do kojeg se prima predplata, odgodi na 20. d. m.« (Gradja I 249).

Soneti: 1. *Miriteljica* (= III 39). 2. *Krěpost* (= III 41). 3. *Sila lěposti* (= III 42). 4. *Carica* (= III 43). Danica XI 9 (1. III.) 33—4.

Piesni Stanka Vraza. *Izvadjene iz novog njegovog dělca »Gusla i tambura«.* Sirotica. Zora Dalmatinska II 9 (3. III.) 65 = II 36—7. Gl. opombo zgoraj k istemu nadpisu!

Soneti: 5. *Danica* (= III 44). 6. *Muči* (= III 45). 7. *Pogled* (iz *Kollárja* = III 46). 8. *Moja sreća* (=III 36). Danica XI 10 (8. III.) 37—8.

Piesni Stanka Vraza. *Izvadjane iz novog njegovog dělca »Gusla i tambura«.* Hajduk i Vesir. Zora Dalmatinska II 10 (10. III.) 74 = II 76—80.

Soneti: 9. *Lěkar* (= III —). 10. *Molitva* (= III 49). 11. *Amanet* (iz Uhlanda = III 33). 12. *Čija je krivnja* (= III 40). Danica XI 11 (15. III.) 41—42.

Piesni Stanka Vraza. *Izvadjenje iz novog njegovog dělca »Gusla i tambura«.* Uzrok. (= II 26—7). Život i duša. (= II 55). Zora Dalmatinska. II 23 (9. VI.) 177—8.

(*Djurabija*). Danica XI 24 (14. VI.) 92: geslo pod naslovom = II 124 (2. kitica).

»Ze Slowan ilirských«. [Z dopisu p. Stanka Vraza.] Kwěty XII 79 (3. VII.) 315.

(*Djurabija*). Danica XI 29 (19. VII.) 113 = I 36 (prve izdaje).

Gusle i tambura. *Rasličite pěsni od Stanka Vraza.* Knjiga prava. Zlatni Prag. Unar. českoy tiskarni Žar. Pospišila. 1845. Mala 8°. XX + 188 str. = Děla II. Vraz je posal rokopis 1. IV. 1845 Šafařku v Prago s prošnjo, da ga izroči Erbenu (Děla V 362), izšla je knjiga v drugi polovici septembra (prim. prvi oglas, Kwěty XII 113 [20. IX.] 452, in pa Děla V 377). Gledě števila primerkov je pisal Vraz Erbenu 2. IV. 1845: »Ako bude trěbalo za Česku 100 komadah . . . , neka se tiska 1000 kom., ako manje, onda 700—800 kom.« (Děla V 363).

(*Djulabija*). Danica XI 49 (6. XII.) 193 = III 30 (2. ki-tica).

Ilirski překlad drobných písni Královorského rukopisu. 1. Kitica (= IV 19—20). *2. Ruša* (= IV 15).

3. Jagoda (= II [Gusle] 40—1; tudi tukaj se je zmotil Macun [Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 108], ko je trdil, da ta prevod v Dělih ni natišnjen). *4. Kukavica* (= IV 17). *5. Ostavljená* (= IV 18). *6. Tica Ševa* (= IV 16). *7. Zbygonj* (= IV 10—14). *8. Jelen*. ČČM XIX 4 str. 586—95.

1846. *Soneti*: I (*Ljubav* = III 19). II (*Srdce* = III 20). III (*Evo ti je!* = III 21). IV (*Kazna* = III 22). V (*Preobraženje* = III 23). VI (*Čar* = III 24). VII (*Duga* = III 25). VIII (*Sunce i zvezde, iz Prešerna* = III 26). IX (*Odsiv* = III 27). X (*Ženstvo*). XI (*Sanak* = III 29). XIII (*Blaženstvo* = III 30). XIII (*Struk* = III 31). XIV (*Odluka* = III 32). XV (*Hilo te Hilo!* = III 34). XVI (*Svrha, iz Kollárja* = III 35). Iskra 1846, str 53—72. — Knjiga je izšla na koncu januarja 1846 (prim. Književni Oglas, Novine XII 8 (28. I. 1846) 36. (Sonet »O ljubavi, varko sladkomila!« = 35, 1. ki-tica). Danica XII 4 (24. I.) 13: geslo pod naslovom. — Prim. prejšnjo točko štev. XV, od koder je vzeto!

Na osamdeseti dan narodjenja... Ivana Krismanića... Od strane štovaocah pobožne starinske kręposti dne 2. Lipnja 1846. Danica XII 23 (6. VI.) 89 = Děla III 105.

Ze Záhřebu (poročilo o jugosl. literaturi na koncu 1845 in začetku 1846). Kwěty XIII 70 (13. VI.) 281—2. *Misli o knjiženstvu [iz pisma S. V—a ednom prijatelju.]* (cir.) Сербский Летопись за год. 1846. Часть перва. Год. XX. кн. 72 (У Будиму. Учр. Др. I. Субботичъ) 131—7.

1847. *Književna věst.* (*Oznanilo Njegoševe »Luče mikrokozma« in »Vienca gorskega«*). Danica XIII 20 (15. V.) 82, z datumom 19. V. 1847.

Kolo (gl. Kolo I 1840). *Urednik: Stanko Vras. Knjiga IV. [Troškom nar. Matice Ilirske.]* U Zagrebu.

Tiskom k. p. narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja. 1847. 8°. 98 str. — Za IV. knjigo »Kola« so bili 1. aprila 1844 »članci večinom več skupljeni« (Děla V 343), izšla je pod okriljem novega založništva na koncu maja 1847 (prim. oglas v Novinah XIII 43 [29. V. 1847] 172) ter obsega iz Vrazovega peresa:

- a) (*Opombe*) str. 3, 9, 18, 57, 67, 68 (pod črto).
- b) *Narodne pesme bugarske.* 37—56.
- c) (*Prevod članka:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa.* 57—69.
- d) (*Dodatek uredništva k Prijateljskim dopisom o pravopisu cirilskimi i latinskim pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Vékoslavom Babukićem.* 80—85.
- e) *Naš pravopis i Zora dalmatinska.* 85—93.
- f) *Pregled knjigopisni.* 93—98.

Književno objavljenje (Gundulicevega Osmana in dotiskanega Kola IV). Novine XIII 43 (29. V.) 172; 45 (5. VI.) 180; 46 (9. VI.) 184; 49 (19. VI.) 196; 60 (28. VII.) 240.

Kolo V. 92 str. — Knjiga je bila 26. V. že v tisku (Děla V 398), je izšla v drugi polovici avgusta (prim. knjiž. oglas v Novinah XIII 68 [25. VIII 1847] 272) ter obsega iz Vrazovega peresa:

- a) (*Opombe*) str. 3, 6, 21—2, 72, 75, 77, 82.
- b) *Bugarske narodne pesme.* 24—57.
- c) (*Uvod k Fabirkom bajoslovnim (Ljubomira Martića).* 58—9.
- d) *Listine hrvatske.* 66—71.
- e) (*Prevod članka:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa [Nastavljene.]* 72—85.
- f) *Pregled knjigopisni. Knjižanstvo jušnih Slavjanah.* [God. 1846]. 85—92.

Književni oglas (Kola V in IV). Novine XIII 68 (25. VIII.) 272; 70 (1. IX.) 280; 72 (8. IX.) 288; 75 (18. IX.) 300; 76 (22. IX.) 304.

1848. Kolo VI. 1847. 88. str. -- Knjiga je izšla z letnico prejšnjega leta še le na koncu marca 1848 (gl. oglas v Novinah XIV 29 [1. IV. 1848] 116) ter obsega iz Vravzovega peresa :

- a) (*Opombe k Majerjevemu putovanju po Gorickom, Mletačkom i Tärštjanskem*). 22—3, 28, 30, 33.
- b) (*Prevod članka:*) *Ljubač otačbine. Od Dra. L.* 38—69.
- c) (*Prevod članka:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa. Nastavljenje* str. 70—83, z *opombami* prevajalca na str. 76, 81, 83.
- d) *Knjigopis.* 84—8.

(*Djulabija*). Danica XIV 14 (1. IV.) 57: geslo pod naslovom = II 15 (2. kitica) (v).

Svojoj majci! Izvadak iz Djulabijah IV. [God. 1841.]
(1 = III 89 [v]; 2 = III 90 [v]; 3 = III 91 [v]; 4 = III 92 [v]; 5 = III 93 [v]; 6 = III 94; 7 = III 95 [v]; 8 = III 96 [v]; 9 = III 97 [v]; 10 = III 98; 11 = III 99; 12 = III 100). Danica XIV 14 (1. IV.) 57—8.

Utieha majki [Izvadak iz Djulabijah] g. 1841. 1 = III 81; 2 = III 82 [v]; 3 = III 84 [v]; 4 = III 86; 5 = III 74; 6 = III 73; 7 = III 85 [v]; 8 = III 87 [v]). Danica XIV 21 (20. V.) 85—6 (8 tudi kot geslo).

Hrvat pred otvorenim nebom. Slovenski jug. (Ured. Dragotin Kušljan, Zagreb) I 1 (6. VIII.) = III 183—190.

(*Pismo iz Zagreba, 3. Maja?*) Сербске новине (Учр. Милош Поповић, Београдъ), dne 28. VII = 8. VIII.; prim. Јешић, ZMS IX 33.

(*Pismo »iz Zagreba 11. Maja?«*) Сербске новине, dne 30. VII. = 11. VIII.; gl. opazko prejšnji točki.

Tko nije nas (!). Slavenski jug I 5 (16. VIII) = V 16:
Tko je Uj — Horvat.

Glasovi iz Slovenije. Slovenski jug I 18 (15. IX.)

1849. Kitica cvjetja ruskog: 1. *Elegija. N. M. Žazykov* (= III 54). II. *Vrieme piesamah. A. S. Homjakov* (= IV 42). III. *Nadahnutje. A. S. Homjakov.* IV. *Piesmica. N. M. Žazykov.* (= IV 55). Danica XV 30 (23. VI) 193—4.

(*Dragutin Šamperl*). Slovenija. Odgov. vrednik Matevž Cigale. Ljubljana. II 80 (5. X.) 320. — Ta kratka biografija, ki jo je dodal Vraz »Pesnim Ivana Drag(otina) Šamperla«, pa je pisana v hrvaškem in ne v slovenskem jeziku, kakor bi mogel kdo sklepati iz Drechslerja, Vraz 202.

1850. *Posiv na potpis za dionice sa narodnu knjigarnu i tiskarnu u Zagrebu* (?). Jugoslavenske novine z dne 9. IV.; prim. Drechsler, Vraz 175—6.

Sirotica. Cvetje slovenskega pesništva. Zložil Ivan Mačun. U Trstu. 1850, 269—70 = II Gusle 36—7.

1851. *Kolo VII 1850. 88 str.* — Na zadnji strani je prišlo urednik; »Knjiga ova bila bi več m. Listopada pr. g. izašla, da je bilo po mojem, ali drugi tobož modrii nu svakako silnii od mene, odlučiše, da se pačetanja obustavi, i tako ti je tek za pol godine poslie. U Zagrebu dne 30. Travnja g. 1851.« Knjiga je izšla v početku junija (prim. Novine XVIII 26 [2. VI. 1851] 364), ko je ležal urednik že v grobu, ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Prevod:*) *Trebine Nar. svetkovina pjesan Adama Mickievicā* (8—30) z *Uvodom* prevoditelja (3—8 = IV 127—161).

b) (*Prevod:*) *Ljubav otačbine. Od Dra. K. Libelta.* 31—51.

c) (*Prevod:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba (od K. V. Zapa)* [Konac] (69—79) z. opombo na str. 72).

d) *Knjigopis.* 80—85

e) *Zagovor.* 86—8 = V 122—6.

B. Posmrtni tiski.

Vrazova literarna ostalina ima svojo zgodovino.

Lastnica rokopisov je postala po oporoki Vrazova sestra Anka omožena Mohorič v Ilovcih, urejenje in izdanje pa je povabil Vraz izvršiteljima oporoke bratoma Ivanu in Anti Mažuraniču z opazko, da jo izdasta na svoj trošek, čisti dobiček pa-

izročita sestri (Neven II 751). Toda brata Mažuranića sta se zbalala sitnosti, brez popisa ostaline posla nista hotela prevzeti ter sta ponudila rokopise ravnateljstvu Matice Ilirske, da jih ona izda (Neven III 446).

V seji dne 19. in 20. marca 1853 je zvolila Matica odbor, ki bi naj ostalino pregledal; objednem se je sklenilo, naj se piše sestri, če bi bilo v spisih kaj posebnega, da jih proda Matici (Neven II 190). Poročevalca sta bila Ivan Mažuranić in Adolf Weber. Iz poročila v seji dne 12. aprila 1853 pa ne odmeva le mizerija takratnih knjižnih prilik, ampak tudi površnost in malomarnost izvestiteljev: poročevalca sta predložila, da bi se sestri lahko dalo petdeset forintov srebra, »jer će biti veliki trošak kod izdavanja« (Neven II 240) in »budući da medju tima rukopisi ima malo netiskanih i podpunih komadah« (Neven II 752). Med tem se je širil izrek nekterih zagrebških gospodov: »Vraz je le paradijal, delal ni nič!« (Novice XII 63). Matica je poročilu pritrdila, »nu budući da na prijašnje opetovane ponude sestri pokojnika od strane ravnateljstva Matice učinjene nije stigo nikakov odgovor, to je književni odbor u ... svojoj sjednici (9. julija 1854) na novo odlučio pozvati pomenuto gospoju ..., da sama izjaví, pod kojom bi pogodbom hotela odstupiti Matici rukopise pokojnoga svoga brata, a ravnateljstvo će onda, ako bude ikako moguće svakako nastojati, da ukupna Vrazova djela troškom svojim izda« (Neven III 446). Nato so se nekako pogodili — pogoji niso prišli v javnost — Matica je postala lastnica ostaline, in ker bratje Mažuranići radi polemik niso hoteli izvršiti pesnikove zadnje volje, se je izročila redakcija M. Mesiću in A. Veberju (T. Smičiklas — Fr. Marković, Matica hrv. od g. 1842 do g. 1892. Spomen knjiga, 34—35): po 10 let trajajočem obotavljenju so začela izhajati »Děla«.

Opravičiti se da morda cena, ki jo je ponudila Matica Ilirska za Vrazovo ostalino; toda v večen svarilen opomin zavodom in možem, ki pridejo v sličen položaj, ostane način, kako se je postopalo z Vrazovo zapuščino.

Leta 1863. poseti Franjo Kuhač »profesora Mesića, tadašnjega podpredsjednika „Ilirske Matice“, te nadje u pred-

sobiju njegovom [ili bolje rekuć na hodniku] stare, na pol poderane kajdne spise, koji su razbacani ležali u kotovih toga predsoblja. Buduć je čekati morao, dok ga je profesor preda se pustio, jer je baš on čas njeki stranac kod njega bio, zapita njegovu slugu, nebi li smio note ove malo pregledati. Sluga mu odvrati: „Slobodno gospodine, ta mi ih i tako za ništa drugo netrebamo, nego za zamatanje, ali što je debljega i po-većega papira bilo, to smo već potrošili; zato i naumih profesoru kazati, da bi dopustio, da ove komadiće van hitim, jer su mi samo na putu, kada sobu pomećem, te prav za ništa.“ Predstaviv se prof. Mesiću, zamoli ga, da bi on njemu — kao sabiratelju narodnih popievaka i starih glasbenih rukopisa — rečene spise kajda poklonio. „Drage volje“, reče Mesić, „samo se bojim, da se nećete s njime mnogo okoristiti, jer što je boljega bilo: mise, opere i druge glasbene komade, raznesoše mi; a da pravo kažem, nisam ni svega dobio, jer iza smrti Vrazove uzeo je svatko od njegovih nota, što je mogao i htio.“ (Kuhač, Vienac XII 605). — Ta žalostna usoda pa ni zadela samo not, ampak tudi marsikaj drugega. Za gotovo se ve, da so propadle vsaj sledeče stvari: 1. Prevod rokopisa zelenogorskega in prevod šestero pesmi kraljedvorskoga rokopisa (Drechsler, Vraz 191—2); 2. Prevod veseloigre Aleksandra Fredre: „Pierwsza lepsza“ (o. c. 191); 3. Prevod Mickiewiczevih „Dziadov“ (prim Neven VII 381); 4. Literaturno-kritičen spis, ki ga opisuje očividec tako-le: »Kritično to delo... deli se v dve poglavne strani: I. Staro slovstvo [dubrovačko] i II. Novo slovstvo [jugoslavensko]. Podlaga, to je, temelj temu delu so 1. nektere slavnješe dela slovstva dubrovniškega, kakor „Suze sina razmetnoga“ od Ivana Gundulića, po tem pesme Djordjića, „Jegjupka“ od Čubranovića, pesme Hektorovića in pesme [„canticum canticorum“] Lucića, in v obče težnja pjesništva starih dubrovčanov. V drugem delu se pretresujejo jugoslavenske narodne pesmi v obče, s posebnim obzirom pa na „srbske“ [poleg izdanja Vukovega], po tem dela Petrovića Njegoša II., so pa te: 1. „Gorski vienac“, 2. „Luča mikrokozma“ in 3. „Lažni car Šćepan Mali“. Po tem „Prvenci“ od Preradovića in naposled „Poezije“... Prešernač (Novice XII 124, prim. tudi Drechsler, Vraz 155).

Človek se nehotе vpraša, kaj vse drugega je lahko še izginilo. Zlasti slovenski del je bil v nevarnosti. L. 1868. je bil kolikor toliko varen pred nesrečo ognja pri profesorju Franu Erjavcu v prirodoslovem kabinetu zagrebške realke (F. Kočevar, Sl. Gospodar II 94). Od tam je nesel istega leta F. Kočevar slovenske Vrazove rokopise štirikrat, »vsakokrat poln robec, v svoj stan, da jih pregleda in prebere« (o. c. 81). Pozneje so romali menda v kako drugo »zavetišče«; v začetku prihodnjega leta je konstatiral Macun, da jih je že mnogo propadlo in da se slabo čuvajo, pa si je izprosil dovoljenje, da jih spravi začasno v svojem domu (LMS 1869, 7).

Redakcijo prvih 4 zvezkov »Děl« sta vodila Mesić in A. Veber, zadnjega je uredil s pomočjo Valjavca (prim. str. 147) Fr. Petračić. Glavno besedo pri prvih štirih zvezkih je imel Veber (prim. Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 90). O redakciji sami je brez vpogleda v material, s katerim so uredniki operirali, težko izreči mnenje, a »Matica hrvatska nema danas od Vrazove ostavštine ništa...« (Drechsler, Vraz 156). Satiram in epigrāmnom je dala Matica ilirska odhrniti »oštrinu teksta, a rukopise nije sačuvala« (o. c. 127). Človeku se vzbujajo vsakojake sumnje, zlasti radi Djulabij, kjer se čitajo n. pr. pesmi, ki jih je pesnik sam v prvem natisku označil kot odlomke IV. dela ali produkte l. 1841., v III. delu ali pod letnico 1838., toda vse rekriminacije ne pomagajo nič.

Oficijelna Slovenija je bila med tem pozabila, da so poročale »Novice« že 1. marca 1854, da se nahajajo med Vrazovo ostalino tudi »pervi pesniški poskusi »Jakoba Rešetara iz Cerovca«, kteri nam bojo vselej mili in dragi“, teden pozneje pa povedale, da se hrani istotam še dragocena zbirka narodnega blaga. Še le ko je začel F. Kočevar 21. maja 1868 poročati v Slov. Gospodarju o slovenskem delu te zapuščine, se je vzbudila pozornost merodajnih ljubljanskih krogov, in ko je Kočevar 11. junija v nadaljevanju svojega spisa javil, da Matica Ilirska slovenskega dela ne misli izdati ampak je pripravljena, da ga izroči svoji slovenski družici, je 15. junija 1868 Slovenska Matica poprosila Ilirsko, naj se to zgodi (LMS 1868, 30) Za izročitev se je zavzel zlasti takratni tajnik Matice Ilirske Vatroslav Jagić,

v nadi, »da more Matica Slovenska izdati to zapuščino mnogo prej in mnogo bolje, nega pa starično-slaba Matica Ilirska« (Archiv f. sl. Phil. XIII 138). Jagić in Macun sta ostalino sortirala (o. c. XVIII 618—9) in sredi leta 1869. je prispela kot last Matice Slovenske v Ljubljano (LMS 1869, 23).

F. Kočevar se je bil Matici Slovenski ponudil že 1. 1868., da priredi izdajo Vrazove ostaline (LMS 1868, 30). Za Kočevarjem se je javil Macun s predlogom, naj izda pod njegovim uredništvom Matica Slovenska kot VI. zvezek »Děl« Vrazove izvirne slovenske pesmi (LMS 1869, 15). Toda Mat. Slov. se je šlov v prvi vrsti za narodno blago. V skupščini 1. avgusta 1870 se je naprosil prof. Krek, da ostalino pregleda in uredi ter stavi v prihodnji seji svoj predlog, in v tej seji dne 31. avgusta 1871 je prevzel Krek nalogo, da izda do 1. 1873. prvo knjižico-narodnih pesmi (LMS 1871, 27—31). Ker se pa to ni zgodilo, je zahtevala Matica v skupščini dne 6. maja 1874 Vrazovo ostalino nazaj (LMS 1874 16). Ko se je govorilo 6 let pozneje pri Matici zopet o izdaji slovenskega narodnega blaga, je bil v seji dne 10. novembra 1880 sprejet predlog J. Marna, naj se naprosi B. Raič, da pregleda in uredi Vrazove rokopise (LMS 1880, 352). Namera pa je padla v vodo. V naslednjih letih je imel Vrazovo ostalino J. Pajk, da jo upotrebi v svoji knjigi o štajerskih Slovencih, in tudi on je Matici ob vrnitvi svetoval, naj jo izda z napevi vred, toda ni našel odziva (LMS 1883, 467). Za Pajkom je poprosil Matico J. Sket, ki je nabiral tvarino za berilo za 5. in 6. gimn. razred, naj mu pošlje Vrazovo zbirko v pregled, kar se je v seji dne 12. novembra 1884 tudi sklenilo (LMS 1884, 322). Sket je obljudil Matici v zahvalo celo poročilo o zbirki (LMS 1885, 349), ki je pa menda izostalo. In ker so ovirali pozneje tudi religijozno-moralični oziri izdaje slovenskih narodnih pesmi, je ostala Vrazova narodopisna zbirka na svojo srečo prihranjena za strokovnjaka prof. Štreklja, kateremu se je posodila na njegovo prošnjo vsled Matičinega sklepa v seji dne 21. decembra 1893 objednem z drugim Matičnim narodnim blagom v uporabo (LMS 1894, 349).

Na udejstvitev Macunovega predloga se pa tudi ob stolnici Vrazovega rojstva ni mislilo: Murko, ki je imel precej časa Vrazove slovenske pesmi pri sebi, in Drechsler, ki je po-

svetil v svojem »Stanku Vrazu« Vrazovim »pjesničkim prvencem« posebno poglavje, sta zamašila to občutno vrzel le deloma, tako da obsega hronološki seznamek Vrazovih posmrtnih tiskov pač vse, kar se je ohranilo iz njegovega peresa v hrvaškem jeziku in zdelo vredno natiska, pa le del tega, kar se še hrani njegovih slovenskih spisov:

1851. Kolo VIII:

Sušanj Siljonski pjesan Lord Byrona. 3—19 = IV
181—201.

(*Prevod.:*) *Ljubav otačbine.* *Od Dra. K. Libelta*
[*Konac*]. 19—38. — Prevod in opombe na str. 22.,
30., 34. so pač Vrazove.

1852. *G-i (sonet).* Neven. Odgovorni urednik: Mirko Bogović I 3 (Zagreb 15. I.) 33 = III 100—1. — Neimenovani priobčevalec (Bogović?) pravi pod črto, da mu sonet »nedavno dostavi dobar slučaj«, in da ga je napisal Vraz »prie nekoliko godinah . . . , pridignuvši se od težke bolesti, u spomen-knjigu mlade jedne děvojčice, koju je bratinski ljubio«.

1853. *Pravda.* [*Iz pisamah pokojnoga Jakoba Rešetara.*] Neven II 3 (20. II.) 48 = III 162.

Gorenka. [*Iz Djulabijah (= III 112, 114, 115)*]. Neven II 8 (24. II.) 113.

Sonet. [*Iz njegove pjesničke zaostavštine (= Angjeo čuvar III 38.)*] Neven II 38 (22. IX.) 593.

Sonet. [*Iz njegove pjesničke zaostavštine (= Hilo te Hilo! III 34; gl. spredaj pod l. 1844)*] Neven II 39 (22. IX.) 609.

1854. *Slovenski pisavnik.* *Romanca po Berangerovi řegi.* [*Po viši, ktera koli komu draga.*] (slov.) D. Trstenjak, Novice XII 23 (22. III.) 91.

S Bogom gori! [*Prepisano iz rukopisa nalazećeg se u gdje A. A ićeve.*] I: Neven III 30 (27. VII.) 465; II: o. c. 31 (3. VIII.) 481.

1863. Pěsmarica. Na svetlo dal J. R. Razlag. V Gradcu:
1. Borba (141 = II [Gusle] 10); 2. Lěpa Anka (143 = II [Gusle] 27—8); 4. Ruža (148—9 = II [Gusle]

61—2); 5. Pod prozorom (153—4 = II [Gusle] 59—60); 6. Udaljenoj (155 = II [Gusle] 29); 7. Uzrok (159 = II [Gusle] 26).

1863—1877. *Dela Stanka Vrasa. Izdaje Matica ilirska. U Zagrebu. Brsotiskom Dragutina Albrechta.* (8°, 5 delov):

Dio I: *Djulabije. Ljubesne Ponude za Ljubicu od Stanka Vrasa. Drugo pomnoženo izdanje.*

1863. (IV) + 252 str. — Razmerje med izdajo¹ (1840) in izdajo² je neglede na varijante sledeče: I. spev: 1—3² = 1—3¹; 4—6² nove; 7—12² = 4—9¹; 13² nova; 14—39² = 10—35¹; 40—44² = 37—41¹; 45² nova; 46—71² = 42—67¹; 72—73² nova; 74—82² = 68—76¹; 83² nova; 84—113² = 77—106¹; 36¹ manjka v izd.². II. spev: 1—32² = 1—32¹; 33² = 34¹; 34² = 33¹; 35¹ = 35¹; 36² nova; 37—43² = 36—42¹; 44—45² nova; 46—53² = 44—51¹; 54—62² nova; 63—74² = 52—63¹; 75² nova; 76—82² = 64—70¹; 83—84² novi; 85—104² = 71—90¹; 105² nova; 106—109² = 91—94¹; 110—111² novi; 112—113² = 95—96¹; 114² nova; 115—124² = 97—106¹; 43¹ manjka v izd.². III. spev: razven 30 (1845), 81—2, 84—7, 89—100 (1848), 112, 114, 115 (1853): prvič tiskan. IV. spev: prvič tiskan.

Dio II: (a) *Glasi iz dubrave žerovinske. Povestice od Stanka Vraza. Drugo izdanje.* 1864. XIV + 127 str.

(b) *Gusle i Tambura. Različite pjesni od Stanka Vraza. Drugo izdanje.* 1864. XVI + 144 str.

Dio III. *Raslike pjesme... Troškom Matice ilirske.* 1866. 232 + (VI) str.

Dio IV. *Raslike pjesme. Prevodi... 1868.* (VI) + 287 + (IV) str.

Dio V. *Pjesme, pabirci, prosa i pisma... Izdaje Matica hrvatska. Tipografski savod C. Albrechta.* 1877. XXXI + 432 str.

- 1868.** *Narodne pesmi iz St. Vrasove sbirke.* Kočevar Fr., Novice XXVI št. 30 (22. VII.) 238 str.; 32 (5. VIII.) 254; 39 (23. IX.) 315.
- 1876.** *Slovenski pisavnik ...* (gl. pod l. 1854). A. Fekonja. Zora 338—9.
- 1878.** 1842. »*Več mu pred prosorom*«, in »*O ma draga lasto*«. Iz zadnjega belega lista knjige »Q. Horatii Flacci Opera . . . Lipsiae sumptibus et typis Car. Tauchnitii. 1828«, ki jo je podaril Vraz L. Vukotinoviću: L. Vukotinović, Iz ilirske dobe, Hrvatski Svjetozor II 38 (17. III.) 299.
(*Odломек epske pesmi*). Vienac X 578—9.
- 1880.** *Ruška Proserpina [Prizionica]. Netiskana pjesma Stanku Vraza.* Vienac XII 632—3.
Izabrane pjesme. S uvodom Franje Markovića. Sa slikom pjesnikovom. Zagreb. 1880. Naklada »Matica hrvatske«. Tisak Karla Albrechta. CL + 333 str. — »Ovo izdanje pjesama Vrazovih neluči se od prijašnjih samo tim, što je ovdje samo izbor, nego i tim, što su ovdje prvi put štampane njekoje pjesme [*Orao i soko* (271—2), *Iskreno očitovanje* (308—9), *Kajte se* (297—8)] i njekoje kitice [n. pr. u *Djulabijah* III 37, 54; i još druge], pak što su više put upotriebeni rukopisni varianti i izpravci Vrazovi oni, koji nisu u prijašnjih izdanjih rabljeni« (CL).
- 1883.** J. Pajk, Kres III (sloven.):
 a) Visokovrednem Gospodi Antoni Stranjsaki... (42—3; gl. pod l. 1838).
 b) 'Anodžač (3 soneti:) I. »*Tam oko moje velik vert sagleda*« (43—4: iz Kollárja). II. »*Tam v onem kraji, kjer se pašči Drava*« (44). III. »*Oh mili Bog! ni to nebeška slaja*« (44—5).
 c) (*Janes Dragotin Šamperl*) 45. — b in c so napisani na prvem listu »Navuka o peldah«, ki se hrani v mariborski gimnazijski knjižnici.
 I. Macun, Knjiž. zgodovina Slovenskega Štajerja : *Zvestost do groba* (prvi dve kitici slovenskega originala: 94 op. 92.

- Hvala nj. ces. visosti nadvojvodi Ivanu . . . (gl. pod l. 1839), 95—6: prvih pet kitic.
- 1886.** »Kad Vas vidim, liepe mile!« L. Pesjakova, L. Zvon VI 681 (gl. pod l. 1843).
- 1895—** (*Narodne pesmi iz Vrazove ostaline*). Priobčuje Štrekelj v SNP.
- 1897.** M. Šrebel, Gradja I:
Sasoci (10 Djulabij). 243—4.
(Vrazov zapis v spomenico Mirka Bogovića). 276.
- 1899.** *Geo-ethno- u. topographische Uebersicht der Slaven in Steiermark*. J. Kunšič, ZMS I 95—100. — To je Vrazova razprava v »Ukazatelu Gmea we Štyrsku od Vraza 1839«, ki jo je poslal Šafařiku 1838 (o. c. 95).
- 1901.** M. Šrebel, Gradja III:
 Molba. (262—3); gl. pod. l. 1837).
 Djulabie 10—12 (263; gl. pod l. 1837).
 Odgovor bratji, što volji da pěvam Davorije (266—7; gl. pod l. 1837).
 Djulabije 13—16 (267—8; gl. pod l. 1837).
 »Kad Vas vidim, lěpe mile!« (301: ponatis prve izdaje, gl. pod l. 1843).
A Madame Frisch chanteuse de l' opera italienne à Odessa (309: prevod z ilirskega; je-li Vraz prevodilec, ni čisto sigurno).
 Miško Jurišić ilirski novinonoša na koncu g. 1842 . . . (317: varijante; gl. pod l. 1842).
- 1902.** Iz Vrazovih pesmi. Ivan Geršak. Ormožki spomini. 176—82 = Djulabije II 53—75, III 60—1; Traži i dat će ti, II (Gusle) 100—3.
- 1906.** Moj grob [Vrazove »Djulabije«, III., 35—40]. Hrvat. knjižnica. Izd. Matica slov. I (Uredil Fr. Ilešić) 18—9.
- 1907.** Stanko Vraz, prvi sveslovenski putnik [1841.] Po njegovim listovima. Hrv. knjižnica. Izd. Matica slov. II (Uredil Fr. Ilešić) 2 22 = V 213—280 (Pisma Dragojili, odlomki).
- 1910.** Drechsler, Stanko Vraz: (slovenske ostaline): (*Epigram o »Čbelici«*). 11.

Čbelarju. 11.

Epigram o pisarjih, 1. vrsta) 14.

(*Epigram nasprotnikom*). 14.

(*Satira na nasprotnike*). 14—15.

Kallàru (sonet). 32.

Zvončeki: I. »Brat treba šlahtnim šilam tvem pobuda« (33). II. »Vas, zvončeki, pošenem od veselja« (33—34). III. »Prè — pero Ti preostro brez poštenja« (34). IV. »Gorì m' gori ubogo srdcè: ko v parem« (34—5). V. »O Samo, Varuh, Godemer, Prvina« (35). VI. »Slovenska je besimna vboga mati« (35—6). VII. »Osiram kda na skalnem se grebeni (36).

Vrasov (njemački) *prijevod* »Djulabija« (= II 4, 17, 22, 24, 25). Drechsler, Savremenik V 535—6 (original v zagrebski vseuč. knjižnici).

(*Sonet*). (sloven.) I. Prijatelj, ČZN VII 151: dve vrstici.

Murko, Vrazove za tisk pripravljene slovenske pesmi, ČZN VII 271—286; S. Vraz v Solčavi, o. c. 318 sl.: »St. Vrasove pesmi za Čbelico«. Iz rokopisa A (1835, gl. spredaj 323): a) *Žalostnica* (277); b) (*Pesem brez naslova* složena »V Ilovzih 25. malega travna [1835] 279—80; c) *Prelja* iz cikla: *Pesniške v duhi narodnem* (280). — Iz rokopisa B (1837, gl. spredaj 325): a) *Žalostnica* (277); b) *Sonet: prijateljima na putjem* (278); c) *Sonet: Ples* (278—9); d) *Sonet: Razločeni* (279). (*Zapis v spominsko knjigo šupnišča v Solčavi*). 318, 320.

Štrekelj, Podrobnosti o Vrazovem delovanju, ČZN VII 307 sl.:

Odlomka slovenskih pesniških poskusov Vrasovih
(311; iz VO I 19. list in VO XIX B 3).

Neposnana hrvaška pesem Vrasova: Razstanak
(312; iz VO I 19).

Koncept Vrasovega zagovora gajice (314—17; iz
VO XIX K).

II. Alfabetni seznamek tiskane Vrazove korespondence.

A. Vrazova pisma.

Nekaj Vrazovih literarnih in potopisnih pisem je izšlo že za Vrazovega življenja (Dobrowskemu, Erbenu, Novinam Srbskim, Štauduarovi D., Vukotinoviču, Zapu). Po pesnikovi smrti je opozoril na njegova pisma njegov neimenovani prijatelj in čestilec, ki je napisal v Novicah z dne 19. aprila 1854 umesten opomin: »Po koliko bi se še lepega in vrednega za tiskanje iz njegovih (Vrazovih) pisem pisanih pojedinim prijateljem in prijateljicam izvaditi ne moglo! V njegovih listovih se ne najdejo le, kakor dobro znano, raztresena zernica iz povestnice, iz jezikoznanstva in literature, temuč tudi čertice narodopisne in potopisne, popisi običajev itd. — toraj niso samo zato važni, ker nam na novo obogatujejo zapuščino našega pesnika in ker nam pokazujejo prosto naravnost stila njegovega v prozi — temoč so tudi velike ne-precenljivosti, ker v njih najdemo mnogo odkritoserčno izjavljenje glede življenja in osode njegove in so tako ti listovi krasen prinesek k obširnemu životopisu našega književnika. — Po našem mnenju ne bi se dakle smeli pri izdavanju Vrazove zapuščine nikakor pozabiti listovi od rajnega pisani, v katerih se našim očem odpira nov zaklad literarni« (str. 124).

Ta klic pa takrat ni našel pravega odziva, le Bleiweis je ponatisnil v opombi k Trstenjakovemu životopisu Vraza v Kolečku za l. 1855, odlomek Vrazovega pisma Prešernu z dne 19. XI. 1837, ne čisto brez postranskih namenov. Bleiweis je bil tudi prvi, ki je objavil 20 let pozneje v Letopisu Matice Slovenske 1875, str. 163 sl. med »Literarno zapuščino doktorja Franceta Prešerna« tudi petero Vrazovih pisem, pisma Prešernu. Če bi se našlo kje med Bleiweisovo ostalino tudi pogrešano pismo Vraza Prešernu z dne 26. VII. 1843, ne bi bilo to nič čudnega, vsekakor pa bi bilo treba najdilcu čestitati. Objava sama je na vse strani taka, kakršna ne bi smela biti:

nekorektna, nepopolna, brez vsega razumevanja tega, kar more biti za »javnost večje ali manjše važnosti«.

Med tem se je bila odločila tudi Matica Ilirska, da izda v zadnjem zvezku »Děl« Vrazova pisma. Na podlagi pisem Vrazu je bilo treba poiskati njegove dopisnike in se obrniti do njih po Vrazova pisma. Čim dalje se s tako akcijo odlaša, tem manjši more biti uspeh. Na Muršca, enega glavnih Vrazovih dopisnikov, pa se je obrnila Matica še le v sedemdesetih letih (ZMS VII 118) . . .

Izdajatelj pisem Petračić pravi: »Od pisama primljeno je sve do poslednjeg slovca i sami koncepti, pak i onakovi, kojim je sada težko naći pravo značenje« (Děla V, str. XVI; prim. tudi Vienac, nova serija I [1910] 183). Toda proti temu trdi Macun, da »P(etačić) neje izdal vseh listov Vrazovih na vsako stran nedolžnih«, češ, da je sam, »ko se je l. 1864—70. v Zagrebu veliko bavil z Vrazovimi rokopisi, takih več imel v rokah ki jih zastonj iščeš v 5. zvezku« (Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 90, opomba 80).

Ali se je tudi to med l. 1870—7. izgubilo? Pismo Gaju z dne 9. II. 1838 pač, ki je znano samo iz Macunove notice o. c. 107, opomba 99. V V. zvezku »Děl« pa iščeš zastonj tudi pisem marsikateri osebi, ki jo je moral najti Petračić med Vrazovimi dopisniki, in izgleda, da se menda niso storili vsi potrebni koraki, da se Vrazovih pisem zbere kolikor največ mogoče. Ta ali oni morda tudi ni hotel pisem izročiti. V vsakem slučaju je škoda, da se o izdaji ni dal račun in da se ni povedalo, do koga vse se je Matica obrnila, kdo ni hotel ali mogel Vrazovih pisem izročiti itd. — Petračić je razvrstil pisma v hronološkem redu, a v dvomljivih slučajih se ni preveč potrudil, da bi določil datum ali našel adresata. Tudi njegov »sve do poslednjog slovca« se ne sme preresno vzeti: pisma Prešernu so verni posnetki Bleiweisovih natiskov, tudi Petračić je izpustil ono, kar je smatral Bleiweis »za javnost manje važnosti«, samo da tega ni tudi povedal, kakor je storil Bleiweis.

Po l. 1877. je iskal sistematično Vrazovih pisem menda le M. Šrepel, ki je tudi največ novih priobčil. Slučaj jih je odkril še zdaj tu zdaj tam in tako obsega danes število Vrazovih tiskanih ali v tisku omenjenih pisem že precej Matično izdajo:

Auerspergu gr. A.: 24. VI. 1846 (Koncept, Děla V 391-3).

— 9. V. 1847 (Koncept, o. c. 393—7; Beranič, ČZN VII 240-1, je prezrl, da ima pred sabo le koncept).

Babukiću V.: 27. X. 1840 (Děla V 194). — 25. XI. 1840 (o. c. 195—7). — 1. XII. 1840 (o. c. 197). — 8. XII. 1840 (o. c. 198). — 27. I. 1841 (o. c. 252—4). — 17. V. 1841 (Danica VII str. 100—1). — 16. VI. 1841 (o. c. str. 115—6). — 15. III. 1844 (Děla V 336—9). — V početku 1849 (Omenil Vraz Macunu 8. III./20. IV. 1849, o. c. 409).

Benediktovi knjigarni na Dunaju: Okolu 3. VI. 1842 (Omenil Vraz Kukuljević 3. VI. 1842, Děla V 305).

Bleiweisu J.? (Na skupščini Matice Slovenske dne 24. VI. 1869 je javil Bleiweis, da tudi on hrani še nekaj Vrazovih dopisov, ter je obljudil, da jih izroči Matici [LMS 1869, 16]. Ali pa je menil le Vrazova pisma Prešernu?).

Borojeviću N.: 20. VIII. — 15. XI. 1839 (Omenil Borojević Vrazu 15. XI. 1839, prim. Drechsler, Vraz 210³).

Brliću T.: 4. III. 1850 (Odlomek pisma, nahajajočega se v knjižnici odvetnika Brlića v Brodu na Savi, priobčil Drechsler, Vraz 175, 218).

Cafu O.: 1. IX. 1833 (Priobčil Štrekelj, ZMS II [1900] 205). — 21. VIII. 1838 (o. c. 205—7). — 17. IX. 1838 (o. c. 207). — 19. X. 1838 (o. c. 208—9) — 5. III. 1841 (o. c. 209—12).

Čelakovskemu F. L.: Okolu 9. VII. 1835 (Nedatiran koncept, Děla V 148—52. Petračić je uvrstil pismo za pisma iz l. 1836. in ga označil z »ne zna se komu«. Ker pa pravi Vraz v pismu, da mu razen adresata ne pride nikdo na misel, »komur bi morti moje skrivno ime v kraljevem Gradzi snano bilo«, more biti pismo pisano le Čelakovskemu, ki je z Vrazom že od l. 1833 korespondiral. Za približno dolожitev datuma pa pride v poštov Vrazov stavek, da je »letos in ravno tega hipa . . . sifhlo delo, najmre: Pesme in fakule g. Volkmera isdal An. J. Murko«: dne 9. VII. 1835 je namreč »Steyerm. Intelligenzblatt zur Graetzer Zeitung« prvič oznanil, da je ta knjiga, z datum prihodnjega leta, izšla). — 6. I. 1841 (Nedatiran koncept, Děla V 204—7; adresatu poslan prepis je priobčil V. F. Francev,

Vienac XXX 334-5). — 15.-26. VII. 1841 (Nedatiran koncept, Děla V 270-4. Petračić ga je uvrstil med pismi z 11. VIII. in 10. XI. 1841 ter namignil z vprašanjem, da je pisan Erbenu. Ker pa omenja Vraz adresatu „Vaš »Ohlás písni českých«“ (271), more biti seveda namenjeno pismo samo Čelakovskemu, in ker pravi Vraz, ki je poročal 15. VII. 1841 iz Podčetrtnka posestrini Dragojili, da »T. nědelju če dovršit rukopis Glasa, . . . a onda Zagreb« (Děla V 267), v tem pismu, da je »danasy . . . čisti rukopis oglašenog Dělca poslao u Zagreb za tištenje« (270) in da »probavit če još do 26. t. m. ovdě« (274), je pisano pismo med 15. in 26. VII. 1841 v Podčetrtnku. Prim. tudi Drechsler, Vraz 216). Kaj novih pisem prinesejo morda »Korespondence a záписky Fr. L. Čelakovského«. Vydal Fr. Bílý. V Praze. 1907.

Draškoviću gr. Ž.: 20. I. 1841 (Koncept, Děla V 207-10).
Dubrowskemu P.: 1. IV. in 24. VII. 1843, gl. spredaj str. 335-6.

Erbenu K. Ž.: 8. VI. 1842 (Začetek korespondence, Děla V 306-9). — 5. VIII. 1842 (o. c. 310-4). — 3./16. XII. 1842 (o. c. 320-3). — 1. IV. 1844 (o. c. 339-43: prvo pismo po enoletnem molku). — 16. IV. 1844 (o. c. 344-53). — 28. VI. 1844 (o. c. 355-6). — 3. XI. 1844 (o. c. 357-9). — 2./5. IV. 1845 (o. c. 361-71). — 22. VII. 1845 (371-4). — 24. VIII. 1845 (o. c. 374-6). — 1. XI. 1847 (o. c. 398-400: prvo pismo po dveletnem molku). — 17. VIII. 1848 (o. c. 400-4).

Friču Ž.: 1846 (Omenil Frič Vrazu 1846, ID str. CVIII).

Gaju L.: 9. IV. 1834 (Omenil Grlović, Hrvatski Svjetozor I [1877] 178, priobčil V. Deželić, Gradja VI [1909] 305-6). — 26. X. 1834 (Omenil Šurmin, Preporod I 189, priobčil Deželić, Gradja VI 306-8). — 11. X. 1835 (o. c. 308-9). — 20. X. 1835 (o. c. 39-10). Deželić je izpustil celi odstavek: »Zvonci, kojih Ti poslal jesam dva na prezir, sam takojer dovaršil, a neću Ti jih predju protuletjem poslati, jer bo u njih mnogo cvjetja nicat viditi, koje bi možbit zima pogubila; i mnogo zuborenja protuljetnih pticih slušati, kojeg ne bi lasno bilo razumeti kod odurnog karkanja

srakih i gavranah« [Ppr]). — 25. X. 1835 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod I 389, celo Deželić Gradja VI 310). — 30. XII. 1835 (Gradja VI 311). — 28. VI. 1836 (o. c. 311). — 2. VIII. 1836 (o. c. 312). — 10. XI. 1836 (o. c. 312—4). — 27. I. 1837 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod II 31, celo Deželić, Gradja VI 314—6). — 15. VI. 1837 (Gradja VI 316—7). — 9. II. 1838 (Omenil v Knjiž. zgodovini Slov. Štajerja, str. 107 op. 99 Macun, ki je našel pismo l. 1869 v »zbirki« [kot koncept v Vrazovi ostalini?] in si ga prepisal; to je brezdvomno isto pismo, o katerem piše Vraz Gaju 11. III. 1838: »Ja sam Tebi prie měsec danah bio po g. Demetru trgovcu pisao te nekoliko komada za Danicu priklopio« [Gradja VI 317]). — 11. III. 1838 (Gradja VI 317—20). — 30. VI. 1838 (o. c. 320—23; letnica 1839 je tu pomota). — 13. XI. 1839 (o. c. 323—4). — 16—22. XI. 1840 (Omenil Vraz Babukiću 25. XI. 1840, Děla V 195 z dostavkom, da ga je pisal »prošavšu neděļju«). — 8. XII. 1840 (Omenil Vraz Babukiću 8. XII. 1840, Děla V 198). — 13. I. 1841 (Gradja VI 324—6). — 12. VI. 1844 (o. c. 326).

Hanki V.: 1. IX. 1841 (Kratek pripis na pismu Sreznjevskega Hanki, B. A. Францевъ, Материалы для истории славянской филологии. Письма къ Вялеславу Ганкъ изъ славянскихъ земель. Варшава 1905, 995.) — 30. X. 1847 (Priobčila: Murko, Vienac XXVIII 11—2; B. A. Францевъ, Письма Ганкъ 180—2).

Hatsu (majoru narodne straže): 12. I. 1849 (Omenil Babukić Vrazu 22. I. 1849, Děla V, str. XXV).

Herzogovi A.: 25. IX. 1848 (Koncept, Děla V 404—7. Petračić je dostavil: »A. Herzegovo?«, iz vsebine pa sledi nedvomno, da more biti ta podčetečka »Anka« le Anka Herzog).

Hurbanu M.: Pred 25. I. 1842 (Omenil Hurban Vrazu 25. I. 1842, ID str. CV).

Jarnevičevi D.: 25. X. 1841 (Priobčil M. Šrepel, Gradja III [1901] 200—1). — 20. XII. 1846 (o. c. 211—2).

Jarniku U.: 22. XI. 1836 (Omenil Jarnik v odgovoru 5. XII. 1836, LMS 1877, 149 sl.; najbrž prvo Vrazovo pismo Jarniku, prim. Děla V 175). — 4./10. IV. 1838 (Nedatiran koncept, Děla

V 170-7. Petračić ga je pravilno uvrstil, a ga označil z »ne zna se komu«. Opazil namreč ni, da je pismo direktni odgovor na Jarnikovo pismo z dne 5. III. 1838 [LMS 1877, 152-3]. To je dokazal pozneje Štrekelj v ZMS [1901] III 9^a, za to se je »za sigurno znalo, komu je [list] namenjen«, že prej, nego je to naglasil dr. Illešič v IMK XIX [1910] 93^a. Datum se da določiti po sledečih momentih: 1. Vraz citira v pismu »die gestrige Nummer [des Aufmerksamens]« z »eine kurze Notiz über die gegenwärtig bestehenden Zweige des slavischen Gesammtbaumes« (172) = »Notizen zur slavischen Literatur« v »Der Aufmerksamens« z dne 3. VI. 1838. 2. Jarnik pravi v odgovoru z dne 21. V. 1838: »Ihr ... Schreiben vom 10. d. M. habe ich anfangs Mai richtig erhalten [LMS 1877, 154]: sledi, da je Vraz koncept 4. IV. 1838 začel, prepis pa z 10. IV. 1838 datiral). — 4. IX. 1841 (Omenil Jarnik Vrazu 21. XI. 1841, LMS 1877, 156 sl.)

Jeranu L.: Tik pred 16. V. 1844 (Omenil Jeran Vrazu 16. V. 1844, ČZN VII 306).

Kaptolu zagreb.: 12. VI. 1850 (Děla V 421-3).

Karadšiću Vuku St.: 8. III. 1839 (Priobčila: Gj. Rajković, Javor 1877, 192-4 (F), in Fr. Rački, Vienac XI [1878] 690-1. — 20. V. 1842 (Děla V 295-6. Koncept, ki ga je označil Petračić z »nezna se komu [ako nije Vuku?]«. Ker pa piše Vraz v konceptu: »G. prof. Sreznjevski pisao mi je, da ste se Vi vrlo obradovali čuvši glas, da će naše Kolo izlazit« (295), a govori Sreznjevskij v dveh pismih Vrazu v tem smislu o Vuku (F), je nedvomno, da je bilo namenjeno pismo res Vuku).

Kastelcu M.: Več pisem iz dobe 1834 do 10. VI. 1837 (Omenil Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Ljub. Zvon XXX [1910] 496). 9. — 31. VII. 1835 (Nedatiran koncept, Děla V 145-8. Petračić je uvrstil pismo za pismom z dne 31. VIII. 1836 in ga označil z »ne zna se komu«. Komu pa je pismo namenjeno, je vedel takoj vsak, kdor ni prezrl, da je bil urednik »Zhbeline« — Miha Kastelic. Za približno določitev datuma pridejo razen Čopove smrti [prim. Murko, ČZN VII 273-4], ki je mogla ostati Vrazu delj časa neznana,

v poštev trije stavki: 1. »Pri naš je ravno [= okolu 9. II. 1835] Volkmar na světlo sišel« [146, gl. spredaj opombo k pismu Čelakovskemu okolo 9. VII. 1835]; 2. »midva (z Miklošičem) bova . . . hvaleshna . . . Vam osoblivo o velkem srpni ali kimavci«; 3. »Ste vi pokrajnzhitel rókopisa kralodv.?« [148]: Ker je naznanil »Stern. Intelligenzblatt zur Graetzer Zeitung« dne 9. VII 1835, da se dobiva v Ferstlovi knjigarni »Rukopis kralodvorski . . . s pripojením ukazek polského a kranského prelazu. V Praze 1835«, je moral nastati koncept med 9. do 31. VII. 1835). — 2. IV. 1837 (Priobčil Murko, ČZN VII 276; pismo ni datirano, pisano pa je objednem s pismom Prešernu z dne 2. IV. 1837, prim. spredaj str. 325). — 10. VI. 1837 (Nemški original je med Prešernovo literarno ostalino v ljubljanskem Rudolfinu. Postskriptum je priobčil Bleiweis v LMS 1875, 166 — kot P. S. k Vrazovemu pismu Prešernu z dne 19. XI. 1837, kar je popravil dr. Prijatelj, Zvon XXII [1902] 544-5. Odlomki so priobčeni v slovenskem prevodu v: ČZN VII 198, 210, 215, Zvon XXX [1910] 495, 496, 554).

Kasnačicu A.: 10. X. 1839. (Priobčil J. Broz, Vienac XX [1888] 593-4. M. Šrepel, ki je Brozovo publikacijo prezrl, ga je priobčil kot »još neštampano« še enkrat, Gradja I [1897] 244-6. Začetek korespondence). — 25. II. 1842 (Vienac XX 594, Gradja I 246-7, prim. opombe k prejšnjemu pismu).

Kasnačicu J.: 24. I. 1845 (Priobčil M. Šrepel, Gradja I 248-9).

Klajžeru J.: 1839 (Omenja Vraz Muršcu 19. II. 1841, Děla V 210).

Knuplešu: 6. I. 1835 (Děla V 138-9).

Kočevarju St.: 9. X. 1836 (Omenil Macun, Knjiž. zgodovina slov. Štajerja [1883] 90 op. 88. — 1. XI. 1837 (Omenil Macun kot svojo posest, o. c. 100). — 15. XII. 1838 (Děla V 182-4). — 15. I. 1839 (o. c. 185-8). — 5. VII. 1846 (o. c. 384-8). — 25. V. 1847 (o. c. 397). — 18. IX. 1850 (o. c. 426-8).

Korytku E.: 28. VII. 1838 (ČZN VII 225-9).

- Kriegerovi* (pozneje omoženi Mikšičevi) *Lini*: 1. VIII.
1845 (Priobčil Marković, ID str. LIX; prim. Vraz Rakovcu
1. VIII. 1845, Gradja III 293).
- Krišmanicu* Ž. (opatu): V jeseni 1841 (»Smeten franceski
listič«, omenil Vraz Dragojili 10. XI. 1841, Děla V 278,
in pa 14. XII. 1841, o. c. 280).
- Krobatu* (*Chrobathu*) *dktrju.*: 24. III. 1843 (Priobčil Jos.
Cimperman, Kres III [1883] 427-8).
- Kukuljeviču* Ž.: 3. VI. 1842 (Děla V 301-6). — 1. VIII.
1845 (o. c. 374). — 15. X. 1845 (o. c. 379-84). — 23.
IX 1846 (o. c. 388-90). — 26. V. 1847 (o. c. 398).
- Kvasu* K.: 12. IX. 1837 (Original v mariborski gimn. knjižnici,
odlomek priobčil J. Pajk, Kres III [1883] 42).
- Livadiču* F.: 1839 (Priobčil Koranski, Savremenik V [1910]
534-5).
- Macunu* Ž.: 10. VII. 1843 (Děla V 329-33). — 8 III./20. IV.
1849 (o. c. 408-12). — 20. VI. 1849 (o. c. 412-5).
- Malavašiću* Fr.: Tik pred 7. II. 1839 (Omenil Malavašić
Vrazu 7. II. 1839, ČZN VII 295). — 26. V. 1839 (Děla V
188-90). — 7. II.—25. III. 1837 (Omenil Malavašić Vrazu
25. III. 1839, ČZN VII 297).
- Malinu* N.: 12. X. 1850 (Priobčil Fr. Marković, ID str. LXXI-III).
- Mašuraniču* Ž.: 15. XII. 1836 (Priobčil M. Šrepel, Gradja
I 240-4).
- Muršcu* Ž.: 30. X. 1832 (Děla V 132-3, kjer je pismo datirano:
»30. mjeseca Oktovra 1833«; datum je popravil dr.
Ilešić, ZMS VII [1905] 124-5¹). — 29 VI. 1833 (Děla V
130-2). — 3. XI. 1833 (o. c. 129-30). — 5. XII. 1833
(o. c. 134-5). — 5. XII. 1833 — 4. I. 1834 (Omenil Vraz
Muršcu 4. I. 1834, o. c. 136). — 4. I. 1834 (o. c. 135-7).
— 4. I. 1835 (o. c. 137). — 3. XII. 1835 (o. c. 139-41).
— 4. III. 1837 (o. c. 152-3). — Okoli 26. III. 1837 (o.
c. 154-6. Ilešić, ZMS VII [1905] 130¹ in 175 meni, da je
pisano pismo »okoli 12. marca 1837«. Ker pa namiguje
Vraz v prihodnjem pismu Muršcu na to pismo z besedami:
»Jeli ste dobili Zhbelize ino kerste, ki sem Vam jih jaz
o b u z m i [= 26. III. 1837] poslal« (Děla V 160), je pi-
sano pismo pač okoli 26. III.). — 24. IV. 1837 (Děla V

158-61). — 2. XII. 1837 (o. c. 165-7). — 18. II. 1838 (o. c. V 167-70). — 17. XII. 1838 (o. c. 178-81). — 19. II. 1841 (o. c. V 210-13). — 12. VII. 1841 (o. c. 259-61). — 2. III. 1842 (o. c. V 286-9). — 20. V. 1842 (o. c. 296-8). — 9. VI 1842 (o. c. V 309-10). — 19. X. 1842 (o. c. 314-5). — 28 XII. 1842 (o. c. 324-7). — 1. IV. 1843 (o. c. 327). — 4. VIII. 1843 (o. c. 334-5). — 12. VIII. 1843 (o. c. 335-6). — 21. IV. 1844 (o. c. 354-5). — 20/27. XI. 1844 (o. c. 359-61). — 28. IX. 1845 (o. c. 376-8). — 21. V. 1848 (Priobčil dr. Ilešić, ZMS VII [1905] 66-7) — 24 XII. 1849 (o. c. 417-21).

Njegošu P. P.: Tik pred 20. X. 1848 (Omenil Njegoš Vrazu 20. X. 1848, Děla V str XXIV: Usrdna ti hvala na divnij dar, koji si mi poslao . . .«

Novinam, Srbskim (ured. Miloš Popović, Belgrad): 3. V. 1848 (o. c. 27. VII./8. VIII. 1848). — 11. V. 1848 (o. c. z dne 30. VII./11. VIII. 1848). — 24. V. 1848 (omenjeno l. c.). — O celi tej korespondenci gl. dr. Ilešić, ZMS IX [1907] 31 sl.; prim. tudi spredaj str. 342.

Posticu Miroslavu: V početku 1849 (Omenil dr. Ilešić, ZMS VIII [1906] 31).

Preisu P. J.: 29. II. 1842 (Koncept, Děla V 281-2. — Pe tračić je označil pismo z »ne zna se komu« in pustil datum: »10. veljače 1842«. Toda Vraz pravi v konceptu, da »danes ima poslednji dan veljače«. Dalje vpraša: »Ali kad će Vas stignuti i gdje ovo moje pismo? to je veliko pitanje. Nu bilo gdje mu dragو ili pod kobnom Avalom ili pod Vitošem, stiglo Vas zdrava i vesela« (281), kar more meriti le na Preisa, ki je odšel pozno v jeseni 1841 iz Zagreba dalje proti vzhodu (prim. V. Jagić, Исторія слав. філології 335).

Prešernu Fr.: 16. — 26. III. 1837 (Original v Kristanovem Zborniku Korytkove ostaline, radi datuma gl. Zvon XXX [1910] 365, odlomek v slov. prevodu je priobčen v ČZN VII [1910] 208-10, drugi odlomek v Zvonu XXX 497, 552. Pismo je odgovor na Prešernovo pismo z dne 4. III. 1837, ki pomenja po vsej priliki začetek Prešeren - Vrazove korespondence: bilo bi torej prvo Vrazovo pismo Prešernu).

— 2. IV. 1837 (Drugo polovico je priobčil Bleiweis v LMS 1875, 163 4, in v tej skrajšani obliki je priobčeno pismo tudi v Dělích V 157-8. Odlomek tega, kar je smatral Bleiweis »za javnost manje važnosti«, je priobčil dr. Prijatelj, Anastasius Grüns Werke, hrg. v. Eduard Castle V 16, drugi odlomek je priobčen v slov. prevodu v ČZN VII, 207, 214, tretji odlomek v Zvonu XXX 553-4). — 1. VIII. 1837 (Original v Korytkovi ostalini, odlomki so v prevodu uporabljeni: ČZN VII 192, 193, 194, 198-9, 216 7; Zvon XXX 552-6). — 19. XI. 1837 (Bleiweis je priobčil v Koledarčku za 1. 1855 str 29 odlomek, celi zadnji dve tretjini v LMS 1875, 164-5, in v tej skrajšani obliki je priobčeno pismo tudi v Dělích V 161-5. P. S. ni bil pisani Prešernu [gl. pod Kastelcu]. Izpuščena tretjina je v slovenskem prevodu deloma upotrebujena v ČZN VII 199-200 in Zvonu XXX 557). — 1. VIII. 1838 (LMS 1875, 166-8; Děla V 428-32) — 7. IX. 1840 (LMS 1875, 168-70; Děla V 190-4). — 15. XII. 1840 (LMS 1875, 170-2; Děla V 198-203). — 26. VII. 1843 (Omenil Prešeren Vrazu 29. VII. 1843, ZMS IV [1902] 186; v Prešernovi ostalini tega pisma, kjer je pozvedoval Vraz o Bleiweisu, ni; prim. Prijatelj, ZMS IV 189).

Purkinju J. E.: 15. VI. 1842 (•Priopčio Vl. Francev, Vienac XXXI [1899] 89 90: začetek korespondence).

Preradoviću P.: 15. IV. 1845 (Omenil Preradović Vrazu 5. V. 1845, Gradja I 115) — 3. I. 1846 (Omenil Preradović Vrazu 26. I. 1846, o. c. 121). — Tik pred 2. III. 1846 (Omenil Preradović Vrazu 2. III. 1846, o. c. 122). — 12. IV. 1847 (Omenil Preradović Vrazu 26. V. 1847, o. c. 134). — 22. VI. 1847 (Omenil Preradović Vrazu 30. VI. 1847, o. c. 138).

Rakovcu D.: 31. XII. 1833/1. VI. 1834 (Priobčil M. Šrepel, Gradja III [1901] 259-62). — 3. X. 1837 (o. c. 262-4). — 10. X. 1837 (Priobčil Marković ID, str. XV.-VI). — 21. X. 1837 (Gradja III 265 6). — Par dni pred 16. XI. 1837 (o. c. 266-8; zagrebški žig pošte nosi datum 16. XI. 1837). — 5. XI. 1838 (Děla V 177-8). — 31. XII. 1838 (Gradja III 269). — 4. IV. 1839 (o. c. 270-1). —

8. IV. 1839 (272-3). — 4. V. 1839 (o. c. 274-5). — 15. VIII.
 1839 (o. c. 276-7). — 19. X. 1839 (o. c. 278-80). — 20. XI.
 1839 (o. c. 281). — 7. XII. 1839 (o. c. 282-3). — 30. I.
 1840 (o. c. 283-5). — 22. VII. 1840 (285-6). — 5. VIII.
 1840 (o. c. 286-7). — 1. XII. 1840 (o. c. 287-8). — 2. V.
 1841 (o. c. 288-90) — 1. X. 1843 (o. c. 290-1). — 7. XI.
 1843 (o. c. 292). — 1. VIII. 1845 (o. c. 292-3).

Ravnikarju M.: Decembra 1838 (Omenil Ravnikar Vrazu
 20. I. 1839, ČZN VII [1910] 289).

Roščlapilu J.: 31. VII. 1834 (Priobčil Štrekelj, Zvon VII
 [1887] 217-8).

Smoletu A.: 12. X. 1840 (omenil Smole Vrazu 20., 20. X. 1840,
 ZMS IV 190 [1902]). — 3. XII. 1840 (Odlomek je priobčil dr.
 Prijatelj, ZMS IV 202, original se nahaja med Prešernovo
 ostalino v ljubljanskem Rudolfinu).

Sreznjevskemu I. I.: Pred 13. I. 1842 (Omenil Sreznjevskij
 Hanki 13. I. 1842, Францевъ, Письма Ханкъ 1011). — 5.
 VIII. 1843 (Nedovršen koncept, Děla V 327-9). »Prof. Vi.
 Francev našao je Vrazova pisma Ismailu Sreznjevskemu,
 pa će ih upotribijeti u svojoj raspravi o Vrazu, što će do-
 skora izaći u varšavskom „Ruskom Filologič. Vjesniku“
 (Drechsler, Savremenik [1910] 634).

Stančku V.: Okoli 6. I. 1841 (Nedatiran koncept, Děla V
 203-4. Petračić ga je označil z »ne zna se komu«. Ker
 pa pravi Vraz v pismu: »G. Šafařík mi je pisao, da je od
 onih knjigah, što sam ja njemu bio na razprodanje poslao,
 nekoliko Vama izručio, ... dodajući, da Vi kao profesor
 imate Više prilike, knjige medju mlade ljudi razprostraniti«
 (203), Čelakovskemu pa 15.—26. VII 1841 piše, naj izroči
 njegov poklon »Dr. Stanku, kojemu ... blagodarim na
 njegovoj brizi, koju za moje knjige nosi« (Děla V 273),
 mora biti pismo naslovljeno pač Stančku. — V pismu se gre
 za razprodajo Djulabij, pisano mora biti torej po juliju 1840,
 gl. spredaj str. 331; adresatu naroča Vraz, naj izroči »pri-
 klopljeno listače« Čelakovskemu: ako misli s tem pismo
 Čelakovskemu z dne 6. I. 1841, kar je zelo verjetno, je
 tudi datum tega pisma približno določen). — Okoli 1. IX.
 1847 (Omenil Vraz Erbenu 1. XI. 1847, kateremu naroča,

naj povpraša za Lisinskega »u g. Dra. Stanka, na kojeg je odnio preporuku«, Děla V 399).

Subbotiču Jovanu: 20. IV. 1842 (Koncept, Děla V 290–1).
Šafariku J. P.: 24. V. 1838 (Priobčil J. Kunšič, ZMS I [1899] 92–9). — 15. 25. V. 1842 (Děla V 292–4). — 1. IV. 1842 (Omenil Vraz Erbenu 2. IV. 1845, Děla V 362).

Štauduarovi Dragojili: 4./8. IV. 1841 (Děla V 213–9). — 11./12. IV. in 1. V. 1841 (o. c. 219–25; radi prvega datumata prim. dr. I. Prijatelj, ČZN VII [1910] 171). — 10./12. V. 1841 (o. c. 225–31). — 25. V. 1841 (o. c. 231–8). — 31. V./1. VI. 1841 (o. c. 238–43). — 12. VI. 1841 (o. c. 241–5). — 18. VI. 1841 (o. c. 245–52). — 29. VI. 1841 (o. c. 254–9). — 15. VII. 1841 (o. c. 261–7). — 11. VIII. 1841 (o. c. 268–70). — 6. IX. 1841, gl. spredaj str. 332. — 19. XI. 1841 (Děla V o. c. 274–5). — 10. XI. 1841 (o. c. 275–8). — 14. XII. 1841 (o. c. 278–80). — 20. II. 1842 (o. c. 283–6). — 23. XI. 1842 (o. c. 317–20).

Tkalčiću (zagreb. čevljarja): »nekoliko nedělah« pred 20. XI. 1839 (Omenil Vraz Rakovcu 20. XI. 1839, Gradja VI 281).

Trnskemu J.: 28. I. 1843 (Priobčil M. Šrepel, Gradja I [1897] 247–8). — 24. I. 1845 (o. c. 249–50).

Trstenjaku D.: (V skupščini Slov. Matice 24. VI. 1869 je obljudil Trstenjak, da izroči Vrazove dopise Matici, prim. LMS 1869, 16; kje so?)

Ulagi J. (cel. bogoslovcu): 30. V. 1840 (Priobčii dr. Prijatelj, ČZN VII [1910] 187–8).

Vakanoviću A.: 8. XII. 1840 (Priobčil M. Šrepel, Gradja II [1899] 15–6). — 2. IV. 1841 (o. c. 217).

Vancaševi gospo: 10. II. — 18. II. 1849 (Odlomek koncepta, Děla V 407–8. — Petračić je označil koncept z »ne zna se komu«, toda gl. Marković, ID str. LIX, LXX—LXXI).
Vogrinu L.: 1842 (Priobčil Štrekelj, ZMS II 212; radi adresata g. ibid. 178).

Vrablju: 19. IV. 1836 (Děla V 143–4).

Vukotinoviću L.: 31. VIII. 1836 (Koncept, Děla V 144–5). — 31. VIII. — 10. XI. 1836 (Omenil Vraz Gaju 10. XI. 1836, Gradja VI 314: »... Vukotinoviča molim, neka mi

odgovori na pismo, što mu jesam poslao mojim odšastjem sa priklopljenim rukopisom Kraljedvorskim po g. Rakovcu D.^o) — Ko se Vukotinovič ženi (Nemški odlomek priobčil Drechsler, Vraz 47, koncept med slov. Vrazovimi rokopisi). — 12. VI. 1841 (Děla V 42-8, prim. ibid. 40 in pa spredaj str. 322).

Zapu K. VI.: 3. VI. 1842 (Děla V 298 301. Petračić pravi v opombi, da je »valjda pisano negdje g. 1842. K. VI. Zapu«. Da je pismo namenjeno res Zapu, sledi iz vsebine nedvomno. Ker pa pravi Vraz v pismu, da se je »jučer u tromesečnom (Matičinom) saboru zaključilo, da će se izdati Osmanida« (300), a je bila ta skupščina 2. VI. 1842 [Šurmin, Preporod II 257], je pismu tudi datum določen). — 20. IV. 1844 (Priobčil Zap, ČČM XVIII [1844] 4 str. 622-8, gl. spredaj str. 338).

Žaklju A.: Več pisem pred 1. VII. 1838 (Omenil Malavašič Vrazu 1. VII. 1838 ČZN VII [1910] 294). — Dvoje pisem med 25. XI. 1841 (pismo Žaklja Vrazu) in 4. IV. 1842 (Omenil Žakelj Vrazu 4. IV. 1842, ČZN VII 300).

Koncepti pisem ne ve se komu:

1834. Slovenskemu rodoljubu. Original med Vrazovimi slovenskimi rokopisi štev. 18, odlomke je priobčil Drechsler, Vraz 200-1. Pismo je pisano najbrž po izidu Gajevega Oglasa z dne 20. X. 1834, vsekakor pa pred izidom Novin in Danice (6. I. 1835).

1836. 8. VI.: *Dunajskemu hrvaškemu visokošolcu.* (Děla V 142-3).

1837. Grajščaku ali oskrbniku na Štajerskem. Koncept je bil med Vrazovimi hrvaškimi rokopisi, priobčil ga je Petračić, Vienac X [1878] 562. Ker prosi v konceptu inesta v kanceliji na deželi, spada koncept pred 1. VIII 1837, ko poroča Prešernu o neuspehu teh prizadevanj (ČZN VII, 199).

1849. Gospodični v Gradec, prijateljici Ane Herzogove. (Děla V 415-7). Petračić, ki mu je pripovedovala gospa Vancaška, da je »ženitev«, ki se v pismu omenja, zgolj šala (prim. Vienac X [1878] 576), bi še bil pač lahko

dognal tudi ime naslovjenke. Ker pravi Vraz v pismu: »Seit meiner Zurückkunft in Croatiens kränkle ich noch immer und kann mich nicht erhöhlen . . . Mein Arzt . . . rathet mir mich . . . entweder nach Tüffer oder Neuhaus (zu begehen)« (416) spada koncept pač v prvo polovico l. 1849.

1850. 7. VII.: *Zaupniku P. P. Njegoša Izven Črne Gore*
(Děla V 423).

1850. Okolo 7. VII.: *Spremljevalcu P. P. Njegoša v Italiji*
(Děla V 424–6. Ker se obravnava v pismu ista stvar kakor v pismu zaupniku P. P. Njegoša z dne 7. VII. 1850, je datum približno določen).

B. Pisma Vrazu.

Vraz je vedel ceniti zgodovinske dokumente. Ko se je šlo za gospojinsko društvo, je pisal posestrimi Dragojili, duši akcije: »Molim te, da sve listove, koje ćeš dobiti od pozvanih, čuvaš. Mozbiti da će se tu steći važnih stvari koje će biti vrđeno da se tiskaju, svakako vrđne za dogodivštinu razvijanje izobrazenosti u domovini našaj« (Děla V 286). Zato je tudi sam skrbno hranil korespondenco, ki jo je dobival iz vseh vetrov slovanskega sveta. Leta 1877. je imela Matica Hrvatska, ki je dobila z Vrazovo ostalino tudi njemu pisana pisma, nad 900 pisem Vrazovih dopisnikov (Děla V str. XVI). S precejšnjo gotovostjo se lahko reče: kolikor teh stvari se je izgubilo, se večinoma niso izgubile po Vrazovi krvidi. Na svojo srečo je prišla pozneje ta korespondenca pod varstvo zagrebške vseučiliške biblioteke, kjer se čuva pod značnico: »Vraz Stanko: korespondencija. Listovi pisani njemu.«

Prof. Šurmin, ki se je mnogo bavil s to korespondenco, piše o njej: »Možda nam nijedan od naših Ilira nije ostavio toliko gradje iz svoga života, koliko Vraz . . . a njegova je velika ostavina pisama njegovih prijatelja upravo riznica, u koju je smješteno blago za proučavanje vremena Vrazovih, pa i samoga Vraza. Osim pisama Gaju ne će biti drugdje tako dobra i jaka izvora za proučavanje ilirskoga radu, koliko baš kod Vaju . . .« (Savremenik V [1910] 473). Tudi Fr. Petračić, ki je pisma »priredjujuć petu svetku (Vrazovih) djela i čitao i redao, i al-

fabetskim redom složene predao upravi Matice», meni, »da ima mnogo sačuvana u (Vrazovoj) ostavštini«, dodaje pa, »da sve još ni sada (1910) ne će moći u svjet, jer bi se moglo koga povriediti, a ne bi mnogo koristilo poznavanju prilika, koje su od ista malene i sićušne, te im se trag još uvek prepoznaće.« (Vienac, nova serija I [1910] 183).

Odlomke je bil dal tiskati že Vraz sam (prim. niže Dubrowski, Hurban, Kukuljević). Po pesnikovi smrti pa je preteklo četrto stoletja, predno se je začela pozornost obraćati na njegovo »riznico«: *Bleiweis* je l. 1877 priobčil »*Pisma Jarnikova Stanku Vrasu*« (LMS 1877, 149—58) in »*Liste, katere je Prešeren Vrasu pisal*« (o. c. 158—6). S Prešernovimi pismi je ravnal Bleiweis seveda nekoliko drugače nego z Jarnikovimi: Priobčil je sicer vsa štiri Jarnikova pisma, izmed Prešernovih osem pa jih je našlo milost samo pet. Da je izšel od petega pisma samo konec, je pač nenameravana pomota, ker Bleiweis ni opazil, da je pripisan začetek Smoletovemu pismu z dne 20./26. X. 1840 in da je celo to Prešernovo pismo samo postskriptum Smoletovemu (prim. dr. Prijatelj, ZMS IV [1903] 190).

Istodobno je upotrebljal pisma *Fr. Petračić*, najprej v opombah k »*Stanku Vrazu*« par odlomkov (Děla V, zlasti str. XVI—XXV), več pa naslednjega leta v »*Črticah o Vrazu*« (Vienac X [1878] str. 562 . . . 579). Za Petračičem je prišel *Fr. Marković*, da »nadopuni vjekopis Vrazov« s »črticami o dopisih in iz dopisa« (ID LXXVI—CXII; v Viencu 1880, od koder je sicer študija pretiskana, manjka to poglavje). Ekcerpti so deloma težko porabni, često niso niti natančno datirani. Na enake težkoče naleti raziskovalec tudi pri Kočevarjevih in Miklošičevih pismih, kolikor jih je upotrebil Marković v študiji »*Stanko Vras prama Franji Miklošiću*« (Vienac XV [1883] 606—7), M. Šrepel pa v študiji »*Stjepan Kočevar prama Ilirstvu. Po njegovim listovima Stanku Vrazu*« (Vienac XV [1883] 148 . . . 182), dočim odgovarjajo Šrepljeve izdaje »*Kollárovih dopisov*« (Vienac XXV [1893] 352) »*Preradovićevih pisem*« (Gradja I [1897] 99 sl.) in korespondence »*Vraz-Rakovac*« (Gradja III [1901] 259—93) znanstvenim zahtevam.

Nova pisma sta upotrebljala medtem *Kulakovskij* v »Иллиризму« (1894), *Šurmin* v »Preporodu« (1903—4) in *Branko Drechsler* v »Stanku Vrazu« (1910). Muršečeva pisma Vrazu je izdal in z vsem znanstvenim aparatom opremil dr. Fr. Ilešič: »Muršec Stanku Vrasu« v »Korespondenci dr. Jos Muršca« (ZMS VII [1905] 124—62). Jednaka pohvala pa se ne more izreči o Ilešičevi izdaji »Korespondenc iz dobe našega preporoda« (IMK XIX [1909] 92 . . .). Izdaja ne izpričuje le, da si izdajatelj zelo interezantnih in za slovensko zgodovino važnih stvari ni prepisal, ampak tudi, da se mu je z izdajo gromozensko mudilo: sicer bi bil moral opaziti, da je precej stvari, ki jih publicira, že znanih, da je torej njegova publikacija neekonomična (prim. n. pr. Jarnik). Izgleda, da je pospešil izdajo primer *drja I. Prijatelja*, ki je že l. 1902. priobčil »Dvoje Prešernovih pisem« (ZMS IV [1902] 186 sl.) in svoje prepise ravno upotrebljal tudi v istih IMK h Korytku.

Stoletnica Vrazovega rojstva je prinesla dvoje sem spadajočih objav: dr. Prijatelj je priobčil v »Vrasovih slovenskih dopisnikih« (ČZN VII 287 sl.) pisma, tičoča se ljubljanskega čitavniskoga zhora, *Fr. Petračić* pa v člančiku »O Vrasovoj korespondenciji« (Vienac, nova serija I [1910] 183) alfabetski seznamek pisem Vrazu, kakor jih je izročil l. 1877. upravi Matice Ilirske. Izmed 900 pisem »od gotovo 200 lica« Petračevega seznamka pa so se natisnila ali v tisku upotrebila doslej le pisma, ki so jih pisali Vrazu:

Auersperg A.: 2. V. 1845 (Odl. v slov. prevodu je priobčil Sl. Narod IX 299 [31. XII. 1876]; isti odl. nem. originala je priobčil dr. I. Prijatelj, Grüns Werke V 19, regesto prve polovice glej v ČZN VII 218 9). — 25. XII. 1846 (Prevod v Slov. Narodu z 31. XII. 1876, original v Grüns Werke V 20). — 1. XI. 1850 (Prevod v Slov. Narodu z 31. XII. 1876 in v ČZN VII 221).

Babukić V.: 9. XII. 1840 (Odl., Děla V, str. XX). — 23. XII. 1840 (Reg., Děla V, str. XX). — 15. V. 1841 (Omenil Vraz Babukiću 27. VI. 1841, Dela V 252). — 23. V. 1843 (Odl., Drechsler, St. Vraz 211). — 22. I. 1849 (Odl., Děla V str. XXV) — Nekoliko dni pred 8. III. 1849 (Pripis

pismu Macuna Vrazu na koncu 1848, omenil Vraz Macunu 8. III/20. IV. 1849, Děla V 409). Petračičev seznamek omenja 14 pisem.

Bačovskij J. A.: Kmalu po 16. IV. 1850 (Ilešič, ZMS VIII [1906] 32-3).

Bodjanskij O. M.: 1841 iz Poznanja (Omenjeno v ID str. CIX). — 1843 iz Moskve (Omenjeno l. c.). — 13.=25. VI. 1844 (Omenjeno l. c., odl. priobčil Kulakovskij, Иллиризмъ 072 opom. 22).

Bogović M.: 7. I. 1848 (Vienac X 575). Petračičev seznamek: 3 p.

Borojević N.: 20. VIII. 1839 (Odl., Drechsler, Vraz 210^a). — 15. XI. 1839 (Odl., l. c.). — 4. II. 1841 (Odl., Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 6 p.

Bratuša Mirko (Emerih): 24. XII. 1844 (Omenjeno v ID str. XCVI, datum po Ppr.) — 25. I. 1845 (Odl. brez datuma priobčil Marković, ID str. XCVI-VII, datum omenil Macun, Knjiž. zgodovina 6, skoro celo priobčil Ilešič, IMK XIX 97-9, brez znanstva z Ilešičeve objavo je priobčil majhno regesto Drechsler, Vraz 86, toda datiral je pismo napačno s »početkom god. 1843«). — 22. IV. 1848 (Omenjeno v ID str. XCVI, celo v IMK XIX 102-3). — Petračičev seznamek: 6 p.

Caf O.: Okolu 13. I. 1841 (Omenil Vraz Gaju 13. I. 1841, Gradja VI 325). — 25. II. 1841 (Omenil Vraz Cafu 5. III. 1841, ZMS II 209). Marković, ID str. XCVI in Petračičev seznamek omenjata 12 p.

Cantily A. (oče Ljubičin): 5. V. 1843 (Regesta v ID str. XXXVII). — 21. VI. 1841 (Regesta l. c.).

Ciringer Fernej: 31. XII. 1844 (Odl., Drechsler, Vraz 213^a). — 14. I. 1845 (Odl., l. c.). Petračičev seznamek: 4 p.

Čelakovský Fr. L.: 18. III. 1833 (Vienac X 564. — Junija 1833 (En stavek z datom v IMK XIX 92, daljši odl. pri Drechslerju, Vraz, 12). — Pred 9. VII. 1835 (?), (»pismo od nekoga s kraljevega Gradza poslano«, omenil Vraz, Děla V 148; gl. spredaj str. 355 pismo Čelakovskemu okolu 9. VII. 1835). — 20. I. 1841 (Odl. v Viencu X 564, večji odl. v

ID str. CIII; prim. tudi Děla V 270, in pa ZMS II 210).
Čop M.: 1834 (Regesta v ID str. C, odl. pri Drechslerju, Vraz 12).

Demeter D.: 7. VI. 1838 (Regesto priobčil Drechsler, Vraz 107, 212).

Deutscher Juri (šupnik Šentmiklavški): 10. V. 1847 (Odl., Děla V str. XVII). — 3. VII. 1848 (Odl. l. c.). — 14. XII. 1848 (Odl., l. c.). Petračičev seznamek: 8 p.

Dimitrovic Špiro: 1848 (Omenjeno v ID str. LXVII). Petračičev seznamek: 3 p.

Drobnič J.: 8 pisem iz dobe 1838—1850 (Omenjena v ID str. LXXXII). — 6. X. 1838 (Reg., l. c.; drugi odl. pri Šurminu, Preporod II 53). — 14. VI. 1839 (Regesta, Šurmin, Preporod II 285). — 12. III. 1840 (Regesto priobčil Marković, ID str. LXXXII, nekaj tudi Šurmin, Preporod II 285). — 1843 (»malne doslovce« v ID str. LXXXIII; gl. tudi Marković, Spomen knjiga Mat Hrv. 259). — 1845 (Regesta v ID str. LXXXIV). — 1850 (Odl., l. c.).

Dubrowski P.: 10. II. 1842 (Literarni odl., Kolo III, 114–6). — 3. VII. 1842 (Lit. odl., Kolo II 91–8). — 20. XI. 1842 (Lit. odl., Kolo III 108–11). — 11. II. 1844 (Odl., Vienac X 566). Petračičev seznamek omenja 11 p., Marković, ID str. CVIII–IX pa samo 9.

Erben K. J.: Julija 1842 (Omenil Vraz Erbenu 5. VIII. 1842: »List Vaš, s kojim mi pošljate pregled češke literature od p. g. primio sam prie deset danah«, Děla V 310). Kar je priobčil Marković, ID str. CVI, je menda odl. tega pisma. Datum »d. 15. rujna 1842« pregleda samega v Kolu III 98 je menda pomota: Erben govori o Vrazovem listu »od 8. pr. m., kojim me pozivate u Kolo«, tisti Vrazov list pa je datiran z 8. VI. 1842 [gl. Děla V 306]). — 24. IV. 1843 (Omenil Vraz Erbenu 1. IV. 1844, Děla V 339). — 16. XII. 1843 (l. c.). — Januarja 1845 (Omenil Vraz Erbenu 2. IV. 1845, Děla V 362). — Tik pred 22. VII. 1845 (Omenil Vraz Erbenu 22. VII. 1845, Děla V 372). Petračičev seznamek omenja samo 10 p., Marković, ID str. CVI pa 11 p.

Fialka M.: 3 pisma iz dobe 1843, 1844 (Omenjena pod napčnim imenom »Fiala« z regesto v ID str. CVI; ali je to isti »kapetan Čeh iz Litomiricah«, čigar pismo iz l. 1844. omenja Vraz Muršcu 20. XI. 1844, Děla V 360?).

Freyer H. (kustos ljubljanskega dež. museja): 25. IV. 1844 (Odl., IMK XIX 97). Petračičev seznamek, kjer pa se čita napačno Treier: 4 p.

Frič J.: 1846 (Odl., ID str. CVIII).

Gaj L.: 3. IV. 1834 (Odl. Děla V str. XVIII, v celoti dr. V. Deželić, Gradja VI 336).

Gottweis I.: 1839 (Regesta, Šurmin Preporod II 284). Petračičev seznamek: 3 p.

Hanka V.: 1847 (Regesta, ID str. CVIII).

Herzog Anka: Nekoliko dni pred 25. IX. 1848 (Omenil Vraz A. Herzogovi 25. IX. 1848, Děla V 404). — V prvi polovici 1849 (Omenil Vraz Anini prijateljici v Gradec Děla V 415). — 22. V. 1851 (Regesta, ID str. LXXV). Petračičev seznamek omenja pod »Herzog« 4 p., a ne pove, li samo od Ane, ali tudi od njenega očeta.

Horvat Jak. (kaplan): 31. V. 1837 (Regesta, Šurmin, Preporod II 53). — 19. VI. 1837 (l. c.).

Hrgović (iz Varaždina): 27. I. 1842 (Odl., Drechsler, Vraz 97).

Hurban M.: 25. I 1842 (Lit. odl. v Kolu I 99–108, privatni odl. v Viencu X 566, deloma tudi v ID str. CIV–V). Petračičev seznamek: 2 p.

Ilić L.: 28. V. 1842 (Odl., Děla V str. XXI). — 20. XII. 1843 (Omenil Drechsler, Vraz, 216 opom. 32). Petračičev seznamek: 8 p.

Jarnević Dragojila: Avgusta 1841 (Omenil Vraz Jarnevićevi 25. X. 1841: »...ima več tretji měsec, što sam Vaš list s Vašimi krasnimi umotvori primio . . .«, Gradja III 200). — Pismo brez data (Regesta, Drechsler, Vraz 107).

Jarnik U.: 5. XII. 1836 (LMS 1877, 149–51). — 5. III. 1838 (o. c. 152–3). — 21. V. 1838 (o. c. 154–6). — 21. IX. 1841 (o. c. 156–8; odločič priobčil zopet Ilešić, IMK XIX 94). — Izgleda, kakor da je tudi Šurmin prezrl, da je objavil

»Pisma Jarnikova Stanku Vrazu e že Bleiweis: prim. Preporod II 010, opomba 115., 127., 128.

Žeran L.: 3. XI. 1843 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, del. v celoti del. v regesti priobčeno v ČZN VII 303–4). — 20. I. 1844 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, del. doslovno, del. v reg. priobčeno v ČZN VII 304–5). — 16. V. 1844 (Splošna regesta brez data v ID str. XCVI, regesta v ČZN VII 305). — 20. VI. 1844 (Del. doslovno, del. v reg., ČZN VII 305). — 5. VIII. 1844 (Regesta v ČZN VII 3: 5). — 22. II. 1845 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, odlomčič je priobčil Ilešič, IMK XIX 97, v celoti objavljeno v ČZN VII 305–6). — 13. I. 1846 (Priobčil Prijatelj del. v ZMS IV 188, del. v ČZN VII 306–7; večinoma iste odlomke, ki so bili objavljeni že v ZMS IV je objavil zopet Ilešič, IMK XIX 100: 1). — 3. VIII. 1846 (Reg., ČZN VII 308).

Jovanović D. (*izdavač Skorotече*): 9.=21. II. 1843 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 2 p.

Jovanović P.: 30. VIII. 1841 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 279). — 26. IV. 1842 (Odl. upotrebljen v Viencu X 565, nekaj več v ID str. CXI). Petračičev seznamek: 3 p.

Žukić Fr.: (Omenjen v ID str. CX). Petračičev seznamek: 7 p.

Karadžić V. St.: V zimi 1841/2 (Omenil Vraz Karadžiću 20. V. 1842, Děla V 295: »G. Gregorić došavši iz Beča kazao mi je, što ste se Vi tužili na nas porad onog članka što ste ga bili zimus meni poslali sa molbom, da ga priobčim našim novinam...«; prim. spredaj str. 358 pismo Karadžiću). — Vukove pripiske se nahajajo tudi na pismu Sreznjevskega Vrazu, pisanim pred 29. III. 1842 (F). Petračičev seznamek: 2 p.

Kastelic M.: 1837 (Omenil Marković, ID str. C: god. 1837 iz Ljubljane njemački list neprijazna sadržaja). Petračičev seznamek tega imena nima.

Kaznačić A.: — 14. I. 1843 (Omenil Kaznačić Gaju 14. II. 1843, Gradja VI 103: »Dva puta obernuo sam moje požude više toga Gospodinu Stanku Vrazu; ostah bez odgovora na pokazanu moju želju za primiti izpunjene broje

vaše „Danice“ i ono što se bude više Slavjanskog knjižestva prid Vama pritišlo«). Petračićev seznamek: 4 p.

Klajšar J.: 1834 (Omenjeno v ID str. XCIII). — 1841 (Regesta z odl. l. c.). Petračićev seznamek: 4 p.

Klobučar (oficir): 10. IV. 1845 (Vienac X 564).

Kobé J.: 3. XI. 1839 (Upotrebil Šurmin, Preporod II 284).

Petračić piše napačno »Kober« in beleži samo 1 p., toda med ostalino se nahaja tudi Kobetovo pismo z dne 22. IV. 1842 (Ppr).

Kočevar St.: »Preko 40 pisama [od god. 1833–1850]« (Omenjena v ID str. LXXXIX; prim. tudi Vienac XV 130). Petračićev seznamek: 41 p. — 13. X. 1833 (Odl. priobčen v ID str. LXXXIX, več v Viencu XV 163). — 12. II. 1834 (Odl. upotrebljen v Viencu X 563, več v ID str. LXXXIX in Viencu XV 163, prim. tudi Šurmin Preporod I 031 opom. 79). — 16. IV. 1834 (Odl. upotrebil Petračić, Děla V str. VI, regesta v Viencu XV 163, odl. priobčil Šurmin, Preporod I 031 op. 88, kjer je pa datirano pismo napačno z 14. IV.). — 3. I. 1835 (Odl. v: ID str. XC, Vienac XV 163, Prijatelj ČZN VII 148). — 1835 (Skoro celo v ID str. XC—XCI; prim. tudi Vienac XV 163; pismo ni datirano). — 14. XII. 1835 (Odl. v: ID str. XCI, Vienac XV 163, Prijatelj, ČZN VII 149; prim. tudi Šurmin, Preporod I 035). — 13. listopada (hrv. ali slov.?) 1836 (Odl.: ID str. XCI-II, Vienac XV 166). — 29. I. 1837 (Odl. v Viencu XV 166). — 1. VI. 1837 (Odl. upotrebljen v Zborniku u slavu Jagiće 658). — 24. XII. 1838 (Odl. v Dělih V str. XX, Viencu XV 166). — 17. III. 1839 (Odl. v Dělih V str. XX). — 11. VII. 1839 (Reg. v Dělih V str. XX, odl. v Viencu XV 166). — 1841 (Odl. v ID str. XCII in Viencu XV 166; pismo ni datirano). — 3. II. 1841 (Odl. v ID str. XCII in v Viencu XV 179, kjer je pismo napačno datirano z l. 1844, prim. tudi Šurmin Preporod II 285, kjer ja pismo postavljeno v l. 1843). — 1. XII. 1841 (Odl. v Viencu XV 179, prim. tudi Prijatelj, ČZN VII 177–8¹; v Viencu je pismo napačno datirano z 1844, iz česar je izvajal Šrepel tudi napačne zaključke). — 31. V. 1842 (Odl. v Viencu XV

179). — 16. XI. 1843 (Odl., IMK XIX 96). — 4. II. 1844 (Odlomki v Viencu X 563 in XV 179; prim. tudi Šurmin, Preporod II 285, kjer je pismo napačno datirano z l. 1843). — 29. V. 1844 (Odl. v Viencu XV 179). — 20. VI. 1844 (Odlomki v Viencu X 563, XV 179). — 14. V. 1845 (Odl. v Viencu XV 179). — 28. XI. 1845 (Odl. l. c.). — 1847 (Splošna karakteristika pisem iz tega l. v Viencu XV 179). — 6 V. 1848 (Děla V str. XXIV). — 20. V. 1848 (Odl. v Viencu XV 179; isto zopet v IMK XIX 107). — 25. IX. 1848 (Večinoma priobčeno v Viencu XV 179–80, zadnji stavek več v IMK XIX 107). — 12. X. 1848 (Večina v Viencu XV 180–1, isto in dva stavka več v IMK XIX 107–8). — 13. XI. 1848 (Večina v Viencu XV 181, isto in še nekaj več v IMK XIX 108). — 14. XI. 1848 (Večinoma v Viencu XV 181–2, isto in še nekaj več v IMK XIX 108–9). — 27. XII. 1849 (Odl. v Viencu XV 182). — 18. II. 1850 (Odl. v Viencu X 575, in IMK XIX 109).

Kollar J.: 4. IV. 1843 (Odl. v ID str. CIV, kjer je pismo napačno datirano z l. 1841, v Viencu X 564, kjer je zopet datirano z 7. I. 1843, celo v Viencu XXV [1893] 352).

Korytko E.: 19. VII. 1838 (Pripis k Prešernovemu pismu Vrazu z istega datuma, LMS 1877, 163).

Krašna J.: 12. XI. 1840 (Reg. Šurmin, Preporod II 285). — 1. III. 1842 (Registrala Marković, ID str. XCV–VI, in Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 7^a, priobčil deloma v regesti deloma doslovno Prijatelj, ČZN VII 170¹, 301–2).

Krempl A.: 15. II. 1838 (Registriral Šurmin Preporod II 52). — 12. VI. 1838 (Hrv. prevod odlomka v ID str. LXXXI). — 18. VI. 1838 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 52). — 2. III. 1843 (Odl. v prevodu priobčil Marković ID str. LXXXI). — 25. VII. 1843 (Odl. v prevodu l. c.). Petračičev seznamek in Markovičovo izvestje ID str. LXXX, da se nahaja med Vrazovo ostalino osem Krempljevih pisem, pa ne odgovarja resnici, ker jih je 10 in sicer še z: 2. IX. 1839, 30. X. 1839, 14. IV. 1840, 27. V. 1841 in 1. V. 1842 (Ppr).

Križmanic I. (opat): 20. II. 1842 (Omenil Vraz Dragojili Štauduarjevi 20. II. 1842, Děla V 286: »... hvalim mu [opatu]

na njegovih několiko rečih. V ostalini menda kakega taka
kega pisma ni in ga tudi Petračičev seznamek nima.)

Krišmanić Pavlina (omošena Gajeva): 29. V. 1840
(Odlomke priobčili Petračić Vienac X 575; Marković,
ID str. XLI [v prevodu, brez data]; Macun, Knjiž. zgodovina
Slov. Štajerja 105).

Kukuljević I.: Tik pred 3. VI. 1842 (?) (Omenil Vraz Kukuljeviću
3. VI. 1842, Děla V 301: »Tvoj sam list primio... Ako danas
sutra opet zaviriš u kavarnu Bajerovu u Alservorstadt, u
možeš ga opet i sam čitati [v Danici]«; v Danici pisma
čigar dati bi se strinjali s tem datom, ni; ali je morda
pomota v datum Vrazovega pisma in bi imelo stati 3. VII.?).
— 22. VI. 1842 (Lit. odl. v Danici VIII 27 [z dne 2. VII.
1842] 107-8; privatni odlomki: Vienac X 566 in Drechsler,
Vraz 208 opom. 20).

Kušlan Drag.: 29. I. 1841 (Odl., Vienac X 563). — 4. I. 1845
(Odl., o. c. 475). Petračičev seznamek: 5 p.

Lambl V. D.: 8. XII. 1844 (Ilešič, ZMS VIII [1906] 14-5).

Macun I.: 10. VII. 1843 (Nebistven odlomek v IMK XIX
97; mesto »drugi praznik« se mora čitati »drugi pravnik«;
pismo je najbrž začetek korespondence, in nanj odgovarja
Vraz 10. VII. 1843, Děla V 329 sl.). — 4. I. 1849 (Datum
po Ppr, priobčeno je pismo skoro celo v ID str. XCIX-IX.
Pismo je identično z onim, o katerem piše Vraz Macunu
8. III./20. IV. 1849, Děla V 408: »List Vaš, što ste mi
pisali na koncu p. g.«, kjer je datum Vrazova pogreška).
— 9. II. 1850 (Datum po Ppr, odl. v ID str. XCIX). —
Razven teh se nahaja v Vrazovi zapuščini še 3 M. pisem,
in sicer z 25. X. 1844, 4. V. 1849 in 5. VII. 1849 (Ppr).

Majar M.: 25. XII. 1841 (Kolo I 135-7). — 1841. (Po originalu
brez data in podpisa v Vrazovi glasbeni ostalini pri-
občil F. Kuhač, Vienac XII [1880] 606). — 31. III. 1844 (Odl.
upotrebil Ilešič, ZMS VIII [1906] 14 ter priobčil isti odl.
zopet v IMK XIX 96). — 8. V. 1844 (Odl. IMK XIX 96).
— Na koncu 1847 (Odl., ID str. LXXXV-VI). — 22. XI.
1848 (Odl. v IMK XIX 106). — 4. III. 1849 (Odl., l. c.).
— 1850 (Reg., ID str. LXXXVII). — Razven teh se nahaja v
Vrazovi ostalini še 12 Majerjevih pisem, prim. ID str. LXXXV.

med njimi dve brez data, in pisma z datimi 31. VII. 1843, 13. IX. 1843, 27. IX. 1844, 27. I. 1845, 14. X. 1845, 4. X. 1846, 20. I. 1848 (Ppr). Splošne karakteristike Majerjevih pisem Vrazu gl. ID str. LXXXV sl. in Illešič, ZMS VIII [1906] 14).

Malavašič Fr.: »Pisma... god. 1838, 1839« splošno karakteriziral Marković ID str. XCIV. — 1. VII. 1838 (Odl. upotrebil Prijatelj IMK XIX 79, celo pismo v ČZN VII 294-5: začetek korespondence). — 7. II. 1839 (Odl. upotrebil Prijatelj, ZMS IV 194-5, daljši ekscerpt v IMK XIX 93-4, celo pismo v ČZN VII 295-7). — 25. III. 1839 (Pismo je napačno datirano z 1. 1838., a iz vsebine sledi nedvomno, da je iz 1. 1839. Odl. je upotrebil Prijatelj v ZMS IV 194, a z napačnim datum, druge odl. isti v IMK XIX 79, celo pismo v ČZN VII 297-8).

Malin N.: 1837 (Omenjeno v ID str. CX). — 26. III. 1839 (Odl. o. c. CII, nekaj več je priobčil Šurmin, Preporod II 276). Petračičev seznamek: 4 p.

Martic Grga (Ljubomir): Na korespondenco je opozoril Marković, ID str. CX. — 16. VI. 1842 (Registriral Šurmin, Preporod II 284). — 18. VIII. 1842 (Reg. l. c.). — 1843 (Kolo V 59-63). Petračičev seznamek: 8 p.

Mašek Ivan: Maja 1842 (Omenil Vraz Kakuljeviću 3. VI. 1842, Děla V 305: »Dobio sam prie deset danah pismo jedno od g. Mašeka i knjigarne Benediktove iz Beča...«) Petračičev seznamek res omenja 1 p.

Matjašič J.: 1835-50 (Splošna karakteristika v ID str. XCII). Petračičev seznamek: 7 p.

Miklošič Fr.: 14. VII. 1833 (Francosko pismo, hrv. prevod v ID str. LXXVII-VIII, Viencu XV 607, odl. franc. originala pri Murku, Forschungen zur neueren Litteraturgesch. Festg. für Richard Heinzel, Weimar 1898, 530-1). — 6. VIII. 1835 (Odl. v ID str. LXXVIII, Viencu XV 606). — Brez data, 1835? (Odl. v Viencu XV 606). — 25. IX. 1838 (Odl. l. c.). — 1839 (Pismo in poslanica, Vienac XV 606-7; prim. tudi ID str. LXXVII).

Muršec J.: 25. XII. 1832 (ZMS VII 124-5). — 9. VI. 1833 (o. c. 126). — 13. VII. 1833 (o. c. 127-8). — 6. I. 1834

(o. c. 128-9). — 20. XII. 1835 (o. c. 129-30). — 12. III. 1837 (O. c. 130-1; prim. tudi Macun Knjiž. zgodovina 96). — Okoli 25. IV. 1837 (ZMS VII 132). — 13. XII. 1837 (o. c. 132-3). — 2. III. 1838 (o. c. 133-4). — 20. IV. 1838 (o. c. 135 [pesem]; prim. tudi Macun, Knjiž. zgodovina 95). — 30. XII. 1838 (ZMS VII 135-6). — 24. II. 1839 (o. c. 136-7). — 21. VII. 1839 (o. c. 138; prim. ID str. LXXXVIII). — 1839 (ZSM VII 139). — 24. XII. 1839 (o. c. 140 1). — 22. VII. 1841 (o. c. 141-2). — Jesen 1841 (Odl. v ID str. LXXXVIII). — 27. III. 1842 (ZMS VII 143-5). — Okoli 9. VI. 1842 (o. c. 145-6). — 20. X. 1842 (146-7). — 28. XII. 1842 (o. c. 148). — 29. IV. 1843 (o. c. 149-50). — 4. III. 1844 (o. c. 150-1). — 22. IV. 1844 (o. c. 151-2). — 19. I. 1845 (o. c. 152-3). — 14. IV. 1846 (o. c. 153-4). — 3. XI. 1846 (o. c. 154). — 8. XII. 1848 (o. c. 135; prim. tudi ID str. LXXXVIII). — 31. XII. 1849 (ZMS VII 155-6). — Sredi marca 1850 (o. c. 156-8). — Najbrž maja 1850 (o. c. 158). — 16. VII. 1850 (o. c. 158-9; prim. tudi ID str. LXXXVIII).

Nikolajević G.: 15. X. 1842 (Vienac X 564, prim. tudi Šurmin, Preporod II 283). Petračičev seznamek tega imena nima.

Njegoš P. P.: 20. X. 1848 (Djela V str. XXIV-V).

Njemčić A.: 14. II. 1843 (Odl., Vienac X 563). Petračičev seznamek: 3 p.

Orožen V.: 1840 (Reg. v ID str. XCVI, prim. tudi Šurmin, Preporod II 285).

Palacký Fr. L.: 1. X. 1846: (Prevod odlomka v ID str. CVII, skoro isti odl. v originalu: Drechsler, Vraz 215 opom. 10).

Pintar L.: 20. HI. 1843 (Del. v regesti del. doslovno: ID str. XLV-VI, Prijatelj ČZN VII 302-3; prim. tudi Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 7^a in ČZN VII 170').

Popović M.: 1842 (pred 26. VII.) (Odl., ID str. CXII). — 26. II. 1842 (Odl., l. c., več Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 6 p.

Postič M.: 13. IV. 1847 (Reg. in odl., Illešič, ZMS VIII [1906] 31). — 21. IV. 1849 (Reg., l. c.). Popovičev seznamek: 7 p.

Prelog M.: 23. V. 1848 (IMK XIX 104–5). Petračičev seznamek: 3 p.; krstno ime Wilhelm bo tu pač **pomota**.

Preradović P.: 14. III. 1845 (Odl., Vienac X 562, celo v Gradji I 113). — 5. V. 1845 (Odlomki: Děla V str. XXII, Vienac X 564, celo v Gradji I 115–6). — 15. XII. 1845 (Odl. v Viencu X 562, celo v Gradji I 119). — 26. I. 1846 (Gradja I 121). — 9. II. 1846 (o. c. 122). — 2. III. 1846 (o. c. 122–3). — 30. III. 1846 (o. c. 123). — 3. IV. 1846 (o. c. 124–5). — Okoli 13. IV. 1846 (o. c. 126–7). — 5. V. 1846 (o. c. 127). — 27. IX. 1846 (o. c. 127–8). — 29. IV. 1847 (o. c. 131–2). — 26. VI. 1847 (o. c. 134–5). — 7. VI. 1847 (o. c. 136). — 17. VI. 1847 (Odl. v Dělih V str. XXII–III, celo v Gradji I 147–8). — 30. VI. 1847 (Gradja I 138–9). — 30. VII. 1847 (o. c. 139–40). — 5. VIII. 1847 (o. c. 140). — 14. VIII. 1847 (o. c. 142). — 17. IX. 1847 (o. c. 143). — 9. XI. 1847 (Odl. v Viencu X 563, celo v Gradji I 144–5). — 11. I. 1849 (Gradja I 153).

Prešeren Fr.: 4. III. 1837 (LMS 1877, 159–60: po vsej priiliki prvo Prešernovo pismo Vrazu in začetek korespondence). — Okolo 10. VI. 1837 (o. c. 158–9; radi datuma tega nedatiranega pisma gl. ČZN VII 215²; da pismo kronološki ne spada na prvo mesto, kakor stoji v LMS, je opozoril že Štrekelj, ZMS III [1901] 7²; brez motivacije je povedal Žigon, ČZN III [1906] 116, da je pisano pismo »po 10. VI. in pred 1. VII.«). — 5. VII. 1837 (LMS 1877, 161). — 19. VII. 1838 (o. c. 161–3; na str. 163 manjka v drugi vrsti med besedami »Kordesch« in »ist« dostavek, da je Kordesch »ein wegen dreimaliger Desertion entlassener Feldwebel« [Ppr]). — 26. X. 1840 (LMS 1877 163–4, pa brez početka, češ, »je izgubljen«. Kot posebno, »Smoletovu pismu pridano [pismo], bez naslova i bez podpisa« ga je registriral Marković, ID str. C, zvezo tega pripisa s Prešernovim pismom z dne 26. X. 1840 je odkril Prijatelj v ZMS IV [1902] 191–2, kjer je pismo v celoti priobčeno). — 29. VII. 1843 (Prijatelj, ZMS IV 186–7). — 12. XII. 1843 (Šrepel, Preš. Album [Zvon 1900] 821). — 5. II. 1847 (Odl. v prevodu v ID str. CI, celo pismo je priobčil doslovno Šrepel, Prešernov Album 823–4).

Raič M.: 1850 (Reg. v ID str. XCVII).

Rakovac Dr.: 31. XII. 1838 (Odl. v Viancu X 575, celo pismo v Gradji III 269]. — 5. IV. 1839 (Odl. upotrebil v Dělích V str. XIX, celo pismo v Gradji III 271-2). — 8. IV. 1839 (Gradja III 273-4).

Ravnikar M.: 20. I. 1839 (Odl. v ID str. XCIII, pismo je upotребil tudi Šurmin, Preporod II 284, celo v ČZN VII 289-94). Petračičev seznamek beleži 2 p., toda eno je pisano Gaju in priobčeno v ČZN VII, 287 sl.

Razlag R.: Pisma iz dobe 1846—49 (Splošno omenjena v ID str. XCVII). — 20. XII. 1848 (Odl., IMK XIX 105). V ostalini se nahajajo še pisma z dne 24. XI. 1846, 4. III. 1847, 4. III. 1847, 24. I. 1849 (Ppr.).

Rudeš A.: 3. IV. 1838 (Prijatelj, ČZN VII 157-60).

Rudeš J.: 11. III. 1842 (Odl. je upotrebil Prijatelj, IMK XIX 80). Med ostalino se nahaja še Rudežovo pismo z dne 26. II. 1846 (Ppr.).

Schulheim H. v.: 15. I. 1839 (Odl. v Dělích V str. XIX).

Simonič F.: Pisma iz dobe 1842—46 (Splošno registravana v ID str. XCVII). Petračičev seznameh: 3 p.

Slomšek M.: 23. IV. 1838 (Splošno omenjeno v ID str. XCIX, upotrebljeno v Zborniku u Slavu V. Jagića 659, celo v IMK XIX 92-3). Petračič čita pomotoma: Slovanscheg.

Slovenija (koroška): 1./13. V. 1848 (Belgradske »Србске Новине« z dne 27. VII. = 8. VIII. 1848, ponatisnil Ilešič, ZMS IX [1907] 29-30).

Smolé A.: 20./26. X. 1840 (Odl. v prevodu priobčil Marković, ID str. C, celo pismo Prijatelj, ZMS IV 190-1). — 30. X. 1840 (Prijatelj, ČZN VII 164-5). — 10. XI. 1840 (o. c. 165). — Marković, l. c. trdi, da Smolé »piše Vrazu god. 1840 iz Ljubljane četiri njemačka lista« in tudi Petračičev seznamek omenja 4 pisma. Četrto je pač ono, ki ga je pisal Smolé »Herrn Dr. Gaj's Redaction in Agram« dne 12. IX. 1840, in ki je priobčeno sedaj v ČZN VII 163.

Sreznjevskij I. I.: »Obširni in mnogi dopisi god. 1841 i 1842« (Splošna karakteristika v ID str. CIX in pri Šurminu, Preporod II 281). — 18. IV. 1841 (Odl., Prijatelj, ZMS IX [1907] 238). — 23. IX. 1841 (Omenja Kulakovskij, Иллиризъмъ

054). — 24. XI. 1841 (Odl. v: ID str. CIX; Šurmin, Preporod II 281; prim. tudi Děla V str. XXI, in Kulakovskij, Иллиризъмъ 071). — 1842 (IMK XIX 95). — 3. I. 1842 (Odl., Kulakovskij, Иллиризъмъ 060, 072). — 1842 z Dunaja (Odl., Kulakovskij, o. c. 072). — 20. I. 1842 (Kolo I 109–122). Petračičev seznamek: 8 p.

Stanek V.: »5 pisama god. 1841 do 1846« (Splošno omenil in en odlomek priobčil Marković, ID str. CVII). Petračičev seznamek beleži pomotoma: Sranek.

Stanković I.: »20. VI. 1839 (Odl., Děla V str. XIX). — 25. VII. 1839 (Odl., l. c.). Petračičev seznamek: 3 p.

Subotić Jov.: 28. II. (po starem) 1842. (Omenil Šurmin, Preporod II 039 op. 70). Petračičev seznamek: 4 p.; prim. tudi Děla V 290 in ID str. CXI – II.

Sušnik A.: 18. IV. 1847 (Reg. v ID str. III, celo priobčil Iljević, Gradja V [1907] 79 s).

Šafařík P. J.: »Preko 20 dopisa od god. 1837 do 1846« (ID str. CIII–IV kjer so tudi ekscerpti raznih pisem). — Pred 15. VI. 1837 (Omenil Vraz Gaju 15. VI. 1837, Gradja VI 316: »I gosp. Šafařík . . . se verhu Tvoje muklosti tuži«; prim. tudi Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, ČZN VII 226–7). — 1838 (Odl., Vienac X 465). — 1840 (gl. spredaj 363: pisma Stančku). — 30. VII. 1840 (Odl., Vienac V 566). — 15. IV. 1842 (Odl., Šurmin, Preporod II 286). — »Nekoliko nedeljah« pred 8. VI. 1842 (Omenil Vraz Erbenu 8. VI. 1842, Děla V 306). — 19. VI. 1842 (Odl., Vienac X 564, ID str. CIV) — Par dni pred 3. XI. 1844 (Omenil Vraz Erbenu 3. XI. 1844, Dela V 357: »Ovh mi se je danah javio g. dr. Šafařík . . .«). Petračičev seznamek: 26 p.

Šembera V.: 1845 (Odl., ID str. CVI–VII).

Štauduar Dragojila: 29. VII. 1841 (Vienac X 575). — Tik pred 23. XI. 1842 (Omenil Vraz Dragojili, Děla V 317: »Uprav sada primio sam Tvoj list«). Petračičev seznamek: 6 p.

Štur L.: 5 pisem iz dobe 1842–4 (Omenil Marković, ID str. CV, z odlomki raznih pisem). — 1842 (Pripis na pismu Srez-

njevskega Vrazu, omenil Ilešič, IMK XIX 95). Petračičev seznamek samo: 4 p.

Tommaseo N.: 7. II. 1846 (Děla V str. XXIII).

Trstenjak D.: »Deset listova . . . od god. 1838 – 1850« (ID str. XCIII). — 18. VI. 1838 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu V. Jagića 660). — 1 XII. 1838 (En stavek tega dolgega in interesantnega pisma je priobčil Ilešič v IMK XIX 93). — 14. XII. 1838 (Odl. upotrebil Prijatelj, IMK XIX 87, prim. tudi ID str. XCIII). — 4. I. 1839 (Odl. upotrebil Prijatelj, IMK XIX 90, isto z dvema besedama več tudi Ilešič, o. c. 93). — 16. II. 1839 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu Jagića 658, 661 in v IMK XIX 90). — 23. IV. 1839 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu V. Jagića 660, 661). — Koncem oktobra 1841 (Reg. v ID str. XCIV, daljši odl. priobčil Prijatelj, ČZN 177). — 21. VII. 1844 (Odl. v ID str. XCIV, par stavkov istega odlomka tudi v IMK XIX 97). — Izmed ostalih dveh pisem je eno nedatirano, drugo z 14. XI. 1841 (Ppr). Petračić beleži 11 p.

Varga J. (kaplan pri Ss Gyürgyi): 16. VIII. 1838 (Fr. Kuhač, Vienac XII 606–7).

Vrchovský B.: »Tri pisma god. 1837 do 1839« (Omenjena s kratko reg. v ID str. CVII).

Vukotinović L.: 19. XII. 1836 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod II 05). — 1837 (Reg. priobčil Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 108). — Kak tezen pred 26. III. 1837 (Izgubljeno, prim. Lj. Zvon XXX 365; prim. tudi Děla V 155). — 17. III. 1838 (Odl., Děla V str. XVIII). — 9. V. 1838 (Odl. 1. c.). — 7. VII. 1838 (Odl., Šurmin, Preporod II 20). — 10. X. 1838 (Šurmin, Preporod II 107). — Pred 5. VIII. 1840 (Vraz Rakovcu 5. VIII. 1840, Gradja III 287: Čuo sam, da mi je Vukotinović iz Križevaca pisao . . .). Petračičev seznamek: 22 p.

Zap K.: »God. 1843, 1844 više pisama« (ID str. VII, kjer je priobčen tudi odl.). Petračičev seznamek: 4 p.

Zorac Vl.: 1841 (Reg. Macun, Knjiž. zgodovina 103).

Žakelj A.: 25. XI. 1841 (Odl. v ID str. XCIV–V, reg. tudi Macun, Knjiž. zgodovina 7⁸, prim. tudi IMK XIX 94⁷, celo v ČZN VII 178 in 298–300). — 4. IV. 1842 (Odl. v IMK

XIX 94, celo v ČZN VII 300-1). -- 3. VI. 1843 (Reg. v
ČZN VII 301)

—*—
Ne ve se kdo:

1845. 14. III. »Častnik Ličanin« (Odl. Vienac X 564 sl.).

1850. Vienac X 575.

* * *

Razen Vrazovih korespondentov, katerih pisma so se vsaj deloma v tisku uporabila ali omenila, pa se nahaja v Petračićevem seznamku še lepa vrsta dopisnikov, katerih pisma, kakor se zdi, raziskovalcem, ki zagrebške vseučiliške biblioteke ne morejo osebno posečati, niti v odlomkih ali regestah niso pristopna: Aichelburg, Augustinović Gjuro, Badovinac M., Ban M., Barabaš Gustav, Barac, Bellošević, Brlić A. dr., Bolberg Franjo (3 pisma), Bučar Jovan dr., Buttolo Domenico, Chiudina, Čačković Josip (2), Čavlović Pajo, Čekičković Konstantin (3), Čivić (kapetan), Čižov Teodor (2), Dajnko (tako pač mesto Petračicevega: Dainze), Diesenbacher Jos. (2), Dollnischegg Josef, Dominkuš Ferd. (2), Farkaš Žiga (3), Gavrilović Jovan, Globočnik, Golob M., Gollner, Grabar Mirko (2), Hanka V., Hatter Adolf, Hatz Pavao, Hess V., Hoffmann Jos., Hranilović Ilija, Hranilović Vlad. (2), Hrašovec, Huber Ivan, Hudovsky Adolf (2), Irnich baron Gotthardt (7), Jordan (2), Jurković Janko (4), Karničnig Matija, Kernić Simo, Kolarić I., Kotzy(?), Kranjc Ivan, Krestič Nik., Kristalegg M., Križanič (?), Kuljanič Gjorgje Kuretić Nik., Lovrić Fr. (2), Marić (2), Matašić Dane (2), Mazuranić Ivan, Medaković Milorad (4), Mlinarić Stjep. (9), Mrak Maksim, Müller Franjo, Muršić Franjo, Nedog Stevo, Netopil Jan., Nosáz B. (4), Paić Moises, Pernić Ivan (2), Pettek I. (2), Petranović Božidar (2), Petranović Gjorgje (3), Plavšić, Pospišil J., Pozza Orsat, Pungartnik (12), Radičević Branko, Rauch Matija, Rittersberg, Rušnov (6), Sabukoschegg Jos., Stazić Andrija, Stišić P. (4), Stojčković Aleks., Stojanović P. E., Suchy Franjo (2), Sterman, Strutinski, Šandor, Šavor Josip (2), Schanović (!) Božidar, Štauduar Gabriela (3), Štauduar Olga, Štauduar Paula (4), Štauduar Vjekoslav (4), Tancer Lavosl., Theodorović, Topalović M. (2), Trnski Ivan (6), Utješenović (3), Vakanović (2), Valovski, Vidović Anka (3), Vladislavljević Dm., Vogrin Vidosl., Vuković

Filip (2), Vrániczany Jos. (2), Weitzinger, Wizner, Zebić (6), Žužel Fr.

Res oddolžili bi se Hrvati Vrazu, če bi sledila pismom Gaju v 7. knjigi »Gradje za povijest književnosti, hrvatske«: Pisma Vrazu. Seveda bi moral dobiti posel v roke mož, ki Vrazovo dobo in njene ljudi pozna in ki ume zgodovinsko gradivo tudi sam upotrebljati. Imensko in predmetno kazalo ni pri izdajah korespondenc nikdar preveč natančno in podrobno. Če se pa bratje Hrvatje ne izjavijo, da postavijo v doglednem času Vrazu ta spomenik, bodo morali poskrbeti pač Slovenci sami, da izdajo polagoma vsaj pisma svojih rojakov; priobčevati pod mnogo obetajočimi naslovi nepopolne in poljubno pobrane izpiske pa ne kaže.

Ko izidejo pisma Vrazu, se bo še le tudi prav videlo, koliko Vrazovih pisem manjka. Ako se vzame za podlago seznamek pisem Vrazu ter ozira objednem na ona Vrazova pisma, na katerih eksistenco se da iz miglajev v že tiskanih pismih ali po konceptih v Vrazovi ostalini sklepati, bi razen že omenjenih posameznih manjkala v celoti Vrazova pisma: Aichelburgu, Auerspergu, Augustinoviću, Bačovskemu, Badovincu, Banu, Barabašu, Barcu, Belloševiču, Bleiweisu, Bodjanskemu, Bogoviću, Bolbergu, Borojeviću, Bratuši, Bučarju, Buttoli, Cantilyju, Ciringarju, Chiudini, Čačkoviću, Čavloviću, Čekičkoviću, Čelakovskemu, Čiviću, Čižovu, Čopu, Dainku, Demetru, Deutscherju, Dimitroviću, Diesenbacherju, Dollnischegggu, Dominkušu, Draškoviću, Drobniču, Dubrowskemu, Farkašu, Fialki, Freyerju, Friču, Gavriloviću, Globočniku, Golobu, Gollnerju, Gottweisu, Grabarju, Hatterju, Hatzu, Herzogovi, Hessu, Hošmanju, Horvatu, Hraniloviću I., Hraniloviću VI., Hrašovcu, Hrgoviću, Huberju, Hudovskemu, Hurbanu, Iliću, Irnichu bar. Gotthardtu, Jarniku, Jeranu, Jordanu, Jovanoviću D., Jovanoviću P., Jukiću, Jurkoviću, Karničnigu, Kerniću, Klajžarju, Klobučarju, Kobetu, Kollaricu, Kollárju, Kotzyju (?), Krajncu, Krašni, Kremlju, Krestiću, Kristalegggu, Križmaniću, Kuljaniću, Kuretiću, Kušlanu, Lamblu, Lovriću, Majerju, Mariću, Martiću, Matašiću, Matjašiću, Mašku, Medakoviću, Miklošiću, Mlinariću, Mraku, Müllerju, Muršcu Fr., Nedogu, Njemčiću, Netopilu, Njegošu, Nosázu, Orožnu, Paiću, Palackemu, Perniću, Pettku, Petranoviću B., Petranoviću Gj., Pintarju, Plavšiću,

Popoviću, Pospišilu, Postiću, Pozzi, Preisu, Prelogu, Preradoviću, Pungartnigu, Radičeviću, Ravnikarju, Rauchu, Razlagu, Rittersbergu, Rudežu J., Rušnovu, Sabukoschegu, Schulheimu, Simoniču, Slomšeku, Stančku, Stankoviću, Staziću, Stičiću, Stojakoviću, Stojanoviću, Strmanu, Strutinskemu, Subbotiću, Suchemu, Sušniku, Šandorju, Schanoviću, Šavorju, Šemberi, Štauduar Gabrijeli, Štauduar Olgi, Štauduar Pavli, Štauduaru Vjekosl., Šturu, Tancerju, Theodoroviću, Tommaseu, Topaloviću, Trstenjaku, Utješenoviću, Valovskemu, Vancaški, Vargi, Vidovićevi, Vladislavljeviću, Vraniczanyju, Vrhovskemu, Vukotinoviću, Vukotinoviću, Weitzingerju, Zebiću, Zorcu, Žaklju, Žužlju (prim. tudi koncepte pisem ne ve se komu). Mnogo doslej nenajdenih pisem je gotovo za vedno propadlo, marsikaj pa bi se s primerno akcijo dalo še zaslediti. Zgodovinskemu društvu in njegovim prijateljem se odpira tukaj hvalevredna naloga; če bi se izdal res kedaj »Dodatek k petemu zvezku Vrazovih Děl«, bi se na indeks za vsa pisma ne smelo pozabiti.

Nova izdaja »Děl« z vso prozo, kar se je je pri prvi izdaji izpustilo in kar se je je od takrat, oziroma se je še bo našlo, pač ni potrebna. Kritična izdaja poezij bi bila res dobrošla, a je radi nečednih manipulacij z rokopisi deloma sploh onemogočena. Vsega uvaževanja vreden pa je predlog Drechslerjev: »Ono, što je i danas lijepo u njegovoj poeziji, a ostat će vrijedno i u buduće, treba ponovno izdati. Nema toga puno. Mali kanconijer čiste, sitne lirike, domoljubne i erotičke bio bi trajni spomenik njegova pjesnička duha, da gledajući novi njegov profil ne zaboravimo nanj kao pjesnika« (Savremenik V 634). Drugačna pa je stvar s slovenskimi, večinoma še neobjavljenimi rokopisi. Problemi, ki so z Vrazom v zvezi, so za Slovence vitalnega pomena: zato se mora podati vsem, ki se za te probleme interezirajo, prilika, da spoznajo Vraza tistih let, ko je sam »z veseljem obdeloval nehvaležno polje slovenske poezije«. Matica Ilirska je odstopila slovenski posestrimi slovenske otroke Vrazove Muze zato, ker jih sama ni mislila izdati: čas je, da se izpolni tiho upanje darovalke.

Knežec pri Rogaški Slatini, na god Vaclava kralja 1910.

Dr. Fr. Kidrič.

Digitized by Google

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

4. odborova seja dne 8. maja 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Kaspret, prof. Majcen, prof. Kožuh, dr. Stegenšek, dr. Pivko. Opravičila sta se mag. pharm. Pollak in dr. Štrekelj.

Zapisnik 3. seje se odobri. Sprejmejo se novi člani:

Šola v Razborju ob Savi; Ferdinand Leskovar, uradnik južnoštajerske posojilnice v Mariboru; Josip Dekorti, župnik v Ljubnem; Andrej Podhostnik, župnik v Rečici; Franc Rop, kaplan v Rečici; c. kr. moško učiteljišče v Gorici; šolsko vodstvo v Mozirju; krajni šolski svet v Središču. Kot člani so se javili še: Franc Holz, tajnik c. kr. kmetijske družbe v Gradcu; Davorin Beranič, profesor v Kranju; Ludovik Mlakar, stud. fil.; Anton Kosi, šolski vodja v Središču; Ludovik Mužek, učitelj v Središču. Izstopili so: Čitalnica v Slovenski Bistrici; Makso Hočevar, učitelj v Šoštanju; Fran Jazbinšek, enoletni prostovoljec v Ljubljani; Alojzij Kos, župnik pri Sv. Martinu; Jan Kansky, župnik na Keblju; Ivan Lasbacher, trgovec v Sl. Bistrici; Anton Šlander, dekan v Starem trgu.

Blagajnik našteje 23 članov, ki dolgujejo članarino po dve in po več let. Vsem se je poslal opomin. Vsega skupaj dolguje 73 članov društvu 835 K članarine.

Kovačičeve knjige „Trg Središče“ se je razprodalo poleg 500 iztisov, ki jih je nakupila središka občina, že 170 iztisov. Račun tiskarne za knjigo znaša 3698 K 26 v. Društvo dobi 120 K popusta, če poravna račun tekom enega meseca. — Poštni predal je tajnik zopet odpovedal, ker je predrag. — Knjižni nakupi, o katerih poroča tajnik, se odobrijo. — Društvo je prejelo podpore od posojilnice v Šmarju 40 K, v Konjicah 20 K. — Društveni odbornik, g. mag. pharm. Pollak, koplje pri Ptiju na svojo roko za društvo. — G. Godec je poslal za muzej tri zbirke ptičev. Račun za ptice se odobri. — Muzej je zavarovan proti požaru za 20.000 K pri banki Slaviji. —

3. snopič „Časopisa“ bo posvečen stoletnici rojstva Stanka Vraza in bo obsegal le članke o Vrazu. — Na predlog prof. Kaspreta se sklene, razširiti delokrog društvenega časopisa na vse slovenske dežele. — Glede ponudbe grofa Julija Auersperga, naj si kupi društvo zbirko zgodovinskih knjig (genealogica), se sklene pooblastiti prof. Kaspreta, dr. Stegenšeka in dr. Kovačiča, da kupijo zbirko bodisi popolno ali pa izbrane knjige do zneska 300 K. — Sprejme se v principu predlog dr. Stegenšeka, naj prinaša „Časopis“ kot dodatek umetniške priloge z besedilom. Priloga o „hišnih vratih“ po slovenskem Štajerskem bi obsegala 30—50 strani s kakimi 50 slikami vred. Druga priloga bi obsegala narodne vezenine. — Priprave k Vrazovi slavnosti so v teku. — Glede Vrazove slavnosti v Cerovcu ne more prevzeti društvo gmotne strani; poslalo bo nanjo le svojega zastopnika kakor Slovenska Matrica. Nato se seja zaključi.

5. Stoletnica Stanka Vraza.

Slovenski svet praznuje letos stoletnico rojstva najidealnejšega zastopnika jugoslovanske vzajemnosti in najizobraženijega pesnika ilirske dobe, sina ljubkih Ljutomerskih goric, Stanka Vraza. L. 1810—1910 — kratka doba v oceanu svetovne zgodovine, a sila važna v mukotrpnom življenju hrvaškega in slovenskega naroda! Če zasledujemo gonilne ideje, ki so v zadnjih 100 letih določevale smer kulturnemu življenju južnih Slovanov, se nehote skoraj na vsakem koraku spominjamo Stanka Vraza. Zakon narave je ta, da mnogokrat majhno obsega veliko; tudi Mali Štajer je dal Slovanstvu moža vzletnih idej, dalekosežnega obzorja, duha, ki se je visoko povspel nad tesne razmerice svoje najožje domovine.

„Zgodovinsko društvo“, ki je po svojem namenu poklicano zasledovati tok duševnega življenja štajerskih Slovencev, ne more in ne sme prezirati tradicij Stanka Vraza, zato tudi ni smelo iti molče mimo stoletnice našega velikega ožjega rojaka, ki si je vrh tega baš na mariborski gimnaziji nadelal pot v širni svet svetovnega pesništva in slovenske zavednosti.

Odbor „Zgodovinskega društva“ je tedaj storil, kar je bilo v njegovih močeh, ter je v tem oziru stopil v dotiko s predsednikom „Matice Slovenske“, z dramatičnim in glasbenim društvom v Mariboru ter s pevskim zborom mariborske čitalnice, in našel je povsod prijazen odziv.

Skupni odbor odposlancev »Zg. dr.“, Dramatičnega in Glasbenega društva ter pevskega zбора Mariborske čitalnice je določil, da se slavnost vrši v Mariboru dne 5. junija po naslednjem vsporedu: 1. J. pl. Zajc: Ouverture iz „Vražarica Boissyska“. 2. Deklamacija A. Šenoa: Stanku Vrazu. — (Hrvaško besedilo je prav spretno deklamovala gdčna. Micika Stegnarjeva.) 3. J. Leban: Molitev. 4. Slavnostni govor. 5. V. Klaić: Pod prozorom, Besede Stanka Vraza. 6. Fučík: Slava cesarju! Marche triumphale. 7. Slava Stanku Vrazu! Živa slika v 3 delih.

Vse točke so se precizno izvršile; orkester je vodil g. Kudelka, pevski zbor pa g. Družovič. Osrednja točka cele svečanosti je bil slavnostni govor dr. Ilešiča, ki je bil kaj primeren značaju svečanosti in razpoloženju občinstva. Vsebina Ilešičevega govora je bila naslednja:

Stanko Vraz je „sin domači“, ki je poslušal grlice in slavčke žerovinske in murskopoljske, pa tudi zrl hrvatskosrbske junake od mejdana.

Njegov je ves svet jugoslovanski, a njegova doba je doba ilirska (1830—1848), ko so živeli v Slov. goricah Matjašič, Vogrin, Caf, dr. Muršec, Krempl, ko je v Podčetrtek u deloval dr. Kočevar in so doraščali Dav. Trstenjak, Bož. Raić, Herg itd. V Slov. goricah je gospodaril dolgo Danjko, v Celovcu je deloval Slomšek, v Ljubljani je pesnil Prešeren, v Zagrebu pa je nastopil Gaj.

Ljubljana je imela v 30. letih 19. veka krog estetov, Zagreb pa kolo navdušenih prosvetiteljev naroda. Študent Vraz je naravno gledal za onim, ki je potekel iz graškega dijaškega življenja in ki je z ljubeznijo sprejemal štajerske druge na

svojem domu v Krapini — za Gajem; gledal je tudi v oddaljeno Ljubljano, ki ga je pa odbijala.

Knjižnega jezika ni imel nobenega, a že spričo omenjenega dejstva se je moral okleniti štokavščine, ki je mnogo obsežnejša.

Okoli 1842. je bil Zagreb že ves Gajev, to je, naroden, ilirski, in Gaj politični vodja. Vraz je takrat prišel v Ljubljano, našel v Prešernu osamljenega pevca, a Ljubljano kakor cerkev brez Boga, to je, ljudi brez narodnosti. Romal je za narodnimi pesnimi po Sloveniji dalje na zapad in ves slovenski svet je bil prepletен z ilirsko mislio; zdele se je, da se ves slovenski svet v književno kulturnem oziru nagne na ilirsko stran.

L. 1848. je slavil Gaj visok političen vspeh — Jelačića bana. Vraz je zastopal Slovence na vseslovanskem shodu v Pragi, pa videl, kako je pozdravljal njegov štajerski priatelj dr. Kočevar hrvatski sabor; zdele se je, da pade tudi politični dualizem.

Tode padale so na te sijajne vspehe Vrazovega ilirizma i sence. Gajev ostri politični nastop je povzročil zabrano ilirskega imena in preganjanje ilirizma na avstrijski strani (bogoslovcem se je prepovedovalo, občevati z Vrazom). Vraz in drugi so očitali Gaju, da je on tega kriv. Dandanes moramo reči, da nam je potrebno Vrazovo kulturno, podrobno delo, a potrebna tudi politika, višja politika.

V kulturnem oziru je Vraz naletel na odpor pri mnogih slov. svečenikih, ki bi bili sicer vneti Ilirci, tako pri Matjašiču, Jeranu; spotikali so se ob njegovih ljubavnih pesmih, sploh tudi ob vsem „prerevolucionarnem“ bistvu ilirizma (kakor na pr. Slomšek).

Očitalo se mu je (Miklošič je menjal svoje nazore — a A. Murko, Prešeren) odpadništvo, uskoštvvo, a zgodovinska činjenica je, da slovenskega naroda z z a v e s t j o te in tako obsežne enote v oni dobi še sploh ni bilo. Sicer pa letimo v svojo lastno nesrečo, ko se cepimo, kadar drugi snujejo „Veliko Nemčijo“ in „Zedinjeno Italijo“. Z omenjevanjem in utesnjevanjem pojma „n a š n a r o d“, to je, slovenski narod v na-

sprotju s „hrv.“ narodom, jemljemo našemu v korist strmečemu prostaku samozavest in vero v zmago.

Dramatično sliko sta nalašč za to svečanost sestavila prof. Fr. Kovačič in Fel. Stegnar. Ima tri dele.

I. del: Na žerovinskih dubravah v ranem jutru l. 1810. obsega kot zgodovinsko ozadje alegorično orisan položaj štajerskih Slovencev med Muro in Dravo ob času pesnikovega rojstva. Idilična slika peric, katerim se pridružijo kosci, predstavlja takratno življenje priprstega naroda: tlačaniti moratujim graščakom in trdo delati, a delo mu sladi pesem. Kmetska hiša je varhinja slovenskega življa, slovenske pesmi. V ljudstvo so pa že nekoliko prodrle v nejasni obliki tudi ideje Napoleonove Ilirije. Nenadoma nastopi vila Radomerka, genij slovenski z dvema spremjevalkama, kmalu potem vila Ratoborka, genij hrvaški. Nastop vil in njih oprava se drži polnoma narodnih pripovesti in opisa v Vrazovih delih.

Slovenska in hrvaška vila sta personifikaciji hrvaško-slovenske kulturne vzajemnosti. Radomerka se pomišlja, kje naj novorojenčku najde primerno njivo, kamor bo sejal seme svojega duha; domače razmere so pretesne za vzletnega pesniškega duha. Iz zadrege ji pomaga hrvaška vila Ratoborka, češ, od Triglava do Balkana je prostora dovolj za delotvornost pesnikovo. Zveza je sklenjena, obe vili gresta k zibelki, Ratoborka mu poneše v dar liro in gosli, Radomerka pa rožmarin iz svojih prs, simbol priproste a plemenite slovenske duše. S tem je ob enem izražen značaj pesnikov. V II. delu je kratko očrtana ilirska doba od l. 1830—1848. Historično ločeni momenti so zbližani in strnjeni v celoto. Nastopijo najznačilnejše osebe ilirskega pokreta: Vraz in Kočevar kot zastopnika Slovencev, Ljudevit Gaj, grof Drašković, Babukić, Mažuranić, Rakovac, Ožegović, naposled ban Jelačić kot predstavitelj politične struje ilirske dobe. Sklene se zveza med Hrvati in Slovenci, hrvaško-slovenski rodoljubi napravijo velik načrt za kulturni napredok: Matica Ilirska, narodni muzej, gledišče itd. A kar kor grom zadoni vmes bojna troblja, ban Jelačić nastopi in

opozori na nevarnost, v kateri je domovina. Gaj stopi v ozadje, v nasprotju z bojnim rožljanjem nastopi Vraz v duhu romanticizma kot miroljubni pesnik in prerok lepše bodočnosti, ko bo nehalo sovraštvo med narodi, ko bo solnce pravice zasijalo vsem. To je pesnikova oporoka, s katero se dejanje dovrši.

III. del je pesnikova apoteoza. Hrvaška in slovenska vila držita nad grobom pesnikovim njegovo sliko, ovenčano s palmovo vejo in lipovim cvetjem. Na grobu leži pesnikova lira. Snov je povzeta iz IV. dela Djulabij. Krog groba stočijo Jugoslovani: Slovenci iz raznih pokrajin, Hrvati, Srbi in Bulgari v narodnih nošah.

Orkester zasvira „Liepa naša domovina“¹ in dejanje je končano.

¹ Iz neznanega razloga se je zasviral napev „Slovenec sem“, kar se manj vjema z značajem Vrazove svečanosti.

Imenik društvenikov I. 1910.

Redni udje.¹

- Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.
Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.
Arnejc dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.

Barle Janko, prebendar v Zagrebu.
Bartol Anton, notar, substitut v Kranjski gori.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec, odvetnik v Celju.
Beranič Davorin, gimn. profesor v Kranju.
Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.
Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Slov. gor.
Brejc dr. Janko, odv. v Celovcu.
Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.
Brolloh Luka, c. kr. gimn. profesor v Pazinu.
Brumen dr. Anton, odv. v Ptaju.
Cajnkar Jakob, župnik v Središču.
Cajnko Val., katehet v Varaždinu.
Cerjak Fran, kapelan pri Sv. Križu pri Slatini.
Cerjak J., župnik v Rajhenburgu.
Cestnik A., c. kr. gimn. prof. v Celju.
Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
Cukala dr. Fr. Ks., prefekt v Marijanšču v Celovcu.
Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Čitalnica narodna v Celju.
Čitalnica v Gradcu.
Čitalnica v Novem mestu.
Čižek Al., župnik v Slov. Gradcu.
Čižek Josip, dekan v Jarenini.
Črnej Ivan, nadučitelj v Globokem.

Danica, kat.akad. društvo na Dunaju.
Debevec dr. Josip, c. kr. profesor v Ljubljani.
Dekorti J., župnik v Ljubnem.
Erhartič Martin, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici.
Feigel Otilija, učiteljica v Sl. Bistrici.
Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru
Feuš dr. Fr., prof. bogosl. v Mariboru.
Firbas dr. Fr., c. kr. notar v Mariboru.
Flek Josip, prošt v Ptaju.
Florijančič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
Framska šola v Framu.
Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
Frančiškanski samostan v Mariboru.
Frangež Jer., župnik pri Sv. Marjeti.
Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Logatcu.

Globočnik Anton pl. Sorodolski, vladni svetnik na Dunaju.
Glonar Jos., cand. phil. v Gradcu.
Godec Ferd., zasebnik v Breznici pri Prevaljah.
Gomilšek Fran, župnik pri Sv. Peteru na Medvedovem selu.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
 Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.
 Grafenauer dr. Ivan, c. kr. g. prof.
 v Ljubljani.
 Gregorc Pankr., župnik v Venceslu.
 Grobelšek I., župnik v Gomilskem.
 Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v
 Ljubljani.
 Haubenreich Alojz, kn.-šk. ekspec-
 ditor v Mariboru.
 Hauptman Fran, c. kr. prof. in šol.
 svetnik v Gradcu.
 Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
 Herle dr. Vladimir, c. kr. profesor
 v Kranju.
 Hirti Fran, župnik v Slivnici.
 Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja
 v Mariboru.
 Holz Fr., tajnik km. dr. v Gradcu.
 Horjak Janez, duh.v p.pri Sv.Rupertu.
 Horvat Franjo, slikar v Mariboru.
 Horvat Friderik, župnik v Št. Lov-
 rencu na Pohorju.
Hranilnica južnoštaj. v Celju.
 Hranilnica in posojilnica v Artičah.
 Hranilno in posojilno društvo v
 Ptuju.
 Hrastelj Franc, nadžupnik v Kon-
 jicah.
 Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
 Hrašovec dr.Juro, odvetnik v Celju.
 Hrašovec dr. Silvin, c. kr. okrajni
 sodnik v Novem mestu.
 Hribar Ivan, drž. posl. v Ljubljani.
 Hribovšek Karol, stolni prošt v
 Mariboru.
 Ilčič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v
 Ljubljani.
 Irgl Fran, župnik na Vranskem.
 Jager Avguštin, kapelan v Ptaju.
 Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
 Jankovič dr. Fran, dež. poslanec in
 zdravnik v Kozjem.
 Janžekovič Jožef, župnik pri Sv.
 Lenartu v Slov. gor.
- Janžekovič Lovro, župn. v Veržeju.
 Janžekovič Vid, župnik v Svečini.
 Jarc Evgen, c. kr. prof. in dež. od-
 bornik v Ljubljani.
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, kne-
 zoškoф v Ljubljani.
 Jelšnik Ivan, kapelan v Čadramu.
 Jerovšek dr. A., real.prof. v Mariboru.
 Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v
 Mariboru.
Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
 Jurko Ivan, župnik v Pamečah.
 Jurko Mira, učiteljica v Artičah.
 Jurkovič Mart., dekan v Ljutomeru.
 Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptaju.
 Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
 Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu
 v Slov. gor.
 Karba Matija, župnik v Zrcčah.
 Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v
 Celju.
 Kartin Herb., stud. iur. v Gradcu.
 Kasprek Anton, c. kr. gimn. prof. v
 Gradcu.
 Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.
 Kavčič J., kapelan pri Sv. Benediktu.
 Kidrič dr. Fran, asistent c. in kr.
 dvorne knjižnice na Dunaju.
 Klasinc dr. Iv., odv. v Gradcu.
 Knjižnica krš. soc. zv. v Mariboru.
 Koblar Anton, dekan v Kranju.
 Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.
 Kociper J. Ev., prof. v Mariboru.
 Kočevar Ivan, trgovec v Središču.
 Kodrič Jos., kapelan v Kamnici.
 Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
 Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri
 Velenju.
 Kolar Vinko, provizor v Reki.
 Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptaju.
 Kolarič Josip, župnik pri Sv. Mar-
 tinu na Paki.
 Kolšek dr. Josip, odv. v Laškem, trgu.
 Komatar Fr., c. kr. prof. v Kranju.
 Komljanec dr. Josip, prof. v Ptaju

- Korošec dr. A., državni in deželni poslanec v Mariboru.
- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
- Košar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Ant., šol. vodja v Središču.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Košan Janko, c. kr. prof. v Gradcu.
- Koštjal Ivan, c. kr. prof. v Gorici.
- Kotarska učit. knjižnica v Kastvu.
- Kotnik dr. Fr., gimn. prof. v Celovcu.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, župnik v Ločah.
- Kozinc Iv., žup. v Slivnici p. Celju.
- Kožuh Josip, c.kr.gimn. prof. v Celju.
- Krajnc Viktor, c. in kr. gen. major v Gradcu.
- Krajni šolski svet v Središču.
- Kranjc Marko, duhovnik v Mariboru.
- Krek dr. Bogomil, dvorni in sodni odvetnik na Dunaju.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sodni svetnik pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Val., kapelan v Šoštanju.
- Krošelj Fran, kapelan v Šoštanju.
- Kruljc dr. Franc, dekan v Laškem trgu.
- Kuhar Anton, kapelan v Središču.
- Kuhar Števan, dijak v Bratonicih.
- Kukovec dr. Vek., deželni poslanec in odvetnik v Celju.
- Kukovič Ant., naduč. na Polenšaku.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
- Lasbacher Josip, kapelan v Jarenini.
- Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
- Leskovar Ferd., posoj. tajnik v Mariboru.
- Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
- Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
- Ljudska šola v Razborju.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
- Lončarič Josip, kapelan pri Sv. Juriju pod Tab.
- Lorbek Ivan, župnik pri Sv. Primozu na Poh.
- Lorenčič V., kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.
- Lukman dr. Fran, prof. bogoslovja v Mariboru.
- Lupša Ferdo, drž. inženir v Siamu.
- Majcen Gabriel, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majhen Josip, nadučit. v pokoju v Studenicah.
- Markošek Ivan, katehet v Mariboru.
- Marzidovšek J., voj. kur. v Gorici.
- Matek dr. Mar., kanon. v Mariboru.
- Mayer dr. Fran, odvet. v Šoštanju.
- Mavrič Kar., učitelj v Križevcih.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jak., župn. pri V. Nedelji.
- Meščanska šola v Postojni.
- Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
- Meško Fr. Ks., župnik pri Mariji na Zili.
- Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor.
- Meško Martin*, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Jos., župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v Mariboru.
- Mlakar Lud., cand. phil. v Laporju.
- Močnik F., kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec F., stol. župn. v Mariboru.
- Mrkun Anton, kapelan na Homcu.
- Munda Janko, župnik na Kozjaku.

Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. Gradcu.
 Muzek L., učitelj v Središču.
Napotnik dr. Mihail, knezoškof itd. v Mariboru.
 Narodna bukvarna v Ljubljani.
 Ogradi Fran, opat v Celju.
 Ogriz Janez, dekan v Kaplji.
 Orožen Fr., c. kr. učiteljiški prof. v Ljubljani.
 Osenjak Martin, župnik pri Sv. Peteru pri Radgoni.
 Ozimič Jos., kapelan v Grižah.
 Ozmec Josip, dež. poslanec in župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
 Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
 Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
 Petelinšek M., kapelan v Mariboru.
 Petovar Terezija, učiteljica pri Kabeli.
 Pipuš dr. R., odvetnik v Mariboru.
 Pišek Fran, posoj. tajnik v Mariboru.
 Pivec Štefan, župnik v Podčetrtek.
 Fivko dr. Lud., c. kr. učiteljiški prof. v Mariboru.
 Planinc Fran, kapelan v Mozirju.
 Plepelc Josip, župnik pri Sv. Emi.
 Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Ploj dr. Miroslav, drž. poslanec in dvorni svetnik na Dunaju.
 Podhostnik Andrej, župnik v Rečici.
 Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.
 Podlogar Leop., kapelan v Dobu pri Domžalah.
 Pollak Fran, farmaceut v Ptuju.
Posojilnica v Brešicah.
 Posojilnica v Dolu.
 " v Framu.
 " v Konjicah.
 " v Ljutomeru.
 " v Makolah.
 " v Mariboru.

Posojilnica okrajna v Ormožu.
 " v Gornji Radgoni.
 " v Šmarju.
 " na Slatini.
 " Trbovljah.
 Potovšek Josip, župnik v Artičah.
 Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Halozah.
 Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
 Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
 Prekoršek I., potov. učitelj v Celju.
 Presker dr. Ivan, c. kr. sod. svet v Ormožu.
 Presker Karol, župnik v Kapelah.
 Pšunder Ferd., vikar v Ptuju.
 Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
 Pukl J., tolmač v M. Enzersdorfu.
 Rabuza Anton, gimn. učitelj v Mariboru.
 Rampre Franc, kapelan pri Sv. Vidu.
 Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
 Ravnateljstvo c. kr. g. v Mariboru.
 Ravnateljstvo c. kr. g. v Nov. mestu.
 Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Pazinu.
 Ravnateljstvo kn. šk. g. v Št. Vidu.
 Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
 Rebol Fran, cand. phil. na Dunaju.
 Reich A., c. kr. blag. pred. v Ljubljani.
 Repolusk Frid., župnik pri Sv. Vidu.
 Režabek Blaž, gozdar v Konjicah.
 Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
 Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
 Rop Fran, kapelan v Rečici.
 Rosina dr. Fran, odv. v Mariboru.
 Roškar Ivan, drž. poslanec, posest. v Malni.
 Rozman Josip, provizor v Črnečah pri Sp. Dravogradu.
 Rudolf dr. Ivan, odv. v Konjicah.
 Schmoranzer Josip, c. kr. učit. p. of. v Mariboru.
 Schoeppl dr. Ant., vitez v Ljubljani

- Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Schreiner Ludmila, učiteljica v Sl. Bistrici.
- Schwentner L., knjigotržec v Ljubljani.
- Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
- Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Sernec dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.
- Sila Matija, dekan v Tomaju.
- Simonič dr. Fran*, vitez Fran Jož. reda v Radgoni.
- Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan, župnik v Logavesi.
- Sinko Fr., kap. v Šmarju p. Jelšah.
- Sinko J., župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sitar Jos., dež. sod. svet. v Brežicah.
- Šket dr. Jakob, c. kr. profesor in vladni svetnik v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, odv. v Nov. mestu.
- Slavič Fran*, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Poh.
- Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
- „Slomšek“, lit. krožek v Mariboru.
- „Slovenija“, akad. dr. na Dunaju.
- „Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.
- Smodej Fr. Ks., korni vikar v Celovcu.
- Somrek dr. J., prof. bog. v Mariboru.
- Srabočan Anton, župnik v Pišecah.
- Stegenšek dr. Avgust, prof. bogos. v Mariboru.
- Stegnar Feliks, učitelj v p. v Mariboru.
- Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.
- Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
- Strelec Iv., nadučit. v Št. Andražu v Slov. gor.
- Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
- Stroj Alojzij, špiritual v Ljubljani.
- Suhac dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.
- Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.
- Šaləmun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
- Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungotna Poh.
- Šetinc Josip, odv. konc. v Brežicah.
- Šjanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Slov. gor.
- Šimonc Simon, kapelan v Zibiki.
- Šinko Matija, župn. v p. v Središču.
- Škamlec Ignac, župnik v Leskovcu.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. real. prof. v Ljubljani.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.
- Šolsko vodstvo v Mozirju.
- Šolsko vodstvo v Novi Šifti.
- Špindler Fran, kapelan v Brežicah.
- Štefan Peter, vojni kur. v Mariboru.
- Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Štrekelj K. dr., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Miklavžu pri Ormožu.
- Tiplič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tkavc Anton, korvikar v Mariboru.
- Tomanči J., župnik pri Sv. Urbanu.
- Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tombah Josip, župnik pri Sv. Peteru pod Sv. gor.
- Tominšek dr. J., c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.
- Topolnik Ivan, kapelan v Vidmu.
- Trafenik Josip, koralist v Mariboru.
- Trstenjak Alojzij, stud. iur. v Gradcu.
- Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
- Trstenjak Ernest, voj. kurat v Gradcu.
- Tuma dr. Hen., odv. v Gorici.
- Turner dr. Pavel*, veleposestnik v Mariboru.

Učiteljišče c. kr. moško v Gorici.
 Učiteljišče c. kr. v Mariboru.
 Učit. društvo za šolski okraj Konjice.
 Učit. društvo v Ljutomeru.
 Ulbing Tomaž, prov. v Žel. Kaplji.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
Vodušek Jos., župnik pri Sv. Bol-
 fenku v Slov. gor.
Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari
 v Halozah.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Volčič Miroslav, župnik v Breznu.
 Vošnjak dr. Bogomil v Gorici.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl.
 Bistrici.
 Vošnjak Miha, inženir v Gorici.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sod. nadsv.
 v Mariboru.
 Vozlič Leop., kapelan v Feldbachu.
 Vraber Maks, ravnatelj v Trstu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu
 v Slov. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v
 Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Verstovšek dr. Karol, deželni in
 državni poslanec in c. kr. gimn.
 prof. v Mariboru.

Zamuda Al., kapelan v G. Radgoni.
 „Zarja“, akad. društvo v Gradcu.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljic Matija, župnik pri Sv. Ju-
 riju ob Pesnici.
 Zdolšek And., župn. pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
 ob Tab.
 Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v
 Mariboru.
 Zmazek Fran, župnik pri Sv. Bene-
 diktu.
 Zorko Melh., kapelan v Cirkovcah.
 Zupanc Josip v Ptuju.
 Zveza narodnih društev v Celju.
 Zveza slov. štaj. učiteljev in učiteljic
 v Celju.
Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof.
 v Ljubljani.
Žagar Ivan, kapelan pri Sv. Martinu
 na Pohorju. 353

Umrla uda:

Hrašovec Fran, c. kr. sodnik v
 Gradcu.
 Kruščič Ivan, šol. svetn. v Celju.

Časopis za zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

8. letnik.

Uredil
Anton Kasper.

Maribor, 1911.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Digitized by Google

Vše pravice si přidržuje društvení odbor.

Vsebina 8. letnika (1911).

I. Zgodovinski spisi.

	Stran
<i>a) Stegenšek Avg. dr.: O početkih Jurkloštrske kartuzije.</i>	1
<i>Pivko Ljudevit dr.: Sosečka. Črtica o javnem pravu podravskih Poljancev med Itujem in Ormožem</i>	11
<i>Kaspre特 Anton prof.: Oplenitev kunšperških in podšredskih podložnikov l. 1573. Epizoda iz zgodovine kmetske vojnje l. 1573</i>	21
<i>Dr. J. J.: Dvoje slovenskih fevdnih priseg</i>	33
<i>b) Kos Franc dr.: Topografične drobtine</i>	77
<i>Trstenjak Al.: Prepodajna listina iz l. 1819</i>	87
<i>Kovačič Fr. dr.: Ormož. Predaval v Ormožu dne 18. dec. 1910</i>	107

II. Narodopisni spisi.

<i>Kühar Števan: Národné blágó vogírskij Slovéncoў. Spísao v prémurškom naréčji. II. Objavlja z jekovními opomnjami prof. dr. Karol Štrekely</i>	47
<i>Kotnik Fr. dr.: Pesmi za dečelski bran</i>	80
<i>Stegenšek Avg. dr.: Zanimive freske</i>	91
<i>Hanžič Ivan: Najdba starega denarja v Veračah pri Olimju (l. 1909)</i>	91

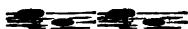
III. Književna poročila.

<i>Ljubša Matthias: Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz und Wien 1911. Styria. 8º. XV+247. Dr. A. Stegenšek</i>	93
<i>Jiriček Constantin: Geschichte der Serben. Erster Band (Bis 1371). Gotha, 1911. 8º. XX+442. Dr. M. Murko</i>	94
<i>Dopsch Alfons: Die landesfürstlichen Gesamturbarec der Steiermark aus dem Mittelalter. Herausgegeben im Auftrage der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien unter Mitwirkung von Dr. Alfred Mell. Wien—Leipzig. Braumüller 1910. CLXX, 708. Cena 42 K. Dr. Fr. Kovačič</i>	98

IV. Društvena poročila

V. Izjava društvenega odbora.

VI. Imenik društvenikov (1911)

Inhalt des 8. Jahrganges (1911).

I. Historische Aufsätze.

<i>a) Stegenšek Aug. Dr.</i> : Über die Anfänge der Kartause Gairach	Seite 1
<i>Pivko Ljudevit Dr.</i> : Die Nachbarschaft. Ein Beitrag zur Kenntnis der Gewohnheitsrechte und Organisation der Agrargemeinschaften auf dem Draufelde zwischen Pettau und Friedau	11
<i>Kasprek Anton Prof.</i> : Die Ausplündierung der Untertanen der Herrschaften Königsberg und Hörberg während des Bauernkrieges i. J. 1573	21
<i>Dr. J. J.</i> : Zwei slowenische Lehenscide	33
<i>Kos Franz Dr.</i> : Topographische Analeken.	77
<i>Trstenjak Alois</i> : Übergabsurkunde aus dem Jahre 1819.	87
<i>Kovačić Fr. Dr.</i> : Friedau. Eine historische Skizze; vorgetragen am 18. Dezember 1910	107

II. Volkskundliche Aufsätze.

<i>Kuhar Stefan</i> : Folkloristisches aus dem Gebiete der ungarischen Slowenen. II. Teil. Legenden, Sagen, Aberglaube, Anekdoten und scherzhafte Erzählungen. Mitgeteilt und mit sprachlichen Anmerkungen versehen von <i>Dr. Karl Štrekelj</i>	47
<i>Kotnik Fr. Dr.</i> : Wehrmannslieder	80
<i>Stegenšek Aug. Dr.</i> : Interessante Fresken in der Kirche St. Helena in Lak bei Steinbrück	91
<i>Hanžič Johann</i> : Münzenfund zu Verače bei Ulimien (1903)	91

III. Literaturberichte.

<i>Ljubša Matthias</i> : Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz—Wien. 1911. Styria. 8°. XV+247. <i>Dr. Aug. Stegenšek</i>	93
<i>Jiríček Constantin</i> : Geschichte der Serben. Erster Band (Bis 1371). Gotha 1911. (Im Sammelwerke: Allgemeine Staaten-geschichte, Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten, Achtunddreißigstes Werk). 8°. XX+442. <i>Dr. M. Murko</i>	94
<i>Dopsch Alfons</i> : Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter. Herausgegeben im Auftrage der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien	

unter Mitwirkung von Dr. Alfred Mell. Wien—Leipzig. Brau-	Seite
müller 1910. CLXX, 708. Preis K 42. <i>Dr. Fr. Kováč</i>	98
IV. Vereinsnachrichten	106
V. Äußerung des Vereinsausschusses	119
VI Mitgliederverzeichnis	121

O početkih Jurkloštrske kartuzije.

Dr. Avg. Stegenšek.

Prvotna zgodovina Jurkloštrske kartuzije je še nejasna, pred vsem radi pomanjkanja zgodovinskih virov, potem pa tudi, ker se niso preostale listine¹ dovolj natančno tolmačile in ne vpoštevale posebnosti kartuzijanskega reda. Naslednje vrstice podajo to, kar se da dandanes gotovega reči o početkih te zanimive kartuzije.

I. Prva kartuzija sv. Janeza Krstnika v Jurjevem dolu.²

(Ok. 1170—1199.)

Okoli l. 1160 je pozval štajerski vojvoda Otokar I. iz osebnih razlogov francoske kartuziane v Žičko dolino pri Konjicah, katero jim je dal do vrha gora v last. Na zapadu so tvorila mejo posestva krške cerkve in naravno je, da se je krški škof spoznal z novimi redovniki. Škofijo je tedaj vladal Henrik I (1167—1174), bivši benediktinec in opat Sv. Petra v Solnogradu. Ta se je tako navdušil za kartuziane, da je sklenil jih tudi v ozemlju krške cerkve naseliti in sicer v Jurjevi

¹ Viri so natisnjeni v Zah n, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark, I—III in Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae I—II. Zgodovino kartuzije je opisal Orožen v delu „Das Bistum und die Diözese Lavant“, IV—2, str. 271—342, in V, str. 211—212, deloma tudi Le Cou teulx v delu „Annales ordinis Cartusiensis, I—; o jurklošterski cerkvi pa je poročal Graus v graškem listu „Der Kirchenschmuck“, leta 1895, str. 89—92.

² In honore sancti Iohannis baptiste. Jaksch, I, 191. Uallis Gyriov, l. c. I, 278.

dolini ob zgornji Gračnici. Kraj je bil kakor nalašč za premišljevanje stvarjen.¹

Dolina se tukaj le za toliko razširi, da je prostor za cerkev in celice ter vrt. Proti vzhodu in zapadu se pa stisne, tako da se od tukaj nič drugega ne vidi ko strmine in skale, temni gozdi in goličave ter lisa sinjega neba. S svetom veže ta kraj pot ob Gračnici navzgor do Planine, sedeža bližnjega graščaka, krškega fevdnika, in Piljštanja, središča krškega go-

¹ Za razlago prvotnega imena moramo upoštevati, da so ga pisarji v svojem pravopisu zabeležili, kakor so ga slišali in razumeli. a) Najprej so j pisali z g. Enako se je v listinah in dosledno na novih čitalo Aquilegia za Aquileja, aquilegensis za aquilejensis. Beremo tudi Gelents za Jelenče 1289, Geringen za Jaring 1383, Gessnitz za Jassnitz 1471 itd. Da so tudi sodobniki začetni g v besedi Gyrio čitali kot j, razvidimo iz oblik Giorgiou 1219 in Giurgiout 1265 — ker se gi v drugem slogu izgovarja kot j, zato tudi začetni gi. Po laškem in francoskem pravopisu se g pred e, i in y izgovarja mehko, pred o in u pa trdo, omehča se pa pred o in u če se za g vrine kot pisalno znamenje e ali i. In po tem pravilu so pisane vse oblike imena Gyrio. Nasproti je edino oblika Kirio l. 1209, ta pa se je zapisala v Rimu, kjer niso vedeli za pravi izgovor. b) Samoglasnik prvega zloga je včasi u, večinoma pa y, ali, ker se je nejasno izgovarjal ali pa, ker se je u pregašal v ū, kakor še dandanes v kozjanskem okraju ob Sotli. c) Samoglasnik drugega sloga je o in ne (vsled j) e in tudi dandanes se v teh krajinah tako govori. Prvotna imena za naše posestvo so torej: Jürjova (dolina): Gyrio(rio)va 1186, Gyriova 1187, Gyrioe 1218, Gyrowe 1248 in Gyriovensis; potem Jürjov ali Jurjov dol: vallis Gyriov 1200, Gyriov 1203, Girgiou 1219, Giurgiout 1265 in Gyrou 1305; slednjič Jürjo ali Jurje iz Jurj(ev)o: Gyrio 1174, Girio 1199 in 1205, Kirio 1209, Gyrio 1227; Giurio 1185 in Guiuum t. j. Giurium (je treba samo pike premestiti) 1285.

Odkar pa se je ime Gyrio začelo čitati po nemškemu pravopisu, se g ni več mehčal, y ali i se je razširil v ei (kakor Size v Seiz) in tudi končni zlog je dobil nemško obliko. To se je zgodilo, ko so francoske in laške menihe sčasoma nadomestili Nemci, to je domači naraščaj. Tako se kraj imenuje Geyraw l. 1262 in 1401, pokaže se celo etimološka oblika Geyer—aw (1424) t. j. Jastrebova dolina. Današnja beseda Geirach se čita prvič l. 1431 in se je že tudi tolmačila kot Jastrebovo (Die uralte Benennung Geyrach soll ihre Entstehung von einer Menge der Geyer haben, welche in den dortigen Wäldern sehr gemein sind. Schmutz, Lexicon v. Steiermark, I, 485). V slovenski besedi Jur-klošter pa se je še ohranil spomin na Jurija, nekdanjega lastnika vlikega posestva ob zgornji Gračnici.

spodstva; potem rimska steza po tužnem Lahovem grabnu in mimo Lisce na Loko ob Savi ter pot črez Vrh (sedaj Sv. Lenart) na Laško.

Po kartuzijanskem običaju je tedaj vsaka naselbina imela po dva samostana, enega za menihe, ki so znali čitati in so se pečali s premišljevanjem in službo božjo, drugega za konverze, ki so obdelovali zemljo.¹ Hiša konverzov je bila postavljena v večji razdalji od celic menihov, da bi nič ne motilo njih sv. tihote. Tudi Jurjevska kartuzija je obstala iz dveh naselbin Samostan menihov je bil v Jurjevi dolini, v ozki soteski med skalami in goličavami, posvečen sv. Janezu Krstniku,² hiša konverzov, posvečena Devici Mariji, pa je bila kake pol ure oddaljena na prijaznem pobočju ob koncu rodovitnih poreber na poti proti Planini, v sedanji Marijini vasi.³

Kmalu po ustanovitvi se je sam škof obrnil v Rim,⁴ da bi papež sprejel novo kartuzijo v posebno zaščito sv. Petra⁵ To se je zgodilo dne 2. junija v mestu Anagni, kjer je bival papež Aleksander III. l. 1173. in 1174., torej že prej kakor je isto milost dosegla Žička kartuzija. Škof Dietrich (1179—1194) je dal menihom leta 1185. še desetino od vseh užitnih stvari, namreč od vina, žita, živali, sira in drugih živil,⁶ štajersk, vladar Otokar pa l. 1185. vas Grahovše s vsemi pritiklinami.i Vendar pa ni bilo v samostanu vse v redu. Najbrž se je radi

¹ Zglede za to šego iz naših krajev je pisatelj sestavil v knjigi Konjiška dekanija (Maribor, 1909) str. 169—171; o življenju v obeh hišah primeri ravnotam str. 213 nasl. Kot najmlajši vzgled se še mora dodati kartuzija v Pleterjah iz l. 1403 in 1409. Tam se je pred nekaj leti našel napis za hišo menihov (bratov). Doposjal nam je fotografijo v svrhu čitanja vlč. Fr. Louis-Marie de Massiac. Glasí se:

HOC · OPVS · EXtrVcTVM · Fult · DVMus · FRATERVm · ANNO
TERTiO · Sive · QVo QVE · NOno · LAVS · XPE · TibI.

² Jaksch, I, 191.

³ Dokaz za to sledi iz poznejše proštije v Marijini vasi. Tudi v Žički kartuziji je bil Spodnji samostan (v Špitaliču) posvečen Mariji.

⁴ Ad preces predicti episcopi. Jaksch, I, 530.

⁵ Listini iz l. 1184 (splošno) in 1186 (podrobno) v Zahn, UB., 606 in 648.

⁶ Zahn, UB., I, 633.

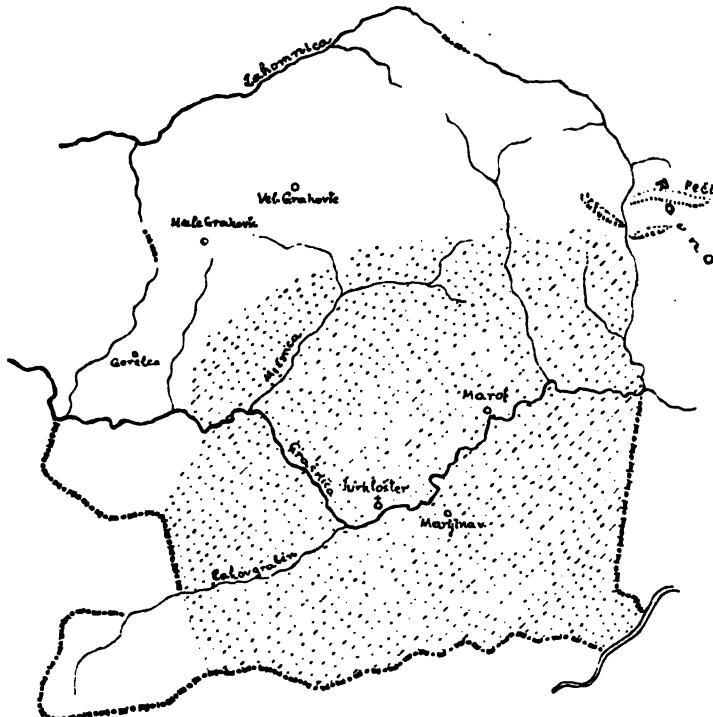
revščine ravnotako rušila disciplina ko v Žički kartuziji. Zemlja je premalo donašala, drugi dohodki so bili pičli, tako menihom ni preostalo drugega, kakor da si od ustanovnika izprosijo višjo dotacijo ali pa zapustijo kartuzijo. Priorju Wilehalmu (1185—1187) je sledil Odon, ki je šel v Rim k papežu Klementu III. (1187—1191) se pritoževat zoper škofa, a ni nič dosegel. Nazaj grede je ostal v samostanu benediktink v Trivulzi; kjer je dne 15. junija l. 1200. umrl v sluhu svetosti. L. 1240. je posebna komisija preiskala njegovo življenje in čudeže ter je dottični zapisnik še ohranjen.¹ Jurkloštrska kartuzija pa je po njegovem odhodu le životarila, kar ni ostalo prikrito generalnemu priorju v Veliki kartuziji (Grande Chartreuse, sedem ur vožnje od mesta Grenoble proti severovzhodu). Po njegovem naročilu sta obiskala Jurklošter dva vizitatorja ter našla vse v neredu. Poročala sta o tem l. 1199. v generalnem kapitelju, h kateremu so se vsako leto sešli vsi priorji. Menihi Veče kartuzije so tedaj še živelji edino od dela svojih rok, niso imeli ne hlapcev, ne dekel, ne podložnikov, ampak edino svoja obširna posestva, ki so jih obdelovali. Jurjevski kartuzijani pa ne tako. *Mogoče, da niso mogli shajati s svojo zemljo, mogoče pa tudi, da niso hoteli.* Gotovo je tudi prvo vzrok, ker se je generalni prior obrnil po shodu s posebnim pismom na krškega škofa kot ustanovnika ter ga je prosil, naj vse uredi s svojim nasvetom, s svojo modrostjo in s svojo pomočjo. Občni zbor je jurjevske menihe sicer odvezal od obljud, da ne bi delali nečasti kartuzijanskemu redu, ako se pa bodo po škofovem prizadevanju poboljšali in zopet spolnovali redovna pravila, jih bodo zopet z največjo ljubeznijo sprejeli kot svoje najljubše brate.² Škof pa se ni lotil reforme, marveč mu je prav bilo, da so tuji menihi odšli in da je mogel posestvo porabiti v prid lastne cerkve. Vsa nekdanja naklonjenost med krškimi škofi in kartuzijanskim redom je prenehala. Ko se je kartuzija čez 9 let zopet obnovila, se je morala vsaka ped zemlje od škofa kupiti, tista

¹ Voditelj, 1910, str. 210 nasl.

² Zahn, UB, III. 13.

zemlja, ki so jo imeli prej skozi 30 let kot dar krške cerkve v lasti, piljštanjske desetine pa, ki se jim je zagotovila „na večne čase“, sploh niso več videli.

Nezadostna gmotna podlaga je bila vzrok, da se je kartuzija odpravila. Kaj drugega se menihom ni očitalo, ko prevelika skrb za posestva in, ko bi se bili dogodili drugi izgredi, bi ne bilo verjetno, da bi se samostan že čez 9 let obnovil.

Zemljevid Jurkloštrskih posesti. Prvotno (ok. 1170), kar je pikasto, iz l. 1208., kar je severno od Gračnice, iz l. 1228., kar je južno od nje. M. 1:115.000.

Kako veliko je bilo posestvo prвтне kartuzije, se ne da za gotovo dognati. Krška last je segala južno od Gračnice do slemena, ki dela razvodje proti Sevnici (Mala in Velika Lisca), na severovzhodu je skala Cuceranne stala na meji med posestvi krškega fevdnika, Planinskega gospoda, in pa lastjo štajerskega vojvoda, na severozapadu pa je bila vas Male Gračnove že deželnoknežja. V teh mejah se je torej razprostiralo

prvotno kartuzijansko posestvo Jurjevo ter je obsegalo zgornjo dolino Gračnice, Mišji dol in Lahov graben, tedaj najbrž še vse z gozdi porasteno ali k večemu za pašo sposobno, potem pa planoto od Marijine vasi proti Planini, kjer so bile njive in travniki in zato tudi gospodarsko središče v samostanu bratovdelavcev, v Marijini vasi.

II. Proštija v Dolini Device Marije v Jurjevem.¹ (1200– 1228).

Posestvo Jurjevo je škof Henrik ustanovil v bogoslužne namene. Tudi škof Ekehard ga ni hotel porabiti v posvetne namene, ko je prenehala kartuzija, ampak ga je dne 13. aprila l. 1200. izročil krški stolni proštiji s cerkvijo, posestvom in piljštanjsko desetino. Službo božjo naj bi oskrbovali posvetni duhovniki, vodil pa bi jih naj poseben prošt. Ta ni bil izvoljen, ampak krški prošt ga je škofu predlagal v potrjenje.² Prvi in menda tudi zadnji prošt se je imenoval Konrad. Novo ustanovo je potrdil tudi oglejski patriarch kot krajevni škof za dežele južno od Drave in, ko se je patriarch Wolfker l. 1203 mudil v Slov. gradu, je šel jurjevski prošt Konrad osebno tja, da se mu pokloni in predstavi.

Namen nove kolonije ni bilo premišljevanje, ampak dušno pastirstvo in gospodarstvo. Naravno je, da se posvetni duhovniki niso naselili v divji samoti, na mestu samostana menihov, ampak na zeleni livadi v hiši bratov konverzov, pri kapelici Matere Božje. Po njej se je tudi proštija imenovala. Dobili so tudi pravico, da smejo lajike okoli svoje cerkve pokopavati pod pogojem, da izročajo polovico volil, ki jim pripadejo v ta naman, župniku v Laškem trgu, pod čigar oblast je še spadalo Jurjevo.

Vendar pa proštija ni dolgo obstala. Žička kartuzija se je namreč po podobnih gmotnih težavah ko Jurjevska okreplila in razcvetla ter je prišla do veljave ; njen odlični prior Nikolaj

¹ Prepositura in valle sancte Marie Gyriov. Zahn, UB., II. 104. — In Valle sancte Marie . . . prepositus ecclesie vesture. UB. II, 145.

² UB., II, 61.

pa se je trudil, da bi se obnovila tudi bratska naselbina v dolini Gračnice. Gotovo je poizvedoval, kaj je z njenimi nekdanjimi poslopji, naj je bil že osebno v Jurjevem ali pa po posredovalcih. Nekaj takega je najbrž zvedel marijinodolski prošt Konrad in je šel v Krko vprašat, ali nameravajo prekiniti kolegij posvetnih duhovnikov. A krška cerkev ni bila zavzeta za obnovitev kartuzije. Proštu se je naročilo, naj le mirno sprejema novince, in dalo se mu je še 4 kmetij, da bi bila hiša zadostno preskrbljena.

Od krškega škofa Waltherja (1200—1213) ni mogel torej prior Nikolaj nič pričakovati, pač pa se je zavzel za stvar deželnega kneza Leopolda V. in je tako postal drugi ustanovnik Jurjevske kartuzije. Začela so se pogajanja s krško škofijo. Ker je škof hotel proštijo ohraniti, je pridržal od nekdanjega kartuzijanskoga posestva del južno od Gračnice, torej pred vsem boljši delež z Marijino vasjo vred, severni del pa je prodal deželnemu knezu. Kolikor so z ozemljem južno od Gračnice zgubili, za toliko jim je primaknil deželni knez na severu, namreč ves gorski hrbet, ki gre od današnjega Sv. Lenarta proti Sv. Rupertu do potoka Lahomnice, kjer se dandanes nahajajo vasi Leskovca, Leše, Velike Grahovše, Modrič ter druga selišča. Kartuzijanska posestva so torej z l. 1209. mejila na jugu na Gračnico, na vzhodu na Kostrivnico (Dobovski potok) navzgor do skale Cucerane.¹

¹ Zahn, UB. II. 153 : ad locum, qui dicitur Crucetanne, II. 336 : a drupem que dicitur Cuceranne. Cuce-ranne, morda krivo za Cacea-raune t.j. Kače ravne so skalnatigrebeni ob Dobovskem potoku v Štrici Dobja. Vlč. g. dobovski župnik Jernej Vurkclc je blagovolil ves kraj ob potoku pregledati in ljudi izprašati. Prisrčna mu hvala ! Poročal je naslednje. Kakih 300 m naprej po iztoku Kostrivnice v Dobjanski potok segajo na levem bregu strme skale do 5 m do potoka ter se vlečajo kot greben proti vzhodu. Imenujejo se „Na pečeh“. Enak skalnat greben gre vzporedno s prvim pod župnijsko cerkvijo do potoka in se nadaljuje na njegovi desni strani kake pol ure daleč proti zapadu. Te skale na desnem bregu imenuje ljudstvo „Zapečemi.“ Ta naziv se nahaja že l. 1787. v krstni knjigi in v dušnem zapisniku. V starih knjigah iz l. 1787 se imenuje vsa okolica od vasi „Ravno“ (1 km južnovzhodno od Dobja) pa do potoka s skalami v red tudi Ravno. V staro katastralni mapi in v starih zemljiških pogodbah spada zemlja zapadno od Kostrivnice in Dob-

Od tam se zasuka pot na levo, gre čez hrib ter navzdol k Lahomnici ter ves čas ob njej do vasi Tevče, nad katero je visoka skala. Že pred vasjo gre ob potočku ob tej skali navzgor v sedanjo Leskovco¹ čez grič in na drugi strani ob potoku v Gráčnico. S tem se meja konča.

Ko so se kartuzijani vrnili v Dolino sv. Janeza, so posvetni duhovniki najbrž kmalu zapustili Dolino Device Marije. Čemu tudi dva cerkvena zavoda tako blizu drug poleg drugega? Po kanoničnih določilih je bilo sploh prepovedano, da bi imeli drugi redovniki bližje ko pol milje daleč od mej kartuzijanskega ozemlja kako posestvo ali pa poslopje.² Gotovo pa je še ostal vsaj eden duhovnik, da je upravljal krška posestva. Proštija je vsaj imenoma še obstajala in vsak novi škof jo je potrdil krškemu kapitelju. Tako še l. 1218. in 1223.³ V l. 1228. pa so ozemlje južno od Gračnice zopet dobili kartuzijani in od tedaj se proštija ne imenuje več v krških listinah.

III. Obnovljena kartuzija sv. Janeza Krstnika in Device Marije (1208—1228).⁴

Ko so se vrnili kartuzijani, so našli prav neugodne razmere. Glavni samostan je bil razpadel in ravnotako tudi cerkev, ako je bila že prej pozidana in ne samo zasilna, potem hiša je bila za konverze v Marijini vasi v krških rokah, gotovo so se bili

janskega potoka k Jurkloštru, vzhodno pa k Planini. Skale (rupis Cuccranne) niso torej delale meje, ampak imenujejo se le zato, ker se v njihovi okolici meja zasuka proti severozapadu.

¹ Ker gre potok skozi selo Leskovco, bi bila le ena polovica sela meniška, druga pa vojvodova, a v listinah vsa Leskovca kot samostanska last. Za to je verjetno ljudstvo izročilo, da je nekdaj „Stara Leskovca“ stala na planoti, ki jo obrobljajo skale proti Tevcam in Sopotu.

² Statuimus, ut infra dimidiā leucam a possessionum terminis, quas habetis, nulli religioso liceat possesiones acquirere, vel aliquod edificium fabricare. Zahn, UB. II. 181.

³ Jaksch, l. c. I. str. 366 in 382.

⁴ Ad honorem domini nostri Jesu Christi et sancte eius genitricis Marie et sancti Iohannis Baptiste. Zahn, UB. II, 152.

okoli nje že naselili lajiki in je nastala vas, ker prošt in njegovi duhovni niso sami obdelovali zemlje, ampak so le ukazovali, delali pa so podložniki. Kartuzijani so torej morali vse na novo postaviti. Za gospodarsko središče so si izbrali kraj ob levem bregu Gračnice tam, kjer je sedaj Marof (Meierhof). Tukaj so stanovali nekateri, mogoče pa vsi konverzi in sicer tudi potem, ko je z l. 1228. Marijina vas postala zopet kartuzijanska; zakaj ta vas kot selišče lajikov ni bila več primerna za stanovališče redovnikov. Pri glavnem samostanu pa so pozidali novo cerkev, ki je celo mala in obstoji iz kvadratičnega prezbiterija in treh svodnih polj v ladji ter je obokana v prehodnem slogu. Delali so jo gotovo domači mojstri, ker je mnogo bolj priprosta in glede sloga bolj zaostala, ko obe napredni cerkvi Žičke kartuzije, ki sta nastali pod vplivom burgundske stavbene tradicije. Vse stroške je pokril vojvoda Leopold.¹ Tako je prišel dan slovesnega posvečenja. Menihi so oskrbeli iz svoje domovine, iz Francoskega, ostankov mučenika sv. Mavricija, poveljnika Tebanske legije, ki jih je vložil v veliki oltar posvetitelj Eckbert, škof bamberški. Odsihdob se je kartuzija imenovala Dolina sv. Mavricija.² Navzoči so bili iz duhovskega stanu Liutprand, višji duhoven iz Velikovca, potem vojvodov notar in pisar, izmed mnogih plemeničev in ministerijalcev pa iz Nižje Avstrije iz gradov Kunring, Krumbach in Hinterberg ter iz Štajerske iz gradov Peckau, Plankenwart, Gradec, Wildon, Traberk, Ptuj, Konjice, Dravina (nekdaj ob izlivu Dravinje v Dravo), Laško in Kunšperg. Kot vezilo in doto³ za novo cerkev je položil vojvoda na oltar za ta svoj samostan⁴ — vso zemljo južno od Gračnice pa do vrha gor, to je še ostali del nekdanjega posestva Jurjevo, ki pa je bilo do tedaj last krške škofije in ga je vojvoda kupil za 100 mark srebra.

¹ „Propriis sumtibus edificauimus“ UB. II, 335.

² „Vallis sancti Mauricii“ v papeški potrdilni listini l. 1228 (UB. II, 349¹, potem 1236 (UB. II, 451) in S. Mauritzental 1328.

³ In dedicationis dotem. UB. II, 335.

⁴ cenobio nostro. UB. II, 335.

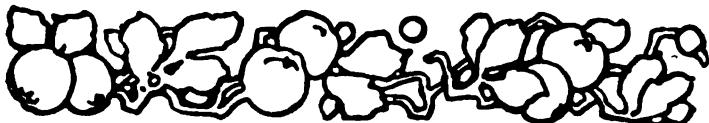
S tem je dobila kartuzija novo mejo, ki se nam opisuje v nasprotni smeri ko l. 1209. Na zapadu je šla od Gračnice med vojvodovimi vasmi Podgorica (Pogoriz), Vrh (Verrech = Sv. Lenart) in Tevče (Teltsach) na eni strani ter samostanskimi seli Gorelce (Ny-gozelic!), Grahovše (Gracouiz) in Leskovca (Lizcowitz) na drugi strani do Lahomnice, potem ob njej navzgor ter čez hrib v dolino Kostrivnice do ceste, ki gre (ob Dobjanskem potoku) proti jugu do Gračnice. Tudi na severu je mejaš vojvoda, ravnotako na vzhodu do skale Cuceraune, od tam pa Ortolf Planinski do Gračnice, od tega potoka naprej pa Ulrik Planinski. Od izliva Dobjanšice v Gračnico gre meja po dolini črez¹ do vznožja hriba ter čez hrib do ceste, ki vodi iz Planine proti zapadu, potem po cesti do vasi Prapretno. Tu pusti cesto na levi strani in se proti desni vzdigne na hrib Gradec ter gre po vrhu gor do Lisce. Severna plat je samostanska. Od Lisce gre meja do Kremena, čigar severni del, ki je obrnjen proti Gračnici, je kartuzijanski, in potem ob cesti, ki gre proti zapadu do Gračnice, kjer se stika z začetkom prej opisane zapadne meje.

K zemlji je dodal vojvoda še 10 tovorov železa v Laškem in 15 mark denarjev na leto za sol.² S tem je bil kartuziji gmotni obstanek zagotovljen. A le obstanek. Bogastva ter, kar je s tem v zvezi, političnega in socialnega upliva ter gojenja stavbarstva in drugih umetnosti ni v njej najti. Čeprav je pozneje razširila svojo zemljivo last precej daleč izven opisanih mej,³ je vendar ostala glede dohodkov med bolj revnimi samostani.

¹ Extenditur per uallem terminus et in ascensu montis diuidit terram, quam emimus . . . U.B. II., 336. Per uallem je počrez in ne po dolgem, ker sicer bi manjkala v dolini točka, kje naj gremo črez hrib.

² Vojvoda je dal kartuziji tudi sodstvo, višje in nižje. Le izvršitev smrtne kazni je pridržal laškemu krvnemu sodišču. Vse kazni v denarjih (redemptiones) naj pripadajo samostanu. Pridržal si je tudi varstvo nad redovniki, njih posli (familia) ter podložniki (coloni, U.B. II., 337).

³ Orožen, IV, 2, str. 328.

Sosečka.

Črtica o javnem pravu podravskih Poljancev med Ptujem in Ormožem.

Dr. Ljudevit Pivko.

I.

Pravnik, ki bi se lotil naloge, sestaviti slovensko ali jugoslovansko pravo ter izdelati sistem narodnega prava, bi imel pretežko delo. Naši narodopisci in juristi so že mnogo zamudili, ker se niso dovolj zanimali za narodne pravne nazore in običaje, ki izumirajo in se izpreminjajo ravno tako naglo, kakor vse, kar je „narodnega“. Za nekoliko desetletij bo morebiti sploh nemogoče zaslediti v ljudstvu še kak uvaževanja vreden ostanek nekdanjega domačega prava in vsled tega ostanemo Slovenci brez zgodovine svojega prava.

Izmed južnih Slovanov imajo le Srbi in Hrvatje precejšno literaturo o narodnem pravu, ki je nakopičena v „Arkivih“, „Zbornikih za narodni život i običaje južnih Slavena“, v raznih časopisih in publikacijah. Tam so se pečali že sredi 19. stoletja mnogi pravniki in etnografi s preiskovanjem narodnega prava, zlasti Ljubić, Bogišić, Demelić, Radosavljević, Jovanović i dr., ko še pri Bolgarih in Slovencih ni bilo razumevanja za to stroko. Bolgari so se jeli marljivo gibati v tem oziru v zadnjih letih. Precej so prispevali k poznavanju bolgarskega narodnega prava tudi ruski narodopisci.

Najmanj slovstva o pravnem življenju svojega ljudstva imamo pač Slovenci. Sicer pa ni čuda, če nimamo poročil o svojem pravu, saj so vnanji vzroki že pred tisoč leti začeli rušiti in uničevati samobitno pravno življenje slovenskega naroda. Starih, važnih pravnih spomenikov ne štejemo nič, edino

tako zvani „Isterski razvod“ bi morebiti smeli prištevati sem, ker se ozirajo njegove določbe deloma na slovensko ozemlje, toda še ta spomenik je pisan v čakavski hrvaščini.

A vendar ne more nihče dvomiti, da si je čuvala slovenska vas vedno svoje lastno pravno mnenje in da tuji pravni vplivi niso nikdar mogli popolnoma izpodriniti narodnega prepričanja, še manj pa pravnih običajev, ki so jih prejemali sinnovi od očetov. Česar pa stoletja niso mogla izruvati, to gine čudovito naglo v zadnjih letih. Današnja doba je brezobzirna proti svetinjam pradedov. Današnji slovenski vaščan se bori ravno tako kakor njegov germanski in romanski sosed za popolnoma predrugačenih gospodarskih in socialnih pogojev za svoj vsakdanji kruh in v tej borbi ne utegne več iskatki krasne poezije v čuvanju patriarhalskih življenjskih nazorov in običajev.

Tudi o „sosečki“ že kmalu ne bodo mnogo vedeli naši potomci. Ptujskim Poljancem je pojem sosečke še znan, a tudi tukaj mladim posestnikom bolj površno, mladina pa jo pozna samo še po imenu. Malo je onih mož, ki ti jasno odgovarjajo na podrobna vprašanja glede sosečke.

Pisatelj se je oziral pri sestavljanju te črtice na vprašanja, ki so jih zbrali dr. A. Radić („Osnova za sabiranje i proučavaće građe o narodnom životu“ Zagreb 1897), dr. B. Grabowski („Kwestjonariusz dla zbierających pojęcia prawne u ludu po wsiach i miasteczkach“) in dr. Karłowicz (v letnikih poljskega narodopisnega časopisa „Wisła“).

II.

Podravski Poljanci razločujejo pojma „občina in vas“, kakor je razvidno iz njihove pravne terminologije. Politična občina v današnjem pomenu nima svojih korenov v domačem pravnem življenju, temveč je nemškega izvira. Še danes nazivajo občino najrajši s tujim imenom „gmajna“, ki ga ne morejo popolnoma izpodriniti niti šola niti knjiga in

časopis, ker se beseda „občina“ preslabo podaja domačemu narečju.

Združitev dveh, treh ali več vasi je bila gotovo nasprotna pravnemu čutu naših prednikov. Vsaka vas ima svoje posebne interese in starodavni antagonizem med sosednimi vasmi ni potihnil, ko jih je javna uprava združila nasilno v novo, skupno upravno celoto, v občino. Dasiravno so si torej morali voliti posestniki dveh ali treh vasi skupno občinsko zastopstvo, kljub temu so si ohranili v vsaki vasi lastno upravo, zlasti glede skupnega premoženja, do katerega niso imele sosedne vasi iste občine nobenih pravic. *Občinski odbor z „rihtarjem“ na čelu se ni smel utikati v notranjo upravo posameznih vasi.*

V okviru občin, ki obsegajo po več vasi, nahajamo torej še dolgo samostojne upravne organizacije in to so „sosečke“, nekake zadruge starih kmetov in želarjev.

III.

Politična občina ne more biti po narodnem prepričanju posestnica nepremičnega premoženja, razen v tem slučaju, če si ga je nakupila v novejši dobi. Vsa skupna stara posest je last posameznih sosečk. V onih vaseh, ki so obenem občine zase, se je seveda lahko že zgodaj združil pojem „sosečke“ s pojmom „občine“ ali „gmajne“ in tako je v dotednih občinah polagoma izginil izraz „sosečka“. Skupnim pašnikom so tam najprej dajali tuje ime „gmajna“ in sosečkim njivam bi rekli tam dandanes samo še „gmajnske njive“. V imenih zemljišč pa so se kljub temu skoro v vseh vaseh ohranili vsaj izrazi „župnice“, „župnik“, „župjak“ (t. j. župnik, župni paš-

¹ Beseda je prvotno pridevnik (sosečki,-a,-o, t. j. soseški, sosedski); prim. slovaški in češko „sousedsko“, ki pa pomenja dandanes praznik po proščenju, ko se gosti in pleše vsa vas na skupnem plesišču. Čehom je „sousedská“ tudi naroden ples. Našim Poljancem je bila „sosečka“ istotako dan gostovanja (sklepanja sosečkih računov), kakor bomo razvideli pozneje. Tudi nemški izraz „gmajna“ Gemeinde) je nastal iz pridevnika (die gemeine.)

nik) dasiravno so danes po izvršenih delitvah dolična zemljišča že last posameznih posestnikov. Ta zemljiška imena so gotovo silno stara in obenem jasen dokaz, da so dolična zemljišča pripadala nekdaj župi,¹ t. j. sosečki. Sicer pa še pomnijo po vseh vaseh na dobo, ko so si razdeljevali posamezni posestniki župno premoženje ali vsaj večji del sosečkih zemljišč.

Nekaj skupne posesti imajo še dandanes nekatere vasi, toda v primeri s prejšnjimi časi vendar že jako malo. Z delitvami se je pričelo sredi 19. stoletja, kolikor pomnijo starci, morebiti pa že tudi prej. Najprej so parcelirali one pašnike, ki so bili pripravljeni za obdelovanje, potem gozdove in nazadnje ostale travnike in pašnike. Želarji so dobili pri razdelitvi osmino sosečkega sveta, na sedem osmin pa so imeli kmetje pravico.

Na vprašanje, zakaj so si razdelili med seboj sosečko posest, odgovarja vsak kmet, da je tako boljše, če je svet razparceliran. Vsak posameznik ima sedaj od svojega deleža več koristi, nego ga je imel poprej od skupne posesti, dokler so imeli vsi pravico do užitka. Vsakdo pač hoče biti svoboden in neomejen gospodar na svojem, kar je naravna posledica gospodarskega razvoja in izpremenjenega načina pridobivanja. Skupna pravica, celo skupna pašna pravica, ki se je ohranila najdalje, po nekaterih občinah še do zadnjega desetletja, nasprotuje načelom modernega gospodarstva. Ostanke skupnih pašnikov nahajamo še v onih občinah, ki si jih vsled vsakodelnih izprememb vodnih bregov niso utegnile razdeliti. Gotovo pa je, da bo izginila tudi tukaj zadnja sosečka posest, čim bo regulirana Drava. Više na polju so se umaknili zadnji skupni pašniki že v letih 1880—1890.

¹ Iz zemljiških imen „župnica“ in „župnik“ sklepamo lahko, da je bil pri Poljancih izraz „župa“ do nedavnih dob še domač in da ga je izpodrinila „sosečka“ ter naposled „gmajna“. — Mimogrede bodi omenjeno, da je že vsled tega moderna „župnija“ nesrečen izraz in da se zlasti z „župniki“ naša ušesa še dolgo ne bodo mogla sprizazniti.

„Pravica“ ni bila obča. V vsaki vasi je prirastlo v 19. stoletju precej novih hiš, ki pa nimajo deležev na starodavni skupni posesti. „Pravico“ imajo samo hiše starih kmetov in nekdanjih želarjev in ti bi ne dovolili nobenemu novemu kočarju ali želarju deleža na starih pravicah.

One podravske vasi, katerih zemljišča segajo na številne in deloma obsežne otoke ali preko Drave, imajo od nekdaj po 3–4 ladje, v katerih prevažajo krmo, drva in živino. Ladje so tako velike, da nosijo po dva prazna vozova ali enega naloženega z živino vred. Te ladje so istotako skupna posest stare sosečke, do katere nimajo novi posestniki in tujci pravice.

IV.

Koder še razpolagajo sosečke s kako njivo ali s travnikom, jih dajejo v najem. Drva in listje iz sosečkega gozda prodaja sosečka svojim članom in hrani izkupiček v sosečki blagajnici. Nekateri kmetje imajo od nekdaj predpravico do najemanja sosečke posesti in dasiravno bi morebiti ponudil kateri drugi višjo najemnino, se vendar ne upajo drug drugega izpodrivate.

Novim posestnikom in tujcem bi se smel samo v tem slučaju dovoliti užitek s sosečke posesti, če bi ga ne rabil nihče izmed upravičencev. Takega slučaja pa ne pomnijo, vsaj glede travnikov in njiv ne. Za krmo in drva je že mnogo let sem velika sila, zato bi bilo neodpustno, če bi sosečka uprava izročila užitek neupravičencem.

Redkokdaj so prodali voz listja iz sosečkega gozda prosečemu neupravičencu, a še takrat je bilo pričakovati hudega odpora ob letnem obračunu, kajti vsak sosečki deležnik ima predkupno pravico.

Če pride neupravičenec z vozom k Dravi in želi dobiti ladjo, se sme prepeljati samo takrat, če je popolnoma prosta. Javiti pa mora svojo željo že poprej onemu kmetu, ki nadzoruje ladje. Tak človek je dolžan priti k letnemu obračunu in odriniti sosečki od vsake vožnje 50 vinarjev, ako je iz tuje.

vasi, neupravičeni vaščan pa 40 vinarjev. Če ne poplača vredu svojih dolžnosti ali če se ne prikaže na račun pred sosečko, potem gorje, če ga najdejo prihodnje leto ob vodi, kajti ladje ne dobi več.

Nadzorništvo nad ladjami prehaja vsako leto od hiše do hiše. Novi oskrbnik prejema ob letnem računu na simboličen način pred zbrano sosečko „virstvo ladij“, kajti stari oskrbnik prinaša na sosečko starodavno ogromno veslo, ki je znak njegove časti in odgovornosti, ter ga polaga v roke novemu oskrbniku, svojemu sosedu. Če ne hrani sosečka več starega vesla, ga nadomešča macelj, s katerim zabijajo ob Dravi kole za pripenjanje ladij.

Na skupne pašnike je gonil živino sosečki pastir, takozvani „barovčin“, ki je bil navadno vaški siromak ali invalid. Od vsake glave je zaslužil na leto groš, po kruha in jedi pa je hodil vsak dan k drugi hiši. Če ni imel stalnega doma, je hodil tudi vsak dan k drugi hiši spat, toda običajno si je priljubil pri eni in isti hiši kak kot pod streho v krmi, od koder ga ni nihče preganjal. Jeseni je hodil „po zbirci“, za vsako glavo je dobival po 5 meric ajde in tako si je nabral 5—12 mernikov (à 60 l). Takrat so napočili barovčinu zlati časi. Ajdo je prodal in si kupil prazenjo obleko in črevlje, z ostankom pa je živel po svoje.¹ — Velike sosečke so imele po dva barovčina.

Pašniki so dajali sosečki lepe dohodke, kajti od vsake glave je plačeval kmet goldinar v sosečko. Iz najemnine, voznine in pašnine je lahko sosečka poravnala svoje dolžnosti in obenem plačala vino za pojedino, brez katere bi ne bilo mogoče skleniti letnega računa.

Svojevoljno si ni smel nihče prilastiti užitka s sosečkih posestev. V tem oziru so nadzorovali kmetje drug drugega, in

¹ Barovčin je rad sedeval jeseni dneve in dneve po krčmah in tu mu ni prišlo na misel, da bi si spravil pošteno obleko. Zadovoljil se je s staro suknjo, ki jo je dobil pri tem ali onem kmetu, kamor je hodil po zimi kidat ali snega metat. Pregovor „piješ, kakor barovčin“ ni izumrl.

če so morebiti posestniki, ki so imeli svoje travnike uprte v sosečkega, v dogovoru prekosili mejo za kakega pol sežnja, je stvar prišla ob letnem računu na razgovor, kajti gotovo se je našel vsaj zaviden želar, ki jim je ostro očital nepoštenost.

V.

Važen dan je bil, ko so „delali“ v sosečki račune.¹ Naši očetje so se veselili tega dne, saj so se na sosečki lahko do-sita naužili prepira, po dovršenih računih pa se gostili in pre-pevali. Ob dobrih vinskih letinah so obhajali „sosečko“ po dva in tri dni.

Vsaka vas je imela določen dan za sosečko. V Novi vasi n. pr. se je „služila“ sosečka do leta 1880. med 25. in 30. novembrom, pozneje pa na Janževo, 27. decembra.

Prejšnjo nedeljo je naznanil organist pri cerkvi, da bo tistega in tistega dne sklenila sosečka (v Novi vasi) svoje račune. Kdor ima v sosečki kako dolžnost ali željo, naj pride na račun. K posameznim kmetom v sosečki je hodil razen tega barovčin, ki je vabil vsakega posebej, kakor vabi zovčin na gostijo. Če se je kateri kmet predolgo mudil doma, so poslali barovčina drugič in tretjič ponj in prej ni bilo miru, dokler se ni udal. Če pa na noben način ni hotel priti na sosečko ali če je odšel, ko je opravil na sosečki svojo dolžnost, ne da bi se udeležil drugega, prijetnejšega dela sosečkega računa, namreč pojedine, potem so pač opravili brez njega. Kdor je imel pravico do ladij, je imel pravico ostati na sosečki.

Sosečka je romala od hiše do hiše, t. j. vsako leto se je služila pri drugem gospodarju. Dotični gospodar je moral zaklati prašiča ter poiskati nekaj starega mesa (dolžnost ga je vezala na 20 funтов prolenka in pleče starega mesa.) To ni bilo preveč, saj je preteklo do 30 let, predno je zopet prišla ista hiša na vrsto. Premožnejši kmetje so radi dajali tudi več.

¹ Črtico o običajih na sosečki je objavil pisatelj po poročilih kmeta Blaža Meznariča v Novi vasi pri Sv. Marku leta 1907 v „Novem Slovenskem Štajercu“ (II. 215.—223.)

Mlinar je poslal na sosečko velik kolač kruha in pleče mesa ali purana, ostale kmetice pa so prinašale perotnino približno tako, kakor na gostijo. „Iz sosečkega“ so si kupili nekoliko gosi in vina in sicer štirko, če je bilo drago, ob dobrih letinah pa polovnjak.¹

Tako so naši zadovoljni in zgovorni očetje lahko delali račune.

Če ima vas svojega občinskega predstojnika, je ta samobsebi predsednik na sosečki, ki ima prvo besedo. Koder pa nimajo voljenega predstojnika, tam vodi sosečke račune in posle starejši kmet, ki so si ga izbrali upravičenci za svojega sosečkega „župana“. To čast si ohrani kmet do smrti ali vsaj tako dolgo, dokler je gospodar, ako se dobrovoljno ne odpove.

Župan sedi za mizo na starešinskem mestu, ostali kmetje pa po vrsti, kakor so premožni ali kakor so prišli. Vino pride takoj na mizo, ko začno razpravljati o plačilih v sosečko. Izmed plačil se jemljejo na spored najprej dolžnosti „v ladje“ po 20 in 25 krajcarjev od voza, potem „za pašo“ od krave goldinar, od telice 50 kr. Nazadnje plačujejo „pravico“ in sicer kmet po 58 kr., polgruntar (polovničar) 35 kr. „štrtjaki“ in želarji po 25 in 20 kr., a tudi sosečki neupravičenci so plačevali „pravični groš“ po 10 in 5 kr., ki ga je dajala potem sosečka župniku.

Brez prepirov niso opravili nikdar. Niso še utegnili vsega skleniti, kaj naj se prihodnje leto opravi izmed sosečkih potreb (navažanje potov, popravljanje zvozov, t. j. onih mest ob Dravi, kjer so priplete ladje itd.), ko je po hiši že vse živo. Temu ni pri računih vse po volji, onemu glede cest. Sedaj je pravi čas, da pove vsak, kaj mu ne ugaja in kje se mu je godila krivica. „Zakaj ti po mojem vozиш?“ — Ti si meni prekosil!“ „Tvoje krave so mi koruzo popasle!“ — „Ti si me

¹ Občinskega denarja niso smeli načenjati za sosečko. V neki občini (v Stojncih), so si privoščili kmetje sosečko na občinske troške, pozneje pa se je moral dotični znesek izterjati in vrniti občinski blagajni.

noril pri ladji!“¹ itd. Včasih je prišlo tako daleč, da so se razvneti možaki grabili za vratove in celo zaušnice so padale. V takih vročih trenotkih so seveda morali stopiti drugi možje med prepirljivce in napraviti mir. Če imajo dobrega in pametnega župana, potem gre navadno vse gladko, kajti tak mož ve, kdaj mora vzeti prepirljivcu besedo. Ako pa je župan sam zakrivil razprtijo in če sam slabo govoril, mu lahko sosečka vzame besedo, kar se je večkrat namerilo.

Možje, ki so prišli samo na račun in ki nimajo dalje v sosečki ničesar iskati, odidejo zopet. Ta ali oni kmet ponudi takemu neupravičencu kupico vina v znak, da si želi že njim ohraniti prijateljstvo, in znanec jo izpije stoje „na zdravje tote sesečke.“ Domačinom pa se pripravlja večerja, ki traja do dveh ali do treh ponoči; včasih so prihajali očetje tudi ob belem dnevu s sosečke in vse je bilo prav.

Nekaj predmetov so si puščali očetje za drugi dan. Tako so si ogledovali v skupinah ceste in meje, glede katerih so se pritoževali lastniki. Barovčin je nato zopet jel pridno letati opoldne po vasi gor in dol in vabil ljudi na sosečko. Nekoliko manj jih je bilo na ta dan, a veselo je bilo vseeno. Ko pa je zmanjkalo vina, je prinesel „virt ladij“ veslo ali macelj in sedaj se je zagotovilo, da bodo vse leto koli (olihi) dobro zaščiti: dosedanji in bodoči varuh ladij plačata namreč vsak vsaj liter vina.

Tudi mladega gospodarja, ki je tega leta stopil na očetovo mesto, je treba sprejeti v sosečko in ga „krstiti.“ Če imajo vsaj enega nekrščenega novinca, je dobro, če dva, še boljše. Kdo ga pojde krstit? Kdo bo ministrant? Navadno so imeli v sosečki stalno enega in istega kmeta za „kaplana“ in ta čast

¹ Glede ladij je navadno mnogo razprtije, kajti večkrat prehitevajo drug drugega pri prevažanju. Na pr. kmet A ima že voz ob vodi in čaka na ladjo. Kmet B pride pozneje z vozom, ko pa pride ladja od nasprotnega brega, porinejo težaki kmeta B svoj voz brezobzirno v ladjo in „norijo“ tako kmeta A, ki se mudi morebiti slučajno v tem trenotku kje drugod. Za kmeta A pomenja to precejšnjo zgubo časa, najmanj dobre pol ure.

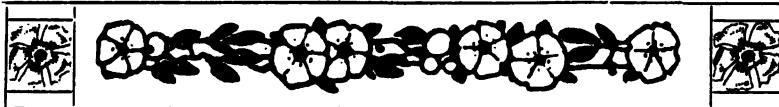
je bila združena s hišo, kajti sin jo je podedoval po očetu. Čez kapo zavežejo kaplanu rdečo ruto, iz škrinje potegnejo gospodnjino belo krilo in ga vržejo kaplanu prekrame. V roke mu potisnejo evangelij, ki so ga našli istotako v škrinji. Ministrant dobi luč in šalico vode in gre pred kaplanom skozi vežo ter potrka. „Hvaljen bodi Jezus Kristus!“ „Amen, na veke!“ Zdaj iščejo novega krščenika, ki baje smrdi. „Izberi si botra, da zadobiš krst“. Na to kaplanovo besedomo mora krščenik naglo zgrabiti tega ali onega kmeta za roko. Uren mora biti, kajti boter noče nobeden biti in sicer zategadelj, ker mora tudi boter dati za vino. Kogar ujame za roko, ta mu ne more odreči. Nato pojasnijo krščeniku, katere dolžnosti ima gospodar v sosečki: da mora dajati vsakemu domačinu ladjo,¹ dobro olihe zabijati, prepustiti na svojem zvoz in pot k zvozu, pomagati sosedom v vsaki sili i. t. d. Z „rokuspokusom“ je krščen nov gospodar, ki ga pokropi kaplan z vodo. Boter in krščenik plačata vsak po dva litra vina.

Tako je bilo. Zdaj je drugače! Sosečka ima malo premoženja, „popaše“ ni več, „v ladje“ se dobiva premalo, hojke za gradnjo ladij pa so mnogo dražje in sosečka gre rakovo pot.

Zadnje sosečke so obhajali leta 1906. Zdaj opravljajo te račune na krčmi in sicer samo en večer, pa še takrat so gočovi za dve uri. Časi so slabi, vino je drago.² Kmetje se radi spominjajo nekdanjih sosečk. Pravijo, da jih je škoda.

¹ kadar kliče z nasprotnega brega. Ta klic čez Dravo se glasi: „Hoj, daj ladjo, daj!“

² Za kmetice na sosečki ni bilo prostora, a to bi vendar ne bilo v redu, da bi se bili gostili in prepirali samo njihovi možje. Vsled tega so se dogovorile vselej tudi žene, kje bodo obhajale na tihem „svetoj sosečko“. Nakuhale so si mesa, nekatere so prinesle pogače in kak liter vina. Zabavale so se po svoje in rade uganjale burke, posnemajoč pri tem svoje može na sosečki. V Novi vasi na pr. so vabile kmetice na svojo sosečko vselej neko šaljivo babo, ki ni imela sicer nič svojega, ki pa se je tem huje zadirala na sosečki nad kmeticami: „Ti si po mojem paslu“. — „Ti si po mojem travo trgala!“ itd. Zaradi njene šaljivosti so jo kmetice kaj rade videle. — Nekdaj so se shajale kmetice sploh često na skupne pogovore in si prinašale v robcih prigrizek.

Oplenitev kunšperških in podsredskih podložnikov l. 1573.

Epizoda iz zgodovine kmetske vojne l. 1573.

Prof. Anton Kaspret.

Kmetski upor l. 1573., ki se je vnel radi krutega nasilstva Frana Taha in drugih graščakov, se je razširil po Dolenjskem, Spodnjem Štajerskem in po hrvaški krajini, kolikor se stika s štajersko-kranjsko mejo. Stanovi teh dežel so bili dolžni, zadušiti upor in odpraviti neznosne krivice, ki so se godile ubogim podložnikom. Hrvaška je kot dežela ogrske krone pre-vzela vojevanje onstran Sotle, v Notranji Avstriji pa so prispevali k vojnim potrebščinam nadvojvoda Karol II. kot deželni knez in notranjeavstrijske dežele, posebno Štajerska in Kranjska. Skupnega nadpoveljstva za vse prizadete dežele ni bilo; a omenja se vzajemna pogodba med Ogrsko in Notranjo Avstroijo, po kateri se vsakatera bojuje zoper svoje upornike; samo ko bi bila ta ali ona v veliki sili in stiski, ji pride druga na pomoč, in to le takrat, kadar jo na to pokliče. Te pogodbe se je vestno držala le Notranja Avstria, a brezvestno sta jo prelomila graničarska stotnika Peter Ratkaj in Josip Dornberger. Oba je najel hrvaški ban Juri Draškovič, da ukrotita upornike onstran Sotle; a iz gole požrešnosti in krvoločnosti sta planila preko Sotle na mirne in svoji gosposki zvesto vdane kmete in druge podložnike graščine Kunšperka in Podsrede, ki niso bili v nobeni dotiki ali zvezi z uporniki.

Roparski napad Ratkaja in njegovih vojščakov je hudo zadel kunšperške podložnike v naslednjih vaseh in seliščih:
1. na Križanem vrhu (3 kmety), 2. v Dekmarici (7 kmetov),

3. v Srebrniku (2 kmeta), 4. v Bistrici (3 kmete), 5. v Golobinjku (8 kmetov), 6. v Malikovcu (2 kmeta), 7. v Polju (1 kmeta), 8. v Plesu (vse vaščane). Nadalje sta Ratkaj in Dornberger oplenila še 7 kmetov, ki so bili podložniki Ivana pl. Helferberga, upravitelja glavarstva in vicedomstva v Celju. Torej sta oplenila 33 kmetov in vse vaščane v Plesu. Iz zaznamka ugrabljenih stvari, ki ga je Helfenberg predložil štajerskim stanovom, razvidimo blagostanje in gospodarstvene razmere ondotnih podložnikov v drugi polovici 16. stoletja.¹

Podlaga blaginji ondotnih kmetov je bila pač živinoreja. Kmetje, ki so redili poleg konj 4 ali 6 molznih krav ali toliko volov in junadi, niso bili redki. Razvita je bila tudi reja svinj, drobnice in drugih koristnih živali. Temu odgovarajo obilne zaloge jedil: ogromni piskri masti in masla, več bohov mesa in slanine, klobase in pleča in celo priljubljena povoje-nina svinj, krav in volov. Izmed pohištva je posebno omeniti truge (škrinje). Kakor graščakinja tako je tudi slovenska kmetica razpostavila po hramih kolikor toliko umetno izdelane truge, v katerih je shranjevala obleko, platno in raznovrstne dragocenenosti. Da je bilo med Slovenci mnogo tega pohištva, je iz tega razvidno, da se skoro pri vsakem oplenjenem kmetu navajajo truge. Ostanki tega starega pohištva se še nahajajo semtertje v hišah starih premožnih rodbin, velik del pa so že pokupili starinarski kupci za amaterje in nemške muzeje, kjer jih razkazujejo kot „proizvode nemške umetnosti“.

Kakor znano, je bila odločilna bitka dne 5. feb. 1573. l. na Piljštanju (380 m), ob in na gorskem hrbtnu, ki se raztega od Kastelske soteske do Oznanila, vrha, raz katerega je graščina razglašala tlako in druga oznanila. Ta za graščake kakor kmete imenitna novica se je hitro raznesla; dvojiti ni, da je še tisti dan došla v Podsredo, drugi dan pa v Kunšperk. Da je zelo potrla vse kmete, je umevno, saj je bilo med pobitimi več znancev, prijateljev in sorodnikov. Pod tem vtiskom sta Ratkaj

¹ Glej prilogo str. 29. Ta spis se naslanja na akte v deželnem arhivu v Gradcu, ki so priloženi vojnim aktom l. 1573. sub „Helfenberg contra Ratkaj und Dornberger“.

in Dornberger udarila črez Sotlo dne 7. ali 8. februarja, zakaj že 9. feb. je Grafensteiner sporočil iz Piljštanja kozjanskemu graščaku Maksimilijanu Rueppu razbojniški napad. Ratkaj in Dornberger sta prilomastila s toliko množico ogrskih konjikov, da niso mogli preplašeni kmetje misliti, se skupno postaviti v bran.

Največjo škodo so roparji prizadeli vaščanom, da so jim uplenili skoro vso koristno domačo živino. Ugrabili in odvedli so jim 13 konj, 33 volov, 18 juncev, 66 krav (!) 4 telice in sedmero svinj in enega merjasca. S tem so izmaknili kmetom glavno podlago, na katero se je opirala njih gmotna blaginja. Kaj občutno je jih zadela izguba mesa, slanine, masla in druge začimbe, s katero so se bili založili v pustnem času. Dobro je došlo plenivcem tudi platno, sukno, obleka, truge, vozovi, orodje in orožje (motike, kose, klešča, naklo, svedri sedla, uzde, brane, verige, sekire, dva vinomerca, ključavnice), sploh vse pohištvo, kar ni bilo dobro pribito. Največ pa so trpeli Plešani, kot najbližji sosedji hrvaške meje; vzeli so jim razen živine vse, kar so imeli.

Kaka čuvstva so navdajala uboge oropane kmete, si pač lahko mislimo. Plakanje žensk in otrok, rotenje mož, da niso krivi, da nimajo nobene zveze z uporniki, da so nedolžni, vse je bilo zastonj. Pretežna večina mož se je udala nemili usodi. Samo nekateri kmeti, silno razjarjeni nad hunskim barbarstvom, se niso mogli ubrzdati in so krepko branili svojo imovino in odločno odklanjali podtikanje, da so prav tako krivi hudodelstva kakor bojeviti uporniki. Nastal je ravs in kavs, v katerem so Miklavž Riegelja v Dekmarici in Gregorija Kuhariča v Golobinjku tako neusmiljeno pretepli in hudo ranili, da sta težko okrevala. Sebastijana Štrajca, kmeta v Dekmarici in Jakoba Dobrino v Polju, so pa uklenili in odvedli v sužnost. Kaka je bila usoda teh nesrečnežev, ne vemo. To „viteško dejanje“, s katerim si je Ratkaj oskrnil pošteno ime in plemstvo, ni bilo poslednje. Ivan pl. Helfenberg, vojni glavar v Celju, poroča dne 8. marca 1573 štajerskim stanovom v Gradcu, da je tudi

tri ali štiri vasi, pripadajoče k graščini Podsredi, popolnoma oropal; a še to mu ni bilo dosti, marveč je dal dva podsredska podložnika, vseskozi poštenjaka, ki se nista udeležila nobenega upora, brez vsakega vzroka po turški šegi pritisniti k drevesu in ju prsi s kopjem tako prebosti, da je železna ost globoko obtičala v lesu. Storila sta grozno, mučno smrt. Po Helfenbergerovi pripomnji pa ni izključeno, da je Ratkaj dal tudi druge kmete tajno usmrтiti.

Po teh „viteških delih“ so roparji spravili ugrabljeni blago na varno. In dolga vrsta živine in voz, na katere so naložili raznovrstni plen, se je pomikala preko Sotle, za njo pa so jezdili ogrski huzarji. Mogoče je, da so plenivci uporabili konje, klavno živino, jedila, orodje in orožje i. dr. za svoje potrebščine na turški granici. Toda ne vse; velik del ugrabljenega plena so razpečali na Hrvatskem, nekoliko pa celo na Štajerskem. Ratkaj je bil toliko nesramen, da je poslal posle k piljštanjskim tržanom in podčetrteškim podložnikom, ki so ponujali konje, vole in drugo živino: naj le pridejo k njemu, vse je po ceni na prodaj! In res so prišli nekateri Podčetrčani in kupili nekoliko volov. Sploh je bila Ratkajeva metoda: Kar je siloma ugrabil enim, to je prodal drugim. Ta roparski vitez je že jeseni l. 1572. malo pred trgovijo pridrl po noči z obo-roženimi podložniki črez Sotlo, uklenil in oplenil kmeta in mu potem razbil in razsekal hram. Tudi Dornberger, ki je imel posestvo okolo Rogatca, je ravnal po vzgledu svojega tovariša. Kakor poroča Žiga Hueber, oskrbnik rogaške graščine, vojnemu nadpregledovavcu Erazmu pl. Sauravu (16. febr. 1573. l.), „je imel Dornberger nekoliko dni pred roparskim napadom le malo repov živine v hlevu, sedaj pa ima lepo število glav na svoji pristavi. Ta človek je tudi še druge kmete oropal“.

Ta nečloveška grozodejstva Ratkaja in Dornbergerja, ki sta iz same krvolоčnosti in lakomnosti po tujem blagu huje rav-nala z nedolžnimi kmeti kakor divji Turki, so povsod vzbudila veliko ogorčenost in srd med južnoštajerskimi graščaki, zakaj kar je danes zadelo enega, lahko jutri zadene drugega. V tem

so bili vsi edini: ta prelom sklenjene pogodbe in deželnega reda, to žalitev pravice in nravnosti je strogo kaznovati. A tudi oni kmetje, ki so bili še zvesti in pokorni graščakom in deželnim gosposki, so bili toli razburjeni, da so nekateri mislili, zgrabiti orožje.

Zoper zločinca je prvi nastopil Ivan pl. Helfenberg, ki je bil kot upravitelj celjskega vicedomstva in posestnik¹ prizadetih okrajev dolžen, se potegniti za nesrečne kmete.

Pritožil se je k deželnim stanovom (Ober-Cilli, 14. II. l. 1573.), naj mu vendar za božjo voljo pomorejo in izročijo pritožbo deželnemu knezu; vrhu tega naj Ratkaju ustavijo izplačevanje vojne plače, dokler ne poravna vse škode. „Ako se pa to ne izpolni, povem naravnost: hudo ga bom napal, ali on meni odseka glavo, ali pa jaz njemu!“²

Stanovi so ugodili pritožbi: ustavili so Ratkaju in njegovim tovarišem vojno plačo in sporočili deželnemu knezu Karlu II. in cesarju Maksimilijanu II. zločinstvo.³ V uvodu poхvalno priznavajo velike zasluge Ivana pl. Helfenberga, ki je največ pripomogel, da so bili uporni kmeti razkropljeni in pobiti. Stanovi se niso nikoli nadejali lokavskega napada Ratkaja in Dornbergerja: nihče ju ni pozval na Štajersko, tudi niso imeli nobenega vzroka, tako grozno in nečloveško ravnati z nedolžnimi podložniki te dežele. Njih veličanstvo se še gotovo spominja pogodbe, ki so jo sklenile notranje avstrijske dežele z ogrsko krono, po kateri ne smeje noben del kaj početi proti drugemu. Ratkaj in Dornberger pa sta proti pogodbi iz gole samopridnosti in nenasitne lakomnosti silno oškodovala Helfenberga in njegove podložnike. Če ne popravita škode, utegnejo nastati velike zmede in „nesoseška dejanja“. Da se Helfenberg nekoliko pomiri, so stanovi Ratkaju in njegovim tovarišem ustavili vojno plačo, ki jo je drugače redno prejemal

¹ I. pl. Helfenberg je še le l. 1575. 16. aprila odkupil Kunšperk Francu pl. Gradeneku. Schmutz II. str. 253.

² Starine, VII. str. 232.

³ Graz 18. februar. 1573.

iz blagajne vojaške granice. Pred vsem pa je Helfenbergu vrniti škodo in ga popolnoma zadovoljiti. Cesar je na to odgovoril stanovom, da se je Ratkaju in Dornbergerju le ukazalo, zbrati vojsko in z njo ukrotiti upornike in braniti poštene in zveste udane podložnike, ne pa planiti v drugo deželo in oropati nedolžne kmete. Nadalje je ukazal, da se Ratkaj in Dornberger poravnata s Helfenbergom in popravita škodo. Ukrenil je, da ne bodo poveljniki graničarskih čet več napadali sodnih dežel, oni pa, ki so provzročili kmetski upor, bodo ostro kaznovani.¹

Med tem je Adam pl. Langheim, načelnik vojaške izplačevalnice, sporočil Ratkaju, da so mu štajerski stanovi radi roparskega napada ustavili plačo. Ta se je silno začudil, kako morejo stanovi kaj takega misliti in razglasiti in še celo sporočiti cesarju. „V svesti sem si“, pravi v svoji ulogi, „da je vse, kar se je sporočilo in razglasilo, neresnično! V kratkem bom prav lahko vse obdolžitve ovrgel in pobil in se pri cesarju in štajerskih stanovih popolnoma opravičil. Vzlic temu se prav rad odpovem, ker so „gospodi“ tako sklenili, vojaški placi za svojo osebo, dokler ne bo stvar poravnana. Samo to prosim gospode, da izplačajo konjike pod mojim poveljstvom; zakaj ti so bili ob istem času v Vrbovcu ob granici, kar je gospodom stanovom dobro znano, in nihče izmed njih se ni vdeležil omenjenega napada. Ko bi pa temu ne ugodili, bi stopili iz službe in ostavili granico“².

Peter Ratkaj je imel morda toliko prav, da se niso vsi graničarski konjiki vdeležili plenitve kunšperških podložnikov, ker so tačas stražili turško mejo. Ratkaj je prej ko ne oplenil in oropal kunšperške podložnike s podporo konjenikov, ki jih po povelju hrvaškega bana Draškoviča nabral za ukrotitev hrvaških ustašev. Stanovi tudi niso v mislih imeli graničarskih konjenikov, ampak druhal, ki jo je ad hoc Ratkaj nabral. Vsakdo

¹ Dunaj, 17. februar 1573.

² Peter Ratkaj Vitu pl. Hollenecku, podpolkovniku vojaške granice (s. d.) 1573.

pa se mora začuditi veliki nesramnosti, s katero se drzne tajiti grozodejstvo in lakomnost. Vrhу tega še ironizira in zasmehuje štajerske deželne stanove. „Prav rad prepusti gospodom v Gradcu“ ustavljen plačo, ker so tako sklenili;“ saj je že hranil v varnem zavetju plen, ki je bil dražje kakor ustavljen plača.

Kakor Ratkaj tako je tudi Dornberger po šegi madžarskih „vitezov“ odločno tajil in si prepovedal tako podtkanje. „Niti dotaknil se nisem štajerskega deželjana, samo to priznavam, da sem pri Cesargradu (Kaiserberg) „nekoliko pelenil“¹.

Najbolj pa je P. Ratkaja tajenje razjarilo Ivana pl. Helfenberga. Vložil je vnovič pritožbo, v kateri navaja nove, poprej neznane zločine plenivcev. Ratkaj in Dornberger sta še druge poštene kmete odvedla v sužnost, oplenila tudi več vasi, ki pripadajo graščini Podsredi, in prodajala v sosednih trgih ugrabljeno živino in drugo blago. Vse to se lahko dokaze z živimi pričami. Ali niso prazne, oplenjene hiše in hlevi, razdrti in razsekani hramovi, prodani ali v prodaj postavljeni konji in voli, obožani in obupni kmeti, smrtno ranjeni in preboden podložniki očvidni dokazi storjenega zločinstva? „Če popravita vso škodo, ki sta jo storila meni in globoko užaljenim kmetom in drugim podložnikom, blagor jima, če pa ne, povem očito, da se bom s podporo prijateljev maščeval nad Ratkajem in Dornbergerjem kot prisegi nezvestima človekom, ki sta ravnala proti cesarski pogodbi, tudi če bi moral ostaviti štajersko deželo“².

Izguba vojaške plače je Ratkaja in Dornbergerja vendar živo zadela. Prosila sta cesarja, naj ukrene, da se izplača denar vsaj podložnim graničarskim konjikom, ki se niso bili

¹ Josip pl. Dornberger, poveljnik v Hrastovici, štajerskim stanovom dne 17. februar 1573.

² Iv. pl. Helfenberg štajerskim stanovom v Gradcu dne 8. marca 1. 1573.

udeležili plenitve. Tudi ni bilo niti zločinstvo, niti škoda toliko kakor plačilo, ki se jima več mesecev pridržava. Tu vsaj priznavata zločinstvo, ki sta ga poprej rogljivo tajila. Cesar je toliko ugodil, da je štajerskim stanovom izrekel željo, naj se izplača, kolikor jima gre. Ko bi pa bila škoda večja, naj se jima odtrga prebitek od nadaljnjega vojaškega zaslужka. Na posled poziva cesar stanove, naj mu v kratkem pošljejo poročilo, kako in zakaj pridržujejo plačilo, in podajo svoje mnenje¹.

Deželni odborniki so se nato na podlagi natačnih pozvedeb posvetovali o pritožbah vseh prizadetih oseb in strank in namestnik deželnega glavarja je cesarju in deželnemu knezu to-le sporočil: „Deželni odborniki in nekateri plemenitniki so se nedavno radi teh stvari pritožili pri Njih veličanstvu in svetlosti in poprosili, naj se vendar kaj ukrene, da se ne povečajo zmede. Ker pa Ratkaj, ki je kriv zločinstva, tudi *in specie* taji plenitev, prosijo odborniki, da Njih veličanstvo in svetlost odloči veljavne komisarje, ki si bodo v imenu cesarja vse ogledali. Potem naj Ratkaja in Dornbergerja in ju tovariše in ravno tako oškodovane graščake in njih podložnike pozovejo na besedo in enega zoper drugega pridno zaslišajo. Nadalje naj se potrudijo, da vrne stranka stranki to, kar ji je vzela in da se vsi iz lepa poravnajo. Ko bi se pa ta ali oni temu ustavljal, naj to po izvidu zapišejo in veličanstvu in svetlosti sporočijo, da se ostro postopa proti krivcu. Ker so tačas Ratkajevi in Dornbergerjevi konjiki na hrvaški granici, naj se pozove podkovnik Vit pl. Holleneck, eden izmed vojaškega sveta, ali kdor drugi, ki je veličanstvu po volji, v komisijo. Toda *periculum in mora*; kakor sem čul, se mnogo podložnikov v trope zbira in punta. Ko bi ne bil hitro zadušil upor in jib razkropil, bi bili gotovo planili na Dornbergerjevo posestvo pri Rogatcu in mogoče tudi onstran Sotle napadli Ratkaja in se maščevali nad jim. To bi pa bilo proti pogodbi,

¹ Cesar Maksimilijan II. štajerskim stanovom, Dunaj, 16. junija 1573.

ki jo je Štajerska sklenila z ogrsko krono, in lahko bi med obema nastale nove zmede¹.

Po tem nasvetu se je ravnala vlada: imenovala je komisarje, da določijo škodo in sporočijo uspeh deželnemu knezu. Še le sedaj se je udal Ratkaj: obljudil je poravnati škodo, ki jo določijo komisarji. Nato je Karol II. stanovom ukazal, naj mu izročijo vojaško plačo in ga radi tega ne stiskajo, dokler se ne poravna spor².

Kaj je sklenila komisija in koliko je plačal Ratkaj, ne vemo, zakaj prav tu prekinejo naša poročila. Ker je pa Ratkaj priznal zločin in ker so bili deželni stanovi zvesti in mogični zaščitniki Ivanu pl. Helfenbergerju, smemo domnevati, da sta Ratkaj in Dornberger vsaj tega zadovoljila. Če je kaj, in koliko je odpadlo na uboge kmete, o tem nam niso akti pri rokah. A tudi o kmetih sme se misliti, da jim je graščak priskočil na pomoč, saj je premožnost podložnikov podlaga blaginji graščakov. V tem in drugih sličnih slučajih se je toliko oziralo na podložne kmete, kolikor je ozir koristil graščakom.

V Gradcu, dne 13. junija l. 1573.

Priloga.

Zaznamek blaga, ki so ga Ratkaj in njegovi vojščaki podložnikom Kunšperka uropali in siloma odnesli.

I. Na Križanem vrhu:

1. Jurku Križančniku: 2 konja, vredna 23 tolarjev; nadalje 6 molznih krav, 5 velikih bohov mesa, 4 velike piskre masti in vse truge in platno in vse drugo pohištvo; vse to je bilo vredno vsaj 300 cekinov.

2. Martinu Križančniku: 2 vola, 1 konja in vse truge in platno z vsem pohištvtom.

¹ Pismo namestnika deželnega glavarja cesarju Maksimilijanu II. in deželnemu knezu Karlu II. (s. d.).

² Pismo Karla II. štajerskim stanovom dne 6. julija 1573.

3. Gregorju Kolariču: 1 konja, drugemu Greg. Kolariču: 1 konja, 1 boh mesa z vso obleko in pohištvo.

II. V Dekmarici:

1. Martinu Pungračiču: 4 vole, 1 konja, 4 krave, 3 bohe mesa, nadalje truge in platno in vse pohištvo.

2. Martinu Cestninarju (Mautner): 4 vole, 1 konja, 2 molzni kravi, 2 boha mesa in vse truge, platno in druge pohišne stvari.

3. Mihaelu Županu: vse pohištvo in poljske pridelke, sploh vse, kar je imel, razen 2 konj, ki sta stala za kletijo.

4. Primožu Zbriču: 3 molzne krave in truge, platno in vse pohištvo.

5. Andreju Vrečiču: 2 molzni kravi, 1 telico, 1 konja in vse platno in pohištvo.

6. Mihaelu Bartlu (Wärdl): 2 konja, 4 molzne krave in vse platno in pohištvo.

7. Sebastijanu Štrajcu: 3 molzne krave; njega so pa zajeli in odvedli.

III. V Srebrniku (Silberbach):

1. Gregorju Gršaku: 6 volov, 6 bohov mesa in vse truge in platno in vse pohištvo, kar ga je bilo v hiši; vse to je bilo vsaj 200 cekinov vredno.

2. Tomažu Kladeju: vse truhe in platno z vsem pohištvo.

IV. V Bistrici:

1. Martinu Požirku: vole, 34 tolarjev vredne;

2. Lovrencu Zoreniču: tri vole, vredne 31 tolarjev;

3. Štefanu Pisovcu: tri suknje in 1 puško.

V. V Golobinjku:

1. Matiji Podvinšku: 4 vole, 2 kobili, 2 triletna junca, 4 molzne krave, 1 telico in vso obleko in pohištvo. Razen tega je Dornberger vzel Helfenbergu 1 konja, ki je vreden 12 tolarjev.

2. Mihaelu Čevljarju: 2 vola, 1 junca, 2 molzni kravi, 2 boha svinine in vso obleko in pohištvo.

3. Martinu Alumku: 6 molznih krav in 2 junca.

4. Miklavžu Riegelju: 2 molzni kravi, njega pa so tako pretepli in nabili, da bo težko okreval.

5. Matiji Niklavcu: 6 molznih krav, 2 junca, nadalje truge in platno in vse pohištvo.

6. Gregoriju Kuhariču: 3 molzne krave; njega pa so hudo ranili in tako pretepli, da bo težko okreval.

7. Gregoriju Plumku: 3 molzne krave, 3 junce in vse, kar je imel v hiši.

8. Županu v Golobinjku: 6 molznih krav, 5 juncev, nadalje truge in platno in vse pohištvo.

VI. V Malikovcu:

1. Lenartu Kunstiču: 5 molznih krav, 3 junce, nadalje truge, platno in vse pohištvo.

2. Gregoriju Reberščaku: 3 molzne krave in 1 vola.

VII. V Polju

so Jakoba Dobrino in njegova hlapca ujeli in ju odvedli v sužnost.

VIII. V Plesu

so vse vaščane oropali, razen nekaj živine nimajo ubožci ničesar.

Zaznamek blaga, ki sta ga Ratkaj in Dornberger ugrabila podložnikom Ivana Helfenbergerja.

1. Primožu Lončariču: par volov, 14 sukenj, 2 kamižoli, 10 ruh, 2 jezdilni sedli, 3 uzde, 9 kril, 1 brano, 3 vajeta, 6 poveznic, 9 peč, 5 motik, 1 železno verigo, 1 sekiro, 1 boh svinine, 6 plečet, 2 vinomerca, 10 funtov loja, 1 odejo, 1 krayo kožo, 3 podplate in 20 vedrov vina. Nadalje so razbili vrata 4 (vinskih) hramov in odnesli ključavnice in druge stvari.

2. Martinu Lončariču: njegovi ženi so ugrabili 1 rdeče krilo, 9 peč, 3 prače suknja (Triegeertuch) in 1 odejo.

3. Mihaelu Lončariču: 1 boh svinine, 1 jezdilno sedlo, 1 pečo, 4 ženska krila, 1 sekiro in 2 čepi (avba).

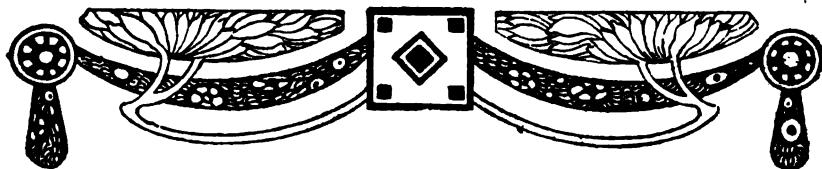
4. Matiji Srdiču: par volov in telic, 1 merjasca, 3 hlebe masti, 8 ruh, 2 suknji, 40 hlebcev sira, 14 pračev nevaljanega sukna, 8 mernikov pšenice, 1 lemež, 4 motike, 2 sekiri, 1 ir-haste hlače, 6 sukenj in 4 piskre masti. Nadalje so ugrabili sedmero svinj in povojenino dveh krav.

5. Primožu Srdiču: 9 peč, 4 suknje, 2 čepi, 1 pisker masti, 1 odejo, 2 svedra, 1 ruho in par breges.

6. Juriju Kovaču: klešče, naklo in drugo železno orodje, ki ga potrebuje kovač; za 12 tolarjev ne bi ga nihče izdelal; nadalje 2 kravi, pol boha svinine, povojenino 1 vola.

7. Juriju Kaspretu (Casprät): 1 suknjo, 1 kožuh, 1 koso, 1 usnjeno torbico, 14 svinjskih klobas, 6 mernikov pšenice in meh, z moko napolnjen, in 3 ključavnice.

Dvoje slovenskih fevdskih priseg.

Dr. J. J.

Nemalo zaslugo si je stekel Eugen Planer, ki je priobčil iz arhiva višjega deželnega sodišča v Gradcu nekaj zanimivega, doslej še neznanega gradiva. V svoji lani izdani knjigi „Recht und Richter“ poroča obširno o treh prisežnih knjigah nekdanje notranje avstrijske vlade v Gradcu in omenja, da obsegata dve teh knjig tudi po eno slovensko prisego. Posrečilo se je nam dobiti te „Juramentenbücher“ v pogled. V naslednjem prinašamo opis obeh knjig s slovenskimi prisegami, prepis priseg, pa nekaj komentarja. Na koncu stoje še pripomnje o pomenu teh dokumentov za uporabo slovenščine v fevdskih zadevah.

I. Prva, starejša zaprisežna knjiga ima na zunanjih usnjencih platnicah utisnjeno: „Der Hochlöblichen I. Ö. Regierung Jurament Buech“. Na obeh platnicah je sredi umetno risan grb, dvoglavi orel z amblemi raznih dežel; videti je, da je bil sprva pozlačen. Nikjer pa ni videti ne letnice ne podpisa. Ob začetku ima knjiga abecedno kazalo, potem sledi 64 listov, ali mnogo jih ni popisanih. Prišege stoje v 3 oddelkih, a najdejo se hitro, ker ima prvi list vsakega oddelka ob strani nekak prijemač, narejen iz pečatnega voska.

Prvi del obsega prisefe, ki se nanašajo na upravo; naslovi priseg so ti-le: 1. Vice Statthalters Aydt; 2. Regiments Cantzlers Aydt; 3. Gemainer Khays. May. Rath Aydt; 4. Camer Procuratoris Aydt; 5. Der Secretarien vnd Cantzley zuegthonen Aydt; 6. Der Vunder Marschalkh Aydt; 7. Deß Türhüetters Aydt; 8. Deß Haitzers Aydts Pflicht; 9. Deß Land Profossens

Aydt; 10. Deß Regiments Profossens Aydt; 11. Der Ainspanninger Aydt; 12. Des Landtshauptmans in Steyer Aydt; 13. Des Landsverwessers in Steyer Aydt; 14. Eines Khellermaisters in Steyer Aydt; 15. Eines Vizdombs zue Leybniz Aydt.

Drug i del se tiče več ali manj pravosodstva in obsega te-le obrazce: 1. Der Stött vund Märckht in Steyer, Richter Aydt; 2. Der Paan Richter Aydt; 3. Der Burgermaister und Rathspersonen auss den Stött vnd Marckhten Aydtpflicht; 4. Der Procuratoren Aydt; 5. Der Zeugen Aydt; 6. Juramentum paupertatis; 7. Juramentum ad catholicam; 8. Wällischer Zeugen Aydt. Razen zadnje italjanske prisege je pisala vse prejšnje v prvem in drugem delu ena in ista roka.

V tretjem delu pričenja spet rokopis istega pisca, ki je napisal prisege pred italjansko. Te prisege se tičejo samo fevdstva in se glasé: 1. Lehenspflicht in Steyer für die principal Lehens Vassallen; 2. Lehenspflicht an die Gewaltstrager; 3. Lehenspflicht auf die Gewaltstrager so an statt einer Weibspersohn die Lehen empfangen; 4. Aydt vnd Pflicht der Lehens Principalen in Khärndten; 5. Aydt und Pflicht der Lehen principalen in Crain; 6. Aydt und Pflicht der Lehens Principalen in der Graffschaft Görz; 7. Lehenspflicht auf die Gewaltstrager in Khärndten, Crain vund Görz; 8. Aydtspflicht vber daß Erbschencken ambt zue Salzburg; 9. Lehenspflicht vber dass Obriste Erb Postmaister Ambt in Steyer. Na to prideta v nadaljevanju tega oddelka od druge roke pisani prišegi: 10. Lechenspflicht vber daß Land Marschallschen Ambt in der Furstl. Graffschaft Görz; 11. Gewaltstragers Aydts note vber das Lechen des Landtmarschallschen Ambt in der Fürstl. Graffschaft Görz. Naslednjo, 12. prisego, ki je deloma slovenska, deloma hrvaška, je očividno pisala zopet druga roka; prepis te prisege sledi spodaj. Nato še sledé prisege očividno istega rokopisa, kakor slovenska: 13. Wallische Lehenspflicht Pro Principali ipso Juramento Feudale; 14. Wallische Lehenspflicht Juramento Feudale Pro Mandatario; končno: 15. Aydt wie eine Parthey der andern Ihre Seel schwören kan

Sonsten daß Juramentum perhorrefcentis genant. Zadnja prisia je vzeta iz neke posebne pravde, pa je takisto s fevdstvom v zvezi (o tem glej Evgen Planer, loc. cit., str. 142).

Natančni prepis zgoraj pod III. 12. označene prisege slove:

Windische oder Crabatische Lehenspflicht.

(Leopoldü)
Carolum

⊕ pride

(Leopoldu)
Carolum

Vi boste oblúbili Inu perségli timu nay Svetlóstimu, naymozhnéschimu, inu naymogózhnimu Rímschimu Zesáriu, tudi Vogérskimu inu Pémskemu kralu, Gospódu Gospódu (Ferdinánu temu Trétiemu) Erzhérzogu vu Österreichi Hérzogu vu Burgúndi, vu Steſerye, vu Korotanu, vu Craine, vu Birtémbergo, knesu vu Tiroli, inu na Gorízi. Náschimu gnadlouístimu gospúdu, inu nega Suetlósti Erbam, suest inu Pochóran bitti, To blagú inu diane katéru vam, inu vaschem Erbam bode possódeno od nega Zesársche Suetlústi kúliko krat ⊕ sa schlushíti, inu spet prefeti, Inu ako vi kaku satáyeno blagú suédeste, alli spráschate, taistu negoui Suetluste Iskásate, inu uidetsch sturiti, kaku enimu suéstimu, inu Pokórniemu schluschábniko prute suoiemu Gospudo sturiti se spodobi, inu on letu dopernesti je douschan.

Aliter magis Croaticé.

Vi bódeste alli hózhete priszezhi, timu nay Suetlostimu, nay mogozhnimu I nay mozhneiskimu Rimskimu Zesaru tudi Vogerskemu I Pémskemu Kralu, Gospodinu Gospodinu (Ferdinandu) Erherzogu Osterreischimu, y Herzogu Burgundskemu, y Stayerskemu, y Korotanskemu, y Cranskemu, nashimu premilouístimu Gospodinu, y nich Zesarskhi

Suetlusti porodnim ali Firstnim Erbam, da hochiete suest y pokoran bitti, Letu blago y dianie, kateru se sadai uam y uaschim porodnim otrokom possodi, alli na possod isrochi, skus nich Zesarsko suetlust, tuliku kuliko crat pride al se prigodi sa schlusschit, y supet priyeti, y akhu ui kadai khatru satayenu blagu sueste ali ispraschetc, tuistu nich Suetlusti iskafat y napovedat, kaku animu suestimu y Pokornimu slugam se spodobi, y use tuistu dopernesti, kar iedan suest poddan pruti suoimu Gospodinu dol-schan y oblubil sturiti, po daschelski navadi y praudi onoga isrozeinia ali possedeniga blaga pravizi.

Nachzusprechen Mit drej aufgerekhten Fingern.

⊕ (Diua Maria, ta
Sueta Mate Bosya
y negom Suetzi.)

Sueta Diua Maria
Mate bosya y vase
Suetzi.

Kako meni ie sadai naprej ^{brano}
^{steno}, y sa-
pouedano, tako hozhiu sturiti y Vuse do-
pernesti, tako Bog pomosi ⊕ (y negoui suetzi)
(die gebenedaite Mutter Gottes Maria y ne-
goui Suetzi).

Prisega je pisana zelo jasno in razločno. To in pa naglasi na večzložnih besedah slovenskega besedila kažejo, da se je morda večkrat pripetilo, da ni bil uradnik, ki je prisegajočim vazalom čital prisežni obrazec, dobro vešč slovenščini. Sploh bi se sklepalo na dolensko narečje. Ali o tem kakor tudi o čudnem pravopisu, ki ni bohoričica, niti italjanski, niti nemški pravopis, naj sodijo jezikoslovci. Posebej je omeniti izraz „blagu inu diane“ (blago y dianie); ta je pač prevod latinske besede — *beneficium*, ki znači posebno cerkvene fevde. In vendar je rabil pisec — menda da povdari pomen besede Lehen, Darlehen — v relativnem stavku „kateru... vam bode posódeno“, dočim italjanski obrazec pravi prosto „per li fevdi,

quali hora vi si concedono“, in nemški „Lehen, so Ihr empfangen habt.“

Da se določi čas, v katerem je bila spisana ta prisega, zato nimamo drugega zanesljivega podatka nego besedilo samo. Prvotno je veljala prisega Ferdinandu III. (1637—1657), a tudi še pod njegovim sinom Leopoldom I. (1658—1705) so prisegali vazali po tem obrazcu. To sledi iz tega, ker so v prisežnem obrazcu besede „Ferdinandu Temu Tretiemu“ v tekstu prečrtane in na strani je zapisano „Leopoldü“. (V zgoranjem prepisu značijo debeli oklepaji () prečrtane besede izvirnika.) Pa tudi „Leopoldü“ je na strani prečrtano in pod to besedo zapisano „Carolum“. Pomotni akusativ „Carolum“ (dvakrat, v slovenskem in hrvaškem besedilu) na mestu pravilnega dativa kaže pač, da ni znal mož, ki je napravil korekturo za časa teh vladarjev, slovenski. Ker je Leopoldu I. nasledoval cesar Jožef I., ki je živel le do 1. 1711., bi sklepali, da niso v kratkem vladanju Jožefa I. izvrševali fevdske investiture; to se je zgodilo še le za njegovega naslednika, brata Karola (1711—1740).

Glede stvarne vsebine je opaziti, da se slovenska prisega — druga, t. zv. hrvaška je itak le malo na hrvaško plat potegnjena slovenščina — ne naslanja dobesedno na nobeno izmed drugih priseg te knjige. Osobito ni v njej prav nikakega karakteristika, iz kterege bi se smelo sklepati, odkod so bili vazali, ki so slovenski ali „magis croatice“ prisegali. Uvod, obsegajoč cesarski naslov, se ne ujema z nobeno drugo prisego. Za Štajerce, Korošce in Kranjce je ta naslov mnogo obširnejši: navaja še „Erwöhnten Römischen Kayser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, in Germanien, zue Hungarn, Behimb, Dalmatien, Croatiens Vund Sclavonien khönig, Erzherzog zu Östrreich, Hörzog zue Burgundien, Steyer, Khärndten, Crain, vnd Würtenberg, ober vund Nider laufsniz, Grauen zue Tyroll Und Görz ...“ Najbliže stoji slovenska, skračena titulatura prisežnemu obrazcu za solnograški „Obrist Erbschenckschen Ambt“ ali pa italijanskima obrazcema, le da — značilno — v italijanskem tekstu ni prevoda besed — „Rimskemu Zesáriu“!

Glede osebe, ki podeljuje fevd, je še omeniti: vse tri štajerske prisege prosto navajajo „die Lehen, so Euch von Ihrer K h a y. M a y. verlihen worden“, koroška pa „die Lehen, so Ihr Von Ihrer Kay. May. als Hörzogen in Khärndten“, kranjska „.... als Hörzogen in Crain“, goriška „.... als Grauen zue Görz verlihen worden“. (V izvirniku vse te besede niso podčrtane). Italijanski obrazec pa takisto nima nikakega značilnega pridevka za fevdnega gospoda. Iz vsega tega moremo pač sklepati, da je notranjeavstrijska vlada v Gradcu zaprisegala štajerske vazale *eo ipso* kakor namestnica cesarja in štajerskega gospoda, koroške, kranjske in goriške vazale pa i z r a z i t o kakor mandatarica dotične d e ž e l n e g o s p o s k e, pri slovenskih, hrvatskih in italijanskih prisegah pa ni delala posebnega razločka. Bržčas je mnogo k temu pripomogla tudi — udobnost, da se je mogel rabiti en obrazec za vse edino slovenskega jezika zmožne prisegovavce iz Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške in Istre, ki je tedaj malo ne do polovice spadala k Notranji Avstriji. Spomina vredno je tudi še to, da imajo vse prisege fevdskih vazalov, kakor je gori omenjeno, po dvoje prisežnih obrazcev, prvega za principale, drugega za mandatarje (Gewalttrager, Mandatarius); ako ni prišel vazal sam na prisego v Gradec, je prisegel zanj kak pooblaščenec. Bržčas se je izvrševala taka pooblastitev po pismenem potu, kar je bilo takrat navadno. Edino slovenska prisega nima obrazca za slučaj pooblastitve. Ali smemo iz tega sklepati, da se je slovenska prisega dopuščala samo takrat, kadar je prišel dotični, le slovenščini ali hrvaščini vešči vazal, s a m v Gradec, da pa si je inače volil za pooblaščenca kakega znanca iz Gradca in okolice, ki je znal tudi nemški? V protislovju s to domnevo стоји dejstvo, da so italijanski vazali prisegali tudi po nadomestniku — italijansko!

Naposled še kratko opombo o končnih besedah, katere je izgovarjal prisegovavec sam s privzdignjenimi tremi prsti. Prvotni tekst je bil sestavljen za vse prisege cele knjige — b r e z d o s t a v k a o Devici Mariji, Materi Božji. Menda se ne motimo, ako

stavimo ta dostavek na rovaš vplivu reformacijskega duhá. Sodili bi torej, da so se obrazci vseh priseg te knjige sestavili precej zgodaj za Ferdinandove vlade. Pozneje pod Leopoldom I. pa so očividno istočasno ob prečrtanju Ferdinandovega imena ustavili besede, da se kliče na pričo tudi Mati Božja. V zgoranjem prepisu je z oklepaji pokazano, da so iz prvotnih besedi „Bog pomozi y negoui suetzi“ zadnje tri besede prečrtnali pa dodali „die gebenedaite Muetter Gottes Maria y negoui suetzi.“ Morebiti je ta ponesrečeni dodatek nastal, ker si gosposka ob prvi potrebi slovenske ali hrvaške prisegi po novi šegi, ne znajoč pravega prevoda, ni mogla drugače pomagati, kakor da je kar nemške besede vrinila! S sodelovanjem kakega slovenskega prisegovavca pa se je stvar naposled vendar vredila ... Čudno je tudi, da se glasi slovenski konec „y vufse suetzi“ prav kakor italijanski „tutti gli Santi“, dočim so se klicali na pričo v nemščini vseskozi „alle liebe Hayligen“. Italjani so pa imeli že takoj, t. j. že za Ferdinanda III. na koncu prisege besede o Materi Božji („cosí Iddio m' aiuti, la Madonna Santissima Vergine Maria e tutti gli Santi“), kajti tu ni bilo treba pozneje nobenega popravka, dotične besede stoje v prvotnem rokopisu.

II. Po smrti poslednjega moškega Habsburžana je prišla menda prva zaprisežna knjiga, ki so jo, kakor se vidi iz oguljenih in omazanih listov, kaj pridno uporabljali, iz veljave. Novih zaprisežnih obrazcev pa gotovo niso priredili po starih; besedilo je čisto drugo, tudi obrazcev je mnogo več. Namestu prve zaprisežne knjige z 64 listi si je napravila notranjeavstrijska vlada za Marije Terezije — kar dva foljanta zaprisežnih formularjev. Prvi ima naslov: *Der Röm. Kay. Königl. Maytt. I. Ö. Regierungs Juramentenbuch*; le ta ima vse druge prisege r a z e n f e v d s k i h. Pričenja z Vicestatthalters Aydt, obseg obrazec za „Hauptmann“ na Reki, v Trsti in Gorici, za vsakojake uradnike in notarje in končuje s procesualnimi prisegami. Vse so nemške, le pri prisegi za priče se nahaja italijanski prevod. (Natanjčnejše podatke glej Planer, l. c., stran

138 nasl.) Ta knjiga se je gotovo rabila še za vladarja Jožefa II., kajti vsaj pri nekaterih prisegah — ne pri vseh — sta prvotno vpisani imeni vladarice Marije Terezije in sovladarja Štefana prečrtani in z besedama „Josepho 2do“ nadomeščeni.

Drugi foljant, ki obsega 172 strani, pa se tiče zgolj fevdskih priseg; naslovljen je: „Lehens : Pflichten : Iber Die Samentliche In : Denen I : Ö : Ländern Pefindliche Landts Firstliche Lehen :.“

Da se razvidi struktura fevdalne uprave, navedemo vse prisege te knjige, in sicer primerjalno; zato se ne držimo reda v prisežni knjigi.

a) Na čelu je: Des Lehens Secretarii Aydt; le-ta našteva vse dolžnosti tega opravitelja ki je bil bržčas tudi zaprisegovavec ter upravnik fevdske deske.

b) Za „Lehenspflicht für die Prinzipal Lehens Vasallen“ je poseben obrazec za Štajersko in Koroško; za prvo deželo v dvojni obliki, prvič za tiste, „welche der Erbhuldigung beygewohnet und das Jurament abgelegt haben“, drugič za tiste, ki se tega čina niso udeležili. Enaka splošna fevdska prisa je tudi v knjigi za kranjske in goriške vazale, a tu se imenujejo le „Lehensprincipalen“.

c) Za Štajerce veljajo še posebne prisaže: Lehenspflicht in Steyer für die Gerhaben (varuh = jerob'); Lehenspflicht an die Lehensträger für sich selbst und seine Lehensconsorten; in Lehenspflicht auf die Lehenstrager, so anstatt einer Weibsperson die Lehen empfangen. Vzporednih enakih obrazcev za druge dežele ni.

d) Za Štajersko, Koroško in Kranjsko ima knjiga posebne prisaže za Obristlandmarschallambt; za Goriško tudi, a tu se glasi ta urad Obristerblandmarschallambt.

e) Za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Goriško so enake prisaže, — za vsako deželo posebej — za naslednje urade: Obristerbstallmaisterambt, Obristerblandkammerer Ambt, Obristerblandhofmaisterambt in Erbfalkhenmaisterambt, za Štajersko

samo za Obrist Erblandhofmarschallambt, Obrist Küchelmaister Ambt in Obristsilberkammerer Ambt.

f) Za Štajersko in Kranjsko: Erbfürschneider Ambt.

g) Za Štajersko, Koroško in Gorico: Obrist Erbjagermaister Ambt, za Kranjsko Obrist Erblandjagermaister Ambt. Pri Štajerski sta dva obrazca, eden za tistega, „welcher der Erbhuldigung beygewohnet hat“, drugi za onega, ki ni bil navzoč pri dedni poklonitvi.

h) Samo za Štajersko velja prisega za Erbpostmaisterambt in Steyer.

i) Za Koroško, Kranjsko, Gorico: Obrist Erbtruchseß Ambt.

j) Za Koroško in Kranjsko: Obrist Erbstäblmaister Ambt.

k) Za Koroško: Obristschenkenhambt, za Kranjsko: Obrist-Erbmundschenkenhambt, za Gorico: Obristerbschenkenhambt; slednji urad ima tudi Solnograška in zanj se nahaja v tej knjigi poseben zaprisežni obrazec.

l) Po vrsti je predzadnji obrazec za Wällische Lehenspflicht: Pro principale ipso, takoj za njo ista: Pro Mandatario.

m) Poslednja je prisega za Windische oder Crabatische Lehenspflicht.

Dostaviti je, da je takoj za vsako prisego za principala poseben obrazec za „Gewalttragere“, le pri slovensko-hrvaški prisegi ga pogrešamo.

Ta se glasi doslovno:

Windische oder Crabatische Lehenspflicht.

Vi budetefse prisegli nai Szvetleifseemu, nai Moguchneysemu y neobladneissemu Principu, y Gosponu, Gosponu Francisco odebranomo Rimskom Cessaru, vu szvih Vrimena poreksajuchi Vladania, Nemskom, y Jerusalemskom Kraliu, Herzogu vu Lothingi y Baar, velikomu Herzogu vu Toscani, kakti spolak-vladitelju, takafse nihorom Velichanstvu nai szvetleifsoi y nai moguchneissoi Principisí i Gospí, Gospí Mariae Theresiae Rimskoi, Vugarskoi, y Bemskoi, Kralizi, Erzherzogizi Vu Au-

stry, Herzogizi vu Burgundii, y Braband, vu Steieru, vu Karinty, y Krainskom oršagu, vu Mailendu, Mantovi, Parma, Piacenza, y Virtenbergu, Grofficzi vu Habsburg, Flandern, Tyrol, y Gorizi, nafsoi nai Milostivneilsoi Gospo, Gospo, y zemalskoi Principijsi Nihovom Velichanstou, y nihovom Spolu zaradi lehna kogavisada prieli budete, virany pokoran buduchi takov Lehen kuliko krati potribno bude svagda prieti imate, takaifse otaine Lehne ako koie znate, ali do potla Vami znane budu, Nihovom Czesarskom, y Kralievskom Velichanstvu, ali nihovoi postavlenoi steierskoi Regirungi ochitovati, y pokazati imate, takaifse jednomu lehens=podlosniku pristoie, y duzan svomu lehenskom gosponu izkazati.

Folgende Worth sollen mit erhobenen Fingern nachgesprochen werden.

Kako meni ie Sadai naprei brano, y sapouedano, tako hozim sturiti, y vuse dopernesti, tako meni Bog pomosi Sueta duia Maria, mate Bosia y vuse svetzi.

Rokopis te prisege je od iste roke kakor cela knjiga in je kaj lahko čitljiv. Pisec najbrže ni bil slovenščini ali hrvaščini vešč, inače ne bi pri prepisavanju napravil treh sličnih napak: nihorom (prav nihovom), porekssajuchi (povekfsajuchi) in ochitorati (ochitovati). Jezik je na prvi pogled ves drug kakor v prvo opisanih prisegah; bolj je hrvaški kakor slovenski. Izrazov: spolakvladiteliu (sovladarju), virany (veren), otaine (pritajene) bi ne umel neuk Slovenec. Tudi vpliv madžarscine je razviden, kakor kaže izraz orsag (ország=država), še bolj pa vpliv nemšcine. Pozabljeno je lepo ime Gorotan, namestu slovanskega izraza za beneficium — blago i dejanje se šopiri ‚lehen‘, namesto vlade imamo ‚regierung‘.

V stvarnem oziru je pripomniti, da so uvodne titulature v slovenskohrvaški prisegi prav tiste kakor v nemških in italijanskih. V ostalem tekstu pa se malo razlikujejo od drugih. Tisti stavek, ki pravi „zaradi lehna, kogavisada prieli budete“, se glasi v občem vazalskem za Štajersko samo, „die Lehen, so Ihr von Ihrer Kay. König. Maytt. zu empfangen habt“, za

Koroško, Kranjsko in Goriško je pa za besedo „Maytt.“ še vrinjeno „als Herzogin in Khärndten“, odn. „... in Crain“, odn. „als Gräfin zu Görz“. V italijanski prisegi stoji samo „per li feudi, quali hora vi si concedono“, torej kakor v slovensko-hrvaški — brez razlikovanja značaja fevdskega gospoda. Očividno sta obe prisegi prikrojeni za — deželjane vseh krovovin, samo da so smeli Italjani prisegati tudi po pooblaščencih v italijanskem jeziku, Slovenci in Hrvati pa ne, kajti zanje nima prisežna knjiga potrebnega obrazca.

* * *

Ob sklepu naj spregovorimo nekoliko o pomenu teh, iz arhiva višjega deželnega sodišča izkopanih fevdskih priseg.

V Notranji Avstriji je veljalo kakor v Avstriji sploh longobardsko fevdno pravo. Bitstveni momenti fevda po smislu tega prava so bili prvotno sledeči:

1. Vazal služi zato, ker je prejel posest in vžitek fevda, svojemu gospodu v vojni.

2. Ženske, duhovni in vsi za fevdsko službo nesposobni so bili izključeni od fevda.

3. Fevdni predmet je nepremičnina ali enakovredna stvar.

4. Ob vsaki premembi fevdnega gospoda ali vazala je obnoviti fevdno dolžnost.

5. Fevdno dolžnost je prevzeti pod prisego („Nulla autem investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat, cum a fidelitate feudum dicatur vel a fide: nisi eo pacto acquisitum sit feudum ut sine juramento fidelitatem habeatur“, Liber feudorum II., tit. 3.)

6. Moški potomci prvega prejemnika fevda nasledujejo kakor dediči po bližnji vrsti sorodnosti.

7. Ako ni v fevdni pogodbi izrecno nasprotno dovoljeno, se fevdi ne prodajajo.

8. Vazal zgubi fevd le vsled „fevdnega pregreška“, ki ga je dognati po sodni poti.

Ta prvotna osnovna načela (prim. v. Kremer, Das longobardisch-oesterreichische Lehensrecht, I. str. 100) so se sča-

soma v marsikakem oziru okrhala, razmerje med fevdnim go-spodom in vazalom je postajalo čim dalje tem rahleje, vazali so dobivali vedno več svoboščin, dokler niso bili — rekli bi — le po imenu še vazali. Tudi naši prisežni knjigi pričata o tem procesu glede dveh velevažnih momentov. V fevdski prisegi, sestavljeni v času tridesetletne vojne, ni izrecnega go-vora o vojni službi, v prisegi izza časa Marije Terezije pa pogrešamo sploh vsak, še tako skromen spomin na „službo“. Pa tudi glede drugega prej navedenega osnovnega momenta vidimo, da v fevdnem pravu novega veka nima več veljave, vsaj za Štajersko ne. Kajti v obeh prisežnih knjigah imamo poseben obrazec za slučaj, da prejme štajerski fevd ženska; seveda se je investitura podelila v takem slučaju moškemu nadomestniku vazalice.

Baš ti zaprisežni knjigi kažeta nadalje, da se je ohranila pri-sežna dolžnost (gl. zg. t. 5) glede deželno knežjih fevdov v Notranji Avstriji vsaj še do Marije Terezije. To je kolikor toliko čudno; kajti že Leopold I. je izdal generalni mandat z dne 13. aprila 1665 (codex austriac. part. I., pag. 775), da fevdskih priseg sploh ni treba. V resnici se v Avstriji pod in nad Aničo niso več vršile fevdske prisege, ampak zadostoval je — pismen reverz (v. Cremer, loc. cit., str. 205, 237). Seveda imamo v naših pri-sežnih knjigah dokaz le za deželno knežje fevde; kako je bilo pri zasebnih fevdih, o tem nam ne podaja vsebina teh prisežnih knjig pojasnila. Pač pa smemo iz dejstva, da v knjigi fevdskih priseg za Marije Terezije ni nikjer prečrtano ime Marije Te-rezije in nadomeščeno z Jožefom II., dočim se je to v knjigi uradniških priseg iz iste dobe skoraj dosledno izvedlo, sklepati na to, da — je Jožef II. odpravil prisege tudi pri deželno knežjih fevdih.

Premotrimo naposled še drugo stran slovenskih priseg: njih kulturnozgodovinski pomen!

Nekako za *communis opinio* velja, da sta bila od novega veka naprej i uprava i pravosodje izključno nemška. Da citiramo enega avtorja za vse druge! Dr. Alfred Fischel (Das

oest. Sprachenrecht, 2. Aufl. [:1910:], str. XX) trdi: Selbst in dem von Wällischen und Slovenen umstrittenen südlichen Gelände bis an die Adria, etwa Triest ausgenommen, gehört Adel und Bürgertum in dieser Periode (namreč 1526—1620) weitaus überwiegend dem deutschen Volke an und waren Verwaltung und Justiz nur deutsch administriert. Ferdinand I. untersagte ausdrücklich und für alle Zukunft den Gebrauch Lateins in der oesterreichischen Verwaltung, indem er in seinem denkwürdigen Rescripte vom 8. August 1555 ein für alle mal festsetzte, dass bei allen niederoesterreichischen, d. i. bei den Gerichten in Oesterreich ob und unter der Enns, Steiermark, Kärnten und Krain mit den angereihten Herrschaften (d. i. der windischen Mark, Möttling, Istrien und Karst) dem alten gemeinen Gerichtsgebrauche entsprechend keinem gestattet werden soll, in einer anderen als der deutschen Sprache zu prozedieren. Le za Kranjsko priznava Fischel malo izjemo: Immerhin muss der Gebrauch der krainerischen Mundart bei den Dorfgerichten angenommen werden; von Einfluss auf die allgemeine Gestaltung der Dinge konnte dies nicht sein, da die dumpf hinbrütende Masse der untertänigen Bauern für das öffentliche Leben der Alpenländer nichts bedeutet (l. c., str. XXI). Za naslednjo dobo 1620—1740 se sklicuje Fischel na Meriana (*Topographia provinciarum Austriacarum* 1679) in trdi glede Kranjske in Goriške, da je bila uprava izključno nemška (l. c., str. XXVIII); glede ostalih dežel slovenskega rodù, ali za naslednje čase pa niti v misel ne jemlje, da bi bila stvar mogoče tudi drugačna.

In vendar je morala biti stvar drugačna! Ako so se vršile prisege slovenski, je to znamenje, da so bili vazali tu, ki niso znali nemški. Ako so pa tak i cesarski vazali prihajali v Gradec na slovensko prisojgo, onda je pač jasno, da se ni niti ostali investiturni proces ob sodelovanju notranje avstrijske vlade v Gradcu vršil v kakem drugem jeziku. Zanimivo bi bilo pregledati fevdsko desko iz teh časov, da bi se doznalo, v katerem jeziku se je napravil zapisnik o prisoji. Iz vsega

tega pa tudi sledi, da „die dumpf hinbrütende Masse“ — slovensko ljudstvo ni sestajalo le iz podložnih kmetov, ampak tudi iz cesarskih fevdnih vazalov, reprezentantov gospodujejo čega elementa, plemstva! Ako trdi Šuman (Die Slovenen, [:1881:] str. 120), da se je sredi 16. stoletja v kranjskem deželnem zboru slovenski razpravljalo, onda so slovenske fevdske prisege, čeprav ne dokaz, pa vendar krepka podpora za to trditev, in bržčas tudi pozneje ni bilo drugače, ako je merala celo cesarska vlada v Gradcu — in to navzlic reskriptu z dne 8. avgusta 1555 — s cesarskimi vazali poslovati slovenski.

Seveda iz vsega tega še nikakor ne sledi, da so bili samo slovenščini vešči plemiči — Slovenci v današnjem političnem smislu besede. Ideja nacionalizma, ki dandanes z neodoljivo silo posega v tok zgodovine narodov, je bila spočeta še le ob koncu 18. stoletja (gl. Ludwig Gumplovicz, Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Oest.-Ung., [:1889:] str. 3 nasl.); tisti čas pa tudi slovenskih fevdskih priseg — ni bilo več.

Nárođno blágo vogrskij Slováncof.¹

Zapísao v prekmürskon naréčji *Števan Kuhar.*

(Konec.)

Pripònba.

Spodánjá nárođno blágo já zapísano po fónatíki, záto sā f-tón po glédi lóči od láni objávlénoga. Tô sā já pa zgódilo ták, ka já gòspom profásar *dr. Štrekely* žalo, náj zapišúján té riči pôfsán ták, kak tû gučimo, pa mi já pôslaø za tô tûj nikša navodila. Tág za tá navodila, kák tûj za njágovo dobrovôlnost, štárof já mänè na zapišúvanjá té stvári nagovárjaø, sā njámi na tòn mèsti jåko lipò zafálin. To san pa dûžna fčiniti nê sámó záto, ka sā zaj oráni pa objávi tô nárođovo blágo, pa ka sā tak Slovánci na óvon kráji Mûrä zoznánijo z-naréčjon pa z-lückof poezljof svójí prekmürski brátof, liki tûj záto, ka sā já pr tòn dèli zbidila v-mäni vékša lúbab do svójäga mätärinoga jäzika, štároga san sā potón bólä tämällito záčaø fčiti.

Pojasmila za čtanjé sā mi vídijo nápotrébna, záto já tûj opüstín. Zapómlin sámó ~~priština~~:

„Opòmbo“ na str. 107. ČZN. VII poprávin s-tén, ka já glásnik „e“ f prekmürščini nê trójä, liki čátvéro vŕstá, nájmrä: ä (otprti krátki: pás), e (zaprti kratki: tè, dèkla), è (zaprti kratki díltonk: rēč) pa é (otprti dugi: lén). „g“ já srégnji glásnik mäd „dj“ pa mäd „gj“. Prim.: gè zágän.

,h“ glásnik já ná-konci réci zäfsáma prämíno äli sā já pa sprámeno v „j“; v-začétki, pa srád réci sā já getan obdžao. Napríliko: krûj (kruh), f-té lepi krajinaj (v teh lepih); krúa (krüha), gràa (graha), jáhaø (jezdil), tibinäc (tujec); iža (hlša), lápac (hlápec). Dá v-začétki réci otpádná „h“, sā znamänújá z znaménjon, tô pa záto, ka sā prät tákšimi ričmi sprämènba soglásnikov vŕší, kak či-j sā začinjalá s „h“. Napríliko: „v hiši“ sā prinás práví: flži, pa né „v liži“, flévi, pa né „v lévi“ itd.*

Tú zapómlin tûj pravila, po štárij sá sprämínjavläjo v-nášän naréčji kónčni soglásniki. Tá sprämènba dilí soglásníkä f-trí vŕstá. Nájmrä: v-mäjkä (b, d, g, v, z, ž), f-trdä (p, t, k, f, š, s, [h]), pa f-tákodčä (c, č, j, l, m, n, nj, r). Pravila so pa áta:

Či sā réc kónča na mäjkí soglásnik pa za njöf prídä tákša réč, štára sā začinja s-trdin soglásnikon, té sá té mäjkí soglásnik prvěšnjá réci sprämíni f-trdoga. Napríliko: Bók pláti, praf prídä.

¹ Glej ČZN. VII. 107—128.

* Kuhar zaznamuje h v začetku besed, dasi se ne izreka, z apostrofom. Ker je dijalektoloških zapisov nalog, da se zapisuje le to, kar se res govorí, sem ta apostrof opustil in to s tem večo pravico, ker se njega nekdanja egzistanca kaže navadno v spredaj stoječem soglasniku.

Či sā rēč kònča z-dvòma mäjkima soglásnikoma, pa za njòf prídá rēč, štara sā začinja s-třdin soglásnikon, tè sā obá mäjkiva soglásnika prvešnjá rēci spräminista f-třdā. Naprslíko: Dàšč sā jā spústo. (Dàšč gen. dàždža.)

Rávno ták sā spräminí, ozlromá spräminista kònčiva mäjkiva soglásnika f-třdā, či rēč stojí ná-konci stáfska áli pa prídá za njòv vějica. Naprslíko: Tó jā lepi kriš. Zej nakaplívá dàšč. Bók, ki nas jā čúvaq.

Či sā rēč kònča na třdi soglásnik, pa za njòf prídá rēč, štara sā začinja z-mäjkìn soglásnikon, té sā spräminí třdi soglásnik prvešnjá rēci v-mäjkoga. Naprslíko: Páz bíži prég grabé (Pes beži preko grabe).

Či sā rēč kònča z-dvòma třdima soglásnikoma, pa za njòf prídá rēč, štara sā začinja z-mäjkìn soglásnikon, sā spräminista obá třdiva soglásnika prvešnjá rēci f-svojá mäjká sorödniká. Bó záto: Nan (Na eden) príd (prst) dâbali. Prívi „d“ sā navádno ná čújá, záto: Nan (Na eden) práz dâbali.

Prád riční, štara sā začinjajo s-såmoglásni, pa prát tistimi, štárä sā začinjajo s-takòčimi soglásni, stojlo sámø třdi soglásni, záto či-j sā prád njimi rēč kònčala na mäjki soglásnik, sā té spräminí f-třdoga. Naprslíko: Bók njämi pláti, ka mi jā pomágao. V-lök idámo.

Izjémo májo pr tón zágnján pravli kònčni mäjki soglásni ždnozložnij, pa nè akcánteranij rēci. Naprslíko: prád lèton, mäd lèton, nad öknon. Nadálá prápoziciji „v“ pa „z“. Naprslíko: v-lögi, z-rökä, v-ögradi, z-ögrađa. Ták tévi zágnjivi prápoziciji kák túj prvešnjá riči sā spräminijo prád soglásnikoma „c“ pa „č“ f-třdā. Bó záto: nat cérkvoſ, prát čábron, f-cérkaf, š-cábra.

Ot prápozicijá „z“ náj bô ášča zapománo, ka sā prát soglásnikon „ž“ spräminí v „ž“, prát soglásnikon „š“ sā pa spräminí f „š“, prád „nj“ túj v „ž“.

Kònčni soglásnik rēci „jás“ (ego) sā oponáša po zgoránji pravljaj z-ðnof izjémof, ka prát soglásni „š“, „s“, „z“, „ž“ sáli, prád drügimi glásni pa sámø čási otpádná. Tak sā v-našän naréčji čújájo trí obliká: „jás“, „jáz“ pa „já“. Naprslíko: Jás ti žè pokážan. Vé ti já žè pokážan. Vé ti jáz dán. Pa túj: já n šo = jáz bon šo.

Nazágnjá náj stojí tú pomén nikálkj rēci, štárä-j ftégnolá c. čtef-con bítí na tázavo:

či = 'wenn'	áli — áli = ali — ali
čí = 'filia'	ge = 'dort'
či- j = či bi	ge = 'irgendwo'
da = 'sed'	já = 'ich'
da = 'ker'	já = 'ist'
dá = 'wann'	já = 'ihrer' (sing. gen.)
da = 'wenn'	já = 'sie' (plur. acc.)
dá = 'er gibt'	jé = 'ist = existiert'
áli = 'oder'	ka = 'daß'
áli = jeli; nicht wahr?	ka = 'ker'

kà = 'was'	sán = 'allein'
mi = 'mir'	tè = 'dann'
mí = 'wir'	te = also (n.-dial. álsd'nn):
naj = 'uns zwei'	vé nan pa te nikaj ne
náj = (slov. naj) „ermögē“	zaméri 'nimm es uns
náj = obrazilo superl.	also nicht übel!'
náj = 'naháj, niháj'	té = 'hic' sgl., haec pl.;
mórän = 'ich kann'	'huius' (fem. sgl.) 'has' .
mórän = 'ich muß'	(a. pl.)
nlkaj = 'nichts'	tä = 'dich'
nkaj = 'etwas'	tä = 'bôtä, bôdâtä'
nkši = 'neki'	tä = 'hos, has, haec'
nlkši = 'kein'	tò = 'hoc'; 'hanc'
pa = 'und'	tò = 'das' (člen)
pa = 'nun, aber'	tä = 'haec' (člen)
pá = 'wieder'	tâj = 'dir' (povdarjeno)
sl= 'omnes' (masc.) túdi fsi.	ti = 'dir' (enklitično)
si = 'sibi'	ti = 'du'
si = '(du) bist'	tá = 'haec' (fem. sg., neutrpl.
sá = 'omnes' (fem.) túdi fsâ	pl.)
sá = 'sich'	tá = 'hin'
sé = 'hieher'	Ano = 'ein, eine' (neutr. sg.,
sé = 'vséh' (túdi fsé)	f. acc. sgl., proklitično)
sò = 'vsò' (túdi fsò)	àno = 'beiläufig, etwa'
so = 'sind'	vi = fem. dual. 'bovi'
sò = 'sind = existieren'	ví = vos
sò = 'Salz'	j = bi
san = 'ich bin'	

„Kak, kák, tak, ták“ so mi ášča ne pòfsán jásni. Rávno ták mi ášča dèla akcánt tázavá pr átij: túj, zaj, ščá. Pólak té oblik sá nájmra čtijájo túj dùkšá: túdi, zdaj, áščá. Kák sá té riči zaminjávlájo ádna z drúgof, či sá tò godí po pravili, sam áščá dòzdaj nê mogao opaziti. Mislin pa, da sá mi tò túj razjásni.* Nadálá sá präminjávláta túj riče „tisti“ pa „těsti“. Pravilo té sprämènbá mi já áščá náznáno, záto san pisaq navekšá salí „tisti“.

Tá so sá mi vídla potrébna zapòmliti. Sá drúga pojasnilla pa bô blagovdlo podáti gòspon profásar dr. *K. Štrekelj*.

V Brátonci, 13. decámbra 1910.

* Stvar je pač odvisna od tega, so li dotične besede ortotonirane (krepko povdarjene, večinoma noseč stavkov povdarek) ali pa le enkli-tične.

34. Prkázän na Gorénsčici. — Na gòrnjän krájë brátonská vési, na tåg zvánoj Gorénsčici, jä ponocí vâčkrát čuti bréchanjä máčák pa pôkanjä biča. Tô sã prâj čujä záto, ka sã tu níkši präminôči mladénac vòzi na non¹ ribäši, prät štârogä ma čatvéro máčák prâžani. Dà té máčkä začnajo krajáfkati, tè mladénac pôka z-bičon pa jä čêšä, ka-j sã tak² potušilä³. — Zrök té prkázni jä ätä: Inda so mladénci po nádèlaj râdi pr kakšoj iži fkûpsprišli, nê záto, ka-j Bogá molili, liki⁴ ka-j norijä dèlali⁵. Tak so sã ano nádèlo, râvno dà jä vélka mäša bíla, fkûb zébrali na Gorénsčici pr noj iži, gè jä čatvéro móčni máčag bilô. Tên máčkan so splâli s-prâdîva vúzdä pa držanicä⁶, so njin napravili omôdä⁷ pa so jä prâgli k-anomi ribäši⁷. Natô si jä domáči mladénac pínäso bič, jä stôpo gòr na ribäš pa jä zoščesaq máčkä. Máčkä so frkalä pa brécalä, mladénac jä jä pa li česaq z-bičon. Zaj jä nastála níkša šumljajca⁸, f-štâroj šumljajci so máčkä mladénca vnâslä skôs nad ôkno pa prâmi-

¹ = nem. — ² = potušile. —

³ liki pomenja kakor stsl. lèky sprva 'wie, gleichwie'; po vplivu nemškega als wie je spodrinil starejši n e g o, ki se pak tudi še rabi.

⁴ „Norijä dèlati i norijä klàti; tò se pri nas gosto rábi, ár to nadomeščujä pri nas šaliti sã, šálá dèlati. Šaliti jä pri nas drûgoga pomêna, napr. opšaliti, šaliti kog a pomêni 'blti, zbiti koga' ali pa na kákši drûgi náčin kòmi kaj prizadéti. Napr. Gda ôča dèta jako zbljä, mati ráda právi: Zákaj si ga opšalo tak jako? Norijä dèlati ali norijä klàti je nemški 'witzeln, Witze reißen'. Napr. nèkátko izrázof: Vèj pa ne mèj norijä! Vi znankar norijo máte? Takkä norijä so klàli, da smo se fsì smejalí. Tä človík ràd dèla norijä ali ràd má norijä. Šängariti sã já tûdi skoro tòga pomêna kak norijä dèlati; samo da tûdi tèlko pomêni, kak nòrca sã dèlati s kòga. Npr. Prvlé sã já šängaro z mâné, zdaj mä pa la górpoišče, právi deklina, či njoj kákši takši dèčko prídä v-ðglädi, štari jä prvlé právo, da njâmi jä nê trbè. Nê sã trbè ž-njäga šängariti, ka jä on vrli dèčko! to jä: nê sã trbè ž-njäga zosmejavati, ár jä on kaj vrédan.“ K.

⁵ držanica Zügel, magy. gyeplö. — ⁶ = homôd = stsl. homatъ, Kummet.

⁷ ribäš, pl. ribäsjä, 'Reibeisen' („škér, š-štârov ali na štâro rápo ríbajo“ K.) sgrn. ribljen; končnica n. besede je še ohranjena tu pa tam na zapadu, na vzhodu je odvržena in ž (ribižen) premenjen v š; prim. Matjaž, na vzhodu Matjaš.

⁸ = šum (ším); šumljajca = šumljavica, tvorba kakor grmljavica; prim burjajca v ČZN. VII. 119.

~~zadlženj.~~ Väč jā nigdár nē bilô domô mladénca pa nē máčák. — Sámo ponôči je ~~väčšia~~ viditi, ka sā té mladénac po Go-reňščici š-štirami gròzno välkimi máčkami vòzi na non ribaši. Dà sā pa máčká ápijo¹ krnjáfkati², tè jā mladénac z-biçon čêšä, ka jā ták tiší.

35. *Vilä.* — V īndašnji³ čásaj, pòkäč⁴ jā ščä dòsta logôv bilô, so sā vilä ràdä držälä prinas. Vilä so bilé lèpä postávâ, jåko lèpoga obráza diklinä. Mélä so dûgä vlasé pa so jåko lipô bilé počasänä. Zvalí so jā tûj⁵ za »divjä dèklä«. Nájráj so sâ držälä v-lôgi, ge na kakšän skrivnon mèsti pôläg vodé. Človéki so nigdár nê fčínili nikaj idâ⁶, sâli sámo dòbro. Ták so naprìliko oráči, štâri jâ zarán prišäo orát, prnâslä krápcä za zájtrk. Stári možájä ščä gñjâsdén râdi právijo lápcon: »Te zájtra zarán nakrìmi kobilä, ka va rané⁷ šla orát, lâjko nâma divjä dèklä krápcä prnäséjo!« Štâri oráč sâ jâ čämärûu nad živinof, štâri jâ z-biçon pòkaø äli jâ pa psûvaø, tistomi so nigdár nê prnâslä zájtrka, pa nânč kázelä so sâ njämi nê.

36. *Š-čârnâ šôlâ diják.* — a) Präd nikâlkimi lëti jâ prišäo š-čârnâ šôlâ diják na Otizo⁸. Jåko jâ lâčän bûu pa jâ žânskâ prôso sédäno⁹ mléko. Bûu jâ ži pr trê ižaj, da pa zamán; pr niâldnoj jâ nê dôbo, kâ jâ prôso. Tô sâ njämi je vžâlilo, záto sâ jâ popréto râkôč: »Čâkajtä, vê van jâ žè pokážan «sâdän svôj»!« Žânskâ so sâ prâstrâsilä pa so nâslä mléko zânjin, da jâ pa ži bilô prákâsno. Š-čârnâ šôlâ diják jâ kag vôtár bêžaø na Grädé k-Málomi jâzäri. S-tòga jâzära jâ vôzézvaø pozôja, si jâ sèø nânjäga pa sâ ja odjâhaø v-oblákä. Nê jâ mínolo pô-

¹ apiti sâ = hapiti se 'začeti': „Kômaj sâ jâ hâpo jèsti, i njämi jâ žlica z rôk spádnola, pa sâ jâ tá ftérgno.“ K.

² krnjáfkati: „mačkinji glás sâ tak nèkak slíši: k rnjaø, i s tòga jâ nástalo krnjáfkati, k rnjáfcä (III sg.), k rnjáfk anjä.“ K.

³ = nekdanjih, prejšnjih. — ⁴ pokäč 'dokler, ko': kakor zapadni dokr (du kr) iz dokoleže, tako je prekm. pokäč skrajšani pokoleže s tem razločkom, da je stopilo na mesto r-a iz že končnica -č, ki jo nahajamo v prvič itd. — ⁵ = tu di.

⁶ = hudega; idâ je nominalna, ne skrčena oblika (iz hûdâ), nom. idô (hudô); prim. enako rabljeno na zapadu zla od zâlo.

⁷ = komp. ranéje.

⁸ = Hotizo (nom. Hotiza); „glasnik h sâ návadno nă čujâ“ K.

⁹ = seseden 'geronnen, sauer' s pravilnim izpadom polglasnika.

vôrä, pa jä ži šlä tåkša tòča, ka jä na Otlzi pa po okolici sã pobila.

b) Ajnôk¹ jä š-čärnä šölä diják jåko trüdän prišäo do Brátonäc. Tù si jä pod anodrvô légäo pa zásraq. Mimo jä šönikši dičák² pa jä f-pámäd zéo, ka té gospôt, štäri pod drêvon spí, jåko lêpo knigo má. Stôpo jä záto bližä, je zéo tô knigo v-rökä pa jä zàčno ž-njé čteti. Kòmaj jä præctüu nikälkô rëci pa jä ži visiko³ v-zráki víso. Dà jä dičák tô opàzo, sã jä præstrášo pa záčaq kričati. Š-čärnä šölä diják sã jä natô obúdo pa jä vido, ka dičág ž-njägovof knigov visiko v-zráki visí. Natô njämi jä vâlo, nàj zàj názrt⁴ čté sã têsto, kà jä prlé præctüu. Dičág ga jä bôgao pa jä tåk názaj na zämlô prišäo. Š-čärnä šölä diják jä pokáraq dičáka pa jä te šô dâlă prti Doklèžovji.

Dà jä v-Doklèžovjä prišäo, jä ži jåko làčen bûu. Pr Zvonarovi⁵ jä prôso sédäno mlêko, pa njämi jä žânska nê štela dâti, či ga jä rávno mela za sâdän lönäc. Šô jä záto g-drûgoj lži, gë jä dôbo. Dà sã jä pa nàjo, si jä sèo k-stolovi, jä zéo ano jájcä pa jä djáq nà-sto. Natô jä sprägôvoro nîkšä riči, pa sã jä jájcä od sâbë záčalo kotati po stôli. Zaj jä prôso krničko⁶, ka-j točô dèlaq. Žânska sã jä præstrášila pa njämi jä nê vû-pala dâti. On jo jä pa tolážo, nàj sã räkši nikaj nã bojí, ka tòča njöj nã naprávi nîkšäga kvára. Žânska ga jä te bôgala

¹ Jednok; oblika ajnok vtegne biti kontaminacija iz an + jednok, (idnok), kar je dalo najprej ajnok.

² Dičák iz dëtič-ak.

³ Visiko = visoko, enako je pretvorjeno niziko (nisiko): po analogiji adjektivov in pronom. ki se končujejo na -ikъ.

⁴ názrt ali názdrť ‘nazaj (na-vъz-ritъ), torej ‘ritenski’; v nazdrť je d sekundarno vrinjen, kakor v zapadnem zdrel iz zrěl, zdraven iz zraven itd.

⁵ zvonár, „člòvik, ki zvonit hòdi; či jå pa zvonár ob ednem tûdi ‘mežnar’ ga zovéjo za pobiráša. Pr Zvonarovi = pri Zvonarjevih.“ K. Glede zadnje opomnje zabeležujem, da se tudi po Krasu imenujejo hiše in družine le s pluralnim posesivom dotičnega imena: Pri Uršičevih, pri Petelinčih, pri Skočajevih, ozir. Uršičevi, Petelinči, Skočajevi itd., ne pa, kakor po Kranjskem, z imenom gospodarjevim: pri Uršiču, Skočaju, Petelinu itd.

⁶ Krnička, krniča lásena posôda kak korito z-ónim razlôčkom (povdárja se tûdi rázloček i rázloček), da jå korito dugasto, krnička po okróglia. Lidjé sã mûjvlejo žnjé i tûdi za drûgä pôslâ râbijo! K.

pa njämi jä dála krničko. Š-čärnä šölä diják si jä djáq krničko na glavô pa jä bêžaø ž-njôf okoli po ògradi. Kòmaj jä prbêžaø názaj f-lžo, pa sä jä ži spistila tòča. Žânski jä rësan nê napravila nikšü škôdä, drûgin jä pa sä siljä nà-nikoj správila.

c) Ajnôk jä pa prišäq š-čärnä šölä dijág g-bôltinskomi plivánoši¹ pa ga jä pítaø, gè nàj pistí dòl točô, ka jä ži v-vâlkoj névoli² ž-njôf. Plivánoš njämi jä právo, ka na njivä násni pístiti, sâmo na lôk. Natô jä š-čärnä šölä dijág zapovèdaø oblákon, nàj idäjo k-pôlajskomi³ lôgi. Tô so tûj fčinili. Tak jä tòča po njivaj nê fčinila kvára, f-pôlajnskon lôgi jä pa åščä drèvjä zolupala.

37. *Vrák.* — On vrák, štâri sâ Slovâncou prkažuvlá, jä nigrár nê tág grôdo čärän pa odôrân kak tisti, štâroga si Némci äli pa Vôgri málajo. Roglôf tûj nôma. Nájaväčkrát jä ščä jåko lipô oblèčení: má bêli prùslák⁴ pa na trí kiklé⁵ zäléni krščák⁶. Čási sâ tûj z-râsojami prkázä. Oni, ki so ga ži vidli, ga opisújajo åtak:

Nikšo màmico, Balažčko, jä jåko stráj bilô, dà jä ajnôg väčér kâsno z-Nénščaka šla. Prlé jä nikaj nê vídla, liki kak sâ jä ajnôg znaglič názaj obrnôla, tak jä fčasig vragá zaglédnola na non brêsti. Na glávi jä môq na trí kiklé zäléni krščák, prät sâqf pa na tanjêri ovvréto píšča, štâro si jä narázno rëzaø pa jö. Dà jä f-pámad zéq, ka ga màmica gléda, sâ jä grôdo zrézaø na njô pa jä te prämíno.

¹ = župnik, madj. plébános (iz lat. plebanus).

², Ta rēc s-têm akcântom poméni ‘Unannehmlichkeit, sitnost’. V návadnon poméni bi sâ glásilo v- nâvôli. K. — ³ = poljanskemu.

⁴ = telovník, lajbič iz n. Brustfleck. — ⁵ = kukelj ‘Ecke’, Zipf: beseda pač ni drugega ko lat. cùcùllüs, cùcùllä ‘Hülle’, rum. cucuiu ‘Kamm eines Vogels’; prim. č. kukla, ‘Dachfirst, der obere Teil des Giebels am Gebäude’. — ⁶ = klobuk: prim. kriškar ‘eine Art Mütze’; besedi sta pač v zvezi s križ. Pomni še: kržak, òna škér, štârov ríbič na brégi stôji i tak ríba loví. Stôji z-äti dôlof: štänga äli ščáp, na kônci štängä dvá locná naskríš, i za locná jä čtvârokikláta sâkovina äli bôla râkôc kržákovina privézana. Ribičovâ škéri so ščä prínas åtä: sâk, vîša, mrèža, trágla i vòdica.“ K. Glej tudi P. Skuhala, Povesti, črtice in nekatere pesmi, Maribor 1910, str. 6 in 7 (e. križak, ljudstvo tudi pravi kržak).

Bràtonski zvonár, Zvèrak, ga jà pa vido f-Plàntafčovor-
ðgradi, ka jà pr noj vrbàči na ponjávi pénázà sišlù pa jà mòð
žálèznà ràsojá v-ròkaj. Dà jà vido, ka zvonár prti njámi idà, jà
fkùbzagrno ponjávo pa odišäo ž-njòf.

Níkši Lipôfčar, Vinkìščof Tinák, ga pa vâčkrád vnòči vídi,
ka má osméro vâlki máčák prâžáni pa sà vòzi ž-njimi krä Pin-
kavâ gòr pa dòl. V-ròkaj má bič, pa dà máčkù záčnájo krnjáf-
kati, tè pôka ž-njin.

38. *Vrák òdi¹ lidí tâžit².* — Čási sà zgodí, ka vrák koga
vnòči tâžit prídà. Nájráj òdi tâžit tâkšaga človèka, štâri si jà
posili zasvòjo kakša lúcko blágo. Tak jà ščà nê dávno òdo vrák
tâžid bràtonskoga žípana. Té člòvik jà nájmra vnožíno pénás
nàjšäo, pa ji jà nê štèo názaj dàti gospôdi, štâri jà jà zgûbo.
Za tògavòlo ga jà vrák sàko nôč prišäo tâžit pa njámi jà nê
dáø mirá, pòkäč jà tê nájdáni pénás nê do slégnjága kràjcara
dáø názaj.

39. *Vrák rìbä góni Némcon.* — Lidjé si gučijo, ka vrág
gostô žäné Némcon rìbä gòr po Mûri. Vido ga jà nê dávno
níkši Bistrčánäc, Bübläkov Vánák, štâri jà rìbä lovùl v-Mûri.
Vrák jà prišäo od-zdòla pa jà kríčaø Bistrčánci, nàj krzág³
dotêcas vò z-vôdâ⁴ zâmä, ka on s-svôjimi rìbami mímo odídâ.
Bistrčánäc ga jà bôgaø. Vrák jà pa gnào ríp v-Nênsko, kag
dà ofčär ofcé žäné. Bistrčánäc jà potòn åščà dùzä ríbo pa jà
vnožíno ríp nalôvo.

40. *Vrák kròfja prípálo.* — Vrák jà präj nìgda kròfá-
pâlaø dòl krä Mûrâ. Nê jà mòð dòbro naklâjáno, pa kôla so
tuj nê bilá dòbra. Záto jà ži po gòrnji väsnicaj: po Pátânci pa
po Krôgi záčaø toriti⁵ kròfá. Dà jà pa v-Doklèžovjá prišäo, ga
jà tá nâsrâča doségnola, ka jà lúnäg zgûbo; v-Ižákoſci sà
njámi jà ročlca potrla, na Mâlinci jà pa prâvigrâø. Za tògavolo-
zâj v-gòrnji väsnicaj målo lûdi má kròfá; v-Ižákoſci pa v-Do-
kléžovji ži vâč; na Mâlinci so pa si kròfasti.

41. *Vrák prosô mláto.* — Tôrjajnski sirotinski òča jà ajnôk
po krvici zasvòjo prosô od níkšä sirotínskâ dicé. Záto, dà so

¹ = hodi. — ² tlačít kakor mora. — ³ gl. zgoraj str. 53.

⁴ „Pravi sà tuj z-vodé; kakši ràzlocák jà f-poméni, åščà dòzdaž
nâvén“ K. — ⁵ ‘Kropf’. — ⁶ = trositi, verstreuen.

tô prosô mlátili, sâ jâ zgôdilo, ka jâ an náznâni člòvik prišäo g-vráton, tân strêmao¹ pa čàkaø, či-j ga na dêlo zváli. Dâ jâ tô sirotínski òča f-pámäd zéø, njämi jâ vâlo, náj idä mlátit. Té náznâni člòvik jâ pa tô kômaj čàkaø. Fčasik jâ pr strôji bûu pa ga jâ gnàø bräzi tâzavâ. Prlé so ga pa štirjâ (h)lápcí kômaj gonili. Dâ jâ prišäo čás zájtrka, so zváli tûj tòga tihinca jêst. On jâ pa nê štèø iti, jâ právo, ka dâ tè šô, naj sâ ovi dèlafci najéjo. Pôkäc so tê zájtrküvali, jâ on mláto. Dâ jâ zájtrk míno, pa so dèlafci názaj na gûmlo prišli, jâ ži prosô sâ zmlâčano pa ščisčâno bilô. Zâj so ponûdili tòmi mláci (h)râno. Nê njämi jâ trbèlo žlicâ, nê nôža, liki si jâ jêsti² namâzaø na roké pa jâ jâ te lízaø z-rôk. Natô so spoznâli, ka jâ tô vrák, štâri jâ nájdnom prämíno.

42. *Vrág dèco podminjávlâ*. — Inda jâ vrák rad dèco podminjávaø. Či jâ môš nôsäčo žâno prákôno, jâ vrág do ditâta, štâro jâ žâna pot sîcon nôsila, môø vâlko môč. Takkä dêtä jâ vâckrát ôdnäso pa drûgo pñnäso mësto njâga. Kâk so sprâvlali názaj právo dêtä? Skúali so kâšo v-lònčaki pa djáli pôlák njâga tak vâlko žlico, ka jâ dêtä nê moglo ž-njôv v-lònčak ségnosti. Natô so pa dêtä na kakšän skrivnon mësti samô naáli pr tòn lònčaki. Dâ jâ vrág vido, ka dêtä námrä jêsti, jâ jâ ôdnäso pa pñnäso názaj tò právo.

43. *Kâk so inda vrágá norili?* — Dâ so komi zmânkali pênäzi, dîva áli kakšä drûgä riči, tè jâ zéø lûk pa jâ zvûnèšnjo ôlûb³ dôlolípaø, ka jâ lûg bêli bûu. Té lûk jâ te djáø na kakšä skrivno mësto, pôlák njâga pa polèno drîf, krájcar áli kakšo drûgo rêc. Dâ jâ vrák prišäo, jâ náprlé pôglädno, kâ jâ pôlák lûka, pa či jâ krájcar bûu, tè jâ tá pênäzä záčaø nositi, či so dîva bilá, tè jâ pa nôso dîva. Dâ jâ ži vâlki kûp navlâčo, jâ z-väséļjon zéø lûk pa prämíno ž-njin. Vrák jâ náj-

¹ Strêmati, gda što bräzi dêla postâpla, magj. báméšzkodik. Pri nas jâ šča ádna rêc tem podôbna: štrmi, na pr.: štrmi třnák v citraj, gda sâ pokvári. K.

² Infinitiv v pomenu konkretnega substantiva (neutr.), po n. das Essen. — ³ Nájdnom áli nájnok 'sofort'; nájnôk, nájdñôk 'auf einmal'. K. — ⁴ = nehali; „Bojnécjä pravijo njáli“. K.

⁵ olupek; Pleteršnik pozna besedo le v masc.

mrä mislo, ka jä lük človèča düssa, štäro läjko s-säqf f-pákäo odnäsé.

44. *Präpälš.* — Dà sä vôtär ge v-okrôk súčä pa praj¹ vújška násé, tè sä praj tan f-tòn práji vrák präpäli². Záto, či jä što z-bičon pôlák, češa pònjan pa pluvlă nánjaga räkôč: »Präpäliš, kà sä vrtíš, vê drág³ dobiš!« Právijo tûj, ka so pr takšan präpäliši väčkrát cömprnicä nazôči. S-takšin súkajôčin sä vôtron so ži väčkrát človèka, zlásti na štäroga so srdé mélâ, v-zrág zdignolä pa odnâslä f-tûjä krájä. — Tak sä jä zgôdilo z-anim bôltinskin možákon, Zvêron, štâri jä záčaø pozvidávati skrlvnosti cömprnic. Té člòvik, štâri jä jåko lüdän⁴ bûu, jä krává pásäo. Ajnôk sä jä pa sâmo zosúkaø vôtär okoli njâga, pa so prišla cömprnicä, štârâ so ga vlsiko v-zrág zdignolä pa ga odnâslä do kobiljájnskoga pokopališča⁵. Tan so ga dôldjalé, záto ka prék pokopališča äli prék kakšäga drûgoga blagoslòv-lânoga mèsta cömprnicä nikoga námräjo násti. Toga človèka so te lidjé pr pokopalilši najšli, da jä pa tág bûu sprastrášani, ka jä slëtkar f-célon svôjän živlénji nê môø vâč nikšäga váselja.

45. *Dà cömprnicä koga goniyo.* — Väčkrát sä zgodi, či što kâsno v-nôči idä z-drûgä vési, ka zájdä: dôlodidä s-právâ pôti pa zablodi, ka návê domô. Takši te právi, ka so ga cömprnicä gonilä sêntan pa so ga nê pústilä prlé domô, pôkäč so ga dôbro nê zmanträlä. Sàki takši člòvik právi, ka jä dôbro pôznaø té cömprnicä, štârâ so ga gonilä, da njin jä pa mògäo oblûbiti, ka jä f-célon svôjän živlénji nikomi ná ovádi, záto ka ga òavači drgôč⁶ vmorijo äli njâmi pa govorênjä zámäjo. — Ajnôk so anoga dokležoskoga človèka, (H)Làdna, tág dùgo gonilä po Osrêtki, ka jä ščista nôvi gabán sâ zaprävo. — Anoga brâtonskoga človèka, Šugoréca, pa, štâri jä z-Bákoväc šô, so cömprnicä tijän do čärânsoskä cérkvi odägnalä. — Ajnôk so

¹ = prah. — ² = vrtí. — ³ = drek. —

⁴ „Lüdän člòvik je takši člòvik, kî rad guči i ga lûstvo râdo má“ K.; prim. slov. priljuden; = madj. népszerű, ,volkstümlich, populär‘.

⁵ „Pokopališča, cintor, brûtif: vse trí riči se prì nas rábijo; ja-sam zéq pokopališča, ár sâ mi tô nájbôla vîdlo. Lüdstvo pa nájrâj právi „cintor“. K.

⁶ = „ein zweites Mal“: o prívim, drgôč, tretič . . .

pa štělă pólajnskoga lófca, Cúka, v-rôkă dobiti còmprnică. Té lòväc jää pa mōq z-blagoslövläni präon pa s-cväkmí s-kójnskă potkôvi nabito púško pa jää strêlo na còmprnică. Ä'dno jää zadûl f-čärvôl, pa so jo tiváršică fčasik popädnolä pa odnâslä domô, ka jää lòväc nã-j spôznaq. Tá zadèta còmprnica jää te za ništä-rän dén mrla. Njénä pajdašică, štâră so ználă, kà jää zrök smrti, so raznâslä glás, ka so njoj glistä drôba präjèlă, pa jää zavôlo tòga móglia mréti.

46. *Bräzglaväc*. — Väčér, dà sää zamráči, pa zàjtra, prlé kak sää zazorí, jää väčkrád vidići světlo lúč, podòbno gorécoj svéci, štâra z-välkof itrostjof lätí nê visiko òbär ² zämlé. Tô jää bräzglaväc. Právijo, ka so bräzglafci dûša têstă präminôčä dicé, štâra bräzi krísta märjéjo. — Ajnôk sää jää nikši Brátončar, Vučák, zàjtra råno pâlaq po spovidníka. Kak jää vò z-vési prišäq, njämi jää fčasik púno bräzglafcof sililo k-kôlon. Brátončar sää jää zbôjaq pa jää záča q Bogá moliti, da jää pa nikaj nê àsnilo; kên bólă sää jää krízaq, tén vâč bräzglafcof jää prišlo. Nazágnejä sää jää rašémäro pa jää záča q psüvati. Tè so fčasik präminoli.

47. *Džilér*³. — Dòsta lúdi ja ži vidlo džiléra, kag vnöči ž-zjréčin stôlon po njivaj dřča pa méri zämlô, štâro jää za živ-lénja po krvici razmëro. Nájvâčkrád ga jää vidići f-advänti, dà lidjé g-zorjänican idäjo. Fčasi áščä präj koga píta: „Áli máš däšéto špico?“⁴

48. *Pénazi cvätéjo*. — Ponôči jää väčkrád vidići, da plamén vdári vò z-zämlé, štâri plamén za níkalko mägnjänj präminé. Na tô právijo lidjé, ka pénazi cvätéjo. Či što tákšaga -(h)ipa blagoslövläno číslo má prisäbi pa ž-njin kríž vîžä na té plamén, tè tân vnožno pénáz nájdä, či dä otkápaq. Pr kôpanji pa násni nikaj gúčati, záto ka òvači pénazi globlê nôtri v-zämlô idäjo. — Brátonski zvonár jää bûl tak srâčan, ka jää vido, gë so pénazi cvâli, sámø ka jää nê mōq prisäbi blagoslövlänoga

¹ = črëvo, trebuh.

² = ob-vrh ,vrhu'. — ³ = inženir, zemljemér. —

⁴ „Š píca je lásena ali žálèzna šiba, štâro dzilér v-zämlô popíci, gda méri. Zakaj rávno ,däšéto', návêm.“ K.

čísla, ka-j na njé križ vrgäo. Zavòlo tòga jà zàjtra, dà jà na tèston mèsti kòpaq, nê najšäo pénäs, liki kòjnsko potkòf.

48. *Prékläsa.* — Vâckrát sã ponòči čujä milo jôkanjä; tò sã zové: prékläsa. Tô jôkanjä si lidjé na vâč náčinof raz-lágajo. Ä'dni právijo, ka tò tàksä dëtä (h)òdi domô jôkat, štâro jà mäti sáma od živlénja správila; drûgi pa právijo, ka tò tàksí präminôči (h)òdi domô jôkat, štâri jà za živlénja komi kakšo krvíco fčino pa zaj žälê, ka-j živôči zànjäga mollli pa poravnali krvíco. Čási si pa tak razlágajo tò jôkanjä, ka sã pr tèstoj (h)ìži, kàma tò jôkat (h)òdi, kakša vâlka násrâča zgodí.

49. *Smrt.* — Smrt sã človèki nájráj po pônôči präd zôr-jof prkázä. Lidjé, štâri so jo vidli, právijo, ka jà podòbna vâlkoj bêloj žânski pa jà bêlo oblèčana. Čási tûj kosô násé na râmi. Štò sã ž-njôf sréča, jo lipô mòrâ pozdrâviti z-ričmí: »Dòbro útro, tâtica!« Vâckrát sã jà ži tûj zgûdilo, ka jo bâ-tâžníg vídi na smrtnoj pôstâli pa píta: »Kà iščä tá bêla žin-ska tû, štâra tan pr péči stojí?« Æli pa vâli, ka nàj tò ,bêlo žânsko« vôstirajo.

50. *Kûga.* — Kûga jà podòbna vâlkomi pisanomi tâlâti. Nájráj sã prkázä na dvorlšči æli pa v-ògradi. Njéna prkázän sâli násrâčo pomèni. Krâva æli kakšä drûgo živinčä pogínä pr tistroj (h)ìži, gè sã kûga prkažûvlä. Čási sã tûj zgodí, ka kûga človèka sprâvája, dà vnôči kama idä. Ták jà sprâvajala nikšäga brâtonskoga rojára, Špilâka, dà jà g-vinjáki¹ šô, pa dà jà názaj domô prišäq, njämi jà ži tà nájlèpša krâva poginola.

51. *Pòzorj.* — Pòzor jà jàko grda pa odôrna stvár, štâra, dà čâmärna gráta, sã zdignä v-zrák, tàn vö z-gópca mäglô díšä pa naprávi oblákä; natô z-rápô po oblákaj mláti, pa nastánä tòča. — Prät nikälkimi lëti so bôltinski ünčárjä² najšli pozôja pr brâtonskoj mäji. Dúgi jà bûu kag žrt, pa dâbâli kag vrèčä. Ünčárjä so zéli ôtikä pa drûgo škér, ka-j ga klâli.

¹ = ulnjak (vulnjak > vùlonjak > vünjak > vinjak).

² = junčarji. „Kmäťa zovéjo prí nas: ädnä za konjárä, štâri naj-mrä kobilä májo, drûgä pa za júnčárä æli ünčárä æli kravárä, ár té z-júncami (tâqčíčami) ali s-krâvami orjéjo i oprávlajo drûga dèla.“ K. — V Bratonicih govoré ünäc ali júnäc, Bojneci pa gúnäc.

Pòzoy jä natô srđiti pôstaq, sä jä v-zrág zdligno pa jä za pô-vôrâ naprâvo tâkšo točô, ka jä āščâ z-drèvja skôrjo dôlolúpala.

— Ajnôk jä pa bràtonskoga Škâfara krâva skòtila pozôja. Nò-sila ga jä pätnâjsát mësâcof pa je čârvâta¹ bîla kag dôbâr lágäf. Té pòzoy jä môq tri glacé, páröti pa labôdi²; nogé so pa sâmo na-n pŕz dûgä³ bilé. Dà sâ jä skôto, jä fçâsik štèg-lâteti, da so ga pa lidjé bùjli pa zakopâli. Či ga prâj nâj-fçâsik od živlénja sprâvili, tè-j njin tòča sáko lèto sîljâ pobila.

52. *Pòtrs.* — Nâši stâri lidjé so mîslili, ka zâmla na-vôdi plâava. Zavôlo tòga so si pòtrs âatak razlágali. V-vôdi, na štâroj zâmla plâava, sta dvê jáko vâlkivi rîbi. Dà sâ tèvi rîbi plôdita⁴ po vôdi, pa sâ štâra od zâmlé počûjsnâ (oščojnâ)⁵, äli pa z-rápôn pónjoj vdári, tè sâ zâmla strôsi, tô jä pòtrs. — Od pòtrsa sâ nadâlâ právi, ka spokolâ râkä. Tak jä prâj pri-nas inda dôsta râkov bilô, zâj ji pa nèga väč, záto ka so za-vôlo zâgnjâga pòtrsa⁶ sì poginoli.

53. *Zvêzdâ.* — Sâki člòvik prâj má zvêzdo. Záto sâli, dâ jä vídit, ka sâ zvêzda otrné, märjé ädän člòvik. — Rápâtâča poméni bôj äli pa pòmor. F-štâri kráj má rép obrnjâni, tânodnât pridâ nâvôla. — Zvûn tòga pòzna nâša lûstvo äščâ. príšastnâ zvêzdâ: Zorjánsko zvêzdo, Sv. Jälénâ kríš, Rîmsko cêsto, Kokôšcico, Fôrara pa Židôsko zvêzdo. Stârâ màmicâ právijo, ka po Rîmskoj cêsti àngâljâ pisma nôsijo v-Rím pápi. Ä'dni pa právijo — s-prákšanljâ — ka jä po tòj cêsti nikák slâmo pâlaq pa jä jáko rastôro, záto jo jé vídit. Ot Fôrara sâ právi, či rûd dôl má obrnjâni, dâ šô dâšč⁷. — Dâ sâ zidòvjâ cêli dén pòstijo, väčér jáko pázijo, dâ njûva zvêzda gó-pridâ. Či so jo f-pámäd zéli⁸, bižijo domô pa jèjo gosâčâ mässô.

¹ = črevata (od črëvo) ,bäuchig'. —

² La bôdi ,Kieme': „labôdi má rîba na dvâ krâja glacé. To so dnâ lûknjâ, gdè vôda vôidü.“ K. — ³ na en prst dolge.

⁴ plôditi sâ = poditi se, naganjati se; plôditi sâ ,sich vermehren'.

⁵ „Počûjsnâ, oščojnâ äli čojnâ: od zâmlé sâ malo vdári, od zâmlé sâ potégnâ.“ K. — ⁶ „Té pòtrs jä bûu prât-kâkšimi 28 létmi.“

⁷ = dež, gen. dâždža; tudi v nom. pred zvenečimi soglasniky: dâždž bo. — ⁸ = zapazili.

54. *Sunčāni dāšč*. — Dà sunčāni dāšč idā, tè praj vrák svjòjo žano bijá.

55. *Bòža dòga*. — Stári lidjè právijo, ka bòža dòga vodò vlèčä v-oblákä, záto sã praj sâli f-kakšo vodíno opré. Njénä fárba so vâlkoga pomêna: ardéča pomêni víno, žúta krûj, siva pa krmó za-živíno. Záto kén vâč jé štârâ fárba, tén vâč sã têstâ rêči ppôvlj¹, pa naôpak.

56. *Ka jü gîmlajca?* — Gîmlajca jü ropôt, štâroga naprávi vôz Äljáša, ki sã ž-žäréčimi kôlami vòzi po oblákaj. S-très-kanjon pa Bôg vragé kôla. Sâli, dà trèšci, ji spádnâ sâdân-dâsét sâdân. Či sã praj tô nâj godilo, bi sã vragôvj² ták povnôžili, ka-j ji vâč bilô, kak jü trávâ na zâmli pa pêsika v-môrji. F-človèka nã trèšci, záto ka jü praj on nê vrêdân, ka-j Bôk strêlo pošilaq nànjäga.

57. *Grôjnski³ kàmän*. — Da strêladrvô, f-štâro vdari, olúplj ali raskòlja, záto lûstvo mísli, ka tô dèla kàmän, štâri te na sâdân kláftarov glòboko v-zâmlô odidâ pa za sâdân lêt näzáj voprídâ. Pr ništârni (h)izaj držijo tâksä grôjnsko kaménjä v-vâlkoj časti, záto ka jü za vâlko vrâstvo. Ták na príliko, či sã pr kòn vôda stávi, sã s-tén kàmlon lâjko zvráči. Tê kàmli so navéksä dvójä vrstâ: âdni so pogâcasti pa nasrêdi májo lûkno, tô so vodâni; drûgi so pa tâksä oblikâ, kak jü sâkira, tô so ognjâni. Tê zâgnji naprávijo ògän, s-prvêsnjimi sã pa vrâčijo bâtâgjä.

58. *Nâbësa otprela*. — Vâckrát sã ponöci prkázâ vâlka světlost na nébi. Ot té prkázni, dà se prkázâ, právijo, ka so sã nâbësa otprela. Tô jü pa vâlka srâča za ònoga, štò jü ták srâčan, ka jo vídi. Kàjsté nájmra člôvik tâksäga (h)ipa od Bogá pròsi, sã zadobí. Tô prkázän jü vâč lûdi vidlo f-tistoj nöci, dà jü pòtrs Lûblano razrûšo.

59. *Mësâc*. — Ä'dni lidjè vídijo na mësaci oráča. Té oráč jü praj sâli pr mësaci oráq, záto ga jü mësâc na sâbé potégno.

¹ pripovati = pridelati, sgrn. bûwen.

² Namesto vragôvjä se pravi tudi vrazjé.

³ = gromski > gronski > gronjski > grojnski.

— Drúgi pa vídijo na mēsäci gnojára. Té člòvik jää präj na kvátrni pétäg vnöči gnöj vòzo. Dà jää na njivo pripälo, so sää njämi kôla prävrgla pa jää za tòga vòlo jåko záčaø präklínjati. Mēsäc ga jää natô na sábé potégno z-gnojòn vrét. — Stára mämicä pa rådä právijo, ka jää sùncä právo, mēsäc pa lêvo bôžä okô.

60. *Národjä*. — Dà jää Bôk národä nadiljávaø, jää Némci däø pénázä, Vôgri čutoro, Slovâncos pa môč. Zavòlo tòga so Slovânci šščä gnjäsdén nájbólä mòčni.

61. *Kùk so bili lidjé präd nàmi pa kákši do za nàmi?* — Präd nàmi so präj jåko vâlki pa mòčni lidjé živèli na svêti. Tô so bili lidjé Očé Bogá. Da jää njíva môč vâlka mògla biti, nan káža príšastni¹ dogôdak: Na Tišini pa v-Martjânci so sâ v-obôma mèstoma idnôg zàčnoli cárkví zídati, pa rùst so tûj na obê cárkvé v-âdnom časi dêvali gôr. Zaj sâ jää zgôdilo, ka jää tišinski tâsár martjájnskomi skríčaø, nàj njämi sâkiro posôdi. Té martjájnski tâsár jää pa sâkiro cilô zlâjka vîrgäø na Tišino, či rávno sta tèvi mèsti nájmänjä sâdân kilomètros oddâljinivi âdna od drûgä. — Od nás sâ právi, ka smo mí lidjé Siná bôžiga. Za nàmi pa präj príðajo lidjé svétoga Düá. Té do sâ tûj pâyčaki² zváli, záto ka nâdo vékši, kak jää pálac na rôki, pa dâ ji lâjko dvanájsât pod âdnin gümânskin râšaton mlátilo.

62. *Cigánjä*. — Cigánjä sâ präj za tòga vòlo klátijo po svêti pa nindri nômajlo stáqonoga präbivališča, ka so cvâk fkráli, dà so židovjä Jézoša na kríš prbljali. Tak jää Jézoš sâmo s-trêmi cvâkmí prblti na kríš, Cigánjä sâ pa mòrâjo stêpati po svêti. Či präj sâdân lêt ge na mèsti ostánäjo, tè krvávi dâšč idâ na njé i tak mòrâjo dâlă iti.

63. *Kùk so sâ lidjé prosá zapôvali?* — Stári možácjä so príšli na Matožálämov dóm pozvidávat, kàg bi sâ mogli nájlâži prosá zapôvati. Matožáläma so nê domá nàjšli, sâmo sinú. Té njin jää prâvo, nàj idâjo na pôlă, tan nájdâjo njâgovoga ôčo, štâri jää ži dâvètsto lêt star; on dâ njin zagvîšno znâø povèdati, kà nàj délajo. Očácjä so rêsan shli na pôlă, gë jää Matožálän oráø, pa so ga pítali, kàg bi sâ nájlâži zapôvali prosá. Mato-

¹ = pričujoči = tale. — ² = palček; pazi na ay!

pôvlájo prosá. Natô jā dálă oráo pa ja āščă tág břzán bůu, ka jā skákao za plügen. Na siní pa, štări jā domá za păčjof sêdo, ja múa sêla, pa sâ jā mrtäf tá ftérgno.

64. *Äljášov gôt*. — Od Äljáša sâ právi, ka nigdár návē za svój gôt. Ajnôk jā praj prišao Bogá pítat, dà bô njägov dén. Bôk njämi jā odgôvoro, ka āščă jåko dùgo nádă. Dà jâ pa drgôč prišao pozvidávat, njämi jâ Bôk právo, ka jâ ži njägov gôd dávno míno. Bôk njämi tóga záto náščă na znánjâ dâti, ka či-j praj Äljáš znào, dà bô njägov gôt, tè-j praj na tlsti dén naprávo tåkšo grmlajco, ka-j sâ āšča dêtă v-mâtärijo útrobi strôsilo.

65. *Gôt iména pa srcá Jězošovoga*. — Na dén iména Jězošovoga jâ vâlki gréj na lôf iti. Ajnôk jâ praj šô nikši lôvâc na té dén v-lôk, pa dà jâ jälâna štèo strliti, sâ njämi jâ mäd jälânovimi roglí skázalo imé Jězošovo. — Na dén srcá Jězošovoga jâ pa vâlki gréj šívati. Ana dèkla ja praj šívala na té dén, pa sâ njoj jâ srcé Jězošovo skázalo, štâro jâ z-iglov bilô sâ zosmícano¹.

66. *Fájsčák*. — Kak āščă gñjäsdén norê² lüstvo, zlásti pa žânski spôl na fajnščák³, tåk so norélä žânskâ pa dèkla nigda za fajnščäkon. Fajnščák jâ praj jåko lêpi mladénäc bûu. Zavôlo svójâ lèpotâ jâ od žânsák pa od dikéo nigdár nê mđo pokôja. Prôso jâ záto Bogá, náj njämi roglé dá. Bôk jâ posluno njägovo prošnjô pa njämi jâ dáo roglé, ka jâ tak läži bólâ pobôzno živo. Žânski spôl pa āščă gñjäsdén norê na fajnščákovâ dnévâ.

67. *Dà sâ što davl, zákaj ga po (h)řpti kučéjo?* — F-Krôgi jâ praj nígda vučitâlova či žučák⁴ nanágloma požrla pa sâ tag zadavila ž-njin. S-tóga jâ mrla, pa so jo pokopâli. Nikši dècko

¹ „Smâknoti, = (bôdnuti.) smícati (bodati, vbadati mäč); smícanje = bodanje, bodlaj; prâsmâknjâno = prâbôdnjâno.“ K. Prim. č. smečka, smyčka ‘Knopf am Zwirnfaden’, gsr. smućk ‘Stich beim Nähnen’.

² = nori (iz norje).

³ = pust; iz n. fasching + ski + ek: fašinšček.

⁴ = rumenjak ‘Dotter’. „Jâjcâ stojí ž-žučák, beláka, mrénâ i lüščanja.“ K.

jä pa vido, ka jåko lëpi pŕstan má na rôki. Še jä záto vnòči na pokopališčä pa jo jä vôðtkopaq, ka-j njoj tag zéq pŕstan. Dùgo sä jä mántraq pa njoj jä nikak nê mogäo pŕstana z-roké potégnoti, záto jo jä idnôg dòbro drápno s-pásnícof po hrpti. Pa kà sä ja zgôdilo? Žučák jä dèkli vò z-gúta zlato, pa sä jä ona oživéla. Dà jä tò dèčko f-pámäd zéq, kák ja mogäo, jä bêžao prti dômi, dèkla pa zà-njin. Domá sä jä te zvèdilo, kà sä jä zgôdilo. Dèčko ja natô dôbo nê sâmo pŕstan, liki tûj dèklo za — žáno. Lidjé pa ot tistí mao rádi po (h)řpti kučéjo¹, či sä što daví.

68. *Zákaj mŕtvacu fčasik ná zakáplájo?* — Inda so lidí, dà jä štäri mŕto, fčasig zakápali, pa sä jä tag vâčkrád zgôdilo, ka so koga žívoga sprâvili pod zämlô. Tô nan káža tûj príšästni dogôdák: Na sôbočkon pokopališči so zakápali anoga mŕtvaca prät pôgnjon, pa odvâčara so zakápali ū drúggoga. Da so tòga drúggoga na pokopališčä prnâslí, so začuli, ka ôv v-grôbi krčí, štâroga so prät pôgnjon zakopali. Otkápali so záto gròp pa so najšli, ka jä té mŕtvac oživo. Ot tistimaq väč nâsmijo fčasig zakápati mŕtvacä.

69. *Zákaj sá pr kianji právi: „Bôk pomágaj!“* — Ajnôk jä praj jåko vâlki bâťag dlvjaq mäd lidmí. Na kôga jä té bâťák príšqo, tistomi sá jä tág záčalo klati², ka ja zavôlo vâlkoga kianja mògao mréti. Lidjé so natô, dà sá jä komi (h)apilo klati, Bogá záčali na pomôč zázávati, ka-j jä Bôk rêšo návârnoga bâťaga. Tá návada jä gorostála, pa âšča gñjâsdén, dà sá komi kâjnâ³, lidjé rádi právijo: »Bôk pomágaj!«

70. *Kák so brgôvjd nástali?* — Stárä mamică râdä prpo-vidávlajo, ka jä väčina brgôf pr Krístošovon vnéboôdi nastala. Dà jä Krístoš v-nâbésa šô, sá jä praj na mêtstaj sá z-zämlôv vréd zdigávalo vùjška zànjin. Jézoš jä tò f-pámäd zéq pa vâlo, náj sá tû ostánä, ka on názaj prídä. Natô jä sá ták ostalo, kak sá jä ge kaj vùjška zdignolo.

7. *Zákaj sá slúžijo mäšä po dijáckon jáztki?* — V dávni čásaj so prinás mäšä po slovânskon jázski slúžili, pa jä lûstvo

¹ = tolčejo: tîčejo > klčejo > kučejo. — ² kihati.

³ = kehne: ä je nadomestek polglasnika ū: kъhnetъ.

sā ràzmilo, kà jā mèšnik pr oltári mòlo. Zgôdilo sā jā pa, ka sta sí dvá lápca zapômlila tèstã ričí, š-štârimi mèšnik krûj f-Kristošovo têlo obráča. Tèva lápca sta te po zajtrê, dá sta kobillä čásala, zàčnola mâšo slûžiti. Mèsto (h)oštijä sta zálá žáloš krûja, pa dà sta sprágðovorila ònã ričí, sā jā té krûj záčao gíbati. Natô ga jā lápäc lìtro popàdno pa pøojo, òvači-j odlšto gòr prti nábéson. Rávno tak so praj dèlali pastérjä na pàsi. Za tòga vòlo so mèšnicjä, ka sā nâ-j väč tákša grèota godila, zàčnoli mèsto slovânskoga v-dijàčkon jázski slûžiti mâš.

72. Zákaj so kvâtrá nastávlänä? — V nikšän tûon orsagi jé ana bòžapôt, gë jā vrak na lánci prvezani. Lánc má vârlgä, kak rôka dâbälä, pa sâ vrák mantrá vnôči pa vignjé, ka-j té lánc ftìgno pa vùjššo. Ot tòga sigdâšnjäga cùkanja lánc od âdni kvât r do dr ugi t k t nki post n , kak j  vl s. Da s  pa f-kv traj lidj  p stijo, z t o s  nj mi lánc s k  kv tr  n z j ogn di¹. Či s  pa lidj  kv trn  dn v  n -j post li, t -j s  vr k ots lbodo pa-j p  t k o obl st d bo nad lidm , kak jo j  m o nigda sv ta.

73. Pod z d c². — Št  komi l o vi g , òn v di f-t ston  gnji obl  j  b z , liki sl tkar ga nigd r n d  v c v do; t k v lki gr j j , dr ugomi l o vi z g ati.

74. Pr aprovo z rno. — Na sv toga Iv na n  , d  j  dvan js d v ra, cv t e pr apor³, s  doz ri pa t uj   r . Ot t k sga pr provoga z r na s  pr vi, ka  i si j  sto spr vi pa na Sv to n   v-v o d n , t    j , k  si  iv na gu i. Liki d bro s  m r  skriti, ka ga  iv na n d  v dla, z t o ka  i ga f-p m d z m , t  ga s  ra    . — Ajn k s  j  nik i b koski l p c,  t ri j  m o pr aprovo z r no v-v i, na  t l  spr vo pa j     d v  v la,

¹ = naz j se odeb l . „Gda s  na pl gi   l zo ali   talo j ako po-n u a, j  n s jo kov ci, ki j  dost vi i t  pr vio, da ogn di ali pa da gn do g r d n . K. Slov. nad  ali nad , na  t. gn do ‘der st h lerne Auftrag’. Za eti g  je pristavljen po narodni etimologiji, ker se je beseda naslonila na gn da. K har pripominja  e: Pr nas st ri lidj  radi pr vio: S nc  l d  k-j gn di = s nc  l d  za gor “. Prim. o tem  ZN. I. 47-48. — ² = pozigavec.

³ Pr apor ali pr aprok, gen. s  s amo od t  d uk s  r ci r bi, n jm r  pr aproka. Pr aprovo i pr aprokovo z rno: pr vita s  ob liki.

kà sta si pogučávala. Ä'dän jà jôčič pràvo, ka ga äščä tò lèto, štåro prídä, bújäjo. Drúgi jä pa z-milin gláson pràvo, ka ga vért odá, pa dä pr drúgoj lži dòsta mògäq trpèti. — Od anoga drúgoga lápca sä pa právi, ka sä jä f-sânják spràvo pa tàn poslúšaø, ka-j si živína gúčala. Živína sä jä rësan ápila gúčati, pa jä f-pámäd zéla, ka jo lápäc poslúša. Natô jä střgala sâ vâzáljä, jä bêzala k-sânjäki pa jà lápca vmorila.

75. *Kùk flùč spêvläjo?* — Žùna spêvlä: Šuguréc kobillo brûu! Si tí vldo mójo kobillo? — Dívji golôp: »Pot pòdon sidín, postrúžnjäg dilín, pestrúžnjäg dilín.« — (H)ižni golôp pa vrábäo: Golôp: »Tô mój kôt, tô mój kôt!« Vrabäo njämi pa právi: »Či glì, či glì! I'di vô!« Natô sä goloblîca smijé: »hihihi«. Tê sä nájmrä za goloblnjäk svajüvläjo. — (H)übasti škorjánčák: Kúpiš rit? Vlèti man trí, pa so sâ pùnä, vzími pa sàmo ädno, pa tlsta prázna. Kúpiš rit?«

76. *Zákaj grlica túžno spêvlä?* — Prpovidávlä sä, ka já Marija ajnôk naročila grlici, nàj bi Jézoška zíbala. Grlica ga já zíbala pa s-svòjof pèsmonicof f sân správila. Natô sâ já pa nikaj zazábila pa já pravrgla zíbiko. Marija jo já zatô vdàrla pa zgònila. Grlica já te odlätela v-lôk, gè äščä gnjás spêvlä svôjo túžno pèsmono. — Dälä sâ právi od njé, ka sirôta sâdän-krat omädlê pa na zämlô spánä, či njoj što mládä ž-gnjézdä¹ zämä.

77. *Kukujca.* — Dèca vâckrát pítajo svôjo mâmico, zákaj spêvlä kùkujca: kùkuk, kùkuk. Ódgovor dobijo ätä: Dà so židòvjà Jézoša îskali, sâ njin já skrûu za no drvô. Kukujca já tò vidla pa já zácnola pr tlston drêvi kukükati. Natô so židòvjà šli tá pa so nájšli Jézoža. Jézoš já tè prákôno kùkujco, štåra ot tlstimaj návè drúgo spêvati, sàmo: kùkuk, kùkuk.

78. *Ùpicä².* — Dà já Ärôdäš štèø Jézoša vmoriti, já zapovèdaø, nàj žanskä sò dèco k-njämi prnässéjo. Ä'dnä so ga bôgalä pa nâslä dèco k-njämi, drúgä so pa svôjo dècico v-lôk odnâslä pa tàn sposkrillä. S-té zagnjä dicé so te nástalä ùpicä.

¹ Gnezdó je kakor v kranjskih narečijih tu pa tam spremenilo srednji spol v ženski vsled mnogih padežev, ki so enaki padežem ženskih substantivov.

² = Opice.

79. *Vä'ki gút.* — Kag Bôk na sâ drûgo skr p n si, t k skrb  on t lj za  lov ka,  t romi so  i zobj  v spok pali. T k  mi  lov ki d  n jmr  m sto z bi v k i g t; t  pa z to, ka te (h) no,  i si j   i zgr sti n mra, t n l z  po ira.

80. *K k si j zb c na zim   l vi  spr v la?* — Pr t n d li d sta trp  j zbica, z asti pa nj ni r b t. J zb ci j ako d sta trb  na zim , pa-j trp lo d ugo,  i-j s ks  b tvo p s bi m g o  n sti dom , zato si zn  pom gati. S-s qv z m  n jmr  svojo ti-v r sico pa  nj  nap v  k la. N b z  sam ca si m r  na r b t l ct  pa tac  v uj ka ft gn ti. Na t   iva k la zaj j zb c na-k la, pa d  j   i zad sta, t  prim  za r t, t  j  za r p j zb c , pa t k p la dom .

81. *K t.* — Nigda j  pr j t lko stv rcof¹ pa  rv v bil  na n si nj vaj pa s no ataj², ka so sâ silj  pr ti zap vlali. Za-v lo t oga so lidj  v-v lkoj n v li bili pa so d sta glad  m gli pr trp ti. Nazagn j  so st ri d d ki odili n kan f-t ji ors g pa so t n dn t prn sli k t ,  t riju odv d k  sc  gn asd n zap v la stv rc  pa  rv  po n si nj vaj.

82. *J s .* — D  v t r d sta j b k pa gr s g d l st p , t  l d  j s  pa s  k ta p n ji. S t sâ nj mi tak na igl  zgr bi, pa ga t  n s  dom .

83. *P ro l k .* — D  j   i m s st ra pa n oj mo  op s ajo, ka si d z  kak mi  n m r  po skati potr bn  r n , t  n oj d  B k p r ti, ka s  tak l z   iv . T j m s i j  t  p ro l k im .

84. *Lis ca.* — Prp vid v l  s , ka lis ca, d  k r  na dr v ji n jd  pa n m r  d n ji, t  s  pr j na r p po c i pa j  s-t n  krop . K ri nat  m m t li gr t jo pa d l z-dr v ja k pl jo. Zaj si te lis ca l jko  njimi d n . — D  pa z- d nof nog f f-sk p c pr d , jo odj  pa s-tr mi o bi .

85. * tr glaj ca.* — Ot  tr glaj c  s  m r  d bro p ziti, ka n -j komi v-v lo pri la. — Ajn k sta s  pr j dv  di  ka m t ala na p si, pa d  sta s  v g la, j   dn omi gl va rasp c ila, pa j  p n   tr glaj c bil  v-n j j. T omi di  ki j  pr t kr at n  tr glaj ca v-v lo udi la pa s  j  t n zap lodila.

¹ stvarec (od s tvar —  c ) 'das Gesch pf: die Werre'.

² s no at = seno et; pazi na a za  !

³ = netopir.

86. *Kúščar*. — Či člòvig ge vóni zaspí, pa sā káča šli kakša drúga návárna stvár prbližavľä k-njámi, tè präj kúščar záčnä fúčkati, ka tak človèka obidi pa ga s-tén riší návárnosti.
— Njágof rép pa, či ga što čáráz dén bújá, sā giblă, pòkáč súncă k-jägnádi ná odídä.

87. *Káčji cmér*¹. — Dôsta sā propovidávlä ot káčjaga cméra. Té cmér má nájmrä tákšo lástnost, ka òna rēc, k-štároj sā dánä, nigdár ná zmânska. Ták na prlliko, či ga dánä k-pšä-nici, má sigdár zadôsta pšänicä, či ga pa dâna k-pénäzon, tè sā njámi pa nê trbë bojáti, ka-j njámi pénäzi dà sválili², kákšté dä jää rasipávaø. Národ má dôsta prípovisti, štárä slávio júnákä, kí so si po návárnnon bôji spràvili tákši cmér.

88. *Zákaj jää aržä-na sétvi ardéca?* — Kájn je A'bäla na aržanoj sétvi vmòro, pa jää krv po sétvi tákla, záto jää ščä gñjás-dén ardéca viditi.

89. *Zákaj so bué pa viši?* — Bôk jää präj bué pa viši za tògo vòlo stvôro, ka-j lidjé bólä snájzili sábé pa obléko, pa-j tag zdravéši ostali.

90. *Zákaj má vúš čärän rbät?* — Ajnôk sta präj Bôk pa vrák mògla prék nikšä vodé ja(h)áti. Bôk sā jää násäq na bùi, vrák pa na vúši. Bùa jää bùzna bùla pa jää itro prék vodé pâllsnola, vúš jää pa z-vràgon jåko pomáli lázila. Vrák sā jää natô raščémäro, je zéq ano pálco pa jää dòbro ž-njôf namláto vúš po řpti. Ot tòga časa má vúš čärän rbät.

91. *Túžna vrbá*. — Ot túžnä vrbä sā právi, ka sā jää Júdaš štèo na njô obèsiti. Trikrát sā jää obèso na njô, da sā jää pa vêka sâli dôlprignola. Júdaši jää ži tó prâvâč bilô, da jää prâkôno vrbô, štâra ščä gñjásdén povíšnjänä vêkä má.

¹ Cmér = püsläc, slov. šopek. „Püsläc je tákši ‘šopek’, štâri jää ž-zívij rôž, cmér pa lâjko ž-zíviv áli papérnatij. V tòj pravlfci sā propovedávlä od cméra, kákšaga präj káčák (káčji kráq) na glávi má.“ K.

² = zmânkali; „Zròk tòmi (t. j. da imajo Prekmurci svaliti in ne sfáliti od falín ‘mânkati’) jää bùršcas, ka sā hváliti ‘loben’ prí nas právi fáliti. Svaliti tûj poméni mulasztást elkövetni (zamuditi): Jako si sválo, ka si nê prlé prišäq, kákša srâča tû jää iskala. Fâl ‘billig, falé ‘billiger’, fáloča ‘Billigkeit’, opp. drágoča ‘draginja’.“ K.

92. *Graj*. — Ajnok ja jako válka lákota bila, pa já zí Bôk nê môô kaj drûgoga dáti, kag grâj si já z-dlání vrêzao pa ga dáô človéki za (h)râno. Za tòga vôlo grâa nâsmi rastèpati.

93. *Zðbovâc*¹. — Od zðbofca sâ právi, či-j lidjé znâli za kâksâ vrâstvo sâ zðbovâc jé, tè-j ga f-takšän poštanjé držali, ka-j âščä krščákâ prâd-njin dòljämâli.

94. *Rôžä*. — Modriš já prâj bôža, kâqkon² vrâjža, škrto-vinjâk³ pa bêlâ rôžä sâ so pa rôžä svétoga Dúá.

95. *Zâkaj sâ žânski spól pr poklánjanji nä otkrívâ?* — Ka sâ žânskan pa dëklan nê trbê otkriti pr poklánjanji pa pr po-zdrávlanji, tô májo Väròniki fâliti, štâra njin já tô zaslúžila s-têñ, ka já Jèzoši obráz zbrísala.

96. *Ništärna frîica pa prâ'kosnicâ*⁴. — a) Prî-nas râpo za nát mîčajo.

b) I'stina, kâ privaz živâ máckâ jèjo? (»Živâ máckâ« sâ lâjko râzmi v nom. pa v acc.)

c) Ví mâtä za klanjé nôš? (Svinja já za klanjé, nê nôš.)

d) Dâ kólâta, štò drží? (Svinja).

f) V nâšän kráji so takšä mié⁵, kâ či rávno štâro s àmron⁶ vdári, pa sâ vâč nâ gânä.

97. *Kù prâminôci v-nâbésaj dèlajo?* — Nikši dičák já pítao svôjäga prâkšänoga dèdäka, ka prâminôci v-nâbésaj dèlajo. Té njâmi já odgôvoro; »Nä misli, ka-j sâ v-nâbésaj živelo bräzi

¹ Zobovec = bezgovec: prim. srbskohrv. zobovina; naša beseda ni iz zob, ampak je na njo samo naslonjena: iz b zov cъ je nastalo b zov c, iz tega z bov c in v to je vpeljan zob: zobovec; na magj. badza, rum. boz (oboje iz slovan chine) ni misliti. Da narod misli res na zob, k že opomnja K harjeva: „Z zðbofca so d lali inda zob  v gr bl  i j  mog c  od t ga d bo im .“

² Kâqkon = kokolj, magj. konkoly. Prekmurska beseda ka e biti iz madjarske: konkolj> konkol> kolkon> ka kon. — „Lilika (lju-lika) pri nas pom ni n k šo dr ugo rastlino, št ra navek   samo v l ni rast . K.

³ „Škrto-vinj k ‘narcissus poeticus’: cvet  n skori za podl skom; d ca ga rada ber eo i ga cm lijo (na dv j  ft gn jo i pot m v z b  d n jo) pa c cajo,  r je sl dki. Rast  na s no ataj. T di v gr daj. ga m j  n st rn  ž nsk , a t  j  n  b li, liki  uti pa gib ti.“ K.

⁴ Nektere zafrkavalice in zabavlje.

⁵ = muhe. — ⁶ hamrom (n. hanmer).

děla. Li poglădni väčér zvēzdä na nébi, kàk so světlä. Té zvēzdä, ka nã-j zäjavělš, já mörájo präminôci lásčli podnévi, väčér vôdêvati, pa zàjtra, prlé kak mí stánämo, já ži pá notri jämléjo. Pozími pa mörájo z-vijäčami snég dòlmätati.«

98. *Pr spovädárniči.* — Spovädník píta dičáka, štari sã spo-vidávlä: »Pjä, áli klèjäš?« Dičák: »Jäš nê, liki mój brát; dáø ga já vrák, kàk on klèjä!«

99. *Dà sã cigán spovidávlä.* — Ajnôk sã já cigán spovi-dávaø pa já prâvo spovädníski: »Jäz ga krádnän«. Spovädník njämi já prâvo: »Ták prâvi, ka si fkràø!« Cigán pa li: »Jäz ga krádnän«. Spovädník: »Vê san ti ži prâvo, kà ták möräš prâviti, ka si fkràø!« Cigán: »Nò, zaj san ga fkràø!« Spo-vädñík: »Nà, ták já dòbro!« Dà já pa cigán odišäo, já spo-vädñík zéø f-pámät, ka já cigán rësan fkràø — njämi vôro ž-žäpa.

100. *Cigán zadovòlän.* — Ajnôk já cigán prišäo f-cérfkäf rávno tè, dà sã já mësnig zàčno ivangéljon čteti, pa já lûstvo pôlák návadä gòrstanjüválo. Cigán já mìslo, ka lûstvo na njä-govo čast stanjüvlä gòr, záto njämi já kímaø, nàj si dòlsédä, pa já prâvo, ka ga já jàko zadovòlän.

101. *Cigán vijsäq.* — Lipôfçarjä so anoga cigána pr kra-djänjê zgràbili pa so si poguávali, kàg bi ga kaštigali. Cigán já tô čüu pa njin já prâvo: »Sä drûgo mi ga slòbodno fčinítä, sàmo prék plôta mä násmitä vrčti, záto ka ga já tô za cigána nájvékša kaštiga!« Natô já žúpan prâvo: »Rávno tô ti naprá-vimo!« Príjali so ga záto pa so ga vŕgli prék plôta. Cigán já pa natô z-väséljon odbêžaø.

102. *Cigánova pôstäq.* — Ajnôk já cigán vido gospôda¹, ka na pérji spí, pa si já áatak mislo: »Ü, vê ga pa jáš tûj lâjko na pérji spín!« Přnáso si já záto trí péra, štára si já pod glavô djáø, dà já väčér na klôb dòllégäø. Na drûgi dén pa, dá já ståno, já záčaø kunôti gospôda pa prâvo: Vrág ga já dáø i gospôda! Já san ga sàmo trí péra mäø pod glavôf, pa so mä

¹ Gospôd se rabi, če stoji beseda za se ali na koncu, kakor tukaj; v zvezi z drugimi stanovskimi pristavki za njo pa se rabi gò-spon: gòspon profásar, častiti gòspon kaplán, toda častiti gospót! Zá-čaø já kunêti gospôda.

ga stiščala, ka ga pa te gospôda nê, štari ga sâ pùno pérja
má pot-sâqf!«

Pregovori in nekteri drugi reki.

Kákši jâ dòbär dén, tâksi dâ Bôg dáj! (Kak što kôga kaj
pita, tâksi odgovor dobí. Äli pa :) Kak tí mâni kaj napêčâš, tâk
jâs tâbi!

Ujzâga pa coki. (Ja tistoga pomena kak :) Té člòvik jâ tisti
nôš, ka na obâ krâ rêžâ.

Posôda sâ sigdár jôčä. (Dâ si dvâ kaj posôdita, pr názájdávanji
ja ždân sâli kvárän.)

Sâko zinjâ má zájâ. (Brâzi fâlingä ja niščâ nê.)

Štò zarán stánâ, zlát nájdâ.

Štò drûgomi jàmo kôpa, sán v-njô spádnä.

Slêpomi kokôti mòrâ zrno kázati. (Tô sâ právi, dâ komi sâ
takrákoc s-pìston mòrâ kázati.)

Tè dâ názaj, dâ vrâbli prosô. (Tô ja: nigdár. Právi sâ pa
takšaga (h)spa, dâ sâ komi kaj dâ äli posôdi, pa jâ ū naprê znati, ka
nigdár názaj nâ dobí. Rávno tak :)

Vê žè dâ názaj, dâ na lèstvici nájdâ.

Dòsta gùča, pa mâlo (h)âska. (G'è sâ dòsta guči, tan sâ mâlo
opravi.)

Dûgi vlasjé, pa krátka pàmât (sâ právi žânskan).

Sâki svétâc prti sâi vigiblâ rokô. (Nâj bô člòvik kakkâ-
gašté stâna, sâki skrbí f-pívjoj vîsti za sâbê.)

Sâki cigán svôjâga kònja fáli.

Dotêčas vigibli šlbo, pòkäc jâ glpka.

Dotêčas kúci žälêzo, pòkäc jâ tóplo.

Kâ nôrci májo, sâ čâdni povzivéjo. (Tô sâ zlâsti na prav-
dâša právi.)

Ti boš pa prosô krôžo, òvâs špičo pa vodô sèkaq. (Tô
nâjrâj právio kakšami dičâki, da sâ f-takšâ dêlo podâvlâ, za kôj je
žâčâ nê.)

Vâlka díka, mála fála.

Nê sâ zlato, kâ sâ sveti.

Vê sâ ga ogiblâ, kak svinja méqnatoga žâkla. (Rávno naôpak.)

Tâj jâ tâg za mâné, kak mâni za lâjnski snêk. (Tô rádi
právio zalûblânci žadanovom.)

Mlâdost nôrost, stârost slâbost.

Či jä lêpi, pa jä pr dèli slêpi.

Sädän lêt stâra jàra. (Tô sâ právi na žânsko, stâra sâ tâk obláči pa oponáša kak kakša diklîčka.)

Lâčna vrâna sito kîmi. (Dâ što sán mâlo má, pa âšča tô dá têstomi, stâri vâč má.)

Rit njäimi jü koränjé pistila! (Či što pr drûgoj iži tâg dùgo sidí, ka sâ ga navôlico.)

Vlsiko lêčä, pa nîsiko sédä. (Dâ si naprîliko kakši mladénac jåko zábira mäd diklâmi, pa tè nazágnja rávno tâkšo dobí za žâno, stâra jâ za nikoj nê.)

Mét so vôpolízali, zàj pa břšajo¹ f-kòš. (Či dècko pa dékla prâd zákonom v-vâlkon pajdášti živéta, po zákoni sâ pa svajúvlâta.)

Od rêpnâ brátvâ do obrzávanja. (Tô poméni jåko krátak čas.)

Kâ máčka rodí, sâ f-slâmo glâdi. (Rávno tak :)

Kákša mâtì, tâkša čí.

Pêñás má, kag žâba pérja. (Tô jâ: nkaj.)

Tâk jâ skrbâň, kak jëš. (Či si što sán sâ prprávi.)

Třn sâ od mâli malú máq zâča špičiti. (Či sâ kakša dëtâ prflično lôti kakšâga dëla.)

Kropplivi nanč mrâs nâ naškôdi. (Či kakšâmi lâgojâmi človèk nigdár nikaj nâ škôdi.)

Tâk njämi zacéli, kak psòvi. (Tô jâ: na (h)itroma.)

Kâk si što postfla, tâk nâj spí.

Kâk si sêjaš, tâg boš žâq (žnjâq.)

Kováč s-klêšči séga v-ðgân. (Dâ sâ vért ogiblâ návârnoga dëla pa tô držnâc mòrâ oprâvlati.)

Té člòvik lâgojâ mié (= muhe) má. (Dâ što bôžnâ [slabe] návadâ má.)

Sâki kokôt jü na svôji smâtê gospôt. (Či sâ što na svôjän od nikoga nâ dá stráj zéti.)

Kâk pr jèli, tâk pr dèli. (Štô jâ dòbär jèdac, jâ tûj dòbär dèlavâc.)

Nigdár jâ nê tâg dùgi dén, ka nâj vâčér prišâq.

Čâkaj, vê žé pá pridâš na mòj prêlas. (Vê mä žé pá pridaš kaj pròsit.)

S-té mâlâ nâdâ krûa. (S-toga dëla nikaj nâdâ.)

Stâri mužikâš sâki dén ano vízo pozâbi. (Stâri lidjé so pozábatliví).

¹ Brše v koš 'stößt mit den Füssen nach dem Bienenkorb': „bř-šäm, břsati, břsanjä, břsnoti: Tak tâ břsnäm, ka sâ raspočiš!“ K.

Zôpston dòblänomi kònji nê trbê zôbi glédati.

Té člòvik, da-j roglé môq, bi pâaq (= pehal). (Dà ja ži što prâvâč vâlki nimák.)

Tàk njämi idä, da-j bìč plâq. (Či ja što pr dèli jàko príličan. Rávno ták.)

Tàk nan idä, kak cigàjnskoj dèci bêli krûj.

Tè člòvig bi ščä tûrbo dòl s-sirmâka zéq. (Či što do sirmâkof nôma nikšäga smilénja.)

Nad âdno vûo nôtri, pa nad drûgo vô. (Či što nâšča bôgati. Rávno tô poménita príšastniva:)

Kag glûomi 'dòbro útro'.

Tô ja tàk, da-j grâj na stinô lúčao.

Z-lažjôv dâlă nâmrä, do prélaza.

Popôski žáp ja nigdár nê pùn. (Ali pa:)

Popôski žáp nôma dnâ.

Manják pa zapravláč nigdär nikaj nômata.

Jâs tá prídän gñjäs, kama tí vûtro. (Či ja što jàko mûdân, počásän.)

Mladä dní tá zaodi, na stârâ dni dä pa kôdivaø.

Srán za trám. (Tô sâ právi njämi, kôga ja srán.)

Tè zapira dol dvâri, dà ži krâva vôodidâ.

Zôči vôči sâ nôrca dèla. (Dà ja ži što prâvâč napoštâni.)

Vráblâ má pot krščákon. (Tô sâ právi na tàkšäga dičáka, štâri sâ nâšče rat poklânjati, záto ka ja stráj, či-j njämi vrâbli vôzlâteli.)

Bâka ja strêlo. (Či si ja što sán krif nâsrâča.)

Svôjo kozô dârè. (Či ja što svôjeglávân, burkusâsti.)

Nôs njämi já povîsno.

Nâsmi njämi pŕsta pokázati, ka njämi fčâsik čobä naskriš idâjo. (Stô sâ fčâsik svádi).

Nôč má svojo môč.

Kâma kâsno idâš, tá kâsno prídâš.

Štô nigdár nã zâčnä, nigdár nã dokònča.

Kâkša šâga, tàkša návada.

Dòsta kâlarof präsoli žûpo.

Žalost šúta za râdostjof.

Za gôskâ já nê sinô. (Či si što kaj tàkšäga žálé, kâ ja nê zànjâga).

Gòr po fûnti, dòl po cânti. (Bogástva).

(Dâ sâ kakša mlâda dèkla f-takši gûč mëša, štâri já âščâ nê za njô, njoj râdi právijo:)

Tí tè gúči, dà dä bík prđo; pa áščä tè nê kajšté, liki: Gospónä, kà välio, kà?

Naj bô pás kákšté bêli, bu(h)é záto li čarnä má. (Naj sâ káža človík áščä za ták jákoga, slábä lástnosti záto itak má).

Psovke in vzdevki.

(Bòdikaj áli mánja riči.)

Bòdikaj áli mánji rēci jä obilno f-prékmûrskon naréčji. Lüstvo si jä rádo zaminjávlä. Tô pa dèla nê nátälko z bôžnin¹ námänon, kag bòlä s-slábä návadä. Zavòlo tòga pa tûj nèga vâlkä zámirä, zlásti nê tè, či sâ komi povê štâra z-mäd nádužnêši. Nàj ji stojí tû nikälkó.

Nábolä zámirlivä so:

Razbójnik, živan², tôvaj³, cigàn, idôbaš⁴, bës, nápòdiš⁵, ná-sramnják, júpaš⁶, côglin. — Sàjha⁷, vlačúga, frcola⁸, idôba, ciganica, bâstija, násnága, mrzija, ružnija⁹, gnjisôba.

Za têmi prídajo:

Šmíklaväc, šmrkút, nápoštanják, ùncvut, višiväc, gizdaväc, grobján, grintaš, šágaväc, màgaräc, modrijáš, dët, starják, plkuš¹⁰, sôkranjäc¹¹, slinaväc, gnjisôbaš, zamázanäc. —

¹ hudochnim.

² madj. z sivány 'Räuber, Straßendieb, Gauner'. — ³ = tolovaj: madj. tolvaj 'Dieb'. — ⁴ hudobež. — ⁵ = vrag: „Kí nápòdiš sâ ti jä správo v-glavô? Pravi se nadâlā tákšami človèki, štâroga némremo trpéti, nê viditi n. pr. Té nepòdiš se žâ pá k-nám vléčä!“ K. — ⁶ „Júpaš i sô-kranjäc poménita fiškáliša, žakútorä, notárjaš i drûgä tákša gospôckâ lidí, ki lüstvo odírajo. Oderuh je pri nas nárazumliivo, odârâc ali odirâc sâ rábi namêsto oderuh, namêsto skopuh pa skôpäc.“ K. — ⁷ madj. szajha 'Hure'. — ⁸ „Frcôla poménitá krâvo áli kobilo. Kak mán rēc sâ právi tákšoj žânski áli dëkli, ki nápòštano živé (nájmra razvûzdano).“ K. — ⁹ Prim. magy. rusnya 'schmutzig', sbh. ružan 'garstig, schändlich'. — ¹⁰ „Pri nas se bärâčiti i bärâč sâmo v naj-novêšäm čási slíši tû i tám. Bärâčiti poménitá kôdivati, bärâč pa kôdiš. Tákšaga kôdiša, ki vzâmä, ka sâ njämi ponidí (mâlo, krûj itd.), i sâ ná zbranjûjä z tèj rēci, zovéjo za štârca (nom. štârc [iz n. stérzer betrügerischer Bettler]), tákšaga pa, ki sâmo krâjcar áli jâjcâ prôsi, zovéjo za plkuša. Právi sâ tûj nabôžä štârčák, i to jä skôro dâla; nabôžä sirmâčák i nôrčák nôri tûdi tâlko poménita liki „armer Teufel“. Nôrčák nôri se navékša dëci právi i tákšaga (h)ipa, gda so zavòlo pámäti (tô jä, gda kákšo napáko naprávijo) pomilovanja vrêdni.“ K. — ¹¹ Sôkranjäc, gl. zgoraj júpaš.

Šmrkla, násramnjiga, šklójca¹, nápoštanjiga, gizdáfka, grinta, skažlíska, čondra, kindra², lažlífka, pâčka, bâba, starjáča, višfkla, cõmprnica, áoša.

Iména živínä, s-štárimi sâ grája tákša lástnost, kak jo má tá živina:

Búša³, ridža⁴, tăočič, svinjár, pâs, prâščič, kanžôr, smogôr⁵, mî(h)aš, bisnják, ūnác (jûnác), sumár⁶, òslák, čâči⁷, sokláč, tûmar⁸, cùcko, pâsján, úpkač, tôr (thor), vûk, brlúgaš⁹, bák, màflaš¹⁰, mûjckrbáø, rogláč, rògin¹¹. — Kobila, krâva, tâlca, svlnja, kûlsa, prasica, mî(h)a, brlúga¹², čôka¹³, gnjida, kûga, (h)řstafka, krótajca, mrcina, zvirina, čájca¹⁵, žâba, râca, mrlina, gambèla¹⁶.

Na sláp rázum kázajo:

A'la¹⁷, nimák, dûndák¹⁸, dûplin, nôrc, tréntaš, gôndola, dûnkaš, bâdák, mùfti, šûšlaväc. — Nimâča, trênta, dûpla, dûnkašica, čúbla¹⁹, dûnda, prémotka, prâdäno, dûrgula²⁰.

¹ Prim. škloca „schepperndes Messer“. — ² Prim. kundra „mršava ženska“. — ³ madj. busa „Großkopf“. — ⁴ = rjava. — ⁵ „Smogôr sâ právi na tákšaga biká, štâri sâ smôri, to jü, čâmärän postána i šcë pâati, gda što proti (šli přti) njâmi ldâ. Kak bôdikaj rēc sâ právi, gda jü što srditi“. K. — ⁶ madj. szamár „Esel“. — ⁷ madj. csacsi „Grauchen, Eselchen“. — ⁸ „Üdmar, člôvik, kí si nikaj nâ dá dopovédati i jâ nábbogavân, kak živinča“. K. — ⁹ brlúgaš, gl. spodaj brlúga. — ¹⁰ madj. mafla „Tölpel“. — ¹¹ madj. mamasz „Maulaffe, Tölpel“. — ¹² Rogláč, rógin, ki ima velike roge; rogin je tudi „Hirschkäfer, lucanus cervus“: „ta rēc sâ tákšami pravi, ki jü žâ vnêmar jáko brâzi pámati“. K. — ¹³ „Brlúga se zové svlnja i tê právijo, gda jü što čâmärän na njô; právi sâ dékli šli žânski takšaga ipa, gda posli kaj jámlé ot-kôga“. K. — ¹⁴ madj. csóka „Dohle“. — ¹⁵ „Čajca jâ imé níksâ fticâ. Ta ftica jâ tak vâlka, kak gâtka i jâ tûdi njoj podobna, sâmo šinják má bólâ bêli i jâ po črévi (= trebuhu) tûj bêla. Gnjâzdo má na sênožati pôlák kákša dníkâ na zâmli i gda člôvik proti njoj ldâ, jáko námslo brâci i sâ šcë v njâga pôkati. Právi sâ ménšim (mésim) diklíčkam“. K. Prim. č. čejka, p. r. čajka „Kiebitz“. — ¹⁶ Gambela „Kameel“; pri Kuzmiču kumila (Mark. I. 6.) in gomilski; beseda je iz kamela, gamela, v ktero se je morda vrinil gambati, gambanje, gambela „Beine“, ital. gamba. — ¹⁷ „Člôvik, kí si nikaj nâ dá dopovédati“. K. — ¹⁸ Prim. madj. döndi „kurz und dick“. — ¹⁹ Čùbla, čùblin, čubâriti sâ, čùblav jâ tistoga poména kak čâmärän, srdlt. Vûsta se zovéjo pri kobilaj čòbâ i tûjdi pr lidèj právijo: vâlka čòbâ má = dûgi jâzik má, dôsta guči šli, bôle râkôč, ogrizávlâ.“ K. — ²⁰ Prim. madj. durgolôdni „poltern“ in dorgálôdni „keisen, brummend verweisen“.

Bólā nädúžnä so prišustnä, štárä navékša poménijo kakšä *tilde* pománkánjä :

Štanguláč, gulémbaš, frétaš¹, manják, dévaj², šajtraväc, vonjúš, zapáliväc, zlētič, pútaš, poablänäc, krófaš, čampreš, cótas, šélman, dábälák, frífraš, gôvnjaš, ficko³, skürén⁴, brbrin, žlăbrin, gríbaš, brndaš, gárnok⁵, kúnckaš, lópar, pŕcica, tälébaš, sôpilöpi, podážgáč, prélac, ríbäš, parovnják, zapravláč, klántoš⁶, tápäš, rúslaväc, jåklaš, šòc, šubri⁷, lúmp, frigaš, drúmäo⁸. — Tá-pášica, gulénba, klántošica, štangoláča, manjiga, parovnjága, zapravláča, vonjúa, zapáliska, čäfkätáča, còmprnica, dábäláča, mílamója⁹, břbra, žlábra žlündra,, bábika, šätringa, šòca, sápa, řafraniga, palájdriga, babúrdija, pomalèja (nemárna žánska áli děkla).

Túj za *déco* ji je nikálko :

Šnjäf, pajnžér, zijálo, zamázanšča, kúlač, lažlífča, mlajšé, nimláča, prasé, ščänä, ščáncä, tápäšča, smíklafča, tálä, knáp¹⁰, cigájnšča, višifča, gizdáfča, fótif, fáčuk¹¹.

Glágoljä:

Spáti: smrdi. — Jèsti: súnä, gnjávi, f-sábé mäčä, čotka, gôvnja. — Piti: Žléplä, čófa, naljé sá, sréblä, tútka¹². — Iti: gríba, vléčä sá, šambóra, gámba, mandiga, drdrá, krnjavňa, gabzá. — Gúcati: brbrá, klápäča, žlabrá, múvi, gòmba si, čäfkäča, slíni sá, pêni sá, mrkäča, šapäča. — Srditi sá: čubéri sá, naflúcno sá, smòri sá, nôs njámi ja povísno, čòbä njámi naskriš.

¹ Prim. n. Fretter: „právi sá tákšami človéki, ki ja v-reči néstálen. Fréti tati zdaj tak, zdaj pá ovák právi kaj“. K. — ² Prim. madj. dévaj „mutwillig“. — ³ Madj. fickó „Kerl“. — ⁴ „Skürén sá právi od tákšaga dlcáka áli děčka, ki ja jáko sú(h)i. Túdi tálko poméni: „Tóga človéka so samé čonte i kóža“ = jáko je hitváni [= magj. hitván y „mager“]. K. — ⁵ „Gárnok, náprava, na štáro prejô vújajo; pravi sá pa tákšami človéki, navékša děčki, ki ja jáko válki, n. p. tó ja celi gárnok, tó ja: tak je dûgi, kak gárnok, nájmrä pri gárnokaj ònivi naskriž djánivi štangi áli žvìngi“. K. Podstava je n. Garn“. — ⁶ „Právi sá pes cmùncka, gda nájmrä jèsti pròsi. Na tó gledòć sá dičáki právi, da kùncka, i kùnckaš, kùnckanjä“. K. — ⁷ „Klántoš, tápäš: klátití sá, tápsti sá, stèpatí sá po svéti (vagabund); klántivanjä, tápäšljä“. K. — ⁸ „Šubri = frigaš, člòvik, kí sám ràd drúgomí napáke dèla“. K. — ⁹ „Drúmäo, kí vsä spotára, ka njámi do rók prídä“. K. Prim. sgrn. drum „Stück, Splitter“, drumen „in Stücke hauen“. — ¹⁰ = mila moja! — ¹¹ Prim. n. Knappe. — ¹² Iz madj. fattyú „Bankert“. — ¹³ tútka = n. tuteln, zuzeln „saugen“.

ido. — Jôkati: zija, bräči, jörja, nadšvlä sã, smrčä, cízi sã, küncka. — Smijati sã: kikâčä sã, räzi sã. — Spêvati: zôplä, jörja, (h)valêčä, krnjáfcä, stara sã, nãvôliva sã, žgánik njämi jä v-gúti vójzno.

Nadâlää májo tûj skôro sâkä väsnicä prâbivâoci kakšä prâmislano imé. Tak so naprîliko prâbivâoci Brâtonäc žličarjä, ka so prâj nigda svêta na Frlindošovon vôgli žlicä vigibali. — Lipôfcarjä so g àjda šjä, štari so na sôn brêgi viši ftâplali. Prâvijo njin tûj: »Gajd bâjk, ka màjtik¹ lâdä!« — Gančânci so trninarjä, štari so trnîne² f-sâk stèpali. — Dokližânci májo ž àbä na lânci. — Ižakofcarjä so krôfa šjä, Mâlinčarjä pa p ûta šjä. F-têma väsnicama jä nájmrä jåko dôsta lûdi krôfasti. — Bôltinčarjä so écâki³. — Stanovníkâ Odránäc pa zovéjo za cùzákä, štari so jåko čämärni, či njin sto tô právi. Ajnôk sã jä nikši ti(h)inäc pâlaq skôs po tôj vesi pa njämi jä žärbé nîndri⁴ zaostalo. Ti(h)inäc jä zàcnä zvâti: »Cúzák nã, cùzák nã!« (Cúzák poméni málo žarbé). Nê jä bilô nikâjsi⁵, pa jä prbêzalo nikâlko Odrájnčarov z-vajatami pa so tôga ti(h)inca dobro nakükli râkôč: »Vê ti mí žè pokážamo, kâg boš sã z-nás nôrca dèlaq! — Zvün tôga zovéjo dôlnjä moškä za m àrkä, žânskä za m ànkä«, górnjä i goričâncä pa z-ričjôv bojnecjä drâžijo.*

¹ màjtik = s korážo, korážno (srgn. machtic ‚mächtig‘).

² trnina ‚Schlehe‘; trnîne, njeni sâd, štari je drôgân i tak jâ skôz-sâka kápao.

³ écâk ‚tele‘ — ⁴ = nekje. — ⁵ nikâjsi = dolgo časa (ni trajalo dolgo).

* „Nazâgnjä zapòmlin, ka sta ričê mrdati pa pičica v-nâšan naréji násramnoga poména (coire, oz. vulva). Namêsto prvâ prâvimo smijati s â, mesto drûgâ pa píknja, píknjica. Prvi ričê sta ži nê samo ädnôk sprâvili v-zadrëgo tak čtfca, kak tûj poslûšâfcä pr čtanjë Moharovij knig.“ K. — Za slov. bisaga rábi Prekmurcem réč prêvrt: Na prêvrt si naprâvi i tak nési! Na prêvrt má naprâvleno. — „V razlaganji san sâjas poslûžilivao réči rábiti, ár sam sâ jâ prèvâč privádo i mi réč nûcati nâ vgaja. Prí nas sâ poslûžiljajo étivi dvé: nûcati i hasnûvati; tá zàgnja sâ bôlã poréci slíši.“ K.

Mala izvestja.

Topografske drobtine.

Važen vir za zgodovino jugovzhodnega dela Koroške in južnega dela Štajerske je »Codex traditionum monasterii S. Pauli«, ki je bil spisan v prvi polovici 13. stoletja ter se še sedaj nahaja v Št. Pavlu na Koroškem. Ta vir je izdal Schroll leta 1876. v knjigi »Urkundenbuch des Benediktinerstifts St. Paul in Kärnten (Fontes rer. Austr., Dipl., XXXIX), str. 3—76. Izdajatelj je razdelil ves codex v 100 poglavij. Pozneje je Jaksch iz zadnjih dveh poglavij napravil 54 odstavkov. Mnogo poglavij, ki se nanašajo na zgodovino Koroškega, je Jaksch sprejel v tretjo knjigo svojega dela »Monumenta historica ducatus Carinthiae«. Nekoliko poglavij, ki pojašnjujejo zgodovino Štajerskega, je Zahn ponatisnil v prvem in drugem zvezku svojega dela »Urkundenbuch d. H. Steiermark.« Nerazumljivo mi je, da je Zahn prezrl nekatera poglavja, čeprav so važna za štajersko zgodovino. Tudi jih ni porabil v svoji knjigi »Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter.« Tudi naj omenim, da je leta 1883. profesor Neubauer v programu Mariborske realke na straneh 15—48 po abecednem redu navedel imena posestev šentpavelskega samostana. Kar se tiče tega spisa, sem opazil, da je Neubauer izpustil marsikatero ime, ako mu ni bilo mogoče pogoditi lege dotednega kraja.

V naslednjih vrsticah hočem našteti nekoliko takih krajevnih imen, katerih Schroll, Neubauer, Zahn in Jaksch niso mogli pojasniti.

Cod. trat. S. Pauli, c. 15 navaja ime »Ztiplina«. Neubauer tega imena niti omenil ni, Schroll ga pa ni mogel razložiti. Zahn (Ortsnamenbuch) in Jaksch sta mislila na Duplek (Täubling), ki je poleg Drave jugovzhodno od Maribora. A imena »Dewpling«, »Tewpling« itd., s katerimi so v srednjem veku zaznamovali Duplek, nimajo z imenom »Ztiplina« nič skupnega. »Ztiplina« je sedanja Štublana (nem. Stiblanberg) v fari Sv. Petra pri Mariboru. To potrjujejo tudi nekateri sosednji kraji, ki se v dotednem viru omenjajo kakor Počehovo (Pozengazelo), Dragičova (Dragetsoy) itd.

V istem poglavju se omenja »Wlpingepotoch«. Schroll je rekel, da je to morebiti Wolfsbach pri Wildonu. Jaksch in Neubauer nam ne povesta nič, Zahn pa misli enkrat (Urkb., I, 769) na Blintovec (Blintenbach) pri Zgornji Sv. Kungoti, drugikrat pa (Ortsn. str. 73) na Pubaherjevo grapo pri Breznu. Beseda »Wlpingepotoch« je sestavljena. Beseda »potoch« (-potok) ne potrebuje razlage. Za besedo Wolf dobimo v zgodovinskih virih včasi izraze: Wûlpo, Wûlp, Wlpp, Wlpo itd. (Cfr. MG. Necr., II, 761.) »Wlp« pomenja tedaj to, kar beseda Wolf. Wlpingepotoch je tedaj Wolfsbach ali pa po domače Vukovski potok, ne sicer tisti, ki je pri Wildonu, kakor je mislil Schroll, temuč tisti, ki je blizu tam, kjer so kraji Pozengazelo (Počehovo), Dragotsoy (Dragučova), Dobrenga (Dobrenja) in Riesitz (Ročica pri Sv. Jakobu v Slov. Goricah). Misliti nam je tedaj na Vukovski potok, ki teče vzporedno z Jareninskim potokom ter se tudi vanj izliva.

Cod. trad. c. 76 navaja k l. 1187. kraj »Zecazen«. Kje je stal ta kraj, nista vedela ne Schroll in ne Jaksch, Neubauer ga niti omenil ni in Zahn sploh ni sprejel dottične notice v svoj Urkundenbuch. V neki listini, izdani okoli leta 1193., se čita, da je bil ta kraj nad Dravo (»Zecesen super Trahum fluvium«). V neki listini iz leta 1239. stoji za ta kraj beseda »Cecaçen« in v neki listini iz leta 1247. se pa omenja »villa Cekozen«. Dottične listine je objavil Jaksch, ne pa Zahn. Kje je ta vas? Če gremo iz Vuženice proti vzhodu, pridemo v pol ure v vas Sekožen (nem. Zeckerndorf). Tu se vidi, da nam včasi slovensko krajevno ime pomaga iz zadrege, ne pa nemško.

V Cod. trad. S. Pauli, c. 100, odst. III čitamo, da je Friderik iz Ptuja imel od Šentpavelskega samostana fevde med drugim tudi »aput Wilpin... et apud Sükendorf«. Zahn te notice nima v svojem Urkb., pač pa Jaksch v Mon. III, 549. — Kar se tiče besede »Wilpin«, naj omenim, da Wilp pomenja isto, kar Wlp v besedi Wlpingepotoch. Wilp je tedaj to, kar nemški Wolf ali pa slovenski »volk«. Kje naj iščemo kraj »Wilpin«? Tam, kjer se Vukovski potok (Wlpingepotoch) izliva v Jareninski potok, je vas Velkon. Zahn (Ortsn., str. 499) navaja za to vas razna zgodovinska imena, kakor Wolkun, Wilkun,

Wlkim itd. Tu imamo le slovenska imena. Verjetno pa je, da so vas tudi kdaj imenovali po nemško tako, kakor bližnji potok Wlpingepotokh. Tako nemško ime bi bilo »Wilpin«, kakor ga čitamo v Cod. trad. Wilpin tedaj zaznamuje vas Velkon. Zahn (Ortsn., str. 479) navaja tudi vas »Walchan b. Jaring«, ki ni nič drugega kakor vas Velkon. — Kar se tiče imena »Sükendorf«, zaznamuje sedanjo Župečjo vas (nem. Saukendorf) zahodno od Ptuja v fari Sv. Lovrenca na Dravskem polju.

Cod. trad. S. Pauli c. 100, odst. V navaja, da sta si brata Udalrik in Gotfrid (iz Maribora) po krivici lastila nekatere vasi Šentpavelskega samostana, med katerimi so bile tudi »Babin et Ricus et Rietsiz«. Zahn te notice nima. Jaksch in Neubauer trdita, da Rietsiz je Ročica na Štajerskem in prav imata. Ker je pa v tej deželi več vasi, katerim se Ročica pravi, nastane vprašanje, na katero nam je tu misliti. Ena Ročica je pri Sv. Jakobu v Slovenskih Goricah. V tej občini sta tudi vasi Babina in Ritiše. »Babin«, »Ricus« in »Rietsiz«, katere navaja prej omenjeni zgodovinski vir, so po mojih mislih Babina, Ritiše in Ročica v občini Sv. Jakoba v Slovenskih Goricah.

V Cod. trad. c. 100, odst. VI čitamo, da je Chunradus de Hüs (Haus na Pohorju) imel od Šentpavelskega samostana kot fevd dve vasi »Appetstal« in »Rietsiz«. V Zahnovem Urkundenbuch ni te notice. — Razume se, da se ta vas »Rietsiz« ne sme zamenjati s prej omenjeno. Appetstal so Apače zahodno od Radgone. Če gremo iz Apač proti jugozahodu, pridemo pri Krembergu do Zgornje Ročice, na katero nam je tu misliti.

Sedaj pa še par imen, ki zaznamujejo nekatere kraje po Koroškem.

Cod. trad. S. Pauli, c. 35 omenja nekega Wluinga de »Zwakach«. Schroll je mislil, da Zwakach pomenja vas Zwettendorf pri Trgu na Koroškem, Jaksch pa ni trdil ničesar. Koroška vas Sveče se v listinah včasi zaznamuje z besedo Zwenkach ali pa Zwekach. (Jaksch, Mon., IV, 1030.) Tu pa imamo za besedo Sveče izraz »Zwakach«. Nosni »e«, ki se nahaja v prvem zlogu besede Sveče, se v raznih slovanskih jezikih in narečijih rad pretvarja v »a«. Primerjaj Svetoplčkъ (=Sventoplk), Svetopolk in Svatopluk.

V Cod. trad. c. 37 se omenja kraj »ad Goziah«. Schroll misli na Guze pri Celovcu, Jaksch na Koščak pri Mariboru, Zahn pa ne ve, ali bi se odločil za Koščak ali pa za gorovje Kozjak. Po mojih mislih so Guze nemogoče, istotako tudi Koščak. O Kozjaku bi se dalo govoriti. Ali pa niso bila dotična posestva v Kozjah? Tako se zove vas pri Radišah na Koroškem. Kraj »Goziac« se tudi omenja v Cod. trad. c. 100 odst. XVIII.

Cod. trad. c. 100, odst. XXXIV navaja kraj »Gossepuhel«. Schroll je dobro pogodil, da se je izrekel za »Gottesbichl« pri Celovcu. Jaksch mu noče slediti ter misli, da je treba ta kraj iskati pri Mohličah. Beseda »Gossepuhel« je sestavljena; v prvem delu tiči slovensko krajevno ime Guze ali pravilnejše Goze (goza = grba, nem. Höcker), v drugem delu je znana nemška beseda. Iz Gossepuhel je v teku časa nastalo Gottesbichl. Beseda Gossepuhel je po isti metodi sestavljena, kakor Goritzenberg, Feistritzbach in še več drugih. Prva beseda je slovenska, druga pa nemška.

Dr. Fr. Kos.

»Pesme za deželski bran.«

Obljuba dela dolg. V Časopisu za zgod. in nar. III. l. 1906. str. 87. sem omenil, da bom poročal o celovških pesmih za deželski bran o drugi priliki. In to sedaj izpolnjujem.

Zgodovinsko društvo koroško hrani knjižico (št. 3403), ki ima naslov: »PESME sa DESHELSKI BRAN. Vinjeta. V' Zelouzi, 1809. per Joannesu Leonu.« Vel. 8°. Str. 12. Obsega pa dve pesmi, namreč »Deshelski Bran« ter »Shenin.«

O politični avstrijski liriki leta 1809. nas sedaj najbolj pregledno poučuje knjiga: »Achtzehnhundertneun Die politische Lyrik des Kriegsjahres. Hgg. von Robert F. Arnold und Karl Wagner. Wien 1909. Verl. d. Literarischen Vereines in Wien«, ki se ozira tudi na slov. pesmi. Sodelovala sta pri knjigi med drugimi tudi dr. Ivan Prijatelj ter dr. Fr. Kidrič.¹ V rokopisu so se ohranile prestave štirih Collinovih brambovskih pesmi, ki jih je preložil J. Primic, profesor slov. jezika na graškem liceju, ki so objavljene v »Zborniku Matice Slovenske« IV. (1902)

¹ Na knjigo je opozoril Kidrič v 1. štev. goriške »Vede« str. 98.

V Cod. trad. c. 37 se omenja kraj »ad Gr misli na Guze pri Celovcu, Jaksch na Košč Zahn pa ne ve, ali bi se odločil za Koščak Kozjak. Po mojih mislih so Guze nev Koščak. O Kozjaku bi se dalo govoriti. posestva v Kozjah? Tako se zove vas Kraj »Goziac« se tudi omenja v Cc

Cod. trad. c. 100, odst. XXX'

Schroll je dobro pogodil, da se Celovcu. Jaksch mu noče sledi: iskati pri Mohličah. Beseda prvem delu tiči slovensko Goze (goza = grba, ne nemška beseda. Iz Go bichl. Beseda Gossep

Goritzenberg, Feist

slovenska, druga

pesmi, ki bi se naj

arschmelodie«? . . . Že naslov

uvanje nemških Pesmi« nam priča

sloveni prevodi, ampak jako prosti. Nasle-

die Nachfolge in die Nachahmung.

Oblj. »redem »Pešim kranjskih Brambovzov per Bander- 1906. str. »raznji v Ljubljani 30. dan maliga Trauna 1809.«¹ ter dežels! »rambovska pesem za zveste Gorenjce« 1809², sem menda »našo dosedaj znano slov. brambovsko poezijo.

im

* * *

).

Kaj pa slov. celovške brambovske pesmi? Deželne bram bovske so morali navdušiti za vojno. Ker pa je bilo na Koroš kem tudi veliko slovenskih brambovcev, je bilo potrebno, da so razširjali tudi slovenske brambovske pesmi. Ehrenberg je po naročilu dvornega komisarja grofa pl. Saurau-a poslal gl. februarja leta 1809. iz Gradca celovškemu gubernialnemu svetniku in okrožnemu glavarju pl. Fradenecku sledeče pismo:³

¹ Lj. Zv. 1889. str. 447.

² Objavljena v ČZN IV. III. 1906.

³ Pismo se nahaja v 1. skupičku francoskih aktov v deželnem arhivu koroškem, ki ga je vzorno uredil arhivar dr. pl. Jaksch.

ebr. 809.

k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann von Klagenfurt von Fradeneck.

ng Seiner Exzellenz des bevollmächtigst
abe ich die Ehre Ew. Wohlgeboren eini
Lieder für die Landwehr zu zuschick
llenz geht dahin, daß sie in die N
ndwehr ungefähr 20 pr. Compagn
ich habe den Auftrag die Übe
ect der Krainer und Unterste
Metrum ihrer Nationalgesäng
hr verschieden, als daß ma
r in Cilly gemachte Übe
deabsichtigten Wirkung sey
aher Ew. Wohlgeboren anheimstelle
setzer in den Kärnthnerisch-Windischen Dialec
glich auf beliebte Nationalmelodien ausfindig zu ma
.. Da bey einer Auflage unter 500 Exemplaren wenig e:
spart wird, so glaube ich, eine solche wird nicht zu groß fü
ganz Kärnthen seyn. Wenn Ew. Wohlgeb. nicht inzwische
andere Weisungen erhalten, so belieben Sie die Übersetzung
zu veranlassen, sie dem Drucke zu übergeben, dem Villache
Kreisamte eine verhältnißmäßige Anzahl zur Vertheilung ir
Namen EEr. Hofcommissärs zu zuschicken und die Vertheilnn
in Ihrem Kreise einzuleiten.

Ehrenberg.

Še sedaj ležita dva izvoda: »Lieder Österreichischer Wehr
männer von H. J. v. Collin. Erste Abtheilung. Wien, bey Anto:
Strauß 1809« v aktu. Ta nemška knjižica obsega sledeče pesmi
»Österreichs Landwehre, Kriegseid, Gebeth, Der Greis, De:
Bräutigam, Mein!, Österreich über Alles, Wehrmannslust.« Oc:
teh pesmi sta v slovenski knjižici prestavljeni dve: »Deshelsk
Bran« = »Österreichs Landwehre« ter »Shenin« = »Der Bräu:
tigam«.⁴ Obe pesmi je preložil tudi Primic, ni jih pa prevede

⁴ Prevode je določil že Jos. Hamberger v razpravi: „Die franzö:
sische Invasion in Kärnten im Jahre 1809. Sonderabdruck aus dem XXXII
Jahresberichte der Staats-Oberrealschule zu Klagenfurt.“ (1889) na str
14. v opombi.

330.), da so Cvetkove brambovske pesmi prevodi, prirejeni po teh nemških štajerskih brambovskih pesmih, ki so pod LXVIII a—g objavljene, »wie wir nachzuweisen in der Lage sind.« Če primerjamo to nemško in slovensko zbirko, vidimo, da odgovarja pesem »Brati na vojski« nemški »Der Kreis der Waffen-brüder« (str. 369 – 371, LXVIII b, »Pitna pesem« odgovarja nemški »Trinklied« (jako prost prevod!), »Lubica« odgovarja nemški »Das Liebchen« (LXVIII e, str. 373.) [prost prevod], »Vojnik« je prosto posnet po nemški »Der Krieger«. (LXVIII f. str. 373.), pesem »Perjatlic« je zelo prosto posneta po nemški »Die Freunde« (str. 372 LXVIII d). Cvetko ni prevedel prve pesmi: »Österreich«. Kot zadnjo pesem ima Cvetko »Pesem per prozhodou«, ki bi naj odgovarjala nemški »Marschlied«. Misli so deloma iste — a oblika je povsem druga; pesem je prikrojena za prebivavce vinorodnih krajev — za slov. Štajerce. A zakaj ni Cvetko privzel mere nemške pesmi, ki bi se naj pela »nach einer windischen Marschmelodie«? . . . Že naslov Cvetkove zbirke: »Nasledovanje nemških Pesmi« nam priča, da te pesmi niso doslovni prevodi, ampak jako prosti. Nasledovanje pomeni die Nachfolge in die Nachahmung.

Če še navedem »Pesim kranjskih Brambovzov per Banderskim Shegnanji v Ljubljani 30. dan maliga Trauna 1809.¹ ter »Nova brambovska pesem za zveste Gorenjce« 1809², sem menda naštrel vso našo dosedaj znano slov. brambovsko poezijo.

* * *

Kaj pa slov. celovške brambovske pesmi? Deželne brambovce so morali navdušiti za vojno. Ker pa je bilo na Koroškem tudi veliko slovenskih brambovcov, je bilo potrebno, da so razširjali tudi slovenske brambovske pesmi. Ehrenberg je po naročilu dvornega komisarja grofa pl. Saurau-a poslal 27. februarja leta 1809. iz Gradca celovškemu gubernialnemu svetniku in okrožnemu glavarju pl. Fradenecku sledeče pismo:³

¹ Lj. Zv. 1889. str. 447.

² Objavljena v ČZN IV. III. 1906.

³ Pismo se nahaja v 1. skupičku francoskih aktov v deželnem arhivu koroškem, ki ga je vzorno uredil arhivar dr. pl. Jaksch.

Gratz 27. Febr. 809.

An den k. k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann
von Klagenfurt von Fradeneck.

Auf Anordnung Seiner Exzellenz des bevollmächtigsten Grafen von Saurau habe ich die Ehre Ew. Wohlgeboren einige Exemplare von Collin's Lieder für die Landwehr zu zuschicken. Die Absicht seiner Exzellenz geht dahin, daß sie in die Nationalsprache unter die Landwehr ungefähr 20 pr. Compagnie verteilt werden sollen; und ich habe den Auftrag die Übersetzungen einzuleiten. Der Dialect der Krainer und Untersteyermärker, ihr Nationalgeist, das Metrum ihrer Nationalgesänge sind vom den Kärnthnerischen zu sehr verschieden, als daß man erwarten könnte, daß in Laybach oder in Cilly gemachte Übersetzungen in Kärnthen von der beabsichtigten Wirkung seyn werden; ich muß es daher Ew. Wohlgeboren anheimstellen, geschickte Übersetzer in den Kärnthnerisch-Windischen Dialect, und vorzüglich auf beliebte Nationalmelodien ausfindig zu machen. Da bey einer Auflage unter 500 Exemplaren wenig erspart wird, so glaube ich, eine solche wird nicht zu groß für ganz Kärnthen seyn. Wenn Ew. Wohlgeb. nicht inzwischen andere Weisungen erhalten, so belieben Sie die Übersetzung zu veranlassen, sie dem Drucke zu übergeben, dem Villacher Kreisamte eine verhältnißmäßige Anzahl zur Vertheilung im Namen EEr. Hofcommissärs zu zuschicken und die Vertheilung in Ihrem Kreise einzuleiten.

Ehrenberg.

Še sedaj ležita dva izvoda: »Lieder Österreichischer Wehrmänner von H. J. v. Collin. Erste Abtheilung. Wien, bey Anton Strauß 1809« v aktu. Ta nemška knjižica obsega sledeče pesmi: »Österreichs Landwehre, Kriegseid, Gebeth, Der Greis, Der Bräutigam, Mein!, Österreich über Alles, Wehrmannslust.« Od teh pesmi sta v slovenski knjižici prestavljeni dve: »Deshelski Bran« = »Österreichs Landwehre« ter »Shenine« = »Der Bräutigam«.⁴ Obe pesmi je preložil tudi Primic, ni jih pa prevedel

⁴ Prevode je določil že Jos. Hamberger v razpravi: „Die französische Invasion in Kärnten im Jahre 1809. Sonderabdruck aus dem XXXII. Jahresberichte der Staats-Oberrealschule zu Klagenfurt.“ (1889) na str. 14. v opombi.

Vodnik. Ali je tu iskati kake zvezze? — Kdo pa je prestavil te pesmi? Mislili bi lahko na mladega pesnika Urbana Jarnika, ki je tedaj kaplanoval v Podkrnosu blizu Celovca. A ta jih ni prevedel. — Na drugi strani akta stoji:

»Mittels Note (— nečitljivo), daß der Graf Ferdinand Eggerische Inspektor Grundner sich herbeygelassen habe, einige der Lieder in das Windische zu übersetzen. Wonach der Druck und die Vertheilung gehörig besorget werden würde.

Klagenfurt am 4^{en} März 1809.

Fradeneck.

Prevoda obsegata enako veliko kitic kakor originala (9, 13). Mera v prvi pesmi je ista, v drugi je Grundner upotrebil drugačno mero, ki je bila pač prikladnejša kaki znani slov. koroški melodiji (mogoče stari vojaški pesmi). Druga pesem je tudi bolje prevedena nego prva.

Deshelski Bran.

„Po junashkem obdershati
„Nafhiga Zefarstva stan,
„Naite naſs vfe kupci sbrati,
„Prozh v' oroshje! prozh na bran!

Tak' na moshé, 'nu fantizhe
Ozha Franz if trona klizhe.

„Bandere, de vafs pelajo,
„Moja roka snashi vam;
„De povsod, 'nu vſelei dajo
„Sa premag ozhitni snam!
Taku nam she sraun' Zefarja
Zefarica pergovarja.

Franza, inu Zefarize
Brati sapersegajo,
De sovrashnikam pred lize
Šerzhnu naſs popelajo.
Dati nam sà tu povele
Se s'kropijo v' te deshele.

Moshi, kireh ferzhnost daunu
V' raneh prizhüvanje' ma,
So med nami — vſak fe sraunu
Naſs desheli k' ofru da;
Naſs v' oroshjam podvuzhijo,
Pridne k' voiski naredijo.

Vfaki prasnik, kader saide
 Nozh sa goro, svita dan,
 Sonze nafs na poli naide
 Volne sa nash novi stan;
 De s' oroshjam — kar shelimo,
 Prau obhodit' fe vuzhimo.

Tedei ferze pouhnu shelja
 V' perseh si ozhutimo
 Inu s' velkiga veselja
 Sdetne pefme pojemo:
 Kar smo v' pesmeh oblubili,
 Bomo ferzhnu opravili.

Nai le sdei, od koder ozhe,
 Nam sovrashnik pruti gre;
 Nafs premagat ni mogozhe
 Mi stoimo — vfi sa vfe,
 Moshku nashe meje kriti
 Ptuge leshe odpoditi.

Zhel ozhuti, kar samore
 Truma skusi fvojo mozh,
 Bo sovrashnika zhes gore
 Vselei moshku gnala prozh. —
 Tudi smert nam bode h' zhafti:
 V' smerti nam shivlenje rafti! —

Taku bomo obdershali
 Nashiga Zesarstva stan!
 H' temo smo se kupei sbrali,
 Shli v' oroshje, prozh na bran!
 Kader delu dokonzhamo
 Mir, 'nu zfast h' plazhilo' mamo.

Shenin.

Ta pishel fe zhuje, 'nu pauka berzhi,
 Sapushau bom vertizh, kir dekle zveti!
 Jefs poide na voisko, desheli sa bran
 Koi kamer me klizhe te shounarski stan.

Kai dekle! fe jozhefh — shalujesh sa me?
 Kir tolku fantizhou s' veseljam kje gre:
 Al' ozhefh, de jefs — maluvrednik koi sam,
 Pod sidam fe skrijem, 'nu nizh ne velam?

Kai bosf, zhel ostanem, pozhela s' meno?
 Sovrashnik zhel pride, pokoja ne bo;
 Nam vefsi obsede, na ludi reshi,
 Ozheta, 'nu mater, if hishe spodi.

Shivino, nu pizho, 'nu shitu, denar,
Vše, kar kol' samóresh, 'mo nofsi sa dar;
S' pogazho, 'nu s' vinam ga godnu redish,
Nadloge, 'nu lakot' sa fe obdershish.

'Nu kai fhe — kir dekle! fe branit' ne snash —
Od mozh fovrashnikou' bati fe mash? — —
Ta misel me pezhe, 'nu shene od tod,
Per hishi, per zhafti obdershat' twoi rod.

Zhel, dekle! kak' pravim, fe taku sgodi,
Sousena postajash pred prasnem durmi,
Al' ne bo s' pravizo prekleu me twoi glas,
De nisem poftau fe na bran sa en zhafs?

,O poidi — bofh rekla, ti nifši sa me,
,Nevarnost je bila, 'nu skrivau fi fe!
,Sa vshivanje, twoja bojehnošt vela,
,Pak branit pred bojam, kar vshiulash, ne sna!

Povei mi, kai bom odgovoriu na tu? —
Tajesa, 'nu sram me bo pekla zelu;
Pobegniu bom prozh zhes doline — gore,
De ne bofh nikoli vezh vidila me.

Zhel pak tud' bres mene fe fai le sgodi,
Sovrashnik potepen od meje beshi,
Kai, dekle! fantizhi porezhejo — kai
Kir pridejo frezhni is voiske nasai? —

,Pogleite bojazha, katiri — o fram!
,Med vsemi pod sidam fe skrivau je fam:
,,Katira deklizhou fhe nekai vela,
,,Mo nigdar ta persten, al serze ne da!

Kakū bofh prenefla s' meno le ta fhpot?
Al' ne bofh shelila me delezh od tod?
Pred nama je vertizh veselja sapert,
Dokler naju sveshe, bres zhafti, ta ímert.

Tak' nai, de pobegnim, desheli sa bran,
Dè pridem nasai, s' javorishkam obdan,
De nama per hoifeti zele nozhi
Premagan fovrashnik s' trobento berzhi.

Tam fhelei bo hvaliu, zhaftiu te bo vfak,
De je twoi isvoleni fant en junak,
Kir' lubi deklete, 'nu profsto oblast,
Pak fhe vezh deshelo, Zefarja, 'nu zhaft.

Prepodajna listina iz leta 1819.

Donesek k pravni zgodovini ormoškega okraja.

Gotovo bode čitatelje zanimalo, pod kakimi pogoji so nekdaj graščinske gospodske dovoljevale svojim podložnikom prenos posestev od že za delo nesposobnega očeta na sina. Posrečilo se mi je najti v Pušencih pri Ormožu neko prepodajmo listino iz leta 1819., ki se je še ohranila med podstrešno starinotamkajšnjega kmeta Ivana Trstenjaka hiš. štev. 22. Tiskana oz. pisana je na debelem trpežnem papirju ter je še precej dobro ohranjena.

Ker je vsebina te prepodajne pogodbe važna za spoznavanje pravnih odnošajev tlačenega ljudstva napram graščinskim gospodskam, navedemo jo dobesedno z željo, da bi vzbudila zanimanje našega za zgodovino vnetega občinstva, da bi začelo zbirati enake svetinje slovenske zgodovine tudi drugod, kolikor se jih je še ohranilo, da bi dobili ščasoma jasno sliko življenja našega ljudstva vsaj iz najbližje preteklosti.

Listina je izdana v nemškem jeziku in se glasi v slovenskem prevodu sledeče:

»Jaz Jožef vitez Pauer, pl. Ormoški, gospod ormoške gospodske v mariborskem okrožju vojvodine štajerske, potrjujem, da je prevzel Jakob Terstenjak vsled predaje od svojih staršev Tomaža in Marije Terstenjaka ormoški gospodski pod Aust. urb. štev. 133 služeče posestvo s hišo v Pušencih, čigar izročilni premoženski izkaz z dne 30. prosince 1819 je spisan v listinski zbirki Tom. 2 fol. 720—726, za dognano cenilno vrednost 700 gl. v svojo last in mene kot vrnovnega lastnika naprosil, da mu podelim na tej neprimičnini vžitno last in to v lastninski knjigi prepišem na njegovo ime.

Pogoji, pod katerimi nameravam novemu posestniku na imenovanem zemljишču vžitno last podeliti, so na podlagi že obstoječih in odobrenih najvišjih deželnih zakonov in rektificijskih urbarjev¹ ter že od nekdaj mirno izvrševane posesti pri moji ormoški gospodski sledeči:

¹ Kakor znano, je leta 1748 zvišala cesarica Marija Terezija avstrijsko vojsko na 108.000 mož, za kar se je potrebovalo mnogo denarja. Morala je torej plemstvu odvzeti razne davčne privilegije. Z dvornim od-

Nastopajoči posestnik

1. mora biti vsled jasnih določb najvišjega patenta z dne 1. kimovca 1781. § 1. pokoren in podložen ne le deželnoknežjim najvišjim poveljem in odlokom, rekom in naredbam deželnoknežjih oblasti, ampak tudi vsem ukazom in odredbam te gospodske in njenih uradnikov;

2. ne sme pod nobenim pogojem že obstoječih ali nalač za določitev mej postavljenih znamenj ali mejnikov odstraniti, premakniti ali prestaviti, sicer zapade postavno določeni kazni;

3. ne sme obstoječih gozdov preveč sekati, ampak jih mora po obstoječih najvišjih gozdnih predpisih primerno oskrbovati;

4. ne sme na noben način nastopljenega posestva razkosati in nič brez višjega dovoljenja od tega zemljišča kakorkoli odprodati, ker je sicer kaj takega popolnoma neveljavno;

5. mora vso pritiklino v popolnem, dobrem in porabnem stanu ohraniti, ne sme nič na njej stvarno izpremeniti, tudi skrivoma nič oddati, zastaviti, ali kakorkoli odtegniti, niti nikomur drugemu kaj takega dovoliti;

6. mora od tega zemljišča poleg deželnih davkov, ki se plačujejo sedaj, ali še bodo v prihodnje predpisani, natanko plačevati vsako leto in o pravem času tudi ormoški gospodski spodaj opisane davščine dobre kakovosti ter v določeni teži in meri. Te davščine so:

a) urbarski davek 24 krajcarjev,

b) vsaki teden dve ročni tlaki, ves dan brez hrane,

lokom z dne 19. svečana 1751 je Marija Terezija obdačila dominije, vendar ne v isti meri, kakor so že bila obdačena rustikalna posestva. Napravili so se razni davčni urbarji, ki so natanko določali vse davščine in bremena podložnikov. Vsled mnogih pritožb pa, ki so prihajale, ker so graščaki terjali skoraj ves njim predpisan davek od svojih podložnikov in ker tudi ti davčni urbarji niso bili popolni, ustanovila je cesarica Marija Terezija leta 1771. posebno dvorno urbarsko komisijo, ki bi naj znova določila davke podanikov. Osnovali so se v to svrhu novi — rektificijski — urbarji, kjer so se vse davščine in bremena podložnikov znova natančno zaznamovale. Prim. Mischler & Ulbrich „Österreichisches Staatswörterbuch“ II. Dunaj 1906 str. 36—62.

c) dva vrhama korca - zita in
d) ena kokoš in natura.

Vrhutega se mora

7. vsaka sprememba posesti takoj dostojno naznaniti — sicer je neveljavna — meni ali mojim naslednikom kot vrhovnim lastnikom, izposlovati za to privoljenje in plačati takoj v gotevini pri vsaki spremembi posesti, naj se izvrši s kakoršnimkoli dejanjem med živimi, ali pa po dednem pravu, ormoški gospodski 10%, pri gorskih posestvih pa, če preidejo po dednem pravu na potomce, samo v deželi navaden 5% laudemij in sicer ne po stari cenilni, ampak po resnični kurentni vrednosti, ki se v smislu postave z dne 27. rožnika 1794. od slučaja do slučaja znova določi; nadalje je proti plačilu navadne pristojbine izposlovati novo pismo o knjižni lastnini in zaščiti, izvršiti prepis v lastninski knjigi, in končno je zvesto brez zavlačevanja plačevati že od nekdaj navadne in zakonite zemljiške in zemljeknjične pristojbine, kakor so za posamezne slučaje določene, ali kakor se bodo po zopetnih postavah določile;

8. plačati po smrti vsakega posestnika tega zemljišča mesto prejšnjega smrtnega davka in $\frac{2}{3}\%$ inventurske pristojbine, po predpisani odmeri iz zapuščinskega premoženja sedaj postavno določeno umrlino¹ (mortuarium) moji gospodski, ako bi se pri njej vršila zapuščinska razprava.

Imenovani posestnik je izrecno prevzel vse jasno mu razložene obveznosti, ki so s posestjo tega zemljišča neločljivo združene, in jih obljudil ustno in v roko točno izvrševati in mi je v še večje potrdilo te dednozakupne pogodbene obnovitve izročil lastnoročno podpisane pare — dvojnik — tega pisma o knjižni lastnini in zaščiti, katero sta podpisali tudi dve priči; vsled tega mu podelim kot vrhovni lastnik s tem lastninskim

¹ Korec — Görz, Bezeichnung eines Hohlmasses für alle Arten von Feldfrüchten. Dr. K. Štrekelj (Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev. „Časopis za zgodovino in narodopisje“ VI. 1907 str. 11) izvaja besedo iz grškega κόρος, stosl. korčč = der Scheffel, gegupster Metzen. Za nemški Metzen pa se rabi v ormoškem okraju izraz drvenka, za katero računijo dandanes redno 60 litrov, dočim je znašala krog leta 1885. še 61·3—61·5 litrov.

² V ormoškem okraju so umrlino imenovali mrtvina.

pismom vžitno last na uvodoma opisanem zemljišču s pripadki vred v uradu Pušenci in sicer z vsemi pritiklinami, pravicami, bremenji in obveznostmi, v kolikor tozadevne listine gledé spremembe posesti nič drugega ne določajo, ter z mejami, ki jih je imelo to zemljišče pod dosedanjimi posestniki, ki so ga na opravičen način vso postavno določeno dobo zastarelosti mirno posedovali in rabili, ali ga rabiti pravico imeli. On sme to zemljišče pod zgornjimi pogoji v lasti imeti, uživati in rabiti, tudi zamenjati, prodati ali zastaviti in sploh s tem zemljiščem, kakor s svojo drugo lastnino v postavno določenih mejah tako per actus inter vivos kakor mortis causa razpolagati in ravnati. Če bode nastopajoči posestnik zgoraj že obljudljene obveznosti natančno izpolnjeval, obljudim in se mu zavežem, da ga budem na tej posesti po postavi, običaju in deželnem redu varoval in ščitil; v slučaju pa, da bi se zgorajšnje obveznosti natanko ne izpolnjevale, izjavim, da z ozirom na to svojo oblubo to pismo o knjižni lastnini in zaščiti razveljavim in si s tem izrecno pridržim pravico proti njemu s pravnimi in prisilnimi sredstvi po deželnih zakonih postopati.

Vse to zvesto in gotovo, kakor določa splošna zveza za poravnavo deželne škode¹ na Štajerskem.

V potrdilo vsega tega izročilo se je nastopajočemu posestniku to-le lastninsko pismo z mojim lastnorocnim podpisom in pečatom in se je od njega podpisan ter popolnoma enako se glaseč dvojnik — pare — tega pisma vknjižil v tukajnjem listinskem zapisniku o spremembi posestev na strani 109.

Narejeno pri ormoški gospodski
dne 30. prosinca 1819.

L. S.

Jakob Kosoll l. r.
oskrb. pooblaščenec vrhovnega lastnika.

V Gradcu, meseca svečana 1911.

Alojzij Trstenjak.

¹ Splošna zveza za poravnavo deželne škode — allgemeiner Land-schadenbund — je bila zveza štajerskih gospodov, ki je določala, da se smejo gotove njihove tožbe izjemoma reševati v hitrejšem, kakor v navadnem sodnem postopanju.

Zanimive freske

so se našle v župnijski cerkvi sv. Helene v Loki pri Zidanem mostu. Nad obokom je na južni steni naslikanih deset božjih zapovedi. Prva slika je še dobro ohranjena, čeprav obledela. Na levi švigajo plameni iz skalnatega Sinaja, nad njimi v oblakih se je prikazal Jahve (s Kristusovim obrazom), držeč v rokah dve tabli zapovedi, poleg gore pa je Mojzes, z volovskima rogovoma na glavi, ter moli Boga. Na desni stoji na visokem stebru, rdeč in nag malik, najbrž satan sam, z zastavo v levici kot vojskovodja,¹ v desnici pa s tablico svojih zapovedi. Poleg njega v zraku je drug škratec, ki nekaj² — seveda vsakovrstno srečo — sipa iz velike žare na tri malikove častilce — dva moža in eno ženo. Slika je torej tako komponirana, da je na levi to, kar je zapovedano, na desni pa ono, kar je prepovedano. Od četrte slike je ohranjen kos desnega dela in v njem se vidi sfinga. To nas spominja na Edipa, ki je — zoper četrto zapoved — očeta ubil in mater vzel. Od pete zapovedi se čita še napis: Du solt niemandt tötten. Slike so iz 2. polovice 15. stol., ne preveč slabe v risbi, dobre v barvah, zanimive pa pred vsem v ikonografskem oziru (Prim. Geffcken, Der Bildercatechismus des 15. Jahrh. Leipzig 1855 in Kraus, Geschichte der christl. Kunst, Freiburg i. Br. 1897, Mittelalter, str. 399).

Dr. A. Stegenšek.

Najdba starega denarja v Veračah pri Olimju (l. 1909).

Pri regolanju vinograda sedaj že rajnega († 1910) veleposestnika Jakoba Bovhe v Veračah pri Olimju se je našel 60 cm globoko pod zemljo glinast lonček starega denarja. Del teh penezov se je zgubil, Zgodovinskemu društvu je došlo le 284 kosov in sicer vsled posredovanja g. bogoslovca I. Goleca.

Izvzemši en novec iz l. 1704., ki ga je kdo dodal najbrž šele pozneje, ko se je zbirka v Maribor odposlala kot sta-

¹ Primeri za to idejo „meditatio de duobus vexilliis“ v znanih duhovnih vajah sv. Ignacija Lojolanskega.

² Morda so bili z modro barvo naslikani novci, a modra barva je popolnoma obledela, kakor se vidi pri raznih ornamentih.

rinski predmet, so vsí ostali (283) iz druge polovice 15. in prvih desetletij 16. stol. in so se najbrž zakopali iz strahu pred Turki, ki so se l. 1529. navalili na Avstrijo. Zanimivo je videti, kako različnega kova denar je tedaj krožil med priprostim ljudstvom, pred vsem denar avstrijskih dežela, potem južno nemških kneževin in mest, na to saksonski; severno nemškega in laškega (tudi oglejskega) pa ni vmes.

Cesarji:

Leopold I., groš iz l. 1704	1
---------------------------------------	---

Avstrijske dežele:

Tirolsko, nadvojvoda Sigmund, krajcarji	116
, , , , desetica	1
	117

Zavezni knezi:

Bavarsko, vojv. Albreht IV., polreparji iz l. 1506.	28
, vojv. Viljem in Ludoviz, polreparji iz l. 1525.	4
Saksonsko, groši raznih vojvod brez letnice	9
	41

Cerkveni knezi:

Kostnica, groši neimenovanega škofa c. 1519	9
Pasov, škof Vigilius, groša iz l. 1516 in 1520	2
, Ernest bavarski, groši brez letnice	10
Solnograd, nadškof Leonard pl. Keutschach, reparji iz l. 1500, 1513, 1514(3), 1515, 1516(2), 1518(5), 15 . .(2)	15
Solnograd, nadškof-kard. Matija Lang pl. Wellenburg, reparji iz l. 1520, 1521(2), 1522(3), ? (3)	9
Šilingi iz l. 1526(2) in 1527(6)	8
Polšilinga iz l. 1523 in 1528	2
	55

Svetni velikaši:

Leuchtenberg, Janez Langrann, groš iz l. 1522	1
Öttingen, Wolfgang in Joahim, reparji iz l. 1516, 1517 in 1519	3
, Šiling iz l. 1515	1
	5

M e s t a :

Amberg, groša iz l. 1514	2
Isny, reparji iz l. 1508(4) in 15	5
Kempten, 1 polrepar. Šilingi iz l. 1512(3), 1513(2), 1514(3), 1515(3), 1519, 1520(2), 1522(3), 1523, 1524, ? (4) . . .	23
Kostnica, reparji brez letnice	3
Neuburg, reparji iz l. 1517, 1518, 1519, 1521, 1522(3), 1523 Šilingi iz l. 1515, 152., 1519	8
Nördlingen, reparji iz l. 1514, 1516, 1517(2), 1518(2), 1519, 1521	3
Šilinga iz l. 1527	8
Regensburg, reparja iz l. 1516 in 1524	2
Šilingi iz l. 1510(2), 1512, 1514, 1515(2), 1516 . . .	7
	64

Ivan Hanžič.

Književna poročila.

Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau von Matthias Ljubša, Strafanstalts-Seelsorger. Graz und Wien 1911. Verlagsbuchhandlung „Styria“. Vel. 8°. XV+247 str.

G. M. Ljubša je že l. 1907. objavil v „Voditelju“ daljši članek o vprašanju, je li sv. Rupert deloval na Slovenskem, potem pa je svoje študije še bolj razširil in poglobil in je sedaj učenemu svetu predložil delo o početku pokristjanjenja prebivalcev, pred vsem Slovencev, severno od Drave na Štajerskem in deloma tudi na Koroškem in Ogrskem.

Pisatelj najprej poroča o pokrajinski razdelitvi naših dežel, potem o krščanstvu v njih v starokrščanski dobi (škofija v Ptuju). Nadalje govorí o prihodu Slovencev in o domnevnanem vplivu sv. Ruperta na nje. Pokristjanjenje Karantanije v dobi škofov Virgilija, Arna, Adalrama do Gebharda je predmet drugega oddelka, v tretjem pa se ista snov razpravlja glede Spodnje Panonije. Tu je Lj. tudi naslikal delovanje sv. Metodija in nepostavno postopanje nemških škofov z njim. Marsikateremu izmed njegovih čitateljev bode to čisto novo. V zadnjem (IV.) oddelku razpravlja Ljubša o najstarejših štajerskih cerkvah severno od Drave in sklene z zgodovino uvedenja župnijskega sistema v opisanem ozemlju.

Lepo delo je na široki podlagi zasnovano in vsepovsodi samostojno. Pisatelj navaja in diskutira razna mnenja nemških in slovenskih zgodovinarjev, sedaj da temu prav, sedaj onemu, dostikrat pa sam novo re-

šitev predloži. Kakih izrednih rezultatov sicer ne dobimo, a že to je zasluga, da je Lj. pokazal, koliko je gotovosti v raznih zgodovinskih konstrukcijah. V čast mu je, da je dosledno zajemal tudi iz slovenskih študij. Tu se vidi, kako pomankljiva so včasi nemška dela o krajevni zgodovini, ker pisatelji ne poznajo lokalnega slovenskega slovstva. Zato bi pač želeli, da bi se Lj. informiral glede Spodnje Panonije in pa topografije (IX. pogl.) tudi o mažarskem tozadevnem slovstvu. Tudi študij novejših publikacij virov in zgodovinskih del bi mu koristil (n. pr. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, Werminghoff, Verfaßungsgeschichte der deutschen Kirche im Mittelalter i. dr.). S posebnim zanimanjem pa pričakujemo njegovo delo o mejah štajerskih prazupnij in o srednjestajerskem arhidiakonatu, zakaj tu bo ledino oral in vzbudil zanimanje za podobne študije.

Dr. A. Stegenšek.

Constantin Jireček, Geschichte der Serben. Erster Band (Bis 1371). Gotha 1911 (v zbirki: Allgemeine Staatengeschichte, Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten, Achtunddreißigstes Werk). 8° XX+442 str.

Vse naše zgodovinarske kroge in vsakega omikanca, ki se zanima za zgodovino južnih Slovanov, hočem opozoriti na res izbornoto delo, katero smo že dolgo in težko pričakovali. Dunajski profesor Konstantin Jireček je podedoval svoje zanimanje za južnoslovansko zgodovino in svoje obširno in temeljito strokovnaško znanje po svoji rodbini: vnuk P. J. Šafařka, pisatelja Slovenskih starožitnosti in Geschichte der Süd-slavischen Literatur, izdatelja staro-cerkveno-slovenskih in starosrbskih spomenikov, sin češkega literarnega historika Josefa Jirečka, netjak pravnega historika Hermenegilda Jirečka, in Janka Šafařka, ki je deloval za staro srbsko zgodovino in književnost v samem Belgradu, je imel od mladih nog najboljšo odgojo in je napisal tudi v celo mladih letih zgodovino Bolgarov (1876), ki je izšla češki, nemški in ruski na predvečer osvoboditve onega slovanskega naroda, ki je najdalje ječal pod turškim jarmom. Vsled tega je dobil priliko, da je organiziral šolstvo v osvobojeni Bolgariji, ali še pred njeno združitvijo z vzhodno Rumelijo je prišel kot profesor občne zgodovine na češko univerzo v Pragi, odkoder je bil leta 1893 poklican na dunajsko univerzo kot profesor slovanske filologije, kjer se je pa smatral vedno za historika ter vodi danes tudi novo osnovani zavod za vzhodnoevropsko zgodovino.

Na Bolgarskem je K. Jireček ves svobodni čas porabil za znanstvena potovanja, ki so mu prinesla mnogo novega gradiva za prekrasni knjigi „Cesty po Bulharsku“ in „das Fürstentum Bulgarien“. Na Dunaju je predaval v prvi vrsti južnoslovansko zgodovino in pisal mnogo o njih največ o srbski in dubrovniški, na podlagi vedno bolj naraščajočih tiskanih virov in mnogoletnih arhivnih študij, posebno v Dubrovniku. K. Jirečka smeemo imenovati danes najboljšega poznavalca južnoslovanske

balkanske zgodovine v širokem smislu te besede, kajti njemu ni tuja nobena znanost, ki količkaj spada v njegovo področje.

Tako nas poučuje v prvi knjigi svojega dela o predslovanskem veku toriča južnih Slovanov: slika nam naravo njih dežel in njen vpliv na zgodovino, govori kratko in jedrnato o Ilirih, Trakih, Helenih in Keltih, razpravlja o rimski dobi in o selitvi narodov, vse s stališča novejših znanstvenih rezultatov. V drugi knjigi nam razлага, kako so Slovani naselili Ilirik. V tretji prehaja k Srbom od 7.—12. stoletja ter opisuje njih pokrajine, kneze, plemensko in rodbinsko ureditev, dalje poganstvo in krščanstvo, bizantijsko vrhovno vlado nad Srbimi in njih boje proti Bolgarom v 9. in 10. stoletju, kralje v Dioklitiji (Duklji), t. j. v južni Črni gori in severni Albaniji, in velike župane v Rasu, t. j. v današnjem Novem pazaru, v 11. in 12. stoletju, nazadnje velikega župana Stefana Nemanjo, ustanovitelja dinastije Nemanjičev in mogočne srbske države. V četrti knjigi nam predstavlja Srbijo kot balkansko velevlast pod Nemanjiči (1196—1381) ter končuje prvi zvezek svojega dela s smrto poslednjega Nemanjiča, carja Uroša, nesposobnega in majhnega sina velikega Dušana Silnega, in z bitko na Marici (1371), s katero so Turki prav za prav zavladali južne Slovane. V drugem zvezku pridejo na vrsto notranje razmere pod Nemanjiči, zgodovina srbskih despotov, t. j. vladarjev pod turško in ogrsko vrhovno vlado, in nazadnje novi vek srbske zgodovine v razmerju starega.

Kakor se vidi, Jireček ne piše zgodovine srbskih državic in držav, ki so imele različna središča od Jadranskega morja do Donave, ampak „zgodovino Srbov“, ki so bili vedno v različnih dotikih z bizantijsko državo, Bolgarijo, Bosno, Hrvaško in Dalmacijo, Dubrovnikom, Ogrsko, Beneško republiko, z Rumuni in Albanci. Na Jirečkovi široki podlagi imamo torej vedno pred seboj veliki kos južnoslovenske in balkanske zgodovine sploh. V ospredju pa seveda стоји „der altserbische Staat mit seiner politischen Gesellschaft und seinen wirtschaftlichen Verhältnissen (X)“. Bolj nego se je godilo dosedaj je Jireček pazil tudi na notranje razmere, vendar tukaj podaje samo rezultate svojih študij o državi in družbi v srednoveški Srbiji, ki bodo izšle skoro v Denkschriften duajske akademije znanosti.

Svoje delo je Jireček sam najbolje ocenil z besedami (X): „Als meine Hauptaufgabe betrachtete ich eine quellenmäßige beglaubigte, zusammenhängende, nüchterne Darlegung der wichtigsten Ereignisse in diesen Gebieten“. Gradiva za zgodovino Srbov je mnogo več nego za zgodovino Bolgarov, ali ohranjeno je samo v odlomkih in neenako. Manjkajo tudi zbirke virov, kakor Codex diplomaticus, regeste, Fontes rerum serbicarum, še celo „Quellenkunde oder eine historische Bibliographie“. Tem bolj moramo torej biti hvaljeni pisatelju, ki je zbral na različnih mestih raztresene vire in jih zmeraj našteva kot potrdila. Dogodki govore pri njem sami za se, ali njih res „trezno“ opisovanje se vendar čita prijetno in bo seveda mnogo

več koristilo nego nekdanja romantična navdušenost, ki se je opirala posebno na narodne pesmi. Za arhimandritom Ilarionom Ruvarcem je sicer nastopilo že več izvrstnih zastopnikov kritične zgodovine med Srbi, ali sinteza in vrhunc tega dobrodelnega kriticizma je Jirečkova „Geschichte der Serben“. Ne čudimo se torej, da je takoj izšla tudi v srbskem prevodu Jovana Radonića, pravega Jirečekovega učenca na belgradski univerzi.

V podrobnosti takega zgodovinskega dela se seveda ne morem spuščati, ker o teh morejo soditi le historiki. Omenjam samo nekatere nam bližje trditve, ki so preporne. Tako sodi K. Jireček, da so akti znamenitih splitskih sinod l. 924 in 926–927 nepristni (201). Konec samostalne hrvatske države predstavlja tak, da je ogrski kralj Ladislav I. nje večji del zasedel, Primorje pa tudi „zavojeval“ (eroberte) kralj Koloman, mesta Zader, Trogir in Split pa je pač Bizantija dobrovoljno opustila, Ogrska pa jih z velikimi privilegiji pridobila (str. 229–230, tukaj še ne omenja med viri N. Tomašićevih Temelji hrvatskoga državnoga prava).

Kako poučna je Jirečkova Geschichte der Serben za razne znanstvenike, hočem pokazati le kot filolog z nekaterimi primeri. Za južne Slovane osodepolno delitev rimske države v zahodno in vzhodno „mittten durch Illyricum vom Golf von Cattaro nach Belgrad“ ocenjuje z ozirom na Srbe takole (48): Die Nachwirkungen dieser Grenzlinie reichen bis in unsere Zeit. Das mittelalterliche und moderne Serbien blieb immer an der Grenzscheide zwischen Ost und West, zwischen der griechischen und lateinischen Kirche und zwischen der lateinischen und griechischen Schrift mit ihren Ableitungen. In koliko dokazov se nahaja dalje za to trditev na raznih mestih! Krasna je opazka, da ima vsak narod neko karakteristično krajevno terminologijo; v slovanzkih jezikih je „auffallend der Reichtum an Bezeichnungen für fliessende und stehende Gewässer, für Quellen und Brunnen, Seen und Tümpel, Stümpe und Moore, für Wälder, Gebüsche und Haine. Dagegen sind die gemeinsamen slavischen Ausdrücke für Gebirgsformen selten und die lokale Terminologie in den Karpathen, den Ostalpen, im Karstgebirge an der Adria und im Balkan sehr verschieden. Alles weist auf eine Urheimat in einem waldigen, wasserreichen, ebenen Lande, keineswegs auf waldlose Steppen oder auf Täler und Abhänge eines Gebirges. Die reinste und altertümlichste slawische Ortsnamenklatur besteht in Polen und in Westrussland: im Stromgebiet der oberen Weichsel, des oberen Dnjestr und Bug und im westlichen Teil des Dnjeprbietes. In diesem Gebiet sind die ältesten Wohnsitze der Slaven zu suchen; dorthin verlegen sie die spärlichen Nachrichten des Altertums und die klären Berichte des früheren Mittelalters“ (64). Tako se danes navadno sodi, ali novi in zanimivi bi bili Jirečkovi dokazi iz krajevnega imenoslovja, upajmo, da jih dobimo še od njega samega (za razstinstvo bi se lahko skliceval še na poljskega botanika Rostaftiškega v Bulletin de l' Acad. des sc. de Cracovie cl. de phil. 1908).

Enako karakteristično se mu zdi za nekdanje živalstvo naših krajev, da se nahaja večina krajevnih imen, ki spominjajo na tura, v Posavju na Kranjskem, Hrvaškem in v Bosni (144). Sploh ponuja Jireček mnogo pravilnih razlag imen v južnoslovenskih deželah, za druge pa prinaša etimologom lepega prediva. Za sliko življenja starih južnih Slovanov in Srbov posebe rabi poleg pisanih virov tudi narodopisno građivo o zadrugi, plemenu in bratstvu, o „krsnem imenu“ ali „slavi“, po-bratimstvu in kumstvu ter kaže, da lahko današnja črnogorska plemena zasledujemo do 14. stoletja, eno celo do 13., pri Albancih pa tudi do 14. Mimogrede hočem samo omeniti, da je veča bila znana tudi Slovencem (gl. naš Časopis I. 1907, str. 214) in tudi Hrvatom in Srbom bolj (pr. moj članek v „Zborniku u slavu V. Jagića“, 708) nego bi se moglo po Jirečkovih podatkih (130) misliti. Pri vprašanju o zadrugi drži se Jireček nazorov, ki jih je razvil A. Dopsch, kar bo naletelo na odpor pri gospodarskih historikih kakor je J. Peisker, vendar Jirečkovi zgodovinski podatki bodo na vsak način dobro došli vsakemu historiku, pravniku in narodopiscu. Mene je posebno zanimal dokaz, da zadruga ni vezana na posestvo, kajti na zemlji dubrovniške republike se je najbolje ohranila pri kmetih, ki so samo koloni dubrovniških plemičev in meščanov.

Mnogo gradiva se nahaja pri Jirečku tudi za pravilno tolmačenje srbsko-hrvaških narodnih pesmi. Tako je bil eden njihovih junakov Momčilo der berühmteste Räuberhauptmann (389) in seveda on ni edini primer v takratnih in poznejšib časih. Najlepši primer, kako narodno pesem, pripovedka in legenda izvračajo zgodovinsko resnico, nahajamo pa v podatkih o poslednjem srbskem carju Urošu (440 - 441). Zanimivo je Jirečkovo mnenje o domovini starega cerkvenoslovenskega jzika. V bizantijskih pokrajinah, kjer so si bili Grki in Slovani sosedji, nahajamo škofije pod metropolitoma v Solunu in Larisi, v katerih je bila liturgija grška, ali ljudstvo so domači duhovniki in menihi učili v slovanskom jeziku in so torej morali za verske pojme najti tudi primerne besede. Tako se je pripravljalo delo solunskih bratov in njih bržkone večinoma v Makedoniji rojenih sodelavcev (174 do 175). Jireček išče torej domovino njih jezika v omenjenih škofijah na bizantijskih tleh med Rodopi in Pindom (176), torej v južni Makedoniji, kar je trdil V. Oblak z jezikovnimi dokazi, pri tem pa mislil naravnost na okolico solunsko. Sploh se nahaja pri Jirečku več zanimivih podatkov za cerkveno zgodovino, saj je znano, da so papeži večkrat skušali pridobiti Srbe, ali ne vselej s potrebnim znanjem razmer in o pravem času. Taki n. pr. nikakor niso izrabili časa, v katerem je bila srbska cerkev in država od carigradskega patriarha prokleta (1346—1371), kar se celo K. Jirečku, ki tako redko izraža svoje mišljenje, zdi „merkwürdig“ (370).

Jirečkova „Geschichte der Serben“ je namenjena v prvi vrsti „für abendländische Leser“ (IX), za katere je napisal podobno delo J. Ch. Engel (Geschichte von Serwien und Bosnien, Halle 1801) pred več nego sto leti, in bo tam brez dvoma imela velik uspeh, kajti bila je že res potrebna.

Kaj pa pomeni za Slovance, posebe za Srbe, ni treba več naglašati. Omenil bi še le, da je Englovo zgodovino dubrovniški kanonik Stojanović prestavil in izdal še nedavno, dasi je med tem časom že izšla srbska zgodovina Rusa Majkova in šolska knjiga belgradskih profesorjev Lj. Kovačevića in Lj. Jovanovića. V novejšem času je izdal Dr. Stanoje Stanojević „Istorijo srpskoga naroda“ (2. izv. Belgrad 1910), ki se pa ozira samo na politično zgodovino in nima dokazal v opombah.

M. Murko.

Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter im Auftrage der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien unter Mitwirkung von Dr. Alfred Mell herausgegeben von Alfons Dopsch. Wien-Leipzig Wilh. Braumüller 1910. Str. CLXX, 708. C. K. 42.

L. 1904. je Alf. Dopsch v obsežnem zvezku obdelal in izdal deželnoknežje gornje- in nižjeavstrijske urbarje; pri trudapolnem delu mu je pomagal takrat naš rojak, prezgoda umrli dr. Vladimir Levec. Za našo, posebno spodnještajersko zgodovino je zelo velikega važnosti drugi zvezek. V obširnem uvodu podaja izdajatelj posledke svojega raziskovanja, potem pa besedilo urbarjev. V poštev pridejo deželnoknežji urbarji iz dobe Babenberžanov, iz dobe Otokarja II. Češkega in iz dobe Habsburžanov iz 13., 14. in 15. stoletja. Pisatelj najprej preiskuje rokopise teh urbarijev, rokopis št. 543. c. kr. dv. knjižn. na Dunaju (H), rokopis št. 1306 dež. arh. v Gradcu (I) in št. 1160 istega arhiva (G), rokopis runskega samostana (R) pa rokopise (A–D) deželnega arhiva v Gradcu o oddaji krme na deželnoknežji maršalski urad (Marchfutterurbare). Glede časa, kdaj so nastali ti urbarji, odstopa Dopsch od dosedanjega naziranja, ki jih je pripisoval dobi Otokarja Češkega (1265–1267). Razločevati je tri dele. Prvi in tretji del pripadata dobi Otokarjevi, drugi je pa starejši. Iz raznih indicij sklepa pisatelj, da je glavni del štajerskega deželnoknežjega urbarja nastal med ll. 1220–1230, a posamezni deli segajo še dalje nazaj, v dobo Leopolda V. h koncu 12. stoletja. Tretji del, ki obsega popis, koliko ovsa je moralo dajati maršalskemu uradu v Gradcu 14 žup okoli Gradca, je nastal med ll. 1262–1269. Postanek habsburških urbarjev stavi pisatelj med ll. 1287–1290, dostavke pa 1297–1315. Po vsebini so štajerski deželnoknežji urbarji obilnejši kakor avstrijski in sicer se podrobnosti dotikajo bolj habsburški urbarji, dočim so otokarski sumarični. Deželnoknežji urbarski uradi imajo natančno določeno okrožje in sicer precej obsežno, ki se v starejših časih vjema z okrožjem deželske sodnije. V 13. stol. se deželske sodnije množijo, deželnoknežja posestva pa dajejo v najem in se zastavljajo. Posestva so deloma državní fevdi ali cerkveni in samostanski, deloma pa podedovana po izumrlih rodovinah, zlasti Eppensteinov, Spanheimov, Formbach-Püttenov.

Z ozirom na kolonizacijo se v urbarjih jasno ločita dve skupini, ki sta odvisni od krajevne lege; v goratih krajih prevladujejo posamezni dvorci in zaselja, v odprtih dolinah pa vasi, ki pa so dokaj manjše od

avstrijskih. Gospodarskopestvena enota je kmetija, ki se v babenberških urbarjih imenuje mansus, v otokarskih preedium, v habsburških huba. Poleg teh kmetij se omenjajo domci (Hofstatt, aree) a v majhnem številu in le pri večjih naselbinah, v trgih. Domec obsega po priliki 1/4 kmetije.

V gornještajerskih okrajih prevladujejo zaselja, od spodnještajerskih imata arveški in ivniški urad mnogo raztepenih selišč. V teh okrajih nahajamo tudi veliko več majhnih posestvenih delccv, kakor v okrajih z zaokroženimi vasmi. Pisatelj po pravici sodi, da to niso morda delci starih razkosanih kmetij, ampak novo obdelana in pridobljena posestva. Tukaj srečavamo tudi po več obrestnikov na istem posestvu, kar ima svoj vzrok najbrž v tem, da je za krčenje in nadelovanje sveta bilo treba več ljudi. V teh okrajih nahajamo dalje veliko več novin (novalia) kakor v okrajih s kompaktnimi vasmi. Po planinah je tudi veliko živinorejskih selišč, t. zv. „švajge“.

Mnoga osebna imena, po katerih se imenujejo vasi ter več ali manj enakomerna razdelitev, spricujejo, da so vasi relativno poznejejše tvorbe kakor osamljena zaselja, seveda le relativno, ker mnoga zaselja so nastala tudi pozno vsled krčenja in požiganja.

Uprava urbarskih okrožij je bila v starih časih dokaj priprosta. Na čelu posameznim uradom stoeje uradniki (officiales) z gospodarsko in sodno oblastjo. Njim so podrejeni po posameznih vaseh nižji uradniki, ki se imenujejo: iudex, supanus, dorfmayster. Po Dopschu pomenjajo vsa ta imena isto službo; to so vaški predstojniki in zaupniki graščinske gosposke. Za nagrado za svojo službo imajo po dve kmetiji. Dopsch tudi tukaj — na podlagi urbarjev — odklanja Peiskerjevo podmeno, da so župani tvorili poseben sloj prebivalstva, plemiškopastirski, kateremu so bili podložni kmetovalci.

Deželnoknežji vinski dohodki so osredotočeni zlasti krog Maribora. — Zanimivi so posledki, ki jih je pisatelj zbral iz urbarjev glede prebivalstva. Deželnoknežja posestva so v rokah a) nižjega vitešta, ministrijalcev in vojakov, b) strelcev, ki so čisto nekaj posebnega in so razsejani zlasti okoli Radgone (proti Madžarom), c) meščanov, raznih obrtnikov po mestih in trgih, ti dajejo davčino zlasti od vinogradov, d) kmetov. Nasproti občnemu mnenju, da so kmetje redno bili dedni posestniki kmetij, povdarja pisatelj, da je tudi prosta podelitev bila zelo razširjena.

Glede narodnosti opozarja le splošno, da se iz nemških krajevnih imen ne sme sklepati, da je tudi prebivalstvo bilo nemško, in nasprotno iz slovenskih imen ne, da je prebivalstvo bilo slovensko. Vsekako je še v 13. stol. bil slovenski živelj močno razširjen po gornjem in srednjem delu štajerske dežele. Pisatelj zavrača tudi tukaj Levčovo (oz. Peiskerjevo) podmeno, da so se Slovenci najprej naselili ob pobočjih gorovja, še pozneje po nižavah in ravninah. Ravno nasprotno kažejo urbarji in krajevna imena, pri katerih se pisatelj sklicuje med drugim tudi na izvrstne članke g. dr. K. Štrekla v našem „Časopisu“. Glede števila prebivalstva

misli, da so nekateri kraji bili takrat bolj obljudeni kakor dandanašnji. Mogoče, da so posamezne vasi bile takrat večje kakor dandance, sicer pa to ni verjetno z ozirom na neprestane boje in pomore tistih časov. Od madžarskih napadov so najbolj trpeli kraji v odprtih dolinah in ravjinah, tod je tudi izginilo največ starih selišč, o katerih danes ni več sledu.

Od raznih vrst davščin so v deželnoknežjih urbarjih zaznamovane naslednje: na prvem mestu stoje zemljiške davščine (census, Grundzins). Merijo se po kmetijah in so različne visokosti v raznih okrožjih pa tudi v raznih krajih istega okrožja. Ozirajo se namreč na velikost posestva in deloma tudi na kakovost. V primeri z Avstrijo je na Štajerskem zemljiški davek precej nižji in se plačuje še pretežno v prirodninah, plačevanje v denarju je le izjema. Opaža se pa v urbarjih počasni prehod od naturalnega do denarnega gospodarstva.

Poleg glavnih zemljiških davščin so razne male davščine (minuta servitia, Kleindienste) v naturalijah, največ pa v denarju, med temi zlasti sodni in biriški davek pa vojdske davščine, katerih je pa zelo malo v teh urbarjih. Poleg teh je še desetina in obrtne davščine, pa krma. Javni (državni), redni davki so le izjemoma zaznamovani, ker urbarji sploh niso imeli namena, ozirati se na te davke.

Za gospodarsko zgodovino podajejo urbarji zanimivo sliko o raznih pridelkih in živinoreji. Najbolj razširjen je bil oves pa tudi pšenica, rži je bilo manj, v radgonskem in laškem okrožju celo manjka. Zelo redke je ječmen, tudi proso se redko omenja. Od zelenjadi se omenjata največkrat bob in mak. Lan se je na veliko gojil; manjka v gornještajerskih okrožjih in za čudo tudi v radgonskem okrožju, kjer je sicer do najnovježih časov bila lanoreja dobro razvita. Konoplja se sploh ne omenja. Zelo razširjeno je bilo vinarstvo in sicer je uspevala vinska trta celo po gornještajerskih krajih, kjer že zdavna o tri ni duha, ne sluha. Kakor kažejo razna znamenja in klimatični odnošaji, utegnejo sčasoma izgubiti tudi spodnještajerski griči svoj najlepši kras.

Če smemo soditi po urbarjih, je bilo vrtnarstvo na Štajerskem slabo razvito. Travniki se komaj omenjajo, pašniki pa sploh ne, in vendar je živinoreja bila dobro razvita, zlasti po gornještajerskih krajih, pred vsem govedoreja, kakor je sklepati iz množine sira, ki se je pobiral. Tudi ovoceneja je bila tako razširjena po Gornjem in Spod. Štajerskem, istotako svinjereja. Tudi reja perutnine je zelo razvita, zlasti kuretine in gosi. Enako predpostavljajo urbarji čebelorejo na visoki stopinji.

V § 6. str. CXXXIII—CXLVII podaje celotno sliko o merah, denarjih in cenah deželnoknežjih urbarjev. Mere so zelo različne po raznih krajih; pri denarjih je zlasti važno, kaj je umeti pod marko. Nasproti Lorenzu, Redlichu i. dr. pritrjuje pisatelj Luschinu, da je pod marko v teh urbarjih umeti navadna plačilna marka v penezih (pfenigih) (marca denariorum po 100 pf.) in ne srebrna marka (marca argenti), ki je štela 400 pf. Vsled tega je tudi cena raznim pridelkom precej drugačna, kakor

po onem računu. Dohodke iz deželnoknežjih posestev in regalij računi pisatelj (§ 7) na 6222 mark srebra, komaj nekaj čez $\frac{1}{4}$, avstrijskih dohodkov (str. CLXIII). V suhih urbarskih podatkih odsevajo tudi časovne politične razmere. Iz teh urbarjev se šele zve, da so štajerski deželni vladarji imeli posestva tudi na Koroškem in le po teh urbarjih se da približno dognati obseg njih posestva na Kranjskem. V časovnih političnih razmerah je iskati razlog, da je v starejšem babenberškem urbarju radgonsko okrožje celo izpuščeno. Bilo je najbrž še pod madžarsko oblastjo, kakor ormoški okraj, dasi se že l. 1182. omenja tukaj deželnoknežji urad.

Za našo zgodovino so ti urbarji bogata zakladnica, tako v občekulturnem in gospodarskem oziru, kakor tudi za krajevno zgodovino, zlasti za starost in razvoj posameznih naselbin. Mnoga krajevna imena se sedaj ne dajo več določiti, marsikatero selišče je izginilo iz površja zemlje, a ravno tu imamo še veliko plodonosnega dela. Imena v starih listinah in urbarjih so izopačena, a dajo se razpozнатi, če poznamo dobro narečje in kako ljudstvo izgovarja dotočno ime. Včasi je resnica tako blizu, da bi jo kar otipali, pa je ne vidimo. Mnoge vasi so izginile, a njih imena še žive naprej kot imena parcel, tu in tam so se pa imena tudi celo spremenila. Ni še 100 let, kar so bile napravljene katastralne mape, a mnoga imena, ki so še v mapi zaznamovana, niso več v rabi, k večemu se jih spominjajo še starejši ljudje.

Ker bo pač le malo naših čitateljev dobilo Dopschevo knjigo v roke, navdemo tukaj ona imena, ki jih pisatelj označuje kot dvomljiva, ali sploh neznana, ali pa so dotočna selišča izginila.

Omejimo se le na starejše urbarje za mariborsko, radgonsko in laško okrožje, deloma bi prišel v poštev tudi Ivnik in Arvež. Če kdo ugane to in ono ime, naj se oglasi, storil bo veliko uslugo naši zgodovinski vedi.

I. Iz babenberških urbarjev (ok. 1220—1230).

Mariborsko okrožje (str. 15—25).

1. In Goldarn — In minori Goldarn, 2 kraja na Dr. polju. Več ali manj bo imel Levec prav, da je to Zlatoličje (Golldorf), Goldarn minor pa utegne biti Stara ves.

2. Maior in Minor Prepuhel bo pač Prepola na Dr. p.

3. Welygoj smatra Dopsch s Zahnom za nedoločeno ali mogoče za oscbno ime. Nam se zdi, da je ta Welygoj istoveten z „Uedoai“ in „Wodovai“ v listini Leopolda VI. iz l. 1195, s katero potrujuje žičkemu samostanu *desetino*¹ (elemosinam decimaram), katero mu je bil podaril že njegov oče Leopold V. (kot štajerski vojvoda Leopold II. od l. 1192. do 1194.) in v listini ogleskega patriarha Bertolda, izdani v Rečici 12. julija 1247, s katero (med drugim) podari desetino v „Wodowi“ žičkemu samostanu². Iz iste listine je razvidno, da je ta kraj bil prvotno last oglej-

¹ Zahn, Urkundenb. II, 32—33. — ² Zahn, III, 66—67.

skih patriarhov, ki so ga prepustili v fevd štajerskim vojvodom. Ko so Babenberžani l. 1246. izumrli, so njim podeljeni fevdi postali prosti in tako je patriarch sam desetino v Wodowej podaril žičkemu samostanu. „Welygoj“ se v Otokarjevem urbarju imenuje Stensendorf ali Staenendorf; če bi „Wodowai“ ne bil istoveten z „Welygoj“, je nerazumljivo, zakaj bi bil v babenberškem urbarju ta kraj izpuščen, ko je vendar žički samostan pobiral le desetino ne pa „census“. *Vodogaj so pa današnje Škoke*¹, današnja občina Dobravci je bila združena z njimi. Obseg Veli-gaja se vjema z obsegom Stensendorfa.

4. Naslednji trije kraji so v urbarju zaznamovani le z osebnimi imeni: Aput Andream supanum..., item aput Lambertum..., item aput Lubumer ... Tu nam je misliti na vasi, ki se z Vodogajem vred omenjajo v omenjenih listinah, namreč Rogoznica (Rogotte, Rogeis, Andrestorf²), „aput Lambertum“ se po obsegu vjema z vasjo Stoytsendorf ali Superior Hart s 25 kmetijami, od katerih sta 2 pripadali županu. Ta Stoytsendorf je iskati pri dan. Sv. Miklavžu na Dr. p. Listina iz l. 1246. še omenja dvojno Račje (Ratscha et Ratscha), babenberški urbar pa „aput Lubumer 10 mansi“ in „aput Eigen 10 mansi“. Lubumer je seveda osebno ime in Dopsch se sploh ne dotika vprašanja, kje bi to selo bilo, za ime Eigen pa pravi, da je izginilo, a nagiblje se k mnenju Zahnovemu, da je ta Eigen današnji Sv. Miklavš, dočim ga Levec išče južno od Prepole. Ker pa patriarchova listina izrecno pravi, da so oboje Račje imeli Baben-beržani, ni umeti, zakaj bi bilo to v urbarju izpuščeno. Po našem mnenju je torej eno Račje „aput Lubumer“, drugo pa „Eigen“; v otokarskem urbarju je pa že dvojni Eigen. Obseg je sicer različen; po babenberškem urbarju imata obe seli po 10 kmetij, po otokarskem ima „manjši“ Eigen 9 kmetij, „večji“ pa 2! Že iz tega je razvidno, da to ni naravno razmerje, ampak so bile kmetije ali opustošene ali pa v tujih rokah. In res beremo v listini iz l. 1249, da je Mariboržanka Studa prodala studeniškemu sa-mostanu štiri kmetije v Eigenu³. Seveda moramo pri tem predpostaviti, da je isti kraj imel dve imeni: Ratscha in Eigen, kar ni nič novega, zlasti če je v istem kraju imelo več gospodarjev svoje podložnike. Saj je go-tovo tudi selo „aput Lubumer“ imelo še drugačno ime, ki ga urbar ne na-vaja. Le na ta način spravimo v sklad listine in ubar.

5. Seveda potem Chressendorf, ki ga urbar omenja pod št. 10., ne more biti Kranichsfeld — Račje, kakor misli Zahn, ampak je iskati kje drugod.

6. Za Quallossen pravi Dopsch kratko, da je to pokrajina (Gegend) jugovzhodno od Ptuja t. j. Haloze. Vendar ni verjetno, da bi urbar kar

¹ Gl. Časopis 1905, str. 161—165.

² Levec, Pettauer—Studien III., 171—188.

³ Zahn, Urkundenbuch III, 121 ima Ayten, kar je kriyo. Prim. Levec, n. d. III. 172, op. 2. Mimo grede bodi omenjeno, da Račje nima z rakom nič opraviti, ampak je izvajati iz osebnega imena Radb, kar je sinonimno z Ljub (Lubumer).

tako splošno povedal, da je v Halozah 6 kmetij, ampak to je morala biti neka določena vas.

7. Humelstorf — nekje blizu Ptuja.
8. Aput Chuln — nekje južno od Maribora.
9. Glibatsdorf, po Zahnu južno od Maribora.
10. Petsche Grebzzenowe.
11. Batzslav
12. aput Draxen
13. Ztanossen.
14. Lamnich (dvakrat).
15. Bratyssen. Breznica pri Poljčanah?
16. Ragdassen, nekje pri Poljčanah?
17. Radon, pri Poljčanah?
18. Dragozla, Draganja?
19. Aput Abram. Osebno ime?
20. Terdazla.
21. Gereute.

Levo od Drave:

Pod št. 54. v op. 7 istoveti pisatelj „Borestorf“ s (Spodnjo) Kungoto pri Leitersbergu, potem se pa sklicuje na Levca (Pettauer Studien III, 183, 193), ki ima v mislih Sv. Kungoto (podružna cerkev) blizu Niverc na Dr. polju. Nemogoče je, da bi urbar od krajev levo od Drave: Nebowe, Vulkun, Liutolstorf, Mettowe, med katerimi se imenuje Borestorf, naenkrat preskočil v bližino Ptuja, ampak Borestorf je res iskatи nekje severovzhodno od Maribora. To je razvidno že iz tega, ker se ta vas našteva med tistimi, ki so dajale deželnemu vladarju gornino, pri Kungoti na Dr. p. pa ni vinogradov, ampak ravno polje.

1. Laezniz; Dopsch pravi, da iz jezikovnih razlogov to ne more biti Lasach (po karti Lassach); slovenski se imenuje ta vas Lóžane blizu Sv. Marjete ob Pesnici, Laze se imenujejo tudi travniki ob okrajni cesti, kjer se od okrajne ceste odcepi cesta proti Jarenini. Na Laznico nad Lembahom tukaj nikakor ni misliti in je sploh nerazumljivo, kako pride Dopsch (str. 21, op. 2) do trditve, da po razporedbi najbolj sodi Laznica, ko pa se sploh in „officio Liutoldi“ naštevajo kraji levo od Drave, v Slov. goricah.

2. Pirch, nekje blizu Gasteraja v Slov. gor.
3. Golzen — istotam.
4. Slange, nekje blizu Sv. Lenarta v Slov. gor.

II. Iz Otokarjevega urbarja je razvidno, da je nemški viteški red nekje okoli l. 1260—1279. imel grad ptujski, sodnijo in mitnino z desetinami in drugimi pripadki, toda Dopsch sega predaleč, ko hoče to podkrepiti s tem, da so že l. 1247. križniki dobili posestva pri Ptuju in se za to sklicuje na listino z dne 28. okt. l. 1247., s katero Friderik Ptujski potrjuje darilo svojega gradnika Hermana, ki jim je bil podelil

Hermanice. S tem in dokazano za Ptuj sam inc, zakaj Hermanici so vendar daleč doli blizu ogrske meje. Da so pa ptujski gospodje obdarovali križnike, imamo še starejše priče, saj so že v začetku 13. veka dobili svet pri Veliki nedelji. Po našem mnenju je prej imenovana listina kažpot, kako naj umevamo otokarski urbar, da so križniki v Ptiju varovali grad ter imeli sodnijo itd. To ni glavni grad, sedež ptujskih gospodov, ampak „castrum minus“, ki ga je l. 1247. imel dobrotnik križnikov Herman, morda so za njim dobili za nekaj časa „pro custodia castri“ rečene dodatne.

V radgonskem okrožju so nejasna naslednja imena, oziroma so dotedni kraji izginili:

1. Lubetendorf, nekje blizu Ljutomera.
2. Gorzleinsdorf, Dopsch misli na vas Slovensko gorco pri Radgoni ali pa na Górico pri Bučečovcih. Slednje je mogoče, ker je tukaj Mura razdala več vasi.
3. Polchendorf, D. misli na Polički vrh.
4. Zdrulkendorf.
5. Zwetoynsdorf, D. sluti, da je ohranjeno to ime v parcelnem imenu Svetonja pri Stanetincih.
6. Molendorf; Zahn misli, da je to Malna v Slov. gor., kar je celo neverjetno, Dopsch domneva, da so to morda Smolinici jugovzhodno od Stanetince blizu Sv. Antona. Zveza med Smolinici in Molendorf je mogoča. Smolinici nimajo s smolo nič opraviti, ampak S je enostaven predlog, Molinci ali Malinci pa so Molendorf. Dolgi a izgovarjajo panonski Slovenci kot o, torej na vprašanje: od kod? se odgovorja: s Molinec, tako je Nemec dobil svoj Smolinzen, od njega pa zopet Slovenci Smolince.

Ta Mollendorf se našteva med deželnoknežjimi fevdi¹ leta 1443, 1493, 1528, ter je izrecno dostavljeno, da je v župniji Sv. Benedikta v Slov. gor. Sedanja župnija Sv. Antona je namreč spadala nekdaj pod Sv. Benedikta, le nekaj smolinskih hiš spada pod Sv. Andraža, torej pod staro ptujsko cerkveno okrožje.

Dopsch utemeljuje svojo domnevo s tem, da se bolj vjema z tega in razvrstitvijo, po kateri se naštevajo kraji v urbarju. Neposredno pred Molendorfom se omenja Stanecendorf, za M. pa pride Chunegestroge — Kralovci. Iz te razvrstitve se ne da nič izvajati za Dopschevo mnenje. Stanetinci so namreč dvojni: eni ob veliki cesti med Sv. Antonom in Sv. Andražem, drugi pa blizu Murščaka. Pred Stanetinci se imenuje Stein, danes Steinhof blizu Radgone, torej je tukaj lahko umeti Stanetince ob Murščaku. Potem Molendorf lahko iščemo v Melovju (po ondotnem izgovoru Melè), kjer je še dandanes vse polno rodbinskih imen Milinarič. Nemški se ta vas imenuje Kellendorf, kar je s slovenskim imenom toliko v zvezi kakor Stavešinci, nemški Pfefferdorf s poprom.

¹ Gl. Beiträge 32, Starzer, Die landesf. Lehen in St. 1421—1546
št. 22/11, 142/13, 158/4.

Tudi v Melovju se omenjajo pozneje deželnoknežji podložniki¹.

7. Noukendorf; Dopsch domneva, da je pisarska pomota, in bi imelo biti Kuttendorf, Kunova.

8. Dursowe.

Laško okrožje:

1. Zedein; Dopsch misli, da je pisarska pomota mesto Lcdein Ledina pri Sevnici.

2. Chreinen.

3. Pottschach; Orožen misli na Radeče—Ratschach, Dopsch na Potočin.

4. Bukowitz; morda pisarska pomota mesto Lukovca.

5. Pruzen; morda Brezno pri Širju.

6. Char; Kurja vas?

7. Polz; Polje pri Loki?

8. Slage; Slap? (Orožen.)

9. Hinderperge?

10. Woderis Schopsendorf.

11. Zabel.

12. Púchel.

13. Leunewitz.

14. Kot klasičen vzgled, kako so pisarji izopačili krajevna imena in kako potrebno je, vpoštovati ljudski izgovor, navedemo le en vzgled iz habsburškega urbarja in sicer iz laškega okrožja. Na str. 284. pod št. 37 je navedeno ime *Vorrech*. Naš zgodovinar Orožen, domačin iz Laškega, si je belil glavo s tem imenom in je mislil, da je to Vrh ali današnji Sv. Lenart (V, 208), njega se je oklenil Zahn, Dopsch pa je mislil, da bo uganko rešil z novo podmeno, češ, morebiti je to Tarovc, Tvorec. In vendar je stvar jasna: Vorrech ni drugo, kakor nejasno izgovorjeno *v Reki*. Če tuje uho posluša izgovor ondotuega ljudstva, sliši pač: v'(o)Rek'. Polglasnik pri *v* se je gotovo nekdaj še bolj slišal kakor dandanes. In tako je pisar za pravo iz svojega stališča čisto pravilno zapisal: Vorreck². Reka je kraj v župniji Sv. Lenarta nad Laškim.

Ako na priloženih zemljevidih pogledamo Srednje in Južno Štajersko, vidimo gosto nasejane naselbine okoli Gradca, Vildona, Lipnice Ivnika, Arveža, Radgone, Maribora, po Dravskem polju, okoli Slov. Bistrice in Laškega. Kajpada so zaznamovani le tisti kraji, kjer so deželni knezi imeli svoja posestva in dohodke. A že iz tega dobimo precej jasen pregled o obljudenosti naše dežele v 13. oziroma že v 12. veku. Sedaj šele vidimo, kak neprecenljiv zgodovinski zaklad se nam je ohranil v deželnoknežjih urbarjih in cesarska akademija je storila domači zgodovini velikansko uslugo, da jo po spretnih rokah spravila v svet ta zaklad. Želeti je le, da bi se tudi pri nas takoj začelo podrobno krajevno raziskovanje na podlagi tega zvezka, kakor se je to storilo na Nižjem Avstrijskem na podlagi prvega.

F. Kovačič.

¹ Mell-Thiel, Beiträge 36, št. 67. Die Urbare und urbar. Aufzeichnungen des lf. Kammergutes in Steiermark.

² Poročevalca je opozoril na to ondotni rojak g. dr. A. Stegenšek.

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

5. odborova seja dne 8. novembra 1910.

Navzoči: dr. Turner, profesor Kovačič, prof. Kaspret, dr. Pipuš, prof. Majcen, mag. pharm. Pollak, dr. Verstovšek, prof. Kožuh, dr. Pivko. Opravičil se je dr. Štrekelj. — Zapisnik 4. seje se odobri. Novi člani: Krajni šolski svet Rečica; učiteljsko društvo za ljutomerski okraj; Ivan Prekoršek, potovalni učitelj; J. Vrabl, vseučiliščnik. Tajnik poroča o Vrazovi slavnosti, ki jo je priredilo Zgod. društvo dne 5. junija t. l. sodelovanjem slovenskih mariborskih društev v veliki dvorani Narodnega doma.¹ — Na Vrazovi slavnosti v Cerovcu je zastopal društvo tajnik. Za knjigo „Trg Središče“ je plačala središka občina 1000 K, 1500 je še na dolgu. G. magi pharm. Pollak je poslal muzeju zopet lepo zbirko starin in še nadaljuje izkopavanja. Izkopavanje pri Slov. gradu se je opustilo, na Hajdini pa so na nekem zemljišču zopet dobili tujci dovoljenje za izkopavanja. Pri Sv. Petru v Savinjski dolini so se našli sledovi starodavnega (rimskega) poslopja. Knjige, ki jih je kupilo društvo iz ostaline Schwarzenfelda, so že došle. Društvu primanjkuje prostorov in omar za knjige. Kovač Šrol pri Mali Nedelji ima precej starin, toda odbor odkloni nakup vsled previsokega zneska, ki ga zahteva lastnik. G. dr. Sajovic je ponudil društvu zbirko polžev in školjk. Se sprejme z zahvalo. — Dr. Pipuš poroča, da je bilo ob Vrazovi slavnosti prejemkov 394·40 K, izdatkov 395·91 K. Za leto 1911 bo potrebščin nad 5000 K, pokritja je pričakovati le 2000 K. Gmotno stanje društva torej nikakor ni ugodno, ker so letošnje publikacije bile zelo obsežne. Dr. Verstovšek poroča o sodbi članov, da ima „Časopis“ premalo zgodovinskih in preveč jezikoslovnih razprav in priporoča, naj se po možnosti ozira odbor na to željo. —

¹ Gl. Časopis 1910, str. 386—390.

Sklene se, prirediti letošnji občni zbor v Ormožu 18. decembra. Tajnik naj predava o zgodovini ormoškega okraja, zapisnikar pa naj poda pregleden referat o društvenem delovanju. Prof. Majcen poroča o lepi starinski omari, ki jo prepušča pek, posestnik pri Mariji Snežni Zgodovinskemu društvu, če mu društvo preskrbi drugo omaro. Predsednik dr. Turner se ponudi, da plača posestniku sam novo omaro. — Nato se seja zaključi.

IX. redni občni zbor 18. dec. 1910 v Ormožu.

Ob 4. uri popoldne otvori občni zbor g. dež. sod. svetnik dr. Presker. V navduševalnih besedah očrta pomen zgodovinskega društva za ormoški okraj, zahvali odboru, da si je izbral za letošnje zborovanje Ormož ter pozdravi v imenu Čitalnice občinstvo (nad 40 oseb) in zlasti prisrčno navzoče odbornike „Zgod. društva“, dr. Turnera, dr. Pipuša, tajnika prof. Kovačiča in dr. Pivka.

Društveni tajnik predava nato o zgodovini Ormoža in ormoškega okraja v poldružu uro trajajočem govoru.

Po velikosti je sicer Ormož eno najmanjših mest štajerske dežele, a po svoji starosti se lahko meri s prvimi mesti. Razne starinske najdbe v okolici ormoški spričujejo, da so tukaj bile človeške naselbine že v novokameneni, hallstattski in latènski dobi. Po svoji legi je prostor gradu in mesta ormoškega kakor nalašč za utrdbo. V rimske času je tod šla velika državna cesta Ptuj—Sabaria. Znano je, da je zlasti cesar Trajan (98—117) zgradil ceste med Carigradom in Julijskimi Alpami, torej verjetno tudi to cesto. Okoli ormoškega gradu so se našli denarji zlasti cesarja Maksimina Tračana (235—238). Brezdvomno je na mestu današnjega Ormoža bila v rimski dobi kaka postojanka. Da, ime Ormož sega v rimske in predrimskie čase! Zanimivo je, kako so to ime poskušali razlagati. V „Novicah“ l. 1854., str. 271 piše neimenovan dopisnik, da „nekateri“ izvajajo ime Ormož od „ori mož“. Ko je namreč Friderik Ptujski l. 1199. premagal Madžare, so mu slovenski prebivalci morali na novo orati in

obdelovati opustošeno zemljo. Graščakovi priganjači so se drli nad kmeti : ori mož ! Odtod ime Ormož !

Ta razлага je našla odmev celo v Janischevem delu „Top. stat. Lexicon“, češ, Ormož pomeni orača—Ackersmann. Ormož da je bil prvotno vas in se je potem razvil v mesto. To misel nahajamo že pri Kremplju.

Prej imenovani dopisnik „Novic“ navaja svoje verjetnejše mnenje, da je ime našega mesta prišlo iz Spodnje Ilirije, od koder so se ljudstva preselila v naše kraje in dala tukajšnji naselbini ime Ormož po nekem staroilirskem mestu v prvotni domovini. To mnenje utegne imeti toliko zgodovinske resnice, da so v prazgodovinski dobi res bivala tod ilirska plemena, ki so dala imena naselbinam kakor Ptuj, Ormož itd. Trstenjak — dosleden v svoji metodi — izvaja ime Ormož od perzijskega božanstva Ormosd, ki je bil tudi solnčni bog starih Slovanov. Lapajne navaja kot Trstenjakovo razlago, da Ormož izhaja od nemške besede Armenhaus, ker so bili križniki tukaj ustanovili sirotiščnico, oziroma bolnišnico. V Ormožu se sicer omenja že l. 1443. hospital sv. Elizabete, a sirotiščnico je ustanovil šele Lukež Sekelj l. 1573. za 6 mož in 6 žensk. A ker so njegovi nasledniki vse zapravili, je od Lukeževe ustanove ostalo le to, da so siromaki dobivali na leto 216 gl. za hrano, obleko in kurjavo. Vsakako je tukajšnja naselbina starejša kakor kaka bolnišnica ali sirotiščnica — v neobljudenih krajih ne bo nihče stavljal takega zavoda — torej je tudi ime starejše.

Vse te razlage so brez stvarne podlage. Ime Ormož je slovenskemu jeziku prilagojeno staro ime Hollermus. Prvič zasledimo „Holermoos“ v listini, izdani v Ptiju dne 16. jun. l. 1273., potem l. 1293. in 1299., l. 1315. Holrmues, l. 1322. forum Holrmüs, l. 1331. Hollermues in Hollermus, l. 1338. Holermüz ; zadnjič srečamo to obliko l. 1430, potem izgine iz listin. V poznejših latinskih spisih (zlasti bivšega franč. samostana) se imenuje Ormusdinum.

V izgovoru panonskih Slovencev se samoglasnik o v kon-

čnici Ormož glasi nekako v sredi med o in u, enako druga imena s končnico us, ki so povzeta iz latinščine.

Ime Hollermus je torej prastaro ime, katerega pomen in koreniko je ravno tako težko uganiti, kakor pri Ptiju, Celju itd.

Glede nemškega imena Friedau pravi neki akt iz 18. stol., da se Fridaw imenuje zaradi miru, ki ga je neki Sekelj sklenil tukaj. Tudi to je nemogoče. Ime Fridaw se imenuje že l. 1331. in 1362., Seklji pa so prišli v Ormož šele koncem 15. stol. Bolj verjetna je razлага, da se imenuje tako vsled miru, ki je bil sklenjen, ko je Friderik Ptujski odgnal odtod Madžare; sploh je več ali manj gotovo, da je to ime v zvezi s Friderikom Ptujskim. Odgovarja popolnoma duhu tistega časa, ki je naselbinam poleg starega imena dajal nova nemška imena.

Redna kolonizacija se je mogla razviti šele po l. 1200., na to kažejo tudi krajevna imena sosednih vasi, ki spominjajo na osebna imena kolonizatorjev.

Lapajne trdi, da so križniki l. 1200. ustanovili Ormož, ki bi torej bil njihova last, toda to je zmota. Iz listin vemo le, da jim je Friderik I. Ptujski podaril nekaj sveta okoli Velike nedelje, potem še patronstvo nad velikonedeljsko cerkvijo, ki se je potem dosledno raztegnilo na novoustanovljene cerkve in župnije v Ormožu, v Središču in pri Sv. Miklavžu. Ptujski gospodje so marveč ormoški fevd izročili nekemu svojih vitezov, da čuva mejo proti Madžarom. Tako se je razvila prastara rodovina ormoških gospodov, od katerih poznamo dva še iz 13. stoletja: Friderik (v listini l. 1273) in (Vulfing l. 1293). Potem se še omenjajo druge rodovine kot lastniki ormoške graščine¹.

Zelo znamenito za Ormož je leto 1331., ko sta brata Herdek in Friderik (ptujska gospoda) podelila Ormožancem iste pravice kakor jih je imel Ptuj, torej se Ormož od tega leta lahko imenuje mesto, dasi se še v 15. stol. v neki listini imenuje forum² (trg), ker se takrat še ni tako strogo ločevalo med mestom in trgom kakor dandanes.

¹ Gl. o tem knjigo Trg Središče str. 262 i. d.

² Zahn, Ortsnamen.

Po l. 1363. zasledujemo Herbersteine kot lastnike Ormoža, a v 15. stol. ga imajo ptujski gospodje sami v posesti. Ko je l. 1438. s Friderikom V. izumrlo moško koleno ptujskih gospodov, je Ormož dobila negova hči Barbara, ki se je omogožila z Dujmom Frankopanom. Višji gospod nad Ptujem in Ormožem je pa bil solnograški nadškof. Ko se je nadškof Bernard pl. Rohr sprl s cesarjem Friderikom, je vsa svoja posestva na Štajerskem izročil ogrskemu kralju Matjažu, ki je takoj poslal svojo vojsko na Štajersko. V teh prepirih so l. 1487. avstrijske čete požgale Ormož in ujele Barbarinega sina, ki je na to l. 1488. dne 30. novembra Ormož izročila kralju Matjažu, ta pa ga je naslednjega leta prepustil za 6000 gl. Jakobu Sekelju, katerega je bil postavil za glavarja nad Radgono in Ptujem. Po smrti kralja Matjaža (l. 1490.) je Sekelj prisegel zvestobo cesarju, ki mu je prepustil Ormož za 24000 gl. L. 1493. se je cesar pobotal s solnograškim nadškofom ter mu vrnil zaplenjena posestva, a pridržal si je Ptuj z Ormožem in Brežice. Šele l. 1531. je prišel Ormož (s Ptujem) zopet pod nadoblast solnograških nadškofov. Rodovina Sekeljev je odslej posedala Ormož do l. 1603, potem od l. 1604—1740 ogrska rodovina Pethe de Hetves, potem do l. 1848. rodovine Galler, Königsacker, Pauer.¹

V cerkvenem oziru je Ormož spadal pod velikonedeljske križnike; prvotna cerkev, najbrž sedanja stranska kapela je bila pozidana v 13. stoletju, a že l. 1271. povečana po priiliki dosedanje velikosti. Prvi, po krstnem imenu znani ormoški župnik Jernej se omenja l. 1354. potem l. 1420. križnik Janez².

L. 1493. je Jakob Sekelj dobil od papeža Aleksandra VI. dovoljenje, da v Ormožu ustanovi frančiškanski samostan, l. 1495. je bil položen temeljni kamen samostanu in cerkvi, katero je posvetil in frančiškane vpeljal sekovski škof Krištof II.

¹ Trg Središče str. 279—287, 331—334.

² Slekovčev zapisek v arh. Zg. dr.

l. 1504. Ta samostan je bil l. 1525. priklopljen bosanski provinciji, kar pa, kakor se zdi, ni dobro vplivalo na redovno disciplino. L. 1672. namreč dne 16. maja piše sam cesar Leopold I. frančiškanskemu generalu v Rim, da trije frančiškani ormoškega samostana dajejo veliko pohujšanje, zato se naj ormoški in nazaretski samostan priklopita avstrijski provinciji. Že poprej l. 1660. so hoteli ormoški samostan priklopiti ogrsko-hrvaški provinciji, a proti temu so ugovarjali Ormožanci, dočim so se Ljutomeržani potegovali za priklopitev k ogrski provinciji. Šele l. 1784. je bil priklopljen k avstrijski provinciji, 2 leti pozneje, dne 5. aprila l. 1786. je bil razpuščen, novincev pa že od l. 1782. ni smel več sprejemati; torej je bila njegova osoda že takrat določena. L. 1798. dne 4. oktobra je bil prodan za 2000 gl. Stal je tam, kjer sedaj stoji hiša g. dr. Žižka. Krasno gotično cerkev so do tal podrli, 3 zvonovi so prišli v Prelog v Medjimurju, orgle v Maribor v sedanjo stolnico, slika sv. Krištofa, ki je bila na oltarju družbe treznosti, (ustanovljene za celo Štajersko l. 1517. po baronu Žigi Dietrichsteinu), je prišla na Polenšak, dragocena gotična monštranca s poznejšimi dostavki se še sedaj hrani v frančiškanski cerkvi v Varaždinu, kamor so deloma prenesli tudi arhiv in knjižnico, drugo je prišlo v Gradec, mnogokaj pa se razgubilo.

Zanimivo je, da sta l. 1527. dva ormoška frančiškana potovala v Jeruzalem, br. Gabriel je potem l. 1531. precej natančno popisal to potovanje. Rokopis tega spisa se je našel v kraljevski knjižnici v Monakovem ter je bil nekdaj last samostana v Tegernsee¹.

Ko je bil ormoški samostan zatrt, so l. 1788. ustanovili samostojno kuracijo na Holmu (Hum), kjer je l. 1611. Ladislav Pethe pozidal sedanjo cerkev. Prvi kurat je bil bivši frančiškan Jakob Puklavec, ki je bil l. 1793. prestavljen k Sv. Lenartu pri Ptiju, holmska kuracija pa opuščena.

¹ Objavljen v Mitteilungen d. h. V. f. St. zv. 44. str. 65—129.

Šolo je dobil Ormož začetkom 16. stoletja. Ustanovili so jo frančiškani pred vsem za svoj naraščaj, pa so sprejemali tudi zunanje učence. Redovnik, ki je poučeval v šoli, se je zval „normalista“. L. 1783. — menda zadnji — je bil „normalista“ o. Tadej Zupančič. Početkom 18. stoletja so ustanovili tudi pri župnijski cerkvi trivialno šolo; prvi učitelj je po imenu znan šele iz l. 1732., Ignacij Mayerberg. Ta šola je okoli l. 1783. prenehala, ker so nemški križniki odpovedali učitelju stanovanje, a l. 1787. so jo zopet odprli in l. 1803. postavili novo šolsko poslopje¹.

* * *

V drugi polovici 16. stol. se je tudi v Ormožu vgnjezdil protestantizem, katerega sta z vsemi močmi podpirala brata Jakob in Mihael Sekelj, v sosednjem Medjimurju pa Jurij Zrinjski. Ob času deželnoknežje vizitacije l. 1528. so bili dne 4. julija v Radgoni zaslišani ormoški župnik Wernhart Peter, sodnik Urban in mesar Pavel, takrat še v Ormožu ni bilo sledu o novi veri. Ko je pa l. 1593. sekovski škof Martin Brenner vizitiral Veliko nedeljo, Ormož itd., je našel skrajno žalostne razmere. Tudi l. 1607. še ni bilo nič boljše². Ko se je l. 1613. Jurij Zrinjski povrnil v katoliško cerkev, Seklji pa gmotno in nравno propadli, je protestantizem nagloma izginil iz ormoške okolice. L. 1573. je tudi tod pretila huda vstaja, a je bil še pravočasno zadušen kmetski upor v Posavju, kar je potem pomirilo duhove tudi na levi strani Drave.

* * *

Izmed ostalih znamenitejših dogodkov, ki so drli čez starodavni Ormož, je omeniti turške vojne. Ravno v ormoškem okraju je turško kopito prvič stopilo na štajerska tla po nesrečni bitki pri Nikopolju dne 28. sept. l. 1396. Od Središča do Ptuja so vse vpepelili. Potem je bil blizu 100 let mir pred

¹ Gl. Slekovičev članek v Popotniku l. 1887. št. 2.

² Gl. o tem predavateljev članek v Trubarjevem zborniku M. Sl. l. 1908, str. 94—121 in v knjigi trg Središče str. 175—180.

njimi, pridrvili so zopet v ormoško okolico l. 1479., potem l. 1483., ko so v naglici preleteli Dravsko polje do Ptuja ter pobrali vse, kar se je dalo. Tudi l. 1493. so 15 dni razsajali po Dravskem polju in se zaganjali v Ptuj, ki ga pa niso mogli vzeti. Naposled je pogumni ormoški graščak Jakob Sekelj zbral 5000 konjenikov ter spodil drhal iz Štajerskega. — Ko so se l. 1532. vračali Turki od ponesrečenega obsedanja Kiseka, so grozno plenili in požigali po Murskem polju, po Slov. in Ljutomerskih goricah ter razdejali tudi Ormož. L. 1540. so potem Ormož utrdili in sicer v obsegu 4 milj. Vsi okoličani so morali iti na tlako.

Pravih Turkov odslej ni bilo več v Ormož, ker so od l. 1546. bili junaški Zrinjski gospodje Medjimurja, ki jih niso pustili čez svojo zemljo. Pač pa je l. 1605. od Mure sem prihrula drhal turško-ogrskih roparjev ; oropali so mesto, vломili v cerkev, razbili tabernakelj, posvečene hostije požgali, cerkveno posodbo in opravo odnesli. Vso škodo je župnik Janez Dvorčič cenil na 500 gl.

Grozen strah se je polastil naših krajev l. 1683., ker se je mislilo, da se bo velika turška vojska obrnila proti Štajerski. Deželni vojni komisar med Muro in Dravo je bil Franc Ignacij Seyfrid pl. Ehrnfrid. Na njegov predlog se je 15. marca zaukazalo, naj se primerno zasedeta Ormož in Središče. V svojem poročilu na cesarja z dne 29. maja pravi vlada, da je kot med Ljutomerom, Ormožem in ogrsko mejo sovražniku čisto odprt, kakih 20.—30.000 prebivalcev brez vsakega zavetja, sovražnik lahko v hipu spremeni v puščavo ta najlepši zaklad domovine (des Vatterlandts größter Schatz). Po vrhovih ob Dravi in Muri so bili pripravljeni kresovi, da se da znamenje, ako bi se bližal sovražnik. Dne 14. julija poroča Wolf Gašpar Kalhamer pl. Raunach iz Ormoža natančno o turški nevarnosti in nezanesljivosti Ogrov v sosednjem Medjimurju ter prosi za Ormož nujno pomoći. Vendar to leto ormoška okolica ni videla Turkov.

Pač pa so l. 1704. Kruci oplenili in zažgali mesto in grad.

Utrdbe ormoškega mesta so se še ohranile do 19. stoletja. Mesto je bilo obdano z zidom; v 15. stol. se omenjajo večkrat zgornja in spodnja mestna vrata, pa Platzertor proti Hardeku. Še v 1. polovici 19. stoletja se je nad vzhodnimi mestnimi vrati videl grb: solnce in mesec obsevata stražni stolp, in pa napis:

Diese alte Stadt
ist in Gotteshand —
Friedau ist sie genannt.
Von vorigen Zeiten wohl bekannt.

Kamen z napisom vred so vandalsko razbili.

* * *

Razna kužna znamenja v okolici ormoški še spominjajo na žalostne čase, ko je kuga razsajala po naši domovini. Tudi kameniti križ pri grajski pristavi spominja na kugo. Zlasti je hudo razsajala l. 1680., 1681., 1683. Ob cestah, po gozdovih in pašnikih so kupoma ležali mrliči. Nekatere hiše so celo izumrle. V bližnjem Litmerku je bojda ostal en sam človek.

* * *

Za časa francoskih vojen je bilo v Ormožu zelo živahno. Ormoška gosposka je morala skrbeti za predprege, sem so se dovažale naturalije, tu so se zbirali novinci, in l. 1808. urili brambrovci. Ravno iz Ormoža je l. 1809. dne 29. julija poročal nadvojvoda Ivan, zakaj in kako so morali 23. julija prepustiti Gradec Francozom. Ob 1. uri popoldne imenovanega dne je cesarska posadka zapustila Gradec, 24. je prišla v Arnož, 26. v Maribor, 27. v Ptuj, kjer je ostala še 28., 29. je prišla v Ormož in 30. je imela odrinuti v Čakovec, kjer bo čakala novega povelja.

* * *

Dolgo vrsto burnih dogodkov je zaključilo l. 1848., ko je 8. nov. prestopilo štajersko mejo 4—5000 ogrskih konjenikov z 12 topovi pod poveljstvom polkovnika Perczela. Cesarske straže se jim niso mogle ustavljati in pridrli so v mesto. Ormožanci so bežali deloma v Ptuj, deloma k vinogradom, le kakih 30 bram-

bovcev se je utaborilo v više stoječi šoli, katero so madžarski topovi hudo oškodovali. Na višavi „Hajndel“ med Vel. Nedeljo in Ormožem jih je pričakal Nugent. Začelo se je hudo streljanje, bližnjo šumo ormoškega župnika so streli celo končali in je zato država pozneje dala neko odškodnino. Okoli 2. popoldne so se morali Madžari vrniti, ter so med potom ropali in kradli. V ormoškem mestu so cenili škodo na 6000 gl.¹

* * *

Društveni zapisnikar je podal nato pregled društvenega delovanja v preteklem letu in poročal o ciljih „Zgodovinskega društva“. Nato je zaključil predsednik zborovanje.

6. odborova seja 4. januarja 1911.

Navzoči: dr. Turner, prof. Kaspret, prof. Kovačič, dr. Medved, prof. Majcen, dr. Pipuš, dr. Pivko. — Zapisnik zadnje seje se odobri. — Tajnik poroča, da se je prof. dr. K. Štrekelj odpovedal pismeno odborništvu. Na mesto g. prof. dr. Štreklja pride v odbor prvi namestnik, dr. Anton Medved. Glede filoloških spisov g. prof. dr. Štreklja se konstatira soglasno mnenje odbornikov, da so ti spisi v marsikaterem oziru dobro nadomeščali zgodovinske sestavke, zlasti „Elementi“, in da so pridobili društvenemu „Časopisu“ velik ugled. Sklene se, poslati g. prof. dr. Štreklju pismeno zahvalo, da je odbor vedno čislal in priznaval veliko vrednost njegovih filoloških spisov. — V prihodnji številki „Časopisa“ je objaviti nekaj točk o smereh „Časopisa“, o ocenah itd. članom v pojasnilo. — Sprejmejo se novi člani: g. Vinko Žolgar, kaplan, Magdalena-Maribor; dr. Anton Žižek, zdravnik v Ormožu; Joaneum v Gradcu; Fr. Aichholzer, nadučitelj v Maloščah pri Beljaku. Izstop iz društva sta javila g. Josip Čižek, dekan v Jarenini in dr. Henrik Tuma, odvetnik v Gorici. Umrl je član g. Janez Ogriz, dekan v Kaplji. — Na predlog prof. Kaspreta se sklene, da določi odbor

¹ Dopis v Novicah 1. 1854.

pisateljem minimalni honorar že začetkom leta, ki ga izplačuje urednik takoj, ko izide številka. Zdaj velja kot minimalen honorar po 2 K za tiskano stran. Za izredno dobre sestavke lahko zviša odbor dodatni honorar. — Konstatira se, da nima odbor „Kat. tiskovnega društva“ nič opraviti s korekturami „Časopisa“; posameznih pomot, ki jih zakrivijo tupatam stavci, ni mogoče zaprečiti. — Na predlog prof. Kaspreta se sklene priejati ponatise člankov iz „Časopisa“, kakor je navada pri drugih listih. Za ponatise ni treba iznova priejati in lomiti stavka, temveč ponatiskujejo se naj cele pole. — Blagajnik položi račun kakor sledi:

Pregled za leto 1910.

A. Prejemki:

1. prebitek iz leta 1909	K 2394·67
2. podpore denarnih zavodov	” 241·—
3. podpora neke družbe	” 500·—
4. podpora dosmrtnega člana M. Šmida	” 10.—
5. leta 1910 plačana članarina	” 2200·—
6. skupilo za prodane knjige, izvzemši „Trg Središče“	” 141·45
7. skupilo za prodane razglednice	” 85·88
8. dohodki Vrazove slavnosti	” 400·23
9. skupilo za knjigo „Trg Središče“	” 669·—
10. vplačilo trške občine Središče za izdajo knjige „Trg Središče“	” 2500·—
11. obresti pri poštni hranilnici	” 11·69
12. obresti pri Posojilnici v Mariboru	” 55·07
13. razni dohodki	” 7.—
Skupaj . . .	K 9216·19

B. Izdatki:

1. za nabavo knjig	K 443·72
2. za poslovne tiskovine	” 8·40
3. za tisk „Časopisa“ 6. letnik	” 1465·65
4. za vezanje „Časopisa“ in knjig	” 24·50
5. zavarovalnina	” 17·67

6. leta 1910 izplačane pisateljske nagrade	„ 945.—
7. stroški Vrazove slavnosti	„ 395·91
8. „Trg Središče“ za tisk K 3000—	
9. „Trg Središče“ za vezanje „ 254·20	„ 3254·20
10. poština in razni drobni stroški	„ 198·28
	Skupaj . . K 6753·33
Ako se od prejemkov	K 9216·19
odbijejo izdatki	„ 6753·33
	ostane prebitka . . K 2462·86
in po odbitku primanjkljaja muzej-skega zaklada	K 418·46
	še . . K 2044·40

Dr. R. Pipuš l. r.

Dolgovi

koncem leta 1910.

a) tiskarni Sv. Cirila za „Trg Središče“	
ostanek	K 1698·26
b) isti tiskarni za tisk 7. letnika „Časopisa“	„ 2568·01
c) pisateljska nagrada za „Časopis“	„ 1084.—
d) pisateljska nagrada za „Trg Središče“	„ 1272.—
	skupaj . . K 6622·27

po odbitku na račun pisateljske nagrade

naprej plačanih :	K 240.—
	K 6382·27

in po odbitku blagajniškega prebitka	„ 2044·40
ostane nepokritega dolga	K 4337·87

Dr. R. Pipuš l. r.

V redu; predlagam absolvitorij ! Vse v redu !

Dr. Rosina l. r. Dr. Jerovšek l. r.

Maribor, dne 12. februarja 1911.

Denarni zavodi so naklonili društvu precej manj podpore
ego druga leta, pač pa so plačali člani precej zaostale čla-

narine, kar je pac deloma uspeh razposlanih opominov. Za leto 1911 je pričakovati rednih dohodkov K 1500. Dež. odbor je nakazal društvu 400 K podpore za l. 1910. Sklene se, prosi ti deželni odbor za izredno podporo z ozirom na knjigo „Trg Središče“. Dr. Pipuš prečita tozadevno prošnjo. Isto se sklene glede c. kr. naučnega ministerstva. Posojilnicam se naj razpošljejo prošnje za podporo. Na blagajnikov predlog je objaviti v „Časopisu“ izkaz denarnih prispevkov in podpor. — Nato se seja zaključi.

7. odborova seja 18. februarja 1911.

Navzoči: dr. Turner, prof. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Majcen, dr. Verstovšek, šol. svétnik Koprivnik, dr. Pivko. — Zapisnik 6. seje se odobri. Tajnik poroča, da so se izvršili sklepi zadnje seje. Poslal je zahvalo g. dr. Štreklju, razposlal prošnje za podporo vsem večjim denarnim zavodom, deželnemu odboru in c. kr. nauč. ministerstvu. Deželni odbor je odklonil prošnjo za izredno podporo, češ, da mora dovoliti podporo deželnemu zboru. Dr. Verstovšek poroča o posredovanju v ministerstvu. — G. stotnik J. Žunkovič je daroval društvu 10 škatelj hroščev in knjigo „Die Slaven, ein Urvolk Europas“, 6. izdajo. Dr. Sajovic je pisal, da pošlje čimprej obljenljeno zbirk. — Neki kmet iz Razborja pri Slov. gradiču je ponudil društvu star kip, ki pa nima posebne cene, ker je pri prost kmetski izdelek. Kip je že tukaj. — Sklene sc prirediti nekaj predavanj. Dr. Medved oblubi predavanje v Šoštanju, prof. Kovačič v Braslovčah; v Slov. Bistrici bo letošnji občni zbor, potrebno bi pa bilo še predavanje v Studenicah, Št. Jurju ob j. ž., v Žalcu itd. — Iz Žetal je prejelo društvo precej zanimivih starin. Naročiti je figurine. — Dr. Pipuš poroča, da je gmotno stanje društva precej slabo, kajti za preteklo leto je deficit blizu 5000 K. Središka občina je plačala ves znesek za knjigo „Trg Središče“ in tudi nekaj podpor je došlo v zadnjih tednih. Kljub temu ima še društvo 2576 K dolga za tisk in honorar, naloženih samo 500 K; precej letošnje članarine je že porabljen. Dosmrtno članarino sta plačala dr. Pipuš in prof. Kovačič. —

Društvo čuti že tesnost sedanjih prostorov. Ker dobi Narodni dom novega najemnika, bi bila zdaj prilika, da si zasigura društvo še eno sobo v II. nadstropju. V odsek, ki se naj pogaja s posojilnico v tej zadevi, se volita dr. Pipuš in dr. Turner. — G. F. Stegnar je sestavil načrt lokalizacije knjig : V vsaki omari leži v vsakem predalu snopič z zaznamkom knjig, ki so v dotednjem predalu. Ti seznami se zadržujejo v glavnem katalogu. Listki se vrsté alfabetično po strokah. Tajnik naj reši z g. Stegnarjem to vprašanje. — Odbor si nato ogleda prostore v 2. nadstropju Narodnega doma in seja se zaključi.

Izjava.

V novejšem času so družvenemu odboru došli glasovi, da niso nekaterim članom vsi spisi našega glasila po volji. Očita se, da prevladujejo filološki in slovstvenozgodovinski spisi in še le za njimi slede zgodovinski v ožjem pomenu besede. Kdor je opazoval razvoj slovenskega slovstva od Bleiweisovih „Novic“, ki so obsegale vse stroke književnosti, pa do najnovejšega časa, temu je znano, da se je tudi med Slovenci na književnem polju delo delilo. Ustanovila so se društva in glasila za to ali ono stroko. Toda na znanstvenem polju ni toliko napredovala delitev, da bi bilo moči, izdajati časopis samo zgodovinske vsebine. Manjka nam še duševnih moči, strokovnjaško izobraženih zgodovinarjev, ki bi se poleg izpolnjevanja stanovskih dolžnosti tudi še posvečevali raziskavi zgodovine našega naroda. Spričo tega dejstva je že ustanovni odbor razširil delokrog na narodopisje, zgodovino slovenskega slovstva in slovensko jezikoslovje (Časopis I. Predgovor), ki postajajo po današnjih pojmih vedno bolj važen del kulturne zgodovine. S tem je pridobil velespoštovane učenjake ko sotrudnike in obenem dvignil število članov ; zakaj društvo šteje vsaj tretjino udov, ki se v prvi vrsti zanimajo za jezikovne in literarnozgodovinske spise. Pa tudi ti bi se lahko pritoževali, ko bi Časopis prinašal samo zgodovinske razprave. Da so jezikoslovnici in literarnozgodovinski spisi pač sposobni, nadomeščati zgodovino.

vinske, dokazujejo nekatera dejstva. Učenjaki, ki se ravnajo po načelu »*slavica non leguntur*«, so vendar izvzeli naše glasilo. Časopis štajerskega zgodovinskega društva je v III. letniku (1905) objavil *in nuce* nemški prevod Štrekljevega spisa „Slovenska krajevna imena po nemškem Štajerju“. Prav tako se prireja po želji slavnega germanista Fr. Klugeja nemški prevod spisa istega slovenskega učenjaka „Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev“. To razpravo je zelo pohvalno ocenil berlinski profesor Aleksander Brückner, ki je prištevati najslavnšim slavistom, v časopisu „Deutsche Erde“ ter ji priznal izredno temeljitost in veliko imenitnost za slovansko in nemško jezikoslovje. Taki spisi, ki vzbujajo pozornost avstrijskih in izvenavstrijskih učenjakov, so pač vredni, da nadomeščajo zgodovinske. In po verodostojnem sporočilu slovenskega učenjaka so se nemški znanstveniki začudili, kako se je uredništvu posrečilo, pridobiti za „provincijalen list“ spise, ki bi častili vsako akademijo znanosti. Lahko pa rečemo, da se v našem glasilu nahajajo tudi zgodovinski, slovstveni in narodopisni spisi, ki stoje na tako solidni podlagi, da jih noben pisatelj ne bo smel prezirati brez vpravičenega očitka. Že zdaj redno poročajo o člankih našega časopisa „Rocznik slawisticzny“ v Krakovu in „Izvěstija otdělenija russkago jazyka“ ruske akademije znanosti. Da prav slovenski pisatelji često prezirajo naš časopis, tudi to ne moti odbora: naposled bo vendar prodrla resnica.

Število slovenskih znanstvenikov bo poznatno raslo, ko bo rešeno vprašanje ustanovitve velike slovenske šole. Sicer je v novejšem času nemila usoda precej pomaknila dan ustanovitve takega zavoda v bodočnost; vzlic temu vendar upamo, da se bo tudi ta želja Slovencev izpolnila. In če bodo mero-dajni krogi vprašali *r o d o l j u b n e* zastopnike Slovencev: „Kaj pa je vaš narod stvaril na polju znanstev“, tedaj jim bodo lahko in ponosno med drugim predložili tudi dosedanje letnike „Časopisa za zgodovino in narodopisje“!

Odbor.

Imenik društvenikov I. 1911.

Redni udje.¹

- Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
Arnejc dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.

Barle Janko, nadšk. taj. v Zagrebu.
Bartol Anton, notar. substitut v
Kranjski gori.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec,
odvetnik v Celju.
Beranči Davorin, gimn. profesor v
Kranju.
Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.
Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju
v Slov. gor.
Brejc dr. Janko, odv. v Celovcu.
Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.
Brolih Luka, c. kr. gimn. profesor
v Pazinu.
Brumen dr. Anton, odv. v Ptaju.

Cajnkar Jakob, župnik v Središču.
Cajnko Val., katehet v Varaždinu.
Cerjak Fran, kapelan pri Sv. Križu
pri Slatini.
Cerjak J., župnik v Rajhenburgu.
Cestnik A., c. kr. gimn. prof. v Celju.
Christalnigg grof Oskar, graščak v
Gorici.
Cukala dr. Fr. Ks., prefekt v Mari-
janišču v Celovcu.

Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
Čede Josip, župnik v Studenicah.
Čitalnica narodna v Celju.
Čitalnica v Gradcu.
Čitalnica v Novem mestu.
- Čižek Al., župnik v Slov. Gradcu.
Črnej Ivan, nadučitelj v Globokem.

Danica, kat.akad. društvo na Dunaju.
Debevec dr. Josip, c. kr. profesor
v Ljubljani.
Dekorti J., župnik v Ljubnem.

Erhartič Martin, kapelan pri Sv.
Juriju na Ščavnici.

Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru
Feuš dr. Fr., prof. bogosl. v Ma-
riboru.
Firbas dr. Fr., c. kr. notar v Ma-
riboru.
Flek Josip, prošt v Ptaju.
Florijančič Josip, župnik pri Sv.
MartINU na Poh.
Framska šola v Framu.
Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
Frančiškanski samostan v Mariboru.
Franež Jer., župnik pri Sv. Marjeti.
Fras Marko, c. kr. knjigovodja v
Logatcu.

Globočnik Anton pl. Sorodolski,
vladni svetnik na Dunaju.
Glonar Jos., dr. phil. v Gradcu.
Godec Ferd., zasebnik v Breznici
pri Prevaljah.
Gomilšek Fran. župnik pri Sv. Pe-
tru na Medvedovem selu.
Gorišek Ivan, vikar v Celju.
Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.
Grafenauer dr. Ivan, c. kr. g. prof.
v Ljubljani.
Gregorc Pankr., župnik v Venčeslu.
Grobelšek I., župnik v Gomilskem.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

Gruden dr. Josip, prof. bogoslov. v Ljubljani.

Haubenreich Alojz, kn.-šk. ekspeditor v Mariboru.

Hauptman Fran, c. kr. prof. in šol. svetnik v Gradcu.

Hebar Fran, župnik na Sp. Poljskavi. Herle dr. Vladimir, c. kr. profesor v Kranju.

Hirti Fran, župnik v Slivnici.

Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.

Holz Fr., tajnik km. dr. v Gradcu.

Horvat Franjo, slikar v Mariboru.

Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Pohorju.

Hranilnica južnoštaj. v Celju.

Hranilnica in posojilnica v Artičah.

Hranilno in posojilno društvo v Ptaju.

Hranilnica in posojilnica v Središču.

Hrastelj Franc, nadžupnik v Konjicah.

Hrastelj Gregor, župnik v Selnicu.

Hrašovec dr. Juro, odvetnik v Celju.

Hrašovec dr. Silvin, c. kr. okrajni sodnik v Novem mestu.

Hribar Ivan, dež. posl. v Ljubljani.

Hribovšek Karol, stolni prošt v Mariboru.

Ilčič dr. Fran, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.

Irgl Fran, župnik na Vranskem.

Jager Avguštin, kapelan v Ptaju.

Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.

Jankovič dr. Fran, dež. poslanec in zdravnik v Kozjem.

Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.

Janžekovič Lovro, župn. v Veržcu.

Janžekovič Vid, župnik v Svečini.

Jarc Evgen, c. kr. prof. in dež. odbornik v Ljubljani.

Jeglic dr. Anton Bonaventura, knezoškoф v Ljubljani.

Ješnik Ivan, kapelan v Čadramu.

Jerovšek dr. A., ravnatelj tiskarne v Mariboru.

Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Joanejska knjižnica v Gradcu.

Jurčič Josip, dekan v Vuženici.

Jurko Ivan, župnik v Pamečah.

Jurko Mira, učiteljica v Artičah.

Jurkovič Mart., dekan v Ljutomeru.

Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptaju.

Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.

Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Slov. gor.

Karba Matija, župnik v Zrečah.

Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.

Kartin Herb., stud. iur. v Gradcu.

Kaspreat Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.

Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.

Kavčič J., kapelan pri Sv. Benediktu.

Kidrič dr. Fran, asistent c. in kr. dvorne knjižnice na Dunaju.

Klasinc dr. Iv., odv. v Gradcu.

Knjižnica krš. soc. zv. v Mariboru.

Koblar Anton, dekan v Kranju.

Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.

Kociper J. Ev., prof. v Mariboru.

Kočevar Ivan, trgovec v Središču.

Kodrič Jos., kapelan v Št. Martinu pri Sl. gr.

Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.

Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri Velenju.

Kolar Vinko, d. v p. v Gotovljah.

Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptaju.

Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.

Kolšek dr. Josip, odv. v Laškem trgu.

Komatar Fr., c. kr. prof. v Kranju.

Komljanec dr. Josip, prof. v Ptaju.

Korošec dr. A., državni in deželnji poslanec v Mariboru.

- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
Kosar Jakob, župnik v Žičah.
Kosi Ant., šol. vodja v Središču.
Kosi Jakob, kapelan v Celju.
Koštjal Ivan, c. kr. prof. v Gorici.
Kotarska učit. knjižnica v Kastvu.
Kotnik dr. Fr., gimn. prof. v Celovcu.
Kovačič dr. Fran, prof. bogoslov. v Mariboru.
Kozelj Fran, župnik v Ločah.
Kozinc Iv., žup. v Slivnici p. Celju.
Kožuh Josip, c.kr.gimn. prof. v Celju.
Krajnc Viktor, c. in kr. gen. major v Gradcu.
Krajni šolski svet v Središču.
Kranjc Marko, kapelan v Središču.
Krek dr. Bogomil, dvorni in sodn. odvetnik na Dunaju.
Kronvogl dr. Josip, c. kr. sodni svetnik pri Sv. Lenartu.
Kropivšek Val., kapelan v Šoštanju.
Krošelj Fran, kapelan v Šoštanju.
Kruljc dr. Franc, dekan v Laškem trgu.
Kuhar Anton, kapelan v Središču.
Kūhar Števan, dijak v Bratonsch.
Kukovec dr. Vek, deželni poslanec in odvetnik v Celju.
Kumer Karol, župnik v Prihovi.
Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
Lasbacher Josip, župnik pri Belih vodah.
Lederhas Ludovik, c.kr. gimn. prof. v Ljubljani.
Lekše Fran, župnik v Lučah.
Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
Leskovar Ferd., posoj. tajnik v Mariboru.
Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
Ljudska šola v Razborju.
Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
- Lončarič Josip, kapelan pri Sv. Juriju pod Tab.
Lorbek Ivan, župnik pri Sv. Primužu na Poh.
Lorenčič V., kapelan pri Sv. Ana na Krembergu.
Lukman dr. Fran, prof. bogoslovja v Mariboru.
Majcen Gabriel, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
Majhen Josip, nadučit. v pokolu v Studencih.
Markošek Ivan, real. prof. v Mariboru.
Marzidovšek J., voj. kur. v Gorici.
Mastnak Mart., c. kr. profesor v Gorici.
Matek dr. Mar., kanon. v Mariboru.
Mayer dr. Fran, odvet. v Šoštanju.
Mavrič Kar., učitelj v Križevcih.
Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
Menhart Jak., župn. pri V. Nedelji.
Meščanska šola v Postojni.
Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
Meško Fr. Ks., župnik pri Mariji na Zili.
Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor.
Meško Martin, župnik pri Kapeli.
Mihalič Jos., župnik pri Sv. Barbari.
Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
Mlakar p. Bernardin, franciškan v Gorici.
Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v Mariboru.
Mlakar Lud., cand. phil. v Laporju.
Močnik F., kapelan pri Sv. Tomažu.
Moravec F., stol. župn. v Mariboru.
Mrkun Anton, kapelan na Hoincu.
Munda Janko, župnik na Kozjaku.
Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.

<i>Napotnik dr. Mihael</i> , knezoškof itd. v Mariboru.	Posojilnica okrajna v Ormožu. " v Gornji Radgoni. " v Šmarju. " na Slatini. " v Trbovljah.
<i>Ogradi Fran</i> , opat v Čelju.	Potovšek Josip, župnik v Artičah.
<i>Orožen Fr.</i> , c. kr. učiteljiški prof. v Ljubljani.	Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Halozah.
<i>Osenjak Martin</i> , župnik pri Sv. Pe- tru pri Radgoni.	Požar Alfonz, župnik v Frankolo- vem.
<i>Ozimič Jos.</i> , kapelan v Grižah.	Preglej Viktor, župnik v Stranicah.
<i>Ozmeč Josip</i> , dež. poslanec in žup- nik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.	Prekoršek I., potov. učitelj v Celju.
<i>Pajk Milan</i> , c. kr. prof. v Ljubljani.	Presker dr. Ivan, c. kr. sod. svet
<i>Peisker dr. I.</i> , c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.	v Ormožu.
<i>Petelinšek M.</i> , katehet v Mariboru.	Presker Karol, župnik v Kapelah.
<i>Petovar Terezija</i> , učiteljica pri Ka- peli.	Prijatelj dr. J., adjunkt c. kr. dv. knj. na Dunaju.
<i>Pipuš dr. R.</i> , odvetnik v Mariboru.	Pšunder Ferd., vikar v Ptuju.
<i>Pišek Fran</i> , posoj. tajnik v Mariboru.	Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
<i>Pivec Štefan</i> , župnik v Podčetrktku.	Pukl J., tolmač v M. Enzersdorfu.
<i>Pivko dr. Lud.</i> , c. kr. učiteljiški prof. v Mariboru.	
<i>Planinc Fran</i> , kapelan pri Sv. Mar- jeti n. Ptuja.	Rabuza Anton , gimn. učitelj v Ma- riboru.
<i>Plepelec Josip</i> , župnik pri Sv. Emi.	Rampre Franc , kapelan pri Sv. Vidu.
<i>Pleteršnik Maks</i> , c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.	Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
<i>Ploj dr. Miroslav</i> , sen. predsednik in dvorni svetnik na Dunaju.	Ravnateljstvo c. kr. g. v Mariboru.
<i>Podhostnik Andrej</i> , župnik v Rečici.	Ravnateljstvo c. kr. g. v Nov. mestu.
<i>Podkrajšek Fran</i> , tajnik Matice Sl. v Ljubljani.	Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Pazinu.
<i>Podlogar Leop.</i> , kapelan v Dobu pri Domžalah.	Ravnateljstvo kn. šk. g. v Št. Vidu.
<i>Pollak Fran</i> , farmacevt v Ptuju.	Rath Pavel , župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
<i>Polonič J.</i> , gimn. prof. v Kočevju.	Rebol Fran , cand. phil. na Dunaju.
Posojilnica v Brešicah.	Reich A. , c. kr. blag. predsednik v Gradcu.
<i>Posojilnica</i> v Dolu.	Repolusk Frid. , župnik pri Sv. Vidu.
" v Framu	Režabek Blaž , gozdar v Konjicah.
" v Konjicah.	Robič Fran , dež. odbornik v Gradcu.
" v Ljutomeru.	Rojnik Štefan , rač. ofic. v Gradcu.
" v Makolah	Rop Fran , kapelan v Rečici.
" v Mariboru.	Rosina dr. Fran , odv. v Mariboru.
" južnošt. ljudska v Ma- riboru.	Roškar Ivan , drž. poslanec, posest. v Malni.
	Rozman Josip , provizor v Črncih pri Sp. Dravogradu.
	Rudolf dr. Ivan , odv. v Konjicah.

- Schmoranzer Josip**, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
- Schoeppl dr. Ant.**, vitez v Ljubljani.
- Schreiner Henrik**, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Sernek dr. Janko**, zdravnik v Celju.
- Sernek dr. Josip**, odvetnik v Celju.
- Sernek dr. Vladimir**, odvetnik v Mariboru.
- Sil Matija**, dekan v Tomaju.
- Simonič dr. Fran**, vitez Fran Jož. reda v Radgoni.
- Simonič Fran**, stol. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan**, župnik v Logavesi.
- Sinko Fr.**, kap. v Šmarju p. Jelšah.
- Sinko J.**, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sitar Jos.**, dež. sod. svet. v Brežicah.
- Sket dr. Jakob**, c. kr. profesor in vladni svetnik v Celovcu.
- Slanc dr. Karol**, odv. v Nov. mestu.
- Slavič Fran**, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Poh.
- Slavič dr. Matija**, prof. bogosl. v Mariboru.
- „**Slomšek**“, lit. krožek v Mariboru.
- „**Slovenija**“, akad. dr. na Dunaju.
- „**Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev**“ v Ljubljani.
- Smodej Fr. Ks.**, korni vikar v Celovcu.
- Somrek dr. J.**, prof. bog. v Mariboru.
- Srabočan Anton**, župnik v Pišecah.
- Stegenšek dr. Avgust**, prof. bogos. v Mariboru.
- Stegnar Feliks**, učitelj v p. v Mariboru.
- Stern Jurij**, kov. mojster v Mariboru.
- Steska Viktor**, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
- Strelec Iv.**, nadučit. v Št. Andražu v Slov. gor.
- Strgar Anton**, kapelan v Mariboru.
- Stroj Alojzij**, špiritual v Ljubljani.
- Suhac dr. Anton**, dekan pri Sv. Ani.
- Svet Alfonz**, gvardijan pri Sv. Vidu.
- Šalamun p. Bernardin**, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
- Šelih Jurij**, župnik pri Sv. Kungoti na Poh.
- Šetinc Josip**, odv. konc. v Brežicah.
- Šjanec Anton**, župnik pri Sv. Juriju v Slov. gor.
- Šimonc Simon**, kapelan v Zibiki.
- Šinko Matija**, župn. v p. v Središču.
- Škamlec Ignac**, župnik v Leskovcu.
- Šket Mihael**, župnik v Loki.
- Šlebinger dr. Janko**, c. kr. real. prof. v Ljubljani.
- Šmid Miloš**, župnik v Solčavi.
- Šolsko vodstvo** v Mozirju.
- Šolsko vodstvo** v Novi Šifti.
- Šolsko vodstvo** na Rečici.
- Špindler Fran**, kapelan v Brežicah.
- Štefan Peter**, vojni kur. v Mariboru.
- Štrakl Matej**, župnik pri Sv. Petru.
- Štrekelj K. dr.**, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Štuhec Fran**, kapelan pri Sv. Miklavžu pri Ormožu.
- Tipič dr. Fr.**, zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tkavc Anton**, stol. kap. v Mariboru.
- Tomanič J.**, župnik pri Sv. Urbanu.
- Tomažič dr. Ivan**, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tombah Josip**, župnik pri Sv. Peteru pod Sv. gor.
- Tominšek dr. J.**, c. kr. gimn. ravnatelj v Gorici.
- Topolnik Ivan**, kapelan pri Kapeli.
- Trafenik Josip**, koralist v Mariboru.
- Trstenjak Alojzij**, stud. iur. v Gradcu.
- Trstenjak Anton**, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
- Trstenjak Ernest**, voj. kurat v Trstu.
- Turner dr. Pavel**, veleposestnik v Mariboru.
- Učiteljišče c. kr. moško** v Gorici.
- Učiteljišče c. kr.** v Mariboru.

- Učit. društvo za šolski okraj Konjice.
 Učit. društvo v Ljutomeru.
 Ulbing Tomaž, prov. v Žel. Kaplji.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
Vazzaz Lud., c. kr. gimn. prof. v Gorici.
 Vodušek Jos., župnik pri Sv. Bolfenku v Slov. gor.
 Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari v Halozah.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Volčič Miroslav, župnik v Breznu.
 Vošnjak dr. Bogomil v Gorici.
 Vošnjak Miha, inženir v Gorici.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sod. nadsv. v Mariboru.
 Vozlič Leop., kapelan v Feldbachu.
 Vraber Maks, ravnatelj v Trstu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu v Slov. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Verstovšek dr. Karol, deželni in državni poslanec in c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Zamuda Al., kapelan v G. Radgoni.
 „Zarja“, akad. društvo v Gradcu.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljič Ivan, c. kr. sodnik v Ormožu.
- Zemljič Matija, župnik pri Sv. Juriju ob Pesnici.
 Zdolšek And., župn. pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Tab.
 Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
 Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.
 Zorko Melh., kapelan v Cirkovcah.
 Zupanc Josip v Ptuju.
 Zveza narodnih društv v Celju.
 Zveza slov. štaj. učiteljev in učiteljic v Celju.
Žigon dr. Avg., scriptor lic. knj. v Ljubljani.
 Žižek dr. Anton, zdravnik v Ormožu.
 Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Žagar Ivan, kapelan pri Sv. Martinu na Pohorju.
 Žolgar Vinko, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru. 350

Umrli udje :

- Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.
 Horjak Janez, duh. v. p. v Gradcu.
 Ogriz Janez, dekan v Kaplji.¹
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl. Bistrici.

¹ Umrl že 1. 1910.

Časopis za zgodovino in narodopisje.

—♦♦♦—

Izdaje

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

—♦♦♦—
9. letnik.

—♦♦♦—
Uredil

Anton Kaspert.

Maribor, 1912.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

◎◎

Vse pravice si pridržuje društveni odbor.

◎◎

Vsebina 9. letnika (1912).

I. Zgodovinski spisi.

a) <i>Kovačič Fr. dr.</i> : Vitezi Pesničarji	1
<i>Kidrič Fr. dr.</i> : Oblega Sigeta v sodobnem hrvaškem opisu	42
<i>Dolenc Metod dr.</i> : Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem .	98
b) <i>Trstenjak Al. dr.</i> : Slovenski robotni patent cesarice Marije Terezije z dne 5. grudna l. 1778. za Štajersko	138
<i>Stegenšek Avg. dr.</i> : Nov vir za zgodovino skakačev . . .	134
<i>Kovačič Fr. dr.</i> : O zgodovini Slov. Bistrice (Predavanje) . .	145

II. Narodopisni spisi.

<i>Pintar L.</i> : Vuizilinesteti	116
" " Primet	123
<i>Kotnik Fr. dr.</i> : Koroske narodopisne črtice III. (Zenitovanjske navade v Slovenjem Plajpergu)	128

III. Književna poročila.

<i>Gruden Jos. dr.</i> : Zgodovina slovenskega naroda. Drugi del: Pozni srednji vek. <i>Fr. Kovačič</i>	140
<i>Ortner Max dr.</i> : Register der geschichtlichen Aufsätze der Carinthia 1811—1910. Carinthia I. Mitteilungen des Ge- schichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt 1911. <i>Dr. Fr. Kotnik</i>	141
<i>Kos Fr. dr.</i> : Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Tretja knjiga (1001—1100). V Ljubljani 1911. <i>M. Ljubša</i>	142

IV. Nekrolog.

<i>Murko M. dr.</i> : † Karel Strekelj	160
V. Društvena poročila	144
VI. Imenik društvenikov	161

Inhalt des 9. Jahrganges (1912).

I. Historische Aufsätze.

a) <i>Kovačič Fr. Dr.</i> : Das Rittergeschlecht der Pesnitzer .	1
<i>Kidrič Fr. Dr.</i> : Die Belagerung Szigets in der zeitgenössischen kroatischen Schilderung	42
<i>Dolenc Metod Dr.</i> : Die Entstehung und Bedeutung der Instruktionen für die Banngerichte in Steiermark, Krain und Kärnten	95
b) <i>Trstenjak Al. Dr.</i> : Das slowenische Robotpatent der K. Maria Theresia von 5. Dez. 1778 für Steiermark . .	133
<i>Stegensek Aug. Dr.</i> : Eine neue Geschichtsquellen über die Sekte der Springer	134
<i>Kovačič Fr. Dr.</i> : Zur Geschichte der Stadt Windisch-Feistritz (Vortrag)	145

II. Volkskundliche Aufsätze.

<i>Pintar L.</i> : Vuizilinesteti	116
" " Primet	123
<i>Kotnik Fr. Dr.</i> : Volkskundliche Skizzen aus Kärnten III (Hochzeitsgebräuche in Windisch-Bleiberg)	128

III. Literaturberichte.

<i>Gruden Josip Dr.</i> : Die Geschichte des slowenischen Volkes. II. Teil. <i>Fr. Kovačič</i>	140
<i>Ortner Max Dr.</i> : Register der geschichtlichen Aufsätze der Carinthia 1811—1910. Carinthia I. Mitteil. des Geschichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt 1911. <i>Dr. Fr. Kotnik</i> . .	141
<i>Kos Fr. Dr.</i> : Materialien zur Geschichte der Slowenen im Mittelalter. III Bd. (1001--1100). Laibach 1911. <i>M. Ljubša</i>	142

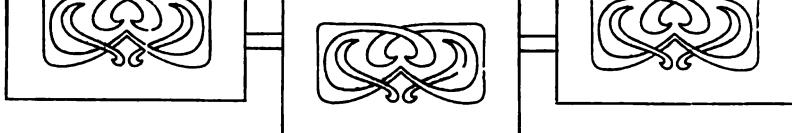
IV. Nekrolog.

<i>Murko M. Dr.</i> : † Karl Štrekelj	160
---	-----

V. Vereinsnachrichten

VI. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder

Vitezi Pesničarji.

Veliki madžarski navali v 10. stoletju so v južnem in vzhodnem delu naše dežele porušili staro feudalno ureditev iz karolinške dobe ter za čas sploh prekinili kolonizacijsko delo. V teh bojih je padlo staro panonsko-karantansko plemstvo, ki je še bilo domače korenine, dasi že uslužbeno nemški državi. Ko so koncem 10. stoletja Madžare potisnili nazaj proti Dravi in Donavi, je svet ob Savi, Dravi in Muri zapadel vladarju, ki ga je izročil deloma cerkvam in samostanom, deloma svetnim velikašem.

Med višjim plemstvom jih je mnogo iz Karantanije. Med cerkvami zavzema prvo mesto Solnograd, ki opira svoje pravice še na predmadžarsko dobo. Središče solnograškega ozemlja na Sp. Štajerskem je Ptuj. Prvotni ogromni feudi so se polagoma drobili v manjša vlastelinstva. K temu so silili ekonomični in strategični razlogi. Zemljo je trebalo naseljevati in obdelovati pa tudi braniti proti raznim napadom. Tako se stopnjema razvija vrsta višjega in nižjega plemstva, gospoda v pravem pomenu in pa vitezi. Solnograški nadškofje so n. pr. izročili ptujsko ozemlje ptujskim gospodom, ki nadaljujejo krvave borbe z Madžari celo 11. in 12. stoletje ter se povspnejo do velike moči in ugleda. Ko je l. 1245. izumrla njim sorodna hollenburška rodovina, so ptujski gospodje z malimi izjemami posedali vso zemljo od Hollenburga pri Celovcu do Borla ob hrvaško-štajerski meji.

L. 1246. je Hartnid Ptujski dobil tudi Vurberg za Lungau in Tamsweg, ki ju je prepustil solnograškemu nadškofu.¹⁾ Na

¹⁾ Zahn, UB II. 555 nr. 443.

tem obseznem ozemlju so se razvile posamezne grascine, katere so ptujski gospodje z dovoljenjem nadškofovim prepustili svojim zvestim vitezom. Med temi je bilo brezvomno več domačinov. Žal, da nam pomanjkanje starih urbarjev in drugih zgodovinskih virov obtežuje zasledovati razvoj posameznih graščinskih celot in njih prvotne feudnike. Tudi ti feudniki druge vrste so se polagoma povspeli do velikega bogatstva in ugleda, zlasti ko so izumrle stare rodovine višjega plemstva.

* * *

Med nižjimi feudniki so zanimiva prikazen *vitesi Pesničarji*. Kolikor nam zgodovinski viri poročajo, so nekako zrastli iz domačih tal, in kakor vse kaže, so bili domače, slovenske krvi.

Ptujska minoritska kronika¹ ve poročati, da se prvi Pesničar, Ulrik, omenja že l. 1186.

Na kateri vir se opira ta trditev, ni znano; v listinah zastonj iščemo l. 1186. kakega Pesničarja. Slekovec pa trdi v nekem pismu iz l. 1902.², da je prvotni dom Pesničarjev bil pri Sv. Marjeti nižje Ptuja in da so se ločili v dve panogi; ena je bivala v Gorišnici, druga pa v Gajovcih. Od gorišenskih gospodov so znani naslednji: l. 1235. dne 8. julija se navaja Ortof Gorišenski kot priča v listini, s katero je Friderik Ptujski odstopil nemškim križnikom svoje pravice do velikonedeljske cerkve, isti se navaja tudi naslednjega leta dne 26. jan. kot priča v listini, s katero je nadškof Eberhard II. potrdil prej imenovano določbo glede velikonedeljske cerkve.³ L. 1243. in 1246. se pa omenjata Vulfing in Konrad Gorišenski. Da bi bili ti plemiči iz rodu Pesničarjev, zato ni v dotičnih listinah nobene opore.

Iz 14. stol. pa je od gorišenskih gospodov znan le eden edini. L. 1323. je namreč Viljem Gorišenski s svojo ženo Ano prodal nemškim križnikom pri Veliki nedelji 10 kmetij in 14

¹ Spisal jo je l. 1861. p. Ludovik Pečko in se hrani v minoritskem samostanu v Ptuju.

² Sedaj v arhivu „Zg. dr.“

³ UB. II. 428.441.

veder gornine v Hotinji vasi (Ottendorf) pri Slivnici horjem. Na dolični listini¹ je pač podpisani kot pri Pesničar, a da bi bil Viljem njegov sorodnik, o tem dočim se sicer v listinah rado povdarja bližje sorods izdajateljem listine in pričo.

Prvotni dom Pesničarjev nam marveč zgodovinski vi v *Pesnici*. Okoli *Pesničkega dvora* se v 12. stoletju več gospodarjev. že l. 1123. ima st. pavelski sam Lavantinski dolini (ustanovljen l. 1090) svoje posestvo v L. 1139. dne 10. oktobra pokloni solnograški nadškof I. admontskemu samostanu vlastelinstvo (predium) v ki se je raztezalo od izvira Jareninskega potoka do nj izliva v Pesnico (blizu Sv. Marjete ob Pesnici). To po bil imenovanemu nadškofu odstopil Rudolf de Wittorej prvotno ni bilo solnograška last.² Nekaj let namreč okoli l. 1145. pa podari karantanski vojvoda Hen benediktinskemu samostanu v Št. Pavlu med drugim goricah „vas Pesnico“ (villam Peznitza) ob potoku Pes poprej, okoli l. 1140. je Ortolf iz Spodnj. Dravograda na smrtni postelji istemu samostanu 16 kmetij v Vlastelinstvo Pesnico je pa ok. l. 1175. poklonil št. pav samostanu Hartnid Riegersburški³. Papež Celestin II. l. 1196. dne 17. junija potrdil med drugim tudi pr vlastelinstva v Pesnici⁴. Okoli l. 1190. pa zasledimo *Pesničarja* (Negoy de Pezniz). Takrat je namreč štajenskova Otokar razsodil neki prepri med admontskim sam in svojim komornikom Wulfingom zaradi posestva v (Alboldisveld). V listini se navajajo dvojne priče. Eni segli, da je dolično posestvo res last admontskega sam

¹ Izvirnik v križniškem arhivu na Dunaju št. 1970/870.

² Neubauer v Izvestju mariborske realke l. 1883. str. 15; l. 39. zv. II. odd. Fontes rerum Austr. 2.

³ Zahn, Urkundenbuch I. 182.

⁴ Ibid. 238. — ⁵ Ib. 233.

⁶ Ibid. 539.

⁷ Zahn, UB. II. 41.

drugi pa so bili price na mestu samem, kjer sta se stranki pobotali. In med temi so na prvem mestu: Liutold iz Melja, Mogoj iz Gestnika in Negoj iz Pesnice. Slednja imata popolnoma slovensko ime, zatorej je opravičeno trditi, da so to bili vitezi domače korenine, ministerijalci solnograških nadškofov, oziroma ptujskih gospodov in druge višje gospode. Gestnik je današnji Gösting pri Gradcu, kjer je torej koncem 12. stoletja bival plemič slovenskega pokolenja. Melje je znani kraj pri Mariboru.

Ako je v listini nadškofa Eberharda II. z dne 11. decembra 1208. pod imenom Pieznich umeti Pesnico, kar je zelo verjetno, je tudi sekovska cerkev imela posestvo v Pesnici in sicer dvojno, katero ji je bila darovala neka Gertruda in njena hči Mehtilda.¹ V drugi polovici 13. stoletja pa nam Otokarjev urbar (1265—1267) spričuje, da je tukaj tudi deželni vladar dobival na neki novini (in novali) ob Pesnici po eno svinjo.² Torej se je naselbina ob Pesnici nedavno prej povečala z novo kolonizacijo. Med štajerskimi vitezi okoli l. 1245. se omenjajo tudi Pesničarji. Ni pa gotovo, so li ti Pesničarji predniki po sorodstvu poznejšim Pesničarjem, ker je mogoče, da imajo le po legi svojih posestev skupno ime, toda dokler nimamo stvarnih dokazov za različnost rodu, jih smemo smatrati za isto panogo. Rodovniku Pesničarjev pridemo z večjo gotovostjo na sled l. 1288. Takrat se namreč *Ditmar Pesničar* navaja kot priča dne 8. dec. l. 1288. v listini, s katero se je neki Hartnid Gotenstein odpovedal svojim pravicam do hiše v Lembergu (Lewenberch) v korist bratov Friderika in Hartnida, ptujskih gospodov.³ Nekaj let pozneje srečamo njegovega mlajšega brata Hermana kot pričo v prodajni listini z dne 12. marca 1294,⁴ in zopet oba v listini z dne 24. junija l. l.⁵ Ditmar je živel še l. 1326., ko se omenja v neki ptujski listini z dne 9. marca., Herman pa se omenja v listinah l. 1302. dne 22. julija in l. 1307. dne 15. junija,⁶ potem

¹ Zahn, Urkundenbuch, II. 143.

² Döpsch, Die landesfürstl. Gesamt — Urbare d. Steierm. 111.

³ Dež. arhiv v Gradcu št. 1348a.

⁴ Istotam št. 1459. — ⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 1463.

⁶ Dež. arh. v Gradcu št. 1707c.

se izgubi sled o njem. Vse te listine se tičejo ptujskih gospodov, zatorej smemo Pesničarje kot priče smatrati za feudnike ptujskih gospodov. — L. 1312. se omenja Gotfrid, najbrž sin enega izmed prej omenjenih bratov; podpisan je kot priča v listini 21. dec. l. 1312. in zopet 4. maja l. 1318, obe izdani v Ptiju.¹ Z ozirom na to, da se Herman Pesničar po l. 1307. več ne omenja, sklepamo, da je Gotfrid bil sin Hermanov, ki je potem takem po smrti očetovi nastopil gospodarstvo. Gotfrid je istoveten z Gondelom (tudi Götslein), ki je naveden kot priča l. 1320. v kupni listini Vulflinga Vrizla². Pesničarji so že v I. polovici 14. stoletja imeli posestva tudi na Murskem polju, zakaj Gondel Pesničar spričuje z listino dne 8. sept. l. 1343., izdano v Vurbergu³, da je prodal svojemu svaku, Vulflingu iz Fladnice za 400 gl. posestvo, podedovan po očetu in sicer dvorec (der hof) v Obrežu (Obres) na Murskem polju, v Ottersdorfu 4 kmetije in v Hainreichsdorfu 1 kmetijo, potem 6 oralov njiv na polju, ki se imenuje „vbermaz“ in v Obrežu mlin na Muri.

Obres „in dem Mueruelde“ stavi Zahn (Ortsnamenbuch) severozapadno od Cmureka, proti Sv. Petru, drugi „Obres“, ki se omenja l. 1499. severo-vzhodno od Radgone, pa k Sv. Križu pri Ljutomeru, kjer pa dandanes ni kraja s tem imenom. „Obres“, kjer je imel Pesničar posestvo, je vsekakso bil pri Cmureku, Ottersdorf je današnji Sveti Peter pri Ottersbachu, severno od Cmureka, Heinrichsdorf je Hainsdorf severno od Weitersfelda, Vbermaz pa je zopet v okolici Sv. Petra pri Ottersbachu.

Vse to je Pesničar prodal z dovoljenjem svojega gospoda Ulrika Wallsee in njegovega brata.

Gospodje Wallsee so spadali med najstarejše in najmočnejše rodovine v Avstriji in na Štajerskem, kjer so imeli obsežna posestva zlasti po Srednjem Štajerskem. Pesničarji so torej tudi vazali Wallsejcev.

¹ Dež. arh. v Gradcu št. 1769c. 1838.c

² Stadl, Ehrenspiegel II. pg. 66.

³ Dež. arhiv št. 2230.

Götslej Pesničar je umrl pred letom 1368, ter je imel dva sina, Hermana in Janeza. Herman je umrl tudi že pred l. 1368, zakaj tega leta je dne 13. junija Janez (Hensel) izdal listino, s katero naznanja, da je njegov oče Götslein sporočil ptujskim minoritom 5 mark za letno zadušnico, njegov rajni brat Herman je dodal še 3 marke in on sam se obveže, plačevati ta znesek iz svojih posestev „Czeynitz“¹ in „Prangaw“². Iz tega je razvidno, da so v 14. veku imeli Pesničarji svoja posestva tudi v Slovenskih goricah in ob Ščavnici. To listino so kot priče pečatili „njegov ljubi prijatelj“ Ulrik Pesničar, njegov brat Kunc (Chunzen- Konrad), Fric Reiner in Herman iz Gajovec.³ V kakem sorodstvu so bili ti z izdajateljem listine, Janezom Pesničarjem, ni razvidno iz listin, ampak Ulrik in Konrad utegneta biti vnuka Ditzmara (ali celo sinova?), ki se zadnjič omenja v listinah l. 1326. Zagonetna oseba je Herman iz Gajovec. Ta pridevek imajo pozneje Pesničarji; je li bil ta Herman v sorodstvu z Ulrikom in Konradom, ni razvidno iz listine, brat jima gotovo ni bil, ker listina izrečno pravi, da sta si Ulrik in Konrad bila brata. Vsekako je bila rodovina precej močna. Sestra Ulrikova in Konradova je bila omožena z nekim Retzer, ker l. 1370. pečatita listino Ani in Neži Retzer, ki Konrada imenujeta svojega ujca (Oheim)⁴.

Herman Gajovski je istoveten z onim, kateremu je l. 1371. dne 31. oktobra solnograški nadškof Pilgrim potrdil, da je svoji ženi Kunigundi dal v zadav (jutrnjo) 280 in pa 120 mark, ki so bile vknjižene na sledeča postva: Meretinci 14 polkmetij, v Dornovi 5 kmetij, v Lešnici (In der Losan) 1 kmetija, v Gajovcih 6 kmetij, v Mayerhofu 2 kmetiji, pa 96 veder gornine v Breznici in Šardinju.⁵

¹ Czeynitz je isto kakor Tzienitz in Zienitz v listini l. 1322. in pomeni Ščavnico. Prim. Zahn. Ortsnamenbuch, Stainz. — ² Prangaw je Brengova blizu Sv. Antona v Slov. gor.

³ Izvirna listina pri minoritih v Ptiju.

⁴ Brandis, Urkundenbuch der Familie Teufenbach. — Dež. arh. v Gradcu št. 3077c.

⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 3120b.

Ulrik Pesničar, ki je l. 1368. naveden kot priča, se imenuje tudi Gajovski zatočaj je v Gajovcih istočasno bilo več feudnikov. Ulrik je imel dva sina, Konrada in Janeza ter hčer Barbaro. Če smemo verjeti Stadlu, je Barbara imela najprej za moža Lenarta Vesta, ki ji je na Dionizijevu (3. okt.) l. 1411. izdal ženitno pogodbo. Stadl se je namreč tukaj zapletel v čudno protislovje. Na str. 66. pravi, da je Barbara na Dionizijevu l. 1411. umrla, na str. 72. in 73. pa ima ženitno pismo, izdano istega dne in leta. Kot priče so to listino pečatili dediči Pankracija Reyspergerja, svak Lenarta Vesta Milaš Windischgretz in Sigmund Stadler. Nevesta je prinesla možu 450 funтов vinarjev, ki ji je istotoliko zaženil. A l. 1425. je že Barbara, hči Ulrika Pesničarja, žena Pankracija Reyspergerja, menda mlajšega. Tega leta sta namreč dne 19. aprila Pankracij Reysperger in njegova soproga Barbara, hči Ulrika Pesničarja iz Gajovec (von Gajacz) prodala Janezu Gneser posestvo v Metavi, v župniji Sv. Petra pri Mariboru za 372 fl. vin. To posestvo jim je bilo dano v fevd od avstrijskih vladarjev¹ in je bilo najbrž dota Barbare Pesničke. Ulrik, oče Barbarin, je imel za ženo Barbaro Lembasko (v. Lembuch) ter sta l. 1405., dne 30. avgusta prodala Erazmu Pernečkemu za 350 fl. vin. posestva v Gornji in Spodnji Ložnici nad Lembahom, katera je bil dobil Pesničar z ženo. Mati Ulrikova je bila sestra ernoškega gradnika Janeza Volfa, ki je sopečatil imenovano listino in ga Pesničar imenuje svojega ujca. Žena Barbara je pa bila po materi v sorodstvu z Windischgrätzji. L. 1410. dne 8. marca je namreč Ulrik Pesničar pečatil listino svojemu svaku Andreju Lembaskemu, ki je prodal *svojemu ujcu*, Kolomanu Windischgraetzu več posestev. Istemu Kolomanu in njegovi materi Ceciliji, vdovi po Ekartu Windischgraetzu sta tudi Ulrik in Barbara l. 1408. prodala več posestev v kraju Ratsch blizu Lipnice.

L. 1414. sta Ulrik in Barbara potrdila s posebno listino, da je prišlo ob veljavu dolžno pismo Pankracija Lembškega, očeta Barbarinega, ki se je gotovo nanašalo na njeno doto.

¹ Beiträge 48 (1897) str. 131.

Naslednjega leta 1415. sta pa prodala „svaku“ Erhartu Hebertorferju 4 kmetije v Stokhernu, tretjino desetine v Labyllu — vzhodno od Vildona —, sodno pravico v Paldau in 10 kmetij ter 2 njivi na Abraham-bregu. Še l. 1428. dne 7. novembra je Ulrik prodal svoja posestva pri Fürstenfeldu joanitskemu komturju Martinu. Potemtakem je gajovska linija Pesničarjev imela obširna posestva po Srednjem Štajerskem.

Leta 1420. je Ulrik Pesničar kupil od vojvoda Ernesta Železnega za 1000 funтов vinarjev graščino Poppendorf, jugovzhodno od Gnasa in celo vrsto drugih gospoščin, ki so bile zapadle nadvojvodu po smrti Jurija in Henrika Fürstenfeldskega, zadnjih potomcev tega rodu. Večina teh posestev se razteza po vzhodnem delu Srednje Štajerske, ob ogrski meji. Po Stadlu je Pesničar kupil od Ernesta naslednja zemljišča: posestva v župniji Anger pri „Waichpurgu“ (na Gornjem Štajerskem v dekaniji Weitz), posestva v župniji Kirchberg na Rabi, pri Windisch- Hartmannsdorf (na levem bregu Rabe med Gradcem in Fürstenfeldom), posestva v „Kindt“ (St. Kind zahodno od Fürstenelda), v „Säbistorff“ (morda Sebersdorf med Hartbergom in Fürstenfeldom), v Tautendorfu (jugozahodno od Fürstenelda), v Sehovi (Söchau), Ruprechtsdorf, Ebersdorf, Rütschein, Ublbach (Überbach), Öddorf (pri Feldbachu), Schützen (Schützing), Hohenbrugg ob Rabi, v Spodnjem Weissenbachu, Kaltenbergu (kraj pri Arzbergu na G. Štajerskem),¹ v Herrastorfu, (Hannersdorf?), Katzendorfu (pri Gleichenbergu), Poppendorf, hišo in vas, posestvo v „Grub“ (Grub, južno od Gleichenberga), v Stantzu (Stainz), Mallendorf (Muggendorf pri Stainzu ali pa Mühldorf pri Feldbachu), Waasen, Wieden (blizu Stainza), Widmanstorff (današnji Wittmannsdorf severno od Cmureka) in v Oberbergeren. Razen tega je dobil tretjino desetine v Leitendorfu ob Rabi, $\frac{2}{3}$ desetine v Steinbachu pri vinu in žitu, istotako v Leuchstorfu, (Lichtendorf?), Maglandu (južno od Fürstenfelda nad Rabo) Ritscheinu, dva dela „male desetine“ v Ritscheinu, Ebersdorfu in Odendorfu, desetino v Griesu na Ilici, v

¹ Zahn, Ortsnamenbuch.

Wilhelmsdorfu (južno od Gleichenberga), v Marhoffu pri Lembahu s travniki (na Sr. Štajerskem) pa travnike okoli Fürstenfelda, ki jih je imel neki Tallinger.

Vitezi štajerski niso bili posebno zadovoljni z vojvodom Ernestom, ker je iskal opore v višjem plemstvu, pač pa je njegov brat Leopold IV., vojvoda avstrijski držal bolj z viteštvom proti višji aristokraciji. Zato so štajerski vitezi l. 1407. iskali zveze z avstrijskimi, združili so se tudi s kranjskim in koroškim viteštvom proti vojvodu, vendar do razpora ni prišlo, ker nasprotje ni bilo naperjeno osebno proti vojvodu, ampak proti gospodi, proti Ernestu pa le, ker je bil na strani višjih stanov. A tudi to nasprotje se je poleglo, ker so se vitezi na Štajerskem smeli vdeleževati deželnih več, zaradi česar so ravno bili po drugih deželah prepričani med vitezi in višjo gospodo. Pesničarjeva kupčija je nekako potrdilo, da se je nasprotje med vojvodom in viteštvom že poravnalo.

S temi obsežnimi posestvi se je znatno povzdignila moč rodotvorne Pesničarjev. Ulrik je prisegel deželnemu vladarju zvestobo in pokorščino, a čez nekaj desetletij so ravno srednje-štajerska posestva bila Pesničarjem glavna opora za njihove napade na cesarsko ozemlje. Za bodočnost Pesničarjev v političnem oziru je bilo velikega pomena, da so se ta posestva razprostirala ob ogrski meji in so tako Pesničarji prej ali slej morali priti v dotiko z ogrskim kraljevstvom.

Iz 14. stoletja je znano že več Pesničarjev.

Na Urbanovo dne 25. maja l. 1323. se omenja *Oton Pesničar*, ki je sopečatil listino, s katero spričuje *Viljem Gorišenski*, da je s svojo ženo Ano prodal nemškim križnikom pri Veliki nedelji 10 kmetij in 14 veder gornine v Hotinji vasi (Ottendorf) pri Slivnici pod Pohorjem.¹

¹ Izv. listina v križn. arhivu na Dunaju št. 1970/870.

Oton Pesničar je imel dve hčeri, Katarino in Gertrudo, ki je l. 1346. vzela v zakon Friderika Burgerja. Dne 1. maja i. l. izdana ženitna listina nam kaže, da je Oton bil takrat že mrtev ter da je Gertrudin mož bil v svaštvu s Petrom Fürstenfeldskim in s Konradom Lembaskim.¹

Pesničarji so imeli posestva tudi krog Velike nedelje, kakor je razvidno iz listine l. 1351. *Marko Pesničar* in njegova žena Neža sta namreč na Cecilijino, dne 22. novembra l. 1351.² prodala br. Bernardu, križniškemu komturju svoja posestva v Ločiču, katera sta imela v feud od Herdeka Ptujskega, ta pa od solnograškega nadškofa. Herdek Ptujski je že prej, Ormož 13. nov. i. l. dovolil to prodajo ter križnikom potrdil vse one pravice, ki jih je imel poprej Marko Pesničar.³

Drugo o Otonu in Marku Pesničarju ni znano.

Razen prej omenjenih so v 14. stoletju imeli še drugi Pesničarji znatna posestva na Srednjem Štajerskem. Že l. 1321. dne 10. novembra beremo, da je vikar v Kajnahu Volphard Khifsszekher sporočil hospitalu sv. Elizabete v Voitsbergu neko njivo, ki je bila poleg *Pesničarjeve njive*.⁴ L. 1360. dne 25. marca je pa prošt Peter v Stainzu kupil od *Rudolfa* (Ruedel) *Pesničarja* vinsko desetino v župniji Sv. Štefana pri Lasnici z lenstvom vred.⁵ Ta Rudolf Pesničar je imel ženo iz plemnitice rodovine Wolfsberger, ker imenuje Konrada Wolfsbergerja svojega tasta.

Iz tega zakona se je najbrž rodil *Harand Pesničar*, ki je bil zopet v svaštvu s Schwanberškimi⁶ gospodi in je l. 1386. dne 6. januarja prodal dedičem že rajnih Dimunte in Vajkarda Schwanberškega, „njegovega svaka in brata“ dvorec nižje Sv.

¹ Stadl, Ehrenspiegel II., 66, 71.

² Izv. list. na perg. v križn. arhivu na Dunaju št. 1958/1127. L. 1341. pri Mucharju VI. 292 je pomota.

³ Izv. list. na perg. v križniškem arhivu na Dunaju št. 1959/1124.

⁴ List. 1892 v dež. arh. v Gradcu.

⁵ Izvirna listina v dež. arhivu v Gradcu št. 2737.

⁶ Schwanberg je podelil v leno ptujskim gospodom briksenski škof Matej Kurzmann l. 1363. dne 4. julija. Muchar, VII. 366; Mitteilungen d. H. V. f. St. XLVII, 94.

Martina v Sulbtalu in 2 kmetiji istotam, potem dvorec Trag pod Schwanbergom in dva v Gradcu z vinogradom ter nekaj njiv pri Lebarju pod Schwanbergom. Sopečatila sta listino njegov „svak in ujec“ Oton (Ötlein) v. Griffen in Ulrik v. Popendorf. L. 1369. dne 2. decembra je Harand Pesničar obenem s Kuncem Pesničarjem pečatil neko listino Hervartu Weinbergerju, l. 1387. dne 19. marca pa ga nahajamo med razsodniki, ki so sodili neko sporno zadevo zaradi graščine Leorod med Vajkardom Polnhaim in Janezom Lipniškim.¹ Zaradi pomanjkanja virov se sorodstvo med srednještajerskimi Pesničarji in onimi v Gajovcih ne da natančneje določiti.

L. 1356. se še omenja neki *Ditmar Pesničar*, ki je med drugimi bil za poroka grofu Janezu Pfannerškemu, iz česar sledi, da so Pesničarji med takratno aristokracijo zavzemali dokaj ugledno mesto in so bili precej premožni. Pfannerji so se namreč pristevali k visokemu štajerskemu plemstvu in soravno s tem Janezom l. 1363. izumrli.² Ditmar je bil oženjen z Nežo, hčerjo Friderika von Graben starejšega, pa nista imela otrok, in po njegovi smrti je Neža vzela okoli l. 1424. v zakon Ulrika Saurau ml.³

* * *

Zelo znamenita oseba v rodovini Pesničarjev je *Konrad*, sin Ulrikov. On je prvi, ki nam ga viri predstavljajo v javnem političnem življenju in sicer kot pristaša albertinske panoge habsburške hiše.

L. 1426. dne 24. aprila mu je solnograški nadškof Eberhard III. podelil desetino v Srednjem Weitersfeldu; v poznejših

¹ Vajkard Polhaimski je imel za ženo Katarino Lipniško, ki je bila takrat že rajna; Janeza Lipniškega imenuje svojega ujca. Krones, „Der Herrenstand des Herzogtums Steier,“ Mitt. d. H. V. f. St. XLVII., 88., trdi, da je rodotina Lipniških gospodov z Janezom l. 1363. izumrla ter da je Vajkard Polhaimski po hčeri njegovega brata podedoval Lipniški grad. Listina iz l. 1387. (dež. arhiv št. 3607) govori drugače. Friderik, oče Katarinini je bil takrat že mrtev in je utegnil umreti l. 1363. Katarina je tudi že mrtva, Janez pa se še l. 1387. omenja kot živ ter se Polhaimski njemu in njegovim dedičem v prid odreče graščini Leorod.

² Krones, l. c. 69.

³ Stadl, Ehrenspiegel II., 67.

letih je postal Weitersfeld nekako središče mogočnih Pesničarjev. Zelo značilno je za politično stališče Pesničarjev, da Konrada l. 1440. nahajamo na strani Albertovi med drugimi njegovimi zastopniki, ki bi naj z zastopniki Friderikovimi razsodili preprič med bratoma, ki je prinesel toliko nesreča v naše dežele. Dne 4. marca l. 1440. so se res sešli na Dunaju, a vsaka stranka je razsodila v prilog svojemu gospodu in preprič med bratoma je trajal še naprej.

Albertovi zastopniki pri tej brezuspešni razsodbi so bili: pasovski škof Lenart, Štefan Hohenberg, Rudolf Tierstein, Jurij Scheck v. Wald, Janez Schweinwarter, Andrej Žusemski, Jurij Schweinpeck, ljutomerski graščak,¹ in *Konrad Pesničar*. Značilno za takratne politične razmere je, da so med Alberto-vimi pristaši in razsodniki kar trije južnoštajerski graščaki. Politično stališče Konrada Pesničarja osvetljuje že naprej poznejše burne dogodke za časa Baumkircherja in kralja Matjaša, ko je zopet Pesničar igral važno ulogo.

Nekaj let pozneje stopi Konrad Pesničar v feudno zvezo s Celjskimi grofi. L. 1449. je namreč kupil od Leutolda Stubenberškega grad in urad Kebelj, dalje župo v Ľaporju (dy Supp zc lappryach) in urad v Mariboru (Laussergasse), istotako dvorec v mestu in dvorec zunaj mesta na Lebarju za 1600 fl. dobrih dunajskih vinarjev. Vsa ta posestva so nesla na leto 100 mark.² Kebelj je izročil l. 1387. dne 28. avg. krški škof Janez IV. Mayhofen celjskima grofoma Hermanu in Viljemu; nekaj časa so pa posedali Stubenbergi in potem Pesničarji, katere v poznejših bojih opetovano srečavamo pri Slov. Bistrici.

Konrad Pesničar je znatno pomnožil posest svoje obitelji. L. 1443. dne 20. junija mu je nadškof solnograški Friderik na 6 let odpustil dvetretjinsko desetino v Srednjem in Spodnjem Weitersfeldu, počenši od zadnjega Jurjevega, on pa se je obvezal, da bo čez 6 let zopet plačeval to desetino solnogra-

¹ Časopis 1904, str. 161—162.

² Notizenblatt, Beilage zum Arch. f. Kunde öst. Gru. IX. (1895), str. 375.

škemu uradu v Lipnici.¹ L. 1444. dne 13. julija mu je Albert VI. s cesarjevim dovoljenjem prodal urad Übelbach.² Iz ll. 1452—1458. je znana cela vrsta kmetij,³ ki jih je v tem času dobil Konrad Pesničar, žal, da kraj ni natančneje določen: 1 dvorec, ki ga je imel Janže Puchler, 1 dvorec, ki ga je imel Matej, Mihlov sin, $\frac{1}{2}$, kmetije, ki jo je imel isti Matej, 1 dvorec, ki ga je imel Nikolaj Wolff, $\frac{1}{2}$, kmetije, na kateri je bil Matej Maček, 1 kmetijo, ki jo je imel Peter Rogner, 1 kmetijo, ki jo je posedal Rupert Weber, 2 kmetiji, ki ji je imel Štefan Čelič, 1 kmetijo, ki jo je imel Matej, zet Erhartov, 1 kmetijo, na kateri je bil Miklavž Gospodec, 1 kmetijo, ki jo je imel Hütleinov sin Urban, 1 kmetijo Petra Porgana, 1 kmetijo, ki jo je imel Jurij, Županov sin, 1 kmetijo, ki jo je imel Jurij Pajek (Payach in Payakh) in polovico druge kmetije istega podložnika, $\frac{1}{2}$, kmetije, ki jo je imel Simon na bregu, 1 kmetijo župana Janže in $\frac{3}{4}$ druge kmetije istega, potem še neko klet istega župana, in zidanico (Kamer) nekega Schwartza, pa travnik Pavla Počnika. Dobil je dalje gornino na Kozjaku, kjer je našteto 8 posestnikov, ki so dajali gornino: vino, kokoši, kruh, oves in denar. Kakor kažejo imena, je te kmetije iskati ob meji med Sr. in Sp. Štajerskim. V župniji Sv. Jurija severovzhodno od Lipnice, je imel Konrad Pesničar tudi deželnoknežje feude in sicer v Raknici (Ragnicz) tui kmetije, na eni izmed teh je bil župan, dve sta ll. 1479—1484. označeni kot puščavi, l. 1493 pa zopet plačujeta davščino deželnemu knezu, tretja kmetija pa je l. 1479. in 1480. bila zapuščena in na njej urad. *Janes* Pesničar je istotako imel v Raknici 2 kmetiji, od katerih se l. 1479., 1480., 1483. in 1484. nič plačevalo, l. 1426. je bila ena kmetija pusta.⁴

Konrad je imel za ženo Katarino, sestro Jurija von Krotten-dorf, s katero je tudi dobil več posestev na Srednjem Štajerskem. Katarina je še živila okoli l. 1458.⁵

Za časa Konrada Pesničarja se je zgodila važna spremembra

¹ Chmel, Notizenbl. III, 271. — ² Muchar, VII, 316.

³ Starzer, Beiträge 32, str. 181—182. — ⁴ Dopsch, n. d. str. 428—429.

⁵ Stadl, o. c. 67.

glede ptujskega feuda. Dne 6. januarja l. 1438. je zatisnil oči zadnji moški potomec mogočnih ptujskih gospodov, mladi in razuzdani Friderik V. Gotovo pod vtiskom tega pretresljivega dogodka je Konrad Pesničar sebi in svoji rodovini v minoritski cerkvi v Ptuju l. 1438. dal postaviti nagrobni spomenik in sicer svojemu očetu Ulriku in bratu Janezu. Ta spomenik se še danes vidi v minoritski cerkvi na tleh pri vhodu v prezbiterij in je še dobro ohranjen, dasi ljudje že stoletja hodijo po njem. Nagrobni kamen, dobro klesarsko delo, je iz rdečega marmorja 220 cm dolg, 132 cm širok. Ob robu ima naslednji napis v gotičnih črkah:

Nach xp̄ii gepu-rd mcccc.xxx viii. hat. der edl. vefst.
-chūrat pefsnic: er. den. stain. lafsen. machen. dar. vnder. begraben.
leit. vlreich. pefsnic: sejn. vat. vn. hans. des. vorgenattn.
kurantn. prvd. dēr Got genad.

Na zgornjem delu ploče je lepo izdelan grb Pesničarjev: kamenita piramida, nad zaprto čelado truplo bradatega moža z visoko čepico, iz katere moli čop perja, ki sega v gornjo linijo napisa. Lasje na glavi so spleteni v kito, ki se spušča navzdol izpod čepice ter se proti koncu za vozлом razpusti v lahke lasne štrence.

V zgornjem pravem kotu se vidi križ, na katerem visi zmaj. To znamenje nam kaže, da nam je rod Pesničarjev zasledovati v starodavne, bajeslovne čase, ko so se vitezi Pesnički kot krščanski vitezi bojevali s temnimi sovražnimi močmi. Na grobnem spomeniku zadnjega Pesničarja križa z zmajem ni več. (Gl. sliko str. 15.)

Istega l. 1438. je Konrad Pesničar v soboto pred pustno nedeljo ustanovil v ptujski minoritski cerkvi večno sv. mašo. V ta namen so morali minoriti poleg onih 10 duhovnikov, ki jih je vpeljala ptujska graščina, vzdrževati še enega kapelana, ki je moral vsak dan, kadar je sploh dovoljeno maševati opraviti sv. mašo, v nedeljo po vseh svetnikih pa s konvenčnimi brati in duhovniki pri minoritski cerkvi obletnico, namreč na predvečer peti cele vigilije s hvalnicami, drugi dan pa služiti

peto sv. mašo in 10 tihih maš. Duhovnik, ki bo imel slovesno mašo, se naj po evangeliju obrne proti ljudstvu in moli za Konrada Pesničarja ter vso njegovo živo in rajno žlahto. Tudi kadar bi se v minoritski cerkvi pridigovalo ali med tednom opravljale molitve za druge ustanovnike, se mora vselej moliti tudi za Pesničarje. Pri obletnicah se naj vselej zvoni, med

Nagrobeni spomenik zadnjega Pesničarja Volfa Konrada v Dunajskem Novem mestu.

vigilijami in mašami naj gori okoli tumbe 12 sveč. V koru pred Marijinim oltarjem, kjer želi on s svojimi nasledniki biti pokopan, naj skrbijo minoriti za večno luč po noči. Za to sporoči minoritskemu samostanu 16 funtov letnih dohodkov iz zemljišč v „Purkchstalu“ v župniji sv. Marjete, naj si bodo

kmetije, želarije ali gornina. Ti dohodki naj se minoritom odštejejo leto za letom ob božičnih praznikih; če bi se jim pa odšteli pozneje, naj se jim plačuje po 32 vinarjev na dan, dokler ni poravnан letni znesek. Ako bi minoriti zanemarili svoje dolžnosti, naj se omenjeni dohodki izročijo revežem v bolnišnici.¹

Minoritski gvardijan Janez v. Ens je istega leta izdal potrdilno listino o tej ustanovi.

Dne 27. oktobra l. 1439. je med potom na Dunaj v neznatnem ogrskem selu Neszmely-u (Langendorf) umrl kralj ogrski in nemški cesar Albert, ki je prvi pod svojim žezлом združil približno vse zemlje današnje habsburške monarhije; pogreba v Stolnem Belgradu so se vdeležili tudi zastopniki južnih slovenskih dežel: Friderik Lamberg je nosil kranjsko zastavo, njegov vitez Jurij Steinreuter čelado, Jurij Daksner ščit in grb, *Konrad Pesničar* meč in vodil je pokritega konja, ki je na pokrivalu imel grb dežele kranjske. Za *slovensko marko* je Polheim Lipniški nosil slovensko zastavo (das windische Panier), Jurij Šenbek čelado, Andrej Hollnecker ščit in grb, gospod Sauer meč in vodil je pokritega konja s slovenskimi grbi.² Čudno je, da je Konrad Pesničar zastopnik kranjske dežele, ker se sicer ne more zgodovinsko dognati, da bi bili Pesničarji imeli posestva na Kranjskem. Najbrž je Konrad Pesničar po vojnih zadevah prišel v ožji stik s kranjskimi deželnimi stanovi. Vsekakor nam pa to spričuje velik ugled, ki so ga takrat imeli Pesničarji.

L. 1461. je Konrad Pesničar pomnožil ustanovo iz l. 1438. Na god sv. Marije Magdalene, 22. julija je izdal listino, s katero v minoritski cerkvi ustanovi 4 obletnice v kvatrnih tednih in večno luč pred Marijinim oltarjem tudi po dnevnu. Ostali predpisi so isti kakor poprej. V ta namen je minoritom sporočil 8 funтов letnih dohodkov od kmetij in želarij v Purgkstattlu, ki so se imeli izplačati vsako leto ob Martinovem.³

¹ Izvirna listina je sedaj v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru.

² Stadl, Ehrenspiegel II. 67; Valvasor, Ehre X., 281.

³ Slekovčev izpis listine v arhivu „Zg. dr.“ Izvirnik v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru.

1.

ప్రథమ దిన కృతి వ్యవస్థ, ఏకానిక కొప్ప విషయాలు
ప్రధానంగా ఉన్నాయి లక్ష్య, అందులో ప్రధాన
ఎంచు ఉన్నతి విషయాలు ఉన్నాయి, ఇంకా విషయాలు
అన్నాయి, వ్యవస్థలు కు దీని ముద్ద ఫోటో మాల్స్
ప్రధాన లక్ష్య లక్ష్యాలు నుండి వ్యవస్థలు అన్నాయి
ప్రధాన లక్ష్య లక్ష్యాలు నుండి వ్యవస్థలు అన్నాయి

Kmalu potem je Konrad Pesničar v visoki starosti umrl, vsekakor pred l. 1465., ker tega leta spričuje Viljem Reichsperger med drugim, da je bil kupil od Ulrika Pesničarja strelski dvorec v Podvincih, torej je v tem času že Konradov sin Ulrik lastnik obsežnih posestev, vendar začetkom l. 1462. je še živel, ker je 12. aprila pečatil neko listino Ani Pernečki¹, vdovi Janeza Stubenberga. Od tega časa se več nikjer ne omenja.

Po Stadlu (str. 66.) je Konrad imel tudi hčer, ki je vzela nekega Bermerja, njeno ime pa ni znano.

Sicer pa Konradov sin Ulrik nastopa že od l. 1435 kot lastnik raznih posestev in tudi v političnem življenju. L. 1435. dne 2. sept. spričuje Friderik Fladniški, da je *več posestev* njegovega rajnega ujca Henrika Fürstenfeldskega bilo izročenih Ulriku Pesničarju za dolg, ter da on in njegovi dediči nimajo nikakšne pravice več do teh posestev.²

Po smrti zadnjega moškega potomca ptujskih gospodov, Friderika Ptuelskega (1438) so nastali prepiri zaradi dediščine. L. 1441. dne 8. januarja je Oton Stubenberški privolil, da posebno razsodišče razsodi prepir. Med zastopniki Stubenbergovimi sta tudi Konrad in Ulrik Pesničar.³ V javnem političnem življenju srečamo zopet oba Pesničarja l. 1446. Takrat so se sešli deželni stanovi na posvet v Radgono, kako se naj uredi deželna bramba proti ogrskim napadom. Med zbrano gospodo je tudi Konrad Pesničar.⁴ Določili so razne komisarje za posamezna okrožja, naj prestejejo, koliko kmetov bi se dalo spraviti pod orožje in postaviti na bojišče. Konradu Pesničarju in njegovemu sinu Ulriku so odkazali srednještajerske župnije: Wolfsberg z Jagerbergom, Sv. Štefan, Cmurek, Vogal (Vogau), Lipnico, Straden.⁵

L. 1443. dne 16. novembra je Ulrik Pesničar dobil v Walestorfu 4 kmetije, v Reitersbergu 2 kmetiji pa $\frac{1}{3}$ desetine

¹ Mitteilungen XLV, str. 149.

² Dež. arh. v Gradcu št. 5472.

³ Notizenbl. IX. (1859), str. 353.

⁴ Valvasor, Ehre, XV, 345.

⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 1314. f. 76, 100b.

v zrnju in vinu, 4 $\frac{1}{2}$, kmetije, 3 dvorce pa $\frac{1}{2}$, desetine v zrnju in vinu v kraju „zu Heweld“ (v okolici Gnasa? — Zahn), 4 kmetije in $\frac{1}{2}$, desetine ter gornine v Liechtenfeldu.¹

Med ll. 1465—1469. je dobil v fevd: krvno sodstvo z ječo in vislicami v vaseh Gornji in srednji Weitersfeld, Črnišine (Schwarza) in Pühl,² potem vse tiste kmetije, ki jih je bil prej dobil njegov oče. Nadalje 8 kmetij na Grabah,³ 3 kmetije v Pühlu, 1 kmetijo v Cezanjevcih nad Ljutomerom in še drugo istotam, katero je imel Pavel Welitz (Belič — Belec), potem 1 vas pri Ormožu, imenovano „Michebitz“ = Mihovci pri Veliki nedelji, 2 dvora v mestu Ormožu, 6 kmetij v Obrežu pri Središču, 1 dvor „zu Peldelem“ blizu Paldan jugovzhodno od Sv. Jurija na Stifingi, $\frac{1}{2}$ kmetije „an der Stentz“ — na Ščavnici, 2 kmetiji „zu Politz“,⁴ 1 kmetijo na Veliki, 1 kmetijo, 1 dvorec in gornino „am Dresnick“, in l. 1465. dne 4. marca je „iz posebne milosti“ dobil 1 dvor v Schönbrunnu nad Dravinjo v župniji Sv. Vida, kadar bo prost ta dvorec, ki je bil nekdaj last Andreja Töderla.⁵

Očividno ga je vladar obsipal s posestvi, ker je bil takrat v službi cesarjevi. Vsled neprestanih vojsk se je pa tudi Pesničar zadolžil in je med ll. 1458—1460. moral zaradi dolga odstopiti Leopoldu Aschbachu naslednja posestva: 4 kmetije „zu Punsee“ (Brunnsee) s pripadki, vas Hainrichstorff, vas „Renes-tortorff“ z gornino, 7 kmetij v Rohrbachu, 8 dvorcev „am Kree-nekg“, 2 travnika istotam in šumo, imenovano Schweinsbach, 15 kmetij v Sibniku, 8 kmetij v Obefs, vas Pernrewt z gornino, dvor s pripadki in 4 kmetije v Gallenbergu, 6 kmetij z gornino v Katzendorfu⁶ (vzhodno od Gleichenberga).

Ulrik Pesničar je nabavljal oves za cesarske konje, pri čemur je mnogokrat moral čakati na denar, ker so cesarjeve

¹ Starzer, Beiträge 32, str. 181.

² Pichla blizu Weitersfelda.

³ Ni razvidno, so li te Grabe na Murskem polju ali pri Središču.

⁴ Polička vas v Slov. goricah.

⁵ Starzer, n. d. str. 182.

⁶ Ibid. str. 175.

blagajne bile zmiraj prazne, oziroma škrti cesar ni pustil denarja iz rok. L. 1466. je cesar dne 3. in 8. aprila ukazal svojemu oskrbniku v Aussee, naj izplača dobavo ovsa Juriju Vier-talerju, grofu Ulriku Schwambergu in Ulriku Pesničarju.¹

Pesničar se je v službi cesarjevi tako zadolžil, da je na Ulrikovo, dne 4. julija l. 1468. zopet prodal Ulriku Grabenskemu 1/, vinske desetine na Wissenbergu, na Hagečkem vrhu (hagecker Perg), na Streitfeldu, Oberfeldu in v Opopenu (Oppoten), pa 1/2 žitne desetine.² Vse to je Pesničar imel v leno od solnograškega nadškofa.

V hudi bojih za dedičino celjskih grofov je brezvomno tudi Pesničar aktivno nastopal, a o tem nimamo nikakšnih poročil, iz omenjenih cesarskih daril pa smemo sklepati, da je takrat Pesničar stal na cesarjevi strani. A kakor pri drugih velikaših, tako je tudi pri njem cesar bil slab plačnik. Vsa ta darila niso bila v primeri z žrtvami in stroški, ki jih je imel Pesničar v službi cesarjevi.

Že prej smo omenili, da so bili Pesničarji pristaši cesarjevega brata Albrehta, ki je bil sila razkošen in zapravljinčlovek. Po njegovi smrti so se oglasili upniki in zahtevali od cesarja odškodnino.³ Kako je cesar sprejel te tirjatve, si lahko mislimo. Gotovo so tudi sicer bogati Pesničarji kaj izgubili pri Albrehtu, a še hujše so se opekli pri cesarju.

Friderik se je držal načela: „Nič posoditi, zakaj posojeno se ali sploh ne vrne ali pa le nepopolno in slabo,“ ali: „priatelj,

¹ Muchar, VIII. 39.

² Wissenberg je Weissenberg nad Muro višje Cmureka. Zahn, Ortsnamenbuch, domneva, da so ostali kraji: Hageker Perg, Streitfeld, Oberfeld in Oppoten v Slov. gor. Na Haag — Hrastovec pri Sv. Lenartu v Slov. gor. tukaj ni misliti, ampak je ta „Hageker Perg“ najbrž pri Habeggu, južno od Fürstenfelda, ki se l. 1462. imenuje „das Hagegk iuxta Fursteneld;“ Streitfeld se imenuje polje med Črnišinami (tako še danes slovensko ljudstvo imenuje ponemčeno Schwarz) in Lihoko vasjo (Lichendorf), Oberfeld pa se imenuje polje pri Weitersfeldu proti Brunn-see-u. Oppoten utegne biti vas Zopoten severovzhodno od Fehringa, ki se l. 1432. imenuje Oppoten (Zahn pri bes. Zopoten).

³ Kurz, Österreich unter Kaiser Friedrich IV. Wien 1812. II, 70.

od katerega tirjaš posojeno stvar, ti postane neprijatelj“; obojno je cesar v polnem obsegu vresničil sam na sebi. Izposojeval si je denar, kjer ga je le mogel dobiti, a plačnik je bil silnoslab, in če ga je kdo opomnil na njegovo dolžnost, se mu je hudo zameril. Naravnost brezstidno je odiral velikaše, pri katerih je slutil, da imajo kaj cvenka. In prav to je bil eden glavnih vzrokov splošne nezadovoljnosti in neprestanih uporov. Med razočaranimi upniki cesarjevimi je bil tudi Ulrik Pesničar, ki je pa tudi pravcati tip silovitega in bojažljnega viteza. Ko je padla Baumkircherjeva glava in so se drugi velikaši več ali manj pomirili, Pesničar ni vtaknil krvavega meča v nožnico, ampak je v svojem srdu drvil naprej, dokler ni strmoglavlil sebe in svoje rodovine.

Zaporedni upori avstrijskih in štajerskih velikašev za časa Friderika IV. so pa imeli svoje korenine ne samo v osebnem koristoljubju in maščevalnosti užaljenih in prikrajšanih velikašev, ampak tudi v takratnih političnih razmerah. Cesar Friderik je iz početka kralja Matjaža preziral in ga celo klical, naj se mu pride poklonit, kakor se spodobi „zvestemu podložniku“. Cesar je podcenjeval mladega Korvina, češ, neizkušen mladenič bo itak kmalu dogospodaril, nesložnost ogrskih velikašev bo vrgla kraljestvo cesarju v naročje kakor zrelo jabolko. Zato je netil med Ogori prepire, sejal seme razdora, ščuval velikaše drugega proti drugemu. Matjaž je pa враčal milo za drago in se posluževal istega sredstva, in tako so nezadovoljni elementi na Ogrskem vlekli s cesarjem, seveda ne kakor da bi si ga žeeli za vladarja, ampak da bi ž njegovo pomočjo za sebe kaj vlovili, nasprotno so pa avstrijski in štajerski nezadovolnježi bili na strani kralja Matjaža.

Med obema vladarjema je nastalo nepomirljivo osebno sovraštvo, ki je mnogokrat bilo glavni povod krvavim vojskam, ki so prizadejale neskončno gorja našim deželam in slabile krščansko moč proti Turkom. Friderik in Matjaž sta pa tudi čisto nasprotna značaja. Friderik je počasen, neroden, nezaupljiv, skop, brez vojaškega duha, sicer pa v privatnem živ-

ljenju strog, zmeren in trezen. Nasprotno je pa Korvin poln ognja in podjetnosti, vitez od pete do glave, veseljak, prijazen in priljuden z vsakim. Dočim je Friderikova nesrečna politika nalagala podložnikom neznosna bremena, ki so ljudstvo gnala v obup, je kralj Matjaž velikodušen priatelj slobodnih mest, nižjega plemstva in kmetskega ljudstva, pa nepriatelj visokega plemstva. V Friderikovi državi ni bilo nikjer ne reda ne pravice, nasprotno se je kralj Matjaž odločno potegoval za pravico in je svojim deželam dal vzoren zakonik. Ni čuda, da je nižje plemstvo ob meji na Štajerskem vleklo s kraljem Matjažem in da se je našemu ljudstvu tako globoko vtišnil v spomin, dasi so naše dežele neznansko trpele vsled Matjaževih vojsk.

V poštev treba vzeti še drug moment, ki je južnoštajersko plemstvo in ljudstvo gnal pod okrilje ogrskega kralja. Že l. 1459. pravi Matjaž v svojem razglasu, da cesar Friderik hoče iztrebiti Ogre in njihov jezik. Pod Ogri ni misliti le na Madžare. Kralj Matjaž je govoril in pisal latinski, nemški, češki in slavonski (hrvaški), izdaval je listine celo v cirilici in glagolici, a v madžarskem jeziku niti črke ni zapisal. On se je tedaj vedel kot zaščitnik narodnosti in sloboščin pred cesarsko-nemškim absolutizmom in krog njega se zbirajo tisti, ki jim je presedal ta jarem.

Vrh tega se na vseh koncih čuti, da se bliža nova doba, stari obroči pokajo in nove razmere z neodoljivo silo trkajo na vrata ter zahtevajo temeljito preosnovo cele države. Toda Friderik ni bil mož za to, on je višje cenil svoje privatno-dinastične koristi kakor pa primerno reformo države; državni knezi pa so tudi gledali povsod le na svoj materijelni dobiček, in za cele dolge vlade Friderikove se ni našel državnik, ki bi znal reformnim idejam podati obliko, življenje, meso in kri¹. Odtod izvirajo neprestane krize v znotranjosti Friderikove države.

Mnogoteri razlogi tedaj vzdigujejo duhove proti okamneli vlasti Friderikovi. Pozornica teh kriz je zlasti južna Štajerska in v osredju tega vrtinca Pesničar.

¹ Krones, Geschichte Oesterreichs II., 436.

V jeseni l. 1468. se je cesar Friderik IV. napotil v Rim. Z zavidnim očesom je spremiljal cesarjevo potovanje mladi in podjetni ogrski kralj Matjaž. V cesarjevih dednih deželah je natihoma tlelo obče nezadovoljstvo. Vojakom cesarske blagajne niso mogle izplačevati mezde in so si sami iskali plačilo s plenom, graščakom cesar ni dajal odškodnine, deloma ni mogel, deloma ni hotel izpolniti danih obljud, kmetsko ljudstvo je vzdihovalo pod neznosnimi bremeni, nikjer ni bilo ne reda ne pravice, graščaki kakor podložniki so kleli cesarjeve „komorne služabnike“, jude, ki so strašno odirali vse sloje, denar je bil slab in brez vrednosti. V deželi povsod nemiri, ob meji pa strašen sovražnik — Turek. V takem ozračju se je za časa cesarjeve odsotnosti izcimila med štajerskim plemstvom obsežna zarota in plamen vstaje je buknil zlasti v vzhodnem delu Srednje in Spodnje Štajerske.¹ Kakor je takratni župnik pri Sv. Štefanu na Stieflingi zapisal na rob svojega brevirja, se je krvava igra začela po polnoči dne 2. febr. l. 1469. Na čelu vstaji je bil slavni junak Andrej Baumkircher, po rodu Kranjec, ki je imel obsežna posestva po Štajerskem in Ogrskem. Jedro vstašev so tvorili vplivni možje, ožji pristaši Baumkircherja: njegov zet Janez Stubenberg, Ulrik Pesničar, Nikolaj Liechtenstein, Krištof in Andrej Narringer, Ludovik Hausner, Andrej Greisseneck. Zarotniki so nagloma napadli in osvojili Fürstenfeld, Hartberg, Feldbach, Vildon, Maribor², Slov. Bistrica, Konjice ter povsod strahovito plenili in požigali. V Baumkircherjevih četah so bili večinoma Slovenci, Hrvati, Ogri, Čehi, med njimi mnogo husitov. Gradovi ob ogrski meji so zaporedoma padli, vstaši so se očitno zatekli pod okrilje kralja Matjaža. Cesar je že med potom zvedel za

¹ Prim. Krones, Beiträge zur Geschichte der Baumkircherfehde und ihrer Nachwesen. Archiv f. öst. Gesch. 1901, str. 375. i. d. Isti: Zur Geschichte d. Steiermark vor und in den Tagen d. Baumkircherfehde. Mitt. d. H. V. f. St. XVII., 73—128. Isti: Zeugenverhör über Andreas Baumkirchers Thatenleben u. Ende. Wien 1871.

² Kakor zvemo iz pisma Friderikovega na mestno svetovalstvo radgonsko meseca januarija l. 1478., je mesto Maribor spravil v vstaške roke ravno Pesničar. Chmel, Notizenbl. II. (1852), 46.

vstajo ter pohitel na Koroško in sklical stanove. Vstaši so se med tem že zagnali v dolino Murice ter osvojili Kapfenberg in Mürzzuschlag, toda na Veliko noč jih je pobila cesarska vojska in vzela trg Mürzzuschlag, kmalu potem je padel v cesarske roke tudi Kapfenberg. Cesar je ob bavarski meji zbiral novih moči in tako ojačena vojska je pod vodstvom nekega Goloba korakala proti Vildonu. Tudi v cesarski vojski je bilo mnogo Čehov. Pri Vildonu pa ni mogla cesarska vojska nič opraviti, ker je med tem tudi Baumkircher ojačil svoje čete s Čehi in Poljaki. Cesarske čete so se na to spustile proti Radgoni in Fürstenfeldu, kjer je dne 22. julija prišlo do bitke, v kateri so cesarske čete bile do nog potolčene. Umakniti so se morale višje proti Gradcu, Baumkircher pa je neusmiljeno plenil po Spodnji in Srednji Štajerski, po zemlji svojih nasprotnikov. Okoli Maribora so siloma jemali ljudem vino, okoli Gradca pa živino.

Cesar je razvijal živahno delavnost, kar sicer ni bila njegova navada, toda ni si mogel pomagati iz zadrege. Najhujše težave mu je delalo slabo denarno stanje. Vrh tega so še Turki od Metlike sem pretili štajerski deželi. V hudi stiski ni preostajalo cesarju drugega, kakor z lepega se pogoditi s kraljem Matjažem, ki je ščuval, podpiral in ščitil domače cesarjeve sovražnike. Povabil ga je tedaj na razgovor na Dunaj. Kralj Matjaž je prišel z velikim spremstvom, v katerem je bil tudi Baumkircher, a pogajanje je bilo brezuspešno, ker stališče je bilo za kralja Matjaža in Baumkircherja preugodno ter jima sploh ni bilo za mir. Krvava igra se je torej nadaljevala in naša dežela je neznansko trpela.

Meseca majnika l. 1470. je cesar sklical deželni zbor v Velikovec, kjer bi se naj dobili novi pripomočki za vojsko. Deželni stanovi so se že naveličali domačih razprtij in pobojev ter so silili v cesarja, naj naj kako tako sklene mir z Baumkircherjem, da bo enkrat konec strašnemu pustošenju in prelivanju krvi. Baumkircher se je takrat mudil v Slov. Bistrici in tukaj so prišli odposlanci cesarja in zbranih deželnih stanov:

Andrej Kreyg, Krištof Ungnad in Baltazar Weispriach. Z zagotovilom osebnega varstva se je Baumkircher napotil v Velikovec. Dne 30. junija 1470. so ondi sklenili mirovno pogodbo, vsled katere so vstaši vrnili cesarju vse osvojene gradove in mesta, nasprotno so pa tudi oni dobili svoja posestva in podložnike nazaj. Gradovi in utrdbi se morajo podreti, izvzemši Radgono, ki ostane last cesarjeva. Za Radgona je cesar „po milosti“ vrnil Stubenbergom Kapfenberg.¹ Dne 2. julija i. l. je cesar podpisal še drugo listino, s katero sprejme zopet v svojo cesarsko milost Baumkircherja, Stubenberga, Narringerja, *Pesničarja* in Hausnerja.²

Koliko vrednosti je imelo vse to, so pokazali krvavi dogodki, ki so se kmalu drug za drugim vrstili. Že po naravi nezaupljiv cesar je sumničil Baumkircherja in se ga bal zaradi njegove zveze z ogrskim kraljem. Baumkircher pa je tudi vedel, da s samo pergamentno listino še stvar ni končana, vendar se je proti zagotovilu osebnega varstva dal zvabiti na razgovor v Gradec. Njegov tragičen konec v Gradcu na Jurjevo 1. 1471. je znan. Baumkircherjeva in Greifsenekerjeva nasilna smrt ni prinesla cesarju zaželenega miru. Pesničarju in drugim vstašem bi se bilo ravno tako zgodiло, ko bi jim bil cesar mogel do živega!

Postopanje cesarjevo je Baumkircherjeve sorodnike in pristaše globoko užalilo in do skrajnosti ogorčilo. „Baumkircher je zapustil za seboj seme svoje stranke“, pravi kronist Unrest. Na čelo nezadovoljnežev se postavi sedaj *Ulrik Pesničar* in središče upornežev je odsle njegov grad Weitersfeld. Z dediči obglavljenega Baumkircherja, sinoma Viljemom in Jurijem, s hčerama Marto, omoženo z Janezom Stubenbergom, s Katro in z vdovo rajnega se je sicer cesar pobotal 8. maja 1. 1472., a

¹ Listino objavil Chmel, Regesta Frider. nr. 6070. — Notizenbl. IX (1859) str. 400. Na ovitku izvirnika je podpis Pesničarjev: „Ich Ulrich Pesnitzer hann dye Abredt gelest vnd versigelt amb Suntag nach Assumptionis anno ut supra mein aygn Hanntgeschrift.“

² Muchar, VIII. 67. Notizenbl. IX. str. 412.

miru vendar ni bilo. Pesničarju se je pridružil Sigmund Weispriach, rojen Korošec, ki je l. 1440. bil oskrbnik na Muti ob koroško-štajerski meji, okoli l. 1450—1458. je bil stotnik solnograškega nadškofa v Ptiju in v Brežicah, l. 1461—1462. se je bojeval oh strani Baumkircherjevi za cesarja, a pozneje je nastopil isto pot kakor Baumkircher. L. 1466. ga je kralj Matjaž povzdignil v ogrski plemiški stan in za časa krvave vstaje l. 1469. je na cesarskem dvoru veljal že kot pristaš Baumkircherjev. L. 1470. je posodil precej denarja deželnim stanovom štajerskim in koroškim za cesarja. L. 1471. bi rad svoj denar dobil nazaj, a našel je povsod gluha ušesa; to ga je tako ogorčilo, da je s Pesničarjem prijel za orožje. Pridružil se jima je tudi mladi Zebinger. Drugi pristaši iz l. 1469. se niso pridružili, zato se je pa Pesničar znosil nad enim izmed njih. Iz Weitersfelda je poslal po Krištofa Narringerja, takrat Stubenbergovega oskrbnika na Vurbergu, naj pride k njemu. Poslal mu je tudi varstveno pismo s pripombo, naj z ozirom na varstveno pismo nikomur nič ne zaupa. Narringer ni spoznal pasti, ampak je brezskrbno šel na obisk k svojemu bivšemu vojnemu tovarišu. Ko je pa prišel v grad, ga je dal Pesničar na rokah in nogah vkovati v železje, češ, ali ti nisem pisal, da z ozirom na osebno varstvo nikomur nič ne zaupaj!

L. 1472. je bil položaj za cesarja silno kritičen, od vsch strani so se pletle krog njega nevarne zanke. Med plemstvom in ljudstvom je vladala silna nezadovoljnost in ogorčenost proti judom, ki so pod cesarjevo visoko zaščito odirali ljudi. Mnogi avstrijski velikaši so l. 1472. naravnost odpovedali podložnost Frideriku in se zatekli pod okrilje kralja Matjaža, ki je itak iskal prilike, da se znosi nad cesarjem, ker mu je prekrižal njegove načrte glede Češke in ker je segal po Štefanovi kroni, nasprotno je Matjaž gojil tiho željo, da se povspne na rimsко-nemški cesarski prestol. Tudi solnograški nadškof je izročil svoja posestva na Štajerskem Korvinu in ta je to svojo pravico tudi začel izvrševati. Od jugovzhoda je pa neprestano pretila turška nevarnost. V to splošno zmedo in negotovost je padla

kakor goreča plamenica Pesničarjeva vstaja. Svoj grad Weitersfeld je dobro utrdil ter obskrbel s hrano in vsem potrebnim. Odtod je napadal in plenil cesarjeve zemlje in podložnike. Večino svojih posestev je Pesničar imel takrat pod oblastjo kralja Matjaša, v svojih rokah je imel še tudi Slov. Bistrico. Vsled pogodbe z dne 30. junija 1470. bi jo bil sicer moral izročiti cesarju in ta je res že 7. julija i. l. določil Jurija Welzerja, naj zasede Slov. Bistrico, a do tega ni prišlo; cesar je rajši prepustil Sl. Bistrico Pesničarju za neko gotovo svoto.

Do očitega boja med Friderikom in Matjažem takrat ni prišlo, ker sta oba vladarja imela opraviti doma in je obema pretila turška nevarnost. Vršili so se tedaj l. 1472. dogovori med cesarjem in ogrskim kraljem. Med pogoji, ki jih je cesar stavil, je tudi ta, da kralj ne sme trpeti v svojem ozemlju Ulrika Pesničarja ali drugih sovražnikov cesarjevih in ne dovoliti, da ondi zbirajo čete, ampak jih naj požene iz svojih dežel.¹

Pesničar se je zanašal na vojsko med Matjažem in Friderikom, pa se je zaračunil. Imel je sicer oporo na Ogrskem, a zdatne pomoči vendar ni bilo in moral se je vojskovati na lastno pest. Deželni stanovi štajerski so zbrali nekaj vojske in pod vodstvom deželnega glavarja grofa Thiersteina začeli Pesničarja oblegati v Weitersfeldu. A posebno resno to obleganje ni bilo, zakaj Pesničar je nekoga dne z dvema spremljevalcema ušel iz grada, v katerem je pustil močno posadko in dovolj živeža in drugih potrebščin tako, da se je krepko držala še do Martinovega. Pesničar je med tem snoval druge načrte. Blizu štajerske meje v Raknici (Rohoncz) in pri Sv. Gothardu je bil pozidal dva tabora, ker je v onih krajih bil sploh on zemljiski gospod.² Odtod je snoval nov napad na cesarja in njegove dežele. Toda sreča ga je zapustila. Štajerski stanovi so ga začeli smatrati kot sovražnika dežele, ki iz sebičnih name-

¹ Chmel, Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg. Wien. 1855 II., 12, 26.

² Szalay-Wögerer, Geschichte Ungarns III, 381. Huber, Geschichte Österreichs III, 252.

nov povzročuje toliko gorja zemlji, katere sin je sam. Združeni Štajerci in Korošci so napadli oba tabora ter ju vzeli, okoli Fürstenfelda se je zbirala vojska, toda ker se je bližala turška nevarnost, so se začeli zopet pogajati s Pesničarjem. Meseca oktobra so se pogodili, da mu plačajo 300 funтов vinarjev, on pa jim prepusti grad Weitersfeld z vsemi živili in vojnimi pripravami.

Razmere so morale biti za Pesničarja zelo neugodne, da je prepustil svoj glavni sedež Weitersfeld nasprotnikom. A strast ga je gnala naprej in še ni miroval. L. 1474. dne 10. avgusta je deželni glavar Viljem Thierstein izdal vojni oklic proti Pesničarju in proti Turkom, ki so se ravno takrat pripravljali na nov napad. Z neljubimi domačimi homatijami so se pečali deželni zbori v Gradcu, v Wolfsbergu, v Judenburgu in v Mariboru l. 1473. in 1474. Med kmetskim ljudstvom se je l. 1474. opažalo zelo sumnjivo gibanje, v svojem pismu na cesarja z dne 9. decembra 1474. iz Maribora pravijo deželni stanovi, da kmetje hočejo graščakom odpovedati pokorščino, potegniti s Turkom ter se izseliti v Italijo ali na Ogrsko.¹ Ker se je cesar takrat dalj časa mudil v Nemčiji, je bila pri nas še večja zmeda. V Mariboru je deželni zbor naložil nove davke katere je ljudstvo težko prenašalo.

Iz pisma v Mariboru zbranih deželnih stanov l. 1474. zvemo tudi, da še takrat niso bili poravnani dolgovi, katere se je bil cesar obvezal poravnati l. 1470. Oглаšali so se Weispriachi, Grafeneckerji in Baumkircherjevi dediči. Na točarino je bil vpeljan neki poseben davek, imenovan Ungeld, naravnost za to, da bi se poplačali Baumkircherjevi dolgovi.

Kako se je l. 1474. in 1475. razvijala Pesničarjeva zadeva, nam viri ne poročajo, a gotovo za Pesničarja neugodno, ker se je Pesničar l. 1. oktobra l. 1475. s posebnim pismom odpovedal za sebe in svoje potomce sploh vsem pravicam na Weitersfeld in vso očetovo dediščino. Tri dni pozneje je cesar njega

¹ Krones, Beiträge II, 98—99.

in njegove bojne tovariše sprejel zopet v milost.¹ Njegovi glavni sozaročniki so bili: Nikolaj Mymuško, Jurij Aschbach, Janez Metzenauer, Janez Scheckgh, Martin Liligenast, Marko Polak, Štefan Hebenstreit, Sigmund Schilling, Jurij Hafarner, Jersitzky v. Peterswalden, Peter Aytenpeckh, Rupert Esseich, Krištof Vindiš, Tomaž Oedenburger.

Graščino Weitersfeld je l. 1478. dobil Lenart Harrach za 150 gl.², l. 1479. pa Jurij in Janez, sinova Štefana Dispota v najem, istotako l. 1481. Markard Wudek, l. 1489. pa Fabijan Malnitzer najprej v zastavo, potem pa l. 1493. za 500letnih pf. v last.

Weitersfeldska graščina je imela svoje podložnike v naslednjih vaseh: Weitersfeld, Wittmansdorf, Pichla, Seibersdorf, Landscha, Črnišine (Schwarz), Ratschendorf, Sv. Nikolaj, Dittersdorf, Trösing, Neidersdorf, Klapping, Fluttendorf, Salzach; vse te vasi so raztresene po Murskem polju na levem bregu Mure, vzhodno od Lipnice. Na desnem bregu Mure, v Slovenskih goricah, v bivšem mariborskem okrožju je pa Weitersfeld imel v naslednjih vaseh podložnike: Auen, Lilahbreg, Trattenberg, Gasteraj, Gačnik, Gruschenberg, Ploderberg, Rabenberg, Rittersberg, Ročica, Samhart, (Schönwart) med Sv. Jakobom in Marijo Snežno, Slatinek (pri sv. Jakobu), Ščavnica, Trankovec, Dražen vrh, Flekušek, Vukovski vrh in Vukovski dol. Razen tega je weitersfeldska graščina pobirala ², žitne desetine v Weitersfeldu, Pichli, Perbersdorfu, Hainsdorfu, Gosdorfu, Cmureku, Hirtu, Gornji Purkli. Tudi Prielinghof je spadal pod to graščino. Podložniki so bili razdeljeni v 15 uradov.³

Grad Weitersfeld je stal tik današnje vasi in je že zdavna razrušen. Stari ljudje še pomnijo razvaline, katere so razvozili in dandanes šele gomilam podobni grički kažejo, kje je stal stari grad Pesničarjev. Grad so opustili iz gospodarskih ozirov, upravo posestev pa združili z bližnjim Brunnsee-em, ki je istotako bil nekdaj last Pesničarjev.

¹ Chmel, Monum. habsb. I, 2, str. 230—232.

² Janisch, Top. stat. Lex. III. 1283.

³ Schmutz. Hist.-top. Lexikon 4. 333—334

Pesničar se tudi po izgubi Weitersfelda ni pomiril. Kot ogrski velikaš je v srcu nosil srd proti cesarju in je zmiraj bil sovražen sosed ob štajerski meji. V vojski med cesarjem in kraljem Matjažem I. 1476—1477. stopi zopet v ospredje ter v družbi Jurija, grofa Zagorskega, sina bivšega poveljnika eeljskih grofov Jana Vitovca, napade od Raknice in Gotharda Štajersko ter jo opustoši, od spodnje strani je pa vdrl na Štajersko Jurij, požgal trg Ljutomer ter strahovito opustošil Mursko polje in Slovenske gorice do Maribora.¹

„Dalje se ne da Pesničarjevo življenje zasledovati,“ pravi Krones.² Vendar še imamo tudi poznejše podatke o Pesničarjih. Po smrti kralja Matjaža, če ne prej, je Pesničar izgubil svoja posestva ob Rabi. To sklepamo iz sledičega. V vojski med Korvinom in cesarjem nastopa tudi Viljem Baumkircher zelo sovražno proti cesarju, toda po smrti Friderikovi in Matjaževi je posredoval za mir med sinom Friderikovim Maksom I. in Ladislavom Jageloncem. V priznanje se mu v cesarskem pismu z dne 12. okt. I. 1491. kot baronu Slenynk zagotavlja pravica do Raknice (Rohoncz), ki je bila prej last Pesničarjeva. Dobrih 100 let pozneje zvemo, da je Pesničarja izgnal Maks I.

Miru Pesničar ni mogel imeti; če se ni bojeval s cesarjem, pa je imel prepire z graščaki. Tako je I. 1477. meseca majnika poročal oskrbnik v Oberwelzu, da so 15. majnika neki tuji ljudje ogledovali grad Rotenfels. Oberwelz s trdnjava Rotenfels je bil lastnina brzinških škofov. Škof je odpisal svojemu oskrbniku, da so ti ljudje bili gotovo ogleduhui Ulrika Pesničarja; neki dober prijatelj da mu je to naznani. Pozneje se je Pesničar sprel s škofovim oskrbnikom Jurijem Praunstorferjem in ga je vjel. Škofu je bila cela zadeva zelo neljuba, ker se je za Pesničarja kot svojega „prijatelja“ potegnil cesar Friderik. Nekaj je že moral zakriviti tudi škofov oskrbnik, ker se je škof pri Pesničarju izpričal. Ta sicer ni naravnost

¹ Klaić, Povjest Hrvata II. str. 103.

² Archiv f. öst. Gesch. 1901, str. 427.

kazal sovraštava proti škofu, vendar mu je skušal povsod škodovati.¹

Ko se je l. 1480 znovič začela vojska z Ogri, je seveda Pesničar zopet med sovražniki cesarjevimi, vendar ga l. 1487. cesar zopet omenja kot svojega „prijatelja“.

Sedaj izgine Pesničar iz zgodovine, šele dobrih 100 let pozneje posije zopet nekoliko luči na tragičen konec silnega Pesničarja.

Usodo Ulrikovo nam pojasnjuje akt v registraturi c. kr. namestništva v Gradcu iz l. 1568.² L. 1558. se je namreč Wolf Konrad Pesničar obrnil na vojvoda Brunšviškega, naj podpira njegovo prošnjo pri kralju in cesarju, da se mu vrne Weitersfeld. Njegov praded namreč, Ulrik Pesničar je takrat, ko je še bival na Štajerskem, posodil cesarju Maksimiljanu I. 100 dukatov. Ko je pa zahteval denar nazaj, so ga hudobni jeziki očrnili, padel je v nemilost in bil pregnan, njegova posestva pa zaplenjena. Maksimilian je namreč pri posojilih in plačevanju dolgov posnemal svojega očeta. Mnoge bogate velikaše sta naravnost odrla. Razlog temu ni samo v osebni pohlepnosti za denarjem, ampak tudi v takratnih gospodarskih razmerah. Čuti se prehod od naturalnega do denarnega gospodarstva.

Še pravočasno, za časa Baumkircherjeve vstaje, je tudi Ulrik zapustil spomin na svojo rodbino pri minoritih v Ptiju. V nedeljo pred sv. Antonom (17. januarja) l. 1469. je potrdil, da so njegov rajni oče Konrad in drugi predniki ustanovili pri minoritih v Ptiju 4 kvatrne obletnice in večno luč pred Marijinim oltarjem nad njihovim grobom in večno mašo na istem oltarju. Zato so minoriti dobili „Purgstal“ s kmetijami, želarijami, gornino, z zemljišči in ljudmi v zastavo. To isto on izroči Linhartu, tačasnemu gvardijanu in vsem bratom minoritskega samostana v popolno last pod omenjenimi pogoji.³

¹ Beiträge 17. str. 72. O tej zadevi se je ohranilo več pisem škofa Siksta ter se branijo v Hakensteller-Deutingerjevi zbirki pri nadškofijskem konzistoriju v Monakovem.

² Objavil Kapper, Beiträge 32, str. 105.

³ Izvirno pismo na pergamenu je sedaj v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru brez pečatov.

L. 1531. so minoriti urad Burgstall prodali, ustanova Pesničarjev pa se je vknjižila na celokupno premoženje minoritskega samostana.¹

Ulrik Pesničar še pač takrat ni slutil, da bo čez nekaj desetletij to edini spomin v Ptiju na njegovo obitelj. Gajovce, prastari dom Pesničarjev, s katerimi so bili združeni Moškanjci, so dobili Trautmansdorfi. O gradu v Gajovcih ni več duha ne sluha, grad je sedaj v Meretincih.

Od Sigismunda Friderika, grofa Trautmansdorfa je l. 1656. kupil Gajovce Janez Gabriel Moschwander, baron „von und zu Schwanau, Herr auf Khrainischsperr, Herbersdorf u. Schwarzenegg,“ c. kr. dvorni svetovalec, a jih je kmalu potem prodal grofu Thaunu, l. 1659. dne 20. aprila pa je Mariji Barbari baronici Sauer, roj. grofici Trautmansdorf prodal dvor v Mošganjcih, ki ga je bil znova postavil iz lesa, z vrtom njivami in hosto, mlin na 4 tečaje in stopo, travnike, pašnike in ribičijo v Pesnici, počenši od Gajovec, potem bukovje v Breznici in lov v ravnini, kakor je bil od nekdaj v navadi, pa vas Moškanjce z vsemi dohodki in podložniki. Dobil je za to 400 gl. in 24 zlatov.²

* * *

O sinu in vnuku Ulrika Pesničarja ni nič znano. Živeli in pomrli so kakor oče kje v tujini. Pravnik Wolf Konrad je l. 1558. bil dvornik (Hofmeister) brunšviške vojvodinje Sofije, sestre poljskega kralja Sigismunda. Zanj se je potegnil kralj pri cesarju samem, naj mu izroči graščino Weitersfeld za tisti denar, ki je bil nekdaj posojen cesarju Frideriku. Tudi Sofija in njen

¹ Minoritska kronika str. 226. V listinah se izrecno trdi, da je Burgstall v župniji Sv. Marjete, a kraja s tem imenom dandanes ni v šmarjetski župniji. Zahn domneva, da je torišče nekdanjega Burgstalla iskati ob železnici med Moškanjci in Ptujem, kjer stoji na štirikotnem gričku z jarkom obdana prostorna kmečka hiša. Na gospodarskem poslopju in blizu stoječem mlincu se še pozna, da so bili tu nekdaj grajski hlevi in žitnice. (Poročilo g. A. Šuta, župnika pri Sv. Marjeti.)

² Izvirna listina na papirju v Dornovi; kopija (Slekovčeva) v arhivu „Zgod. dr.“

mož Henrik, vojvoda Štajerski ... svetarski vojvoda Karlo so posredovali pri cesarju, naj sprejme Pesničarja zopet v milost ter mu vrne Weitersfeld. Pri Maksimiljanu II. je Pesničarja priporočil škof Jurij Mindenski in Maksimiljan je prosil svojega očeta, ces. Ferdinanda I. l. 1559., 1561. in še 1562., naj sprejme zopet v milost Wolfa Konrada. Naposled se je cesar dal omehčati ter je s pismom iz Požuna 29. oktobra 1563. izročil Wolfu Konradu Pesničarju grad in graščino Weitersfeld proti temu, da položi 5869 gl. 7 β 22 δ zastavnine. Graščino dobi v dejansko posest, ko poteče 15 let od smrti Filipa Breunerja († 1556), ker za ta čas je še zapisana Breunerjevim dedičem.

L. 1568. dne 26. julija se je Pesničar obrnil na nadvojvoda Karola, češ, cesar je umrl, on pa še vendor ni v posesti Weitersfelda; 15 let od Breunerjeve smrti bo kmalu minilo, naj torej nadvojvoda ukrene potrebno v zmislu svojega očeta. Pri nadvojvodu se je zanj potegnila tudi nižjeavstrijska dvorna komora, naj se Breunerjevim dedičem naznani odpoved weitersfeldske graščine. Naposled je nadvojvoda Karol dne 18. aprila l. 1571. v Gradcu zapisal Pesničarju graščino Weitersfeld, kakor jo je posedoval Filip pl. Breuner, za 5869 gl zastavnine. Se li je Wolf Konrad vrnil na grad svojih dedov in dejanski prevzel v last graščino weitersfeldsko, ni razvidno iz ohranjenih aktov. Že dne 25. aprila l. 1574. ga je dohitela smrt in je bil pokopan v župni cerkvi v Dunajskem Novem mestu. Bil je zadnji potomec tega rodu. Grad in graščino Weitersfeld je l. 1575. dne 30. julija dvorna komora zastavila na 15 let za 11.000 gl. baronu Helfriedu Breunerju. L. 1598. pa jo je dne 16. aprila kupil od cesarja Ferdinanda II. Jurij Adam Trautmannsdorf. O Pesničarjih se izgubi vsak sled, z Wolfom Konradom izgine iz zgodovine starodavna spodnještajerska viteška rodovina Pesničarjev.

Priloge.

I.

Vurberg, 8. septembra 1843. Gondel Pesničar potrdi, da je prodal Vulfinu Vladniškemu svoja posestva na Murskem polju.

Jch Gondel der Pezznitzer vergihe offenbar an disem briefe für mich vnt für meine wertinne vnd für alle mein Erben vnt tuen chunt, daz ich mit wolbedahtem mut vnt mit guetem rat meiner nasten Frevnde Dem Erbñ Manne hñ wulflingen von vladnitz meinem liebem swager vnt seiner wiertinne vnt allen seinen Erben reben redleiche vnt recht, ein Guet daz mein rechter Erbe von meinem vater gewesen ist verchauft han vmb vierhundert guldein Florin die gantze wage gehabt habent der ich gaenzleiche vnt gar gewert pin vnt ist daz Guet gelegen Jn dem Mueruelde datz obrez der hof, Datz Oltorstorf^e vier huebe. Datz Hainreichstorf ain huebe vnt sechs Jauch akchers den gelegen sint auf dem velde daz da haizzet der vbermaz vnt datz Obrez auf der müle vnt auf der muere ellen (alle!) den recht^e den ich drauf gehabt han swie den genant hint Ditz vorganant Guet han ich in geben mit allen den, vnt dertzv gehoert. Gesuecht vnt vngesuecht, Gepawn vnt vngepawn, oedez vnt besezzenz akcher wißmat holtz. velt, waide, wazzer, stokhe vnt stain, vnt swie ez genant ist, mit allen den rehten vnt nutzzen, als ichz vnt meine voddern enher prahbt haben vnt inne gehabt. Jch han in auch daz vorgenant Gut verchauft mit gunst vnt mit guetem willen meines herren von waltsse hñ vreichs vnd seines prueders. von den ez zelehen ist. Jch han in auch gelobt vnt mein wirtinne vnt alle meine Erben daz egenant Gut ze schermen vnt ze vertreten vor aller ansprach nach Landes rehte, vnt schulen sev daz haben auf vnsern trewen vnt auf allen dev vnt wier haben Vnt daz in der chauf vnt den vorgenanten geluebde von vns stoeß vnt vnuerbrochen getrevleichen beleiben han ich Gondel in diesen briefe geben versigelt mit meinem anhangentem Jnsigel ze einem rehtem vnt ewigem vrchunde der warhait. Des sint auch Gezeugen, diese Erbñ Leute her Ott^e der Sturm. her Ott der Schräet. Ortel der Raumschuzzel. Hainreiche der Gansler. Ortel vnt Fritzel die Geyer, Churfrat der Revtter, vnt ander Getrewer Leut^e genuech. den diesev sache gewizzen ist, Daz

ist Geschenck vñ ist dieser Urkunde geschen, dazt Erbmaerch, da man zalt vn vnsers herrn Christes Gepurt Tausent iar drevhundert iar. vnt darnach in dem dreintvrtzigistem iar. an vnser vrouwen tage ier Gepurde.

Dež. arhiv v Gradcu št. 2230.

II.

Kraj neznan, 25. marca 1360. Rudolf Pesničar proda Petru, proštu v Stainzu, posestva v župniji Sv. Štefana na Sr. Štaj.

Jch Ruedel der Pesnitcer mein wirtinn vnd alle vnscere Erbn verlehen offenbar mit dem brief allen die in sehent oder horent lesen daz wir mit wolverdachten muet vñ mit rat vnd gunst besonderleich meines Swehers Chuentz des wolfspergers vnd anderer vnser vreunt, zu der Zeit, da wir es noh tuen mochten, ewichleich verchaufft haben dem erbarn herren hn Petern ze den zeiten probst ze Stewntz. dem conuent vnd dem Gotshaus daselbs vnser viertail an dem drittaiil weinzechents in sand Stephans pharre bei Lemsnitz, vnd die Lehenschaft, die wir von im vnd von seinem gotshaus. an dem weintzehent gehabt haben aufgebn habn ewichleich vnd den mir mein egenanter Sweher zu seiner tochter meiner wirtinn geben hat vmb hundert vnd vmb mer vñ zwainhtzich gueten Guldein, die gantz wag habent die wir gentzleich gewert sein, vnd haben im vnd seinem Gotshaus des zehents nutz vnd gewer in geantwurt, auch hab ich egenant Ruedel. der Pesnitcer, vnd ich Chuentz der Wolfsperger, vnd alle unsere Erbn dem egenanten herren vnd dem Gotshaus, den vorgenannten Weintzehent vnd was dartzue gehort oder gehoren sol, schermen vnd vrein vor aller ansprach nach des Lands recht in Steyr. vnd daz wir auch darnach noch vnscere Erbn kain ansprach nimer haben sullen, vberfür wir die gelub indert ains, welchen schaden sew des nement, den die heren ainer, oder ir scheinpott, pei seinen trewn mag gesagen, an aid, vnd ander bewerung den sulle wir in ablegen an chlag vnd taiding vnd an alle widerred vnuerzogenleich, vnd sullen seu daz haben auf vns, vnd auf vnherm Erib vnd auf alle wir haben, vnd sol seu der Lands here oder wer an seiner stat ist, wern(?) erchen vnd schaden, mit vnserm gueten willen

von aller vnser hab wa si daraf weisent. Mit vrvchund des briefs,
der versigelt ist, mit vnser egenanter Ruedleins Pesnitzer vnd
chuentzer des Wolfsperger anhangunden Insigeln, Geben nach
christs gepurd dreutzchen hundert iar, darnach im sechzigisten
iar an vnser vrouwen tag in der Fasten.

III.

*Kraj neimenovan, 13. juni 1368. Janez Pesničar potrdi ustanovo
svojega očeta in brata pri minoritih v Ptiju.*

Jch Hansel der Pesniczer Götsleins sun des pesniczer dem
got genad vnd allen mein nachchomen erben. veriehen vnd tun
chund allen den die disen gegenwurtigen prieff sehent oder
horent lesen. daz ich mich vnd mein nachchomen erben verpintt
vnd verpuncten han. ze uolfueren meiner vor vodern sel geret
vnd als mein saeliger vater geschaffen hat ewichleich ze geben
hincz den Minnern pruedern ze Pettaw ze einem ewigen Jartag
fünf march phenning vnd her nach mein lieber seliger prueder
Herman den selbigen jartag gemert hat von seinem guet mit meinem
guetem willen mit drein march phenning vnd daz pringt acht
march gueter phenning, vnd dar zu hab ich mich vnd all mein
nachchomen erben verpuncten, daz wir die selben acht march
phenning Järlichleich ze sand Merten tag von vnsern guetern dacz
Czeynitz vnd von Prangaw den selbigen Minner pruedern ze
Pettaw raichen vnd geben schullen, wir oder wer von uns
die vorgenanten gueter in hat, vnd schüllen auch daz tuen
an gever vnd an allez verziehen vnd schüllen auch die vor-
genanten prueder vns vnd allen vnsern vordern pesunderleich
vnserm vater vnd vnser mueter vnd vnserm säligen prueder
Herman darumb Järlichleich ein ewigen Jartag pegen des
nasten mantages nach gotes leichnams tag mit vigily vnd mit
messen, die di priester sprechen schullen. die die weil da sind,
vnd ob daz wer, daz wir in die acht march phenning nicht
geben ze rechter zeit oder verzugen, als vor geschriben ist
sô schol sew wern vnd verrichten der hauptman in Steyer,
oder der sein geschesft inne hat, von den selben guetern mit
vnsernn guetem willen, an chlag vnd an allew ansprach. Vnd
daz dicz geschesft vnd gelüb offenbar vnd vnczeprochen pelesb

des verglich ich vorgenanter Hænsel der Pesniczer vnd gib in den prief versigelten mit meiner lieber frevnt Insigel Vreichs des Pesniczer vnd seines prueder Chunczen des Pesniczer, vnd Friczleins des Rayner vnd Hermans des Pesniczer von Gayacz. anhangunden Insigel, wenn sew das durch vnser pet willen. in an schaden vnd ze ainer pezevgntss der rechten vnd des gescheftess. dar oben an den prief geschriben ist gehangen habent, wand ich vorgenanter Hænsel der Pesniczer zue den zeiten aigens Insigel nicht gehabt han. Diser prief ist geben nach Christes gepurd drevzehen hundert jar, vnd dar nach in dem acht vnd sechzigisten Jars des Ertages nach gotes leichnames tag.

Izvirnik na pergamentu je iz minoritskega samostana v Ptiju, sedaj v deželnem arhivu v Gradcu št. 3619.

IV.

Kraj neznan, 6. jan. 1386. Harant Pesničar proda sinovoma Dimitre Schicumberške svoje divorce.

Jch harrant der pezznitzer vnd mein haussfrau vnd all vnfer erbn veriechen offenleich vna vnuerschädenleich mit dem oflen prief vnd tuenn chund daz wir mit wol pedachten mut Der erbñ frawn frawn Dyemutn weichart seelig witib von Swannberch Wulffing vnd Hermann iren sun vnd alln iren erbn recht vnd reddeleich und eewichleich verchauft habn vnsern hoff datz dem dorflein vnderthalb sand Merten in dem sulbtall vnd zwe hubn die auch zu dem Hoff gehorent vnd auch da selbs gelegen sind vnd ein Hoff gelegen daz Trag niderthalb Swannberch da zu den zeitten der dristel auff gesezzen was vnd ein Hoff in der graden mit sampt dem weingarten, vnd die echker gelegen niderthalb Swannberch gegen den leber gelegen sew sein saz oder chauff vnd habn in die eegnanten guter verchauft mit allen den eren vnd nützen vnd mit aller zue gehorung die dar zue gehorent wesucht vnd vnbesucht an all anzzug vnd als wirs in nutz vnd in gewer herpracht habn hintz auff heutign tag, vnd habn in die vorgnanzn guter verchaufft vmb sübn phunt vnd vmb hundert phunt guter wiener phening der wir gentzleich von in gericht vnd gewert sein vnd uns die eegnan-

ten gueter an erstarbn sind von unserm swager vnd pruder selige weicharten von Swannberch. Wir lobn in auch den eegnanten chauff richtig zemachn in der iars frist mit des lehn Herren Hant von dem sew zelein sind an allen iren Schadn, wir lobn in auch de eegnanten guter zeschermen vnd vertretn vor aller ansprach nach des landes rechten in Steyr als man ein chauff zerecht schermen schol. Tet wir des nicht vnd wir in nicht genzleich stet hilten vnd volfurten als vor geschribn stet, welchn schaden sew des nemen den ir ains pey seinen trewn gesagen mag an ayd vnd an all ander perung vnd perechtet den lob wir in vnd schulln in den gentzleich ablegn an chlag an taiding vnd an all widerred vnd sew den daz habn auff vns vnd auff vnsern trewn vnd auff aller vnser hab / ob wir vns daran vergäzzn so scholl sew dann richtn erchn vnd schadn des landes herr in Steyr oder wer ar liner stat gewaltig ist an chlag an Fürpotden an all taiding von aller vnser hab wa sew dar auff weisent daz ist vnser guter will vnd des zu einer steten vrchunt der warhait geben wir in offenprieff versigelten mit meines obgnanten harants des pezznizer anhangendem insidel (!) Vnd mit unsers liebn swager vnd ohaim Ötleins von grifen. vnd mit unserer liebn frewnt Vreichs von popendarff mit ir paider anhangendem Insidel. Die wir fleizz darumb peten habn in vnd iren erbn an schadn. Der prieff ist gebn nach Christes gepurd drewzehn hundert far darnach indegn sex vnd achzigsten an der heilign drey Chunigtag.

Dež. arh. št. 3547.

V.

30. aug. 1405. Ulrik in Barbara Pesničar prodata svoja posestra v Gornji in Sp. Ložnici Eražmu Pernečkemu.

Ich Vreich der Pessnitzer, Ich Barbara sein Hawsfraw vnd Pangretzen des Lembucher saligen tochter vnd all vnser erben veriehen offenlich mit dem brief vnd tun chund allen den die In sehet horent oder lesent. das wir mit wolbedachtem müt zu der tzeit, do wir es wol getun mochten, recht redleich vnd vnuersprochenlich verchawft haben vnser aigen guetter ze ober vnd ze niderlosnitz gelegen, Als sew mit namen hernach verschrieben stent von erst Seydel der Wolf dint von ainer Huben

virtzig pfening tzins, vnd Sechtzehn weysat pfennig. drew huner, vnd tzwaintzig ayer Item wulfig Reysner dint von ainer halben huben dreizzig pfening. Item Seydel der Suppan dint von ainer huben virtzig pfening tzins vnd Sechtzchen weysat pfening tzway huener vnd tzwaintzig ayer Vnd dint von ainer hofstat tzwelf pfening ain chalb vnd tzechen ayer. Item Trüher dint von ainer huben virtzig pfening tzins vnd Sechtzchen weysat pfening drew huner vnd tzwaintzig ayer. Item der Rawss ze ober losnitz dint von ainer hofstat tzwelf pfening tzins, vnd acht weysat pfening tzway huner vnd tzechen ayer. Item die Chunratinn dint vo ainem halben Hof Syben vnd Virtzig pfening vnd Syben vnd tzwaintzig weysat pfening Item der Müllner an dem Sawrüssel dint virtzig pfening vnd ain lamp. Ilem die webariun ze vngerdorf, dint von ainer huben vnd von ainer hofstat Achtzig pfening tzins vnd Sechtzehn weysat pfening vnd tzway huner, Item der Pöttel dint von ainer Huben drey schilling pfening tzins ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer vnd acht virtel marichfueter Item Nikel chrapf dint von ainer Huben drey schilling pfening tzins, ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer, vnd acht virtel marichfuetter Item Haylman dint von ainer halben huben, fünf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn vnd zehen ayer vnd vier virtail marichfuetter. Item Seydel der Esel dint von ainer halben Huben fünf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn vnd tzechen ayer, vnd vier virtail marichfuetter Item der Harttung dint von tzwain hofstetten Sechtzig pfening tzins, ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer Item die gumlinn dint von ainer halben huben funf vnd virtzig pfening tzins, ain halben vaschanghenn, tzechen ayer, vnd vier virtel marichfueter Item Henssel Hinttenaws dint von ainer huben drey schilling pfening tzins ani vaschanghenn, tzwaintzig ayer vnd acht virtel marichfuetter Item Héndlér dient von ainer halben Huben dreyzzig pfening tzins ain halben vaschanghenn vnd tzechen ayer, vnd drew virtel marichfuetter vnd dint von ainem muelakcher vier vnd tzwaintzig pfening Chunrat Serttentewfel. dint von ainer halben Huben funf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn, tzechen ayer vnd vier virtel marichfuetter alles gratzer maß vnd sullen ben tzins ierleich geben zu sand giligen tag. Item Achtzehen Ember pergrecht vnd ain

achttail die wir haben vmb ober vnd nider losnitz gelegen an den pergen Item vnd ain halb pfunt vnd zehenthalben pergpfenung auch daselbs die vorbenant gütter Huben Hofstet marichfutter pergrecht, vnd pergpfenung weysat pfening, oeds vnd bestiftes besuchts vnd vnbesuchts nichts ausgenomen mit allen vien zugehoerungen haben wir verchawft dem Edeln Herren Erasem von Perenekg vnd allen seinen erben vmb drithalb hundert pfunt guter wyenner pfening der wir von In gantz vnd gar greichtet vnd gewert sein vnd haben In auch dar vmb die vorbenant guetter allew mit allen vien zuegehorungen mit dem brief Jngeantwurt In ir aigen nutz vnd gewer mit allen den, eren, rechten, wierden, nutzen, vnd guetten als wir vnd vnser vordern di vormalen In nutz vnd aigene gewer ynne gehabt vnd her bracht haben, Vnd loben In auch das alles trewleich ze schermen vnd mit dem rechten ze uertreten vor aller an sprach wo In des durft beschieht als chaufs vnd aigens gut vnd auch des lands rech vnd gewonhat ist In Steyr, Tätten wir des nicht was schaden sew des naemen ze Iuden oder ze Christen wie der schad genant oder gehaißen wär, den Ir ains bey seinen trewa gesagen möcht an ayd vnd an all ander gewerung vnd vnberechtend, den selben schaden mit sambt dem Hawbtgut sullen vnd wellen wir In gantz vnd gar ablegen vnd wider cheren vnd sullen sew das haben zu vns zu vnsern trewn vnd dartzu auf aller vnser hab wo wir die haben es sey erib oder varund gut, vnd sol sew an alles vertzien davon richten vnd wern der lannds herr In Steyr oder wer an seiner stat gewaltig ist an all chlag vnd taiding wan das an sew geuordert wirt datzu geben wir vnsern gutten willen vnd gunst Vnd ze vrchund den brief versigelten mit meins vorbenantten Vreichs des pessnitzer aigen anhangundem Insigel. So han ich vorbenante Barbara mit fleizz gebetten den Erbern meinen lieben Ohaym Hennslein den wolf dietzeit Burg graf ze Ereuhawsen, das der sein sein Insigel auch an den brief gehangen hat Im und allen seinen erben anschaden darvnder ich mich vnd all mein erben verpint alles das war vnd staetze haben vnd auch volfuren was vor an dem brief geschriben stet, vnd durich pesser gezewgnuss willen so haben wir auch mit fleizz gebetten den Erbern Vnsern lieben frewnt Gebhartten vor.

Waltstain den Eltaren das der sein Insigel an den brief auch gehangen hat Im vnd allen seinen erben an schaden Vnder die obgenantten Insigel allew wir vns vnd all vnser erben mit vnserm trewn an aids stat verpinden, alles das war vnd staetze haben vnd auch volfuren was vor an dem brief geschriben stet der geben ist nach Christi geburde Viertzehen Hundert Jar darnach In dem Fumften Jar an Sunntag vor sand Giligentag.

Dež. arh. št. 4233.

VI.

4. sept. 1414. Ulrik in Barbara Pesničar razveljavita dolžno pismo Pankracija Lembaškega.

Jch Vreich Pessnitzer von Brumbsee vnd Jch Barbara sein eliche Wirtinn Pangretzen des lempuecher seligen Tochter wir vergechen fur vns vnd all vnser erben vnd tun künft offenleichen mit dem brief allen den er für chumbt vmb den Geltschuldbrief den wir Jnnehaben von dem benanten vnserm lieben Sweher vnd vater Pangretzen dem Lempuecher seligen. Vnd von Walchuen dem Lempuecher seinem Bruder vnd der da Lautet Hundert Pfund vnd zehn Pfunt Wiener pfening Haubtguets. Vnd mit demselben geltschuldbrief wir den edeln Herren Hern Erasm von Pernnegk mit dem rechten. Jn der lautschrane zu Gretz zugesprochen Haben. Vmb halbe Sum geldes die da bringet Funff vnd Funftzigk pfunt pfening, von der gueter wegen. die er von dem benanten Walchuen dem Lempuecher kauffet hat nach laut seins Kauffbriefs Wy daruber Jst der benant von Pernnegk von des obgeschriben geltschuldbriefs wegen mit dem rechten. gantz vnd gar mit vns vber ain kommen vnd bericht. Jn solcher weiss das wir dem benanten von Pernnegk vnd allen seinen erben Alle die gueter die er von Walchuen dem Lembeucher kauffet hat nach laut seins Kauffbriefs. ledig vnd loss sagen. Also beschaiden. Das wir noch all vnser erben zu dem benanten von Pernnegk noch zu allen seinen erben Fur heutigen tag Als der brief geben worden ist von des vorgeschriben geltschuldbriefs wegen. chainerlay ansprach recht noch vordrung zu Jn nicht mer Haben sullen mugen mit recht wenig noch vil in chainer angeuer Wer aber ob das furbas ze schulden kem das der vorgenant geltschuldbrief der da laut Hundert pfunt vud

zehen pfunt gueter Wiener pfening Jedert furoheim Ee wer von vnd von vnsern erben von kristen oder von Juden, oder von wem das wäre an all aussug Da sol der selb geltschuldbrief gegen dem obgenanten von Pernnegk. vnd allen seinen Erben Kain Krafft nicht mer haben, vnd ein Toter brief gegen Jn sein vnd sol vnd noch allen vnsern erben noch nyemantz anderem gegen demselben von pernegk vnd allen erben khainen frumen nicht tragen Noch Jn vnd allen Jren erben khainer schaden nicht bringen wenig noch vil Jn khainen wegen angeuer Mit vrkund ditz briefs besigelt mit meins obgenanten Vreichs des Pessnitzer aigen anhangundem Jnsigel So han ich obgenante Barbara sein hausfraw. gebeten den erbern vesten Jorgen den Wartnauer das der sein Jnsigel durch meiner fleissigen bette willen an den brief gehangen hat Jm vnd seinen erben anschaden Vnd zu einer besseren Zewgnuss vnd sicherhait So haben wir Jch obgenanter Vreich Pessnitzer vnd ich Barbara sein Hausfraw gebeten dem erbern weisen Merten den Vnkel zu Grêtz das der sein Jnsigel durch sein fleissiges bette willen an den brieff auch gehangen hat, Jm vnd allen seinen erben anschaden Darunder Wir vns vnd all vns erben vnuerschaidenleichen mit vnsern trewen an aides stat verpinden alles das stêt zehaben. vnd zeuolfurn das an den brief geschriben ist, Geben nach Kristi geburd virtzenhundert Jar vnd darnach Jn dem virtzendem Jare an Eritag nach sand Gilgen tag.

Dež. arh. št. 4567.

Oblega Sigeta v sodobnem hrvaškem opisu.

Dr. Fr. Kidrič.

I.

O tragediji, ki se je zavrsila v Sigetu dne 7. septembra 1566, je krožila med sosednjim plemstvom vsaj že leta 1568. hrvaški pisana historija.

Nekako istodobno sta se pojavila vsaj dva rokopisna primerka te hrvaške historije: prvi je prišel pred oči kranjskemu deželnemu glavarju Hansu Kislu iz Fužin in njegovemu protestirancu mlademu Samuelu Budini,¹ ki si je bil pridobil 1. avgusta 1565 na tübinškem vseučilišču dostenjanstvo magistra, se vpisal 20. junija 1567 sicer med artiste padovanskega vseučilišča, bival pa med tem časom kot učitelj sinov Hansa Auersperga večinoma na gradu Žužembergu² ter veljal že v začetku 60tih let med kranjskimi protestanti za poznavavca hrvaškega jezika in pisma;³ drugi, pisan z latinico, se je nahajal okoli leta 1568. v posesti nekega Sorsche, ki se je tudi sam udeležil sigetske obrambe.⁴ Eksistirali so pa še tudi drugi prepisi. Spis je vzbujal

¹ Budina, Historia Sigethi, posvetilo H. Kislu, str. B^b: „nostra commoda .. ita iuvisti, ut ego me tibi omnia, quae habeo, debere merito et ingenuo fateor.“

² Elze Th., Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain, Tübingen 1877, 65.

³ Bučar Fr., Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformaciju, Zagreb 1911, 85.

⁴ Sorschev sin Reichard v posvetilu nemškega prevoda „zu aussgang anno 1598“, Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, ed. Samu Barabás, II (Monumenta Hungariae historica XXX, Budapest 1899), 491: „Nachdem ich ... des ... Niclasen grafen von Serin ... widerfochten zu Sigeth ... jezo vor vier jharen ausz ainem biechlein, wölich es ich in die dreissig jhar lang bey meinem vattern seeligen, so auch in dem selbigen veldtzug gewest, gedenke und mit lateinisch buegstaben in crabatischer sprach verfast ist ..., zu teutscher sprach herausz gezogen vnd verdolmetscht . . .“

povsod živo zanimanje, čital se grajskim gostom ter privabljal poslušavcem celo solze v oči.¹ In ker so se zanimali za usodo-sigetskega junaka tudi ljudje, ki hrvaškega jezika niso umeli, se je jelo misliti na prevod.

Pozornost se je obrnila na žužemberškega domačega učitelja Budino, ki so ga kranjski plemiči, zlasti Hans Kisli, začeli nagovarjati, naj jim prevede hrvaško historijo v nemški in latinski jezik. Budina je res poslal Kislu nemški in latinski prevod, toda sedaj se je oglasilo toliko prošnjikov, da ni mogel založiti vseh z rokopisi in sklenil poslati delo rajši v tisk.² Turški ujetniki Hansa Auersperga so mu pomagali tolmačiti nekatere „tuje in turške besede“³, dne zadnjega marca 1568 je podpisal na gradu Žužembergu posvetilo za Hansa Kisla, in še istega leta je izšel latinski prevod : *Historia Sigethi, totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi, quod a Solymanno Turcarum imperatore nuper captum Christianisque eratum est, ex Croatico sermone in Latinum conversa, per M. Samuelem⁴ Budinam Labacensem. Cum gratia et Privi-*

¹ Sorscha Reichardt v posvetilu, Codex de Zrinio II, 492: „ich (hab) noch vor dreissig jharen solich piechlein zu villmahlen in versamblung ritterlichen leüth in meines vatters hanuz zu vorlesen, weitters daruon zu conuersieren, hochwierdig zu rhümen, und ohne scheich auch oft disen rittershöldt zubewainen gehordt und gesehen“.

² Budina, Historia Sigethi, posvetilo H. Kislu, str. Ba: „Eam historiam, ut verterem, tu mihi imprimis cum aliis huius Provintiae magnae auctoritatis viris nuper author fuisti. Qua in re sicut tibi libenter morem gessi, ut certe debui, etiam paucissimis diebus quod nosti in germanicam et latinam linguam transtuli, et ad te quam celerrimè transmisi. Cum verò eam ipsam summi nominis Proceres legere voluissernt, nec ipsi exemplaria omnibus propter meas occupationes describere potentibus potuisse: me hortati sunt, et rogarunt etiam, ut illam typis excudere in gratiam eorum curarem.“

³ o. c. Bb: „Interea tamen, ut omni ex parte lectori consulerem, necessario vocabula quedam peregrina et Turcica, quae mihi . . . Ioannis ab Avrsperg, Domini mei observandissimi, Turcae captivi explicaverant, interpretatus sum.“

⁴ Németh Béla, *Szigetvár története*, Pécz 1903, 179, IV je prekrstil našega Samuela v Šandorja=Aleksandra, dokaz, da knjige videl ni.

legio Caes: Maiest: etc. Viennae Austriacae ex Officina Caspari Stainhoferi, MDLXVIII. 4º. 38 nepag. listov.¹

Knjiga obsega: *a)* opomin pisatelja čitatelju²; *b)* posvetilo „Ioanni Kisl, de Kaltenprun“, datirano „Seisenbergae Pridie Calendarum Aprilis . . . 1568³; *c)* „Historio“ samo⁴; *d)* nagrobni napis Nikoli Zrinskemu v Čakovcu⁵; *e)* „drugi“ epitafij v verzih iz peresa neznanega pisatelja⁶; *f)* epikedij v spomin Nikoli Zrinskemu iz peresa Pavla Fabricija, „matematike in medicine doktorja ter rednega profesorja na dunajski nadgimnaziji (= univerzi)⁷; *g)* „epitafij“ v distihu, najbrž iz peresa istega pisatelja⁸; *h)* „drugi“ epitafij iz peresa Gašparja Sitnicka (= Žitnika), „Ljubljancana, rednega profesorja etike na isti nadgimnaziji⁹; *i)* število ubitih Turkov¹⁰; *j)* elegijo na pobožnega čitatelja iz peresa Janeza Gebharda¹¹, Ljubljancana, Budinovega kolega iz Tübingena.¹² Z dekoracijo je smel biti Budina zadovoljen, saj je bil n. pr. Fabricius znan latinski pesnik in priznan učenjak.

„Historijo“ je označil Budina kot doslovni prevod hrvaškega originala, čigar pisma pa ne karakterizira natančneje: „Itaque eo prorsus modo, quo eam ex Croatico idiomate initio raptim converti, nunc in publicum mitto. Nam ne veritati aliquid detraxisse viderer, immutare nihil, nec verborum elegantiam, nec sententiarum varietatem adhibere vllam volui: sed verbum verbo, quantum quidem latinae linguae phrasis patiebatur, redidi . . . In reliquis (omissis interpretationibus peregrinarum et Turcicarum verborum) porrò ne latum vnguem à prototypo Croatici

¹ Kvaterniji A — I + 2 lista; eksemplar dunajske dvorne bibliotekе (značnica: 66 J 33).

² A₁b. — ³A₂a — B i ja. — ⁴B i jb — Ib. — ⁵I i j. — ⁶I i jb.

⁷ I i i j. — O Fabriciju cfr.: Aschbach Joseph Ritter von, Geschichte der Wiener Universität, III (Wien 1888), 187 in d. Za Kranjca ga je napravil Elze, Universität Tübingen 16 pomotoma: bil rodom iz Laubana v Gornji Lužici na Saškem. — ⁸I i i jb.

⁹ I i i i ja. — O G. Žitniku cfr.: Pohlin, Bibliotheca Carnioliae (Blge der Mittheilungen des h. V. f. Krain 1862) 51; Kavčič Frid., znameniti Slovenci, Lj. Zvon XVI (1896), 223. — ¹⁰I i i i j.

¹¹ Zadnja 2 lista za: Finis.

¹² Elze, Universität Tübingen 65.

exemplaris discessi".¹ Da je hrvaškega avtorja Budina vsaj po imenu poznal, se more med vrstami brati, pove se pa o njem le toliko, da je verodostojen svedok, ki je bil med oblego na dvoru Zrinskega v Sigetu, prišel z drugimi v turško sužnost, se kmalu odkupil in vrnil k svojcem: „te latere non arbitror: historiam hanc . . . ab homine nobili et fidedigno, qui Heroi quondam fortissimo: Comiti Serino a cubiculis fuit, Croatica lingua conscriptam fuisse: et multo quidem vt censeo, verius, quam ab villo hactenus fortasse factum est. Ille enim miserrimae Tragediae et spectator et auctor fuit: captivusque in Turciam cum nonnullis alijs abductus, non multo post pretio redempti-
onis persoluto, domum ad suos rediit".²

Budinov latinski prevod je postal eden prvih virov za zgodovino sigetske obsede: P. Albinus³, S. Schardius,⁴ zbiravec „raznih pisateljev ogerskih dogodivščin"⁵, N. Reusner⁶ in F. G. Schwandtner⁷ so ga ponatisnili, upotrebljati pa ga je moral vsak, ki je skušal podati verno sliko sigetskih dogodkov.

Še istega leta kakor latinska ste se natisnili tudi dve nemški izdaji. Prva je izšla iz iste tiskarne kakor Budinov latinski prevod: *Histori von Eroberung der ansehlichen Vesten Sigeth, welche der Türkisch Kaiser Solimanus im Jar 1566 den 7. Septembbris eingenommen. Erftlich von einem ansehlichen des Herrn Graven von Serin seligen diener in Crabatischer Sprach beschrieben, und den, so auch mit und bei gewesen, in Lateinisch, jetzt aber dem gmainen man und sunst meniglich zu gefallen in Deutsch transferiert. Gedruckt zu Wien in Österreich durch Caspar Stainhofer*

¹ B. — ² A.^b. — Ba. — ³ De Sigetho, 1587, L-P: a, d, f, h, i, Wolfius.

⁴ Historicum opus IV. Basileae 1574, 2261—74: manjka a in b, kot novum ima elegijo Hieronima Wolfija; slično tudi: Schardius Redivivus sive rerum germanicarum scriptores varii, Giessae 1678, t. IV., p. 25—34.

⁵ Rerum hungaricarum scriptores varii, Francoforti 1600, 521—35: c—i, elegija Wolfija.

⁶ Rerum memorabilium in Pannonia . . . gestarum exegeses. Francoforti 1603, 188—58: c, d, e.

⁷ Scriptores rerum hungaricarum, t. I. pars II. Bibliopolae vindobonensis 1746, 728—41: manjka a in b, ima kot novum elegijo H. Wolfija.

*in S. Anna Hof. Anno M.D.LXVIII;*¹ druga izdaja se je pojavila v Augsburgu: *History Von Eroberung der ansehnlichsten Vesten Sigeth Welche der Türkisch Kaiser Solymanus, im Jahr 1566. den 7. Septembris eingenommen, Erstlichen von einem ansehenlichen deß Herrn Graffen von Serin seligen Diener, in Crabatischer Sprach beschrieben, vnd von denen so auch mit vnd beygewesen in Lateinisch. Jetzt aber meniglich, vnd sonderlich allen Hohen Potentaten, zu einer Christlichen warnung vnd Nachgedenken, wie die, diser seit hoch beschwerliche schwebende jnnnerliche Krieg, abgeschnitten, zu Frieden vnd ainigkeit gebracht werden, Vnnd disem erschräklichen mdchtigen Wütterich dem Türgken künftig, desto mehr vorstand vnd abbruch geschehen möge, Ins Deutsch Transferiert. (ad calc): Augsburg durch Hans Zimmermann (1568). 20 nepaginiranih listov 4°.*²

¹ Po ponatisu, ki ga je priobčil H. C. G. Stier, Ehrengedächtnis des Grafen Niclas Zriny von Sigeth. Ein Vortrag über Zrinys Heldentod 7. September 1566 und dessen dichterische Verherrlichung. Beigegeben sind die deutsche Chronik von 1568, das gleichzeitige Volkslied, und Stücke aus Niclas Zryni des jüngeren Zriadi. Collberg 1866, XV, 1—32; drugo popolnoma neizpremenjeno izdajo je objavil Stier pod naslovom: Zrinyi und die Zriadi. Abhandlung, Chronik von 1568 nebst dem gleichzeitigen Volksliede; dazu Sechs Gesänge der Zriadi Niclas Zryni d. J. in deutscher Übersetzung. Budapest 1876. — Kakor zatrjuje Stier, je „Chronik“ „sprachlich durchaus genau wiedergegeben“, le pravopis originala je v ponatisu izpremenjen (2). Stierov eksemplar je bil defekten: kot „dopolnilo“ je ponatsmil Stier fol 15 iz Abrahami Hossmanni Historie der ganz kleglichen vnd erbermlichen Einnehmung der Treflichen Hauptfestung Sigeth, Magdeburg 1617 (32—39). — Ker ne pove niti Stier, kje se nahaja izvod, ki je služil za podlago njegovega ponatisa, kakega primerka prvega natiska nisem mogel iztekniti; Mayer A., Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482—1882 I (Wien 1883), 109 sicer trdi, da se nahaja en eksemplar v dunajski vseučiliški knjižnici, toda to je pomota: nahaja se tam Stierov ponatisk.

² Po edinem ohranjenem eksemplarju, ki se nahaja v peštanski akademiji znanosti pod značniko: M. Tört Qu. 355. Obširem izvleček in opis prinaša K. M. Kertbeny, Ungarn betreffende deutsche Erstlings-Drucke 1455—1600 (Bibliographie der ungarischen nationalen und internationalen Literatur I Budapest 1880), 184—7.

Slutnjo, ki se rodi že ob podobnosti nemških naslovov, spremeni primerjava nemških tekstov v gotovost: izdaji ste popolnoma enaki, ena mora biti torej ponatis druge.¹ Ker je natisnil Stainhofer tudi Budinov latinski prevod, je verjetno, da je augsburgska izdaja ponatis dunajske.

Še nekaj namigujeta nemška naslova, in tudi ta slutnja se izpremeni v gotovost, čim se začne primerjati nemški tekst z latinskim: podlaga nemškemu prevodu je bil Budinov latinski prevod in ne hrvaški original.² Razen historije same pa je sprejel nemški prevajavec iz Budinove knjige v svojo le še nagrobeni napis in seznamek ubitih Turkov.

Nemški prevod si je bil sicer res napravil tudi Budina, toda proti domnevi, da bi se bil ohranil v nemških izdajah Budinov prevod, govorí razen suženjske odvisnosti nemškega teksta od latinskega zlasti še okoliščina, da vidi nemški prevajavec v svojem latinskem predhodniku očividca sigetske oblige, ker sloni očividno na njegovi napačni kombinaciji; nemški prevod si je naročil pač Stainhofer sam pri kakem nemškem skribentu.

Kmalu za nemškima izdajama³ se je pojavila tudi italijanska zgodovina Sigeta, ki je izšla leta 1570. že vnovič: *Historia di Zighet ispugnata da Suliman re de' Turchi*,

¹ Stier bi bil torej lahko našel doma na Ogrskem primernejše dopolnilo za svoj defektni eksemplar nego je Hossmanova Historia.

² Niti Stier niti Kertbeny si nista ogledala Budinove latinske knjige: Stier piše, da se skladajo z njegovim nemškim primerkom „im ganzen mehr oder weniger“ tudi „die entsprechenden Partien der von Fessler benutzten grösseren Geschichtschreiber Istvánfi, Budina u. anderer“. (XV), Kertbeny pa celo poprašuje, kje je „latinski original“ (185). Da se moti Kertebeny, ko stavi akademijin primerek v l. 1568. (184) v izdajah iz l. 1568. pa vidi „pozejše“ izdaje one „prve“, namigavajoč celo (209), da jih morda sploh ni, češ, da bi mogla biti letnica 1568 „eine Irrung Hammer's (=Geschichte des romanischen Reiches X [Pest 1835], Verzeichnis der in Europa... erschienenen, osmanische Geschichte betreffenden Werke № 794), je sedaj jasno.

³ Da bi bila izšla l. 1568. kaka izdaja v Nürnbergu, kakor trdi Elze, Univ. Tübingen 65, je pač pomota.

I'anno 1566. Nuovamente mandata in luce. Con privilegio. In Venetia, Apprezzo Bolognino Zaltieri 1570. Str. 24+2, 40.¹ Tudi ta „Historia“ obsega le prevod historije same, nagrobnega napisa in liste ubitih Turkov. Da je prevedena po Budinovi knjigi in ne po hrvaškem originalu, kažejo med drugim zlasti oblike lastnih imen: Carambeio, Moslavia, Batiscatitzia, Vuolfgango Praprutouitschio itd.

Sirili so se tudi *novi*, od nemških izdaj neodvisni rokopisni *nemški prevodi* iz *Budinove latinske knjige*. Odlomek takega nemškega prevoda, pomnoženega z vinkami novih odstavkov, se nahaja v arhivu rodbine grofov Černin v Jindřichovem Hradci² in je pristopen sedaj v izdaji Dvorskega³, ponatisu Fr. Račkega⁴ ter izdaji Barabása, ki je upotребil novo kopijo, nahajajočo se v rokopisni zbirki ogrskega zgodovinskega društva (Magyar Tört Társulat irattárában) in v rokopisni zbirki zgodovinske komisije ogerske akademije;⁵ obsega: *a)* Budinov opis zadnjega provala in smrti Zrinskega; *b)* opis Sigeta po zavzetju, ki ga Budina nima; *c)* Budinov opis dogodkov 8. septembra, ekskurs o nedostojnosti turškega obnašanja proti mrtvemu Zrinskemu, ki ga Budina nima, Budinov seznamek števila ubitih Turkov, Budinov opis dogodkov 9. septembra in nagrobeni napis Zrinskega z novim nemškim prevodom; *d)* opis smrti hrabre Sigečanke, ki ga Budina nima. Izmed dokazov, da je to res novi prevod iz Budinove latinske knjige, bodi omenjen najznačilnejši: Zrinski nagovarja vojake z „meine lieben Brüder und mannhafte Soldaten,“ kar odgovarja latinski frazi „mei fratres et strenui milites“.⁶

¹ Po primerku dunajske dvorne bibliotake z značilco: 50 J 5(3). Zadnji list tega primerka: A i Lettori ne spada sem. Na „prejšnjo“ „prvo“ izdajo misli pač Elze, Univ. Tübingen 65: „ital.: Venetia s. a. [1569 oder 1570]“: kakega primerka „prejšnje“ ali „prve“ ital. izd. nisem mogel iztakniti.

² Codex de Zrinio II, 501.

³ Politik 1866 štev. 278. in 275.

⁴ Književnik III (Zagreb 1866), 592—96.

⁵ Codex de Zrinio II, 493—501.

⁶ Dvorský in Rački zveze z Budinovo knjigo sploh nista opazila, Barabás pa prepušča podrobnejšemu raziskovanju, ali gre tukaj za novo kroniko

Nemški izdaji sta ostali tudi Sorschevemu sinu Reichardtu neznani: ta je 1. 1594. hrvaško knjižico svojega očeta prevedel v nemščino¹ ter poslal to *Belegerung der vhestung Sigeth* kot novoletno darilo Adolfu freiherju Schwarzenbergu ali Miklošu freiherju Palfyju²; posvetilo „zu auszgang anno 1598“ in odlomek historije, obsegajoč dogodke do 17. junija, sta se ohramila v kopiji XVII. stoletja v knezonadškofijski kromeški biblioteki ter sta dostopna sedaj v Barabásovem ponatisu.³

Dočim se je z direktnimi in indirektnimi prevodi „Historije Sigeta“ moglo operirati, o hrvaškem izvirniku do najnovnejšega časa ni bilo ne sluha ne duha in še leta 1911. je moral Klač pisati, da je „Mi negdje zametnut ili je propao“;⁴ slučajna najdba gospoda prof. Antona Kaspreta je ljubitelja južnoslovanske literature in zgodovine tem prijetnejše iznenadila.

V arhivu kneza Karla Auersperga na gornjeavstrijskem gradu Logensteinleithnu je zasledil namreč prof. Kaspert glagoljski rokopis, čigar prva stran nosi nadpis: *Die Geschichte zw Siged Im 1566 Jahr Bescheiden In Chrabatsch Sprach besehriben.*⁵ Rokopis obsega 5 papirnih kvaternijev, torej 20 listov v velikosti cm 22 x 16. Kvaternijem se še pozna, da so bili zvezani v en vezek. Lista sta dve različni roki s črnilom paginirali: paginacija v gornjem desnem oglu se začenja na naslovni strani, gre torej od 1 do 20, pa-

ali obsežnejšo predelavo nemške History: „Valljon ismeretlen krónikával, vagy a fennebb idézett Histori bövebb átdolgozásával van — e dolgunk? — ezt bövebb kutatás döntheti el!“

¹ Sorscha Reichardt v posvetilu „zv auszgang anno 1598“, Codex de Zrinio II, 491: „ich (hab) . . . des . . . Niclasen graven von Serin . . . widerfochten zu Sigeth . . . jezo vor vier jharen aus einem biechlein . . . wölich . . . in crabatischer sprach verfast ist . . . zu deutscher sprach herausgezogen und verdolmetscht.“

² Dudík B., Bibliothek u. Archiv im fürstbischöflichen Schlosse zu Kremsier, Wien 1879, 59 je prisel do čudnega zaključka, da je poslan prevod nadvojvodu Maksimiljanu, kar je že Barabás, Codex de Zrinio II, 492 popravil.

³ Codex de Zrinio II, 489—93.

⁴ Povjest Hrvata V, 260.

⁵ Fotografija celega rokopisa se nahaja v posesti g. prof. Kaspreta; fotografija prve strani teksta se priloži objavi.

ginacija v dolnjem desnem oglu se začenja s prvo stranjo teksta, gre torej od 1—19. Kvaterniji so poznamenovani s poševnimi križci: +, ≠ itd., a zadnji kvaternij ima v spodnjem desnem oglu še slično znamenje iz šestero črt, dokaz, da je spadal k rokopisu prvotno vsaj še en kvaternij. Ista poznejša roka, ki je z značnico: „Poll: Nr. 115“ rokopis vpisala, je zabeležila na prvi, naslovni strani pod prvim, težko čitljivim nadpisom še enkrat: „Die Geschichte zu Sigget in 1566. Jahr beschehen und in Croatischer Sprach beschrieben.“ Druga stran prvega lista je prazna; na sledeči strani se začenja glagoljski tekst, čigar razmerje do Budinovega in Sorschevega prevoda se kaže v opombah prireditelja pod latinsko transkripcijo.

II.

»Die Geschichte Zw Siged Im 1566 Jahr Beschehen In
Chrabatisch Sprach beschrieben.«¹

2a Na² /15/ dan junia³ doide uhoda ka g(ospo)dinu zrinskomu,⁴ ka povida, istino da je vidil carovu voisku na sarajvi i da je po noi hodil i da joje dužina na dvi mile zemle, i da je glas, da ide pod seget ali pod eger i da čini načinati moste pri petar varadinu na dunaju — opet doide druga uhoda s pečuja, ki doneše list od uhode, u kom je pisal, da istino turski car van ide, da ne zna pravo,⁵ pod ki grad —

¹ Ob levi strani je označena prva paginacija rokopisa, L poznamenuje besedo, s katero se začenja v rokopisu nova stran. — *Bud* = Budina, *Historia*, *Sor* = Reichardt Sorscha, *Belegerung*, vedno stran, kjer se dotedčni odstavek začenja. — Locila razen znamenj pri številkah, poševne (/) in vodoravne črte (—), ki zamenjuje včasi tudi petljo (∞), je postavil izdatelj; okrajšave so med oklepaji razrežene, zvezke kakor *daje nasarejevi* so razdržene v: *da je, na sarajevi*; glag. znak za št je transkribiran po potrebi zdaj s č, zdaj šč.

² Bud str. B i i ja, Sor str. 489.

³ Bud še letnico: 1566.

⁴ Bud še: nobili et illustri loco natus.

⁵ Bud str. B i i jb.

opet¹ doide treta uhoda od osika,² ka povida, da je³ ure došal ejdan beg⁴ k osiku i da je on poslan elegaro⁵ i da se brodi priko drave, i da je došla vsa bosna i karamanski baša,⁶ i da su pali priko drave na slovinskoi zemli niže moislavine, da ne zna povidati, kamo oče poiti —

2b opet doide uhoda i povida, da je bil pri osiku, kada su vnoge ladie odvezli Lturci po dravi od osika gori na brod, ki se zove utovo⁷ proti šikloušu, i da se oče⁸ ta beg, ki je poslan s carove voiske, ondi⁹ prik broditi, i da oče pri šikloušu pasti tr da će ondi veće voiske čekati ali da nigdor ne zna, kamo oče odonle poiti —

opet doide uhoda iz tabora turškoga i povida, da se voiska brodi na dravi pri vitovu¹⁰ na ladijah, i ki kodir ju prehajaju turci, da sproti idu na budin i da ondi pri šikloušu prespavaju.

. 17 . dan junija razumivši g(ospo)din¹¹ zrinski, da turci neprastano prehajaju priko drave i¹² da prešpavaju izvan iz soklouša po vartih i sinokošah, učini tanač¹³ i posla pod šiklouš na sriču tisuće pišac i pet sto konikov i pred nimi posla kapitane: kneza¹⁴ gašpara

¹ Sor str. 491.

² Bud ſe: quod eſt ad Dravum flumen oppidum.

³ „treta — je“ ſe v rokop. ponavlja.

⁴ Bud: belli quendam Praefectum, quem Vnegum nominant.

⁵ Bud: veluti Prodromus, Sor: (ain weeg) habe geschückt die edegaro anteguardia, das sy über die Traſchiffen.

⁶ Bud: totam Bosnam Carambeium, hoc eſt eius loci praesidem et bellu ducem; Sor: ganz Wosna.. und der wascha ausz Karmania.

⁷ Bud: Ottonus; Sor: Vttouo ==: Ujtó.

⁸ Sor str. 492.

⁹ Bud str. B i i j a.

¹⁰ Bud: Apud Otovum; Sor: Vtovo.

¹¹ Bud: strennus et celebris Comes; Sor: der hochberuembt graf.

¹² Sor str. 493.

¹³ = posvetovanje. — Bud: consilium iniit; Sor: hat er berathgezlagt.

¹⁴ Bud str. B i i j b.

3a alapia,¹ miklouša kobaka,² petra patačića³ — vuka papru-tovića⁴ i voivode pišačke, da idu i da išču tr kušaju sriču, ako turke naidu, da se š nimi pobiju, ako li Turkov ne naidu tr ako ih ne obliče,⁵ tako da na šiklouški varoš jagmu učine i da ga unžgu (sic!)⁶ — i kada su bili naši došli bli⁷ šiklouša, v noći poslaše dvi sti pišac i sto konikov pod grad, da idu škomce⁸ i da vide, ako bi kadi pod gradom u sinokošah turci odseli tr da bi jim na znanije dali — i kada su bili došli pod šiklouški grad, tako su pravo došli na turski tabor, kadi je bil pal mehmetbeg⁹ tarali,¹⁰ sanžak¹¹ od harii¹² — koga je bil car listor onda uzel iz hazne¹³ svoje i bil mu je dal sanžak blizu carigrada, čori¹⁴ sanžak, i bil ga je poslal na prvo, da on bude elegaro pred voisku i da se prebrodi priko drave i da sede pri pečuju, i da se ondi k nemu voiska kupi, ka se bude brodila po brodih priko drave, 3b i da se ne gible odonle, dokle ne bude imal zapovidi od cara, kamo ima poiti / na toga uđriše naši i ondi ga razbiše pravo u zoru, ondi mnoge turke posikoše i mnogi u niko trstije i blato¹⁵ listo u rubačah uidoše, i beg¹⁶

¹ Bud: Alapian(us); Sor: Alapi.

² Bud: Kobac(us); Sor: Khobakhey.

³ Bud: Bateshatitzia; Sor: Patotschki.

⁴ Bud: Praprutouttschi(us); Sor: Praprotovitsh.

⁵ Budina ni prevel; Sor: wahrnemen.

⁶ Sorscha tukaj prenha.

⁷ = blizu; zu je ostalo v peresu. — ⁸ kradomice.

⁹ Bud str. C^a; Bud še: vel Prefectus belli.

¹⁰ Bud: ex Theari. — Ali Dževād, Memâlik—i osmânijenin tarîh ve džeografiya lugâty. Konstantinopel 1813, p. 249 omenja pod „Tarali“ kraj v Mali Aziji, ki se zove danes: Sultan hisary. Pač: rodom iz?

¹¹ = sandžak-beg?

¹² = Tirihalum? — Budina „sandžak od harii“ sploh ni prevel.

¹³ Bud: ex aula.

¹⁴ Bud: Theari Sansakh, id est pomum aureum, quod vexillo apponi, et ab Imperatore Turcico belli ducibus tanquam signum benevolentiae et summae in milites potestatis dari solet. — Čorly?

¹⁵ Bud: str. C b.

¹⁶ Bud: Praefectus etiam belli, quem Vugum illi vocant.

kruto ranan osta u nikom trstiju, a sina mu živa uhitiše i tri turke / a u hincu¹, u srebru, zlatu² i šatori i koni ţakman³ naši učiniše / i zavarnuše se zdravi veseli k segetu gradu s velikim dobitkom dobivši lipe marhe i pinez / kamil osam, koni tr paripov šezdeset, mazgov pedeset i još k tomu napuniše turske marhe šestera kmetska kola, a gospodičici i vitezi segetski didoše u hazdijah zlatih i u šubah kunnih u seget veselo —

4a I⁴ donesoše dvi zastavi turske čarlene kruto velike, a na nih želisca široka kako ejdan dlan od čista srebra pozlaćene, i ejdan konski rep farban na kopju i srebarnu jabuku na nem, što se govori sanžak / to je bil takov dobitak, da se ni odavna takov slišal —

na /2/ dni juleja bosanski baša mustafabeg soko-lović sa vsom bosnom i karamanski baša⁵ prebrodiše se priko drave na utovu⁶ i padaše pri šikloušu pod haržam hejem.⁷

/7/ dan juleja doide uhoda s tabora turskoga od belgrada dolnega i povida,⁸ da je car došal u belgrad, i da ladije vuku od zdola gori po dravi, i da most oče načinati na dravi blizu šiklouša i da ide pod seget i da most učini razmetati na dunaju —

Opet doide list iz pečuja⁹ od nasufage,¹⁰ u kom g(ospo)dinu zrinskomu piše, da je došal carov čauš¹¹ i da je donesal od cara zapovid hamzabegu, da naibrže

¹ V rekopisu: anhincu; posm ni jasen.

² Bud: Auri deinde et argenti copiam. —

³ — plen.

⁴ Bud: str. C i ja.

⁵ Bud: Basse Carambeio.

⁶ Bud: Ottouum versus.

⁷ Bud: infra Hardansium = harsányi hegys, gora Harsány.

⁸ Bud: str. C i jb.

⁹ j poznamenjem z Č.

¹⁰ Bud še: id est Capitaneo qui paucis quibusdam, militibus praeest.

¹¹ Bud še: belli qu(idam) inspecto(r), seu qui militem cogit, et ducis ipsius copiarum vices aliquando gerit, Tschausch ipsi vocant.

4b ide na dravu most načinati, akoli ne ide, da ga L oče pred negovom hižom¹ učiniti na kolac nabiti — i učini po selih karvav ražan nositi i poče onde na utovu² most načinati i bil ga je jur dobro daleko načinil, med tim toga je došla ejdnu noć velika voda tr ga je vsega raznesla, i ni ga mogal onde načiniti i bil je pošal u drugo mesto niže po dravi i ondi ga je bil počel načinati, ča je u dva dni načinil, to je vse ejdnu noć voda raznesla —

pošal je odonle u treto mesto doli blizu osiku i ondi je bil počel načinati opet most, ni ondi ga pred vodom ni mogal načiniti — toliko da je bil k caru poslal čauša tužeći se, da pred velikimi vodami ne³ more mosta na dravi načiniti — a car to razumivši on čas posla hamzabegu čauša u pečui i posla mu ejdan rubac turski dug i na kraih zlatom napisano:

5a sultan suliman⁴ / i poričil mu je po čaušu, da naibrže most načini na dravi, kako kodir more, zač ako do negova prišastia gotov ne bude, da oče onakovim rubcem na krai mosta obišen biti —

to razumivši hamzabeg onu uru poide opet na dravu niže osika i onamo učini vse ladije i mostne daske dovesti i poče načinati most niže osika i⁵ na nega učini doiti vse⁶ kmete predavce⁷, i ne bi nigdore sloboden: ni spahija ni služeći turci,⁸ nego su vsi nad nim bili, da ni sam hamzabeg ni prestal noć i dan, dokler kodir ni bil načinen — a ejst načinan na ejdnu milju

¹ Bud: str. C i i ja.

² Bud: ab Ottouo.

³ Bud: str. C i i jb.

⁴ Bud še: remittit.

⁵ Bud še: quod ut eò commodius absolveret.

⁶ Bud: str. C₁a.

⁷ Bud: vectigales rusticos, qui Turcae tributum pendunt, seu qui se ipsi sua sponte subdiderunt.

⁸ Bud: ips(i) nobiles, et qui munus et officium aliquod sustinent [Spachias vocant].

zemle a dužinu po sinokošah i blatih i poto je bil gotov za deset dan . i ta rubac, koga je hamzabegu turski car, toga je bil otain nasufaga¹ g(ospo)dinu zrinskomu u seget, za bil ostal u kipu hamzabegovu u pečuju, do most načinal.

5b 20² dan juleja podvignu se bosanski baš manski baša³ od šiklouša i padoše⁴ pri pečuju pidoše k budimskomu baši na pomoć g belgi nomu⁵, i š nim poide hamzabeg sa vsimi sposta pečui kruto žalostan s velikim plačem –

ta isti dan najprvo se prebrodi prikodravi natulaj⁷ beglerbeg⁸ / a za nim akanži⁹ nim se prebrodi drumeli¹¹ beglerbeg¹² i padoše i kom polu i ondi raspeše turskomu caru šato:

A za nimi se prebrodi sam car sulim pade i učini almuštro¹³ mnogo i¹⁴ s velikim ondi prebiva nikoliko dan, dokle se voiska prikodravi

Na prvi dan agusta ganu se turski car s po koga pod seget i treti dan pade pri šikloušu i hejem¹⁵ i ondi učini araslan¹⁶ baši budinsko

¹ Bud ſe: seu Capitaneus.

² Tudi v rokop. z arab. številkami.

³ Bud: carambeius Bassa.

⁴ Bud: str. C, b.

⁵ Bud: Alb(a) regalis.

⁶ Bud ſe: seu nobilibus.

⁷ Natolija = Anatolija, torej: anatolijski; Bud: Anatoliae.

⁸ = Bud ſe: id est, supremus in oriente bellum dux.

⁹ akyndžij = lahka konjenica; Bud: Akai.

¹⁰ Bud ſe: hoc est alias quidam militiae praefectus.

¹¹ = Rumili = Rumelija, tukaj: rumelijski; Bud: Vrumeli

¹² Bud ſe: id est, summus bellum Imperator, earumque region quae ultra mare Aegenum ad nos spectant.

¹³ Bud napačno: consilium de re aggrediunda capit.

¹⁴ Bud: str. Da.

¹⁵ Budina je izpustil.

¹⁶ Bud: Oroslan(us).

odsići, a četrti dan pade car pri pečuju a peti dan
6a pade pri svetom I lovrencu blizu segeta —

Va to isto vrime slavni g(ospo)din miklouš zrinski učini red u gradu meju gospodičici,¹ konnici i pišci i meju ostalimi vitezi,² kada jur razumil biše, istinno da ide turski car pod seget, i kada vidi voisku dohajajući —

tako³ učini dozvati u grad nutri vse kapitane, voivode⁴, gospodičice konnike i pišce i purgare varoške i vsake varste ljudi, ki su onda bili u segetu koliko u varoših toliko u gradu, i učini varoška vrata zatvoriti / i kada su se bili vsi skupili u grad nutrni,⁵ doide meju nih sam g(ospo)din miklouš zrinski i poče stavši meju nimi ove riči govoriti —

Moja bratjo i cesarove svit(losti) verne sluge i vitezi⁶, ovo jur istinno vidimo, da turska vojska dohaja pod nas, zato je potribno, da se pripravimo i da gotovo čekamo našega i vašega kršćanstva neprijatelja⁷, ki na nas ide kruto oholo ufajući se u svoju moć⁸ i vnožinu paganstva / a mi ufanje imamo u g(ospo)dinu bogu, ki je vekši od nega i od nega sile, i ki more nas malim obraniti a nega i negovu moć za ništar učiniti / zato potribno je, da ga veselo čekamo i da se negove vnožije ne strašimo nego listo od boga našu pomoći i obrambu prosimo i potribno je, da verni i jedinni budemo / i da meju nami lubezan i poštenje bude i da vsaki bude pokoran svomu g(ospo)dinu i kapitanu i voivodam i da ejdan suprot drugomu ne stane nego da vsi s velikim mirom i pokornostju i lubeznostištu skupa budemo, dokle kodir bude vola božja.

¹ Bud: nobiles.

² Bud: reliquosque milites et strenuos viros.

³ Bud: str. Db.

⁴ Bud: copiarum pedestrium ductores seu Vaiuodas.

⁵ Bud: minor.

⁶ Bud: viri strenui militesque fortissimi.

⁷ Bud: totiusque Christiani orbis nominisque hostem.

⁸ Bud: str. D i a.

7a

Zato, moja bratjo¹, potribno je najprvo, da ovdi vsi sada prisežemo navernost naiprvo g(ospo)dinu bogu, potom našemu ¶poglavniku² karščanskemu / ces(aru) / svit(lomu)³ i tomu nevolnomu našemu orsagu / a ja oču vsim vam najprvo, potom vsi vi očete prisedi, da vi nimate u meni dvoine ni ja⁴ u vas. zato poslušaite moju prisegu —

Ja miklouš zrinski prisežem naiprvo g(ospo)dinu bogu, potom cesa(rski) svit(losti) vsih nas g(ospo)dinu premilostivomu⁵, i vam vitezom⁶, ki ste sada ovdi —

tako meni pomozi otac, sin i duh sveti, sveto trojstvo ejdinni bog, da vas ja neću ostaviti nego da oču trpiti s vami zlo⁷ i dobro i da oču ovdi s vami živiti in umriti —

7b

zato potribno je, da i vi vsi sada prisežete ovdi pred manom vsaki dva parsta gori podvign(u)vši / opet oče vsaki svomu vojvodi⁸ i handaju priseci ¶ na vratih / zato vsaki ove riči govori za dijakom velikim glasom prsta dva gori podvignuvi / a očemo učiniti gledati, ako bi ki ne prisegal i ovih riči ne govoril za dijakom ali parstom ne podvigal, da ono ni pravi / č(lovi)k / nego nevernik, i da on ne misli s nami do konca biti, i potribno je, da se kmestu uhiti. a to je vaša vsih prisega: --

Mi vsi: konnici i pišci i purgari i vsakojake vrste vitezi i sluge ces(arske) / svit(losti) / prisežemo naiprvo g(ospo)dinu bogu, potom našemu g(ospo)dinu ces(aru) / svit(lomu) i ovomu orsagu i našemu⁹ g(ospo)-

¹ Bud: str. D i jb.

² Bud samo: supremo etiam Magistratui nostro.

³ j je poznamenjen z š.

⁴ Bud še: et huic miserae provintiae.

⁵ Bud: militibus et strenuis viris.

⁶ Bud: str. D i i ja.

⁷ Bud samo: Capitaneo.

⁸ Bud: str. D i i jb.

dinu knezu mikloušu zrins[koj]mu, da mi očemo biti verni pravi i pokorni nih M(ilosti) i da smo polag nih M(ilosti) gotovi živiti i umruti, tako nam pomozi g(o-spo)din bog —

Opet poslušaite, to vam dajem vsim na znanije: ako bi se meni smart primirila, tako da ja ostavlam u momu kipu¹ i na mojem mestu ovoga moga bratca² kneza gašpara alapia i zapovidam vam, da ga tako imate poslušati i počtovati kako mene i čto komu reče i zapovi, onako da ima učiniti — Opet i ove artikule poslušajte: ako bi ki gospodičić³ ili katana⁴ ili pišac⁵ ne bil pokoran svomu kapitanu ili voivodi ili svomu desetinaku,⁶ da se kmestu posiće, ali ako bi na koga oružije potrgal —

i ako bi ki list turski⁷ uzel i proštal, da se k mestu posiće. i⁸ ako ki ejdnu rič proti turčinu progovori, da se kmestu posiće⁹: nego ako ki kada ili kadi list turski naide na streli postavljen, da ga doneše handaju¹⁰ a pišac voivodi, i da ga on prnese pred g(ospo)dina, tako da se on čas u ogan varže — potom kada se mesta razdile, kadi ima ki stati i mesto držati, kapitani, voivode i gospodičići pišci i vsake varste ljudi, ako bi ki s onoga svoga mesta pošal prez dopušćenja svoga kapitana ili voivode ili desetinaka, da se kmestu posiće brez vsake pravde. nego ki ima ženu ili mater, da mu doneše onamo na mesto, kadi mu je mesto danno, jisti i piti i drugo, čto mu je potribno, a sam da ondi mirom bude i misto drži. a oni, ki nimaju žene ali matere, ki bi jim ča donesal, onim mi oče-

¹ = oseba.

² Bud: familiarem.

³ Bud: quis equitum aut peditum

⁴ Bud: tribunus.

⁵ Bud: str. D₄a.

⁶ Bud: manjka.

⁷ Ob strani: kapitanu.

mo činiti kuhati našimi sokači na našoi kuhini¹, i da nih desetinaci doidu i da jim odnesu piti i jisti. a vina se očedavati svakomu, ki ga nima, ejdan mecal na dan, i octa soli, kruha. 'oče se davati mele, i ki nima žene, i takai še kruha, oče se dati L mele i slanin, i da sami učinekruh peći —

9a opet, ako bi ki otaino kadi skupa dva govorila ili šaptala, da se kmistu povidu kapitanu i da se oba dva obisita / i ako bi ki našal² tr bi je našal³ našadši⁴ zatajal za prijatelstvo⁴ ali za mito⁴ i⁵ potle bi se izvidil,⁵ da se on i š nimi kupno obisi —

akoli bi ki ejdan drugomu za⁶ ejdan novac vridnosti⁶ ča ukral tr ako se naide, da se kmestu prez⁷ vsake pravde⁷ obisi —

I biše učinil g(ospo)din zrinski zboga vekšega straha načiniti galge u velikom gradu segetu blizu gradckih vrat na gnuju —

9b I opet učini g(ospo)din mikluš zrinski ejdnoga pišca posici u⁸ velikom varošu na piacu zboga vekšega straha, L ki je pišac bil na svoga vojvodu sablu potrgnul —

I onda isto g(ospo)din zrinski mahmutaga viliču⁹ učini glavu odsici za niku neveru,¹⁰ ku je bil na puti idući u seget učinil. a to je učinil naiveće, da strah bude u gradu —

¹ Bud: str. D_ab.

² Dopolni: oženjenim, ki nimajo moke; tako je razumil to mesto tudik Budina: Istis vero, qui uxorati sunt et tamen panibus carent.

³ Bud: vel audiverit vel viderit.

⁴ Bud: familiaritatis causa.

⁵ Bud: manjka.

⁶ Bud: teruncius.

⁷ Bud: manjka.

⁸ Bud: str. Ea.

⁹ Bud samo: Mahmut aga.

¹⁰ Bud: propter insignem eius perfidiam et enormia flagitia.

I učini g(ospo)din miklouš zrinski, da vsaki gospodičič u velikom varošu svoju hižu raskrije, i da se slama van varoša vozi i važge, a u novom varošu da se slama s krovov uzme i u hiže nosi, da more bole pogoriti varoš, ki je listor ejnim plotom bil ograjen —

onda, kada¹ priseže g(ospo)din zrinski² i vsi segetski vitezi,³ bilo jih je za oružje vsih raz žen i dice dvi tisući i tri sto i nekoliko više —

10a na /31/ dan juleja doide rumeli beglerbeg i akanži baša z devedeset tisuć i odsedoše pri svetom lovrencu, ejdnu milu od segeta. i ta dan doide deset tisuć turak iz tabora i harcovaše se z našimi na šarampovih od jutra do podne i proidoše u tabor spati.

prvi dan agusta didošeta⁴ beglerbeg i akanži⁵ baša z devetdeset tisuć turak sa vsom voiskom i⁶ padaše na šimlehevū⁷, a to je ejdan firtal mile daleko od grada, i didoše na harac rano na šarampove opoldne i k večeru —

I dosta jih je poginulo na harcu turkov, i tako od pukšic vsaki dan ejsu kruto strilani turci, i trikrat na dan do te dobe, dokle je sam car prišal, ejsu na harac dohajali.

10b na /5/⁸ dan agusta beglerbeg i akanži⁹ baša pridoše s te gorice i sedoše okolo grada segeta / a onu goricu praznu ostaviše / a to, da je onde mesto obrano za cara —

¹ Bud: ſe: hac ratione omnes authorasset.

² Bud: str. Eb.

³ Bud: ſe: illuc toto cum exercitu et militibus mansit.

⁴ V rkp.: didoše ta.

⁵ Bud: Akanski.

⁶ Bud: str. E i ja.

⁷ Bud: apud Simlehouum.

⁸ Tudi v rokopisu arabska številka.

⁹ Bud: Akanski.

ta isti dan u pondilak razpeše carove šatore gori na gorici¹ —

11a

na /6/³ dan agusta, to je jutro v utorak, doide car sa vsom moćjom,³ sede gori na gorici⁴ / a voiska vsa sede okolu grada tako gusto, da je šator šatora tiščal, da nikdor⁵ ne može viditi unutar u grad. i ta dan⁶ velik harac bi do samoga večera / i kada sunce zaide, učini turski car vse patantije i pukše, ki je bil sobom,⁷ izhititi / a janičari⁸ vsi pukšice⁹ opružiše, da je | takova¹⁰ grmlavina¹¹ bila od strilanja, kako da bi u nebū grmilo, i po svem turskom taboru učiniše trikrat z velikim glasom kričati; hala, hala, hala¹², a mi¹³ u gradu ejzusa zakričasmo —

na /7/¹⁴ dan agusta počeše turci iz luga¹⁵ koše¹⁶ točiti k varošu novomu¹⁷ i on čas dopelaše taraske mej koše i počeše hitati iz tarasak mej naše na¹⁸ šarampove.

¹ Bud ſe: in colle, ex quo se Vueglerbagus et Akanski Baffa Simleheum verius receperant.

² Tudi v rokopisu arabaka številka.

³ Bud: str. E i jb.

⁴ Bud ſe: qui Sigethanis vineis adiacet.

⁵ Bud ſe: arcem ingrediens.

⁶ Bud ſe: in omnibus septis et moenibus.

⁷ Tu manjka očividno deležnik kakega glagola s pomenom: pripeljati; Bud: aduixerat.

⁸ Bud ſe: id est οὐρανοφύλακες Turcici Caesaris, quorum ipse ut sibi praesto semper sint, aliquot millia in aula sua alit, genus hominum bellicosum atque sagittandi peritissimum.

⁹ Bud: tormenta manuaria.

¹⁰ Bud: str. E i i ja.

¹¹ Bud: strepitus et fragor.

¹² Bud ſe: id est Deus.

¹³ Bud: Christiani . . . exclamabant.

¹⁴ Tudi v rokopisu arabaka številka.

¹⁵ Bud: ex planicie et agris.

¹⁶ Bud: Gerras, seu cophinos virgulatis contextos terraque impletos.

¹⁷ Bud ſe: aggerem deinde iacunt, et vallo fossisque remununt.

¹⁸ Rokopis ponavlja: na.

i ta dan ne daše im postavite (sic!) šance / nego se naši
vas dan prestrilaše s turci.¹

ta² isti dan k večeru (gospo)din zrinski učini
požgati šarampove i svoi³ vart i drivlje u nem⁴ posići /
i učini obiju varošu vrata zatvoriti i zasipati zemlom /
i tu noć turci k četrtku jutro šance v noći postaviše
11b i ⁵ pukše u šance uvukoše / pod novi varoš s
trih stran,⁶ i janičari se vse okolo varošev pred pu-
kšami turskim u zemlu zakopaše /

na / 8⁷ dan agusta, ča je u četrtak rano u zoru
počeše novi varoš turci s trih stran stano trti, i janičari
hitati u varoša oba dva / tu noć petku jutro aliportuk
načini šanac na garašu za nutrni gradom za⁸ krale-
vim vrtom pravo na brigu blata ali jarka gradckoga
i patantije unutar u šanac v noći postaviše —

na .9. ⁷ dan agusta u petak rano aliportuk, ki
je bil naivekši kapitan⁹ mej vsu armadu carovu na
moru i na suhu, poče trti nutrni grad segetski s petimi
12a velikimi patantiami i s nikoliko taraskami i ta dan
mnogi hitac učini u nutrni grad, da turan jure i zvoni
vse potr i pobi na turnu / i hitati je počel rano i ni
stal do noći, a malo prestavši u večer opet je počel
hitati vsu noć, da ni prestal /

ta isti dan g(ospo)din zrinski vidivši u petak
večer, da ljudi pogibaju od pukaš, učini užgati novi
varoš, kada se biše smarklo, i požga ta novi varoš,

¹ Bud ſe: Ibi etiam Janitschari cum prius ad septa seu terminos
aceffent, accriter cum nostris dimicant. Atque ex nostris vnuſ saltem, illorum
autem multi in eo conflietu perierunt.

² Bud: str. Eiijb.

³ Bud splošno: hortos et arbores.

⁴ Bud: manjka.

⁵ Tudi v rokop. arabska številka.

⁶ Bud: str. Eiiijs.

⁷ Tudi v rokop. arabska številka.

⁸ Bud: machinarum et munitionum Praefectus.

da je bil vas pogoril¹, i tako se zatvoriše u veliki stari varoš —

na / 10.² dan agusta, ča je u sobotu počeše turci veliki varoš stari s trih krajev trti patantijami i janičari se bliže zakopaše k varošu i u novi varoš, ki je bil pogoril, patantije dopelaše, i odonle počeše trti stari varoš.

12b ta isti dan rano počeše od šanca aliportuka turci k nutrnemu gradu načinati gate ali nasap, po kom nasapu priko vode ili blata počeše pred sobom velik kup drivja metati, za kim su turci šli vsaki dan bliže gradu³ a⁴ od toga načinenja gate ni bil nigdor od turak sloboden, nego je moral vsaki nositi drivje i kitje, da nisu vas dan stali kamile, tovorni koni i mazgi, da je pole i lug vse puno bilo od vnožine turak, kamil, koni i živine —

a od varoša sta bile dvi gate načinene k gradu, i na svakoi ovoi gati bil je nametan velik kup drivja / a kada su bile gate načinene blizu palanku, tako su na vsaki gati učiniti (sic!) načiniti ejdan kaštel od vričke vriče su vse pune vune bi[le], i va tih kaštelih stali su janičari i hitali su — na gradcki palanak, da ni⁵ mogal č(lov)ik ostati pred nimi, toliko su gusto pukšicami hitali.

13a na .19. ⁶ dan agusta, ča je u pondilak pred bartolomijnu, uzeše turci veliki varoš i vani ostaše mnogi junaci u varošu, ki nisu mogli doiti u grad, za što im turci pretekoše na gradckom mostu, i ki nisu do one dobe mogli u grad doiti, ti su vsi poginuli: kako najprvo martin bošnak, petar botos voivoda, i junakov

¹ Bud: str. E₄b.

² Tudi v rokop. arabska številka.

³ Bud še: Omnes autem Turcae in hoc, ut quam citissime Cratem illam seu pontem per loca paludibus referta construerent, incumbebant.

⁴ Bud: str. Fa.

⁵ Bud: str. F^b.

⁶ Tudi v rokop. arabska številka.

veće¹; na mostu onda poginu stari² lovrenac voivoda, petar bata voivoda³, juri matijaša voivodi⁴, ondi⁵ ustriliše / sekćidi⁶ matijaša voivodu ustriliše, da potle ni mogal za hasan biti u tom istom varošu poginu e još prvo radovan⁷ voivoda in dando ferenac voivoda i dosta drugih poglaviti junakov, ki se vsi pisati ne mogu.

13b

tako da ta varoš s veliku pogibelju ostaviše, ejr stare voivode i junaci naiveće u varošu poginuše, i tako se kruto žalostni zatvorismo⁸ u grad, a turci ostaše u varošu i nega zaujejše —

na /20/⁹ dan agusta počeše grad s četirih stran patantiami trti i¹⁰ počeše gate dvi od varoša načinati proti gradu / a jur je bila vsa voda opušćena od jarkov, da vsa voda je bila otekla nego ča je blato ostalo.

14a

na /26/¹¹ dan agusta u pondilak po bartolomijnoi učiniše turci prvu jagmu po gati od šanca aliportukova na nutrni grad, i ta prvi put vnogo turak poginu na toi jagmi i dvi zastave od turak uzeše naši u grad, ondi naši ubiše iz pukšice miserskoga¹² bašu, i ondi malo pošteno otidoše i ostaviše pod palankom L mnoge turke martve i mnoge lopate, s čim su bili došli na jagmu. i tako su jagmili¹³ vsaki dan¹⁴ s trih stran nutrni

¹ Bud: aliquie complures strenui et longo rerum usu industri milites.

² Bud: ille.

³ Bud ře: Blasius Diak.

⁴ Bud: omnes Vaiuodae, vel copiarum pedestrium ductores.

⁵ Bud: str. F i ja.

⁶ Bud: Sektschudi.

⁷ Bud: Rodovan.

⁸ Bud: ceteri omnes in arcem sese contulerunt in eamque cum comite Serino se ipsos incluserunt.

⁹ Tudi v rokopisu arabska številka.

¹⁰ Bud: str. F i jb.

¹¹ Tudi v rokop. arabska številka.

¹² = Kairski, — prim. Hammer o. c. III. 449.

¹³ Bud ře: post diem Lunae.

¹⁴ Bud: str. F i i ja.

grad od hažardijs ejdnu¹ baštiju, ka je bila polag vrat,
a drugu, ka je bila polag brda² —

na /2/³ dni sektembra bi janičarska jagma, i ta
dan ostaviše⁴ jagmu,⁵ tako počeše tu noć kopati baštiju
veliku, ka je bila polag brda u velikom gradu. i do
treti dan toliko van skopaše i izvukoše zemlju iz ba-
štije, da je mogal janičar poiti unutar k nutarnemu
plotu i da je ustrilil našega junaka u baštiji / i nanosiše
poda tu baštiju čuda suhoga plota, drvija, dasak, slame
i praha —

na /5/⁶ dan sektembra u četrtak pred⁷ malu mašu
u jutro rano užgaše turci veliku baštiju u velikom gradu,
tako da poče baštija kruto goriti, a k tomu sta velik
vetar od juga

14b

i poče nutar u grad ogan nositi, da se od te baštije
užga drivje, ko je bilo navoženo za načinanje palanak.
od toga se užgaše štale gospodinove, i vse hiže u
velikom gradu, tako da poče vas grad goriti / a na tu
baštiju na ogan bile su upravljene vse careve patentije,
da su na nu prez postanja⁸ hitale s četirih stran / opet
su janičari hitali vnutar u grad iz pukšic, kako da bi
dažd išal, tako su gusto gloguši od pukšic u grad do-
hajale / a polag vrat baštiju tu⁹ su onda kruto jagmili.
a na baštiju, ka se je zvala nadožgova baštija, na nu
su nutar išli turci / i pri toji baštiji ejst bil g(ospo)din
zrinski tr je s turci velike harce činil / dva krat je
turke van iz grada iztiral. ondi je ivan novaković na

¹ Bud: ex Haserdia et duobus propugnaculis seu monumentis, uno prope portas existente, alteri monti contiguo, interiore arcem oppugnant; prevajavec torej mesta ni razumel in je napravil iz trdnjav, katerim je turski napad veljal, izhodišče.

² Tudi v rokop. arabska številka.

³ Bud: mutarunt consilium.

⁴ Tudi v rokop. arabska številka.

⁵ Bud: str. F i i jb.

⁶ ja za glag. č.

⁷ Bud: str. F₄a.

tom harcu izgibal. i jur vidivši g(ospo)din zrinski, da
15a ogan dohaja blizu praha, ki je prah bil L u vannem gradu
 velikom, pravo pred vrati maloga grada, koga nesmerno
 velika šuma bila, i da pred ognem jure ostati ne može
 dale u velikom gradu, i da turske sile sa vsih stran
 idu u grad veliki, z baštije, kadi su bili najagšči, s osta-
 limi vitezovi, i ki može uteći u¹ nutrni grad, a vani
 ostaše vnogi vitezi i vnogo žen tr dice, u kih turci
 jagmu ili žakman učiniše / viteški ljudi, ki su vani ostali
 bili, posikoše, a žene i dicu u turski tabor odpelaše.
 i ta slavni g(ospo)din miklouš zrinski učini zatvoriti
 nutrnega grada vrata s ostalimi vitezi, ki su još onda
 u životu bili / i tako zapovida voivodam i kapitanom,
 da razdile mesta i straže, kadi ki ima stati i odkuda
 ki ima čuvati / zač palanak velikoga grada bil je vse
 ejdno snutrnega grada palankom, tako da je po nasapu
15b z velikoga grada u nutrni L grad mogal doiti / zač
 nutrni grad ta je listor bil u kutu velikoga grada, i ni
 bilo ine tvardine od grada velikoga² u nem nego što
 su bile hiže, kadi je g(ospo)din zrinski stal / opet stare
 hiže zidane, u kih je prah stal s ostalom spravijom sva-
 kojakih pukaš —

a jiliš mnogi, ki je bil mela pšenična, ki se ni
 znal račun, pšenice vnožija, ki se takaiše ni znal račun,
 zobi, jačmena, slanin množina nesmerna i suha mesa,
 hordovov pedeset vina, hordovov tri sto otca, hordovov
 četrdeset kaše svakojače, čuda suhih rib, boba, graha
 i leće, toga je čuda bilo, ostaloga žitka vsakojakoga,
 da mu se račun ni mogal znati, to je vse u tom velikom
 gradu ta dan ostalo, i to je vse od ogna poginulo a ni
 ni turkom ni nam za hasan bilo. i sve³ velike pukše
 vani ostaše / u nutrnem gradu velikom, ke turci vani

¹ Bud: str. F₄b.

² Bud: str. G_a.

³ Bud: str. G_b.

16a naidoše i dobiše, l i s onimi i s timi našimi puškami počeše nas u nutrni grad hitati i hitale su nas u grad dokle su nam nutrni grad uzeli, kako čete doli niže razumiti / a u nutrnem gradu ni bilo veće pukaš nego samo dvi patantiji i tri¹ možari¹ i četire² taraske,² a ostale su vse vani u vanem gradu turkom ostale i poginule / a jiliša ni bilo u nutrnem gradu veće nego tisuća kabala čargovskih pšenične mele, ku je bil učinil g(ospo)din zrinski ž negova majrstva iz čargova dopelati, tr biše kruto skupo za kruh u nutrnem gradu i za vodu, da³ su od žeje žene i dičica pogibale, jer vsaki junak pišac i konik imal je ejiliša dosta a u vannem gradu, da nigdor ga⁴ ni mogal sobom donesti u nutarni grad, nego je vas vani pogoril i poginul, zač ki je listo mogal sam uteći u grad, ni maril ni za srebru ni za zlato tako naglo bi pogibel toga grada. tako ta vanni grad pogibe, i turci ulizoše van, i mnoge zastave turci vnutri ugrabu, na nasap, što se je zvala gora, postaviše i tako su u četrtak i u petak turci u gradu s mirom spali, a mi⁵ u malom gradu zatvoreni i obsedeni okolo sa svih stran, da nigdor ni mogal k nam⁶ doiti u grad ni van izaiti z grada —

16b

Na /7/⁷ dan sektembra to je navečerje male maše to je u jutro rano kako ob šestoi uri užgaše turci hiže gospodinove,⁸ ke su bile u nutrnem gradu / u ta čas doide vsa si(l)na voiska carova pišice na jagmu na nutrni grad, i počeše mnogi bubni turski biti i mnoge trumbite trumbitaše. i donesoše tolike zastave u grad

¹ Bud: duo Mortaria que oī γυμοκεραυνόβολοι dicuntur.

² Bud: 14 bombardas.

³ Bud: ſe: per hoc triduum.

⁴ Bud: str. G i ja.

⁵ Bud: nostri.

⁶ Bud: ad nostros.

⁷ Tudi v rokop. arabska številka.

⁸ Bud: str. G i jb.

veliki turci, da jim bog račun znai, da ne biše viditi pola ni vode ni tarstja¹, to biše vse puno turak, i polag palanke vse jih je puno bilo / i pravo va to doba poče nesmerno kruto grad goriti.

- 17a Kada jur vidi gospodin zrinski, da grad kruto gori i da u nem dale stati ne može, tako zapovida ferencu čarnku,² svojemu komorniku, da da vse čisto na nega rubašu i drugo / i učini donesti od atlasa siderijasnoga župicu i menten³ i reče vsim vitezom, ki bihu š nim:⁴ meni ni potribna sada teška hala nego lahka, u ki se budem mogal bole vartiti⁵ i zapovida mu, da mu da klobuk od čarna baršana, zlatom preman, na kom je našva od ejmenta dragoga kaminja a za švom drago perje čarno čapleno, ča⁶ sam ja na mojoi svadbi nosil⁶ i zapovida mu, da mu donese sto zlatih dukat vse ugarskih, i da ne bude mej nimi nijdan turski. i kada mu je donesal negov komornik tih sto zlatih dukat, učini na župici atlas prorizati L i med atlas i mej bogaziju učini tih sto zlatih dukat postaviti i ove riči vsoi družini reče —

da znate, da to zato postavih, ki⁷ nevernik s mene halinu stuče, da potle ne reče, da ni ništar pri meni našal, i opet mu zapovida, da mu da kluče gradcke, ke su vse u nega stale, pokle je kodir bil grad pod-seden. i kada mu je je donesal bil, učinil je je postaviti u župicu k onim sto zlatim dukatom, i to je onda rekal: verujte mi dobro, da dokle ja budem mogal mojom rukom i sablom gibati i vladati, da ovih sto dukat i ovih klučev gradckih nikdor neće vzeti od

¹ ja za glag. ē.

² Bud: Scherenkum.

³ Bud: tunicam ex serico non latam [Mentem ipsi vocant] interulam.

⁴ Bud: str. G i i ja.

⁵ Bud: defendere.

⁶ Bud: quem in nuptiis gestare solitus erat.

⁷ Bud: str. G i i jb.

mene, a po mojoi smarti komu dopadu, neka mu budu, ejr sam ja to prijl g(ospo)dinu bogu, da me nete turci od šatora do šatora po turskom taboru voditi ni neće¹ nitkor na moju dicu parstom kazati.¹

18a

I zapovida rečenomu komorniku, da mu sopet donesc negove sable,² ke su³ š nim bile, i donesal mu je četire sable okovane srebrom i pozlaćene / i poče kušati sable i is tih četirih sabal obra ejdnu, ka je još negova otca bila.

I to reče: ovo je moja stara sabla i još je mojih starjih bila, i s ovom sam sablom ja naiprvo poštenja zadobil, i s ovom sam sablom dobil vse, ča imam i s ovom oću vse sada trpiti, ča mi g(ospo)din bog sudi / i tako tu sablu vazamši u desnu ruku i zaide van iz svoje hiže / i zapovida, da se za nim iznese štit mali železni okrugli a nijdnoga oružja ni pancira ni šišaka ne hti uzeti na sc, govoreći tako, da ne ide on van, da⁴ bi otil⁴ van izaiti iz segeta, nego da oće u nem trpiti ča mu (gospo)din bog da, a nega oružje da bude g(ospo)-din bog.

18b

I kada izaide van iz hiže svoje na pijac⁵ nutrnega grada, i⁶ tomu su se jur vsi junaci pišci i konnici gotovi čekali vsaki listo z golom sablom u pancirih i šišacih i ščiti / i vidivši, da grad kruto gori i da se ugasiti ne more / i da pred ognem i prahom dale u gradu ostati ne more, tako poče govoriti onde na piaci grada vsim, da je vsaki mogal razumiti i slišati, tim putem i tako govoraše slavni g(ospo)din zrinski /:

¹ Bud: nec (me) liberis digito demonstratum iri; prevajavec mesta ni razumel.

² Bud: curuos et instar falcis enses [quos Sabl vocant].

³ Bud: str. G_a.

⁴ V rokopisu dvakrat.

⁵ ja za č.

⁶ Bud: str. G_b.

Moja bratjo i vitezi¹, ovo vidimo vsi, kako nas g(ospodi)n bog kaštiga ognem, da nas ognem naši neprijatelji zmogoše i ne toliko oni svojom moćjom koliko nas ogan pogubi i zmože. na vsem budi g(ospo)dinu bogu hvala! Mi moramo tu kaštigu prići za dobro od boga / zač² ni listo to za naše grihe / nego za inih orsagov grihov nas je otil kaštigati.

19a

Zato vi dobro znate, kako sam ja prisegal na prvo, a vi potom po meni vsi ste prisegli navernost, tako da mi očemo ovdi skupa živiti i umruti / I hvala budi g(ospo)dinu bogu, da se jošće ni nijdna nevera mej nami našla dosada i da i sada ne bude.

I ovo jur vidimo vsi, da ovdi našega ostanka dale ne more biti / zač ako bismo vse otili, tako ne moremo pred silom i ognem ostati —

ejdan je uzrok, da gorimo, a druga, da smo s malim, a treti, da ejiliša nimamo, i da vam ditca i žene od glada i od žeje pomiraju / za to ča očemo totu goriti? hodimo vitezi van iz toga grada u veliki grad i ondi se pobimo na lice s našimi neprijatelji i ondi pomrimo, da nam bude po našoi smarti dobar i pošten glas.

19b

Ki umre, oče z bogom biti, a ki ostane, oče vazda dobar glas imiti / zato ja oču biti prvi i ja oču na prvo pred vami poiti / ča ja budem činil, to i vi činite / verujte mi, moja bratjo i vitezi, da vas do smarti nigdar neću ostaviti —

I tako zakričaše trikrat: ejzus, ejzus, ejzus, i tako da zastavu cesarovu lovрincu juraniću, da ju pred nim ponese, i učini otvoriti vrata gradu nutrnemu.⁴ i biše na vratih ejdan velik železan možar nabijen sičenim

¹ Bud: strenui milites.

² Bud: str. Ha.

³ Bud: str. Hb.

⁴ Bud: str. H i ja.

železom, i ta možar učini na turke opružiti, i tako pod onim dimom slavni g(ospo)din zrinski poide van z golu sablu i s malim ščitom železnim okruglim, i pred nim odnese zastavu juraniči i za nim izaidoše van vsi, ki su još bili ostali: vitezi, konnici i pišci.

20a

I ondi se pobiše s turci na lice na nutrnega grada mostu / ondi g(ospo)dina miklouša zrinskoga ejaničari u trih mistih pukšicami ustriliše i od rane, ka mu glavu dopade / tako ondi slavni g(ospo)din zrinski na mesto upade, a turci s velikim glasom trikrat: hala, hala, hala zakričaše. i kako g(ospo)din zrinski upade, tako naši vsi u nutrni grad pobigoše / a turci janičari na naše kruto navališe i tako za našimi u grad ulizoše¹ / a jur je na palanku nutrnega grada po hižah vse puno turak bilo, da su meju naše kamenjem, drivjem, sikiricami hitali s palanka i tako žakman učiniše u naše viteške ljudi, tako vse posikoše, nego ki je u kapi ili u pačelu otaino van ispelan, ta je ostal / a ditcu i žene vse živo van ispelaše, a veče ejaničari kako drugi turci, — zašto janičari ča ne mogoše uzeti od koga, to mu na sramotu u rukah posikoše. natoliko su ležali naši martvi ljudi i turci u gradu, da je vse po martvih ljudi človik hodil² zač vnutri u gradu i vani polag palanka nutrnega grada vse je bilo martvih posičenih tel i po gradu bi bil mogal karv puti / i kada su jur bili van ispelali vse karšćenike z grada, i bil je veliki i mali grad pun turak, u ono doba je došal ogan do praha, ki je prah bil u nutrnem gradu u ejdnom turnu u bolti blizu tlom, i one hiže stare, ke su bile u nutrnem gradu, one je vse od fundamenta razmetal i raznesal i onda je čuda turak pomoril kamen i prah, kako sami turci povidaju da jih je listo onda od kamena i od praha palo tri

20b

¹ Bud: str. H i jb.

² Bud: str. H i i ja.

tisuća turak, zač¹ po taboru i voiski onda velika vika
i plač staše neprestan od turak ...

III.

Eno je izpričala primerjava tekstov kot neovrgljivo dejstvo: da je glagoljski rokopis „Die Geschichte Zw Siged,“ nahajajoč se v arhivu kneza Auersperga, primerek hrvaškega opisa sigetske oblege, kakršnega je prevedel Budina v nemški in latinski,² Sorscha pa v nemški jezik.

Kot popolnoma resnično se je izkazalo tudi Budinovo poročilo o razmerju med hrvaškim izvirnikom in latinskim prevodom:³ lastne vrinke je omejil prevajavec na razlago turških terminov in dostenjanstev ter na opombice, ki mu jih je narekoval ozir do občinstva, sicer se pa tesno držal izvirnika. Izvzemši dvoje troje res ponesrečenih mest in pa seveda transkripcijo lastnih imen se sme v vsebinskem oziru imenovati prevod dober.

Uvaja se „historia“ pri Budini in po njem v obeh nemških izdajah iz leta 1568. z opisom turške ljutosti, ki da jo dokazuje zlasti oblega Sigeta, „kakor se more razvideti iz sledče historije.“ Ker ta uvod v glagoljskem primerku a tudi v Sorschevem prevodu manjka, dočim je prva stran prvega kvaternija glagoljskega rokopisa opremljena z naslovom druga pa prazna, se sme sklepati, da je to dodatek Budinov: začetek glagoljskega rokopisa je torej po vsej priliki celotno ohranjen. Težje je odgovoriti na vprašanje, kaj je sledilo na izgubljenem ali izgubljenih končnih kvaternijih.⁴ O Sigetu in njegovi obrambi pač le to, kar pripoveduje Budina med opisom sigetske razstrelbe, s katerim preneha Auerspergov

¹ Bud: str. H i i j^b.

² Budina torej „historije“ ni „po pri povijedanju hrvatskoga viteza s hrvatskoga preveo na latinski i objelodanio g. 1600“(!). kakor je mislil M. Šrepel: Sigetski junak u povjeti hrvatskoga pjesništva, Rad 148 (1902), 90, ampak je operiral res z rokopisom.

³ Cfr. spredaj str. 44—5.

⁴ Cfr. spredaj str. 50.

rokopis, in pa „epitafom,“ torej poročilo o usodi mrtvega Zrinskih, Solimanovi smrti, nevihti in povodnji ter o pokopu Zrinskega glave. Vsiljuje se pa misel, da je črpal Budina iz svojega hrvaškega primerka tudi vse svoje podatke o avtorju.¹

Da je bil avtor med oblego res v Sigetu, se vidi tudi iz hrvaškega teksta: o brambovcih se govorí namreč tudi v prvi osebi množine²; izključeno pa ni, da so se izgubile s koncem rokopisa tudi vesti o avtorjevi sužnosti, če ne morda celo še avtorjevo ime, ki ga mora poskusiti sedaj zgodovinar po kombinacijah dognati.

Pismo se predstavlja kot lahko čitljiva glagoljska kurziva spretne, umerjene in peresu vajene roke. Inicijalk se nahaja v rokopisu le četvero: *I*, ki je podoben isti inicijalki v listini, katero sta izdala 25. junija 1544 v Ozlju Štefan Frankopan in sigetski junak³ (3a, 9a, 9b, 10a, 18b, 19a, 20a), *M* lat. M (6a, 7b, 18b), *N* (2a, 16b) in *V*, čigar pod črto segajoča roglja stojita na vodoravni črti (6a). Pozornost obračajo na se krepke, malce zaokrožene končne poteze na desno, ki jih kažejo *b*, *j*, *ju*, *n*, *o*, *p*, šč-č, *z*, in deloma tudi *u*, torej vsi znaki, pri katerih je ta poteza sploh mogoča. Posamič se nahaja ta poteza tudi drugod, zlasti v tekstih XV. stoletja⁴, v tem obsegu in sto doslednostjo je pa menda odmev individualne simpatije.

Terminus prius quem non je s 7. septemb. 1566 fiksiran, gre pa za to, ali se sme postaviti Auerspergov rokopis še v XVI. stoletje.

Skoro vsi kriterijski tipi našega rokopisa se nahajajo tudi v drugih glagoljskih spomenikih iz dobe okoli leta 1566.⁵: *c*

¹ Cfr. spredaj str. 45.

² Cfr. 11a5, 13b3, 16a2—3, 16b3, 16b5; Budina je v prevodu to zabilsal.

³ Cfr. litografski posnetek te glag. listine na koncu knjige: M. Mesic, Život Nikole Zrinjskoga Sigetskoga junaka. U Zagrebu 1866; pomanjšan posnetek tega Mesicevega kamnotiska je priobčil Németh v Szigetváru ad p. 217.

⁴ Cfr. И. В. Ягичъ, Глаголическое письмо, Санктпетербургъ 1911 (Энциклопедия славянской филологии. Выпускъ 3), tabl. štev. 58—64.

⁵ Cfr. Jagić, Glagolič. pisimo 167, 168, 173 7, posamezne črke v III. pogl. in dotedne tablice.

z ostrom, daleč pod črto segajočim koncem, čigar boka se pišeta oba od zgoraj navzdol, levi malce vzbočeno od leve proti desni, desni navpično; *č* v podobi lat. *y* z ovalnim dnom čašice; *g* z ovalnima, vštric ležečima glavicama in pod črto segajočim zaostrenim koncem; *k* z navpično glavno linijo, ki sega nad in pod črto, ter okroglo petljo; *i*, ki je podoben podčrtanemu lat. *m*, samo da se mu je vrhnja vijuga skoro čisto izravnala; *j*, čigar trije stebrički visijo od vodoravne črte, ki se zasuče potem v ostrem kotu proti levi ter pod črto zopet zaokroži proti desni; *k* z obliko rozge; *l*, ki mu štrli izza leve strani glavice kriva črta proti desni; *o* s trebušno spodnjo petljo; *s* z drobno glavico in veliko čepico; *šč-č* z nejednakimi velikimi tremi črtami, izmed katerih se obrne prva nad sredino osnovnega prostora v pravem kotu na desno, druga seče nekdanjo podstavo ter se obrne na osnovni črti na desno, tretja sega daleč pod črto ter tvori z drugo košek, čigar spodnji del markira nekdanji popek; konečno *u*, čigar prvo polovico tvori krožec ali vozel, ki se izlije proti desni v poprečno črto, drugo polovico pa petlja, zavezana od desne spodaj na levo preko poprečnice prve polovice. Za *ž*, čigar rožička se ne strneta ampak prosto nad spodnjim delom visita. in za *ju* čigar leva polovica se je izprevrgla v ovalno glavico desna pa v nizko čašico z dolgim repom, tudi poznejši spomeniki ne nudijo takih paralel, da bi mogla ta dva znaka odločevati o starosti.

Tudi ligature¹ in redke okrajšave (2a, 6b, 7a, 7b, 9a, 9b, 12a, 12b, 18b, 19a, 20a) se dajo spraviti v sklad z isto prikaznijo v drugih glagolskih spomenikih XVI. stoletja. Najnavadnejše ligature so: *gd*, *go*, *ko*, *lo*, *no*, *po*, *to*, *vo*, *pr*, *tr*, *sr*. *dv*, manj navadne *an*, *bo*, *jo*, *li*, *lu*, *ti*, *st* itd. Nad črto se piše primitivnejša oblika *u-ja*, a to jako redko in brez vsake sistematike: *gdnu*, *šikloušu* (2a) *pečuju* (3a), *napuniše* (3b) *onu* (5b) itd.

¹ Cfr. Jagić, Glagolič. pismo 215 - 226.

Sledi: Proti zadnjim decenijem XVI. stoletja ne govorinič, s poznejšo dobo se ta skrbni duktus brez vsiljivih svitkov in tudi nekatere črke, n. pr. *a* z ravno, nekoliko na levo nagnjeno srednjo paličico in ravno horizontalno linijo ali *c*, čigar desni bok še ne sega nad črto, ne dado prav spriajazniti. Možnost, da se je ohranil v Auerspergovem primerku eden prvih prepisov, ki je mogel eksistirati že takrat, ko je prevajal Budina na enem izmed gradov istih Auerspergov hrvaško „historijo“ v nemščino in latinščino, lahko paleograf z mirno vestjo pripusti.

Drugačna pa je z odgovorom na sicer blizko vprašanje, ali ni to ravno isti primerek, ki ga je rabil Budina. Besedo imajo tu vsebinske razlike med Auerspergovim hrvaškim primerkom in Budinovim prevodom. Kar v Budinovem prevodu manjka, ni odločilno, važno pa more biti ono, kar ima Budina več. Gre tu pred vsem za Budinovega: *Blasius Diak*, ki je pal 19. avgusta¹. „Blaža, dijaka“ pozna tudi Karnarutić², ki se oslanja tesno na našo „historijo“, a ni rabil latinskega prevoda ampak hrvaški original³. Zato se sme s precejšnjo gotovostjo sklepati, da so eksistirali hrvaški primerki, ki so poznali tega Blaža, iz česar pa zopet s precejšnjo gotovostjo sledi, da ni naš primerek niti prvi zapis niti istoveten z Budinovim ali Karnarutićevim primerkom.

Vprašanje seveda, s kakšnim pismom so bili pisani ti primerki, ali z latinico, kakor Sorscheva predloga, ali z glagoljico kakor naš prepis, mora vsaj še za sedaj ostati odprto. Izključiti se ne more nobena obeh eventualnosti niti za hrvaškega avtorja, niti za Budinov ali Karnarutićev primerek. Budinova transkripcija lastnih imen se še ne more smatrati za miglaj, da bi bil rabil z latinico pisani primerek, ker je mogel pokvariti hrvaška imena tudi sam. Istotako pa more videti tudi

¹ Cfr. spredaj str. 64. op. 3.

² Vazetje Sigeta grada složeno po Barni Karnarutiću Zadraninu (1584). Uvod i tumač napisao Velimir Gaj. U Zagrebu 1866, 37.

³ Dokaze išči na koncu tega poglavja!

tisti, ki slutti, da je pisal hrvaški avtor z glagoljico, v eksistenci glagoljskega prepisa le slabo oporo.

Iskavec hrvaškega avtorja bi sicer tudi z dokazom, da ima pred seboj zapis prve roke, pridobil le toliko, da bi smel operirati s tistem sicer jako ozkim hrvaškim teritorijem, na katerega je že bil omejen glagolizem v XVI. stoletju¹: z Istro, Primorjem, severno in srednjo Dalmacijo, sosednjimi otoki in deloma zagrebsko škofijo. Opredelba lokalnih glagoljaških šol na podlagi tipov z dosedanjim paleografskim materialom za to dobo ni mogoča, s pravopisnimi pojavi kakor izjemno rabo *z* za *ja* (4a, 7a, 14b, 18b) ali dvojnega *n* (6a3, 6a4, 6a7, 6a14, 6b9, 7a10, 7b9, 8b7, 15a1, 16a12, 16a16, 18b2, 18b14, 19b14) si pa tudi ne moreš pomagati.

Pozornost zasluži skupina *je+cons.*, ki se piše konsekventno *ej+cons.*: *ejdan* itd. (2a10, 3b14, 4a1, 4a14, 4b5, 6b11, 7a10, 8a10, 8b12, 9a8, 9a14, 10a8, 12b13, 14a4, 15a14, 18a4, 19a8, 20b7), *ejment* (17a8), *ejr* (13b1, 17b13), *ejst* (5a11, 14b11), *ejsu* (10a12, 10a13), *ejesus* (11a4, 19b6), *zauejše* (13b4). Pričakovane oblike se nahajajo le izjemoma namreč enkrat *jer* (16a11) in enkrat *jedinni* (6b9), pač pa se pokaže *ej* trikrat mesto *j* v besedah, ki se navadno pišejo s samim *j*: *ejaničari* (20a2, 20a14) *ejiliš* (19a10). Posebnost skupine *je+cons.* se kaže le v začetku besede, na koncu besede ali pa za zlogom z *e* ostane neizpremenjena: *je=est* (2a2 itd.), *znanije* (3a9) *veseljem* (5b11), *hejem* (4a7) itd. Po vsej priliki je skupina *ej+cons.* na usodi djerva sloneča posebnost pisca ali šole in ne odmev živega jezika, kjer ni zanjo nobene paralele in nobenega opravičila.

Jezik se imenuje v glagoljskem primerku kakor tudi v prevodih hrvaških², in Hrvata se je nazival brezdvomno tudi avtor sam; seveda se pri uveljavljenju rezultatov jezikovnega

¹ Cfr.: Jelić L., *Fuentes historici liturgiae glagolito — romanae*, Veglae 1906 p. XV. sqq. (*Topographia historica liturgiae glagolito — romanae*); Milčetić J., *Hrvatsko glagoljska bibliografija I* (Opisi Rukopisa) Zagreb 1911 (Starine XXXIII) p. XI.

² Cfr. spredaj str. 43, 49.

razbora za provenijenco avtorjevo ne smejo prezreti tri možnosti: da je prišla ta ali ona jezikovna posebnost v Auerspergov primerek med prepisovanjem; da so se zbirali pod zastavo Zrinskega nosivci različnih hrvaških govorov, ki so vplivali drug na drugega; da je mogla literarna tradicija zabrisati marsi-kako lokalno posebnost.

Rabi se: *ča* (4b8, 8b9, 9a9, 11b4, 12a11, 13a3, 13b8, 17a 10, 18a8, 18a9, 18a15, 19a11, 19b3, 20b2), toda tudi *čto* (5a15, 8a3, 8b7) in *što* (4a2, 15b3, 16b2, 20b1); — *a* za nosni *e:jač-mena* (15b9), toda *počeše* (12b1, 13b5, 14a7, 16a2), *sauješe* (13b4), *žeje* (16a11, 19a11); *v-v-a* mesto *u*: *v* noči (11b9), *v* utorak (10b7), *va* to (6a12, 16b15), *va* tih (12b14), *vasamši* (18a10), *vašge* (9b9), *vnutar* (14b7), *vnutri* (16b1, 20b5), toda sicer bodisi kot prefiks bodisi kot prepozicija vedno *u*, tudi *ušgati* (12a7), *unutar* (10b10, 11b9, 14a10); — *j* za primarni *dj:-haja-* (2b12, 6a14, 10a14, 14b9, 14b15), *mej* (11a7, 11b11, 17a12, 17b1, 19a4) in *meju* (6a3, 5a4, 6a10, 6a11, 6b9, 20a10) toda tudi *med* (4b5, 17b1), *ograjen* (9b11), *žeje* (16a 10, 19a11); — neizpremenjena sekundarna skupina *dj-tj*: *ladije* (4a10, 5a6), *kitje* (12b6), *prišastia* (5a3), *trstije* (3b4); — v kompozicijah z *iti-idem* jt-jd: *doide* (10a3), *doiti* (15b1, 16b5), *isaide* (18b1), *isaidoše* (19b13), *isaiti* (18a14), *naide* (9a9), *poiti* (2b6, 14a10, 19b3); — šč iz omehčanega *sk-st*: *išču* (3a2) . . . *karšćenike* (20b8); — *l* na kraju zloga: *vidil* (2a2) . . . *pomoril* (20b13), toda poleg *opoldne* (10a9) tudi *podne* (10a5); — stari instrumental f. s. na *u*: *pokorno-stiju* (6b12), *mej vsu armadu* (11b11), *pogibelju* (13b1), *pred bartolomijnu* (13a4), *pred malu mašu* (14a14), *z golu sablu* (19b12), toda tudi nove oblike na *om* (4b2, 4b11, 10a7, 11a13, 17b11, 18b11, 19a8).

Odločiti se je treba torej za enega čakavskih govorov¹, ki so se pa raztezali v 16. stoletju preko današnjih mej,

¹ O kriterijih čak. govorov cfr. zlasti: Rešetar M., Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen (Archiv f. slav. Phil. XIII [1891]), 99, 101, 109; — Белић А., О српским или хрватским дијалектима (Глас срп.

segali na severu preko Kolpe in Korane ter obsegali na jugu razven cele severne najbrž tudi srednjo Dalmacijo¹. Lokalizacija kakega teksta na tem prostoru je ob današnjem stanju zgodovinske čakavske dijalektologije seveda samo z rezervo in približno mogoča.

Zamenja ē je precej enotna:

Samo *e* upotrebljajo: *pobigoše* (20a7), *brigū* (11b8), *človik* (20b4), *dilic(a)-ičica* (9b13, 15a7, 15a9, 16a11, 19a10, 20a13), *pondilak* (10b5, 13a3, 13b9), *rasdile* (8b1, 15a13), *drič(lj)e* (11a12, 12b4, 12b6, 12b11, 14b2, 20a10), *grike* (18b14, 18b15), *hti* (18a13), *jiliš* (15b7, 16a7), *jisti* (8b7, 8b11), *kamila* (3b9, 12b7, 12b8), *lipe* (3b8), *ulisoše* (20a8), *primirila* (7b18), *niki* (3b5, 5b12, 9b4), *obis(iti)* (5a4, 9a5, 9a7, 9a10), *osik* (2a9, 2a10, 2a15, 2b1, 4b10, 5a6, 5a7), *pines* (3b9), *pišac* (2b14, 3a2, 3a6, 6a3, 6a7, 7b9, 8b2, 9a15, 16a12), *prik(o)* (2a11, 2b3, 2b12, 3a16, 4a6, 5b6, 5b12, 12b3), *prorisati* (17a14), — *sici* (3b3, 5b16, 8a7, 8a10, 8a11, 8b5, 9a15, 19b9), *sikirica* (20a10), *sinokoša* (2b13, 3a8, 5a12), *strila-ati* (10a12, 11a2, 11a10, 13a10, 13a11, 14a11, 20a3), *svitli-ost* (6a13, 7a2, 7a7, 7b10, 7b12), *potribno* (6a15, 6b6, 6b8, 6b14, 7a13, 7b7, 8b8, 17a6), -vid- (2a2, 2a13, 2a15, 2b7, 3b1, 4a9, 4a15, 8a4, 9a4, 15a12, 17a2, 17a7, 20b13), *vriča* (12b13), *vridnost* (9a8), *vriime* (6a2). — Z i je zamenjen tudi ē vseh samostalniških pridevniških, zaimenskih in glagolskih končnic: *na srajvi* (2a3), *po vartih* (2b13) itd.; *med tim* (4b5), *s timi* (16a1) itd.; *dvi* (2a4), *obiju* (11a13) itd.; *goriti* (9b11, 14a16, 14b4, 16b16, 19a12), *imiti* (19b2), *rasumiti* (18b7), *trpiti* (18a9, 18a14), *umriti* (7a12, 7b15, 19a3), *viditi* (10b10), *šiviti* (7a12, 7b15, 19a3); *isvidil* (9a6), *otil* (18a14, 18b15, 19a7), *pogoril* (12a9, 12a14), *rasumil* (6a4), *vidil* (2a2); *rasumioši* (2b11), 4b14, 5a5), *vidioši* (14b14). Primeri tudi: *doli* (4b10), *gori* (2b2, 4a10, 7a14, 7b3, 10b5), *kadi* (3a8, 3a10, 8a11,

kr. akademije 78 [1908]), 64; — idem, Zum heutigen Stand der serbokr. Dialektologie (Rocznik slawistyczny III [1910]), 85, 89.

¹ Rešetar, Archiv. f. slav. Phil. XIII, 183, 185, 186, 188, 193, 199.

8a12, 8b1, 8b6, 9a3, 15a5, 15a13), *kodir* (2b9, 5a2, 5a11, 6b13, 17b7), (*v*)*nutri* (6a6, 16b1, 20b5), *ovdi* (6b14, 7a8, 7a11, 7a13, 19a6), *vani* (15a6, 15b16, 20b4).

Samo *e* imajo: *belgrad dolni* (4a9), *belgrad stolni* (5b3), *cesar-* (6a13, 7a1, 7a7, 7b10, 7b12), *pogibel* (16a16), *odseli* (3a8), *telo* (20b6), *vera* in vse njene sestavljenke (6a13, 6b8, 6b15, 7b6, 7b14, 9b4, 17b10, 19b4), *šeleso* (19b9, 19b10). — Primeri tudi: *dokle* (3b1, 5a16, 5b12, 6b13, 10a13, 17b10), *pot(k)le* (9a6, 13a11, 17b5, 17b7).

Le malo korenov kaže sedaj *i* sedaj *e*: *kaminja* (17a9) — *kamena* (20b13); *lovrinac* (6a1, 19b7) — *lorenac* (10a2, 13a9); *misto* (20a3, 20a4), *kmistu* (8a7, 9a4) — *mesto*, zlasti v zvezi *kmestu* (4b7, 4b10, 7b7, 8a1, 8a7, 8a9, 8a11, 8b1, 8b3, 8b5, 8b6, 9a9, 10b3, 15a13); *rič* in izpeljanke (5a1, 6a12, 7b2, 7b4, 8a10, 17b2) — *reče* (17b3), *rečenomu* (18a1). — Primeri tudi: *ondi* (2b3, 2b4, 3a15, 4b7, 4b10, 4b11, 5b9, 5b10, 5b12, 13a10, 13b13, 14b13, 19a13, 20a1; 20a2, 20a4) — *onde* (4b3, 4b6, 18b6).

Izmed primerov, kjer *i*, oziroma *e* nista odmev ē ampak produkt analogije, so zastopani: *bartolomiјna* (13a3); *đancir* (18a12); *sriču* (2b14, 3a2); *trumbita* (16b12); *juleja* (4a4, 4a8, 5b1, 10a1), ki je v naše narečje pač importiran iz ekavskne soščine; *Seget* (2a4 ... 18a14), ki je dobil to obliko menda v ustih svojih ekavskih sosedov.

Grc torej za kolikortoliko čist ikavski govor: večina njegovih maloštevilnih ekavizmov je po vsem ikavsko-čakavskem ozemlju razširjena, ostalim se da najti opravičljiva razлага. Ker se razmerje med ikavizmom in ekavizmom na čakavskem ozemlju tekom zadnjih 400 let po vsej priliki res ni bistveno izpremenilo¹, zavetišča čakavskega ekavizma: severnozapadni

¹ Cfr. Zgrablić D., Čakavski Dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri (iz Programa c. kr. velike gimnazije u Pazinu za šolske g. 1904—5, 1905—6, 1906—7) I, 11—12; Беличъ А., Діалектологич. карта сербскаго языка [Статьи по славяновѣдѣнию II [С. Пѣрғъ 1906]], 15; idem Замѣтки по чакавскимъ говорамъ (Извѣстія отдѣленія р. яз. и слов. I. A. Н. XIV, [С. Пѣрғъ 1909]), 187, 200—201.

del Velikega otoka, otoki Pag¹, Rab², Lošinj³, Čres⁴ in Krk⁵. Primorje od Bakra do Reke⁶, Istra od Reke do Učke⁷ in pa srednjeisterski dijalekti žminjskega tipa⁸ pri iskanju provenijence našega avtorja pač ne morejo priti v poštev, ampak je treba izbirati med Dalmacijo⁹, Hrvatsko¹⁰ in srednjeisterskimi dijalekti tipa Sv. Ivan in Pavel¹¹.

Dočim bi mogle proti istrski provenijenci govoriti vsaj sestavljenke *izgibal* (14b14), *istiral* (14b13), *izvidil* (9a6), *izvukoše* (14a9), torej nepoznanje predloga *vi*, kaže vendar več momentov na sever: zamena nosnega *e* za mehkimi soglasniki v večini slučajev z *e*; sekundarni *a* v slučajih kakor *kadi*, *manom* (7a14), *maša* (14a14); prilična raba *v-* mesto *va-* ali *u-*; akuzativ plur. masc. na *i*; zlasti pa besedni zaklad.

Pozornost leksikografa obračajo na se izmed domačih besed: *bartolomijna* = jernejovo (13a4); *desetinak* = zapovednik desetorice (8a7); *dvojna* = dvomba (7a4); *hinac* = ?¹² (3b6), *jiliš* = hrana (15b7, 16a7, 16a12), *jur(e)* = že (6a4, 6a14, 12a2, 13b7, 14b14, 15a3, 17a1, 18b2, 19a6, 20a8), *kmi(e)stu* = takoj, *kmet* = seljak (5a8), *kruto* = zelo (3b13, 5b5, 6b2, 10a12,

¹ Belić A., Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie (Rocznik slawistyczny III [1910]), 86.

² Kušar M., Rapski dijalekat (Rad 118 [1894]), 2.

³ Belić l. c.

⁴ Tentor M., Der čak. Dialekt der Stadt Cres (Archiv f. sl. Phil. 30 [1909]), 155.

⁵ Milčetić J., Čakavština Kvarnerskih otoka (Rad 121 [1895]), 103.

⁶ Milčetić, l. c.; Strohal R., Osobine današnjega riječkoga narječja Rad 124 [1896], 106.

⁷ Milčetić l. c.

⁸ Zgrablić, Čak. dijalekat I, 4, 10.

⁹ Rešetar, Primorski lekcionari XV. vijeka, (Rad 134 [1898]), 109 sq.

¹⁰ Leskien A., Über den Dialekt der „Narodne pripovietke iz Hrvatskoga primorja“ ges. von Fr. Mikulić (Archiv f. slav. Phil. V [1880], 182-3. — Strohal, Jezične osobine u kotaru karlovačkom (Rad 146 [1901]), 81; Današnje oštarijsko narječje (Rad 180 [1910]), 5. — Belić, Извѣстія XIV/2, 184.

¹¹ Zgrablić, Čak. dijalekat I, 9—10.

¹² Akad. Rječnik pozna *hinac* samo v dvojem pomenu: hlinec, sipa (Tintenfisch); v danem primeru mora pomeniti nekaj drugega.

13b3, 14a16, 14b9, 16b16, 17a1, 18b4, 20a8), *kupno* = skupaj (9a7), *listo(r)* = zgolj (3b4, 6b7, 9b11, 15b2, 16a14, 18b3, 20b 14), *mala maša* = mala gospojnica (16b7), *med tim toga* = interea (4b4), *morati* (12b6, 18b13), *našva* = našiv (17a9), *navečerje* = predvečer (16b7), *navernost* (6b15, 19a2), *nesmeran* (15a2, 15b9, 16b16), *obličiti* = opaziti (3a4), *oprusiti* = sprožiti (10b13, 19b10), *otajno* (5a14), *poglavit* (13a14), *poglavnik* = poglavar (7a1), *polag* (16b15), *poričiti* = naročiti (15a1), *predavac* = kmet, ki se je brez boja udal (5a8), *prijeti komu* = priseči? (17b14), *primiriti se* (7b18), *sokač* = kuhar (8b10), *sopet* (18a1), *spravija* = oprema (15b5), *stano* = neprestano (11b5), *starji* = predniki (18a7), *stati* = prestati (12a4), *škomce¹* = skrivoma (3a7), *takajše* = tudi še (8b13), *totu* = tukaj (19a12), *trstje* (16b14), *tvardina* = trdnjava (15b3), *vnošija* (15b8), *šitak* = živež (15b12), *šupica* = suknja, ki se je oblačila pod plaščem (17a5).

Iz posojenk se rabi razmeroma precej: iz cerkvene slovenščine: *prišastje* = prihod (5a3); iz grščine: *hasdija*: χάστον = plašč (3b12), *parip* = konj (3b9); iz laščine: *armada* (11b2), *bolta*: volta = klet (20b10), *ganač²*: ganač: gancio = harpago? (11b7), *kaštiga* (18b10, 18b13) — *kaštigati* (18b15), *milja* (10a8), *pacel*: fazzoletto³ = vrsta ženskega robca, *palanak*: palanca = palisada (12b12, 15a14, 20a9), *pi(j)ac* (9a15, 18b1, 18b6), *sobota* (12a11); iz in preko latinščine: *djak* (7b2), *fundament* (20b12), *globuš⁴* = puškino zrno (14b8), *kamila* (12b7), *kapa* (20a12); iz in preko madjarščine: *baršan*: bársony (17a8, *gata*: gát = jez (13b6, 13b10), *harac* = boj (10a9, 10a13, 10b11, 14b12, 14b14) in od tod *harcovati* (10a4), *hasan*: haszon (13a12,

¹ Prim. v akad. Rječniku čkoma: prim. tudi: Лукьяненко А. М., Кайк. нарѣчие (Унив. Извѣстія 48 [Кievъ 1905], Nr. 4), str. 242: *poškomce*.

² r mesto n v transkripciji je pomota.

³ Daničić Gj., Osavove 91.

⁴ V rokopisu je pisano razločno: gloguš; ako g mesto b ni pisna pomota, bi se dalo misliti na ljudsko etimologijo od *glog*.

15b15), *hordov*: hordó = bačva (15b10), *jement*¹: gyémant iz ital. diamante (17a9), *katana*: katona = vojnik (8a5), *kip*: kép = slika, oseba (5a16, 7b19), *komornik* (17a3), *menten*: mente iz nem. Mantel (17a5), *mošar*: moszár iz nem. Mörser (16a5, 19b9¹), *orsag* = dežela (7a2, 7b12, 18b15), *pantanija* : pattantyú = bombarda (10b12, 11b9, 13b6, 14b5), *šarampov* : sarampó, sorompó = vrsta okopa (10a9, 11a8, 11a12), *šišak* = šlem (18a12), *tanač*: tanácz = posvetovanje (2b13), *taraska*²: taraczk = možar (11a7, 11a8), *varoš* = mesto v nasprotju z gradom (3a5, 6a7, 6a9, 6a9, 9a15, 9b8, 11a7, 11b1, 11b2, 12a8, 12a11, 12a13, 12b10¹), *šakman*: zsákmány = plen (3b7, 15a8, 20a11); iz in preko nemščine: *almuštvo* = Almosen (5b11), *artikul* (8a5), *baštija* : Bastei (14a4, 14a8, 14a9, 14a16), *farbati* (4a1), *firtal* (10a8), *galge* (9a12), *hiša* (15b4), *kabal* = kübel (16a8), *kapitan* (6a6, 8a6, 11b11, 12b13, 15a12), *kaštel*, pač preko nemščine iz latinščine (12b13), *marka* = živina (3b8), *majrstvo* = pristava (16a9), *mecal*: Metze (8b12), *mela* (15b7), *mito* (9a6), *pancir* (18a12), *pines* (3b9), *pukša* = top (10b12, 11a15, 11b3, 15b15) in odtod *pukšica* = puška (10a12, 10b13, 13a2, 13b13, 14b7), *purgar* (6a7, 7b9), *rubač-rubaša* = rouba (4b15, 5a3, 17a4), *šanac* (11a8, 11a15, 11b7, 11b9, 12b1, 13b10), *šuba*: schaube, tukaj = možka suknja (3b12), *šuma* (15a3), *štala* (14b3), *trumbita—ati* (16b12), *turan* (12a2, 20b10), *ura* (2a10, 5a5, 16b8); iz in preko turščine razen običnih vojaških titulatur: *atlas* (17a4), *bogazija*: bugasy = mehko pavlnato sukno, tukaj podlaga (17b2), *čauš* = herold (4a14, 4b13), *elegaro*: ylghardžylar³ = nereg. poizvedovalne čete (2a11, 3a 14), *hala*: hali = vrhnja obleka (17a6) in odtod *halina* (17b5), *hasna*: hazina = zakladnica (3a12), *hašardija*: hisargi: trdnjava (14a4), *jagma—iti* = plen—iti (3a5, 13b10, 14a3, 14a6, 14a7, 16b10¹), *klobuk* (17a8), *sanšak* = zastava, tukaj: pokrajina (3a

¹ Cfr. spredaj str. 76. in pa obliko *gemant* (Belostenec, Habdelić, Jambrešić).

² Beseda živi sedaj menda samo v Baranji (Vuk), poznata jo pa tudi Belostenec in Habdelić.

³ G. kolegu drju. v. Kraelitz-Greifenhorstu za dobrodošlo pojasnilo: *hvala!*

11), *spahija*: sipahi = konjenik (5b4), *šator*: čadyr (10b5), *tabor* (3a10, 10a5).

Temni ostajajo torej izrazi: *u hincu* (3b6), *na ganašu* (11b7), ki se jim je tudi Budina izognil, in pa *handaj* (7a15, 8a13), ki ima v originalu pomen vojvode, v prevodu pa konjen. kapitana.

V domačem besednjem zakladu se zrcali sfera kajkavskega; v izposojenkah pa svežega nemškega, madjarskega in turškega vpliva: ker ni verjetno, da bi bil spoznal avtor vse to blago šele po odhodu iz svojega zavičaja, pridobiva na verjetnosti podmena, da je bil doma kje v severovzhodnem delu čakavskoga ozemlja.

Protivi se tej domnevi o provenijenci v jeziku hrvaške historije ničesar ne:

Enkrat se rabi *a* mesto *e*: *neprastano* (2b12), dvakrat *o* mesto *u*: *okolo* (10b2, 11b2) in *okolu* (10b9), *soltan* (5a1). — ! prehaja dosledno v *u*: *dug* (4b15), *pun-* (3b10, 12b8, 12b14, 16b15), *puti* (20b7), *sunce* (10b11), *stuče* (17b5), *vuk* (3a1), *vuci* (4a10, 11a15), *vune* (12b14). — Za r se piše nedosledno sedaj *r*: *četrtri* (5b16) ... *nutrnemu* (19b8), sedaj *ar*: *vartih* (2b13) ... *martvi* (20b3); sek. r radi redukcije se javlja v: *tr* = ter (2b4 ... 16b10), *prnese* = prinese (8a13) in *četrdeset* (15b11). — Poluglasnik prehaja dosledno v *a*: *dan* (2a1) ... *van* (20b7).

Edini slučaj z omehčanim *sg* ima šd: *dašd* (16b8), ki se nahaja sploh ravno v čakavskih spomenikih, ki sicer ne poznajo *dj*; z nepričakovanim *šg* v *nadašgova* (14b10) od Nadasdy primeri pisavo *nadasigi* v hrv. tekstu iz l. 1671¹. — Stari ! je ohranjen, če tudi mehkost ni vedno grafično izražena: *bole* (17a7), *dale* (15a4), *grmlavina* (11a2), *kluče* (17b6), *kralevim* (11b7), *lubesan* (6b9), *ljudi* (6a8, 12a7, 15a8, 20a12, 20b4), *milju* (5a11) in *milu* (10a3), *neprijatela* (6b1), *ostavljam* (7b18), *pole-a* (5b13, 12b8, 16b14), *upavlene* (14b5), *vola* (6b13), *zemle-om-u* (5a12, 11a13, 11b3) in *zemlju* (14a9). — Dočim je v skupini *cons.+bje* »je« vedno ohranjen (3a9, 6b9, 7b17, 8a8, 9b13, 14b2),

¹ Rečetar, Rad 136, 101.

² Starine XXXIII, 491.

se nahaja vendar *treti* (5b14, 14a9, 19a10) — *treta* (2a9) — *treto* (4b10) kakor skoraj po vsem čakavskem ozemlju: dokaz da *treti* ni analogon formi *veli¹* iz *velji*, ampak po vsej priliki formi *četrtri²*. — *k* prehaja v *h*: *lahka* (17a6), toda: *g belgradu* (5b3), *k gradu* (12b10). — *h* se izpušča samo v lokalnu *ludi* (20b4), v *ocu-e* (2b3 ... 19b3), *otil(i)* (18a14, 19a7) in *nete* (17b14); *hv* je ohranjen v *hwala* (18b13, 19a3). — *j* pred *i*-jem v začetku besede ima: *jih* (9b13, 10a11), *jim* (3a9, 16b13), ki se pa piše tudi brez *j*: *im* (11a9).

žn daje *šn*: *š negova* (16a9: *s* mesto *is*). — *mn* se disimilira v *vn*: *v nog-* (2a16, 13b11, 15a7), *vnošija* (6b7, 15b8), *vnošina* (6b3, 12b8), toda tudi ostaja: *mnog-* (3b3, 13a4, 14a1) *mnošina* (15b9). — *š* se nadomešča z *r* v besedi *more* (4b13, 5a2, 6b4, 18b5, 18b6, 19a7), toda tudi ostaja: *moše* (10b10, 15a3, 15a6, 17a2). — Skupina *čr* se ohranja: *čarlen* (3b13). — *čk* daje *šk*: *škomce*. — *čt* daje *št*: *što, pošten-* (6b9, 13b14, 18a7, 19a15), *proštal* (8a9), a se tudi ohranja: *čto, počtovati* (8a3).

Reduciran je nenaglašeni *e* v *pondilak*; sem je treba po vsej priliki šteti tudi pojave kakor: *nijdan* (17a12, 18a12, 19a4), *prijl* (17b14), *prihti* (18b13), *majrstva, sarajvi* (2a3)³. — *is*, ki ima kot prefiks le izjemoma okrajšano formo: *skopaše* (14a9), *zaide* (18a10), ima kot predlog nedosledno sedaj okrajšano obliko (2a6, 2b3, 4a8, 15a16, 16b6, 20b8), sedaj polno (2b7, 2b13, 3a12, 4a13, 10a4, 11a6, 11a8, 14a9, 16a9, 18a4, 18a14).

Zanimiv primer disimilacije nudi *šelisca* (3b14). — Metateza pri *vas* (omnis) nastopa le parkrat (8a6, 8b12, 11a3, 15b6), pravilo je stari red (2a11 ... 20a13).

Izmed starih deklinacijskih osnov so zastopane: dan: acc. dual.: *dni* (14a6), gen. pl.: *dan* (5a14, 5b12); mati: gen. sing. *matere* (8b9), acc. sing. *mater* (8b6); kri: acc. sing. *krov* (20b7); ljudje: nom. pl. *ljudi* (8b3, 12a7, 15a8), acc. pl. *ljudi*

¹ Tako Belić, Извѣстія XIV/, 191.

² Tako Zgrablić, Čak. dijalekat II, 7.

³ Cfr. spredaj str. 76.

(20a12) in loc. pl. brez *h*: *ljudi* (20b4); put: loc. sing. *puti* (9b4), ins. sing. *putem* (18b8); kami: acc. sing. *kamen* (20b13). Na dotedčno prvočno deklinacijo opozarjajo torej samo trije padeži. — Voc. sing. je zastopan samo po *bratjo* (6a13, 6b14, 18b9, 19b4). — Loc. sing. m. in n. se končuje praviloma na *u* (2a15, 2b8, 3a15, 3b5, 3b6, 4a1, 4a12, 5b9, 9a13, 9a15, 10a11, 11a2, 11b12), na *i* le enkrat (18b6). — V nom. pl. m. nastopajo večinoma samostalniki, ki imajo praviloma *i* (2b1, 3a8, 5a9, 7b9, 8b11, 9b13, 10a12, 11a6, 11a14, 11b5, 12a11, 12b1, 12b4, 12b7, 13a4, 13a5, 13b2, 13b3, 13b10, 14a15, 14b11, 17b14, 18b2, 18b9, 19b14, 20a5, 20b4). — V gen. pl. m. ima največ samostalnikov *ov*, za mehkimi soglasniki -ev: *grihov* (18b15), *hordovov* (15b10), *jarkov* (13b7), *junakov* (13a8, 13a14), *klučev* (17b12), *konikov* (2b15), *krajev* (12a12), *krovov* (9b10), *masgov* (3b9), *orsagov* (18b15), *paripov* (3b9), *turkov* (3a3, 10a11), le malo je starih genetivov: *dukat* (17a11), *pinez* (3b9), *pišac* (2b14, 3a6), *turak* (10a3, 10a7, 12b5, 12b8, 13b11, 20a9, 20b9) in pa genetivov po i-jevskih deblih: *koni* (3b9, 12b9). Feminina in neutra poznajo samo starci genitiv (3b9, 9a13, 20b6). — Acc. pl. m. ima končnice *e*: *kmete predavce* (5a8), *moste* (2a5), *Turke* (3a3) in *i*: *koni¹* (3b6), *šatori¹* (3b6), *svoni* (12a2). — Dativ (7a8, 16a6), instrumental (4b13, 5b4, 8a10, 11a9, 11b13, 15a2, 15a6, 15a11, 16a1, 20a1) in lokal plurala (2b8, 2b13, 3a16, 3b4, 3b12, 4b6, 5a12, 6a8, 7b1, 10a4, 12b14, 19b9) imajo samo stare nastavke, izvzemši lokal *ljudi* (20b4). — Dvojinske oblike se rabijo v zvezi z *dva* (7a14, 7b3, 9a3-5, 11b6), *dvi* (3a6, 3b13, 9b14) in *objiju* (11a13), vendar v zvezi z *dvi* prevladuje ženski plural (2a4, 12b10, 13b6, 13b12); glagol stoji v dualu (9a3-5, 12b10), pridevnik in deležnik v zvezi z ž. *dvi* v pluralu (3b13, 12b10), v obeh primerih z dvema moškima subjektoma stoji glagol enkrat v dvojini (10a6), drugič v množini (5b1-3).

Zaimki *ta* (2b3 ... 15b2), *on* (4b14 ... 11a7) so brez nastavka. — *ta isti* (5b6, 10b5, 11a11) sklanja oba kompo-

¹ Ako niso to morda genitivi ali pa celo lokalni pluralis, kar bi bilo oboje mogoče.

nenta: neutrum *to isto* (6a2), lokal *u tom istom* (13a12). — Negativna oblika staroslovenskega k čto se glasi *nigdor(e)* (2b5, 5a8, 12b5, 16a13, 16b5), *nikdor* (10b10, 17b12) enkrat pa tudi *nitkor* (17b16). — Oziralni zaimek ima skozi vse sklone kračjo osnovo: *ki* (2a6 ... 12a13), *ka* (2a2 ... 14a4), *ko* (14b2), *koga* (3a11 ... 15a2), *u kom* (4a13 ... 17a8), *u ki* (17a6) itd. — Svojilni zaimek meša polne in kontrahirane forme: *moga* (8a1), *momu* (7b19), *svomu* (6b10) in *na mojem* (7b19), *mojoj* (17a10, 17b13), *mojih* (18a6), *svoiemu* (17a3).

Izjednačena z a i m e n s k o - p r i d e v n i š k a d e k l i n a c i j a nima nobenih posebnosti v končnicah: gen. sing. m. in n. *-oga* (3b2 ... 4a8 ... 17a4), za mehkimi soglasniki *-ega* (5a7 ... 18b1); dat. sing. m. in n. *-omu* (3b10 ... 4a14 ... 18b2), za mehkimi *-emu* (3a15); loc. sing. m. in n. *-om* (6b16 ... 9a12), za mehkimi soglasniki *-em* (4a2 ... 16a12); dat. in loc. s. f. *oj* (2a13 ... 12b11) toda tudi *pri toji* (14b11); acc. pl. m. *-e* (3a2, 3b3); dat. in instr. pl. *-im*, *-imi* (4b13 ... 8a11 ... 16a1). — Osebni zaimek 1. osebe se sklanja kakor je pričakovati: *mene* (17b4), *meni* (7a9 ... 17a6), *manom* (7a14), *nas* (6b5=acc., 7a7=gen.), *nam* (16b5), *s nami* (7b6), istotako tudi: *vam* (7a3), *u vas* (7a4), *s vami* (7a11); acc. pl. m. se glasi tudi *je* (17b8). — V komparativni osnovi je ohranilo par osnov stari -š-: *najagši* (15a5), *vekši* (6b4, 9a11, 9a15, 11b11), toda *starjih* (18a7).

Med števnik i se nahaja vsaj za ženski spol starejša oblika možkega spola *četire* (16a5). Sklanjata se *tri* (3b6, 16a5) in *četire* vsaj v genitivu in lokalnu kakor pridevnika (11b2, 11b5, 12a12, 13b5, 14a3, 14b6, 18a4), istotako *pet* (11b12). *Sto* se sklanja le v zvezi z *dvi*: *dvi sti* (3a6), v ostalih primerih je neizpremenjeno: *tri sto* (9b14, 15b10), *pet sto* (2b14); primeri tudi 17b9, 17b11. *Tisuča* se čuti za femininum (2b14, 10a2, 10a3, 16a8), v zvezi *tri tisuča* (20b14-5) pa kot indeclinabile¹.

¹ Cfr. Rešetar, Rad 136, 157.

Spregeatev ne nudi za 1. osebo ednine z edinimi tremi primeri nič nepričakovanega: *oču -ču* (7a3, 7a10, 18a9), *budem* (17a7, 17b10, 19b3), *prisešem* (7a6). — Stara imperativna oblika za 3. osebo je ohranjena v *pomosi* (7a9, 7b15), obakrat v stari formuli. — Imperfektov je malo: 3. sing. *biše* (6a4, 9a11, 12a8, 16a10, 19b8), 3. plur. *bihu* (17a5), *govoraše* (18b8), *harcovaše* (10a4), *prestribaše* (11a10), *trumbitaše* (16b12). Končnica *-še* za 3. plur. je izposojena brezvomno od aorista¹. — Aoristov je vse polno (2a1 ... 10a6 ... 11a5 ... 17b4), med njimi tudi *potr* (12a3). — Particip sedanjega časa, ki nastopa le enkrat v nom. pl. (5a9), sicer se pa rabi le kot prilog (4b13, 6a5, 6b2, 9b5, 18a13), ima vedno končnico *-i*; tudi pretekli aktivni particip, ki se rabi istotako le kot prilog (3b8, 4b14, 5a5, 6a11, 7a14, 7b3, 12a4, 12a6, 14b14, 18b4), se končuje vedno na *-ši*; med preteklimi pasivnimi participi se nabajata *nabijen* (19b9) in *ranan* (3b5).

Izven eventualnosti hrvaške sintaksese stoji primer, da imata osebek in dopovedek oziralnega stavka, ki pojasnuje samostalnik ženskega spola ednine, možki spol (8a9). Množinski imenovalnik oziralnega zaimka *ki* in preteklega deležnika more imeti končnico *e*, četudi je njun samostalnik možkega spola (14b8, 17b7). Pridevnik srednjega spola še more imeti v množini končnico *a* (3b11), ima pa že tudi *e* (3b14). Pridevniki v zvezi s *sluga* (6a13), *uhoda* (2a6), *vojvoda* (13b2) se sklanjajo v ednini in množini po ženskem, *baša* (13b13) v ednini po možkem vzorcu. — Ponavljanje samostalnika, ki se v oziralem stavku pojasnuje (9b1, 12b2, 12b13, 14b15), ni v stari književnosti nič nenavadnega. — Oblike imenske sklanjatve pridevnikove se rabijo večinoma pravilno: nom. sing. m. (4a14, 10b 10, 14a16), gen. sing. m. (3b5, 3b14, 5a2, 13b19, 15b9, 16a9, 17a8, 18a5), loc. sing. m. in n. (5a16, 11b12). — Poleg *njegov*

¹ Rešetar, o. c. 170 razlaga slično formo v Ranjinem lekcionaru z vplivom predstojočega aorista, češ, „valja da je nastavak prvoga glagola zato prepisivača, da zapiše *-še* i u drugoga“; v naših slučajih je tako pomota izključena.

(5a2, 6b5) se rabi tudi rodilnik *njega* (6b4, 6b5), *njih* (7b14, 8b10). Polna oblika osebnega zaimka mesto enklitične se upotreblja le izjemoma: *meni* (7a9), *njega* (13b4). Kazalni zaimek *ta* nastopa nekolikokrat v zvezah, ki opravičujejo domnevo, da se avtor ni mogel odtegniti vplivu nemškega artiklja (10b2, 13b1, 15a10, 15b13, 16a16). Mesto *drug* se rabi stari *in* (15b 13, 18b14). — V primerjenje 2. stopnje služi predlog *od* (6b4); vezati se more *od* tudi z akuzativom (14a8—9). *Bлизу* se veže razen z rodilnikom (6a1, 9a12, 14b15) tudi z dajalnikom (4b10, 12b12, 20b10). Orodje ali sredstvo se izraža vedno z golum instrumentalom (5a3, 6b5, 7b2, 8b10, 9b11, 18b 10, 18b11), način s predlogom *s* in instrumentalom (5b11, 6b12, 16b13, 20a5), z golum instrumentalom le izjemoma (8b8). — Prihodnjik se izraža večinoma z *(o)ču* in nedoločnikom (2b3, 2b4, 2b5, 2b6, 4a11, 4b1, 5a3, 7a3, 7a10, 7a11, 7a15, 7b3, 7b13, 8b9, 8b11, 8b13, 8b14, 16a3, 14b14, 14b15, 18a9, 18a14, 19a3, 19b1, 19b2), izjemoma pa tudi z *budem* in preteklim deležnikom (3a16, 3b1, 17a7, 17b10, 19b3), kakor v kajkavščini in slovenščini. — Pleonazni *van:iti* (2a6) — izaitiz (i)z (16b5, 18b1) — iztirati iz (14b13), skopati (14a9) in *(v)nutar:* u ... hitati (14b7) — iti (14b11) — u ... nositi (14b1) — poiti (14a10) so germanizmi, ki imajo v slovenskih in kajkavskih narečjih polno sorodnikov.

Od jezika, kakor so ga pisali poznejši pisatelji iz rodu Zrinskih¹ se avtor „historije“ o Sigetu zelo ugodno razlikuje: vkljub nekaterim odstranitvam se more imenovati jezik enoten in pravilen. Prezreti se ne sme, da iščeš v „historiji“ zaman pojavov, ki so bili v avtorjevem zavičaju brezvomno že udomačeni: n. pr. odpad končnega infinitivovega *i* in prehod končnega *m* v *n*. Tako je mogel pisati le čakavec s hrvaško literarno vzgojo.

Avtor dobi torej iz razbora hrvaškega rokopisa in Budi-

¹ Cfr. Jagić V., Adrianskoga mora Sirena (Književnik III [U Zagrebu 1868], 382—407. — Ferdo Rožić, Neoteta baština (Poslednji Zrinski i Fran-kopani, [Zagreb 1908]), 236—240.

novega posvetila sledeče oznake: rodom je bil severni čakavec, menda iz Hrvaške v takratnem ožjem zmislu; hrvaška lit. tradicija mu ni bila tuja; bil je med oblego v Sighetu, toda ni se udeležil niti ekspedicije pod Šikloš dne 17. junija, niti obrambe notranjega gradu dne 26. avgusta, niti zadnjega boja dne 7. septembra, ker poznamenuje udeležence teh akcij z „naši“ (3b 2, 13b 12, 13b 13, 20a 6, 20a 7, 20a 10), dočim rabi sicer v podobnih slučajih „mi“ (11a 4-5, 13b 3, 16a 2, 16a 3, 16b 3, 16b 5); 7. septembra 1566 je prišel v turško jetništvo; dobršen čas pred zadnjim marcem 1568, ko je bilo napisano posvetilo latinskega prevoda, se je plačala zanj odkupnina, da se je mogel vrniti med svojce.

Sigetskih žensk in otrok je ostalo živih okrog 2000, ki so jih poslali Turki koj kot sužnje po Donavi v Carigrad¹, izmed moških so pa ušli meču razjarjenih oblegovavcev le tisti, ki so bili „u kapi ili u paćelu otaino van ispelani“², torej samo tisti srečniki, za katere se je zavzel kak Turek bodisi iz praktičnega interesa bodisi iz osebne naklonjenosti ter jih po turško ali pa žensko preoblečene spremil iz notranjega grada, predno je zletel ta v zrak.

Za dva namena so potrebovali Turki nekoliko moških ujetnikov: vojnike, da ponesejo cesarski vojski poročilo o usodi Sigeta; dvornike, da jim pokažejo Zrinskega shrambe. Poročilo v cesarski tabor koveljniku ogrskih pešcev grofu Andrejašu Báthory je nesel „ogrski junak“, ki je služil v Sighetu kot pešec, služba slov k nadvojvodi Karlu in v grad Bobovec³.

¹ Relation und extract von aussagen und besondern kundschaften, betreffend des türkgen eroberung Zigeth, Codex de Zrinio II, 506: „Aber von christen weib und kindern seindt laider in zwaytausennt personen, darinnen noch lebendige gefangen worden, die hat er stracks zu der Thonau schicken, daselbst zu schif setzen unnd nach Constantinopel furen laszen.“ Cfr. tudi hrv. tekst 20 a 13.

² Hrv. tekst 20 a 12 - 3.

³ Relation und extract von aussagen, Codex de Zrinio II, 50- 2: „Am 10. Septembris zu abends ist ein hungerischer junack oder knecht alher in das kayserliche veldtlager zum herrn obristen über das kriegsvolk gravn Andreaschen von Bathor kommen unnd die laidige zeitung pracht, das Zigeth

iz virov ni nedvomno razvidna, precej verjetno pa je, da nista bila iz dvornikov ampak iz vojnikov. Eden izmed teh treh, ki jih je njihova misija otela jetništva, bi mogel biti stari *Sorscha*,¹ o ostalih dveh se da reči še manj pozitivnega.² V ujetništvo s turško vojsko so šli izmed vojnikov: knez Gašpar Alapi, ki so ga imeli Turki radi njegove zunanjosti za slugo,³ in Stjepan Oršič, ki ga je rešil iz hvaležnosti Turek Hasan,⁴ izmed dvornikov pa komornik Ferenc Černko⁵ ter Berta Geréczy.⁶ Ako bi bilo von den veinden erobert . . . Angeregter junack zaigt ferner an, wie das er auch ain gemainer fueszknecht im schloss Zigeth gewest unnd nach der eroberung von den turken selbst dahieher zu kommen und die pottshaft irer eroberung verordnet worden, wie sie dann ebnermassen auch ainen andern zu . . . erzherzog Carln und den dritten in das schloss Babotscho zugleich abgefertigtet.⁷

¹ Cfr. sprodaj str. 42.

² Petthö G., Rövid magyar krónika, Cassán 1729 (=3. izd ; 1. izd. je izšla na Dunaju 1660), 121 našteva med odrešenci tudi: „*Tiski Menyhart. Markaff Janos*“ Kakor pravi kronist sam, je zajemal do l. 1572. podatke iz Bonfinija, Héltaija, Istvánffija, Jovija, Ronsonija, Surijs, Thuróczijs, Tindija in Vramca, vendar pri teh kronistih doslej Tiskija in Markaffa nisem mogel zaslediti. Izključeno ni, da je dostavil Petthö ta dva iz lastnih spominov in da odgovarja njegovo poročilo resnici: v tem slučaju bi se morala štetí Tiski in Markaff pač med sle.

³ Istvánffy M., Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV, Coloniae Agrippinae 1622, 487: „Caspar Alapianus, latebris, ad quas cedente Zrinio se abdiderat, extractus, et quod enormi vultu, fuscoque praediūs, statuque pusillus, pro vili armigero ministroque aestimaretur, servatus est.“ — Forgách Fr., Zigethi Hungariae claustri praestantissimi vera descriptio (v knjigi: De Sigetho Hungariae propugnacolo . . . ab Emerico Forgách . . . Collectum opera Petri Albini Nivemontij, Witebergae 1587) E₂b: „Caspar Alapi, vivus in hostium manus pervenit“. — Tako Forgách kakor tudi Istvánffy sta kot sodobnika (cfr. Szinnyei J., Magyar írók III, 627; V, 199) in zlasti poslednji kot bivši službenik Nikole Zrinskega Sigetskega, verodostojni priči.

⁴ Istvánffy, l. c.: „Stephanum Orsitium Haſanes Turca quidam Soclosinus, qui apud illum antea mitem moderatamque servitutem percessus erat ne interficeretur, corpore suo protexit et servavit“.

⁵ Istvánffy, l. c.: „Eodem modo Cerenco cubicularius in coquina abditus (captus est)“. — Forgách, l. c.: „et Franciscus quidam secretarius et cubicularius ille, qui 200 paulo antea aureos Comiti . . . depropserat (in hostium manus pervenit).“

⁶ Istvánffy, l. c.: „Eodem modo Cerenco . . . et Bartolus Geretius capti. quod venusti essent adolescentes, caedem evasere“. — Tudi Salomon Fer., Al első Zrinyiek, Pest 1865, 681 meni, da je bil Geréczy samo dvornik. Zvez z Črnkom in starost govorí res samo za to razlago.

7. septembra ujetih res 5 dvornikov Zrinskega¹ in ni bil poslan k cesarskim morebiti vendarle ta ali oni iz dvornikov, bi se moralo sumiti, da je kateri ušel ali da so Turki katerega še pozneje ubili, kar je oboje neverjetno: odkupil je Juri, sin sigetskega junaka, izmed dvornikov le Črnka in Gereczyja, izmed vojnikov gotovo samo Alapija, dočim za Oršića stvar ni več verjetna². Nedvomno so se vrnili v domovino prvi trije: Gašpar Alapi, ki se omenja prvič zopet menda šele 18. julija 1571,³ je postal l. 1574. hrvaški ban, za ostala dva se je pobrinil Juraj Zrinski, Nikolin sin: *Berta Gerécsy* je, dobil 13. avgusta 1569 od Juraja in Krištofa Zrinskega več vasi blizu Ribnika,⁴ *Ferencu Črnku* pa se je podelil „prekodonavski kapitanat“ in po nakazu Jurija Zrinskega z dne 28. avgusta 1574 mu je morala izplačati požunska kamora 2000 gld., da se za novo službo pripravi.⁵ Stjepan Oršić je menda še v ujetništvu ali pa vsaj kmalu po vrnitvi umrl.⁶

Berta Gerécsy je bil Oger iz Baranje⁷ ter pri iskanju

¹ Relation und extract von Aussagen, Codex de Zrinio II, 501: (10. IX.): „Was auch darinn neben dem hern graven von kriegsleuten und andern manspersonen ubrig in leben gewest, alles niedergehawt worden auszer des hoffmeisters, hofrichters, landtschreibers, hauszschaffners und kochs, welchen die feind vleiszig nachfragen und sy alsbaldt in eisen wol einschmieden laszen, vermutlich von denen alle gelegenheitligh aller zugehor, einkommen und ander hauszwirthschaft sich berichts zu erholen“.

² Istvánffy, l. c.: „atque ii *tres aut quattuor*, ex tot milibus superstites, postea a Georgio Comitis Zriniani filio redempti postliminio redierunt“. — Poročilo turškega očividca, Hammer-Burgstall, Gesch. des osm. Reichs⁸ III, 323, da so bili v turški sužnosti Zrinskega komornik, zakladnik in točaj, nasprotuje Istvánffiju le navidezno: turški sodobnik je mogel videti tudi v Alapiju dvornika, Oršića pa je mogel Hasan nekaj časa skrivati

³ Codex de Zrinio II, 525.

⁴ Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum merid. I, str. 263.

⁵ Codex de Zrinio II, 112.

⁶ Pogosto se čita, da je pal S. Oršić pri obrambi Sigeta, cfr.: Nagy Iván, Magyarország családai VIII (Pest 1861), 281; Lopatić R., Vrbaria lingua croatica conscripta (Monumenta histor.—jur. Slavorum merid. V [Zagreb 1894]) 254 itd. — Proti temu pa govorí izrečno Istvánffy, ki pravi, da ga je rešil Hasan. Toda že Istvánffyjev „*tres aut quattuor*“ kaže, da si tudi ta sodobnik o Oršičevi usodi ni bil na jasnem.

⁷ Salamon, Az első Zrinyiek 537.

avtorja hrvaške historije o Sigetu ne more priti v poštev; *Stjepan Oršić*, čigar zavičaj je bil Mrsin grad v Slunjski polkovniji,¹ je bil res čakavec, drugega pa ne govori zanj nič: treba se je odločiti za Črnka,² ali Alapija.³

Proti Alapiju, ki je tisto ekspedicijo pod Šikloš vodil, pa ne govori le avtorjevo strogo razlikovanje med „naši“ in „mi“, ki govori sploh proti vitezu – bojniku kot avtorju, ampak tudi še drugi razlogi.

Knez Gašpar Alapi⁴ sin Ivana Alapi de Nagy Kemlék in Margarete Zrinske, sestre sigetskega junaka,⁵ je bil po materi čakavec, toda Kalnik, po katerem so se nazivali Alapi „de Nagy Kemlék“, in pa Vukovina, ki je tvorila poleg Kalnika glavni del njihovega imetka,⁶ ležita v kajkavskem ozemlju in težko si je misliti, da bi bil govoril Gašpar Alapi od doma hrvaščino, kakršno kaže hrvaška historija Sigeta. Prezreti se tudi ne sme, da se ne drži Alapija niti najmanjša literarna tradicija.

Ferenc Črnko je izmed vseh odkupljenih turških ujetni-

¹ Cfr. Lopašić, *Monumenta h.—j. Slav. merid.* V, 253.

² Kertbeny, *Erstlingsdrucke* 186 in 187 je mislil na Črnka radi „des Herrn Graven von Serin seligen *Diener*“ v nemških prevodih, kar seveda še ni zadosten razlog: „Franz Scherenkh [wohl Verfasser dieser Relation?]“... „Ist dieser hochinteressante lateinische Bericht von Franz Scherenkh selber, oder von einem andern Diener?“

³ Klaic, *Povjest Hrvata* V, str. I. misli na Alapija, češ: „Po svemu, što Budina u predgovoru iztiče, moglo bi se nagadjati, da je rečeni spis izvorno napisao Gašpar Alapić, potonji ban hrvatski.“

⁴ Hrv. tekst 2 b 16, 8 a 2 piše tudi Alapi in ne Alapić, kakor novejši hrv. zgodovinarji.

⁵ Capitulum eccl. Zagrab. 28. IX. 1534, Codex de Zrinio II, 119: „Nos... commendamus . . . , quod . . . Nicolaus comes iunior de Zrynyo in sua ac . . . Elenae comitissae, genericis et . . . Johannis similiter comitis de Zrynyo fratris senioris, nec non Clarae . . . Joannis Paxy, Margarethae similiter . . . Joannis Alapi consortum et puellae Elenae, filiarum videlicet eiusdem . . . Elenae Comitissae, sororum scilicet suarum . . .“. — Forgách, *Sigethi descriptio* E,^ab: „Nepos Zrinij ex surore . . . Caspar Alapi“. — Cfr. tudi tekst 8 a 2: „bratca kneza gašpara alapi“. —

⁶ Cfr.: Ottův Slovník naučný I (1888), 683 (H[áškove]c); A Pallas nagy lexikona I (1893), 292 (B[ojnič]i); Bojniči I., *Der Adel von Kroatién*. Nürnberg 1899 (J. Siebmachers gr. u. allg. *Wappenbuch* IV/13) 2.

kov Sigeta edini ki je bil pri sodobnikih na glasu pismouka: Forgách ve o njem povedati, da je bil Zrinskega »*tajnik* in komornik«,¹ v listini Juraja Zrinskega z dne 28. julija 1574 se pa imenuje tudi „deák“ — „literatus“.²

Tak „dijak“ je čital v Sigetu zbranim vitezom prisego³ in vprašanje je, ali je bil tisti Blaž, ki je padel na sigetskem mostu dne 19. avgusta,⁴ vojvoda s priimkom „Dijak“,⁵ ali pa Blaž, po poklicu „dijak“ == pisar.⁶ Zveza, v kateri se Blaž nahaja, govori za prvo domnevo, torej: vojvoda Blaž Dijak. Ako pa odgovarja resnici ta domneva, je verjetna tudi druga: da je „dijak“, ki je čitalprisego, istoveten s Črnkom, Zrinskega „tajnikom in komornikom“⁷

Ferenca Črnka poreklo se z dosedanjim zgodovinskim gradivom ne da določiti. Razen Feranca se še omenjajo: „muž Črnko“ l. 1405. v Nuglem pri Roču v Istri;⁸ Januš Črnko, ki je služil že Nikoli Zrinskemu Sigetskemu, bil l. 1570. „lovacmeister“ Zrinskih, l. 1586. njihov kaštelan v Čakovcu ter dobil od Juraja in Krištofa Zrinskega 26. novembra 1570 7½ sel ter enega želarja,⁹ 10. julija 1586 pa zopet selo na Belici v Medjumurju;¹⁰ „Gjuro Črnko željar“, ki se imenuje v urbarju Bukovca v Podravini okoli l. 1645;¹¹ Štefan Csernko „juratus tabulae ban.“, ki je imel l. 1766. plemički pečat.¹² Januš je bil pač Ferenčev sorod-

¹ Cfr. spredaj 90. op. 5.

² Codex de Zrinio II, 112.

³ Cfr. tekst 7 b 2.

⁴ Cfr. spredaj 64, op. 3.

⁵ Tako je prevedel to mesto Budina.

⁶ Tako je razumel to mesto Karnarutić, Vazetje 87, ako je Gaj postavil prava ločila: „Izgibe Blaž, dijak“.

⁷ Barabás, Codex de Zrinio II, 697 [ima v indeksu sub v. „deák [literatus]“: „*Balds*. Zrinyi Miklós titkárja I. 442“, toda to je pomota, dotični pisar iz l. 1557. se zove: „*Balthasar* literatus.“]

⁸ Milčetić, Starine XXXIII, 28.

⁹ Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum merid. I, 265—6, Nro. 273.

¹⁰ Mesić, Život N. Zrinskoga 244, op. 1.

¹¹ Lopašić, Monumenta h.—j. V, 300.

¹² Bojničić, J. Siebmachers g. u. a. Wappenbuch IV/18, 288.

nik,¹ ostali pa pričajo vsaj to, da je bilo ime Črnko po hrvaških zemljah precej razširjeno. Najverjetnejše se zdi, da so si Zrinski, ki so dobili l. 1546. Mejumurje,² svoje Črnke privedli iz stare čakavske domovine. Madjarsko obliko: Ferenc je lahko dobil v Čakovcu najčistejši čakavec, a tudi Budinov „*homo nobilis et fide dignus*“ ne govori za Alapija in proti Črnku, saj je l. 1586. Juraju Zrinskemu tudi Januš Črnko „*nobilis ac egregius*“.

Tako se ne da navesti noben razlog, ki bi govoril proti, pač pa več tehtnih razlogov, ki govorijo za to, da je avtor hrvaške historije o Sigetu Ferenc Črnko, ki je bil rodom po vsej priliki iz stare čakavske domovine Zrinskih, služil na dvoru (a cubiculis) Zrinskih kot „tajnik in komornik“, moral kot tak 17. junija ostati seveda pri svojem gospodu v Sigetu, ostal med dvorniki v notranjem gradu tudi 7. septembra, ko so spremljali vitezi Zrinskega na zadnji boj, prišel v turško sužnost, dobil s pomočjo Juraja Zrinskega svobodo, postal l. 1574. kapitan „preko Donave“ ter živel na glasu pismouka.

Za verodostojnost avtorjevo govorí že njegova priprosta kompozicija: brez ceremonij gre kar in *medias res*, prikazuje brez olepšav dejstvo za dejstvom ter odloži pero, ko je v duhu spremil gospodarja na zadnji poti. Iz vsake vrste se čuti stremljenje avtorjevo, da kratko pribije le to, kar je sam videl ali od očividev izvedel.

Hronološki red se sicer dvakrat razruši: prvič z opisom oblege same, ki se začenja z 31. julijem (10a 1), dočim se je zasledovalo gibanje turške vojske po poročilih pribegov na prejšnjih straneh že do 5. avgusta (5b 16), drugič s smrtjo Solimanovo, ki je datirana z dnem 4., vrinjena pa med dogodke 7. in med dogodke 8. septembra (Budina); vkljub temu pa izpričujejo natančni dnevni dati, da je avtor v Sigetu moral vo-

¹ Kukuljević, *Monumenta hist. Slavorum merid.* I, 266 in Mesić, *Život N. Zrinskoga* 244 istovedita tega Januša z našim Ferencem, kar je nemogoče, ker ostaja prvi v razdobju 16 let Januš, dočim se pojavlja istodobno drugi s pravim imenom in je torej kaka pomota izključena.

² Mesić, *Život N. Zrinskoga* 111—119.

diti nekak dnevnik in da je sestavil svojo povest na podlagi tega dnevnika.

Napačni sta menda le dve trditvi, a še ti dve prideta na rovaš pribegov: vest o Solimanovi poti preko Sarajeva (2a 3), dočim je šel v resnici preko Belgrada¹, in vest o prehodu preko Drave „niže Osika“ dne 20. julija (5b 6-7), dočim se je zgodilo to v resnici 19. julija.² Tudi imen je hrvaški pisec razmeroma malo pokvaril. Izmed krajevnih imen delajo težavo le »Čori« (3a 13) in *Harii* (3a 11). *Soklouš* (2b 13) poleg *Šiklouš* (2b 2, 2b 4, 2b 10 itd.) je pač pisna pomota, istotako *Vitovo* (2b 8) poleg *Utovo* (2b 2, 4b 3). Izmed osebnih imen se mora *Nasufaga* (4a 13, 5a 15) pač korigirati v *Nasuhaga*.³ *Akan-šibaša* (5b 8, 10a 1, 10a 6, 10b 1), *Karamanski baša* (4a 5, 5b 2) = Sulejman paša,⁴ *miserski baša* (13b 13) = Sofi Ali-paša,⁵ *natulaj beglerbeg* (5b 7) = Šemsahmed⁶ in *rumeli beglerbeg* (5b 8, 10a 1, 10a 6, 10b 1) = Sal Mahmud⁷ nastopajo le pod označbo svojega dostenjanstva; zdi se, da pisec *Anatoli* in *Rumili* ni smatral za pokrajinska ampak osebna imena dotednih beglerbegov.

Avtorjevo zdravo načelo, pisati osebna imena tako, kakor so se v njegovi okolici res izgovarjala, se vidi zlasti v pisavi imen, ki jim dajejo danes Madjari madjarsko, Hrvati hrvaško končnico; piše namreč *Alapi* (2b 16, 8a 2) in ne Alapić, *Radowan* (13a 13) in ne Radványi, *Sekcidi* (13a 11)⁸ in ne Sekulić⁹ a seveda tudi konsekventno *Zrinski*, *Zrinskoga* i. t. d. (2a 2, 2b 11, 4a 14 i. t. d.) in ne Zrinyi.¹⁰

¹ Hammer III, 439; cfr. tudi Mesić, Život 228.

² Hammer III, 444.

³ Hammer III, 448.

⁴ Hammer III, 440, 443.

⁵ Hammer III, 449.

⁶ Hammer III, 440, 448.

⁷ Hammer III, 440, 448.

⁸ Cfr. Codex de Zrinio II, 454, 528: Zechedy, Zekchedi.

⁹ Tako že Karnarutić, Vazetje 37.

¹⁰ Németh, Szigetvár 219 je proglašil glagoljsko listino Nikole Zrinskega in Štefana Frankapana z dne 25. januarja 1644 radi podpisa: Zrinski za fal-

Vplivala na zgodovinsko in poetično literaturo o sigetski tragediji je hrvaška historija o Sigetu sicer večinoma le preko tiskanih prevodov, vendar se je treba pri prvem izmed umetnik hrvaških pesnikov, ki so opevali sigetskega junaka, še posebej ustaviti.

V nekaterih bistvenih momentih se sicer „historija“, t. j. zadnje poglavje prvega ter drugi in tretji del Karnarutićevega „Vazetja Sigeta grada“, ki je izšlo 18 let po katastrofi, razlikuje od hrvaške historije in njenih prevodov: Solimanova smrt je pomaknjena samovoljno na dan 26. ali 27. avgusta,¹ s čim je tudi precej sledče hronologije pobrkane; o Ferencu Črnku se pripoveduje, da sta z Juranićem, vidivši smrt svojega gospoda, „Turak sikući, nigdir ne zapriše, da hrabro s' arvući, v tom boju umriše“ (47). Toda v ostalem se krijeta historiji od prve do zadnje vrste po razporednosti in datih in deloma tudi po osebah, ker operira Karnarutić le z osebami, ki jih ima tudi naša historija. Karnarutićev vir je torej „Historija o Sigetu“;² poet je nekatere momente razblnil, druge omenil le mimogrede ter sumarično, v glavnem se pa držal z vestnostjo zgodovinarja svojega vira, ponavljajoč za njim celo napake, kakor vest o Solimanovem taborjenju na Sarajevi.

Porečeš, da je mogel rabiti Karnarutić tudi kak prevod. Res, toda: poleg oblike *Siget rabi K.* izjemoma tudi obliko *Seget* (17, 19), kakor hrv. izvirnik; stavek hrv. izvirnika:

sikat, češ končnica — ski se v XVI. stol. pri Hrvatih v listinah in podpisih še ni rabila, ampak le v priprostem govoru. — Če bi pogledal tak madjarski šovinist vsaj v Kukuljevičeva *Monumenta historica Slavorum merid.* I, 275, 286, 288, 308 ali v Šurminove Hrvatske spomenike I, 187, pa bi se lahko obvaroval take blamaže.

¹ Cfr. Sokolovićev govor, ki ga govori tik po Solimanovi smrti: „Dvades't i sedam dan Augusta kad projda / I jošće sgor jedan, tad mev bate dojde“ (41).

² Šrepel, Rad 148, 90 piše, da „ne znamo, kojim se vrelom poslužio Karnarutić“. Vzponost obeh „historij“ mu je mogla uiti pač samo zato, ker si je Budino zelo površno ogledal in celo mislil, da je izšel njegov prevod po Karnatiču. Cfr. spredaj str. 72. op. 2.

„suliman ... učini almuštro mnogo“ (5 b 11), ki ga je Budina napačno prevel, se ponavlja pri K. skoro z istimi besedami: „Tu mnogo almuštra učini ubogim“ (28); pri K. igra ulogo turski dostenjanstvenik „Ersam, bej“ (28, 29), ki je nastal brezdvomno pomotoma iz imena gore a je bližji hrvaškemu: „pod haržam hejem“ (4 a 7, 5 b 14) nego latinskemu: *infra Hardaniam*; Alapi je Zrinskemu „brat“ (32), kar spominja prej na hrvaški „bratec“ (8 a 1) nego lat. *familiaris*; hrvaška fraza „počeše turci iz luga koše točiti“ (11 a 6) se ponavlja: „Z luga koši točeć“, dočim se lat. prevod jedva razumi; vojvoda „lovrinac“ ima v hrv. izvirniku priimek „stari“ (13 a 9), v lat. prevodu se omenja z „ille“, pri K. je zopet „stari“ (37).

Sledi, da je imel Karnarutić brezdvomno hrvaški izvirnik historije o Sigetu in da je eksistiralo torej najmanj četvero hrvaških rokopisnih primerkov.¹

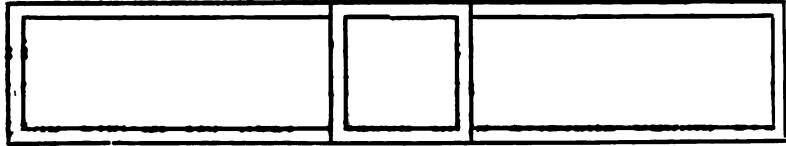

Pomote

originala: 3a5: unžgu mesto užgu; 11a9: postavite m. postaviti; 12b13: učiniti m. učinili; 14b8: gloguši m. globuši; 16a2: hitale m. hitali; 19a9: druga m. drugi;
tiska: 7a1: karščanskemu m. karščanskomu; 11b7: garašu m. ganašu.

¹ Cfr. spredaj str. 42.

Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroskem.

Spisal dr. Metod Dolenc, Gradec.

Za časa Štajerske Caroline (1574) je Štajerska sestajala iz 90 do 100 deželnih sodišč (Landgerichte). Nekatera so imela pač svojega lastnega krvnega sodnika (Bannrichter), največ si ga pa niso mogla vzdržavati, ker so bili s tem zvezani preveliki stroški. Posledica je bila, da so tudi — privilegirana deželna sodišča s pravico svojega krvnega sodnika čedalje večkrat klicala krvnega sodnika deželnega kneza, da tudi njim predseduje in izvršuje „malefično pravo“. To klicanje jim je Carolina v prvem členu druge knjige izrecno dovolila. Tak razvoj je bil deželni gospodi čisto povleč; kajti privilegierna deželna sodišča so ji bila itak na poti. Kjer jih je še mogla, spravila jih je pod svojo popolno vrhno oblast, nazadnje je jela dajati — njihovim krvnim sodnikom predpise prav kakor svojim. Veljajoče materialno kazensko pravo — štajerska Carolina — je imela pač dokaj določeb tudi za pravdno postopanje (primeri njeni celo drugo knjigo: *Ordnung, wie man das Maleficrech / und Peindlich Halhsgericht besitzen / Procediren / auch den Rechten gemäss / die Vrtein formiren soll / mit sampt etlichen darzu-notturftigen anhengen: — 44 členov*); toda kompetenca sodišč še ni bila precizirana, organizacija sodišč, osobito glede poslovanja krvnega sodništva veljala je še dolgo tako rekoč le po starih šegah in običajih.

Še v „Regierungsinstruction“ cesarja Leopolda I. (1658—1705) za Štajersko iz dne 10. marca 1676 — nahaja se v rokopisu, podpisanim od imenovanega cesarja samega v arhivu

višjega deželnega sodišča v Gradcu — ne najdemo o krvnih sodnikih ničesar razun naslednjih skromnih določeb 22. člena: Unssser Statthalter soll auch in Unserem Namben Und an Unaer Stath in Unsern Innerösterreichischen Fürstenthumben und Landten Paan und Aacht, also oft es die Notturft erfordert, und sich Zuthuen gebührt doch alleweg im Beysein der Regirung verleihen, und solche Verleihungs-Paanbrief in Unserem Namben, wie Stylus der Canzley ist, fertigen lassen“. Še le okolnost, da imetniki deželnih sodišč niso hoteli vzdržavati, t. j. plačevati svojih krvnih sodnikov, da so čimdalje večkrat zahtevali deželnoknežjega krvnega sodnika k sebi, — da pa so tudi ti jeli imetnike deželnih sodišč strašansko odirati, bil je neposredni vzrok, da so deželni stanovi sami zahtevali pravilne uredbe poslovanja deželnoknežjih krvnih sodnikov. Na to zahtevo je vlada notranje-avstrijskih dežela izdala inštrukcije za krvne sodnike. To se je zgodilo za Štajersko 22. maja 1726, toda le za krvnega sodnika v Gradcu in Ljubnem. Celjski krvni sodnik takrat še ni bil deželnoknežji, to je postal še le 1. 1742. Seveda je vlada v svojih navodilih skušala predvsem pritegniti kolikor mogoče dosti agend pod svojo vrhovno justično oblast; in kar se ji v štajerski inštrukciji za krvne sodnike še ni docela posrečilo, poskusila je z vspehom pri kranjski inštrukciji iz dne 16. junija 1767, in precej za tem v še nekoliko večji meri pri koroški, izdani dne 8. novembra 1774, torej le 3 leta, predno je bila tortura odpravljena.

Vsa ta tri navodila za krvne sodnike — Planer (Recht u. Richter, str. 47) sodi, da je kranjska inštrukcija ohranjena le še v edinem izvodu v arhivu višjega deželnega sodišča graškega — so jasno spričevalo, s kakim vspehom je pridobivala notranje-avstrijska vlada čimdalje več vpliva na justično upravo. Ali navodila so pa tudi v tem oziru važen dokument, kje je iskati izvora za nekatere pravne inštite kazensko-pravdnega postopanja, ki jih imamo še dandanes. V naslednjih vrsticah bodi tedaj govor o vsebini inštrukcij, predvsem v pogledu, kako je drugo navodilo izpopolnilo prvo, tretje drugo,

načalje, kako si je pri tem vlada vtrjala svoj vpliv, náposled tudi v tem, ktere uredbe so se ohranile kolikor toliko do današnjih dni.

1. Štajerska inštrukcija je bila naravnost matica kranjske in koroške. To povdarja kranjska v prvem členu sama, češ, kranjska krvna sodišča naj se urede zastran dobre justice po vzoru vojvodine Štajerske. Koroška inštrukcija nema tako dolčne izjave, ali po celi svoji uredbi in po malone dobesedno enakih določbah, kakor jih imati štajerska in kranjska inštrukcija, se o njenem najbližjem sorodstvu s tem ne more dvomiti.

2. Krajevni obseg štajerske je cela vojvodina Štajerska izvzemši celjsko okrožje, ki je imelo še pred inštrukcijo svoj „Banngericht sambt Schöpf und Gechir“ (Meil, Das steierische Bannrichteramt, str. 29, je sam popravil to v inštrukciji se nahajajočo tiskovno napako v „Geschir“). Naj se pripomni, da je imel celjski krvni sodnik naslov: Der fürstlichen Durchlaucht und einer ersamen lantschaft in Steyer etc. Geschwörner paanrichter in der fürstlichen Grafschaft Cilli“; v vseh treh inštrukcijah pa se imenujejo krvni sodniki prosto — „landesfürstliche Bannrichter“. Področje kranjskega krvnega sodnika je pa bila cela Kranjska, koroškega cela Koroška. Razmerje med deželnoknežjimi krvnimi sodniki, in deželnimi sodniki ni baš natančno določeno. Čisto na koncu inštrukcij izvemo — preglednost vseh predpisov se sploh pogreša, — da se morajo imetniki in upravniki deželnih sodišč vesti nasproti krvnim sodnikom — skromno, da jim ne smejo nasprotovati na ta način, da jim kratijo sredstva za preživljevanje. Nasprotno pa inštrukcije tudi krvnim sodnikom zabičujejo, da se ne smejo vesti nedostojno, da ne smejo provzročevati kake izgrede. Ako krvni sodniki greše proti tem predpisom, onda jih sme po štajerski inštrukciji vlada kaznovati ter jim naložiti povračilo povzročenih stroškov. Tega zadnjega pristavka pa v kranjski in koroški inštrukciji ni, dokaz, da je vlada pozneje uvidela, da take določbe ne utrujujejo ugleda njenih uradnikov, dočim

jih tudi brez te določbe lahko sama kaznuje, če se ji zdi to potrebno.

Razmerja krvnih sodnikov napram privilegiranim deželnim sodiščem se dotika štajerska le v toliko, da ukazuje, deželna sodišča in „privilegierte Burgfriedenshaber, ob einigen schon eigene Bannrichter zu halten gestattet wird“, naj vidijo v deželnoknežjem krvnem sodniku „in hoc passu der Inspection nicht principales“ ampak „delegatos commissarios“. Ta član se nahaja skoraj dobesedno tudi v kranjski in koroški inštrukciji, ali slednji imati že mnogo globlje segajoče pravice nasproti privilegiranim deželnim sodiščem. Kteria deželna sodišča so na Kranjskem privilegirana, navaja kranjska inštrukcija sama; to so deželno sodišče glavnega mesta Ljubljane, grofije Pazinske, residence v Pletrijah, grajštine v Goričanah in Kastvu. Glede teh pravi člen XXIII., da je Veličanstvo pri volji, pustiti jim titulos exemptionis še nadalje. Isti člen koroške instrukcije začenja: „Nachdem wir die im Lande Kärnthen durch ihre Urkunden und Dokumente erprobte, privilegierte Landgerichte bei ihren habenden Titulis exemptionis noch fernerhin gnädigst zu belassen gemeint sind“, ne navede pa nikakih imen. Ali baš ta člen XXIII. obeh inštrukcij, kranjske in koroške, pomenja naravnost — konec vsake resnične samostojnosti krvnih sodišč privilegirane vrste. Kranjska še nekako razločuje med ljubljanskim krvnim sodnikom in krvnimi sodniki ostalih četverih privilegiranih deželnih sodišč. Za ljubljanskega pravi, da naj ostane pri stari šegi, po kteri naj mestni odnosno krvni sodnik po svoji zaprisegi zaprosi za krvno pismo (Bannbrief) notranjeavstrijsko vlado, ali pri težkih kriminalnih slučajih, osobito pri obsodbi zločinka naj se vsakikrat posvetuje z mestnimi svetovalci, ki morajo biti pravu vešči. Druga, izvenljanska deželna sodišča, pa morajo najprej za posel krvnega sodnika sposobne osobe predlagati deželnemu glavarstvu, to jih še le izpraša in jim po prestani skušnji naroči, da si izprosijo „Bann und Acht“, torej krvno pravico od notranjeavstrijske vlade. Brez krvnega pisma pa ne smejo ničesar ukreniti,

sub poena nullitatis. Poleg vsega tega pa morajo še prav posebno in navzlic svojim privilegijem — pred torturo in pred izvršitvijo razsodbe predložiti takte pravde cum omnibus actis deželnemu poglavarstvu v revizijo, kjer je za to tehten vzrok (erhebliche Ursache) ali pa kjer to glavarstvo samo zahteva. Sicer pa se morajo tudi držati inštrukcije, le-ta je torej — izdana posredno tudi za nje!

Koroška inštrukcija gre še korak dalej: To kar je v kranjski določeno za pleterskega, pazinskega, goričanskega in kastavskega krvnega sodnika, velja za vse koroška privilegirana sodišča brez izjeme, predložitev aktov v revizijo pa je navkazana za vse slučaje, za ktere zahteva to *Constitutio criminalis Theresiana* — le-ta je izšla 31. decembra 1772, torej med izdajo kranjske in koroške inštrukcije — in razen tega še za slučaje, ktere ustavljajo kranjska inštrukcija.

Vseh teh določeb štajerska inštrukcija, kakor rečeno, še ni imela; ob njenem postanku si pač vlada še ni upala spraviti jih na dan. Ali iz arhiva višjega deželnega sodišča grškega da se konstatirati nekak vmesni korak med pravnim položajem po štajerski inštrukciji na eni, in med obema drugima na drugi strani. V „Regirungsinstruction“ cesarja Karla VI. (1711—1740) iz dne 18. augusta 1734, ki se nahaja v rokopisu v navedenem arhivu in nosi lastoročni podpis vladarjev, — čitamo v petem členu: Von der Regierungsgewalt in Criminalibus: „Nicht allein in publicis et civilibus, sondern auch in Criminalibus geben wir der Regierung absolutem potestatem (salvo jure aggratiandi), dass sie respectu deren Personen, welche Ihro auf einer oder andere Weiss unterworfen seynd, sowohl in minoribus delictis erkennen dieselbe gebührend abstraffen und die Urtheil sogar mit der Todsstraff nach unseren Criminal-Rechten unbeschränkt in Unserem Namen vollzichen lassen könne: Jedoch hat die Regierung in Criminibus exceptis als laesae Majestatis, Perduellionis und dergleichen, ante publicationem sententiae, der sachen beschaffenheit, samt ihrem Urtheil cum motivis decidendi, durch die I. Ö. Geheim Stell an Uns heranzugeben

und bis auf erfolgende unsere Resolution mit der Exekution
ine zu halten.

Ingleichen soll auch Regierung mit dergleichen Exekution
biss auf ergehende Unsere Verordnung inhalten, wan etwa
Unser I. Ö. Geheimer Rath aus besonderen unsständen befunden,
über einen von Regierung via gratiae mit annexirter Darstellung
absfordernden bericht die sach an Uns gelangen zulassen.

Es seynd von Ihr Regierung allein alle Criminalesachen
gehörig und ex officio zu tractiren, ausser, wo propter enormi-
tatem delicti, oder sonst eine Fiscalitet mit unterlawift, also
in welchen casu auch die Hofkammer einberufen ist: Massen
auch dieselbe Regierung nicht allein denen von Uns benennenden
Pann-Richtern, sondern auch denen Stätt: und Markt-Richtern,
dann denen dazue besonders privilegierten Herrschaften oder
ihren privat-Pann-Richtern, Examine et approbatione prævia,
Pann und aoh zu ertheilen, über die Criminal-administration in
ganz I. Ö. gute Obacht zu tragen, die dessfalls erforderliche
Instructiones, und andere Verordnungen „anzufertigen, u. ob
daren befolgung fest zu halten hat“.

Iz teh zadnjih stavkov se pač razvidi, da je vlada tudi
na Štajerskem poskrbela za primeren vpliv pri imenovanju
privilegiranih krvnih sodnikov. Kako pa je to prišlo posameznim
imetnikom deželnih sodišč v vednost, tega iz te vladne inštruk-
cije, ki je bila namenjena le za vlado in ni prišla v tisk, ne
zvemo.

3. Važno poglavje teh inštrukcij je ono, ki razpravlja, kdo
naj bodo ti krvni sodniki in kako naj se plačajo; vsaj je iz
teh vprašanj nastala — potreba inštrukcij! — Štajerska usta-
navlja dvoje mest krvnih sodnikov, eno s sedežem v Gradcu,
drugo v Ljubnem. Oba prva, v inštrukciji sami imenovana krvna
sodnika sta akademično graduirana; za Gradec je to Dr. Frantz
Matthias von Utschan, za Ljubno Dr. Frantz Wolfgang Cahn.
Za prihodnje krvne sodnike ustanavlja instrukcija določno, da
morajo biti juristi. (Začetkom 17. stoletja je bil v cejjskem
ekrožju dolega časa krvni sodnik Dr. Janez Zart, ki je bil

obenem poštni upravitelj v Slovenski Bistrici! Mell, l. c., stran 15.) Iz instrukcije za Štajersko je razvidno, da je bilo dotle dovoljeno, da je izvrševal krvni sodnik poleg tega svojega posla še advokaturo in agencijo; kajti odslej nadalje se mu zagotavlja plača 1000 fl. (ljubenski je imel dotlej le 700 fl.), vendar naj preneha s pobiranjem takš, „liefergelder und Sporteln“, le „die Hin- und Herlieferung des Banngerichtes de loco ad locum und tägliche Unterhalt“ mu ostane. Denarno vprašanje je izvor instrukcije, ž njim začenja svoje predpise, ki naj bodo konec odiranju imetnikov deželnih sodišč od strani krvnih sodnikov; za to se instrukcija povrne ob koncu spet k temu vprašanju v čl. XVII. do XIX. Tu graja predvsem ostro, da postajajo sodiščne pojedine (Gerichtsmahlzeiten) prevelika bremena, da krvni sodniki celo procese zavlačujejo in s tem obdolžencem trpež ječe podaljšujejo, — da si pridobe postranskih dohodkov (sporteln). Člen XVIII. zabičuje, da v tem oziru ne smejo „ekscedirati“, vendar pravi, da morajo dajati imetniki deželnih sodišč dolžno prehrano krvnemu sodniku, njegovemu pisarju, pa tudi sodnim prisednikom (o kterih bo še govor), „als ansonst sich keiner gebrauchen wurde lassen“. Torej za malo jela tudi malo veselja prisednikov — soditi! — Poleg prehrane morata dobiti krvni sodnik pa njegov pisar stanovanje, potovalne stroške iz Gradca, oziroma Ljubna po odredbi z dne 30. oktobra 1717, vendar se smejo glede prehrane tudi posebej pogoditi, pač tako da jo dobe namesto in natura v denarju. Potovalne stroške pa si ne smejo računati vedno iz svojega uradnega sedeža, ampak proporcionalno, ako obiščejo na enem potovanju več deželnih sodišč.

Kranjska instrukcija vsebuje ravno take določbe, ima pa vendar nov element v tem, da na 1000 fl zvišana plača krvnega sodnika ne teče, kakor na Štajerskem, povsem iz vladne blagajne, ampak vlada plača kakor dotlej le 400 fl, ostalih 600 fl pa naprti deželnemu „Generaleinnehmeramt-u“, ki naj jih izplačuje po 150 fl na četrstletje iz deželnosodnih prihodkov. Ostali predpisi so enaki štajerskim, nov je le ta, da se za reluiranje prehrane

določa gotov znesek in sicer za krvnega sodnika 5 fl, za pisarja pa 3 fl na dan, in pa da se ustanavlja, da mora krvni sodnik potovati na dan vsaj 5 milj po leti, 4 milje po zimi. Spomina vredno je pa tudi, da kranjska inštrukcija kar nič ne omenja prehrane — prisednikov; bržčas to na Kranjskem ni bilo običajno.

Koroška inštrukcija nakazuje krvnemu sodniku — imen sodnikov ne navaja niti Kranjska niti Koroška — iz vladne blagajne 600 fl, dočim je štela dotlej le 312 fl 39 krajcarjev. Razen teh 600 fl pa naj dobiva krvni sodnik še nadaljnih 400 fl, ki se naprtijo deželnim sodiščem, ampak tako, da jih morajo ti plačevati „nach einer billigen Proportion“, pa jih ne smejo iztirjevati od svojih podanikov, marveč gredo naj iz sodnih pristojbin ali pa — iz žepa imetnikov deželnih sodišč samih. Za krvnika ali rablja je v tej inštrukciji določena plača 200 fl, h kteri pa morajo tudi oproščena, t. j. privilegirana sodišča prispevati, ker se ga tudi ta sodišča poslužujejo. Ostali dve inštrukciji nimajo določeb o plači krvnika samega.

4. Splošne dolžnosti krvnega sodnika navajajo vse tri inštrukcije od drugega do četrtega člena. Tu se določa uradni sedež krvnemu sodniku in njegovemu pisarju ter krvniku (Gradec, Ljubno, Ljubljana, Celovec), kterege ne sme zapustiti, razen če mu to dovoli vlada (na Štajerskem), odnosno deželno glavarstvo (na Kranjskem in Koroškem). Graški in ljubenski morata obljuditi spolnovanje dolžnosti („die gewöhnliche Pflicht abzulegen“), ljubljanski in celovški pa morata napraviti skušnjo in dobita krvno pismo od notranje-avstrijske vlade, — kar je značilno za centralizacijske težnje glede vrhosodne oblasti. Nadalje pravi kranjska inštrukcija, da je krvni sodnik odvisen tudi od vlade, v kolikor ima ta pravico nadziranja in criminibus. Koroška ima skoro identične določbe, le še natančnejše izraža, da je krvni sodnik odvisen neposredno od deželnega poglavarstva, posredno od notranjeavstrijske vlade.

Naj se tu omeni, da ima arhiv graškega višjega deželnega sodišča dve prisežni knjigi notranje-avstrijske vlade v rokopisu,

in sicer eno iz časa Ferdinanda III. (1536—1564), drugo iz dobe Marije Terezije (1740—1780). V obeh prisežnih knjigah je tudi po en obrazec za prisego krvnega sodnika, ki pa ne vsebuje nič posebnega; na koncu ima pa pripis, kako se „Paan und Acht“ podeli, kar spominja na srednjeveške investiture. Pripis slove: „Der Paanrichter soll darauf auf den Stab greifen wan dihse nachvollgende Wortt vermeldet werden: Hiermit werrdet Euch Paan und Acht Verlichen Ueber das menschliche Blute zu richten, mit denen persohnen so darzue verordnet seye“. Tekst je v obeh prisežnih knjigah identičen, v starejši, Ferdinandovi, pa je na koncu napisana, pozneje prekrižana zabeležba, da je Heinrich Schrölli Paanrichter dne 12. oktobra 1652 prisego storil, iz česar sledi, da je bila prisežna knjiga prav kmalu po nastopu vladarstva Ferdinanda III. spisana.

V istem členu o splošnih dolžnostih krvnih sodnikov se jim zabičuje, da si ne smejo preskrbljevati nobenih postranskih zaslužkov. Pač značilna je pri tem prepoved, sprejemati „Recompensen und Geschancknussen, welche ihnen wegen Condemnir- und Absolvirung schärfer- oder minderer Torquirung etwo angetragen werden“. Ta pristavek se nahaja tudi še v kranjski in koroški inštrukciji; ako je bil še tačas, na pragu dobe prosvitjenega absolutizma potreben za deželnoknežje krvne sodnike, kako je bilo pri zasebnih krvnih sodnikih, kako z ostalo justico sploh!

Krvni sodnik je smel odpotovati h kakemu deželnemu sodišču le na izrecno odredbo vlade, odnosno deželnega glavarstva. Pred odpotovanjem se je moral posloviti in sicer graški osebno, ljubenski pismeno pri notranje-avstrijski vladni, ljubljanski in celovški osebno pri deželnem glavarstvu. Za slučaj, da je obolel, ni smel sam postaviti svojega namestnika; samo notranje-avstrijska vlada je bila upravičena to storiti, pri kranjskem in koroškem krvnem sodniku na predlog deželnega glavarstva. Te določbe kažejo pač, kako strašno počasi se je vršilo celo kazensko postopanje, kako neokreten je bil ves ta aparat za malefično pravo. Pri koroški inštrukciji se že pozna,

da je hotela vlada tej silni neokretnosti vsaj nekofiko v okom priti; tu je preskrbljeno, da je imelo deželno glavarstvo v Celovcu v nujnih slučajih pravico namestiti še pred aprobacijo notranje avstrijske vlade substitute, in sicer „einen derem hierzu dächtigsten Advokaten, auf welchen sodann bey wirklicher Erledigung der Bannrichterstelle vorzügliche Bedacht genommen werden wurde“.

5. V drugem členu, torej prav za prav na mestu, kjer je govor o splošnih dolžnostih krvnih sodnikov, je že vrinjen predpis, kteri zakoni so meredajni za poslovanje krvnega sodnika. Štajerska navaja: „unsere Landgerichtsordnung, die peynliche Carolina und Ferdinandea, die diesfalls ergangenen fürstlichen Resolutiones, und von uns verfasste Pragmatica und was in Supplementum die gemeine Rechten an die Hand geben“.

Kranjska ima isto besedilo, izpuščena je le — pragmatika, Koroška pa je že modernejša: Tu se navaja le „unsere (sc. Marije Terezije) Landesgerichtsordnung, der peinliche Codex Theresianus, dann die diesfalls ergangenen landesfürstl. Resolutiones“; o subsidiarni veljavnosti občega prava — tu ni več govora.

6. Pridemo do predpisov, kako naj krvni sodnik posluje. Tu gredo štajerska inštrukcija pa obe njeni hčerki dokaj vsaksebi.

Štajerska inštrukcija ukazuje krvnemu sodniku, naj gleda na ječe, naj pazi ali se morda v ječi ne nahajajo inkviziti, ali so zadostno prehranjeni, ali so ločeni moški od žensk, ali je dovolj prostorov, zadosti razumnih urađnikov in slug. Tudi naj preiskuje, ali niso kaki zločinci pobegnili, ali se vodi pravilno sodna knjiga, ali se niso na podlagi kakih indicijev (osumljajev) izrekle obsodbe. Ta slednja določba je motivirana: Utegne se namreč pripetiti, pravi inštrukcija, da se gotovi slučaji ne upišejo. Ako o tem krvni sodnik izve, naj pod prisego izpraša sluge deželnega sodišča in pokliče upravnika deželnega sodišča na odgovor! To ne gre, da bi deželna sodišča radi prihranitve stroškov za krvnega sodnika — obsojala delikventa

kar samo na denarno globo. Take slučaje naj krvni sodnik naznani deželni vldi.

Kranjska inštrukcija ima še manj zaupanja v pravilno poslovanje deželnih sodišč. Tu je cel nov člen urinjen še pred navedbo ravnokar opisanih dolžnosti. Deželnim sodiščem se prepoveduje, kaj drugega vkreniti kakor splošno zasljišanje (examen summarium); vsa examina articulata so jim strogo zabranjena. Njihova kompetenca sega le še tako daleč, da naj dobe corpora delicti, napravijo z dvema dostojnima pričama in, če treba, z enim zapriseženim kirurgom visum repertum in izsledijo s splošno inkvizicijo storilca. Ako so osumljaji zadosti krepki, smejo storilca tudi zapreti. Vse to se mora v deželno-sodnem protokolu natanjko zabeležiti, na to mora deželno sodišče, ako je slučaj tak, da utegne imeti za posledico krvnosodno kazen, pozvati krvnega sodnika. Konfrontacije, zaprisege so prepovedane. Ko pride krvni sodnik, naj se mu predloži sodni zapisnik.

Koroška inštrukcija se drži pri navanju dolžnosti reda in besedila kranjske inštrukcije; nekako spopolnilo pa nahajamo v tem, da se tu že zahteva, da morata biti dva kirurga ali vsaj eden navzoč, ako gre za visum repertum pri hudodelstvih: homicidium, infanticidium in beneficium. Tu imamo tedaj določbo, ki se je obdržala do današnjega dne; ravno tako je tudi z določbo, da je treba pri zunanjem poslovanju sodišč dveh sodnih prič. Koroška pa ima na tem mestu še nov pristavek, ki kolikor toliko cika na modernejše razmere: Pri samomorih se sme visum repertum po dveh kirurgih, t. j. raztelesenje opustiti. Tu sme deželno sodišče samo poizvedovati o predživljenju samomorilca, sme priče pod prisego zasljišati in nazadnje samo odločevati, ali se pokoplje mrlič — v posvečeni ali neposvečeni zemlji.

7. Štajerska inštrukcija ima v naslednjih členih VI do XI predpise, kako se vrši krvni proces sam. Krvni sodnik naj pazi, ali je obdolženec toliko trdnega zdravja, da se ga more „procesirati“. Gledati mora, ali je bil proces dotlej, da nastopi

on, pravilno izveden, ali ni krivda že zastarana (praescribiert), in ali ni storilčeve dejanje tak delikt, ki spada naravnost pred forum vlade same. Za take delikte se naštevajo: Crimen laesae Majestatis humanae et Divinae, Magiae, Landesverrätherey, das falsche Münzen, der guten Münzen Beschneidung oder Sigel-Nachdruck, und Vergiftung der Wayd und Brunnen- Landesverrätherey, Assassinum et Plagium, Zusamm-Rottirung vieler Leut. Kakor vidimo, so med temi delikti tudi taki, ki se dandanes niti ne štejejo za hudodelstvo. Po inštrukciji krvni sodnik v teh slučajih niti torture ne sme ukreniti, predno ne dobi od vlade navodil. V drugih slučajih mora, ako hoče zastaviti obdolžencu vprašanje po zločinstvu (Peinliche Fragen), pritegniti temu poslu zadostno število prisednikov, kolikor jih je za tisti delikt treba in kakor okolnosti kraja nanesejo. Le-ti sklenejo nepristranski — „Beyurtheil“, torej nekako vmesno sodbo, kje imela pač pomen dandanašnje obtožnice, če se da sploh tisto postopanje z dandanašnjim primerjati. Krvni sodnik je še posebej dolžan paziti, da se izvaja tortura gradatim, kakor je v deželi običajno, gledati mora na obraz trpinčenega, da po tem torturo poostruje ali olajšuje.

Da more krvni sodnik svoj posel vršiti, naj mu imetnik deželnega sodišča pridoda že sprva 2 ali 3 „pametne“ prisednike, kadar pa gre za sklepanje razsodbe in izvršitev kazni, naj se mu jih pridoda še toliko, da jih bo vseh 12. (To število seveda nima ničesar s številom členov porote opraviti, ali vsekakor spominja na srednjeveški „Umstand“). Krvni sodnik, njegov pisar, pa tistih 12 prisednikov tvorijo skupaj „das geheime Gericht, sowie es bisher in Land Steyer üblich gewest“. Ko stopijo skupaj, se jim privede obdolženec, pisar mu prečita hudodelstvo „punctatim“. Ko je izpovedbo v predpostopanju ratificiral, ga odvedejo. Soba se zapre in krvni sodnik vpraša prisednike, kakšna kazen naj se mu prisodi. On jim mora pri tem pokazati vsa tista mesta krvnosodnega zakonika, ki pridejo v poštev, on jim mora staviti svoje predloge in navesti vse tiste okolnosti, ki utegnejo na izrek o kazni vplivati, bodisi

obtežjujoče, bodisi olajšujejoče. O vsem, kar prisedniki tu slišijo, ne smejo ničesar izdati. Sklenjena razsodba se ponevi javno pod milim nebom, nad krivcem se zlomi palica. Ako bi bili prisedniki pri posvetovanju drugega mnenja, naj jih skuša krvni sodnik — „auf den billigen Weg dirigieren“; če mu pa vzlid temu ne pritrde, mora vladu predložiti spise. Ako so mnenja med prisedniki razcepljena na dvoje, naj odloči krvni sodnik sam po svoji misli, vendar le, če je prisostvovalo vseh dvanašt prisednikov. Tudi pri izvršitvi kazni, osobito smrtnih, mora biti krvni sodnik „mit etlichen seinen Assessoren“ navzoč: kajti ako bi obsojenec kaj preklical ali hotel še pred smrtno kaznijo kaj novega izdati, naj se ga takoj vpričo prisednikov zaslisi. Ako ni revokacija dovolj utemeljena ali pa, ako bi novo izdano zločinstvo zahtevalo novih poizvedb, ki pa ne bi utegnile, povzročiti znatno povišanje kazni (tudi smrtna kazen se je mogla tedaj stopnjevati!), naj se razsodba po tozadavnem vkrepu krvnega sodnika in prisednikov kar izvrši.

Kranjska in koroška inštrukcija imati glede kompetence krvnega sodnika pri poslovanju v primeri s štajersko dačko-sezne utesnitve. Na Kranjskem in Koroškem so krvnemu sodniku roke tako vezane, da niti v neizjemnih slučajih ne more torture sam ukreniti, ampak dobiti mora v teh navadnih slučajih dovoljenje deželnega glavarstva. Pri izjemnih slučajih, — to so isti, kakor jih navaja štajerska inštrukcija, — pa mora celo deželno glavarstvo spise predložiti notranjeavstrijski vladu, in ta še le imenuje krvnega sodnika, kterege se ji zdi, za svojega komisarja, da pravdo izvede. Vlada sama pri teh slučajih odloča, ali naj se obdolženec torkvira in pa, ali naj se sklenjena kazen izvrši. To vse pomeni kajpada silno zavlačevanje kazenske pravde, ali kakor vse kaže, v prid — obdolžencem, da se ne pripeti kaj napačnega.

Nekoliko se tudi že pozna, da se je jela sama vladarica že zgražati nad mukami torture. Kranjska se drži še predpisov štajerske inštrukcije, s spremembou, da naj prisostvujejo torturi samo „die benötigten Personen“. Koroška pa se že ozira tudi

na telesno stanje obdelžanca, in predpisuje, da mora krvni sodnik, ko predloži spise, poročati tudi, kakšne postave je obdelženec in ali je zdrav. Takisto mora krvni sodnik ves operat e izvršeni torturi predložiti zopet delželnamu poglavarstvu, odnosno vladu.

Pri izvršitvi smrtne kazni se je tudi nekaj novega zauka-zalo, kar se da smatrati za nekako ublaženje predpisov. Štajerska ne navaja še ničesar, kako se naj izvrši smrtna kazn; po kranjski pa se naj naznani obsojenec smrtna obsodba tri, po koroški štiri dni pred izvršitvijo, pove naj se mu dan izvršitve „nebst heuterer Andeutung der ihnen zuerkannten Strafe mit aller Bescheidenheit“. Obsojenec naj dobi vnetega duhovnika, da ga tolaži in na smrt pripravlja. Obiske sme sprejemati, ako hoče, pa le prvi dan za naznanilom. Smrtna sodba se mora izvršiti na delavnik, prisostvovati mora — „nekoliko“ prisednikov, kakor je to pač mogoče. Vidi se, da je moral biti na Kranjskem križ s temi prisedniki. Na Koroškem jih je predpisanih sedem. Izvršitev je javna, ljudstvu se mora sodba prečitati. Jus aggratiandi pristoja edino le vladarici, krvni sodnik nima v tem oziru prav nikake pravice.

8. Sledi predpisi o zapismkarju, o poročevanju na vlado v dveh členih, potem se povrnejo vse tri inštrukcije vnavič k kazenskopravnemu postopanju (čl. XIV—XVI štajerske, XV—XVIII kranjske in koroške), v kolikor nima opravka z obdelžencem. Najprej je govor o pravici krvnega sodnika, da sme koga pred sebe poklicati. Inštrukcije tožijo, da postopajo krvni sodniki včasih kar via facti in krše grajčinsko-gosposkino jurisdikcijo pa pravico oproščene strešne kapi. Te se graja. Neposredna citacija je dopuščena le, ako se to izkaže baš med pravdo za potrebno, ali pa ako se je batiti, da se storilec skrije, da vkradene stvari odnese, ali da je sicer podana nevarnost zavlačevanja. Ako pa teh pogojev ni, naj krvni sodnik kliče določnega po grajčinski gosposki. Pove naj le splošno vrsto delikta, brez kakih osumljajev. Ako pozvani ne pride, mora mu krvni sednik poslati drugi poziv in temu pridodejati

svoj krvnosodni patent. Ako se tudi temu poklicu ne pokori, prime se ga siloma s pomočjo deželnega sodišča; vlada pa kaznuje tisto nepokorno gosposko.

Kranjska in koroška inštrukcija sta to postopanje nekoliko skrajšala. Drugi poziv, opremljen s patentom, sploh odpade. Ako se prvemu pozivu ne odzove v 3 dneh, pride takoj sila.

Štajerska inštrukcija še nima nobene določbe glede povabila prič, kranjska in koroška pa. V teh dveh se nahaja že inštitut pravne pomoči potom rekvizije. Pripuščena je celo rekvizicija od cerkvenih, svetnih, grajščinskih gosposk; celo pod prisego naj smejo te gosposke zaslšavati priče, vendar le na podlagi — pripolnjenih določenih vprašanj. Ako bi to trajalo predolgo, naj gosposka postavi pričo pred deželno sodišče, da ga zaslši.

Identične so v vseh treh inštrukcijah določbe, da naj se vkradene reči vrnejo gospodarju, to pa ne tako, kakor se je to vgnezdilo pri nekaterih deželnih sodiščih, ampak brez stroškov. Štajerska pristavlja „ausser des gewöhnlichen Fürfangs und der unvermeidlichen Kosten“. „Fürfang“ je bila sodnikova nagrada za to, da je vkradeno blago ali pa hudodelca na dan spravil (Glej Bischoff u. Schönbach, Glossar 590, Oesterr. Weistümer). Kranjska in Koroška inštrukcija opuščata določbo o tej nagradi in se s tem približujeta modernemu naziranju o nalogah sodišč.

Iz inštrukcij izvemo še o naslednji navadi, ki je obstojala pri deželnih sodiščih: Ako se pri delikventu ni našlo premoženja, moral je trpeti stroške za njegovo prehrano tisti, ki ga je obdolžil ali napravil ovadbo. Inštrukcije pripuščajo to glede onega, ki je falsus ali iniquus denuncians, pa določajo, kjer je bil dovoljni vzrok ad inquirendum vel carcerandum, se to zgoditi ne sme. V tem oziru je bilo vsaj, kolikor se tiče — tožnikov, tedajšne pravo celo milejše kakor današnje.

Dokaj važna je štajerske inštrukcije določba, da naj krvni sodnik poroča vsake kvatre o izvršenih pravdah, to pa ne samo deželnoknežji, ampak tudi „diejenigen Partikularbannrichter

so bei einigen Landgerichten aus unserer speciellen Concession gehalten sind“. Takisto morajo dati popisati vsa neizsledena hudodelstva, da se napravi in tiska opis, ki se vpošlje vsem deželnim sodiščem. Ti opisi — so predhodniki današnjih tiralic. Kranjska in koroška imata iste določbe, zadnja pa še pristavlja, da se morajo vsa, tudi privilegirana deželna sodišča predpisom terezijanskega kodeksa pokoriti in vlad tam navedene posebne tabele, izpolnjene po rubrikah, vsako četrletje pošiljati, če tudi cel ta čas ne bi bil nihče pri tistem sodišču zaprt.

10. Že ta zadnja določba se tiče le deželnih sodišč samih; takisto tudi naslednje določbe, ki posegajo dobro v samoupravo privilegiranih deželnih sodišč. Kranjska pa koroška inštrukcija, štajerska še ne, naukazujeta i deželnoknežjim i privilegiranim deželnim sodiščem, da morajo imeti troje „constitutionsmässige Gefangnusse“, da se more ločiti ženske od možkih. Zapori morajo biti v dobrem stanu, blizu stanovanje sluge deželnega sodišča. Namenjeni naj bodo le zavarovanju obdolžencev, ne pa za torturo. Paziti je, da niso pregloboko v zemlji, da niso vlažni in da imajo dovolj zraku in svetlobe; koroška inštrukcija še zahteva, da se morajo dati zapori kuriti. Deželnoknežji krvni sodnik ima pravico vsa deželna sodišča v tem oziru nadzorovati in nedostatke naznaniti deželnemu glavarstvu.

11. O pomožnih organih krvnega sodnika, namreč o njegovem pisarju in krvniku ni, da bi obširnejše govorili. Za pisarja imajo vse 3 inštrukcije posebne predpise, iz kterih naj posnamemo edino le določbo, iz ktere se utegne sklepati na jezik, v katerem se je vršila pravda in se je sodni zapisnik pisal. Da je bilo poslovanje v splošnem nemško, je jasno. O jeziku ni nikake izrecne določbe, spomena vredno pa je, da pravi čl. 4 predpisov za pisarje v vseh treh inštrukcijah enako, da mora pisar „die Aussagen cum terminis formalibus genau und gewissenhaft auch soviel immer möglich mit denen nemlichen durch Deponenten angebenden Worte“ zapisati. Spričo narave nekaterih verbalnih deliktov, kakor n. pr. razžaljenje Veličanstva, blasfemije, i. t. d., se da pač

misliti, da se je morala tu pa tam tudi kaka beseda v ljudski govorici, po slovensko zapisati.

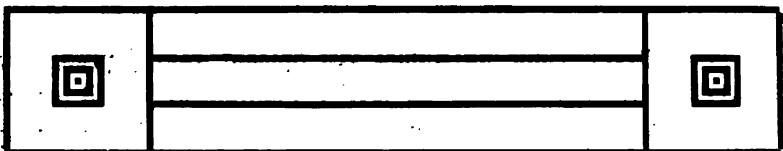
Gleda celjskega krvnega sodnika je po starejših virih dognano, da se je zahtevalo od njega, da mora biti več slovenskemu jeziku, „dem ainer bei disem ambt zu eigentlicher vernemabung der gefangnen (weilten sich auf die tolmetacher bisweilen mit allerdings zu verlassen) notwendig Khuendig sein muess, sonsten ainen armen sünder vol oft etwas zu Khrus geschehen mochte“ (poročilo deželnih stanov štajerskih na vladu z dne 12. septembra 1637, glej Mell, I. c., str. 18). Navštev temu pa niti v štajerski, niti v kranjski in koroški ni prav nobenega predpisa o jezikovni sposobnosti krvnih sodnikov. Sodimo, da tega tedaj, ko narodnostnih prepirov, ni bilo, niti treba ni bilo.

12. O krvniku imajo vse tri inštrukcije dokaj podrobne določbe, ki pa nimajo posebnega pomena za pravnega zgodovinarja. Kulturnozgodovinsko pa je vredno omembe, da naročajo vse tri inštrukcije krvnemu sodniku, naj pazi na krvnike osotito tudi v tem oziru, da ne bodo dajali svetov ljudem o vražah, kterim so tako radi vdani. Na koncu kranjske inštrukcije je natisnena „Fräymanns Tax“, veljajoča pač le za Kranjsko, na koncu koroške pa „Neue von Sr. Kaiserl. Königl. apostol. Majestät durch eingelangte allergnädigste Resolution de dato 7ten Junii 1773 beangenehmte Freymanns Taxordnung vor ganz Innerösterreich“. Čitat te tarife je naravnost mudao, tako strašne stvari so tu nagromadene. Vsaj je 95 raznih postavk, med njimi največ takih, da se nam morajo lasje jožiti. Za delikte, ki jih dandanes ne smatramo za najtežje, n. pr. detomor v primeri s prostim umorom, — duševni položaj nezakonske matere ob porodu zahteva vsakakor malejše presoje — izrekale in izvrševale so se kazni, ki jih dandanes ne moremo več umeti, — za detomor prebodel je krvnik nezakonski materi sreč s kolom ob živečem telesu!! Bili so te pa pa zadnji izročki človeške pravne zahode.

* * *

Ako premetrimo ob koncu vse opisani razvoj predpisov za krvne sodnike, vidimo, da je tist institut, ki je bil sprva ustanovljen, da vrši krvno sodstvo čisto samostojno ali vsaj s prav malimi izjemami samostojno, postal nazadnje pravcata karikatura prvotnega poklica. Krvni sodnik v smislu gori opisanih inštrukcij je le še preiskovalni sodnik nižje vrste, ki naj izvede to, kar mu vlada naroči in ukaže, posredovalec med vlado ali deželno gospodarje in deželimi sodišči, poleg tega je izvrševalce kazni in pa nekak inšpektor ječ, — torej vse prej kakor — sodnik. Bila je to končna posledica naravnega procesa, da je vlada spravljala v svojem absolutističnem streljanju kolikor mogoče agent na-en. Institut krvnih sodnikov se je preživel že ob času inštrukcij za Krainsko in Korčno do celota in le čuditi se moramo, da se je vsej formalno vrnil prav do l. 1850, ko je bil zadnji krvni sodnik, Pavel Kopfer v Celju, imenovan pri a. kr. okrožnemu sodišču Celju za a. kr. višjesodnega nadsvetnika. (Plaas er, Recht u. Richter, str. 45).

Vuizilinesteti.

Čudno ime! Kako naj se ga lotimo? Oglejmo si najpoprej dosedanje razlage! Schumi (Urk. u. Reg. I, 12 in 173) je sodil, da so to Železniki v Selški dolini, češ da imajo frizinški urbariji v tej dolini zabeležena posestva, ki leže še nad Železniki proti zapadu. Toda nam tu ne gre za kraj, preko katerega še dalje so se frizinška posestva raztezala, ampak za nekako mejno točko frizinškega ozemlja — in če bi bila ta točka Železniki, bi moralo biti ime uvrščeno med Pečano z okončinami tistih gorskih slemen in pa med izvir Hotaveljščice, vsaj vendar ne zasledujemo meje preskakovaje, ampak v nekako zdržema tekoči progi pričenši od izvira Žabnice proti zapadu do Pečane in njenih razrastkov in panog, potem proti jugu do Žirovskega vrha, od tod proti vshodu do broda čez Sovro in končno proti severu do Ižodišča, kjer smo začeli mejo slediti. Sicer sem pa radoveden, kje naj iščemo med „vuiziline“ in pa med „železo“ glavné podobnosti ali prizvočja, ali v konsonantih ali v vokalih. Tudi nikakor ni verjetno, da bi se dala družiti kar tako nemška osnovnica s slovensko določilnico, češ „zelezen-stätte“ (= Eisenstätte), torej domnevno Železniki. — Ne, tako pa vendar ne gre; tako se niso zlágala krajna imena in tako jih tudi ne smemo rázlagati. Če imamo torej nemško osnovnico »Stätte«, iskati nam je tudi v prvi polovici te zloženke nemške določilnice, da bo celo ime nemško — potem mu pa poiščimo slovensko enakovrednico ali soznačnico. Morda jo tudi dobimo. — Zanesljivejšo pot je torej nastopil Kos, ki je tudi v določilnici iskal nemške besede

ter (Gradivo II, 340 v 2. opombi) razlagal tako: „Wiselin“^a v srednjeveški visoki nemščini pomeni travniček, „stete“ pa kraj, prostor, a tudi breg. „Vuizilinesteti“ je torej travniški breg, najbrže sedanja vas Breg pri Savi med Prašami in Kranjem. — Res je, da pomeni Stätte kraj, mesto, bivališče, prostor, toda razvoj pojma je iz prvotnega pomena naše osnovnice očitno predaleč dotiran in dognan, če trdimo, da je mesto (Statt) istovetno s pojmom skrajni rob, strmi obronek, breg (Rain). Tako daleč se pojem ni razvil, tedaj tudi z izključno imenoslovnega motrišča „Vuizilinesteti“ bržcas ne more veljati za „Breg“. — Ker g. Kosu velja za izvestno in dognano, da se je meja frizinškega ozemlja vlekla od Save proti zahodu do Kranjske ceste ter v isti smeri dalje proti potoku Žabnici, začenši nad Jamo — listina pravi: „ita ut Primet territorium et silvula quae Szovrska Dubravua sub eadem comprehensione teneatur et spatium quod iacet inter Primet et Vuizilinesteti per medium dividatur“ — je prisiljen iz tega sklepati, da je bil kraj Vuizilinesteti od navedene nad Jamo izpeljane mejne proge za toliko proti severu, za kolkor so Praše od te mejne proge proti jugu, in da more ta kraj biti edino le Breg, kajti sosednja Drulovka bi bila že preoddaljena. Zgodovinski izvestnosti (?), da je baje tekla frizinškega ozemlja mejna črta nad Jamo, jaz seveda ne vem dosti prigovarjati, vendar bi si dovolil izraziti pohleven dvom o njej ter ob enem opozoriti na ono na zemljevidu zaznamovano vasico „Per meji“, obstoječo iz treh hiš, ki pa leži, če potegnemo v zapadni smeri od Praš premočrtno progo, očividno južno od Praške proge tako, da bi mogli reči: če je ta „Per meji“ pravi nekdanji „per medium“, tedaj kaže, da je tekla meja od Save proti zapadu do Žabnice v sredi med Prašami in Mavčičami.

Zdaj se pa postavimo na izključno imenoslovno (toponomastično) motrišče ter vzemimo za izhodišče krajnoimenskega raziskovanja osnovnico „Stätte“ (mesto, kraj). Pravzaprav zaznamuje beseda naravnost stojišče, na katerem kaka naselbina stoji, ali stanišče, na katerem se je kedo nastanil, vas ali

selo, kjer se je naselil, t. j. stalno mesto, stalno bivališče. Determinacija tega splošnega pojma „selo, vas“ se prav rada izvrši z dostavkom relativnih pojmov, ki se nekako dopolnjujejo n. pr. na Višemberškem imamo poleg Oberstetten tudi Niederstetten, na Češkem poleg Hochstadt tudi Unterstadt, na Bavarskem poleg Altstetten (v Švici pa Altstätten) tudi Neustetten ozir. Neustetten i. t. d. Če staro mesto pogori, sezidajo navadno na istem mestu ali ne daleč proč novo, ki je potem v nasprotnu s prejšnjim, razpalim imenujejo Novo mesto (Neustadt) n. pr. na Dolenjskem (Rudolfov). Med tiste relativne pojme, ki čestokrat izvršujejo determinacijo vasij in naselbin, spada tudi nasprotje: „mali“ in „veliki“ in poleg raznih Kleinstetten in Kleindorf-ov imamo tudi Großdorf in Michelstadt (n. pr. na Hessen-Darmstadtskem). Na Koroškem imamo v občini Marija na Zili dve taki po imenu se dopolnjujoči vasi, namreč Veliko selo (Großsattel) in Malo selo (Kleinsattel), pa tudi na Kranjskem imamo poleg raznih Veličkih vrhov tudi Male vrhove in poleg Malih vasij tudi dve Veliki vasi.

Sedaj je že 30 let, ko nam je pokojni Levstik zanimivo razložil krajno ime „Velésalo, Michelstetten“ (Lj. Zv. II, 480), češ da je „veliko selo“ (die große Ortschaft) z izrazom Michelstetten prav dobro preloženo na nemčino. V srednji visokonemščini še običajni pridevnik michel (= groß) se je v novi viaokonemščini nekako aramežljivo umaknil iz ospredja, da ga nehajamo samo še v krajnih imenih n. pr. v navedenem Michelstadt (= große Ortschaft) — prej se je pa še bolj splošno rabil n. pr. ain michel summe gelts (velika svota denarja). Ko pa slišimo to častitljivo staro ime „Velésalo-Michelstätte“, se nehote spomnimo na protitežni pojem „malo selo“, ki nastopa navadno vsporedno s prejšnjim kot nekako dopolnilno nasprotje, vsaj smo rekli, da se relativni pojmi skoraj redno med seboj dopolnjujejo, n. pr. kjer je novo, mora biti (ali je bilo) i staro, kjer imamo veliko, moramo imeti i malo, poleg gornjega je dolanje, poleg visokega nizko i. t. d., kajti eno je drugemu merilo.

Ko smo se te naravne, logične zahteve zavedeli, že se nam vsiljuje vprašanje, kje pa imamo za Velésalo tisti soodnosni, oziroma soodmerni nasprotek, ki je je povišal za veliko, kje imamo za Michelstetten soodmerno naselbino Kleinstetten, kajti brez malega se nám zdi, da ne more biti velikega in nasprotno — vsaj tudi drugod vidimo, da je na primer poleg Vélike loke tudi Mala loka in poleg Vélikih vodenic in Vélikega cirnika so tudi Male vodenice in Mali cirnik (i na Kostanjeviškem i na Mokronoškem); ali pa v občini Šmihel-Stopiče koliko je soodnosnih krajin imen n. pr. Cikava (vélika in mala), Cerovec, Orehek, Podljuben, Slatenek (véliki in mali), Škrjanče (vélike in male) i. t. d. — Naravno torej, da bi poleg Michelstetten pričakovali tudi Kleinstetten, — toda zastonj ga isčemo Malega sela po vsej tisti okolici, t. j. po celi ravnini, ki se razprostira med Kranjem in Kamnikom pa tudi še na desnem bregu Save (na Sorškem polju).

Nekako vsporeden z „michel“ (= grob) je soodnosni njegov nasprotek v srednji visoki nemščini, namreč „lüzzel“ ali „lützel“ (= klein). Tudi ta pridevnik „lützel“ je v 16. stoletju že zastareval in se je ohranil samo še v starih krajinah imenih n. pr. Lützeldorf, Lützelkirchen — (ozir. Litzl) n. pr. Litzelhof (obč. Lendorf), Litzeldorf (v obč. Penk — in v obč. Lieserhofen), vse v okraju Spital na Koroškem; Litzelburg in Litzendorf na Barvarskem, pa Litzelsachsen in Litzelstetten na Badenskem; semkaj spada menda tudi Leutzendorf in Leutstetten (Luzilsteti) na Barvarskem. Jaz domnevam, da je tudi Vuizilinesteti v navedenih podaritvenih listinah uprav Luizilinesteti (mala vas). Primeri Brinckmeier, Glossarium diplomaticum II, 101: „Lutzel = luitzel“. Za ta pojem imamo pa, kakor v nemščini poleg „klein“ še „lützel“ (stvn. luzil, liuzil), tudi v slovenščini več synonymov „mal“ (malhen, majhin) in v starejši dobi tudi „hud“. Tudi naš „hud“ je v pomenu „majhen, slaboten, neznaten, zanikaren“ že nekako na izumiranju, drži se le še bolj v krajinah imenih n. pr. Hudo, Hudi log, Hudi konec, Hudi vrh, Hude ravne, Huda polica, Huje i. t. d. (poleg Mali konec, Mali vrh i. t. d.) — Na

Goriškem imamo dva kraja z imenom „Huda južna“ (eden v občini Grahovo na Tolminskem, a drugi v občini Lokovec v Kanalskem okraju) t. j. Mala (tesna) ožina (Der Engpass, das Défilé, τὸ στενόπορον, angustiae). Tisti prevodi tozadevnih krajnih imen, ki jemljo „hud“ v pomenu „böse“ (= lastersüchtig), bi utegnili biti iz poznejše dobe, ko je tega pridevnika prvotni pomen že začel uhajati iz jezikove zavesti. Tako imamo na Koroškem v občini Vobre (Blekovškega okraja) vas Hudi kraj (Bösenort), a pri Blokah na Notranjskem Hudi vrh (Bösenberg) in v Višnjegorskem okraju Hudo (Pösendorf).

Toda vrnimo se k Mali vasi in k Malemu selu. V Komenskem okraju Sežanskega okrajnega glavarstva imamo vas Mavhinje t. j. Majhina sela (Kleinestetten). To razlagu nam potruje stara listina iz XI. stoletja z besedami „villa, quae vocatur Malchina sella“ (cf. Kos, Gradivo III, 200, št. 337.). Krajev z imenom „Mala vas“ je na Kranjskem kakih pet ali še več, pa ravno na tej planjavi jugovzhodno od Kranja v primerni oddaljenosti od Velelésala (Michelstetten) ne najdemo nobene Male vasi, ki bi odgovarjala našemu „Vuizilinesteti“ (oziroma Luizilinsteti), kakor odgovarja na pr. v okraju Sv. Mohor na Koroškem v občini Brdski nemškemu „Micheldorf“ slovensko ime „Vélika vas“. — Česar pa ne najdemo kar tako na planem, kjer bi lahko vsak opazil, to se moramo potruditi, da poiščemo iz skrivališča, za katerim se nekdanja jasna oblika dandanes skriva. Zaradi analogije vrnimo se še enkrat k Velésalu (Michelstetten), ki se je po gorenjski izgovarjavi trtega l^a glasilo seveda Velésavo (Velésovo); in to je dalo povod, da so začeli po nekem zmotnem naziranju v tem krajnjem imenu izpoznavati nekakov posesivni pridevnik ter ga tudi tako sklanjati — kam? v Velésovo (v Velésavo, kar bi bilo še prav) — kje? v Velesovem — od kod? iz Velesovega (kar pa ni več prav!), namesto pravega „v Velésavu, iz Velésava“. Blejci in Radóvljičani govore baje Melésovo, Melesovega i. t. d. Če se pa vrnemo nazaj dol in Loško okolico in v Poljansko dolino, najdemo sicer v začetku besede tudi „m“ za zaglas,

toda namesto nenanaravnega pridevnika se je udomačilo tu stanovniško ime napravljeno s sufiksom-„jan“. Kam? v Melésane (Melésene) — kje? v Melésenah (v Melésanih) — od kod? iz Melésen. — Ta Melésene (uprav Velésene) je stanovniško ime Veléselane ali Velésane skrčeno v Velésane (die Insassen der großen Ortschaft, die Bewohner von Großdorf.).

Tudi iz Mala vas se dá izvesti stanovniško ime in to stanovniško ime se v množini zopet lahko rabi kot nadomestilo prvotnega krajnega imena. — Priimki Starovasnik, Malavašič, Vašč? (Dörfler) so menda tudi taka stanovniška imena iz „vas“. Če je torej naseljenec v Mali vasi dobil ime Malovasec ali Malovašič (parvi pagi incola), — treba nam je tudi vedeti, da se je naša sedanja oblika „vas“ nekdaj glasila s poluglasnikom visí (въсь), torej tudi visiči (въсьць=dörfler) — treba jc dalje vedeti, da tamošnje narečje ni izgovorjalo Mala věs, ampak Mava věs, torej tudi Mavavšiči (Мававьсьци Kleindörfler) ali po haploglogiji skrčeno Mavišči (Мавьсьци). Za haploglogijo v imenu Mavšče imamo prav jasno analogijo v imenu Mavrci, to so Malovasci ali prebivalci Male vasi pri Ježici. To ime nam kaže poleg haploglogije tudi veleinteresanten vzgled rho-tacizma ali pregašanja mehkotnega sč na r. Popolnoma enak slučaj rho-tacizma kakor v „Mavrci“ (Мавьсьци из Мававьсьци, Малавьсьци) imamo tudi v obliki Iškavrči (ишкавьсьци) to so stanovavci v Iški vasi. — Haplologijo imenujemo pri opazovanju jezika tisto prikazen, ko se dva istoglasna, neposredno drug za drugim slediča zloga strneta v enega samega n. pr. kamén (kamenén), ikonos (ikononos t. j. podstavek na katerem stoji ikona ali svetniški kip), kóvoz (kovovoz, kolovoz) i. t. d. Od kontrakcije razločujemo haploglogijo po tem, da prihajajo pri kontrakciji v poštov vokali, pri haploglogiji pa konsonanti, dasi imamo v obeh slučajih nekak izpad zloga. Kontrakcija nadomesti izpali vokal s prodolžitvijo ostalega samoglasnika n. pr. dobraago = dobrāgo — t. j. s takozvanou nadomestilno zatezo. Pri haploglogiji pa ne opazujemo nikakega zatezanja ali prodolževanja v strnjennem zlogu.

Analogno s haplogljivo bi lahko imenovali njej nasprotno prikazen, namreč podvajanje kakega zloga, diplologijo. To prikazen opazujemo pogosto pri iterativnih glagolih 5. vrste, kjer nekateri ne zavedajoč se, da imamo v črki „v“ že ohranjen podaljševalni zlog iterativnega glagola, še enkrat vrvajo ta podaljševalni zlog n. pr. plačati, plačevati — zapisati, zapisovati — povzdigniti, povzdigovati — predelati, predelovati — utrgati, utrgovati i. t. d. dajo po diplologiji oblike: plač'vávati, zapis'vávati, povzdig'vávati, predel'vávati, utrvávati. Ljubljanačina zelo napreduje s takimi diplologijami. Iz Mavisiči debim s sufiksom-„jan“ obliko Mavisičan, Mavisičan, Mavčičan kakor iz Zagrebec, Ljubljanečec tudi Zagrebčan, Ljubljjančan i. t. d. — Mogče je pa tudi, kakor kaže Malovašič namesto Malovasec, da je namesto sufiksa-„č“ (ъць) uporabljen enakoveljavni sekundarni sufiks-„ič“ (ичъ) — prim. vrabčec, vrabič, pa jaglčec, jaglič i. t. d. Po vsem tem mislim, da je postal kolikor toliko jasno, da so nastanjenci v Mali vasi (die Kleindörfler) Mavčiče, Mavčiče, Mavče (kot f. pl. krajno ime). Mavčiče na Sorškem polju ob Savi so torej tista Mala vas, ki utegne odgovarjati v listinah ohranjenemu nemškemu imenu „Vuizilinesteti“ (namesto Luizilinesteti, kakor Mava vas [synkopirano Maves] namesto Mala vas.) — Mali dostikrat velikega prekosi; tako vidimo tudi, da ima po popisu ljudstva z dne 31. decembra 1900 Velésalo samo 258, Mavčiče pa 303 prebivalce, — dasi je moralo biti, kakor se dá po imenu soditi, izprva Velésalo dosti močnejše, zlasti še, ko so si v 13. stoletju ustanovile takaj dominikanke svoj veliki samostan v Marijinem dolu.

L. Pintar.

Primet.

To krajno ime se nahaja v podelitvenih listinah iz X. stoletja, ko je cesar Oton II. frisinškemu škofu Abrahamu podelil obširno ozemlje v Škofjeloškem okraju. Dotične listine so določene: α) Tribur 30. junija 973, β) Heiligenstadt 23. novemb. 973, γ) Frankfurt 1. oktobra 989. (Kos Fr., Gradivo II, str. 337, 339, 381 — ozir. št. 444, 445 in 490). V kakšnem razmerju so te listine glede pristnosti med seboj, oziroma ktera je izvirnik, ktera prepis ali ponarejek, meni ni popolnoma jasno — in čudno se mi zdi v teh listinah marsikaj, ker ne razumem prav, kako da bi imeli o isti podelitvi kar tri listine; to vprašanje utegnejo razjasniti zgodovinarji strokovnjaki, mene zanimajo le bolj krajna imena v dotičnih listinah, oziroma določitev krajev, s katerimi so meje podarjenega ozemlja markirane. „Primet“ se v prvi listini sicer še ne nahaja, ker imamo tam meje zaznamovane v nekoliko ožjem obsegu, nego v poznejših dveh. Tu nas vodi meja od izvira Žabnice proti zahodu po gorskih vrhovih do Selc in do Pečane (ali Rakitovca) in dalje čez Sovrico (menda i čez Davčo, Blegaš, Mladi vrh, Stari vrh, Boričev grič, Krivo brdo ??) do Lubnika in od tu dolni do Sovre (Poljanščice), ter ob obeh bregovih Sovre do izliva Žabnice pa ob Žabnici do izvira nazaj, torej kar je znotraj tega sovoda, namreč v obsegu Žabnice, Loke, Suhe in Selc. — Bolj točno in natančno omejujeta darovano ozemlje druga in tretja listina. Tu nas vodi meja iz početka ravno tako od izvira Žabnice (pod sv. Joštom) čez gorske grebene v zapadni smeri do Pečane in do konca tamošnjega gorovja, potem pa preskoči do izvira Hotaveljščice.

pod Mladim vrhom in gre ob tem potoku do njegovega izliva v Sovro (Poljanščico) pri vasi Hotavlje, prestopi tukaj Sovro in se vspne do Žirovskega vrha in gre proti vzhodu (čez Kremenik, mimo Omejca (!), čez Pasjo ravan, Prosenovo?) ali celo do Božna (na Črnovrškem?) ali samo do Valtarskega vrha — in od tod doli k bregu Sovre do plitvine, ki se imenuje med ljudstvom Stresoubrod. Ta „vadum Stresoubrod“ so naši zgodovinarji različno tolmačili. Schumi (Urk. u. Reg. I, 12) pravi: „Stražov brod? nach Schönleben Ladja a. d. Zaier unweit Görtschach“. Kos (Gradivo II, 339) pa piše: „Stresov brod“, češ priimek Stres se je med Slovenci ohranil do današnjega časa — misli pa tudi, da je bil ta brod tam, kjer je zdaj vas Ladja blizu Medvod. — Če bi s Schumijem čitali „Stražov brod“, bi se dalo misliti na Šefert pri Brodeh, kajti „Schefwart“ (Brinckmeier, Glossarium II, 516) bi utegnilo res pomeniti „ladjestaž“ (*custos navicularius*), ki z brodi in čolni stoji na straži in čaka, kdaj ga kdo zazove na prevoz, t. j. ki streže na prevažanje čez Sovro. Nekoliho pomisleka pa vzbuja za vsak slučaj „vadum“ (plitvina) t. j. kraj, kjer je mogoče peš (brez ladje, broda [čolna] ali kakega drugega večjega plovila) vodo prebresti; — na veslo (težje na drog) se dá prevoziti tudi globočina, če le ni tolmun preveč vrtinčast. Pa naj si bo ta brod Stražov ali Stresov, na priimek Stres (t. j. zanemarjeno oblečen, razdrapan človek) bi se smeli sklicevati le tedaj, če bi imeli ali v Brodě ali v Ladji ali sploh kje ob Sovri v tamošnji okolici ohranjen ali priimek ali hišno ime „Stres“. Naj si bo Stražov ali Stresov, najverjetneje ostane vender Schönlebnovo mnenje, da je Ladja dotični kraj, ker jo od tega broda dalje meja čez Sovro prestopivši zavije proti z apadu (occidentem versus), da pride do Kranjske ceste (via Chreiniorum); iz te izrecno z apadne smeri pa sklepam dalje, da nì dosti verjetno, da je stara Kranjska cesta iz 10. stoletja istovetna s cesto, ki pelje iz Medvod proti Kranju, kakor jo Kos (Gradivo III, 339 v 8. opombi) tolmači. Dospevši do imenovane „via Chreiniorum“ teče meja ob tej cesti tako, da

obsega še polje, kar je obdelanega na vzhodni strani te ceste (večinoma je bila pa menda še neobdelana ledina in dobrava) t. j. tako, da se ozemlje „Primet“ in gozdič, ki spada kot „Sovrska dobrava“ v isti soobseg, in pa prostor, ki leži med Primetom in „Vuizilinesteti“, po sredi predeki. — Prevelike jasnosti in natančnosti temu določevanju mej res ne moremo očitati, otežavljeno nam je pa razumevanje tega mejnega popisa v navedenih listinah tudi s tem, da ne vemo točno, kje nam je locirati stališče imenovanih krajev „Primet“ in „Vuizilinesteti“; — treba je torej sklepati po konjekturah.

Schumi sploh ni poskusil, da bi Primet lociral, Kos pa se je odločil za Praše. Jaz sem izprva priprosto sodil kar po podobnosti imena, češ da nam je iskati ta kraj tam, kjer imamo na zemljevidu „Per Meji“ (= pri med[ji] = pri met??), toda tako priprosto ta stvar vendar ne gre, dasiravno pri določevanju te mejne proge ne smemo prezreti tega važnega momenta, da imamo ob sedanji Kranjski cesti na Sorškem polju tam, kjer bi približno v sredi med Prašami in Mavčičami v vztočnozapadni smeri t. j. naravnost proti zapadu potegnjena proga cesto presekala, malo iz treh hiš obstoječe zaselje z imenom „Meja“ — in dokaj verjetna je res domneva, da imamo prav v tem krajnem imenu še ohranjeno eno točko stare meje Abrahamovega ozemlja. Toda „Primet“ vendar ne more biti „Meja“, kajti ta deli po sredi (per medium) ozemlje: Primet, Sovrsko dobravo in kar je med Primetom in „Vuizilinesteti“. — Pristati bomo torej moralni na Kosovo razlago, ki (Gradivo II, 339 v 10. opombi) pravi, da je „Primet“ istoveten z „officium Praschach“. Samo v eni točki se pa ne mislim strinjati s Kosovim naziranjem. On pravi: „Brez dvoma je pisatelj te listine napačno zapisal dotično besedo“. Morda se je pa le staro, v listini pravilno zabeleženo ime v poznejši dobi preimenilo, ali da je v tistih mešanih dobah izmed dveh vspored obstoječih imen enkrat eno, drugikrat drugo prevladovalo, da je naposled eno obvljalo, a drugo prišlo v pozaboto. Ali se dá dobiti med Primet in Praše tudi kakška imenska zveza, da bi nam ne bilo treba misliti na

napačno zabeležbo, kajti ni si prav lahko misliti, da bi se bil listinopisec tako čudno zagovoril in zapisal, da bi namesto „Praše“ postavil „Primet“, če bi ne bilo med imenoma prav nobene druge zvezne kot črki „Pr“ v začetku obek besed. Vsako ime nekaj pomeni, pa poskusimo dognati pomen teh dveh imen. Praše nam je menda na več način izvajati iz „praha“ (die Brache, das Brachland, das Brachfeld, prav slovenski „prelog“ ēdelki „pfloch“, ruski перелогъ). Krajin imen te vrste imamo dosti n. pr. Prelog (pri Ihanu), Prelogi (pri Šmarjeti), Preloge (pri Semiču, — Toplicah, — Mokronogu). — Prelošče (pri Podgradu in pri Lokvi) bi si lahko tolmačili kot stanevniško ime iz *Preložane (nastanjenici na prelogih, die Brachfeldner), zlasti če bi imeli ohranjen genitiv „Preložan“, — ali pa kot s kolektivnim sufixom „-ja“ napravljeno tvorbo, kakor so n. pr. meja (vmesni prostor), hrašča (grmovje), muža (močvirje) v lastnih imenih Meje, Hraše, Muže i. t. d. Kakor torej devamo „Prelože“, v zvezo s „prelog“ tako tudi „Praše“ z besedo „praha“, zlasti tam, kjer nam je razločevati med pusto in še celo, pa med prevrženo (t. j. preoranou, prekopano) ledino. Praha (die Brache) pa bržkene ni pristna domačinka — sorodnica s prahom, češ: pražiti (brachen) = prah delati. (Mkl. Etym. Wtb. 242), ampak deseljenka, pa zgodaj udomačena, ki jo izvajajo od „brechen“ (umwerfen, umwenden) t. j. zemljo s plugom preobražati ali prearati. — Za „prearo“ (f.) ali „preør“ (m.) pa imamo poleg udomačenke „praha“ še iz devulne (morda samo v tem krajevnem imenu) ohranjeao, e „preørøm“ analogno domačinko „premet“ (das Umwerfen der Erdschollen). — Če bi to nasiranje, da je vzeto ime po premetavanju (t. j. preobražanju in prearanju) puste ledine, hotel utemeljiti samo z nemškimi citati n. pr. iz Freytaga: „wenn der Landmann im Frühjahr die erste Scholle umwarf“.... ali pa: „Wo ein Wald gerodet, eine Heide in Hufeland umgeworfen werden sollte“.... „das Erdreich mit dem Pfluge umwerfen“, — če bi samo z temi citati podstavil svoje morda na prvi vides prisiljeno menitev o Primetu, bi se utagnilo moje razlaganje zdeti temu ali enemu

malo verjetno, zato se pa rajščki sklicujem na druge če tudi nekoliko oddaljene Slovane, pri kterih „premet“ v pomenu „praha“ (t. j. premetana ali preorana prst) še sedaj živi. V malorusčini imajo izraz „peremit“ = drugič preorana njiva (die Zwiebrache. — Primeri Želehovskega maloruski slovar str. 619).

Nekoliko opore za Kosovo lokalizacijo Primeta (recte „premeta“) bi utegnila morda nuditi tudi ta krajnoimenska primetba. Uvažujmo torej to razlago, dokler je nihče ne ovrže in s kako boljšo ne nadomesti.

L. P.

Mala izvestja.

Koroške narodopisne črtice.¹

III.

Ženitovanjske navade v Slovenjem Plajpergu.

(Po zapiskih plajperškega rojaka dr. J. Wieserja, sestavil dr. Fr. Kotnik.)

V starih časih je izbiral oče sinu nevesto. Ko jo je izbral, sta šla na nevestin dom na oglede. Če sta dobro opravila, ni smel ženin več v vas hoditi. Pri tej priliki ali pozneje so se dogovorili za »likof«, t. j., koliko dobi nevesta »diva« (dela = dote). O ženinu in nevesti, ki nimata dote, poje smešno rožanska narodna pesem:

Oče so mi djali:
 ›Tu 'maš svoj div‹.
 So mi aržet nasuli
 Z edovih pliv.

Tudi ženin je dolžen naznaniti nevesti, kaj ji on zaženi. Navada je, da ženina in očeta dobro pogostijo.

Ko je to opravljeno in urejeno, se pomenijo v župnišču o oklicu.

Ženin si poišče starešino, ki se sedaj splošno imenuje »vadovec«. S tem se domeni pri nevesti, koga naj povabi na ženitovanje. Nato hodi pri sorodnikih, sosedih in boljših znancih vabit. Njegov klobuk je ves v šopkih, zadej mu visita s klobuka dva traka. Imeti mora palico, na katero so tudi privezani šopki.

A starešina sam še ne zadostuje. Ženin si mora poiskati še dva »cavmarja«, namreč pravega cavmarja in »fenriha«, nevesta pa »steto«. Cavmar, fenrih in teta morajo biti mladi, neoženjeni in neomoženi veseli ljudje. Pri svatbi pa ne sme manjkati tudi godcev; zato morajo tudi za te poskrbeti.

Ko so pri notarju spisali ženitovanjsko pismo in so oklici pri kraju, gredo v nedeljo, ko sta ženin in nevesta bila zadnjič oklicana, nevestine skrinje vozit; to pa seveda le tedaj, če se nevesta priseli k ženinu.

¹ Glej ČZN V. (1908) str. 103 sl.

Cavmar in fenrih se popeljeta z lajnovcem, ki ga je ženin najel, na nevestin dom. Seboj vzameta več znanih fantov. Ko pridejo na nevestin dom, da nevesta vsem fantom »pušljce« in pripne tudi konjem na opravo nekaj rož. Doma so med tem že vse pripravili, kar ima nevesta vzeti seboj. Jako lepa je velika skrinja, v katero spravijo posebno težke stvari. Pravijo, čim težja je skrinja, tem bogatejša je nevesta. Ko so se vozniki okreplčali, gredo vozove nakladat. Glavno skrinjo spravijo prvo na voz, ker drugih stvari ne smejo prej nalagati, predno ta ni na vozu.

Toda to ne gre tako z lepa. Na glavno skrinjo je med tem sedla »baba«. Kaka zgovorna, korajžna ženska se namreč prav čudno napravi: obleče raztrgano »jopo« in si pokrije glavo s starim možkim klobukom ter tako našemljena sede na njo. Cavmar jo vpraša, po kateri pravici tam gori sedi. Ta mu odgovori, da ima pravico in dolžnost reči varovati, da ne bi kdo česa ukradel, a to pravico lahko odstopi. Cavmar vpraša, s čim jo doli spravi; nato odgovori: »s cesarsko podobo«. Nato začnejo »glihati«, šale zbijati in burke uganjati. Navadno se »baba« jako dobro zagovarja; v tem slučaju je s silo ne smejo doli spraviti ampak z lepa. Denar, ki ga mora cavmar žrtvovati v ta namen, se ravna po nevestinem bogastvu; radi tega trkajo na skrinjo in ugibajo o bogastvu. In če je le mogoče, pribijejo ob tej priliki skrivaj »babino« janko na skrinjo. Ta se seveda, kolikor mogoče brani in odganja možke s palico. Ko dobi »baba« zato, da se umakne, 1—5 goldinarjev, izvlečajo pribite žrebje (navadno puste enega še notri, da si strga janko); ta pa odskoči in pravi: »Sedaj pa pojrite srečno«. To skrinjo naložijo nato najlepšemu in najbolj okrašenemu konju na voz.

Kakor hitro je glavna skrinja odkupljena, zgrabijo vozniki tudi vse druge nevestine stvari ter jih znosijo na vozove. Pri tem pa smejo jemati tudi vso drugo premičnino pri nevestini hiši, samo da jih kdo izmed domačinov, ki so na to pripravljeni in stoje povsod okoli hiše in po hišah na straži, ne zasači pri tem poslu. Nevesta pa še skrivoma komu pove, kje se da kaka boljša stvar izmagniti. Posebno gledajo na to, da izmaknejo kure, predvsem pa petelina. Tudi živino so na ta način že

skrivaj odgnali. Ko je »fantora« naložena, jo nevesta poškropi, cavmar in fenrih se usedeta na glavno skrinjo in med vriskanjem zdrdrajo vozovi po cesti.

A čaka jih še druga zapreka. Kadarkoli se namreč ženin ali nevesta iz kakega kraja preseli, vselej »z a p e n j a o « domači fantje nevesti, ženinu pa dekleta. Za to si izberejo pripraven kraj, kateremu se vozniki ne morejo izogniti, če le mogoče kako sotesko, ki je za to najpripravnnejša. Črez pot drže vrv ali položijo drog ali kaj podobnega, zgrabijo prvega konja za uzdo in ga ustavijo.

Cavmar jih vpraša, odkod imajo pravico, zapirati pot. Oni odgovorijo: »Vi želite našega blaga, hočete odpeljati iz naše države blago, mi pa hočemo za to odškodnine«. Cavmar: »Kaj terjate, da nam odprete pot?« Zapenjači navedejo kako svoto.

Nato pravi cavmar: »Če imate pravico, zapirati pot, morate tudi naše »rate« rešiti«. Cavmar in fenrih stavita zapenjačem po eno uganko. Če (zapenjači) uganejo, vse uganke, imajo pravico zahtevati 1 odstotek od nevestine dote, en liter pijače in en šartelj. Če pa ne uganejo ugank, jim da cavmar, kolikor sam hoče. Potem vozijo dalje. Lajnovec ves čas lajna. Na ženinovem domu odložijo stvari in se gostijo.

Otdod gredo cavmar, fenrih, godec in drugi fantje »teti« »frihte nadelovat«, t. j. da pred tetino hišo zagodejo. »Teta« jih prijazno sprejme, povabi v hišo in jih pogosti. Nato se zabavajo, plešejo in pojeno.

Na dan napovedane poroke se prične »svatovščina«. Cavmar in fenrih gresta z godci po tetu. Ta da cavmarju venec iz suhih rož, ki sega okoli in okoli klobuka. Fenrihov venec obsega samo polovico klobuka; oba pa dobita h klobukoma bele, modre in rudeče trakove. Otdod gredo na nevestin dom, kjer se zbirajo povabljeni svatje, vsakemu izmed teh podari teta šopek. Tu izroči cavmar fenrihu tetu, sam pa mora odslej gledati na nevesto, zato je vedno pri njej.

Na ženinovem domu se zbirajo svatje, ki jih je povabil ženin sam, tu mora imeti teta svojo zastopnico, da jim deli šopke. Tudi starešina pride k ženinu.

Nato sedejo svatje h »kosilci«. Predložijo jim svežo juho, meso, prikuho in »pražo«.

Ko dohajajo svatje, sprejema jih ženin in nevesta osebno rekoč: »Zahvaljujem se, da si mi to čast skazal; ko bi ti česa potreboval, ne pozabi na me, da ti povrnem; če ne, naj ti pa Bog povrne.«

Po ksilici beseduje starešina. Nato razprostre bel robec na stolček, na katerega poklekne ženin in prosi starše odpuščanja za vse žalitve; starši nato blagoslovijo sina.

Pri nevesti se godi ravno isto. Tukaj mora imeti starešina zastopnika, če ni hiša v soseski, da lahko osebno opravi svoj posel.

Potem odidejo nevesta s cavmarjem in »krstno kotico«, ženin pa s starešino in »krstnim kotrom« ter vsak s svojimi svati proti cerkvi. Pred cerkvijo se navadno združita oba oddelka in skupno vstopita v božji hram. Godci odidejo na kor.

V cerkvi se bere »svatovska maša«. Ko je končana, zagodejo godci koračnico, svatje pa gredo okoli oltarja, najprej moški — prvi je starešina, za njim ženinov boter, ženin in drugi moški svatje. Ko so vsi prišli izza oltarja, postavi starešina ženina na svoje mesto, sam pa se vstopi z botrom za njega. Za temi gredo cavmar, nevestina botrica, nevesta in druge ženske okoli oltarja. Botrica postavi nevesto k ženinu, cavmar in fenrih pa stopita zadej k teti.

Nato sledi prediga in poroka.

Ko odidejo že vsi svatje iz cerkve, pomolita ženin in nevesta še pri vseh oltarjih in sejeta pred cerkvijo (po zimi v cerkvi) med otroke in berače denar.

Svatje gredo na ženinov dom ali pa v gostilno, kjer se vrši »ohcet«, ki jo otvori cavmar. On pelje prvi nevesto trikrat plesat in napravi z okrašenim klobukom pred vsakim izmed teh treh plesov velik križ črez plesišče. Fenrih pleše s tetou. Drugi svatje sedaj ne smejo plesati. Po tem uvodnem plesu izroči cavmar nevesto ženinu.

Med tem nakaže starešina svatom prostore pri mizah. Najprvo piyejo »pokuhano« vino, potem sledi obilna pojedina. Po gostini, pozove starešina svate po primernem nagovoru na »z m à t«. Za možke svate znaša ta po 3 goldinarje, za ženske pa 300 krajcarjev, kakor se izraža starešina. Godci se zberejo okoli ženinove mize in godejo. Prvi prinese na zmet starešina, potem

sledijo bližnji sorodniki. Babice, tete, sestre in nevestine botrice se imenujejo »rjušnice« ter prinašajo razen denarja tudi srajce, rjuhe, blažine, prte itd. Za njimi prihajajo vsi drugi svatje. Vsak vošči novoporočencema srečo. Ta se jim za to zahvaljujeta. Pri tem napivata teta in fenrih vsakemu gostu iz kupic, ki jih naliva cavmar. Nevesta spravi perilo, starešina pa se šteje denar ter ga izroči ženinu.

Med tem časom se je zbral že precej nepovabljenih gostov, »škurtov« imenovanih, ki tudi plešejo in pijejo.

Od časa, ko je cavmar odplesal tri plese, pa do konca svatbe smejo svatje in »škurti« nevesto ali teto ženinu, cavmerju in fenrihu ukrasti. Če katero ukradejo, jo odpeljejo v bližnjo gostilno in pijejo, kolikor mogoče. To »ceho« mora plačati ženin ali cavmar, ženin, če so ukradli nevesto, cavmar pa, če teto.

Če jih pa ženin ali cavmar prej istakne, preden imajo pičačo na mizi, morajo svatje in škurti njemu plačati pičačo.

Popoldne se pripelje na ohjet nevestina mati in prinese seboj »podirjanico«, to je na sredi votel šartelj, sadja, jabolk, orehov, češpelj, posušenega sadja, cigar itd. To podirjanico izroči mati cavmarju, ki jo zmeče z zvišanega prostora, če le mogoče, doli po hribu med ljudi, ki stoje na prostem in se plapljejo za posamezne reči. Posebno dirajo ljudje za votlim šartljem.

Proti jutru odide vsa svatovština na ženinov dom. Nevesto sprejme na pragu ženinova mati in ji izroči »kuhvo« (kuharnico), nevesta pa ji mora podariti za to kako darilo. Nato ji mati razkaže vse prostore, katere mora nevesta z blagoslovljeno vodo poškopiti in pokaditi. Tu postelje botrica za novoporočenca postelj; »fešta« pa se nadaljuje. Čez nekoliko časa odpeljejo teto domov. Polagoma se svatje razidejo.

Prvo nedeljo po poroki gredo »teti kolena umivati« (cavmar in teta umijeta drug drugega). Po tem obredu, ki se ga udeležita tudi ženin in nevesta, postaneta ta dva še le mož in žena, cavmar in fenrih pa se pri tej priložnosti odvežeta dolžnosti, ki sta jo imela nasproti nevesti in teti.

Ta dan se slovesno obhaja; mnogo se je, pije, poje in pleše.

* * *

V Selah imajo pri ženitovanju podobne navade kakor v Slovenjem Plajpergu, s sledečimi izpreamembami: Možje se imenujejo starešine, starešina pa vadovec. Pri zapenjanju nataknjejò fantje na drog, s katerim zapenajo, venec. Pred ohcetjo dobijo svatje »moči«, t. j. pogačo, ki jo pomakajo v »pokuhano« vino.

Pred prvim plesom z nevesto cavmar ne napravi križa, ampak pleše ta ples poskokoma, naprej obrnjen in za seboj nevesto vedeč, v podobi osemice. Pri ohceti samo teto smejo ukrasti. Pri metanju podirjanice vrže veliki votki šartelj cavmar med ljudi, vse drugo pa nevesta. V nedeljo po ohceti pa gredo »teto zmivati«.

*Slovenski robotni patent cesarice Marije Teresije z dne
5. grudna 1778 za Štajersko.*

V štajerskem deželnem arhivu v Gradcu se nahaja v fasc. 128 cesarskih patentov, določb itd. iz leta 1778 nemško - slovenski patent cesarice Marije Terezije z dne 5. grudna 1778, o katerem se še v naši znanstveni književnosti dosedaj ni nikjer govorilo.

Z ukazom z dne 13. rožnika 1778 se je določila tlaka letno k večjemu na 156 dni, na teden torej 3 dni. Gospodske pa so razdelile teh 156 dni na poletje, tako da je kmetom preostajalo včasi v tednu prav malo časa za lastno delo. S patentom z dne 5. grudna 1778 je torej cesarica Marija Terezija zaukazala, da se mora tlaka enakomerno na vsak teden razdeliti, le v izvanrednih slučajih sme znašati tudi 4 dni v tednu, vendar skupaj na leto ne več ko 156 dni. C. kr. namestniji v Gradcu, okrožnim glavarjem in sodnim oblastim se je naročilo strogo paziti, da se ne kršijo določbe tega patentu, ker v nasprotnem slučaju se mora »te Gosposke na Mojhni, ali na Dinarjah, te Hmête, ali Podlofhnike pa na koški inu na shivotu bres usiga Pregledajna poshtraifati«.

Listina je v pravnem in jezikovnem oziru zelo zanimiva. Opozarjamo le na pravne izraze: tlaški dni (tlaski Dni) = Robottage; čistla tlaka (zhiflta Tlaka) = gemessene Robot; daljna vožnja (dejlna Voishna) = weite Robotfuhren i. dr.

Gotovo jasen dokaz, da je skrajni čas, da se zberejo iz starih uradnih listin, kolikor se jih je še ohranilo, vsi pristni

narodni izrazi, ki nam bodo odprli nov svet za spoznavanje pravnega čuta in pravnega prepričanja našega naroda, njegovega nekdanjega gospodarstva in prosvete.

cand. iur Al. Trstenjak.

Nov vir sa sgodovino skakačev. Franciškan Simon Mänhard, spovednik nadvojvodinje Marije, matere cesarja Ferdinanda II., je izdal l. 1639 v Monakovem obširno zbirko pridig o trpljenju Gospodovem.¹ V pridigi o božjem grobu v Jeruzalemu se zadnji del obširno peča s skakači v Slov. goricah. K temu, kar nam je o njih že znano², ne zvemo veliko novega, a govor je zato zanimiv, ker stoji v ospredju prazna vera o božjem grobu, ki ga bodo angelci iz Jeruzalema v Radovo poleg Sv. Lenarta v Slov. gor. prenesli, potem pa tudi, ker nam izpričuje nekatere okoliščine (n. pr. prisluškavanje po tleh), ki so nam znane dosihdob le za Goriško³. Pridiga je nastala še pred l. 1612, ko so radovsko kapelo v drugič razdiali. Dotični del se glasi:

Daher man jetzund fürs Ander Vrsach hat etliche wider-sinniger Leut Phantasey vnd groben Irrsal zu widerlegen, so dem heiligen Grab vnsers HErrn schmählich vnd nachtheilig seynd.

Inmassen sich dises gliftters befunden, die abergläubigen Springer oder Stiffter genant, welche sich vor Jahren in den verwirrten sectreichen Zeiten in vnter Steymarck auff dem Windischen Boden angetrifflet mit fürgeben das heilige Grab wär von Jerusalem herauß in das Windische Land verändert worden.

¹ Passologia / Das ist: / Christliche Predigen / Vnd zugleich an-muethige Betrachtun/gen von dem allerheiligisten, schmerzhafftigisten / Leyden JEsu Christi vnsers einigen Erloesers vnd Mariae / seiner see-ligisten Mutter scharpfen Schwerde deß / Mitleydens /. . . Der vierdte Theil Totius Operis. . . Durch F. Simeonem Mänhardum, Ord. Minorum S. Francisci / vnd der vhralten Straßburgerischen Provinz Priestern /. Muenchen, ANNO M. DC. LXXV. (Citiramo drugo izdajo.)

² J. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant. 1875, I. 194—204. — L. Schuster, Fürstbischof Martin Brenner, 1898, 615—622.

³ J. Gruden, Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dob (Izvestja muzejskega društva za Kranjsko). 1908. 60—66.

Darzu sie dann mit Zauberey vnd seltzamer Gaucklerey die Ainfältigen beredet, daß sie vngezwiefflet glauben sollen, das H. Grab wär durch GOttes schickung zu jhnen heraus ge tragen vnd auff ihrem Grund vnd Boden verhalten vnd verborgen.

Diser Stiffter oder daß ich sia recht nenne Phatasierer Gewonheit ist, daß sie jhnēn ein Ort zu Feld oder auff einem Berg einbilden, dahin verfügen sie sich an Sonn: vnd Sambstag Nächten vnnd in beyseyn eines grossen Volcks, so jhnēn auß den vmblichen Dörfern vnd Flecken hauffenweiß zu zwey auch dreytausend mehr oder weniger zulaufft, werffen sie sich nach Mitternacht, auch zu Morgens früh an Sontägen mit zer rauftem Haar vnnd mit gar vngewöhnlichen Geberden (Mann vnd Weib) nider auff die Erden, waltzen sich hin vnd wider, zittern, faimē vnd fippern, gleich wie die so den Wehe oder die Fräß haben.

Häfftēn daß eine Ohr starck auff den Boden vnd losen, als ob etwas im Erdrich zu ihnen redet, vnd seynd vnter disem, weil sie losen, gar still, als ob sie verzuckt wären.

Gähling springen sie auff, kratzen vnnd rauffen sich selber im Kopff, stellen sich wie die halb vnsinnige, jammern vnd klagēn, sie hätten auß Eingebung Gottes vnd der H. Engel etwas offenbar zu machen, daß sic nicht gern sagen, doch kündten vnnd dörftēn sie es nicht verschweigen.

Nemblich da, wo sie jetzund gelegen vnd gelosen, sauset vnd brauset es wie ein Meer, da wär das H. Grab verborgen, da soll man ein Kirch bawen, das wär der endlich will Gottes.

Vnd im Fall es nicht gescheh, werde grosse Straffen über das gantze Land kommen, auch durch Hagel, Donner vnd Vngewitter alle Fürcht (!) zu Feldern vnnd Weingärten in grund erschlagen vnd verderbt werden.

Vnd damit sie jhrem Fabelwerck noch ein bessern Schein geben, nemmen sie das nechste Kind herzu, zwey, einem oder anderthalb Jahren alt, setzens nieder auff eineu Stain, dasselb fahet gleichfalls an zu zittern, faimē vnd schwitzen, redet auch wider alle Natur vnnd hilfft bezeugen, dem sey also, da wär das H. Grab verborgen, da soll man ein Kirchen bawen.

Hiemit betrügen sie das einfältige Bawren Volck, daß sie gen Opfer geben vnd alles thun, was sie nur thun können, damit über das Grab, so allda verborgen seyn soll, ein Kirch erbawt werde.

Aber auß allen Vmbständen merckt man, was die Springer oder Stiffter für Leuth seyn.

Erstlich geitzig und eigennutzig: Vnnd weil sie ihr Eigennutzigkeit anderst nicht können ersättigen, so erdichten sie guts aus einem bösen Grundt, welches nimmermehr giltig ist.

Sagen, da wär das H. Grab von Jerusalem herauß durch der Engel Händ getragen worden, derwegen soll man ihm zu Ehren ein Stewer zu einem Kircbengebäw geben, welches dann von den (!) einfältigen Bawrenvolck geschicht: Sie opfern bey der Springer Gauckelwerck nicht allein vil Gelts, sondern auch Kinder, als Ochsen, Kühe, Kälber, Schaf, Schwein.

Solches alles nemmen die arge Stiffter zu sich vnd brauchen ein guten Theil zu jhrem Nutz . . .

Darnach seynd dise Springer handgreiffige Zauberer vnd Bundgenossen des Teufels.

Dann das ein Kind vnter zwey oder einem Jahr reden soll, ist nit natürlich, sondern ein Blendnuß des Sathan, welcher durch solche Triegerey als ein Ertzvatter aller Lugen die Falschheit bekräftigen soll . . .

Drittens seynd die Springer Nachfolger deß verfluchten Machomets, dann auff solche weiß vnd eben mit solchen Geberden hat auch Machomet sein Lugengesatz fortgebracht.

Dann wie die Historici schreiben, so hätte er die Fräyßkranckhey: Wann sie jhm nun ist ankommen vnd nach der Kranckheit Art sich gestreckt, gefaimbt, die Augen hin vnd wider geworffen vnd auffs abschewlichist gebärdet, auch für todt da gelegen, gab er lugenhafftes weiß für, er hätt von Gott vnd seinen Engeln dise oder jene Offenbarung gehabt, denen man nachkommen soll.

Solche Art vnd Phantasey haben auch die Windischen Springer vnd seynd darmit deß Türcken Vorlauffer, welchem sie den Weeg desto mehr ins Land machen, je näher sie ihm verwandt vnd je gelegnere Zeit sie zu ihrer Gaucklerey nemmen, nemblich den ersten Sonntag nach dem newen Monschein.

Vnnd dieweil jhr Gauckierey zu sehen ein grosse Menge zulaufft, so wird auch von vilen der ordenliche Gottsdienst vnd Kirchgang versaubt, hören weder Meß noch Predig, versündigen sich damit wider Gott, übertreten schändlich das Gebott der Christlichen Kirchen vnd vergessen also das Christenthum je länger je mehr biß sie letztlich gar zu Türcken vnd Heyden oder zu verdambten Ketzern werden.

Vnd gesetzt daß sie Christen blieben vnnd keine öffentliche Ketzer seynd, so laichen doch jhr Schmermerey mit etlich verdambten schädlichen Ketzereyen gleich wie die Ahl sich mit den vergiften Schlangen vermischen.

Dann die allerersten, welche den Springer Irrthumb auff die Füß geholffen, seynd die new Ewangelischen, fürnemblich Wellerus¹ ein Lutheraner vnd Rauwolfius² ein Calvinist welche in jhren Raißbüchern fürgeben, das rechte Grab Christi wär von den Tartern vnd Saracenen zerstört worden vnd an sein statt werde ein anders gezaigt

Hierauß möchten die narreten Springer schließen, die zerbrochnen Stain vom wahren Grab wären wiederumb zusammen gefügt von Jerusalem herauß getragen vnnd in ihrem Erdboden versteckt worden.

Vermischen sich also mit den neuen Evangelischen Schwermern vnd liegen beyde, das sich die Balcken, wo man darvon redet, biegen möchten.

Seitemal die gantze Christenheit der Warheit Zeugnuß gibt, auch vil glaubwürdige Sribenten vorhanden seynd, welche genugsamb darthun, daß dises heilig Ort nie hab können verwüstet werden, wie heftig sich die Vnglaubigen dessen angemast . . .

Ferners, indem die Springer jhre Zusammenkunfften allermäisten in den Sambstag Nächten halten, laichen sie mit der längstdambten gewlichen Ertzketzerey Gnosticorum von den vnkeuschen Sectmaistern Menandro vnd Saturnino, Basilide vnd Carpocrate erdacht, welche gleichfals mit Schmertzkünstlerey

¹ Hieronymus Wellerus zu Leipzig getruckt Anno 1586.

² Rauwolf Medicus part. 3. c. 9. (Prim. Röhricht, Bibliotheca geographica Palacstinae, 1890, str. 202.)

umbgangen vnnd jbre teufflische Versamblungen fürnemblich zu Nacht gehalten . . .

Eben solches Jammers vnnd Gottlosigkeit befleist sich der böse Feind durch die Springer als rechte Nacht Eylen widerumb anzurichten.

Dann was übels kan durch leichtfertige Gesindlein bey ihrer Nachtversamblung auff freyem Feldt, Höltzern, Einöden vnd Bergen nicht geschehen?

Ja was für Schand-Thaten haben sich schon begeben? Vnnd was für straffwürdige Missethaten wurden noch fürüber gehen, wann man nicht soll darzu thun die zauberischen Springer außrotten vnnd jhre Nachtläger zerstören? . . .

Vnd wer merckt doch nicht, daß die Springer verläugner Göttlicher Allmächtigkeit seyn?

Dann sie bilden andern vund jhnen selber ein; Gleich wie das H. Ruhekämmerlein, darinn Maria GOttes Mutter den HERm Christum empfangen vnd erzogen, wär von Nazareth herauß über Meer in das Windische Land durch Hilff der Engel getragen.

Von dannen gen Loreto in Welschland, da es jetzund noch ist.

Ebnermassen müß auch das H. Grab vom Türckenland herauß getragen vnnd an mancherley Ort gesetzt werden, damit es vor den Feinden sicher vnd vnzerstört bleib.

Gleichsamb als ob Gottes Allmacht ein ding nicht eben sowol vnter den Feinden als Freunden gantz vnd vnversehrt in seinem Wesen erhalten kundt, so er doch den Daniel in der Löwengruben, auch die drey großglaubige Jüngling mitten im Feuerofen ohne verletzung einiges Härleins erhalten vnnd beschirmet hat.

Nicht weniger Allmächtigkeit erzaigt er auch mit dem H. Grab, seinem allerliebsten Ruhebetthlein, das müssen die Feind deß Christlichen Namens mitten vnter jhnen gedulten vnnd könnens durchauß nicht verwüsten, da sie gleich gern wolten.

Dann es ist ein Stainfelßen eingehawt, an welchem die

Prophetische Weissagung wahr bleiben muß. Et erit sepulchrum ejus gloriōrum¹. Vnnd sein Grab wird herrlich seyn.

Wer nun den abergläubigen Stiftern oder Springern gehör vnd Glauben gibt, das Christi Grab auff den Windischen Boden soll kommen seyn, der ist ein Thor vnd widerstrebet vermes senlich der erkandten Warheit.

Seitemal das H. Grab nirgends als an seinem alten Or zu Jerusalem, nahend bey dem Berg Calvarie anzutreffen.

Wie dann die Form dises H. Grabes Herr Bernard Walther, der selbst dahin geraist vnnd alles mit Augen an gesehen in seinem Weegweiser artlich entworffēn hat².

Als demnach die Gotseeligste Ertzhertzogin Maria, wey land deß Durchleuchtigisten Ertzhertzog Carls Ertzhertzog in Steyrmarckt, Kärndten vnnd Crain hinderlaßne Wittib vnd ein wolwürdige Fraw Mutter deß Gotteyfferigen vnüberwidlichisten Käysers Ferdinandi, diser phantasierischen Springer halber von etlichen geistlichen Personen genugsamen bericht worden, da hat sie mit Hülff höchstgedachter Käyserl. Majestät, damals erblichen Herr vnnd Regent benannter Fürstenthumen, sovil gericht, daß die Springer oder Stifftersect Anno Christi 1605 vnd 6. gantz abgeschafft, außgerott vnd zerstöret worden.

Es kan vnnd darft sich diser Zeit solcher Phantasey niemand mehr anmassen, ohne allein daß die Kirchen, durch sie aufferbawet, noch dises Tags stehen vnnd in einen guten Christ lichen Gebrauch verwendt vnd geweyhet worden.

Darfür man obgedachten seeligisten Ertzhertzogin billich zu dancken vnd zu keiner Zeit vergessen soll, das durch der selbigen Fleiß vnd Arbeit anfänglich vnd vrsprünglich ein so arge dem heiligsten Grab vnsers Erlösers schmähliche Sect gantz uud gar außgereutt worden.

Dr. Avg. Stegenšek.

¹ Isa. 11, 12.

² Getruckt zu Grätz in Steyrmarck. (Röhricht, s. c. str. 214).

Književna poročila.

Zgodovina slovenskega naroda. Spisal dr. Josip Gruden. Drugi del: Posni srednji vek. Str. 168 - 320.

Ko odpreš knjigo, te na prvi strani izmenadi številka strani prvi zvezek se je končal s stranjo 128, 2. se pa začenja s stranjo 163. Če se bodo enkrat ti snopiči dali vezati, se bo zdebelo, da v knjigi nekaj manjka. To prihaja odtod, ker je med tem 1. zv. izšel že v drugi izdaji in je nekoliko pomnožen. Ker pa imajo Mohorjani v veliki večini prvo izdajo v rokah, bi se naj šteje strani držalo prve izdaje. Zunanja oprema 2. zvezka je precej boljša kakor pri prvem.

Vsebina tega zvezka se ne krije popoloma z nadpisom: „Posni srednji vek“, zakaj že v prvem zvezku je tu in tam posegel naprej v „pozni srednji vek“, v drugem zvezku pa se ozira tudi nazaj — v rani srednji vek.

Tvarina, ki jo obdeluje drugi zvezek, je precej suhoparna, naštvanje raznih dinastov po slovenskih deželah, pa tudi težavna, ker zaradi razcepjenosti slovenskih dežel manjka enoten pregled. Vendar je pisatelj to potežko znal premagati in je med suhoparne genealogične podatke vpletel zanimive in markantne dogodke, poudarja pa tudi, kako je vkljub razcepjenosti ob različnih prilikah ponovno stopala v ospredje misel, iz slovensko-hrvatskih dežel ob Adriji napraviti neko celoto.

Nad slovenskimi zemljami, ki so se druga za drugo krhale od Otonove Velike Karantanije, vladajo škofje solnograški, oglejski, bamberški, briksenski ter mogočne rodovine Epenštajnov, Španhajmov, Ortenburžanov, Babenberžanov, grofov andeških, goriških in celjskih, dokler jih tok zgodovinskih dogodkov ne vrže kakor zrelo jabolko v naročje Habsburžanom. O teh rodovinah govori večji del knjige ter se ozira tudi na takratne časovne razmere, vmes podaje tudi črtice iz kulturne zgodovine. Turške vojske so izločene iz tega zvezka; za nje obeta pisatelj posebno poglavje, ki bo pač prišlo v tretjem zvezku. Zatorej je že sedaj razvidno, da se ne bo mogoče držati one razdelitve, ki si jo je pisatelj začrtal ob začetku 1. zvezka (str. 4.). Z Maksimilijanom I. se zaključi 2. zvezek in hkrati srednji vek. Razmeroma jemlje v poštev pisatelj vse slovenske pokrajine, celo na beneške Slovence se je ozrl (str. 904 i. d.), le ogrski Slovenci so popolnoma izločeni ali pozabljeni, kakor tudi v Kosovem „Gradivu“. Po našem mnenju to ni prav. Ogrski Slovenci zaslužijo vsaj toliko vpoštevanja kakor beneški tako z ozirom na število kakor narodopisno osebujnost. Sicer so životarili pod ogrsko krono zase, ločeni od drugih Slovencev, a s štajerskimi Slovenci so bili v mnogoterem stiku, v srednjem veku so dalj časa spadali pod hrvaško kraljevino, nasprotno je pa Mursko polje na Štajerskem bilo s Prekmurci vred nekaj časa pod žezлом ogrskih kraljev. Na Prekmurskem tiči lep kos naše vseslovenske zgodovine.

Glede podrobnosti je pripomniti sledeče: Pod Ribnico pri Celju (str. 181) je umeti grad Rifnik (sedaj v razvalinah) pri Sv. Jurju ob juž.

žlesnici; vitezzi Ptujski so Mađarom iztrgali svet okoli Velike nedelje, ni pa razvidno, zakaj pisatelj stavi ta dogodek (str. 194) v l. 1160., zgodilo se je to pač pozneje, zgodovinarji splošno stavijo to v l. 1199. — Studenice niso zamenjati s Studenci pri Mariboru (str. 192), „Studenec Matere božje v Poljčah“ — mesto Poljčanah (istotam), je menda tiskovna pomota, istotako je menda tiskovna pomota na str. 171., da posestva grofov španhajmskih niso bila izredno velika, zakaj res je nasprotno in ravno po izumrtju štajerskih Španhajmov so deželni vladarji prišli do obsežnih posestev na Sp. Štajerskem.

Slog je gladek in poljuden, zato bodo knjigo s pridom brali tudi širji sloji. Poleg slik bi dobro služil tudi historičen zemljevid in pa rodoslovni pregled raznih dinastov.

Če se v knjigi to in ono pogreša, kar še spada v „pozni“ sredni vek, treba počakati, kaj nam še prinesejo prihodnji zvezki, zlasti radovedno pričakujemo tri točke: kulturno zgodovino, turške vojske in kmečke upore. Tudi o početku in razvoju spodnjestajerskih mest: Maribora, Radgona, Ormoža itd. bi bilo umestno kaj spregоворити, doslej sta prišla v poštov le Ptuj in Celje.

G. pisatelju želimo zdravja in energije, da srečno konča svoje ne lahko delo.

F. K.

Dr. Max Ortner: Register der geschichtlichen Aufsätze der Carinthia 1811—1910 (einschließlich der „Kärntnerischen Zeitschrift“ 1818—1835 und des „Archivs für vaterländische Geschichte und Topographie“. 1849—1900. Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt 1911. Druck von Joh. Leon sen. 8°. II + 155 str.

Skrajna potreba je že bila, da je izdalо koroško zgodovinsko društvo ta register, ki obsega seznam zgodovinskih in narodopisnih spisov, ki so raztreseni po 100 letnikih koroškega zgodovinskega glasila. Register je tako sestavljen, da nastopajo avtorska in stvarna imena v eni abecedi. Razen strogo zgodovinskih razprav obsega tudi vse arheološke, narodopisne, literarne, jezikovno zgodovinske, gospodarske in kulturno-zgodovinske članke (Uvod). Tudi zgolj topografski članki so sprejeti. Ni pa sprejeto veliko število manjših notic, anekdot in takih stvari, ki se ne tičejo Koroške. Škoda, da se ni oziralo tudi na leposlovje stare „Carinthije“, le deloma so sprejete nekatere stvari, pesmi pa so le tedaj navedene, če so ob enem ljudske pravljice (str. II). In tako ima sedaj slovstveni zgodovinar, ki se bavi s koroško nemško ali slovensko slovstveno zgodovino, prijetno dolžnost, zbirati še enkrat po raznih letnikih zgod. časopisov koroških, ko bi lahko imel v tem registru že zbrano gradivo. Če se ozremo po slovenskih sotrudnikih, ki so sodelovali tekom 100 let pri Carinthiji, vidimo, da so Slovenci častno zastopani; dolga vrsta jih je od Jarnika do Scheinigga.

Sodeloval je naš Andrej Einspieler, ki je spisal lepo serijo člankov, na katere se bo moral ozirati tudi slov. zgodovinar. (L. 1849, 1850, 1851). Čebeličar Jernej Levičnik je spisal različne članke, med njimi življenjepis.

Prešernov (1851). V Carinthiji 1862 nahajamo življene pisno črtico slov. in nemškega pesnika Blaža Hermetterja, ki je bil rojen v Šmarjeti pri Velikovcu l. 1828., bil l. 1852. v mašnika posvečen ter bil nekaj let kaplan v Globasnici in Železni Kaplji. Bolezen na prsih ga je prisilila, da se je šel zdraviti l. 1859. v Gleichenberg, kjer je zložil svoje lepe nemške sonete, svojo labodnico. Umrl je 9. marca 1861. Sodelovali so še: Rudmaš, Ahacelj, Čebeličar Jakob Zupan je spisal etimologijo imen koroških rek (1831). Toda kaj bi dalje našteval. Tudi za slov. zgodovinarja in narodopisca je ta knjiga dober pripomoček, ki bo mu prihranila dosti napornega iskanja. Le v toliko je nepopolna, da se ne ozira tudi na leposlovje.

Dr. Fr. Kotnik.

Dr. Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Tretja knjiga (l. 1001—1100). V Ljubljani, 1911. Založila in izdala „Leonova družba“ v Ljubljani. Cena K 6.—.

Knjiga obsega enajsto stoletje. Deli se v Uvod, Gradivo in Imenik. V „Uvodu“ je pisatelj že sam porabil vire za „Zgodovinski pregled“ (str. VII—LXIII) z ozirom na zemljepis, politično in cerkveno zgodovino; seveda pa še čaka zbrana tvarina pisateljev, da jo natančneje predelajo v kulturnem, socijalnem ali lokalnem oziru. A že ta pregled, ki ga nam podaja dr. Kos sam, mora zanimati vse Slovence, tudi nestrokovnjake; raditega bi „Gradivo“ ne smelo manjkati v nobeni knjižnici olikanega Slovenca, manj pa še raznih zavodov. — Oddelek „O zgodovinskih virih“ obsega zopet 15 strani.

„Gradivo“ ima na 249. straneh 420 regestnih številk. Pri virih se pisatelj drži svoje prejšnje metode: letopisce podaja dobesedno, pri listinah pa samo datiranja, priče (posebno slovenske) in najvažnejši del besedila, ako se mu zdi potrebno. Zato pa dostavlja vedno, kje se nehajajo izvirne listine in kje so bile že tiskane. Velikega pomena pa so opazke. V njih se popravljajo marsikatera dosedanja kriva domnevanja, tolmačijo razna imena, določajo — kolikor je mogoče — krajevna imena in se omenjajo druga mesta v knjigi, kjer je govor o ravno omenjeni tvarini. Kdor te opazke pazljivo prebira, spozna, koliko ogromnega dela in znanja je ravno v njih nakopičenega.

„Imenik krajev in oseb“ obsega str. 250.—325., in imenik besed in stvari še 2 strani.

V naslednjem si dovoljujemo navesti nekatere nedostatke, ki pa nikakor ne znižujejo celotne vrednosti knjige. Najprej nas ne zadovoljuje, da se pisatelj ne ozira v celi knjigi, ne v Uvodu, ne v Gradivu, na ogriske Slovence. In vendar bi nas zanimala zgodovina tudi tega dela slovenskega naroda, ki je v najneugodniših razmerah skozi 1000 let ohranil svojo narodnost brez posebnih buditeljev! Dalje bi si želeli zemljevida slovenske zemlje za enajsto stoletje, da bi lažje spoznali razširjenost takratnih slovenskih naselbin. Ne dvomimo, da so bile tehnične težkoče glavna ovira za tak zemljevid. Le pomislimo, kako dolgo že čakamo na davno plačani zemljevid slovenske zemlje pri „Slov. Matici“!

Lind (št. 9, str. 15. in št. 24, str. 18.) leži pri Scheufingu (glej tudi Zahn, UB I 864b) ne pa pri Knittelfeldu, kjer je sicer tudi kraj enakega imena, a ta ne pride tu v poštev. Transkripcija za „Saccah“ v „Čakovo“ (str. XVIII in št. 408, str. 240. in op. 10.) se mi ne zdi prikladna. Skoraj vsa slovenska in nemška krajevna imena v dolini, po kateri teče potok Saggau ali po nekaterih „Saga“, pričajo, da je bil ta kraj nekdaj zelo zaraščen; obljudil se je poznej, ko so bili posekali tamošnje gozdove: n. pr. Haselbach, Lieschen (lešje), Wuggau, Wuckitz, Buchegg (bukev), Krast, Eichberg itd.; Greith (krčiti), Oberhaag, Niederhaag (Hacke=sekira). K tem je prištevati tudi Saccah = Sackach = Seccah od sekati. Schwarza, potok, izvira severovzhodno od Wildona, teče proti jugu ter se kako uro pod Spielfeldom izliva v Muro. Zato misli Zahn vedno na isti potok, akoravno ga enkrat določuje s „pri Wildonu“, drugikrat pa „pri Spielfeldu“ (opazka 1. str. 126.) — Kriva je prestava št. 266. str. 152: „terminos quoque barochiarum“ z „meje faram“ mesto „meje med škofijami“, namreč med solnograško in novoustanovljeno krško škofijo; te meje so se določile nad 60 let poznej. — Da „jura christianitatis“ (str. 175. št. 284) ne pomenjajo „krščanskega življenja“, je že dr. Gruden opomnil; jura christianitatis pomenjajo tukaj gotovo isto, kakor drugače navadni izraz „placitum chr.“, o tem pa glej Ljubša, Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau, str. 213. Na omenjeno knjigo se opozarja tudi glede listine z dne 6. jan. l. 1043. (str. 85. št. 124.) Sicer je res, da graški profesor dr. Pirchegger v svoji kritiki omenjene knjige v Zeitschrift des H. V. f. Steierm., X, 133 (in poznej v sestavku: Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit v MJÖG, XXXIII, 297) pobjla naziranje, da je pri nas — vsaj v solnograškem delu Štajerske in Koroške — še le nadškof Gebhard (1060—1088) začel ustanavljati župnije v dašnjem pomenu. A če se vsi Pircheggerjevi protidokazi premotrijo, ne najde se niti eno mesto starih virov, katero bi res sililo ono mnenje popraviti ali predugačiti. Tozadevni dokaz tukaj pa bi prekoračil namen sedanjega poročila. Sicer pa se že Pirchegger sam bliža tem nazorom v svojem spisu „Die Pfarren als Grundlage der politisch-militärischen Einstellung der Steiermark, Arch. f. österr. Gesch., 102. Bd I Abt; odтisek str. 17. ko pravi, da so župnije nastale na Zg. Štajerskem mogoče v 10. na Srednjem in Spodnjem Štajerskem v 11. in 12. stoletju. Ne bode dolgo trajalo in tudi Pirchegger bode našel nadškofa Gebharda kot početnika župnij pri nas! — Tudi glede opazke 4. str. 163 primerjaj Die Christianisierung itd. str. 111, 112—113.

Ko so Nemci po omenjeni knjigi „Die Christianisierung“ prvikrat zvedeli o dr. Kosovem Gradivu, so se nekateri posmehovali in imenovani prof. Pirchegger je precej zaničljivo govoril o tem viru, ker še dela ni poznal! Zato skoraj nismo očem verovali, ko smo zapazili v omenjenem spisu: Karantanien und Unterpannonien in der Karolingerzeit, da tudi Pirchegger pridno citira dr. Kosovo Gradivo, oni Pirchegger, ki piše v Zeitschrift des H. V. f. St. X, 134: „... obwohl die deutschen Land-

pfarrer, die etwa auf Grund des Werkes von Ljubša zur Abfaessung einer Lokalgeschichte sich veranlaßt fühlen sollten, kaum diese Sammlung (t.j. „Gradivo“) benützen werden“. Zakaj pa ne, če tudi g. Pirchegger isto porablja? Sicer pa nam je znano, da je tudi neki mlad nemški „zgodovinar“, po Ljubšovi knjigi na Kosovo delo oposorjen, takoj si to delo omislil in začel proučevati, gotovo ne v svejo škodo.

Če se tedaj celo Nemci zanimajo za dr. Kosovo „Gradivo“, kolikorčeč je potem dolžnost Slovencev, da smo hvaležni za delo, da smo ponosni na našega dra. Kosa in njegovo delo, da smo hvaležni tudi „Leonovi družbi“, ki delo izdaja. Kakor smo že gori omenili: Noben olikan Slovenec ne sme biti brez dr. Kosovega „Gradiva“!

Ljubša.

Društvena poročila.

Poroča zapisnikar.

8. odborova seja dne 4. novembra 1911.

Navzoči: dr. Turner, odborniki: prof. Kasprek, dr. Kovačič, Kožuh, Majcen, dr. Medved, dr. Stegenšek, dr. Pivko.

Zapisnik 7. seje se odobri. — Tajnik poroča, da je prof. Milan Pajk daroval muzeju „sramotno znamenje“, kakršna so dobivali nekdaj šolarji, ki so govorili slovenski. — Knjižnica je urejena. Na tajnikov predlog sklene odbor izreči g. S. Stegnarju zahvalo za velik trud, ki ga je imel z urejevanjem knjižnice. — Ponudba praške firme, ki izdeluje figurine za muzeje, je predraga za naše razmere in se odkloni. Dr. Stegenšek opozarja na nekatere domače obrtnike, ki bi morebiti izdelali figurine ceneje. — Izkopavanja na Hajdini je prevzel in jih še vodi g. mag. pharm. Pollak. — V Žetalah se izkopavanja vsled pomanjkanja sredstev ne morejo nadaljevati. — Občni zbor za leto 1911 se bo vršil v Slovenski Bistrici in sicer 3. decemb. — Odbor potrdi nakup novih knjig in račun za gačenje ptičev. — Dr. Stegenšek poroča o sliki nekega malteškega prelata iz leta 1780, ki jo ponuja g. Miha Stermon. Kadar se dožene, kake vrednosti je slika in kdo je ta prelat, se sme kupiti. — Določijo se honorarji pisateljem razprav po urednikovem predlogu. — Izstopila sta iz društva člana gospod A. Vraz,

župnik pri Sv. Antonu in g. Ivan Koštial, profesor v Gorici. — Na novo so pristopili: 1. g. dr. Ivan Žolgar, dvorni svetnik v ministrskem prezidiju, 2. g. Matija Pirc, profesor na učiteljisu v Mariboru, 3. g. I. Vrabl, akademik v Pragi. — Z desetim letnikom „Časopisa“ naj izide tudi indeks prvih 10 letnikov. — Kupljena omara je že v muzeju.

X. redni občni zbor dne 3. decembra 1911 v Slov. Bistrici.

Zborovanja se je vdeležilo blizu 100 oseb. Dr. Turner pozdravi navzoče občinstvo ter se zlasti spominjal domačina † dr. J. Vošnjaka. Na to predava društveni tajnik, prof. dr. Fr. Kovačič o zgodovini Slov. Bistrice.

Predavanje o zgodovini Slov. Bistrice.

Zgodovine Slov. Bistrice še dosle zistematično nihče ni obdelal; različni podatki večjega ali manjšega obsega so raztreseni po raznih knjigah in časopisih. O starejši zgodovini so viri tudi zelo pičli in nezanesljivi zaradi tega, ker je na Štajerskem več krajev z imenom Bistrica in je včasi težko doognati, na katero Bistrico se nanaša vir.

Naš štajerski zgodopisec Lapajne ve poročati, da se o Bistrici govoriti že l. 1140. in da je l. 1170. ustanovil tu Adelram Valdeški korarski (minoritski) in nunske samostan¹. Na vsem tem ni trohice resnice. Leta 1140. se naša Bistrica v listinah nikjer ne omenja, pač pa neka listina iz l. 1170. pravi, da je neki Bazenik, podložnik Adelrama Bistiškega, s svojim sinom Reginvardom daroval svoje posestvo v Ritzendorfu blizu Knittelfelda admontskemu samostanu. A ta daritev se je izvršila že l. 1135. in Adelram ni bil gospod v naši Bistrici, marveč v Bistrici pri Knittelfeldu, kakor to razločno spričuje listina solnograškega nadškofa iz l. 1142. Adelram Valdeški je bil namreč ustanovil v Šmarju pri Bistrici na G. Štajerskem avguštinski samostan, ki je pa že l. 1143. bil prestavljen v Sekovo.

¹ Zgodovina štajerskih Slovencev str. 285.

Iz najdenih spomenikov smemo po pravici sklepati, da je blizu današnje Bistrice stala že v rimski dobi večja ali manjša naselbina. Kjer so se namreč rimske ceste križale, je stala navadno kaka naselbina. Pri Bistrici pa zasledimo dve rimski cesti. Velika vojaška cesta je šla vzhodno od današnjih Konjic med Spodnjim Grušovjem in Brezjem, potem od Ložnice do Slov. Bistrice po priliki v isti smeri kakor današnja državna cesta, enako tudi od Bistrice proti Mariboru v staro Flavium Solvense. Od te ceste se je jugozahodno od Bistrice ločila druga velika cesta, ki je šla čez današnje vojaško vežbališče, vzhodno od Gabrijel-dvora, proti Novi vasi in Črešnjevcu po dolini Devine skozi šumo Velenik proti današnjemu Pragerskemu in naprej v staro Petovij. Rimsko naselbino pri Slov. Bistrici spričujejo tudi spomeniki. Tako je neki Ulpius Martinus postavil za sebe in svojo deco zaobljubljeni kamen Jupitru, Marsu in drugim neumrljivim bogovom in boginjam¹, v gradu se pa hrani še Jupiter pluvius, ki je tudi v Bistrici najden.

Nekatere rimske naselbine so se ohranile med preseljevanjem narodov, druge so izginile, a ohranili so se vsaj sledovi in v njih bližini so postavili Slovenci svoja selišča. K slednjim je prištevati Bistrica, kakor se je prvotno imenovala, „Slovenska“ je uradni dostavek za razloček od Bistrice v nemškem delu Štajerske.

Po odgonu Madžarov je celi mariborski okoliš levo in desno od Drave, kakor tudi svet okoli Radgone in Laškega dobila plemenita porenska rodovina Šponhajmov, ki so se v 11. stoletju priženili v Karantanijo. Pod njih oblast je spadala tudi Slovenska Bistrica z okolico. Leta 1148. je mariborska panoga Šponhajmov z Bernardom Mariborskim izumrla in obsežna šponhajmska posestva na Štajerskem je podedoval nečak Bernardove žene Otokar I. Travenski (1129—1164) in tako je svet okoli Slov. Bistrice postal last deželnih knezov štajerskih. Ko so Travenski gospodje I. 1192. izumrli, so njih posestva prešla v roke Babenberžanov, ki so vladali na Štajerskem do

¹ Muchar, I. 444.

I. 1246. Do konca babenberške dobe se je Bistrica že razvila v znaten kraj in se v tem času prvikrat pojavi iz temne megle v zgodovinski luči — v pisanih virih. Bistrica je bila takrat osredje deželnoknežjih posestev in je tvorila čisto posebno celoto. Deželnoknežji urad predpostavlja znatnejši kraj in dokaj živahen promet; na Sp. Štajerskem so bili taki uradi v Radgoni, v Mariboru, v Laškem in — v Sl. Bistrici. L. 1227. se je mudil v Slov. Bistrici vojvoda Leopold II. (VI.) ter tukaj dne 11. novembra izdal listino (predzadnjo v svojem življenju), s katero je žički samostan oprostil vsakršne mitnine in colnine od soli in železa, ki so ju dobivali vsako leto iz deželnoknežjih rudnikov¹. Tudi to spričuje, da je Bistrica bila takrat že znatnejši kraj. L. 1240. se omenja celo že sodnik bistrški Becelinus kot priča v neki listini žičkega samostana, znak, da je bila že mesto, oziroma trg.

Kakor znano, so po smrti zadnjega Babenberžana nastali hudi prepiri zaradi Štajerske. Friderik Bojeviti je zapustil sestro Margareto, ki je vzela Otokarja, kralja češkega, in nečakinjo Gertrudo, ki je vzela najprej Hermanna Badenskega, po njegovi smrti (1250) pa nekega sorodnika ogrskega kralja Bela IV., ki je l. 1254. dobil Štajersko v last. Ko so l. 1259. Štajerci spodili Ogre iz dežele, je nesrečna Gertruda, katero je med tem že zapustil njen tretji mož, dobila za prevžitek Slov. Bistrico (1262—1270).

Otokarski urbarij našteva v bistrškem okrožju nasleđna deželnoknežja posestva:

1. Nova ves (nižje mesta ali pa na Pohorju, mogoče tudi pri Konjicah, kar je pa manj verjetno) z 12 kmetijami.
2. Dobrintendorf s 7 kmetijami.
3. Smitzaersdorf = Schmidsberg, kjer so bile 4 obdelane in 4 neobdelane kmetije.
4. Gornja Bistrica: 18 kmetij.
5. Chestenpach (Kostanja ves) 12 kmetij.

¹ Zahn, U. B. II. 338.

6. Varta (pri Framu), ki je l. 1245. spadala pod žičko sodstvo; imela je 5 kmetij.¹

L. 1276. je bila Savinjska dolina in tudi Slov. Bistrica zastavljena goriško-tirolskemu grofu Majnardu IV. (1258-1295), zvestemu oprodi Rudolfa Habsburškega. Istočasno se je iz starega velikega sodnega okraja mariborskega izločil bistriški sodni okraj, ki je odsle imel svojo deželsko sodnijo v gradu v Slovenski Bistrici. Tukaj je bila zanaprej dvojna sodnija: deželska in mestna, pod katero so spadale tudi vasi Brinje, Vabrše in Zafošt.

L. 1311. je bistriško ozemlje prešlo v neposredno last Habsburžanov, a l. 1355. je vojvoda Albreht II. grad in mesto Bistrico z dohodki in sodnijo vred zastavil Frideriku Wallsee za 1000 funтов dunajskih vinarjev. Isti vojvoda je s pismom iz Gradca dne 1. decembra l. 1339. potrdil Bistričanom vse tiste pravice, ki so jih imela druga štajerska mesta. Njegov naslednik, vojvoda Rudolf IV., „Ustanovnik“ je s pismom iz Ljubljane dne 1. aprila 1360. potrdil Bistrici iste pravice, kakor jih je imela Radgona, toda le do preklica. Vendar v virih ni sledu, da bi bil on ali kateri njegovih naslednikov preklical te pravice.

Vojvoda Albreht II. je v imenovani listini l. 1339. med drugim določil tudi to, da se vse vino, ki pride od Ptuja ali iz marke, ustavi v Bistrici ter ga odtod spravljajo dalje bistriški meščani. Seveda je to neslo Bistričanom lep dobiček, a prav zaradi tega je nastal hud prepir med njimi in Ptujčani; poseči je moral vmes sam vojvoda Albreht, ki je 24. avgusta l. 1342. iz Dunaja naročil štajerskemu deželnemu maršalu, naj ta spor poravna v tem zmislu, da bodo Bistričani smeli v Ptuju na sejmih prosto razstavljati svojo robo, Ptujčani pa bodo smeli skozi Bistrico prosto voziti svoje vino na Koroško in Kranjsko. Posebej se še Bistričanom dovoli, da smejo na ptujskih sejmih ob pondeljkih zamenjavati svoje usnje za surove kože, vosek in drugo robo, a to le s Ptujčani.

¹ Dopsch, Die lf. Gesamturbarde der Steiermark, str. 93—94.

Poleg vinske kupčije je v Bistrici od starodavnih časov cvetelo usnjarstvo; razen tega zasledimo v 18. stoletju v Bistrici cvetoče zadruge tkalcev, mlinarjev, mesarjev, lončarjev in kovačev. Poleg obrti in kupčije se je bistroško meščanstvo marljivo pečalo z vinarstvom in kmetijstvom. V mestu je bilo v starih časih dokaj premožnih hiš, a razmere zelo priproste in patriarhalne. Sloveli so stari bistriški meščani daleč okoli po svojih domačih prepirih.

L. 1342. je bila Sl. Bistrica začasno zastavljena ptujskim gospodom, a l. 1368. preide v oblast celjskih grofov. Ulrik in Herman Celjski sta namreč Albrehtu II. in Leopoldu III. pomagala v vojni na Laškem in vojvoda sta jima ostala na dolgu 900 gl. Mesto denarja sta 24. junija l. 1368. dobila grad in mesto Bistrico; po smrti Ulrikovi se je njegova vdova l. 1371. odpovedala na korist Hermanu vsem svojim pravicam na Bistrico. Blizu 100 let so Celjski imeli v rokah Sl. Bistrico, ki je v tem času veliko pretrpela, zlasti v 15. stoletju. Mogočen vpliv, ki so ga imeli celjski grofje tudi na Ogrskem, je vzbudil zavist ogrskih velikašev, zlasti glasovitega junaka Ivana Hunyadija. Da bi se zmaščeval nad Celjskimi, je Hunyadi l. 1446. vdrl s 15.000 moži pri Borlu na Štajersko ter grozovito plenil in požigal po Dravskem polju ter drl naravnost proti Slov. Bistrici. Stotnik celjskih grofov, Jan Vitovec mu je sicer zastavljal pot, a glavna vojska je vendarle prodrla do Bistrice ter jo začela z vso silo oblegati. A Bistrica je bila takrat dobro utrjeno mesto, vrh tega ji je Vitovec prišel na pomoč. Hunyadi je sprevidel, da ne dobi kmalu mesta v roke, zato je poslal oddelek svojih čet pod vodstvom svojega nečaka Ivana Sekelja naravnost proti Celju, a Friderik in Ulrik sta mu zastavila pot in moral se je vrniti nazaj k Bistrici, kjer je še zmiraj Hunyadi oblegal mesto. Med tem se je bližala tudi štajerska deželna bramba in Hunyadi je naglooma sklenil premirje z Vitovcem ter jo popihal čez Dravo, njemu za petami pa Vitovec, ki ga je odbil od Ptuja in nagnal v Medjimurje. Še hujši udarci so prišli nad Bistrico, ko se je po izumrtju celjskih grofov

(1456) začel prepir za njih dedičino. Cesarska vojska je drla čez Maribor in Slov. Bistrico proti Celju, kjer je cesar dobil na svojo stran prekanjenega Vitovca, ki se mu je pa kmalu izneveril in bi ga bil skoraj vjel v celjskem gradu. Po dolgotrajnih prepirih je naposled cesar dobil večino celjskih posestev, med njimi tudi Sl. Bistrico. S cesarjem Friderikom je bilo vse nezadovoljno in l. 1469. se je skovala proti njemu velika zarota, kateri je bil na čelu junaški vitez Andrej Baumkircher. Med prvimi mesti, ki so jih uporniki osvojili, je bila Slov. Bistrica. Razne kronike 17. in 18. stoletja poročajo, da je v teh praskah Lipnica z županom Krištofom Hammerjem odpadla od cesarja ter se pridružila vstašem. Za kazen je potem izgubila pravice deželnoknežjega mesta. Nekatera poročila pa pripisujejo to izdajstvo Slov. Bistrici. Kar se tiče Lipnice, nima ta pripovest zgodovinske podlage¹, isto velja o Bistrici. V listini velikovške pogodbe, s katero je cesar pomilostil razne uporneže, se ne omenja ne Bistrica, ne Lipnica in ne Vildon, ki je bil tudi dolgo časa v rokah uporneže. Bistrica ni prišla v roke upornežem vsled izdajskoga odpada, ampak vsled vojne sile in je ostala v rokah Baumkircherjevih pristašev tudi še po smrti njegovi, dokler ni bil premagan in naposled izgnan kolovodja nezadovoljneže, Ulrik Pesničar. Leta 1507. dne 31. marca je cesar Maksimiljan I. prodal grad in mesto Bistrico ter urad Kebelj grofu Juriju Schaumbergu za 12.000 gl. Odsle se preko 100 let lastniki bistrški često menjujejo. L. 1551. je kupil Bistrico Jurij Gaisruck, l. 1564. pa Bistrico in Kebelj Jurij pl. Idungspeug od najvojvoda Karola za 12.000 porenskih gold. Ta Idungspeug je umrl v Bistrici l. 1572. ter se njegov grobni spomenik še danes vidi v župni cerkvi sv. Jerneja v kapeli poleg krstnega kamena. V čigave roke je prišla po Idungspeugovi smrti, ni znano, a l. 1587. dne 25. julija jo je nadvojvoda Karol prodal svetniku dvorne komore, grofu Vet-

¹ Prim. Krones, Zeugenverhör über A. Baumkirchers Thatenleben und Ende. Wien 1871, str. 15. Isti: Andreas Baumkircher, Graz 1869, str. 51.

terju. Rodovina Vetter de Liliis je posedala Bistrico nad 100 let, dokler ni 6. februarja l. 1696. z Mihaelom Vajkardom izumrla v moškem kolenu. Bistrico je sedaj podedovala Vetterjeva vdova Marija Julijana r. baronica Zellner, ki se je znovič omožila z Janezom Jožefom Wildensteinom. Leta 1720. je Bistrica prešla v last starodavne plemenite obitelji Attems, ki jo poseduje do današnjega dne. Sedanji grad je bil pozidan, oziroma temeljito prezidan l. 1623.

Razen že prej omenjenih deželnih vladarjev je Bistrica potrdil mestne pravice nadvojvoda Karol I. 1567. dne 17. januarja. Najstarejša v mestnem arhivu ohranjena listina, ki obsega meščanske pravice, je od nadvojvoda Ferdinanda II. leta 1598. z dne 9. marca. Bistrica je torej deželnoknežje mesto in ne patrimonijalno. L. 1728. je dobila Bistrica naslov „c. kr. komorno mesto“. Zadnje cesarsko potrdilo mestnih pravic je od Franca II. z dne 29. avgusta l. 1795.

* * *

V cerkvenem oziru je bistiško ozemlje spadalo prvotno v slivniško pražupnijo, ki je obsegala ves prostor med hočko in konjiško pražupnijo. Meja med staro hočko in slivniško župnijo je šla vzhodno od sv. Ane pri Makolah v ravni črti do Skok na Dravskem polju, potem severno od Skok v zahodni smeri proti Pohorju črez Čreto in sv. Ariha do Jelovega vrha nad podružnico Treh kraljev na Pohorju; potem med slivniško in konjiško župnijo v jugozahodni smeri med Tinjem in Čadramom do potoka Ložnice, od tega potoka med Kočnom in Laporjem do vrha Boča in od tam proti podružnici sv. Ane pri Makolah. Na tem obsežnem prostoru so bile že v 13. stoletju razne cerkve, pri katerih je slivniški župnik imel svoje vikarje, oziroma jih je pošiljal tje. Omenjene župnije, hočka slivniška in konjiška se imenujejo prvič l. 1146., za vikarijate pa zvemo iz listine patrijarha Bertolda 27. oktobra l. 1249., s katero je natančneje določil pogoje, pod katerimi je slivniško župnijo podaril studeniškemu samostanu, namreč sebi pridrži

imenovanje slivniškega župnika, oziroma vikarja (ker je župnija bila podarjena studeniškemu samostanu), ta pa sme v sporazumu s savinjskim arhidijakonom nastavljati vikarje pri cerkvah svoje župnije. Gotovo so že takrat bili vikarijati v Slov. Bistrici, v Črešnjevcu, pri Sv. Martinu in pri Venčeslu. Sp. Polškavo je istega leta izločil iz slivniške župnije neki Reycher in je nastavljanje spodnjepolskavskih župnikov patrijarh sebi pridržal.

Nerodno pri tej priklopitvi slivniške župnije k studeniškemu samostanu je bilo to, da so Studenice, kakor tudi Poljčane in Laporje spadale v konjiško in ne v slivniško nadžupnijo, zatorej so studeniške nune prosile, naj se župnijske meje drugače zaokrožijo. Patrijarh Bertold je v to privolil in tako je koncem l. 1251. takratni konjiški župnik Peter zamenjal s slivniškim Poljčane (s Studenicami) in Laporje za Tinje in Venčesla. Odsle je šla meja med konjiško in slivniško župnijo od vrha Pohorja nad Tremi kralji do potoka Bistrice, od Bistrice do Kostanjšice (pritok Ložnice), potem od Ložnice do blizu Ljubične pod Bočem. V listini z dne 26. avgusta 1252., s katero je arhidijakon Konrad razsodil v imenu novoizvoljenega patrijarha Gregorija prepir med slivniškim župnikom Leopoldom in studeniškim samostanom, se med pričami navaja tudi Henrik, vikar bistriški. To je prvi po imenu znani bistriški dušni pastir.

Prvotni vikarijati v okviru slivniške pražupnije so koncem 13. ali začetkom 14. veka postali samostojne župnije. Cerkev v Slov. Bistrici je bila pozidana najbrž že pred l. 1200. v romanskem slogu in sicer utegne biti prvotna cerkev sedanja kapela proti pokopališču. Sedanja župna cerkev je pozidana v 17. stoletju in jo je posvetil ljubljanski škof Feliks grof Schrattenbach l. 1730. 8. avgusta. Staro pokopališče okoli župne cerkve so opustili l. 1836. Največja umetnina v tej cerkvi je krasna slika sv. Jerneja na glavnem oltarju, delo glasovitega Kremser Schmida iz l. 1782; delo istega umetnika je tudi umirajoči sv. Jožef v podružni cerkvi sv. Jožefa.

V okviru stare slivniške župnije je l. 1683. nastal vikariat v Cirkovcah, pozneje pa župnija, za časa Jožefa II. sta nastali župniji v Framu (1785) in v Gornji Polskavi, tudi v obsegu bistroške župnije so mislili l. 1782. ustanoviti neko lokalno kaplanijo, a proti temu se je izrekel takratni župnik Jan. Safošnik, češ, da je nepotrebno, in misel se je opustila. Tako ima bistroška župnija blizu isti obseg še dandanes, kakor ga je imela v srednjem veku.

Reformacija ni našla v Slov. Bistrici posebnega odziva; deželnoknežja komisija pod vodstvom sekovskega škofa Brennerja je 20. januar. l. 1600. našla tukaj le tri protestante. Veliko bolj je morala biti luteranska vera razširjena v bližnjih Konjicah, ker so ondi imeli luterani celo svoje pokopališče¹. Vendar pa se je bil tudi v Bistrici v 16. stol. luteran Strassburger polastil treh beneficijev: Sv. Duha, Žal. M. B. in sv. Andreja, pa jih je rešil magistrat in potem l. 1580. dne 1. maja zopet zahteval od nadvojvoda Karola pravico, podeljevati te tri beneficije. Izrecno je pripomnjeno, da so ti beneficiji bili že takrat zelo starci.

Cerkvica sv. Duha je stala pred sedanjo kaplanijo ter so jo podrli l. 1799. in je takrat že služila za skladišče.

Kot nekak sad katoliške reformacije je smatrati v Slov. Bistrici ustanovitev minoritskega samostana.

Ta samostan je l. 1629. ustanovil bistroški magistrat. Dovoljenje za to je dal cesar Ferdinand II. 27. junija, samostan pa je bil otvorjen 16. julija. Po nasvetu takratnega deželnega glavarja Janeza Ulrika pl. Eggenburga, ki je l. 1615. ustanovil tudi kapucinski samostan v Ptuju, so pod gotovimi pogoji prepustili minoritom 3 beneficije, katerih eden je bil pri cerkvi Žlostne matere božje, drugi pri Sv. Duhu (?) zunaj mesta, tretji pa v farni cerkvi. Kdo je bil te tri beneficije kdaj ustanovil, ni znano. Druga, se zdi, magistrat ni prispeval k ustanovitvi samostana, k večjemu je morda prepustil hišo za samostan. Redovniki so sprejeli iste dolžnosti, kakor jih je še

¹ Schuster Dr. Leop., Martin Brenner, Graz 1898, str. 452.

I. 1628. opravljal zadnji beneficijat *Martin Obrizius*. S početka so bili v tem samostanu le 4 redovniki, ki so službo božjo opravljali v majhni kapelici. S pomočjo duhovščine in drugih dobrotnikov, zlasti grofa Vettera de Liliis je polagoma nastala lepa gotiška cerkev. Samostan pa je minoritska provincija sama I. 1696. za časa provincijala Feliksa Haucka prezidala in dozidala, tako da je odsle imelo prostora v samostanu 12 redovnikov. Graščaki so imeli v cerkvi svojo grobnoico. L. 1772. je magistrat poklonil samostanu stolp pri cerkvi, ki je bil potem dozidan in je dobil strešno kupolo¹.

L. 1786. je bil samostan zatrт, eksminorit Dörer je še potem do I. 1794. opravljal nemško službo božjo. Samostan so I. 1793. prodali bistriškemu usnjaru Nasko za 700 gl. L. 1796. so hoteli cerkev eksekuirati in zapreti zaradi prepirov, a so jo vendar rešili.

* * *

Za podružno cerkev sv. Jožefa je 2. junija I. 1744. kupil prostor duhovnik Maks Lederer († 1750), menda domačin bistriški, od arnoškega poštarja Ferdinanda Trautensteinerja za 320 gl. V vsem je Lederer žrtvoval za to cerkev nad 2377 gl.

L. 1747. je bila pozidana beneficijatska hiša s kapelico sv. družine; to je današnja kapelacija.

L. 1782. dne 18. marca se je skozi Slov. Bistrico peljal papež Pij VI., ko je šel k cesarju Jožefu II.

O šoli bistriški nimamo zanesljivih poročil iz starejših časov. Iz poročne knjige je znano, da je I. 1646, 1649 in 1650. bil za botra šolnik Andrej Kovačič, I. 1657. pa je bil poročen učitelj Mihael Saidl s hčerjo viteza Adama Muca. To so najstarejši po imenu znani učitelji. Kot mesto je pa gotovo Bistrica že v 16. ali celo v 15. stol. imela svojo šolo, najbrž že od takrat, ko je postala samostojna župnija.

* * *

Od Turkov je Bistrica najhujše trpela I. 1529., ko so jostrahovito oplenili in v okolici vse pokončali. Tudi valovi

¹ Cfr. Marian, Austria sacra VI. Wien 1784. Str. 329-330.

kmečkih vstaj so butali ob bistrško mestno zidovje. Velika kmečka vstaja l. 1573. ni dosegla Sl. Bistricę, ker so jo prej zadušili v Posavju. Povzročitelj te vstaje, kruti Tah, je v bližnjem Stattenbergu pri Makolah dal čutiti tudi slovenskim podložnikom svojo trdo pest.¹ Hujše je bilo l. 1635., ko je buknila vstaja v Ostrovici v Savinjski dolini, na posestvih trdega in brezozirnega graščaka Schrattenbacha. Kakor blisek se je razširila vstaja od 24. aprila do 8. maja celo do Drave in bi bila tudi prestopila Dravo, ko bi je ne bili deželni stanovi pravočasno zavezili. V bistrški okolici so dobili uporniki v roko naslednje gradove: Freistein pri Sp. Poljskavi, gornjepolskavski grad, Pragersko, Fram, slivniški grad in Haus am Bacher. V bistrško ozidje so se zastonj zaganjali, dasi je bilo bojda pri Bistrici 4000 vstašev. Podložniki bistrškega graščaka se najbrž niso udeležili upora. To sklepamo iz tega, ker so hoteli deželni stanovi izvoliti grofa Friderika Vetterja za posredovalca med razjarjenimi kmeti in graščaki, češ, da on ni prizadet. Vetter je pa to posredovanje odklonil, češ, da je preslabega zdravja.²

Leta 1646. je nastala rabuka v bližnji Spodnji Poljskavi. Povod so bile vladine varnostne naredbe proti kugi, zlasti je ljudi razkačilo to, da sumnjivih mrličev niso smeli pokapati na posvečenem pokopališču. Takratni spodnjepolskavski župnik Nikolaj Roglevič je dobil od deželne vlade ukor, češ, da je potegnil z uporneži. Iz strahu pred razjarjeno množico je namreč dovolil pokopati nekega mrliča na pokopališču. Ljudstvo je takrat miril sloviti govornik Filip Trpin, imenovan „slovenski Cicero“.³

* * *

L. 1848. so si po vzgledu drugih mest in trgov tudi Bistrčani ustanovili narodno gardo, kateri so bili na čelu stotnik Formacher, nadporočnik Stiger in poročnik Hebenstreit. Garda je štela 103 gardiste in 21 godcev. Pri blagosavljanju zastave je imel govor takratni kurat pri Sv. Venčeslu, sloves-

¹ Gl. o tem Kaspret, Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela. Časopis 1909, str. 70-108.

² O tej vstaji glej Mell v Mittheilungen d. H. V. f. St. 44, str. 205-287.

³ Mell, l. c. str. 266—268.

nosti so se udeležili tudi celjski gardisti. Sploh se je bistriška garda zelo postavljala, sicer pa se l. 1848. ni v Bistrici kaj posebnega pripetilo. Narodnostnih prepirov pred l. 1848. seveda ni bilo; po rodu in v domačem življenju kakor tudi v vsakdanjem občevanju je bila velika večina meščanstva slovenska,¹ v uradih in v šolah je seveda takrat bila v rabi le nemščina, sicer se pa zaradi narodnosti nihče ni zatiral. Po l. 1848. je bilo drugače. Med meščanstvom nemških mest se je močno vzdignila narodna zavest, med Slovenci veliko manj in počasneje, in tako je tudi po mestih sicer s slovenskim prebivalstvom prevladal nemški duh, katerega še vlada do današnjega dne umetno goji in podpira.

Značilno je, kak duh je vladal v Bistrici v dobi, ko smo dobili v Avstriji ustavo. Bistričani so l. 1861., nahujskani po uradništvu, poslali peticijo na državni zbor, naj se v vse urade in šole vpelje le nemščina!

Še za časa absolutizma l. 1858. se je po prizadevanju takratnega kapelana Matija Vrečka ustanovila v Bistrici farna knjižnica, h kateri se je koj v začetku priglasilo 30 udov, večinoma mladine. L. 1861. je štela 45 udov in 75 knjig. Plačevali so po 30 kr. na leto.

Poleg dr. Josipa Vošnjaka si je v bistriškem okraju stekel za narodno probubo posebno velikih zaslug pri prost meščan Lovro Stepišnik († 6. februar 1912). Sam je dolgo časa vzdrževal nekako knjižnico ter ljudstvu preskrboval primerno berilo.

9. odborova seja dne 7. februarja 1912.

Navzoči: dr. Turner, dr. Medved, dr. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Majcen, dr. Pivko. Opravičil se je prof. Kaspret. — Zapisnik 8. seje se odobri. — Honorar prof. dr. Štreklju za urejevanje Küharjevega „Narodnega blaga“ je plačal predsednik dr. Turner iz svojega. — Dr. Pipuš poroča o društvenem de-

¹ Cerkvene matrike kažejo nenavadno veliko število plemičev v Bistrici in okolici ter nudijo obilo gradiva za genealogične študije o spodnještajerskem plemstvu.

narnem stanju. Društveni dolgovi so se zmanjšali za 2000 K, kakor je razvidno iz naslednjega pregleda dohodkov in izdatkov leta 1911.

A. Dohodki:

1. prebitek iz leta 1910.	K 2044·40
2. podpore denarnih zavodov ,	280—
3. podpora deželnega odbora štaj. . . . ,	400—
4. podpora ministrstva za uk in bogocastje.	, 300—
5. podpora neke družbe	, 500—
6. podpora dveh dosmrtnih članov ,	130—
7. članarina, plačana 1911	, 1106—
8. skupilo za prodane knjige ,	144·12
9. donesek muzeja (vstopnina) ,	19·20
10. razni dohodki	, 18.91
Skupaj	<u>K 4942·63</u>

B. Izdatki:

1. za knjigo „Trg Središče“, ostanek za tisk	K 698·26
2. za knjigo „Trg Središče“, na račun nagrade	, 500—
3. nagrade pisateljem Časopisa za 1910	, 840—
4. " " " " 1911	, 266—
5. tisk in vezanje „Časopisa“	, 1568·01
6. za muzej (stanarina, zavarovalnina itd.)	, 349·09
7. razni stroški, poština itd.	, 77·35
Skupaj	<u>K 4298·71</u>
Ako odbijemo od dohodkov izdatke	<u>K 4942·63</u>
ostane prebitka	<u>K 4298·71</u>
ki je naložena:	
a) pri posojilnici v Mariboru	K 174·82
b) pri poštni hranilnici	, 327·83
c) v blagajni	, 141·27
skupaj	<u>K 643·92</u>

Dolgovi

koncem leta 1911:

1. ostala pisateljska nagrada za knjigo „Trg Središče“	K 772—
2. za preparate, ostanek	” 68:50
3. tiskarni za tisk „Časopisa“ itd. . . .	” 1786:67
skupaj . . .	K 2627:17

Dr. R. Pipuš l. r.

Pregledal 29./I. 1912. V redu!

V redu! 1./II. 1912.

Dr. Rosina l. r.

Dr. Jerovšek l. r.

Račun se odobri. Odbor je izrekel g. blagajniku zahvalo za vestno poslovanje in velik trud.

Odobri se nakup dveh zlatov Jožefa II., ki ju je ponudil g. Stan. Simonič v Brebrovniku. — Zbirke novcev so podarili muzeju dr. Pipuš, O. Bernardin Šalamun (Sv. Vid pri Ptuju) in dr. Pivko. — Prof. Kaspretn je javil, da je poslal g. Kühar nadaljevanje „Gradiva“. Spis se bo honoriral šele, kadar bo tiskan. — Odkloni se predlog, naj bi že letos izšel del Vrazove literature, ker manjka za to sredstev. — Na dopis županstva v Središču se dovoli Slov. Ilustr. Tedniku uporaba nekaterih klišejev iz knjige „Trg Središče“. — Odbor konstataira z obžalovanjem, da nekatere slovenske revije naših publikacij niti ne omenjajo, dasi jim pošilja društvo recenzijske izvode, zlasti velja to za knjigo „Trg Središče“, katero je nemška kritika pohvalila, dočim so jo mnoga domača glasila ignorirala. — Tajnik poroča o težavah, ki jih ima društvo s prostori za muzej. — Zaslužnega gosp. Srečka Stegnarja sprejme odbor kot brezplačnega člana.

10. odborova seja dne 22. maja 1912.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, dr. Medved, prof. Kožuh, prof. Majcen, dr. Pivko. Opravičil se je prof. Kaspretn. — Zapisnik 9. seje se odobri. — Tajnik poroča, da je profesor Kaspretn tačas zadržan prirediti spise za letošnji letnik „Časopisa“. Sklene se, da se izdajo tudi

letos vsi štirje zvezki v eni knjigi (8—10 pol). — G. dr. Kidrič se je ponudil, da sestavi indeks za vseh 10 letnikov. Definitivni sklep se odloži na prihodnjo sejo. — Tajnik se spominja zaslужnega člana, gosp. prof. dr. Jakoba Šketa. Dr. Turner se je udeležil njegovega pogreba. — Tajnik poroča o naročilih knjigarjev in posameznih oseb. — Prof. Luschinu dovoli odbor izkopavanja na posestvu deželnega odbornika Robiča s pogojem, da odstopi društvenemu muzeju vse dublete najdenih predmetov. — Glede ponudbe starih oljnatih slik, pasov, majolik, alabastrove vase in raznih starin v ceni 273 K. Pooblasti odbor dr. Stegenšeka, da pregleda dotične predmete in jih morebiti nakupi. — Letošnji glavni občni zbor se bo vršil v Mariboru koncem leta.

† Karel Štrekelj.

M. Murko.

V Gradcu je umrl 7. julija 1912 šele 53 let star dr. Karel Štrekelj, redni profesor slovanske filologije s posebnim ozirom na slovenski jezik in slovstvo, v resnici prvi vseudiliški profesor slovenskega jezika in slovstva, o katerih je tudi slovenski predaval.

K. Štrekelj se je narodil 24. februar 1859 na Gorjanskem, na goriškem Krasu, gimnazijo je študiral v Gorici, vseučilišče pa na Dunaju, kjer je dosegel 1. 1884 čast doktorja filozofije in l. 1886 se habilitiral za docenta slovanske filologije. L. 1890 je postal urednik slovenske izdaje Državnega Zakonika, izredni profesor v Gradcu 1. aprila 1897, redni pa po težkih bojih šele 1908.

Štrekelj je bil najprej izvrsten jezikoslovec. V duhu svojega velikega učitelja se je zanimal za vse slovanske jezike, najbolj pa za slovenščino. Svoje znanstvene delovanje je začel z opisom svojega domačega narečja, zbiral in razlagal je besede iz živega zaklada narodovega ter študiral ves zgodovinski razvitek našega jezika. Najbolj pa ga je mikala etimologija: rad je iskal korenine slovenskim besedam, še rajši pa je zasledoval tuje besede, ki so jih sprejeli Slovenci in drugi Sloveni od svojih sosedov ali pa Nemci, Lahi in Furlani od Slovencev in drugih Slovanov; semkaj spadajo tudi njegove vzorne preiskave o krajevnih imenih na Štajerskem. Za take razprave, ki so vzbujale zaslужeno pozornost v znanstvenem svetu, je treba mnogo jezikoslovnega znanja in vrhunec vsemu temu delovanju bi tudi bila zgodovinska slovnična slovenskega jezika, katere pa ni dokončal; vendar glavni del, skoro dovršeno glasovno in oblikoslovje je zapustil in izdal ga bo, kakor se sliši, podjetna Družba sv. Mohorja.

Drugo Štrekljevo polje je bila vsa ustna književnost slovenskega naroda, kajti poleg pesmi je zbiral in bi tudi izdajal še drugo „narodno blago“, t. j. pripovedke, bajke, pregovore in reke, uganke, kleteve, psovke in vraže. Nemila osoda, ki mu je prerano pretrgalila življenja, mu ni dovolila tudi teh načrtov dovršiti. Celotno njegovo monumentalno delo „Slovenske narodne pesmi“, kateremu ni para pri vseh slovanskih narodih, ni dokončano, vendar gradivo je pripravljeno in večinoma tudi urejeno; novi, od odbora Slovenske Matice že določeni urednik dr. J. Glonar bo ga izdal in mu napisal uvodne in dodatne članke po Štrekljevem načrtu. Spretno je Štrekelj osnoval tudi slovenski delovni odbor za veliko podjetje načavnega ministarstva „Narodna pesem v Avstriji“, po katerem bo posebno melodija slovenske narodne pesmi prišla v široki svet.

Štrekljevo znanstveno delovanje se lahko sponzna iz našega „Časopisa“, kajti vsak prvih osem letnikov prinaša eden ali več njegovih člankov, med njimi imenitne razprave o nekaterih slovenskih krajevnih imenih po nemškem (I. letn.) in slovenskem (III.) Štajerju, in „Slovenski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev“ (V. in VI.). Teh razprav, ki so v posebno čast „Časopisu“ in slovenski znanosti sploh, Štrekelj še dolgo ali morebiti nikoli ne bi napisal, ako bi se ne bilo osnovalo naše Zgodovinsko društvo in njegovo glasilo. Samo ta primer kaže, kaj sta vredni.

Imenik društvenikov I. 1912.

Redni udje.¹

- Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
Arnejc dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.
- Barle Janko, nadák. taj. v Zagrebu.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec,
odvetnik v Celju.
Beranč Davorin, gimn. profesor v
Kranju.
Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.
Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju
v Slov. gor.
Brejc dr. Janko, odv. v Celovcu.
Brolin Luka, c. kr. gimn. profesor
v Pazinu.
Brumen dr. Anton, odv. v Ptaju.
Cajnkar Jakob, župnik v Središču.
Cajnko Val., katehet v Varaždinu.
Cerjak Fran, kapelan pri Sv. Križu
pri Slatini.
Cerjak J., župnik v Rajhenburgu.
Cestnik A., c. kr. gimn. prof. v Celju.
Christalnigg grof Oskar, graščak v
Gorici.
Cukala dr. Fr. Ks., župnik v Pod-
kloštru.
- Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
Čede Josip, župnik v Studenicah.
Čitalnica narodna v Celju.
Čitalnica v Gradcu.
Čitalnica v Novem mestu.
Čižek Al., župnik v Slov. Gradcu.
Crnej Ivan, nadučitelj v Globokem.
- Danica, kat.akad. društvo na Dunaju.
Debevec Josip, c. kr. profesor v
Kraju.
Dekorti J., župnik v Ljubnem.
- Erhartič Martin, kapelan pri Sv.
Juriju na Ščavnici.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru
Feuš dr. Fr., prof. bogosl. v Ma-
riboru.
- Firbas dr. Fr., c. kr. notar v Ma-
riboru.
- Flek Josip, prošt v Ptaju.
Florijancič Josip, župaik pri Sv.
Martinu na Poh.
- Franska šola v Framu.
- Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
- Frančiškanski samostan v Mariboru.
- Franež Jer., župnik pri Sv. Marjeti.
- Fras Marko, c. kr. knjigovodja v
Logatcu.
- Glonar Jos., dr. phil. v Gradcu.
Godec Ferd., zasebnik v Bresnici
pri Prevaljah.
- Gomilšek Fran, župnik pri Sv. Pe-
tru na Medvedovem selu.
- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
- Gorup Josip, učitelj na Polemšaku.
- Grafenauer dr. Ivan, c. kr. g. prof.
v Ljubljani.
- Gregorc Pankr., župnik v Venčeslu.
- Grobček I., župnik v Gomilskem.
- Gruden dr. Josip, kanonik v Lju-
bljani.
- Haubenreich Alojz, kn.-šk. ekspe-
ditor v Mariboru.

¹ Dosemtarni udje so zasnovanvi z ležečini črkami.

- Hauptman Fran, c. kr. prof. in šol. svetnik v Gradcu.
- Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
- Herle dr. Vladimir, c. kr. profesor v Kranju.
- Hirti Fran, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja. v Mariboru.
- Holz Fr., tajnik km. dr. v Gradcu.
- Horvat Franjo, slikar v Mariboru.
- Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Pohorju.
- Hranilnica južnoštaj.* v Celju.
- Hranilnica in posojilnica v Artičah.
- Hranilno in posojilno društvo v Ptuju.
- Hranilnica in posojilnica v Središču.
- Hrašovec dr. Juro, odvetnik v Celju.
- Hrašovec dr. Silvin, c. kr. okrajni sodnik v Novem mestu.
- Hribar Ivan, zastopnik „Slavije“ v Ljubljani.
- Hribovšek Karol, stolni prošt v Mariboru.
- Ilešič dr. Fran, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Irgl Fran, župnik na Vranskem.
- Jager Avguštin, kapelan v Ptaju.
- Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran, drž. in dež. poslanec, zdravnik v Kozjem.
- Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
- Janžekovič Lovro, župn. v Veržeju.
- Janžekovič Vid, župnik v Svičini.
- Jarc Evgen, drž. posl. in dež. odbornik v Ljubljani.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
- Jelšnik Ivan, kapelan v Čadramu.
- Jerovšek dr. A., ravnatelj tiskarne v Mariboru.
- Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Joanejska knjižnica v Gradcu.
- Jurčič Josip, dekan v Vuzežnici.
- Jurko Ivan, župnik v Pamečah.
- Jurko Mira, učiteljica v Artičah.
- Jurkovič Mart., dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptaju.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Slov. gor.
- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kaspert Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
- Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.
- Kavčič J., kapelan pri Sv. Juriju ob juž. žel.
- Kidrič dr. Fran, asistent c. in kr. dvorne knjižnice na Dunaju.
- Klasinc dr. Iv., odv. v Gradcu.
- Knjižnica krš. soc. zv. v Mariboru.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu,
- Kociper J. Ev., prof. v Mariboru.
- Kočevar Ivan, trgovec v Središču.
- Kodrič Jos., kapelan v Št. Martinu pri Sl. gr.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri Velenju.
- Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptaju.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Kolšek dr. Josip, odv. v Laškem trgu.
- Komatar Fr., c. kr. prof. v Kranju.
- Komljanec dr. Josip, prof. v Ptaju.
- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Kotarska učit., knjižnica v Kastvu.
- Kotnik dr. Fr., gimn. prof. v Celovcu.
- Kovačič dr. Fran*, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, župnik v Ločah.

- Kozinc Iv., žup. v Slivnici p. Celju.
 Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Krajnc Josip, kapelan v Žetalju.
 v Gradcu.
 Kranjc Marko, kapelan v Središču.
 Krajnc Viktor, c. in kr. gen. major
 Krajni šolski svet v Središču.
 Krek dr. Bogomil, dvorni in sodn.
 odvetnik na Dunaju.
 Kronvogl dr. Josip, c. kr. sodni
 svetnik pri Sv. Lenartu.
 Kropivšek Val., kapelan v Šoštanju.
 Krošelj Fran, kapelan v Šoštanju.
 Kruljc dr. Franc, dekan v Lăškem
 trgu.
 Kuhar Anton, kapelan v Solčavi.
 Kukovec dr. Vek, deželni poslanec
 in odvetnik v Celju.
 Kumer Karol, župnik v Prihovi.
 Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
 Lasser Franc, dv. kapelan v Celovcu.
 Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. prof.
 v Ljubljani.
 Lekše Fran, župnik v Lučah.
 Lenart Janez, nadžupnik pri Sv.
 Martinu.
 Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
 Leskovar Ferd., posoj. tajnik v
 Mariboru.
 Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
 Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
 Ljudska šola v Razborju.
 Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na
 Kron. Gori.
 Lončarič Josip, kapelan pri Sv. Ju-
 riju pod Tab.
 Lorbek Ivan, župnik pri Sv. Pri-
 možu na Poh.
 Lukman dr. Fran, prof. bogoslovja
 v Mariboru.
 Maister R., c. in kr. stotnik v
 Przemyslu.
 Majcen Gabriel, c. kr. učit. prof. v
 Mariboru.
 Majcen Josip, kanonik v Mariboru,
- Majhen Josip, nadučit. v pokolu v
 Studenicah.
 Markošek Ivan, real. prof. v Mariboru.
 Marzidovšek J., voj. kur. v Gorici.
 Mastnak Mart., c. kr. profesor v
 Gorici.
 Matek dr. Mar., kanon. v Mariboru.
 Mayer dr. Fran, odvet. v Šoštanju.
 Mavrič Kar., učitelj v Križevcih.
 Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof.
 v Mariboru.
 Menhart Jak., župn. pri V. Nedelji.
 Meščanska šola v Postojni.
 Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
 Meško Fr. Ks., župnik pri Mariji
 na Zili.
 Meško Josip, župnik pri Sv. Mi-
 klavžu v Ljut. gor.
 Meško Martin, župnik pri Kapeli.
 Mihalič Jos., župnik pri Sv. Barbari.
 Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
 Mlakar p. Bernardin, frančiškan v
 Gorici.
 Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v
 Mariboru.
 Mlakar Lud., cand. phil. v Laporju.
 Močnik F., kapelan pri Sv. Tomažu.
 Moravec F., stol. župn. v Mariboru.
 Mrkun Anton, kapelan na Homcu.
 Munda Janko, župnik na Kozjaku.
 Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof.
 v Gradcu.
Napotnik dr. Mihael, knezoškof
 itd. v Mariboru.
 Ogradi Fran, opat v Celju.
 Osenjak Martin, župnik pri Sv. Pe-
 tru pri Radgoni.
 Ozimič Jos., kapelan v Grižah.
 Ozmec Josip, dež. poslanec in žup-
 nik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
 Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
 Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v
 Gradcu.
 Petelinšek M., katehet v Mariboru.

Pipus dr. R., odvetnik v Mariboru.
Pirc Matija, c. kr. profesor v Mariboru.

Pišek Fran, posoj. tajnik v Mariboru.
Pivec Štefan, župnik v Podčetrteku.
Pivko dr. Lud., c. kr. učiteljiški prof. v Mariboru.

Planinc Fran, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. gr.

Plepelec Josip, župnik pri Sv. Emi.
Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.

Ploj dr. Miroslav, sen. predsednik in dvorni svetnik na Dunaju.

Podhostnik Andrej, župnik v Rečici.
Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.

Podlogar Leop., kapelan v Dobu pri Domžalah.

Pollak Fran, farmacevt v Ptuju.

Polonč J., gimn. prof. v Kočevju.

Posojilnica v Brežicah.

Posojilnica v Dolu.

- , v Framu
- , v Konjicah.
- , v Ljutomeru.
- , v Makolah
- , v Mariboru.
- , južnošt. ljudska v Mariboru.
- , okrajna v Ormožu.
- , v Gornji Radgoni.
- , v Šmarju.
- , na Slatini.
- , v Trbovljah.

Potovšek Josip, župnik v Vojniku.
Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Halozah.

Požar Alfonz, župnik v Frankolovem.

Preglej Viktor, župnik v Stranicah.
Prekoršek I., potov. učitelj v Celju.
Presker dr. Ivan, c. kr. sod. svet. v Ljubljani.

Presker Karol, župnik v Kapelab.

Prijatelj dr. J., adjunkt c. kr. dv. koj. na Dunaju.

Pšunder Ferd., vikar v Ptuju.

Pučnik Anton, m. kapelan v Šmarju.
Pukl J., tolmač v M. Enzersdorfu.

Rabuza Anton, gimn. učitelj v Mariboru.

Rampre Franc, kapelan v Mahrenbergu.

Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.

Ravnateljstvo c. kr. g. v Mariboru.

Ravnateljstvo c. kr. g. v Nov. mestu.

Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Pazinu.

Ravnateljstvo kn. šk. g. v Št. Vidu.

Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.

Razbornik Ivan, kap. v Teharjih.

Rebol Fran, cand. phil. na Dunaju.

Reich A., c. kr. blag. predsednik v Gradcu.

Repolusk Frid., župnik pri Sv. Vidu.

Režabek Blaž, gosdar v Konjicah.

Rivnáč Franc, knjigotričec v Pragi.

Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.

Rojnik Štefan, rač. ofc. v Gradcu.

Rop Fran, kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.

Rosina dr. Fran, odv. v Mariboru.

Roškar Ivan, drž. poslanec, posest. v Malni.

Rozman Josip, provizor v Črnejčah pri Sp. Dravogradu.

Rožič dr. Valentin v Celovcu.

Rudolf dr. Ivan, odv. v Konjicah.

Schmoranzer Josip, c. kr. učit. prof. v Mariboru.

Schoeppl dr. Ant., vitez v Ljubljani.

Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.

Serajnik Volhenk, župnik v Št. Lipšu.

Sernek dr. Janko, zdravnik v Celju.

Sernek dr. Josip, odvetnik v Celju.

Sernek dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.

- Sila Matija, dekan v Tomaju.
Simonič dr. Fran, vitez Fran Još.
 reda v Radgoni.
 Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
 Singer Štefan, župnik v Logavesi.
 Sinko Fr., kap. v Šmarju p. Jelšah.
 Sinko J., župnik pri Sv. Lovrencu.
 Sitar Jos., dež. sod. svet. v Brežicah.
 Slanc dr. Karol, odv. v Nov. mestu.
 Slavič Fran, župnik v pok. pri Sv.
 Lovrencu na Poh.
 Slavič dr. Matija, prof. bogosl. v
 Mariboru.
 „Slomšek“, lit. krožek v Mariboru.
 „Slovenija“, akad. dr. na Dunaju.
 „Slovenska knjižnica ljubljanskih
 bogoslovcev“ v Ljubljani.
 Smodej Fr. Ks., korni vikar v Ce-
 lovcu.
 Somrek dr. J., prof. bog. v Mariboru.
 Srabočan Anton, župnik v Pišecah.
 Stegenšek dr. Avgust, prof. bogos-
 v Mariboru.
 Stegnar Feliks, učitelj v p. v Ma-
 riboru.
 Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan
 v Ljubljani.
 Strelec Iv., nadučit. v Št. Andražu
 v Slov. gor.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, špiritual v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri
 Sv. Trojici v Halozah.
 Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungotu
 na Poh.
 Šetinc Josip, odv. konc. v Brežicah.
 Šjanec Anton, župnik pri Sv. Juriju
 v Slov. gor.
 Šimonc Simon, kapelan v Laporju.
 Šinko Matija, župn. v p. v Središču.
 Skamlec Ignac, župnik v Leskovcu.
 Šket Mihael, župnik v Loki.
 Šlebinger dr. Janko, c. kr. real. prof.
 v Ljubljani.
Šmid Miha, župnik v Solčavi.
 Šolsko vodstvo v Mozirju.
 Šolsko vodstvo v Novi Šifti.
 Šola v Razborju.
 Šolsko vodstvo na Rečici.
 Špindler Fran, kapelan v Brežicah.
 Štefan Peter, vojni kur. v Mariboru.
 Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
 Štuhec Fran, kapelan pri Kapeli.
 Tipič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Le-
 nartu.
 Tkavc Anton, stol. kap. v Mariboru.
 Tomanič J., župnik pri Sv. Urbanu.
 Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. ka-
 pelan v Mariboru.
 Tominšek dr. J., c. kr. gimn. ravnatelj
 v Mariboru.
 Topolnik Ivan, duh. v. p. t. č. v
 Radgoni.
 Trafenik Josip, koralist v Mariboru.
 Trstenjak Alojzij, abs. iur. v Gradcu.
 Trstenjak Anton, kontrolor mestne
 hranilnice v Ljubljani.
 Trstenjak Ernest, voj. kurat v Trstu.
Turner dr. Pavel, veleposestnik v
 Mariboru.
 Učiteljišče c. kr. moško v Gorici.
 Učiteljišče c. kr. v Mariboru.
 Učit. društvo za šolski okraj Konjice.
 Učit. društvo v Ljutomeru.
 Ulbing Tomaž, prov. v Žel. Kaplji.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
Vassaz Lud., c. kr. gimn. prof. v
 Gorici.
 Verstovšek dr. Karol, dež. in drž.
 poslanec in c. kr. gimn. prof. v
 Mariboru.
 Vodušek Jos., župnik pri Sv. Bol-
 fenku v Slov. gor.
 Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari
 v Halozah.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.